

ČASOPIS

ZA

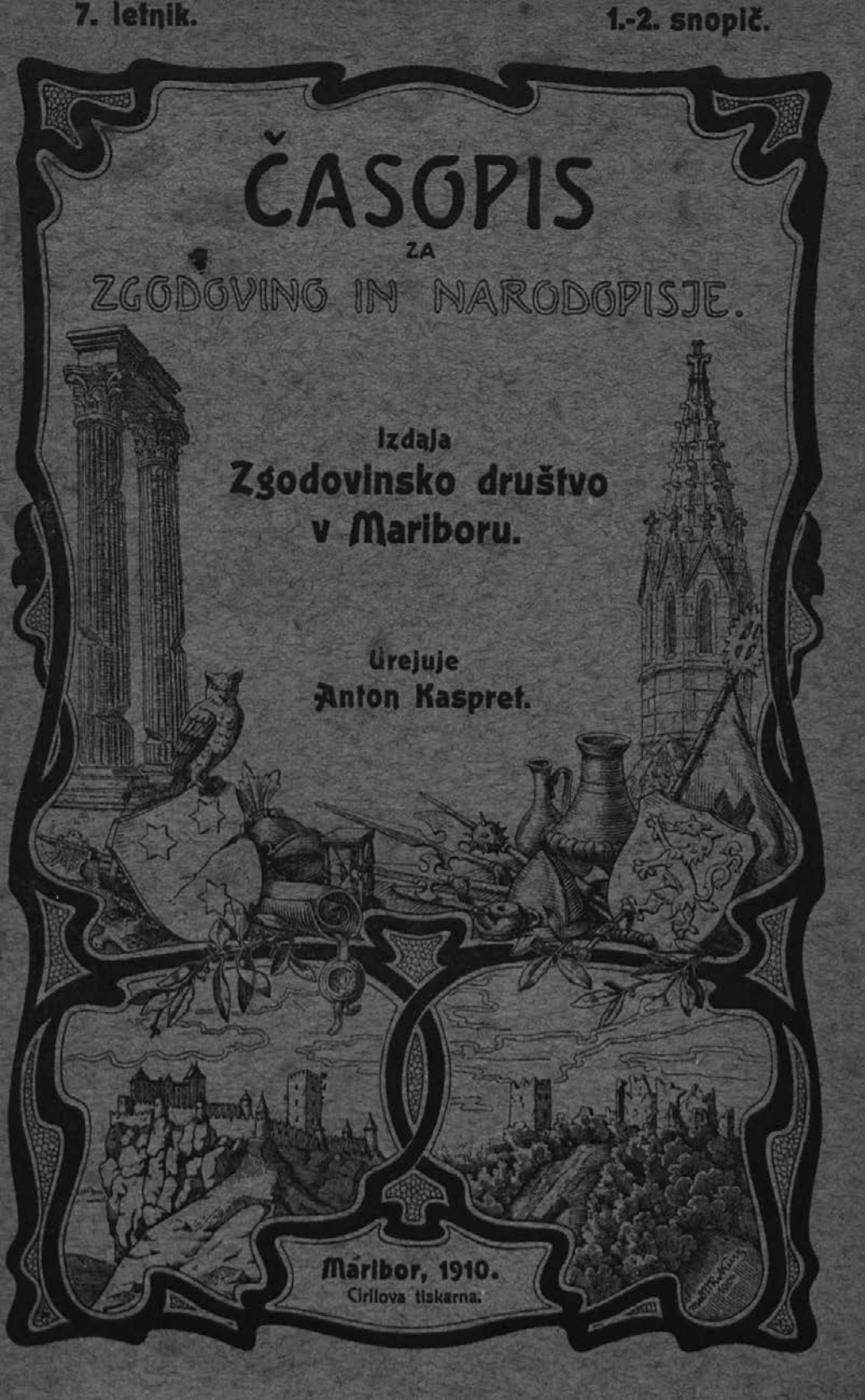
ZGODOVINO IN NARODOPISJE.

Izdaja
**Zgodovinsko društvo
v Mariboru.**

Urejuje
Anton Kasperl.

Maribor, 1910.

Čirlova tiskarna.

Vsebina 1—2. snopiča.

I. Razprave:

Stegenšek Avg. dr.: O najstarejši zgodovini gornje- grajskega okraja	Stran 1
Glonar J. A.: „Monoceros“ in „Diptamus“	34
Kuhar Št.: Narodno blago vogrskij Slovincov	107

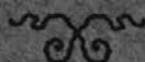
II. Mala izvestja:

Stegenšek Avg. dr.: Kje je bila Curta?	128
--	-----

III. Književna poročila:

Dopsch Alf. Dr.: Die ältere Sozial- und Wirtschafts- verfassung der Alpenlawen. Weimar 1909. F. K.	132
---	-----

IV. Društvena poročila 138

Spisi se pošiljajo uredništvu pod naslovom: Anton
Kaspret, c. kr. prof. v Gradcu, Klosterwiesgasse 9/II.

Redni udje „Zgod. dr.“ dobivajo „Casopis“ brezplačno,
cena za neude je 6 K na leto.

Društveni muzej je odprt ob četrtkih od 11. do
12. ure, ob nedeljah od 10. do 12. ure.

Vstopnina v prid muzejskega sklada 20 v.

Erija

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

7. letnik.

Uredil
Anton Kaspret.

Maribor, 1910.

Tisk tiskarne sv. Cirila.

Vse pravice si pridržuje društveni odbor.

57749

030024834

FZC

Vsebina 7. letnika (1910).

I. Zgodovinski spisi.

a) <i>Stegenšek Avg. dr.</i> : O najstarejši zgodovini gornje- grajskega okraja	Stran 1
b) <i>Stegenšek Avg. dr.</i> : Kje je bila Kurta?	128

II. Narodopisni spisi.

<i>Glonar I. A.</i> : „Monoceros“ in „Diptamus“. (Postanek in zgodovina pripovedke o Zlatorogu in stare cerkvene pesmi „Jager na lovu šraja...“)	34
<i>Kühn Števan</i> : Národno blágo vogřskij Slověncov. Spisao v přěkmřrskom narěčji. I. (Legende, pripo- vedke, verovanja, anekdote in smešnice). Objavlja z jezikov- nimi opomnjami prof. dr. Karol Štrekelj	107

V spomin Stanka Vraza:

a) <i>Prijatelj Ivan dr.</i> : Vrazova popotovanja po Sloven- skem	145
<i>Kidrič Fr. dr.</i> : Paberki o Vrazu	191
1. Vraz prvič v Ljubljani. 2. Vraz jurist v Gradcu. 3. Vraz in Grün. 4. Vraz in Korytko.	
<i>Beranič Davorin</i> : Vrazovi zapisi narodnih melodij.	271
<i>Murko M. dr.</i> : Vrazove za tisk pripravljene slo- venske pesmi	271
b) <i>Prijatelj Ivan dr.</i> : Nekaj Vrazovih slovenskih do- pisnikov	287
Matevž Ravnikar—Poženčan, Franc Malavašič, Anton Žakelj, Jakob Krašna, Lovro Pintar, Luka Jeran.	
<i>Štrekelj Karol dr.</i> : Drobnosti o Vrazovem delovanju.	307
1. Kdaj je Vraz začel zapisovati narodne pesmi. 2. Koliko narodnih melodij je zapisal Vraz? 3. Odlomka slovenskih pesniških poskusov Vrazovih. 4. Nepoznana hrvaška pesem Vrazova. 5. Vrazov natisek Bratuličevih istrskih narodnih pesmi. 6. Koncept Vrazovega zagovora gajice.	
<i>Murko M. dr.</i> : Stanko Vraz v Solčavi	318
<i>Kidrič Fr. dr.</i> : Herzog kot srednik med Vrazom in Grünom	320

III. Bibliografija o Vrazu.

Kidrič Fr. dr.: Bibliografija Vrazovih spisov in korespondenc	Stran 322
(Literatura o Vrazu izide v eni prihodnih števil.)	

IV. Društvena poročila	138, 385
---	----------

V. Imenik društvenikov	391
---	-----

Inhalt des 7. Jahrganges (1910).

I. Historische Aufsätze.

a) <i>Stegenšek Aug. Dr.</i> : Über die älteste Geschichte des Oberburger Territoriums	Seite 1
b) <i>Stegenšek Avg. Dr.</i> : Wo lag Kurta?	128

II. Volkskundliche Aufsätze.

a) <i>Glonar I. A.</i> : „Monoceros“ und „Diptamus“. Über die Entstehung und Entwicklung der Zlatorogssage und des alten Kirchenliedes „Hoch von dem Thron ein Jeger“	34
b) <i>Kühn Stefan</i> : Folkloristisches aus dem Gebiete der ungarischen Slowenen. I. Teil. Legenden, Sagen, Aberglaube, Anekdoten und scherzhafte Erzählungen. Mitgeteilt und mit sprachlichen Anmerkungen versehen von Dr. Karl Štrekelj	106

Zur Erinnerung an Stanko Vraz:

a) <i>Prijatelj Johann Dr.</i> : Vraz' Wanderungen im Slowenenlande	145
<i>Kidrič Franz Dr.</i> : Gesammelte Nachträge über St. Vraz	191
<i>Beranič Davorin</i> : Vraz' Aufzeichnungen von Volksmelodien	232
<i>Murko M. Dr.</i> : Druckfertige, unveröffentlichte slowenische Dichtungen des Stanko Vraz	271
b) <i>Prijatelj Johann Dr.</i> : Einige slowenische Korrespondenten des St. Vraz	287
<i>Štrekelj Karl Dr.</i> : Kleine Beiträge über die Tätigkeit des St. Vraz	307
<i>Murko M. Dr.</i> : St. Vraz in Sulzbach	318
<i>Kidrič Franz Dr.</i> : Herzog als Vermittler zwischen Vraz und Anastasius Grün	320

III. Bibliographie über Vraz.

<i>Kidrič Franz Dr.</i> : Bibliographie der schriftlichen Werke und Korrespondenzen des St. Vraz	322
(Die Literatur über Vraz erscheint in einem der folgenden Hefte.)	

IV. Vereinsnachrichten 138

V. Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder . . . 391

Navodilo

za nabiranje in opisovanje
porodne smetnosti

Navodilo

za nabiranje in opisovanje narodne umetnosti.

Kakor se v pesništvu razločuje umetna in narodna pesem, tako je po priliki tudi v obrazovni umetnosti. Imamo umotvore, ki so jih ustvarili domači ali tuji, bolj ali manj znameniti slikarji, kiparji, stavbarji, pasarji itd., a poleg teh je še druga vrsta umetnosti, ki izvira iz ljudstva in živi v ljudstvu. To je narodna umetnost, na katero se pri vseh kulturnih narodnih obrača novejši čas velika pozornost. Tudi pri nas je zadnji čas, da se poberejo razdrobljeni kosi. Ta posel sta prevzela Matica Slovenska in pa Zgodovinsko društvo.

Odbor Zgodovinskega društva je v svoji seji 6. marca napravil za Sp. Štajersko podroben načrt, s katerim se obrača na vse zavedne rodoljube, ki jim kulturni napredek narodov ni prazna fraza. Bratje Korošci v tem oziru istotako lahko stopijo v zvezo z Zgodovinskim društvom.

I. Kaj spada v obseg narodne umetnosti?

1. Križi in kapele ob potih in cestah, zlasti še „kužni“ in „turški“ križi, njih oblika, napisi, slike.

2. Grobovi in križi na pokopališčih, kaka je tipična oblika križev v dotičnem kraju.*

3. Okraski na hišah: raznobarvni pasovi ob zunanjih stenah, s katerimi ženske krasijo „podstene“ in imajo za to včasih posebne vzorce; slike (in napisi) na hišah, okraski na polkah in tramovih; zanimivi ključavničarski izdelki; okraski (in napisi) na prešah, sodih in škafih.

* Hkrati se naj prepišejo tudi „samonikli“ napisi na grobnih spomemkih t. j. taki, ki niso povzeti iz sv. pisma ali iz umetnih pesnikov, ampak so si jih ljudje sami napravili.

4. Staro pohištvo, njegova oblika, lepo izrezljani stoli, preslice, kolovrati, mize, omare in škrinje s slikarijami.

5. Nabožni predmeti: slike in kipi svetnikov po stenah, božične jaslice, velikonočne pisanke z raznobarvnimi figurami, presmeci na cvetno nedeljo (iz česa in kako so sestavljeni), presmec na Veliko noč (kaj vse nosijo ljudje k velikonočnemu blagoslovu), sličice v molitvenikih, božjepotne podobice, medalje.

6. Razni motivi na obleki, čipke, vezene peče, kaj je bilo pri obleki najbolj priljubljeno prej in kaj sedaj. Oblika ženskih uhanov, urine verižice, kovnasti pasovi, na katere si ženske obešajo nož.

7. Okraski na jerbasih in košarah, na čebelnih panjih; razne figure na lončeni posodi, na pečeh itd. Primitivno orodje vsake vrste. Razni izdelki samoukov.

8. Vsakovrstno muzikalno orodje, ki se rabi med ljudstvom.

9. Razni okraske pri gostijah, šopki, venci, pe-civo (na primer „bosmani“!).

II. Kako se naj to vse opiše in zbere?

1. Kjer je mogoče, se naj dotični predmet pošlje Zgodovinskemu društvu za muzej.

2. Kjer je možno, se naj oskrbi fotografija ali risba, vzorec (model) in pošlje Zgodovinskemu društvu.

3. Opiše se, v kakem kraju se kaj nahaja, kdo napravlja dotične reči, ob kaki priložnosti, kako, in se naj javi Zgodovinskemu društvu.

Kdor bi želel natančnejih navodil ali pojasnil, naj se istotako obrne na Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Če se rodoljubi odzovejo, bomo kmalu imeli lepo zbirko, ki nam bo predstavljala umetniško delotvornost našega ljudstva, kakor tudi, kaj je zrastle na domačih tleh in kaj je tuja kultura presadila k nam.

Odbor Zgodovinskega društva.

O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja.

Temelj za zgodovino gornjegrajskega okraja je ustanovna listina benediktinskega samostana v Gornjem Gradu iz l. 1140. Ako se ta prav ume, postane jasen ves nadaljnji razvoj, pa tudi doba pred tem letom se lažje tolmači. Ker pa je njen tekst na videz pristen in nepoškodovan, zato so ga dosehdob vsi, ki so ga rabili, tolmačili po tem videzu in niso zadeli na globlje jedro.¹ Naš namen je, najprej dognati pravo razlago te listine potem pa sestaviti vse, kar se da ž nje pomočjo reči o najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja.

Prava razlaga ustanovne listine.

Dne 7. aprila l. 1140. je prejel patriarh Peregrin, iz rodu koroških vojvod, v oglejski stolnici v navzočnosti mnogih odličnih prič od plemenitnika Dyebalda de Chagere njegovo posestvo v Gornjem Gradu ter ga je podaril že obstoječemu benediktinskemu samostanu. Glavni del listine, ki jo je o tem napisal Paginus, notar oglejske cerkve, se glasi:

... nos Peregrinus dei gratia sancte Aquilegiensis ecclesie patriarcha notum esse uolumus..., qualiter Dyebaldus nobilis quidam de Chagere et uxor eius Truta... nostro hortatu multorumque prudentum

¹ Primeri Zahn, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark I str. 188 (regest), Orožen, Das Benediktiner-Stift Oberburg, str. 7 nasl., Muchar, Geschichte des Herzogtums Steiermark, IV str. 380, Krones, Die Freien v. Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, str. 23 in drugod.

consilio allodium suum Obbremburch sicut et ipsi usi (!) sunt habere cum castro, cum nemore, agris, pratis, pascuis, piscationibus, uenationibus, accessionibus, exitibus, seruicis et ancillis et eorum peculiis sancte Aquilegiensi ecclesie tradiderant, hoc iure et hoc modo ut castrum et aream adiacentem castro et decem mansos et duos syntmannos cum suis mansis, nemus et forstarium cum uno manso nemori adiacenti, unum molendinum cum suo manso et ministeriales utriusque sexus prope centum qui legem et ius Aquilegiensium dienstmannorum eorum collaudatione deberent habere, cum omnibus possessionibus suis. Sane cetera omnia que remanent, culta siue inculta, cum quinquentis fere aliis condicionis mancipiis, cum suis mulieribus ac natis monasterio Obbremburch quod a nobis et a noqili uiro Dyebaldo de Chagere eiusque uxore Truta in honore gloriose ac perpetue dei genitricis virginis Mariae de noua fundatum est, monachis secundum regulam sancti Benedicti ibidem deo mancipatis perpetuo iure proprietario deseruiant, et liceat eisdem monachis, nec nobis nec nemini cuiquam aliorum nisi solis monachis molendina erigere, de nemore siue forstario exstirpare per se et suos quantum potuerint, et ad cultum suum redigere et confinia sua prout melius ualuerint, exstirpando et suos ibi colonos locando dilatare, et plenam facultatem qrememorati monachi habeant molendina edificandi, piscandi, uenandi, pelles ceruorum siue aliarum bestiarum nec non accipites, nisos sine omni contradictione accipiendi in nemore siue forstario.

Kako se je dosehdob umeval ta tekst, je najbolj razvidno iz Orožna, ki piše: „Der edle Diebald de Chagere und seine Gemahlin Truta haben... ihr Allodialgut Obbremburch... mit Burg, Wald, Ackern, Weiden, Fischbann, Jagdbann, Zu- und Ausgängen mit hörigen Manns- und Weibspersonen und all ihrer Habe der hl. Aglayer Kirche mit dem Rechte und in der Weise übergeben, dass die Burg., 10 Mansus., der Wald., eine Mühle.. und die Ministerialen.; auch alles übrige bebaute und unbebaute Land.. dem Kloster.. im ewigen Eigentumsrechte dienen sollen“. Ta razlaga pa je kriva iz naslednjih razlogov.

1. Po Orožnu bi bile v odvisnem stavku subjekt besede „die Burg., 10 Mansus.; auch alles übrige“, predikat pa „dienen sollen“. V latinskem tekstu pa imamo dva stavka, od katerih se prvi konča s piko (ut castrum.. possessionibus suis) in drugi se pričinja z veliko začetnico (Sane cetera omnia), v prvem stavku so besede castrum, aream, mansos., ki o pos običajni razlagi osebek, v akuzativu (!), v drugem pa imamo

res nominativ (*cetera omnia*), slednjič se začenja prvi stavek kot odvisnik z *ut* in zahteva glagol s konjunktivom, drugi pa je glavni stavek z železnim konjunktivom (*deseruiant*). Pri tem trojnem nasprotju med obema stavkoma je dvojje mogoče. Ali je namreč notar Paginus pustil konstrukcijo prvega stavka nedovršeno in je anakolutsko nadaljeval z glavnim stavkom, ali pa je v prvem stavku izpadel predikativni glagol.

2. Mogoč je le drugi slučaj, kar je čisto jasno iz teksta. Ustanovnika podarita oglejski cerkvi vse, kar imata v Gornjem Gradu (grad, gozd, njive, travnike, pašnike, ribištvo, lov, dohode in izhode, torej čisto vse, kakor se v enaki obliki našteva tudi v drugih podarilnih listinah), vendar pa na poseben način (*hoc iure et hoc modo*), da naj ima en del te lastnine, namreč grad in ogradje (*area adiacens*), 10 kmetij in dva syntmanna, gozd, mlin in 100 ministerialcev ena stranka, vse drugo, kar ostane (*cetera omnia*), pa prejme samostan, torej vse druge njive izvzemši 10 kmetij in 2 syntmanna, vse travnike, pašnike, ribištvo, lov in nevoljnike ž njih lastnino, izvzemši pa tudi grad z ogradjem, potem gozd in ministerialce z njih lastnino. Stranka pa, ki dobi grad s priteklinami, je oglejska cerkev. To sledi iz konstrukcije odvisnega stavka (*Aquilejensi ecclesie tradiderunt, ut ipsa possideat*), manjka pa dopovedni glagol (*possideat, retineat*), ki je izpadel pri pisanju.¹ Tekst listine je torej pokvarjen in zato se tudi ni prav razlagal.

3. Le tako je umljiv nadaljnji stavek listine, da smejo edino menihi in ne patriarh (*nobis*) ali kdo drugi (*nemini cuiquam* t. j. oglejski ministerialci in podložniki) krčiti v gozdih in tako mejo svoje lastnine širiti (*confinia sua dilatare*). Ako bi bil gozd že izpočetka meniška last, bi jim pač ne bilo treba slovesnega dovoljenja krčiti v njem. Stvar je jasna iz nadaljnjega razvoja. Tako potrdi patriarh l. 1146. benediktincem vnovič pravico do ribištva in lova v

¹ Po blagohotnem naznanilu ravnateljstva deželnega arhiva štajerskega je listina iz l. 1140. prepis, k večemu šele iz konca 13. stol. Po poročilu g. phil. J. A. Glonarja se strinjata ž njo dobesedni potrdili iz l. 1243 in 1321 v istem arhivu.

svojem gozdu (in nemore nostro de Obbremburch). Ker so pa oglejski uradniki za časa patriarha Bertolda in tudi njegovih prednikov branili samostanu krčiti v gozdih, staviti mline,¹ ribiti in loviti divjačino,² se je napotil l. 1250. opat Henrik v Mengeš, kjer je slučajno bival Bertold, in ta je zopet potrdil vse stare predpravitve z „ozirom na pobožno in hvalevredno željo plemenitnika Dyebalda in njegove žene Trute in na vsebino privilegijev, danih od patriarhov oglejske cerkve“, namreč, da imajo edino menihi pravico krčiti v gozdih³ in staviti mline, pravico do lova in ribištva pa naj uživajo skupno s patriarhom in njegovimi uradniki.⁴ Isto je potrdil patriarh Gregorij l. 1262., ker so njegovi ljudje še vedno nadlegovali samostan. Tako ustanovna listina še čez 120 let ni prišla do popolne veljave in je bilo vedno treba se nanjo sklicevati.⁵

4. Za našo razlago, da sta si od l. 1140 naprej Chagerjeva posestva delila dva lastnika, patriarh in samostan, priča tudi potrditev ustanovne listine cesarjev Konrada II. in Friderika I. Rdečebradca. Prvi je l. 1147. potrdil, naj imajo

¹ Patriarhovi ljudje so celo sami postavili mlin na Dreti pod gornjegrajskim gradom, a na pritožbo opata ga je patriarh l. 1243. podaril samostanu (Zahn, UB, II, 532). Videti je, da se je v 13. stol. kakor drugod tudi pri nas začelo omejevati krčenje gozdov.

² Lov na divjačino je bil predpravitva deželnega kneza, katero pa je navadno podelil svojim grofom, kakor tudi drugim odličnim fevdalcem za njih posestva. Patriarhovi oskrbniki v Gornjem Gradu stojijo na stališču, da ima edino patriarh t. zv. Forst- u. Wildbannrecht. Od države je imel patriarh za vse svoji jurisdikciji podvržene dežele pravico do mlinov. Werunsky, Oest. Reichs- u. Rechtsgeschichte, str. 407 in 434.

³ Zahn, UB, III, str. 140. Orožen (str. 32) je kriyo tolmačil Klosterwaldungen in Stifswaldungen.

⁴ Na dotičnem mestu listine iz l. 1140. imajo menihi popolno (ne stoji pa: izključno) pravico staviti mline, loviti in ribiti, le krčenje je izrečno pridržano samo njim. Mesto je torej nejasno. Vendar pa je patriarh Bertold l. 1246. na podlagi tega mesta izključno menihom pripoznal oblast, staviti mline, pravico do lova in ribištva pa hoče l. 1250. izvrševati skupno z njimi.

⁵ Katera listina pa ima dandanes še čez 100 let veljavo in vrednost? Mi veliko bolj naglo živimo, pa tudi v bolj urejenih javnopravnih razmerah.

menihi pri Gornjem Gradu (apud Obrenbure) v miru in vedno vsa posestva, ki so jih dobili ali kot državni fevd¹ (ad possessionem regni pertinentia) ali pa od Dyebalda de Chagere, ravnotako pa tudi potrdi, kar je isti plemeniti mož podaril oglejski cerkvi v korist svoje duše (Statuimus et benigna concedimus clementia vt ea que memoratus nobilis homo pro remedio animę suę Aquilegensi contulit ecclesię, firma illi suoque patriarchę et incoluulsa omni tempore conseruentur).² Cesar Friderik I. pa govori o vseh posestvih, ki jih je dal Chager samostanu in oglejski cerkvi kot ustanovo.³

S tem se strinjajo tudi razne druge zgodovinske vesti. L. 1230. je Leopold Konjiški v gornjegrajski pokrajini zaščitnik vseh posestev patriarha in menihov. Patriarh potrjuje zamenjavo in prodajo posestev svojih gradov Vrbovca in Gornjega Grada. L. 1268. so na Olševi nad Solčavo zbrani podložniki oglejske cerkve in benediktincev. Duhovnik Eberhard je tedaj pod prisego izpovedal, da imata oglejska cerkev in samostan gozd v vsi gornjegrajski pokrajini že od nekdaj v lasti, isto je potrdil patriarhov kastelan v gornjegrajskem gradu in še pristavil, da sta patriarh in opat od ustanovnika Chagerja dobila vso obdelano in neobdelano zemljo. Nad 500 navzočih se je strinjalo s tem. Slednjič je še omeniti, da so se patriarhovi podložniki radi preseljevali na meniško zemljo; po stari navadi jim tega niso smeli braniti oglejski uradniki, kar je tudi patriarh Rajmund I. 1281. potrdil.

Obseg Chagerjevega posestva.

Listine iz 13. stol. razločujejo okrožje ali pokrajino gornjegrajsko (districtus 1248 in 1268, provincia 1255, 1273, 1430)

¹ Cesar stavi državne fevde v prvo vrsto, ker on ž njimi disponira, potem šele omeni Dyebaldovo svobodno posestvo. Omenjena državno-fevdniška posestva so imeli menihi mogoče v mozirski ali pa braslovski okolici, ali pa spada v to vrsto furlansko selo Budriach (1140) ali pa Kozica (1146), kateri jim je dal patriarh.

Zahn, UB. III, str. 264.

Orožen, I. c. 11.

in pokrajino mozirsko (provincia 1241 in 1248). Prva ima določene meje ter sega do vrhov najvišjih gor, ki obdajajo Gornjesavinjsko Dolino in njene postranske dolinice (1268). Meja je šla po sedanji štajersko-kranjski meji od Šance čez Črnilec, Bukovec in Ojstrico do vrha Rinke; od tam po štajersko-koroški meji na Olševo in Smrekovec; od tam proti jugovzhodu na Tir in po razvodju do iztoka Drete v Savinjo tako, da sta seli Suha in Prihova v meji, cerkev sv. Radegunde in Trnavče pa izven meje; od izliva Drete pa gre meja navkreber do vrha Dobroveljske Gore in ves čas po vrhu Menine do kranjske deželne meje. To je tudi meja deželske sodnije,¹ ki je bila od pamtiveka (prim. l. 1273) v lasti gornjegrajskega samostana, dandanes pa odgovarja Chagerjevemu posestvu gornjegrajska sodnija izvzemši mozirsko okoliško občino ali pa v cerkvenem smislu dekanija gornjegrajska brez mozirske in šmihelske župnije. Potemtakem je merilo posestvo okoli 449:56 km², torej za dobro tretjino več ko sedanje okrajno glavarstvo ljutomersko. O mejah se dajo iz listin sestaviti sledeči podatki.

L. 1248. je vas Prihova še vsa meniška in Vrbovski gospod dobi v njej od opata 5 kmetij.²

L. 1255. se konča prepir med Žovneškimi gospodi in menihi radi Dobroveljske Gore tako, da tvori odsehdob razvodje mejo med posestvi obeh strank.³

L. 1268. se je rešil spor radi Olševe nad Solčavo in Ložekarjeve planine (nad Sv. Duhom). Vrhovi Olševe so se zbrali vsi oglejski ministerialci in nad 500 oglejskih in samostanskih

¹ Meje deželskosodnijske ima Schmutz, *Steiermärkisches Lexikon*, III. str. 52. Razločujejo se v toliko, da gre meja skozi vas Prihovo, in da od vrha Dobroveljske Gore krene proti vzhodu navzdol in gre skozi med Vranskim in Vologom ter na Menino nazaj. Prvo je gotovo poznejše (gl. l. 1248 in 1430), najbrž tudi drugo (prim. l. 1255 v naslednjem).

² Zahn, UB, III. str. 77. Samostan in Vrbovski (oziroma obojih dediči) sta si delila vas Prihovo do najnovejšega časa. Prim. Schmutz, l. c. III, str. 219.

³ Zahn, UB, III. str. 245. Orožen, l. c. str. 34.

nevoljnikov, ter so potrdili, da sega samostanska last do vrha Olševe in da meja teh posestev proti Koroški, Kranjski in (spodnji) Savinjski Dolini odgovarja razvodju, t. j. vse ozemlje, s katerega se deževnica steka v Gornjesavinjsko Dolino, je last benediktincev in patriarha.

L. 1430. so bili prepiri radi meje na Menini.¹

L. 1430. je opat gornjegrajski konstatiral na podlagi izjav najstarejših ljudij, da segajo samostanske meje do razvodja najvišjih gor, ki obdajajo gornjegrajsko pokrajino, proti Mozirju pa neha meja pri potočku, ki se izliva v bližini Vrbovca v Savinjo.²

L. 1439. se omenja v listini celjskega grofa Friderika, da je meja med samostansko in grofovo lastjo na Žrdovniškem hribu (t. j. Ristancu, 498 m, na specialnem vojaškem zemljevidu) nad Prihovo.³

L. 1447. določi isti grof, da se gornjegrajsko sodstvo začne pri novem gradiču Vrbovcu in sicer pri dveh lipah nad vasjo Prihovo.⁴

S tem je razsežnost Chagerjevega posestva na vse strani opisana. Treba je še dokazati, da je vsa ta obsežna zemlja bila popolnoma in skupno v njegovih rokah, ker so v srednjem veku posestva enega gospoda navadno pomešana s podložniki drugih gospodov. Na videz je tudi precej gornjegrajskih listin, ki pripovedujejo, da so razni gospodje darovali ali pa prodali svojo zemljo v naši pokrajini samostanu. Ako pa jih natančneje pregledamo, vidimo 1., da so izdajatelji listin stavili po krivem več selišč v ta okraj,⁵ potem 2., da je večji del te

¹ Orožen, str. 171.

² Orožen, str. 310 in 172. Ker je Prihova vsaj deloma še meniška, je ta potoček tisti, ki se pod vasjo na levem bregu izliva v Savinjo.

³ Orožen, 2 a, 181 in op. 4 ter 248.

⁴ Orožen, 2 a, 186.

⁵ Izločiti je Križna Gora, katero je Orožen iskal v Kriški vasi pri Gornjem Gradu, Zahn pa v bližini Vrbovca, in pa hrib Lom, katerega je Zahn istovetil z Lomom nad Dobletino. Ker so v obeh imeli Chazzensteini svojo posest, bi bili to tuji lastniki v Chagerjevem ozemlju.

darovane ali kupljene zemlje last oglejske cerkve, o čemer pozneje, in 3, da je ostala bila meniška, a so jo dali v fevd ali tudi prodali, potem pa se jim vrne.

O majhnih samostanskih fevdih (po eno ali več kmetij) zvemo za Prihovo (1248, „iure fevdali“), Okonino (1273, 1389), Spodnji Volog (1383), Bočno (1367, 1369), Slatino (1360, 1389), in za Tirolšek (1278, 1369, Frankenhube 1285, Vodule 1349, 1389, Sadovnik 1389).

Chagerjevo posestvo ni bilo torej samo obširno, ampak tudi popolnoma nerazkosano in nepretrgano, gotovo redkejši slučaj za tisto dobo.

Kakšno pa je bilo gospodarstvo na tem ozemlju? Le manjši del je bil kultiviran in sicer polja v ravnini ob Savinji in za Dreto, kjer so bila že posamezna sela, središče gospodarstva in župnije pa je bilo v Gornjem Gradu. Polja so obde-

Vendar pa je Križeva Gora sedanja Gora Oljska. 1. Najprej leži Križeva Gora v Paški Dolini. L. 1246 se imenuje po vrsti Lom pri Šoštanju, Križeva Gora (Orožen krivo čita mons Cvas mesto mons Crucis) in Paka, l. 1327 pa Paka, Križeva Gora in Škorno. 2. Za l. 1422 ima Zahn v ONB. opazko: Der Krewperg ob Pakkenstain, torej nad Paškim gradom. 3. Na Gori Oljski je stal že v 17. stol., preden se je postavila sedanja cerkev, križ (Orožen, III, str. 482). Da pa je križ stal že v 13. stol., seveda ne vemo, a iz prvega dokaza sledi, da je Križeva Gora bila ob Paki, drugi in tretji pa govorita za Goro Oljsko. 4. Pri Vrbovcu ni nobene gore, ki bi se mogla verjetno tako imenovati, Kriška Vas pri Gornjem Gradu pa je v ravnini in ne hrib. 5. Upoštevati je tudi, da je zavetništvo čez vsa posestva na Kriški Gori obdržal Chazzensteinski, gornjegrajska pokrajina pa pozna vedno le enega samega zavetnika, tistega, ki ščiti tudi samostan. — Da je hrib Lom stal v bližini Chazzensteina pri Šoštanju, je naravno, ker je bil v bližini gradu darovalcev, menihom pa je bil od rok in zato so ga rajši vrnili Chazzensteinom in so prejeli bliže ležečo kmetijo. Tudi Kobilina Dolina (1255 in 57) ter Petelinja Dolina (Orožen misli, da je bila na Menini nasproti Gradišču, Zahn pa jo išče pri Vranskem) nista mogli biti v gornjegrajskem ozemlju, ker sta bili last Otona Kunsperškega, Grebenec slednjič (1278), ki stoji po zemljevidu na gornjegrajski strani Menine in ga tam tudi iščeta Orožen in Zahn, je bil, kakor listina sama pove, izven samostanskega ozemlja. S tem smo pri konci s kraji, o katerih bi se lahko mislilo, da je imel v njih posestva kak tujec, t. j. neoglejski ministerialec.

lovali nevoljniki, nadzorovali pa so jih ministerialci, ki so imeli za plačilo nekaj kmetij (primeri: „cum possessionibus suis“) v najemu. Ni gotovo, da bi bil Chager sam stalno bival v Gornjem Gradu. Rod Chagerjev ni bil domač,¹ ampak tuj in gornjegrajsko posestvo, ki je bilo svobodna last (allodium), torej ne od kralja ali pa koroškega vojvoda podarjen fevd, je ali priženil ali pa vsled svaštva s kako domačo rodovino posedoval.

Slabo naseljeno gornjegrajsko okrožje v tihi samoti je bilo kakor nalašč pripravno za menihe in Chager ter njegova žena Truta sta se tem rajša zavzela za to ustanovo, ker sta bila pobožna² in brez otrok.³ Prigovarjal jima je tudi patriarh Peregrin, Korošec po rodu. Zanimivo pa je, da Dyepold svojega posestva ni izročil naravnost samostanu, ampak oglejski cerkvi, patriarh pa je ves obdelan svet (z malimi izjemami) dal menihom, neobdelan pa (gozd) ter grad z najpotrebnejšim gospodarstvom in ministerialce je pridržal oglejski cerkvi.⁴ Zato

¹ Chager se imenujejo mnogi kraji na Bavarskem, in Kagan pri Groß-Enzersdorfu (Chagre 1120, Chager 1196) na Nižjem-Avstrijskem. (Oesterley, Histor.-geogr. Wörterbuch des deutsch. Mittelalters str. 325.) Ko bi bil naš Dyepold iz starega rodu gornjegrajskih plemenitnikov, bi se pisal „von Oberburg“ ne pa „de Chagere“. Mogoče, da je že Dyepoldov oče dobil naš grad ali pa tudi stari oče, a rod Chagerjev je gotovo tuj. Istočasno z Dyepoldom se imenuje plemeniti (nobilis) Burchart de Chagera in sicer v treh listinah solnograjskih nadškofov med odličnejšimi pričami v l. 1125—1139.

² V uvodu darilne listine govori: „Nebeško kraljestvo je toliko vredno, kolikor lakko kdo zanj da. Bogastvo in posvetna čast sta izguba, v nebesih obljubljena dediščina je pa večna in je blaženo življenje za dušo. O, ko bi tudi midva bila vredna, da postaneva lastnika te dediščine, dasi najzadnja!“ Te pobožne in ponižne besede se ne nahajajo v nobenem drugem formularju Zahnove zbirke (UB. I—III), pa tudi notar Paginus ni mogel brez privoljenja zakoncev pisati, da želita biti vsaj najzadnja.

³ Ako bi imela bližnje dediče, bi se pač v podarilni listini nahajala kaka klavzula, da nimajo nobene pravice do darovanega posestva.

⁴ Kaj pa je imel samostan pred to podaritvijo? Gornjegrajsko župnijo ž njenimi njivami in $\frac{1}{3}$ desetine, ker se pozneje nikjer ne omenja, da bi je bili prejeli. Seveda to ni zadoščalo. Zato je gotovo,

pa je menihe takorekoč odškodoval z dvetretjinsko desetino v gornjegrajski in braslovški župniji ter s selom Budriach na Furlanskem. S tem so menihi mnogo več prejeli, ko zgubili. Ministerialci pač niso kaj posebnega služili oglejski cerkvi, gozd pa se je menihom itak obljubil v prihodnje — čim več kmetov bodo v njem naselili, tem večji del postane njihov. Oglejska cerkev velja torej po pravici kot soustanovnica gornjegrajskega samostana.¹

Patriarhova posestva.

1. Prvo je grad gornjegrajski, ki si ga je pridržal patriarh l. 1140. V njem se je l. 1174 mudil patriarh Ulrik v družbi škofa Gerarda iz Konkordije, opata Richerija iz Beligna, kanonika Leonarda iz Konkordije, grofa Henrika Ortenburškega, Weriana Heunburškega in Ulrika de Plain.² Grad se l. 1243 že nazivlje Stari grad, ob njegovem vznožju nad Dreto je tedaj stal nov mlin.³ 2. H gradu je spadalo po ustanovni listini ogradje (gotovo boki griča) in 10 kmetij. Nekaj izmed teh posestev je dal patriarh menihom l. 1258. kot fevd,⁴ 4. grajske kmetije v Tajni so pa še kupili l. 1282., kar je patriarh tudi potrdil.⁵ 3. Grad

da je samostan imel že izpočetka vse obdelano Chagerjevo posestvo, a listina o tem se je napisala šele 7. aprila l. 1140. Listina potrjuje torej, kar se je že zgodilo v preteklosti (morebiti nekaj mescev, ali tudi leto dni prej), zato se sme imenovati v širjem pomenu ustanovna, v čzem pa je le dotacijska. Podobno je več žičkih listin šele pozneje po izvršeni izročitvi posestev spisanih, med temi ustanovna listina po smrti ustanovnikov, neka podarilna listina 4 leta po dogodku, druga pa c. 12 let pozneje (Prim. Stegenšek, Konjiška dekanija str. 210 op. 2).

¹ Ministerialce si je patriarh najbrž zato pridržal, ker jih samostan ni mogel imeti. Vsaj v 13. stol. je veljalo pravilo, da so ministerialci le pri knežjih cerkvah (Werunsky, Oesterreichische Reichs- und Rechtsgeschichte str. 273).

² Zahn UB., I, str. 526.

³ UB. II str. 532.

⁴ UB. III, str. 340.

⁵ Orožen, II a, str. 61. O Tajni še prim. l. 1314. — Gornjegrajski oskrbniki so imeli pozneje tudi posestva Pod Tirom (1316), v Grušov-

Vrbovec (castrum nostrum, 1248). 4. Tudi k Vrbovcu so spadala posestva, ki jih je užival oskrbnik. Do l. 1248. so bile tri kmetije v Pustem Polju;¹ patriarh je tudi imel 3 kmetije v Melišu.² 5. Vas Rečica (villa nostra, 1247).³ Patriarhi so se tukaj dvakrat mudili. L. 1173. je patriarh Ulrik imel kapiteljsko posvetovanje v župnijski cerkvi sv. Kancijana. Udeležili so se Bernard, škof tržaški, in Friderik, škof pičanski, Engelbrecht, opat gornjegrajski, Oton, prošt junski (na Koroškem), in Piligrim, prošt čedadski, Janez, prior žičke kartuzije, potem kapelani vseh treh škofov z imeni Richer, Piligrim in Regnard, iz domače duhovščine pa Bertold, arhidiakon savinjski, Sigahard, župnik konjiški in dekan, Henrik, župnik šoštanjski, Bernard, župnik piljštanski, Friderik, župnik škalski, Gunter, župnik slivniški (pri Mariboru), in Lambert, župnik braslovski, potem Tankred, ud (čedadskega) kapitlja in več tamošnjih kapitularov. Glasovali so pa tudi lajiki (mogoče posebno še kot ministerialci oglejske cerkve), namreč Gebhard Žovneški, Liupold Vojniški, Albert Mokronoški, Eberhard iz Katzensteina (pri Šoštanju), Woskalg Vitanjski in drugi. Na nasvet obeh škofov in s pritrjevanjem vseh drugih je patriarh dovolil, da odstopi konjiška župnija svoja polja in vinograde pri vasi Žičah sosednji kartuziji, za odškodnino pa ji je daroval vso desetino v Soteski pri Novi cerkvi.⁴ Za toliko odličnih gostov se je pač nahajalo

ljah (1316) in v Bezovcu (1316). — Ni pa gotovo, da je bila kmetija s primkom „Patriarchtum“ (sedaj Podrečnik) kedaj oglejska last; lastnik se je zval „Patriarh“, kar je bilo najbrž porogljivo ime, kakor imamo tudi razne škofove, kardinale in Cesarje. Prim. Orožen, II a, str. 189, 228 in 232.

¹ UB. III, str. 77. Da je „Levtenwelt“ res Pusto Polje, je razvidno iz Schumi-ja, UB. v. Krain, II, str. 118, kjer se nahajata dva „izvirnika“ o tej vasi, ki se nanašata na isto stvar in kažeta le male razlike, a v prvem stoji Oedenfeld, v drugem pa Levtenvelt. — Kmetije, ki so spadale k Vrbovcu, se še imenujejo v Okonini (1316), Juvanju (1334, 1365), Melišu (1353), Kokarju (1340), Trebežu (1353, 1360), Prihovi (1365), Hrastju (1365) in v Gornjem Kotu pri Rečici (1459).

² Tres mansos nostros et ecclesie Aquilegensis positos in villa Nellis. UB. III, str. 77.

³ UB. III 67.

⁴ Zahn, UB., I, str. 521.

v Rečici nekako patriarhovo poslopje. Vrt, ki je menda bil zraven, se vsaj imenuje l. 1231., ko je patriarh Bertold v njem sodil dva svoja ministerialca, Lenarta in Janeza iz Vologa (pri Sv. Martinu za Dreto). Po noči sta se utihotapila v gornjegrajski samostan, predrli zid shrambe, pokradla denar in druge cerkvene stvari in bi bila zaslužila smrt. Na opatovo prošnjo in nasvet pričujočih odličnih mož ju je patriarh pomilostil in obsodil, da morata za vedno iti čez morje služiti Bogu t. j. v sveto deželo bojevat se zoper mohamedance, njih posestva pa je večinoma daroval samostanu. V sodnem svetu so sedeli puljski škof Henrik in pičanski škof Popon, belinjski opat Hartnid, oglejski dekan Konrad, beljaški arhidiakon Bertold, izmed lajikov pa Liupold in Viljem Vojniški, Konrad Žovneški in še mnogo drugih (deloma imenovanih) oglejskih ministerialcev.¹ 6. V ravnokar imenovanem Vologu je imel patriarh zemlje najmanj za 17 njiv, enako pa tudi v vseh večjih selih, kjer so bivali njegovi ministerialci. 7. Slednjič je bil tudi gozd patriarhova last. — Vsa oglejska posestva v gornjegrajski in mozirski pokrajini je nadzoroval patriarhov oskrbnik, ki je l. 1248. stanoval v Vrbovcu in je bil Vulfing Letuški (procurator bonorum nostrorum in districtu Oberburgensi et in provincia de Moziri),² njegov naslednik je bil duhovnik in magister (doktor bogoslovja) Gregorij, ki je za časa patriarha Gregorija de Montelongo (1251—69) in potem Raimunda de la Torre (1273—99) vodil mnogo let upravo kot „procurator v Gornjem Gradu“,³ a že pred l. 1281. postal višji diakon na Kranjskem in v Marki ter patriarhov kapelan.

¹ UB. III. str. 382.

² Vulfing iz Letuša je bil l. 1241. v Mozirju priča v listini grofa Viljema Heunburškega, okoli l. 1247. je bil prvi izmed posadke gradu mozirskega (Orožen, II b str. 195) ter je prisegel patriarhu zvestobo in postal njegov ministerialec. Ko bi bil iz Luč, kakor bi se dalo tudi ime (Liwz, Levts in Loyz) razlagati, bi bil že itak oglejski služabnik. Patriarh pa ga je napravil za oskrbnika vseh svojih posestev v gornjegrajski in mozirski pokrajini s sedežem v Vrbovcu. Kot tak se imenuje že l. 1248.

³ T. j. v gornjegrajski pokrajini, stanoval pa je najbrž tudi v Vrbovcu ali pa v Rečici t. j. v središču patriarhovitih posestev.

Oglejski ministerialci.

Chagerjevi ministerialci so se nahajali v vseh večjih selih, da so vodili in nadzorovali gospodarstvo. Izkraja nesvobodni služabniki, kar tudi ime ministeriales pomenja, so s časom dosegli vedno večji upliv in večje stanovske predprave. Za Chagerjevega časa še niso bili polnopravni; njih gospod je lahko njih in njihovo zemljo daroval drugemu gospodu, dovoliti jim je moral tudi ženitev, in ako je bila žena podložnica drugega gospoda, sta si potem gospoda otroke delila. Vendar pa je Chager vprašal svoje ministerialce, ali so zadovoljni, če jih podari oglejski cerkvi, in oni so se strinjali s tem (*eorum collaudatione*),¹ patriarh pa jim je zagotovil iste dolžnosti in pravice, kakor so jih uživali oglejski ministerialci (*legem et ius Aquilegiensium dienstmannorum*).² Morali so patriarhu obljubiti zvestobo, od njega so prejeli v fevd zemljo, ki so jo do tedaj uživali od Chagerja, smeli so se ženiti z drugimi oglejskimi ministerialci, zaradi zločinov jih je sodil njih gospod, patriarh. To izjemno sodno svoboščino sta imela že pred l. 1140. dva Chagerjeva ministerialca, oba t. zv. *sendmana* (primeri: *duos syntmannos cum suis mansis*); sodila ju je patriarhova sinoda ali *Send*. Kot *sendmana* sta bila ravnopravna z vitezi. Kje sta stanovala, se ne da dognati. Mogoče, da sta bila Cha-

¹ Mogoča je tudi razlaga: Naj imajo pravice oglejskih ministerialcev vsled tega, ker so patriarhu obljubili zvestobo (*eorum collaudatione*).

² Najvišjo stopnjo med ministerialci so zavzemali državni „dienstmani“. K tem so spadali ministerialci kralja in duhovnih knezov (torej tudi patriarha) in se niso smeli prodati brez kraljevega dovoljenja. Na nižji stopnji so bili „dienstmani“ posvetnih knezov, svobodni gospodje (kakor Chager) pa niso imeli pravih ministerialcev, ampak „svojske ljudi“ (*Eigene Leute*) po načinu vitezov, ki so bili že manj svobodni in so v vojski zavzemali zadnje mesto med vitezi. Da so Chagerjevi ministerialci dobili vse pravice oglejskih dienstmanov, je bilo zanje izredno stanovsko povišanje, celo zoper tedanje pravne običaje. *Schwaben-spiegel* namreč pravi: „Git ein vrier herre sin eigen liute an ein fursten ampt, die sint nit dienstman, sie sint des fursten eigen, sie hant dienstmanne recht nit.“ Schröder, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, 1898, str. 437.

gerjeva oskrbnika v Vrbovcu in v gornjegrajskem gradu.¹ Od drugih ministerialcev pa nam je znanih 7 selišč in iz poznejše, patriarhove dobe, tudi več imen. Videti je, da so bili ministerialci izkraja v vseh večjih in starejših selih. Ob Savinji se imenujejo kot sedeži Ljubno (Berchtold de Löwen 1247), Juvanje (Gebhard de Iwan 1231), Grušovlje (Chunon de Viscaeren 1231) in Vrbovec (Vlŋingus de Levts, ministerialis sancte ecclesie Aquilegensis 1248), za Dreto pa Delče (Kerold de Dielz 1247), Bočna (Ditrich de Vozzen 1247) in morda tudi Volog (Leonhardus et Johannes de Wolog 1231).² Kadar je prišel patriarh v naše kraje, so se zbirali okrog njega in, če ni bilo mnogo drugih odličnejših prič, se imenujejo kot svedoki v listinah, ki jih je izdal patriarh. Tako le slučajno

¹ Syntman pomeni na vsak način neke vrste podložnika (Mann). Prim. še Schumi, UB. v. Krain I, 116: „hobas cum simmanis“.

² Orožen misli na Volog za Dreto vsled bližine pri samostanu, Zahn pa na Volog nad Vranskim. Ker pa je meja gornjegrajske pokrajine šla najbrž po vrhu Menine, pride le zadreški Volog v poštev. Volog je še bil v obsegu patriarhovitih posestev, ker sta bila Lenart in Janez Vološki oglejska ministerialca (bona... omnia a nobis habebant in fevdo. Zahn II, str. 382).

Drugi ministerialci. Po Zahnu (ONB, str. 324) je ležal Meinbach blizu Vrbovca. Vzlina M. najdemo l. 1247. v celjski okolici, Vlŋinga M. l. 1291 kot pričo v Mozirju in l. 1303. v Kamniku, ko proda menihom približno 2 kmetiji, pridrži si pa še mlin s 5 njivami, vse v gornjegrajskem okraju. Ker so se tudi mlini oddajali kot fevd (Steinhausen, Deutsche Kulturgeschichte, str. 114) in Meinbachovo ime kaže, da je bil naseljen ob potoku ter si je po ustanovni listini obdržal patriarh mlin z eno kmetijo (v našem okraju pa se da dokazati, da so nekatere stare kmetije bile dvojnate in so se pozneje v dve razcepile), zato se vse lepo strinja, kakor bi bili Meinbachski oglejski ministerialci in sicer na mlinu. Najbrž pa je to soglasje le navidezno, ker imamo premalo poročil. Mlin in kmetije je M. tudi lahko kupil ali pa dobil v fevd od oglejskih ministerialcev ali pa od menihov, stanoval pa je lahko tudi v celjski okolici. — Pač pa je videti, da je posestvo Lešje spadalo k patriarhovemu deležu. L. 1317. se imenuje Rudolf Weriant von Hasel kot priča, torej je moral imeti tam večje posestvo. Desetino od Lešja je imel pozneje solčavski župnik, ta župnija pa je ustanovljena od Celjskih grofov kot lastnikov patriarhovega deleža. — Tudi v Pustem Polju, ki je l. 1248. še spadalo deloma k Vrbovcu, deloma pa k samostanu, je bilo pozneje večje gospodstvo (dvorec s 7 kmeti). Orožen, II a, str. 250 op.

izvemo nekatera imena. Sicer so pa Chagerjevi ministerialci pod patriarhom pridobili le na ugledu, ne pa na oblasti. Gospodarstvo so menihi deloma sami vodili, deloma so dali zemljo kmetom v zakup, ministerialcem pa so preostala samo njih osebna posestva kot fevd oglejske cerkve in pa, vkolikor jih je porabil patriarh za nadzorstvo gozda in druge zemlje. Zato so se nekateri izmed ministerialcev s časom izselili, drugi so izumrli, drugi so mogoče stopili v službo benediktincev. Zanimivo je, da ima samostan l. 1426. tri kmete s priimkom Dienstmann, enega v Trnavčah, dva pa v Lučah.¹

Grad Vrbovec.

Vrbovec je stal na strmi skali v kotu pri izlivu Drete v Savinjo. Še sedaj se vidi visoko in skrbno podzidje na južno-zapadni strani ter kos zidu v vrtu za zelenjavo, kjer se je nekoč razprostiral grad. Ob vznožju griča pa leži na severu nova graščina, ki še služi za stanovanje.

Izkraja je patriarh svoj delež Chagerjevih posestev obdržal v lastnem gospodarstvu in skrbel zanj po ministerialcih ter oskrbnikih (prokuratorjih), ki so stanovali v Vrbovcu. Kot taka se imenujeta Vulfing Letuški (1248) in magister Gregorij (o. 1270—80). Zadnjikrat se omenjajo patriarhovi uradniki l. 1281 in 1282, z l. 1286 pa že nastopijo vitezi, ki se po Vrbovcu imenujejo „von Altenburg“ in niso oglejski ministerialci, ampak fevdniki grofa Heunburškega na Koroškem. Iz tega sklepamo, da je patriarh okoli l. 1285. svoj, nekoliko pri-

¹ Orožen, II a, str. 248, 279, (281) in 282. Mogoče pa je, da so to bili nek daj dienstmani samostanski in ne oglejski. Da so se kmetije oddajale kmetom kot fevd, je po nemškem pravu popolnoma mogoče (prim. Schröder, l. c. str. 395 in Werunsky l. c. str. 278). V urbarju iz l. 1426 imamo tri take fevdnike: Pesarja v Št. Janžu, ki ne daje za davek ovsa (ovsenina Marchfutter), ker je „lehen“, potem Janžeta Lehnerja v Gornjem Pobrežju, ki pa nima od tega nobenih dobrot, in Martina Lehnerja v Vimposlah. A tak kmetski fevd ni dajal ravnopravnosti s praviimi dienstmani. Pravihi ministerialcev samostan l. 1268. še ni imel, vpraša se, ali kedaj pozneje (n. pr. Rudolfa Vaista na Podgradu, 1431?).

krajšani¹ gornjegrajski delež dal kot fevd Viljemu Heunburškemu. Ta pa je postavil kot svoja oskrbnika Eberharda v Vrbovec, Hermana Kranjca s sinom Hermanom² pa menda v gornjegrajski grad. Ker so ta nova posestva grofa Heunburškega bila v sredi med benediktinskimi, niso mogli menihi bolj pametno in nujno ravnati, ko da so grofa Viljema čimprej tem boljše (1286) proglasili za svojega zavetnika, čeprav je bilo gornjegrajsko zavetništvo tedaj še v rokah Ptujskih gospodov.

Vrbovski vitezi (milites, Ritter) so zanimiva in še celo neraziskana rodovina. Eberharda I. najdemo l. 1286. kot pričo s heunburškim grofom Ulrikom II. na Žovneku, l. 1296. pa v enakih okoliščinah v Spodnjem Dravogradu. V prepiru radi gornjegrajskega zavetništva l. 1296., ga je izvolil opat Wulfling kot heunburškega ministerialca za razsodnika, l. 1308. pa je Eberhard s heunburškim grofom Friderikom napadel samostan. V boju za češko krono je namreč opat potegnil z izvoljenim češkim kraljem, koroškim vojvodom Henrikom, ž njegovim nasprotnikom Friderikom, avstrijskim vojvodom, pa so potegnili samostanski zavetnik Friderik, naš Eberhard in Ulrik Žovneški. Eberhard je napadel samostan, ga zasedel s svojimi ljudmi³ in je odpeljal opata vjetea v Pliberk na Koroško.

¹ Večina gozda je ostala samostanu. (Škofovski, nekdanj meniški gozdi so merili l. 1822. 9.645 oralov in 834 št. sežnjevi, vrbovski pa 1.275 oralov in 1573 št. sežnjevi, a v vrbovskem deležu so všteti rudeneški in nekdanji patriarhovi gornjegrajski). Zadnjič se omeni gozd, da je še v patriarhovi lasti in da smejo samostanski v njem krčiti, l. 1262., istega leta je patriarh tudi ustanovno listino iz l. 1140 potrdil; bila je še torej v polni veljavi. L. 1281. še slišimo sicer o prepirih med oglejskimi uradniki in meniški podložniki, a o gozdu ni govora. V dobi 1262—1285 je prišel torej gozd benediktincem v roke. — Tudi Rečica je prišla v roke menihom.

² L. 1286. sta med fevdniki Heunburškega, l. 1291. pa se nahajata v samostanu in sicer na prvem mestu med pričami.

³ Ker je Eberhard delal v smislu oglejskega ministerialca Heunburžana ali pa je l. 1308. mogoče že sam bil direktno oglejski fevdnik, zato je prišel samostan v patriarhovo oblast, ako ga je Eberhard zasedel. S tem odpade Tanglova razlaga (Archiv f. öst. Gesch. 25, str. 268) besedi „zur Zeit, da das Kloster unter die Gewalt des Patriarchen gekommen

Tudi je grofu Frideriku posodil 300 mark, morda za ta boj. Opat Wülfling je moral odstopiti, ker ga niso marali tudi njegovi sobratje, njegov naslednik pa je Eberhardu povrnil Heunburžanom posojeni denar in je vsem napadovalcem odpustil. Odslej ne slišimo več o Vrbovskih vitezi skozi 17 let. Zdi se, da so v tem času, ako ne prej, kupili od Heunburžanov oglejska fevda Vrbovec in Gornji Grad. Ko je umrl zadnji Heunburžan Herman I. 1322., so Vrbovčani že v posesti teh gospostev in stopijo celo v nasprotje s heunburškima dedičema — Ulrikom Pfanberškim in Friderikom Zovneškim.

Eberhardovi sinovi so si namreč po očetovi smrti delili posestva: Vrbovec sta dobila prva dva brata, Gornji Grad pa naslednji trije. Postavili pa so si še tretji grad — Rudeneck poleg Rečice. Ni znano, kateri izmed obitelji se je tam nastanil, le to se sporoča, da je bil samostan zelo vznemirjen radi novega gradu¹. Bali so se, da bo lastnik Rudenecka prej ali slej, z dobrim ali s hudim, skušal povečati svojo last, in sicer seveda na njihove stroške, ker so imeli v okolici svoje kmete. Ker Vrbovskim niso mogli z lepa zabraniti te stavbe, so se obrnili na svojega zavetnika Ulrika Pfanberškega, ki jim je I. 1326. obljubil, da bo Rudeneck s svojimi zavezniki (med temi je bil njegov stričnik Friderik Žovneški) podrl. Da bi dobili v ta namen denarja, so menihi celo svoje posestvo na Furlanskem zastavili. A bilo je vse zastonj. Ravno narobe. Nikolaj Vrbovski je celo igral prvo ulogo v pfanberškem delu celjskega gospostva² in velik del posestev zadnjega heunburškega

sei⁴, kakor če bi bil opat Otobon sam samostan osvojil in s svojimi ljudmi zasedel in pa, da bi bil stopil v bojno zvezo s Heunburžani. Otobon pri vsej zadevi ni imel nič opraviti.

¹ Ako si je tedaj plemenitnik stavil hišo, je morala biti (celo v mestih) vsaj nekoliko utrjena. Tudi Rudeneck ni bil več ko ugodno na griču ležeča in utrjena hiša. Glede stanovanj bi se dandanes z njim lahko merilo vsako boljše župnišče. V njem je bila 1 klet, 1 kuhinja, 1 soba za posle, 1 za oskrbnika, 1 boljša gosposka soba z 1 kamrico in 1 žitnica pod stroho. Or. 2b str. 169 op.

² Krones, Die Freien v. Saneck, I, str. 64. Nejasna je še zadeva o deležu celjskega gospostva, ki ga imel Nikolaj Vrbovski. Krones go-

grofa je ostal Nikolajevim dedičem do l. 1350. Obenem pa je isti Nikolaj imel tudi svoj delež v gornjegrajskem gradu, kjer ga najdemo l. 1334. stanujočega; samostanu je tedaj prodal eno kmetijo v Juvanju. Te in enake zveze so vplivale, da so se l. 1339. Vrbovski vitezi in menihi iz dobra pogodili, dasi je samostan tožil, da so mu njegovi nasprotniki vzeli $90\frac{1}{2}$ kmetij, 9 domceev, mline, vinograde, travnike in njive. Vsled razsodbe je moral polovico teh posestev kot fevd Vrbovskim vitezom prepustiti. Sedaj je postalo očito, da se menihi niso l. 1326. po krivem bali svojih premožnih sosedov. Prišlo je še tretjič do spora radi Rudenecka in to pot tudi do vojne. Z Vrbovskimi vitezi je držal deželni maršal Herdegen Ptuijski in njegov brat Friderik, ki sta imela gradova Velenje in Heckenberg¹, s samostanom pa njegov zavetnik Ulrik grof Pfanberski, potem njegov stričnik Friderik, od l. 1341. grof Celjski, naposled štajerski deželni glavar Ulrik Walsee in pa krški škof Ulrik. Po tedanjih običajih so najbrž planili vitezi ene stranke po kmetijah in posestvih druge in narobe, so pustošili, požigali, ropali in škodovali drug drugemu, čim bolj so mogli, dokler ni deželni vojvoda Rudolf obema strankama zapovedal mirovati (1345) in Rudeneck sprejel v svojo last, da odloči o njegovi usodi. Dal ga je Vrbovskim nazaj na veliko nevoljo samostana. Sedaj se je za Vrbovske viteze še patriarh potegnil, saj so bili njegovi fevdniki, in je l. 1346. gornjegrajskemu opatu z izobčenjem zagrozil, ako ne pusti pri miru viteza Eberharda. No, opat se je vdal in je celo še desetino v bližini Vrbovca svojemu nasprotniku dal v zakup. Zdi se, da je potem na Rudenecku še kakih 100 let gospodarila postranska panoga Vrbovčanov, dokler ni l. 1447. Ivan Vrbovski posestva in grad iz-

vori (str. 103) samo o „ihrem Gute in Ober-Cilli“, a je prezrl, da je bilo vredno 500 mark. Primerjajmo s tem, da je l. 1326. vse celjsko gospodstvo se zastavilo za 500 mark, l. 1331. pa je polovico kupil Friderik Žovneški za 250 mark, drugo polovico pa l. 1333. za 200 mark in za gospodstvo Gutenstein na Koroškem, potem se po pravici vprašamo, zakaj je Friderik l. 1350. še vnovič plačal visoko svoto 500 mark.

¹ Orožen l. c. VI, str. 272.

ročil celjskemu grofu Frideriku II. Čudno pa je, da so naši vitezi tako kmalu zapravili Vrbovec sam in gornjegrajski grad. Ali jih je vojna tako obubožala ali pa so bili drug drugemu na poti, ker je vsak grad imel 4 lastnike? Najprej je gornjegrajski grad prešel v roke celjskega grofa Friderika I. (l. 1349. in 50.), deset let pozneje pa tudi Vrbovec. Prvo polovico sta prodala brata Eberhard in Burkhard v aprilu l. 1360. celjskima grofoma Ulriku I. in Hermanu I.¹, ki sta se dala koj od oglejskega patriarha Ludovika della Torre z njo investirati, potem pa sta jo izročila bratoma Frideriku in Ivanu Bistriškemu. Drugo polovico pa sta brata Nikolaj in Friderik l. 1361. najprej zastavila opatu Ulriku, potem pa sta jo prodala tudi celjskima grofoma². Tudi ta polovica je prešla v roke obeh Bistričanov (1362). A že l. 1367. najdemo Kolona Vuzeniškega na Vrbovcu, ki je bil ravnokar (1366) svoj rodni trg in vuzeniško gospostvo izročil svojima stricema, celjskima grofoma. Nadaljna usoda Vrbovca je neznana. Mogoče je, da je prišel v deželnoknežje roke in da ga je res Vitovec l. 1440. osvojil za Celjane³. Ker je bil ali vsled starosti ali vsled obleganja pokvarjen, so ti grofi pred l. 1445. postavili nov gospodarski gradič ob vznožju griča⁴. Po smrti zadnjega celjskega grofa Ulrika II. (1456) je vrbovski oskrbnik Andrej Grimschitzer izročil grad cesarju Frideriku III., ki ga je potem dal v zastavo Tomažu Pfafotscherju, bivšemu oskrbniku celjskega grada. Nadaljna zgodovina Vrbovca je že opisana in znana⁵.

¹ Prejela sta 521 mark, druga polovica pa je nesla 350 mark. Bilo je torej pravzaprav pet dedičev in prvi $\frac{3}{4}$ sta dobila brata Eberhard in Burkhard ter njuna sestra Elizabeta, drugi $\frac{1}{4}$ pa Nikolaj in Friderik. — ² Vrbovski vitezi so še obdržali nekatere kmetije v Prihovi, Hraščju in Juvanju (1365), pozneje pa so iskali drugod službe. L. 1403. je dobil neki Eberhard Vrbovski stolp v Slovenski Bistrici kot deželnoknežji fevd. L. 1414. priča Vrbovčan Ehrhard v Gornjem Gradu.

³ To poroča Schmutz, l. c. I, 41. Celjska kronika v poglavju o Vitovčevih bojih ne ve nič o tem. Ločiti je urad Vrbovski (kmetije), desetino in grad. Kmetije je prišla l. 1371. Adelheida Ortenburška, udova po Ulriku I. Celjskem, ki je umrla l. 1391.; potem so dajali Celjski grofi urad v zastavo (pred l. 1429. ga je imel Nikolaj Rusbacher), z l. 1429. pa ga je grof Herman II. izročil kartuzijanom v Pleteljah; isti so dobili desetino l. 1439. Muchar, l. c. VII, 229 in 288; VIII, 14.

⁴ Orožen Ila str. 185 (neuc Veste Altenburg).

⁵ Orožen Iib 170—177 in V 543—545.

Naposled dodamo še poskus rodoslovnega debela in
Pregled gospodarjev Vrbovca.

Lastniki.

Oskrbniki.

Plemeniti Chagerji — 1140.

Oglejski patriarhi 1140 — nove dobe.

1148 Vulving Letuški.

Kot oglejski fevdniki:

Heunburški grofi o. 1285 — o. 1308.

Vrbovski vitezi o. 1308 — 1360.

Celjski grofi 1360 — ? — 1456.

1456 Andrej Grimschitzer.

Deželni knezi 1456 —

Eberhard I.

1286, 96(2X), 1308, 09.

Konrad	Viljem I	Nikolaj I	Eberhard II	Friderik I	Siegrid	Marjeta
1332, 43.	1332, 40	1331, 32, 34	1332, 49	1332(2X), 50, 53	Arhiduk	1340
I. žena: Elizabeth pl. Gerlestein.		Žena: Jera			krajski, župnik	Moz: Bartold
II. žena: Katarina					lasti	
					1332 (2X)	
Eberhard III. Burkhard. Elizab.	Nikolaj II. Friderik II. Friderik III. Viljem II. Hči					
1346, 47, 52, 1353, 61, 1353.	1353, 64, 1360, 61.	1359	Moz: Wailf.	Viljem III.	župnik lasti.	Eberhard IV.
61, 62, 65, 62, 65.			iz Podkrova		1353	1340.

Opomba. Vir za rodoslovno deblo so nekatere opazke v listinah in pa način, kako se je delila dedščina. Bratje najbrž niso po starosti razporejeni. Letnica 1349 se je izpustila, ker se ne ve, kateremu Frideriku in Viljemu se naj pripiše. Izven rodoslovne zveze so iz istega vzroka izostali Hiltprand Vrbovski (1339) in pa bratje Mihael, Friderik, Ulrik, morda otroci Eberharda III. ali pa Burkharda (1360).

Gornjegrajski Grad.

Stal je na griču Gradišču (po specialnem zemljevidu 1 : 75.000 556 m visoko) na levem bregu Drete, 1 km vzhodno od trga. V Schmutzovi dobi (1822) so se še videle razvaline, do Orožnove (1877) pa je izginil že vsak sled. Da se je v njem mudil patriarh Ulrik l. 1174. z drugo odlično gospodo, smo povedali že zgoraj. L. 1247. že nosi priimek Stari Grad, stal pa je še l. 1334., ko je v njem izdal Nikolaj Vrbovski listino. A l. 1456. ga že ni bilo več, ker se ne omenja v celjski kroniki med gradovi, ki so jih posedali celjski grofi. Njegova zgodovina je združena z zgodovino Vrbovca; edino oskrbnike ima različne. Naj torej zadošča

Pregled

lastnikov	in	oskrbnikov.
Plemeniti Chagerji	— 1140.	
Oglejski patriarhi 1140 — nove dobe.		Herman 1257, 68. Volker 1257. Hartman † pred l. 1258. Herman de Owe 1268 ¹ . Joannes Coccus 1268, 69. Herman 1282.

Kot oglejski fevdniki:

Heunburški grofi o. 1285 — o. 1308	(Herman Kranjec in Herman njegov sin, 1291) ² .
Vrbovski vitezi o. 1308 — 1350.	(Nikolaj Gornjegrajski, 1312—16) ³ .
Celjski grofi 1350 — 1456.	Jurij de Vaist 1391 ⁴ . Henrik Zelsnik 1400.

Deželni knez 1456 —

(Gospodstvo je definitivno združeno z Vrbovcem, gradu pa ni več).

¹ Owe = Au t. j. Podlog pri Novem Kloštru blizu Polzele. V koliko so razni Hermani v dobi 1257—1282 sorodni med seboj ali pa celista oseba, se ne da dognati.

² Mogoče je, da sta bila oskrbnika, ker se imenujeta najprej (1286) med heunburškimi fevdniki, potem pa se najdeta v neki listini (1291) kot priči pred drugimi gornjegrajskimi vitezi.

³ Nikolaj se imenuje petkrat (1312, 1314, 1315, 1316, 1316) „von Oberburg“, to je torej njegovo lastno ime. Najlažje je uumljivo, če je grad oskrboval. Tudi je l. 1314. prodal menihom 5 kmetij v Tajni, kjer je grad tudi l. 1282. imel posestva. Rodovno deblo družine je naslednje:

Število prebivalcev.

L. 1140. je bilo ministerialcev obojnega spola 100, nevoljnikov pa na samostanskih posestvih 500 z ženami in otroki vred (cum quingentis fere... mancipiis, cum suis mulieribus ac natis).⁵ Ker si patriarh izgovori še 10 kmetij za svoj delež in sta oba syntmana ter drugi ministerialci tudi imela svoje kmetije, ki so jih obdelovali njihovi nevoljniki, zato moramo še došteti kakih 200 duš za oglejske nevoljnike (izrecno se omenja l. 1268.), tako da ima gornjegrajska pokrajina l. 1140. okoli 800 duš. (Kolikor dandanes edina župnija v Nazarju).

Nikolaj Rorski (v. Rore), sodnik gornjegrajski, 1291.

Nikolaj Gornjegrajski 1312—1316.

Bernhard Kamniški,

Žena: Sofija, 1314.

1316.

Pernewsl 1312, 1315.

Čisto druga oseba pa je Bernhard, deželski sodnik v Gornjem Gradu, ki se imenuje l. 1303., 1306. (dvakrat) in 1316., v zadnjem letu tudi kot samostanski uradnik.

⁴ V službi benediktincev spoznamo l. 1340. Rudolfa de Vaist (Debeljaka), ki dobi l. 1341. kot odškodnino dvorec v Podgradu na Vranskem. Njegov vnuk Jurij je postal oskrbnik (Burggraf) na gradu. Rodovinsko deblo Vaistov je naslednje:

Rudolf I de Vaist 1340, 1341.

(Nikolaj de Vaist je bil menih in do leta 1369.

Žena Gizela 1341.

župnik v Škalah; Vulfing de Vaist se imenuje l. 1332. kot priča).

Rudolf II. Je l. 1376. še neoženjen in dobi dvorec v Podgradu. L. 1389. dobi desetino na Vranskem v zastavo za 80 mark; žena njegova je Katarina.

Jurij.

Leopold

Lenart

Je 1388 še oproda; 1391 dobi isto desetino ko Rudolf II.

1388 oproda.

1404 (dvakrat).

Ali sta Leopold in Lenart Jurijeva brata, je samo domnevanje. Gašpar de Vaist se imenuje slednjič l. 1449. kot priča.

⁵ Vejica po besedi mancipiis nas ne sme motiti, da bi mislili, da je bilo samo moških nevoljnikov 500, torej vseh samostanskih podložnikov kakih 2000. Ako se v listini pove okroglo število (100) za ministerialce obojnega spola, je naravno, da tudi drugo okroglo število (500) pomeni podložne obojnega spola, a mesto „utriusque sexus“, stoji „cum suis mulieribus ac natis“, da bi se isti izraz ne ponavljal.

Razume se, da so bile samo ugodnejše lege — v ravninah — obdelane in so bila sela prav majhna.

L. 1268. ima samostan že večkrat omenjeni prepir s koroškim vojvodom Ulrikom. Na Olševi se je tedaj zbralo oglejskih in samostanskih nevoljnikov okoli 500 ali še več ter vsi oglejski ministerialci, da pričajo v korist samostanu. Recimo, da so te priče vsi moški od 20.—70. leta, ker onemoglih starčkov pač niso silili na daljno pot na visoko goro, dečki pa niso bili sposobni pričati, potem bi bilo vseh podložnih obojega spola okoli 1800.¹ A to število je prenizko. Samostan ni imel interesa, vse moške siliti na goro, šlo je le za visoko, vplivno število; marsikateri so gotovo doma ostali, posebno bolniki, tudi jih ni nihče na gori štel in listina izrecno pravi, da so bili ministerialci vsi, nevoljnikov pa 500. Zato še prištejemo 200 podložnikov, potem 100 ministerialcev in 50 menihov s samostanskimi posli, tako da dobimo 2150 duš za gornjegrajsko pokrajino. — To število je proti 800 prebivalcem l. 1140. dvakrat in dve tretjini večje. Da je ljudstvo v teku 128 let tako narastlo, je pred vsem pripisati ugodnim gospodarskim prilikam. Samostanu je bilo mnogo do tega, da bi se kolikor mogoče sveta na novo obdelalo, iznova naselilo; krčiti gozde, širiti svoje meje in tako večati svoje dohodke, mu je bilo posebej v ustanovni listini dovoljeno. Tudi so ti kmetje na novinah („coloni“ se zovejo l. 1140.) svobodni, plačujejo le gotove davščine v prirastkih ali denarju, vse drugo pa je njihovo. Njih večja samozavest in ugodnejši gmotni položaj sta se gotovo tudi pokazala v številnejšem zarodu. Pa še nekaj ne smemo pozabiti. Najbrž so menihi poklicali tudi tuje naselnike, Slovence in Nemce. Tako se najlažje razlagajo lastna imena nekaterih kmetij v urbarju iz l. 1426. Ni verjetno, da bi bila iz slovenščine prevedena imena kakor Hara-cher, Turnefurter, Engelschalk, Dietmar in Sieghart.²

¹ Štajerska je imela l. 1900. pri 1,375.000 prebivalcev 376.878 moških, torej 0:36 prebivalstva.

² Popačena slovenska imena so najbrž Osterman za Ojsteršek, Remprechtseck za Ruperščak, Lamprechtsek, Marolt za Meierhold (ne-

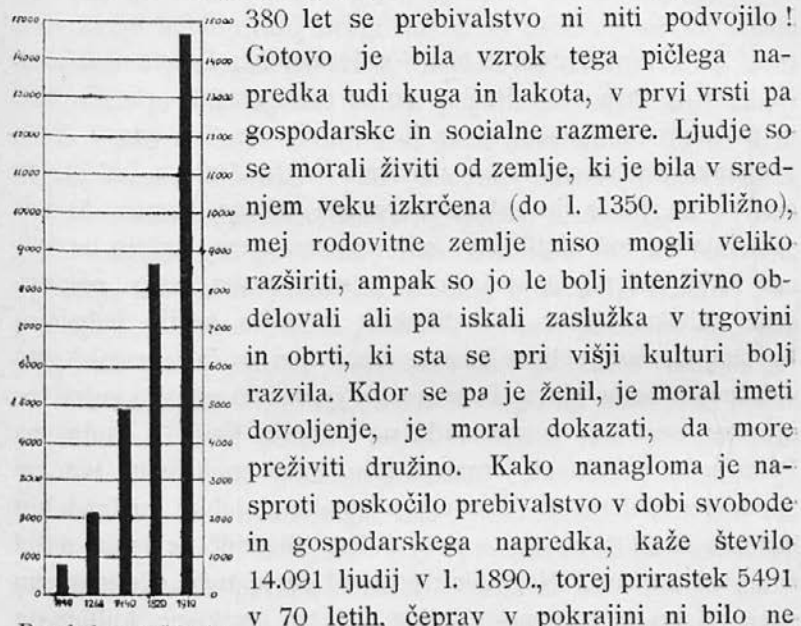
Ravnokar omenjeni urbar iz l. 1426., ki se je potem spopolnjeval do l. 1441., šteje v naši pokrajini šest uradov z 752 domovanji, od katerih pa je bilo 27 nezasedenih pustot. Urad Tirolšek je štel 140 domov (med temi 7 pustot), Posavinje 219 (2), Zadretje 177 (4), Ljubenski Hrib 108 (3), Luče 127 (9) in Solčava 50 (2). Prišteti še moramo 22 domceev v Rečici, 44 v Ljubnem in okoli 88 v Gornjem Gradu (od katerih pa je 1 nenaseljen, 9 pa z drugimi združenih). Za vsako izmed teh 869 zasedenih hiš računimo po 4 stanovalce¹ in za samostan dodamo še 30 oseb, tako da znaša število duš na samostanski zemlji približno 4500. Koliko ljudi je bilo na nekdanjem patriarhovem deležu, se ne da dognati, gotovo razmeroma malo², recimo 400. V dobi 172 let bi se torej bilo prebivalstvo na nekdanjem Chagerjevem posestvu od 2150 duš na 4900 duš pomnožilo, torej več ko podvojilo. Vendar pa je bilo nekdanj še večje; priča temu so pustote, in sicer pred vsem v bolj goratih krajih kakor v Tirolšku in v Lučah. Najbrž se ne bomo motili, če trdimo, da je v prvi polovici 14. stol. ponehalo krčenje gozdov in ustanavljanje novih kmetij, v drugi polovici istega stoletja je pa kuga (1348, 1353, 1358, 1385) mnogo ljudi pokosila, drugi pa so se izselili v trge, tako da je cela vrsta pustot pričala o nazadovanju kulture. Koliko truda nekdanj, da so se napravile novine, sedaj pa ni človeka, ki bi na njih prebival!

voljnik oskrbnikov). Strorigel za Štorgel, Zeisel mesto Čížek itd. Štifter v Solčavi pa je prvotno pooblaščenec gospodov, ki kmete v njih posest uvaja in odstavlja (stiften, abstiften). Na tujca kažeta tudi izraza Fremderhube in Czimfalo. Frankenhuber = na kateri je bil Franko.

¹ Tako nizko število smo vzeli, ker je bilo 27 kmetij nenaseljenih, torej očitno prepičlo število ljudi. L. 1822. je prišlo v tem okraju na eno hišo po 5,45 ljudi, l. 1890. pa po 7,3 splošno, posebič pa v trgih Rečica po 6, Ljubno 8, Gornji Grad 7, v selih Luče 6, Raduha 7, Podvollek 7 itd.

² L. 1822 je imela gornjegrajska graščina 1156 samostojnih podložnikov, od teh v braslovškem okraju 59 in pri Sv. Ilju 31, v naši pokrajini torej 1066, zraven pa še tržane. Gospostvo Vrbovec pa je štel 235 podložnikov, od teh pa gotovo polovico izven našega okraja.

L. 1822. šteje gornjegrajska pokrajina 8642 duš;¹ tekom

Pregled naraščanja prebivalstva na Chagerjevem² posestvu (Številke spodaj značijo letnice, številke ob straneh pa število duš v tisočih.)

380 let se prebivalstvo ni niti podvojilo! Gotovo je bila vzrok tega pičlega napredka tudi kuga in lakota, v prvi vrsti pa gospodarske in socialne razmere. Ljudje so se morali živiti od zemlje, ki je bila v srednjem veku izkrčena (do l. 1350. približno), mej rodovitne zemlje niso mogli veliko razširiti, ampak so jo le bolj intenzivno obdelovali ali pa iskali zaslužka v trgovini in obrti, ki sta se pri višji kulturi bolj razvila. Kdor se pa je ženil, je moral imeti dovoljenje, je moral dokazati, da more preživiti družino. Kako nanagloma je nasproti poskočilo prebivalstvo v dobi svobode in gospodarskega napredka, kaže število 14.091 ljudi v l. 1890., torej prirastek 5491 v 70 letih, čeprav v pokrajini ni bilo ne tvornice, ne rudokopa. V novejšem času pa število vsled izseljevanja bolj počasi narašča; po škofijskem šematizmu živi letos na nekdanjem Chagerjevem posestvu približno 14.617 ljudi.

K zgodovini naseljenja.

Naše dosedanje raziskavanje nam je predločilo razmere, ki so vladale v gornjegrajski pokrajini l. 1140. in pozneje, tukaj pa hočemo iz njih sklepati tudi nazaj v prejšnja stoletja. Taka ugibanja dajo tem verjetnejše zaključke, čim bolj upošte-

¹ Graščina Vrbovec v tedanjem administrativnem obsegu šteje 4112 duš, Gornji Grad pa 4530 duš. Schmutz, Lexikon.

² V imenu Chager za ustanovnika, kakor smo ga imenovali, tiči še spomin na prejšnjo razlago, da je bil Slovenec Kaker, boljše ga bomo zvali po selu Kager — Kagerski gospod.

vajo poleg znanih krajevnih razmer splošni položaj dotičnih dob.

Že v rimski dobi je bila Gornjesavinjska Dolina naseljena. Na poti iz Prihove v Rečico so se našli ostanki rimske hiše in pa nagrobni kamen, ki ga je postavila še živa udova Avita svojemu, v starosti 40 let umrlemu možu Agiloru. V stolpu cerkve sv. Janža je ostanek drugega takega kamna, ki nas spominja na rod Metilijcev; njih osebna imena kažejo na konec 2. ali začetek 3. stol. in so pristno rimska, ne pa polatinčena keltska, kakor se tolikokrat v naših krajih nahajajo. Istotam je zaobljubljeni kamen, postavljen na čast perzijskemu solnčnemu bogu Mitru. Posebno ga je častilo rimsko vojaštvo; njegova svetišča in spomeniki na Donački Gori, v Ptujju, na Pohorju in v Falu ob Dravi pričajo, kako znan je bil tudi na Spodnjem Štajerskem. Doslužene vojake si lahko mislimo kot lastnike rimskih pristav v naši dolini. Slednjič se je še našel nagrobni kamen v Negojnici; postavil ga je tužni oče svojemu sinu. Tako je bila naša dolina deležna svetovne kulture in preteklo je zopet — poldrugo tisočletje, predno so njeni novi prebivalci se povzdignili na isto stopinjo, da so svojim ranj-kim stavili kamnite spomenike.

Ko so zasedli Slovenci lepo rečiško ravnino, so gotovo nadaljevali obdelavanje že od Rimljanov urejenih polj, rajši kakor da bi bili krčili gozde. Da se tudi dokazati, da so v naši pokrajini naselbine v ravnini starejše kakor po gorskih obronkih.² Najprej moramo upoštevati, da imajo ministerialci t. j. nadzorniki gospodarstva podložnikov v 13. stol. svoje sedeže ob rekah, v vaseh, in ne v hribih, in svoje kmetije, ki so jih uživali kot plačilo, v ravnini in ne na obronkih. Sedeži in kmetije pa so se jim odločili že pred l. 1140., ker s prihodom benediktincev so ministerialci le ohra-

¹ Orožen, II, b, str. 167 in 185.

² Posebno ugodno ležeče in solnčne lege v gorah so bile dostikrat že v rimski dobi zasedene. Tako se nahajajo rimski spomeniki ob Savi po gorah v razborski, sevniški in videmski župniji, celo v Skomrah na Pohorju in v zgoraj imenovani Negojnici.

nili, kar so že imeli, nadaljnega gospodarskega razvoja se pa niso mogli udeleževati. Drugi dokaz so cerkve: nobena izmed starejših ni pozidana na hribu, ampak vse so v ravnini, sredi vasi; ako je kje izjema, se da popolnoma opravičiti, kakor bomo videli spodaj. Zadnji razlog za našo trditev pa so krajevna imena. Zberimo v eno skupino imena vasi (Prihova, Rečica, Melišče, Radmirje, Kokarje, Bočna, Ljubno, Luče, Volog itd.), v drugo pa posestnikov na obronkih (n. pr. Tirovšek, Prodnik, Presečnik, Rogačnik, Jelšnik, Požarnik, Tratnik, Strnad itd.)! Ali niso imena posestnikov tudi neukemu človeku večinoma lahko umljiva, radi imen vasi pa bode včasih še jezikoslovec prišel v zadrego (n. pr. Volog), ali niso torej imena selišč po dvorcih mlajša, selišč v obliki vasi pa starejša? Včasih se to da tudi posamič dokazati. Ustanovitelj Radmirja je bil Radomir ali Ratmir, čigar ime z obrazilom — mir ima vse polno vrstnikov v zadnjih stoletjih prvega tisočletja, hribovsko zaselje Tirovšek pa ima obrazilo — šek, ki se v prvem tisočletju ne da zaslediti¹ in je še v 15. stol. bolj poredkoma v rabi.²

Slovenci, ki so se naselili v rečiški ravnini, so bili nesvobodni (mancipia) in vodil jih je njihov knez. Rečica je postala središče njegovega veleposestva, ki so ga obdelovali podložniki pod njegovim vodstvom in na njegov račun. Ko se pa je njih število pomnožilo, je jih naselil po novoustanovljenih vaseh ter jim je odkazal lastnih zemljišč pod pogojem, da mu

¹ Kos, Gradivo II str. 492 (Slovenska osebna imena) nima nobenega izraza na — šek. Celo za 13. stol. se v Schumiju, UB. v. Krain I in II ne najde tako ime. (Orischek, II str. 22 je narejen z obrazilom —ek ne —šek; prim. tudi str. 304).

² Iz gornjegrajskega urbarja l. 1426. je razvidno, da se je tedaj sicer že reklo Tirovšek, Planinšek, Repelšak, Osteršak itd., še večkrat pa Jurij na Repni (pozneje Repenšek), Kristan na Rebru (Reberšak), Ulrik pod Menino (dandanes Podmeninšek) itd. V uradu Tirolšek je l. 1426. le troje imen na —šek, 17 drugih kmetov pa, ki imajo dandanes imena na —šek, se še imenuje s predlogi v, na, pod itd. (Rodbinske priimke iz krajevnih imen je zbral J. K. v Dom in Svetu, 195, str. 44, 110 in nsl.).

dajejo dačo od vseh prirastkov na polju in v hlevu ter mu tudi po potrebi delajo tlako. Polje vsake vasi se je po nekem pravičnem ključu razdelilo med posamezne hiše. Najprej se je po rodovitnosti in legi ločilo v 3—4 velike dele, vsak del pa se je potem razkosal na toliko deležev, kolikor je bilo hiš v vasi. Tako je vsak kmet dobil njive v raznih legah okoli vasi (na jugu, vzhodu i. t. d.) in sredi med njivami sosedov. Ta način se je še v starih vaseh n. pr. v Bočni ohranil do danes. Poleg polj pa so imele vasi še skupno last t. zv. gmajne (Gemeine Mark, v Nemčiji Allmende), kjer je lahko vsakateri pasel ali pa tudi gozde krčil. Zadnji pičli ostanki gmajn so se šele pred nekaj desetletji razdelili, ali pa še celo obstojijo kakor n. pr. v Radmirju. Čisto drugače pa se je pozneje izvršilo naseljenje po gorskih obronkih. Tam je dobil vsak kmet vso zemljo okoli svoje hiše (ali dvorca) in ne pomešano z zemljo sosedovo; tudi ni tam gmajn. Čimbolj pa je Rečiški gospod svoje nevoljnike naseljeval po vasch, tembolj je opuščal gospodarstvo na lasten račun. Svojo zemljo je naposled skoro vso izročil podložnikom, ki so jih nadzorovali ministerialci,¹ sam pa je živel od dače. Tako daleč so se bile razvile razmere že pred l. 1140.

Stanoval pa je Rečiški gospod najprej v Rečici med svojimi podložniki, ko so pa postali gradovi v 9. stol. običajni, si je sezidal v ugodni legi med Dreto in Savinjo Vrbovec. Ko se je napolnila tudi Zadreška Dolina z vasmi, si je izbral še bolj od prometa oddaljeno, bolj varno in prostorno ter nekako sredi vse pokrajine ležeče selišče — Gradišče pod Menino. Imenoval je novi grad — Gornji Grad.² Pred l. 1140. je tudi izumrl domači

¹ Županov kot uradnikov ne pozna gornjegrajski urbar za našo pokrajino, le redkoma se najdejo kot hišni priimki (Orožen, 2 a, str. 229, 250, 253, 259 in 283). Pač pa se nahaja v uradu Lemberg skoro za vsako selo, kjer imajo menihi kmetije, po en župan; ali je uradnik, se ne da dognati (str. 296—299). Tudi Poreber ima župana in pa dvojce sel na Furlanskem.

² Ime se je izbralo z ozirom na Vrbovec. V imenih se križa dvojce nasprotij:

plemiški rod in je vsa pokrajina prešla v roke bavarskih Chagerjev bodi vsled svaštva ali nakupa ali kakor že koli. Mogoče, da niso niti stanovali v Gornjem Gradu, ampak je bila naša pokrajina le postransko posestvo, ki so ga lahko darovali. Sicer bi si bili kak delež izgovorili vsaj do svoje smrti.

Z naselitvijo je v zvezi tudi cerkvena organizacija. Najstarejšo cerkev bi pričakovali v Rečici, v središču prvotnega veleposestva. Patrocinij sv. Kancijana, kateremu je cerkev

Stari grad (Altenburg, Vrbovec) — Novi grad

Spodnji grad — Gornji Grad (Oberburg).

Za prvo nasprotje nam pač ni treba zgledov. Samoumevno je in se dostikrat najde, da se je imenovala nova stavba Novi Grad nasproti že obstoječemu Staremu. Za drugo nasprotje pa, da se imenuje grad nižje ob reki Spodnji, oni višje in daleč proč ležeči pa Zgornji, navedem za vzgled Ober- in Niederwalsec na Gornjem Avstrijskem. Vrbovec se je imenoval Altenburg že prej, predno ga je dobila v fevd rodovina Altenburžanov; rodovina je dobila po gradu priimek, ne pa grad po rodovini. Tudi slovenski izraz Vrbovec je očitno zelo star. Za priponko — ovec je najstarejši vzgled Ješovec l. 1169. (Zahn, ONB. str. 280).

S to naravno in priprosto razlago imena Gornji Grad odpadejo vsa dosejanja ugibanja. Njih avtor je Zahn, ki se je čudil nad oblikami Oberumburg, Obirburg i. t. d. in je mislil na „Obrovgrad“ (Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska str. 122 op. 2) ali pa na „Obrambo“ (Styriaca II, str. 51). Vendar pa je prva razlaga popolnoma prazna. Imamo še 5 razvalin, ki se imenujejo Heunburg in ona, ki je na Koroškem, nosi tudi slovensko ime Vovbre. Ti imeni nimata torej nobenega stika z besedama Oberburg ali pa Gornji Grad. Ravnotako neutemeljena je druga razlaga. Zahn graja sedanje uradno pisavo Oberburg in sam dosledno piše Oberrburg ter trdi, da se je grad od zgodnjega srednjega veka do osemnajstega stoletja imenoval Obbremburch, Obbrnburgh — „so und nicht anders“, šele pozneje se je ime popačilo. Kako nevarno je citirati iz spomina! Ko bi bil Zahn pogledal svoje delo Ortsnamenbuch, bi bil na str. 363 našel za Gornji Grad iz listin sestavljene vse srednjeveške oblike, med temi pa Oberrburg za l. 1209, 1343, 1369 in Obenburk 1449. S tem se strinja slovenska oblika Gornji Grad. Ta beseda ni modern prevod, ker drugače bi se bil še ohranil kak ostanek prejšnjega izraza kakor n. pr. so še v rabi besede Žovnek, Šaleški grad, Zajckloster, moderni prevod Zajčki samostan se še pa ni med ljudstvom udomačil. Drugi izrazi v srednjeveških listinah za Gornji Grad kažejo besedo Oberrn-, Oberrn in Oberrburg. Oberrn- pa je isto ko ober-, kakor je tudi niederrn- isto ko nieder-. Zahn je popolnoma svojevoljno kraje z besedico ober in oberrn ločil, mora pa n. pr. k Oberndorf pripisati Oberdorf pri Oberdorf pa Oberndorf. Podobno pri

posvečena, je res starejši ko oni sv. Mohorja,¹ da, vse cerkve sv. Kancijana se nahajajo na Spodnjem Štajerskem le v krajih, ki so bili že od Rimljanov obljudeni. Zato pa ni izključeno, da je bila v Rečici prva misijonska postaja. Vendar župnija se ni tu ustanovila, ampak v Gornjem Gradu in sicer iz edinega vzroka, ker je tukaj stanoval graščak. Ako pomislimo, da se je prvotna župnija raztegala po vsej gornjegrajski pokrajini in tudi v mozirski ter je v tej obsegala sedanje župnije Mozirje, Šmihel in Bele vode, Solčava pa v tisti dobi (konec 1. tisočletja) še ni bila zasedena, potem je še bolj očitno, da je bil sedež župnije ob skrajni periferiji njenega ozemlja.² Župnik je najbrž prejel od graščaka nekaj zemljišč, od patriarha pa je imel $\frac{1}{3}$ vse desetine svojih župljanov, drugi $\frac{2}{3}$ ste pripadali patriarhu, a ta jih je dal v najem graščaku. Tudi Chagerski gospod jih je posedal. Dokler so ljudje prebivali le v ugodnejših legah in v ravnini, jim je bilo še mogoče se zbirati ob nedeljah v Gornjem Gradu, ko so pa prodrli višje v hribe, so pa gornjegrajski župniki pošiljali pomožne duhovnike ob nedeljah h kapelicam maševat sredi oddaljenih naselbin. Tako je v mozirski okolici za l. 1241. izpričanih že troje cerkev — sv. Jurija, sv. Ožbalta (v Ljubiji) in sv. Vida (sedaj sv. Radegunde). Ščasoma pa so zunaj nastavili stalne duhovnike, vikarije, in sicer pred vsem pri t. zv. samolastnih cerkvah (Eigenkirchen). Heunburški grofje so oskrbeli duhovnika za Mozirje, patriarhi

besedah z Nieder-. (Prim. še Oesterley, *Histor.-geogr. Wörterbuch*). Obern- je torej isto ko ober- in oficalna pisava Oberburg je čisto prava in prav stara (1209). Končno nam ostanejo za ime Oberburg še nekatere popačenke, ki dajo besedo Obernburg v italijanskem izgovoru. Tako je pisal oglejski notar Pagino l. 1140. Obbremburch, potem l. 1243. oglejski kanonik Bonencontro Obberemburch in l. 1332. imamo ime celo z laško končnico: Obrumburga ter še dve drugi spaki Obro- in Obirburg. Iz popačenih besed pa se nič ne da dokazati; imamo n. pr. tudi v Švici grad Oberburg, ki se imenuje l. 1060. Obrumburg in l. 1310. Oberanburg. V besedi Oberburg tiči res zgodovina, a čisto druga, kakor je Zahn menil: Gornjemu Gradu odgovarja spodnji, starejši, ki je Vrbovec.

¹ Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, str. 210—212.

² Podobno je bilo tudi v Slivnici na Dravskem polju.

za Rečico in Solčavo, menihi pa za Ljubno, kamor so vedno nastavljali katerega izmed svojih sobratov. Kdaj je bil v Mozirju vikarij nameščen, se ne ve; izraz *capella* za cerkev sv. Jurija l. 1241. ne nasprotuje temu, da bi bil že tedaj tam vikarij. Mozirje se je moralo najprej odcepiti od gornjegrajske župnije, ker je od tam bilo najdalje k materi – cerkvi. Za Rečico se da začetek župnije staviti v l. 1140–1173; patriarh je župnika ali vikarija oskrbel z lepimi posestvi; desetine mu pa ni mogel dati, ker je ta bila že last pražupnije gornjegrajske. V Ljubnem je nastala cerkev po l. 1235., ko je bila sv. Elizabeta, cerkvena patroninja, prišteta med svetnike; župnik je bil tukaj samo samostanski eksponent, ni imel ne desetine, ne posestev, zanj je skrbel samostan. V Solčavi je ustanovil vikarijsko mesto celjski grof Friderik I. (1341–1360). Ne smemo misliti, da kar tja v en dan. Ampak z l. 1350. je dobil patriarhov grad Gornji Grad in pripadajoča posestva, med temi tudi v Solčavi,¹ in to je bil povod, da je poskrbel za dušoskrbje tamošnjih prebivalcev. Z letnimi desetimi funti srebra je ustanovil večno mašo t.j. omogočil je, da je trajno en duhovnik v Solčavi bival.² Imenoval se je kapelan ali pa tudi vikarij, ker je imel samostanu podložno župnijo, a za svoje vernike je bil kakor župnik. Prvi vikar je bil najbrž Friderik, ki je bil dobro zapisan pri menihih. Mogoče pa je že pred l. 1350. bival stalen duhovnik v Solčavi. Ker je kraj preveč oddaljen od Gornjega Grada, da bi mogli verniki redno obiskovati nedeljsko službo božjo, je verjetno, da so Solčavani že od začetka kolonizacije (še pred l. 1268) imeli svojega dušnega pastirja. Tudi gospodarsko zavzema Solčava izjemno mesto: Menihom plačuje vso

¹ Schmutz, l. c. IV, 149.

² Podobno se je imenoval tudi župnik v Šmartinu pri Velenju kapelan, njegovi verniki pa župljani (plebesani *capellae*). Orožen, II a 45 in V 122. — Izraza *vicario perpetuo in capellaniae perpetuae* (Orožen II, b. 136) si glede Solčave ne nasprotujeta; prvi velja o osebi, drugi pa o ustanovi, ki jo dotična oseba uživa. Da je kapelan isti ko vikar, se razvidi iz regesta l. 1631 (*vicarium praetendere, vicario debentur*, Orožen, 2, b. 137).

dačo edino v denarjih, kmetje drugih uradov pa večinoma v pridelkih. Menihom pač ni kazalo v Solčavi nabrane pridelke voziti v samostan po Savinjski strugi — tedanji edini vozni zvezi — ali pa skozi Iglo nositi in zato so si dali vse v cvenku izplačati. Kakor so bili torej Solčavani v družabnem oziru ločeni od sveta, tako najbrž že izpočetka tudi v dušeskrbnem. Slednjič je verjetno, da je tudi v Lučah h koncu srednjega veka stanoval vikarij, čeprav se nikdar ne imenuje v listinah; vsa župnija je zemljepisno ena celota, ki je od Solčave in Ljubnega po soteskah ločena, in je tvorila svoj posebni urad in najbrž tudi vikarijat; ker je štela v 15. stol. okoli 600 duš, je pač verjetno, da je imela svojo službo božjo in da ljudem ni bilo treba hoditi k sosednjim župnijam.

Z naseljenjem je tudi v zvezi stavljenje cerkev. Skoro vse so pozidane v starejših vaseh in sicer vedno v bolj zvišenih legah, kar povzdiguje njih stavbeno lepoto. Ob Savinji jih leži 7, namreč v Solčavi, Lučah, Ljubnem,¹ Radmirju, Okonini, Št. Janžu in Rečici, za Dreto pa 5, namreč v Šminklavžu, Gornjem Gradu,² Bočni, Vologu in Kokarju. Zanimivo je, da jih ni vstran glavnih prometnih cest n. pr. v Melišu, Grušovljah ali Homcu. Važna pot pa je vodila iz Luč čez goro v Gornji Grad in tam imamo na vrhu cerkev sv. Lenarta kot zaščitnika gorskih prelazov in voznikov (zato je cerkev z verigo opeta). Druga pot je šla iz Vologa za Dreto pri Lipi čez goro v Volog nad Vranskim, kjer je ležalo eno izmed največjih izvengornjegrajskih posestev naših benediktincev. V bližini tega prelaza so postavili menihi po veččem umetniku še v 13. stoletju cerkev benediktinskega opata sv. Jošta, ki je obenem tudi nekak gorski zaščitnik, ker so v naših deželah vse njegove cerkve na hribih. Izven vsakega prometa stoji edina cerkev sv. Primoža nad Gornjim Gradom; po svojem

¹ Cerkev sv. Primoža nad Ljubnem je šele iz konca srednjega veka.

² Povod za podružnico sv. Magdalene ni dal način naseljenja, ampak ženski samostan.

zaščitniku kakor po svoji legi (ob boku gore) je posnetek slavne božjepotne cerkve sv. Primoža nad Kamnikom.

Cerkve po vaseh imajo (izvzemši Ljubno) vse stare patrocinijske, kakor so bili v navadi v prvih stoletjih drugega tisočletja. Vse so pozidane pred l. 1426 in bodo večinoma iz 13. stol. Zakaj tudi glede stavljenja cerkev se dajo opazovati gotove priljubljene dobe, tako n. pr. 15. stol., 17. in druga polovica 19. Vzrok za to, da se v gotovih dobah ljudje nekako zaženejo in stavijo cerkev za cerkvijo, potem pa zopet za stoletja obnemorejo, leži v pomnoženem prebivalstvu, potem v ugodnih gmotnih razmerah, vsplamenelem verskem navdušenju in koncem v medsebojnem tekmovanju sosednjih krajev.

S tem smo z našim izvajanjem na podlagi ustanovne listine pri kraju. S pomočjo katastralnih map bi se dal za našo pokrajino še bolj dognati razvoj naseljevanja in natančno določiti meje med posestvi patriarha in menihov; a tako obširno študijo prepustimo drugim ali pa za drugokrat.¹ Naj bi se tudi drugi pečali z zgodovino edinega benediktinskega samostana v sedanjem slovenskem ozemlju! Raziskati je treba n. pr. še zgodovino posestev izven gornjegrajske pokrajine, potem pa posebno javno in notranjo zgodovino samostana samega. Dosihdob ne vemo o njem niti osebnih priimkov za opate, niti o kakem odličnejšem menihu ali pisatelju. Regesti, ki jih je Orožen l. 1877 izdal o samostanu, so njegovo najboljše in za tedaj odlično delo; sedaj pa mora biti naša naloga te listine in regeste tolmačiti, poiskati novih virov, spraviti vse dogodke v zvezo z benediktinsko redovno zgodovino in s splošno cerkveno, koncem pisati zgodovino o našem samostanu kot kulturnem činitelju na slovenskih tleh.

Dr. A. Stegenšek.

¹ Mnogo bolj bi bilo priporočati to metodo za raziskovanje konjiškega okrajnega glavarstva, kjer je na razpolago na stotine žičkih listin o gibanju zemljišč (darovanje, nakup, prodaja) in šele listine dajo takim mapalnim študijam potrebno zgodovinsko ozadje. Za gornjegrajsko pokrajino pa je takih listin zelo malo, ker je bilo vse ozemlje večinoma že od nekdaj v meniških rokah.

»Monoceros« in »Diptamus«.

(Postanek in zgodovina pripovedke o Zlatorogu in stare cerkvene pesmi
„Jager na lovu šraja . . .“).

J. A. Glonar.

1.

Ko je izšla l. 1904. Aškerčeva pesnitev „Zlatorog“, ki jo je sam nazval „narodna pravljica izpod Triglava“, so si Slovenci malo pobliže ogledali problem Zlatoroga. Na to jih je napotil deloma avtor sam. In na vseh poročilih in kritikah se lahko opaža, da jim je Aškerc sam marsikaj sugeriral s svojimi besedami in s tendenco, ki jo je vložil v svojo pesnitev. Usodno je bilo že samo to, da imenuje „Zlatoroga“ v podnaslovu „narodno pravljico“. Tako je večina brala „Zlatoroga“ in pisala o njem poročila in kritike pod trajno sugestijo, ki se je nekateri poročevalci le z vidno muko otresajo, da je „Zlatorog“ pristno narodno blago in da je „pravljica“. Pisali pa so o Aškerčevem in slovenskem „Zlatorogu“: Dr. J. Merhar [Ljublj. Zvon 1904, 115—118], Fr. Govekar [Slovan 1903—1904, str. 59], dr. Jos. C. Oblak [Slovan II (1903—1904), str. 81—82, 115—117], dr. A. Ušeničnik [Kat. Obzornik VIII (1904), str. 223—226]. Dr. Jos. Vošnjak je priobčil svoj pogovor z avtorjem o „Zlatorogu“ [Slovan II, str. 195] in češki germanist Oktavijan Wagner je napisal [Slovanský Přehled VI (1904), str. 202—205, 246—252] obširnejšo razpravo o slovenskem in Baumbachovem „Zlatorogu“.

Dr. Merhar podaja na navedenem mestu najprej precej dolgo revijo vpliva našega narodnega slovstva na posamezne naše pisatelje, ki pa je v vsakem stavku potrebna zopetne in

korenite revizije. Važen je za nas stavek, s katerim začenja: „Naše ustno ali ljudsko slovstvo je storilo umetni slovenski književnosti morda več uslug, nego si marsikdo misli.“ Potem piše o stališču, ki so ga do narodnega blaga [pred vsem narodnih snovi] zavzemali razni slovenski pisatelji od Vodnika do Stritarja. Da je prepričan o narodnosti „Zlatoroga“, to nam priča stavek, s katerim prehaja na pravo poročilo o Aškercem „Zlatorogu“: „V svojem najnovejšem umotvoru ... je obdelal [Aškerc] snov, ki jo je vzel naravnost iz narodne zbirnice.“

V tej veri se mu pridružuje Govekar, ki začenja svojo kritiko na navedenem mestu tako-le: „Slovenskih pravljic in pripovedek, ki bi se mogle obdelati poetski, da bi se dal ustvariti na njihovi podlagi naroden ep ali narodna dramatska bajka, nimamo Slovenci skoraj nič¹. Taka pravljčna snov pa je pravljica o „Zlatorogu“ in trentslem lovcu. „S tem [da se Baumbach ni držal strogo narodnega sporočila ter je namesto „zelenega lovca“ postavil svoj stvor, demonično krasotico in sprejel v svoj lirski ep nekaj — sicer poetskih — motivov, ki se s pravljico in prizoriščem dejanja ne strinjajo] je narodno pristnost slovenskega sujeta deloma zabrisal. Naš prvak epikov pa se je lotil spesenja te narodne pravljice na malone neizpremenjeni podlagi Dežmanovega zapiska.“ Dalje pravi, da je v „Zlatorogu“ marsikaj mednarodnega (zeleni lovec, bele žene) bele kože se v resnici nahajajo (posamezni lepi eksemplari so razstavljeni celo po naravoslovnih muzejih), „pač pa je bitje Zlatoroga slovenskega pravljčnega izvora“. Vidi se, da veruje Govekar po Aškercu v pristno narodnost „Zlatoroga“. Z Aškercem imenuje, kakor še marsikateri drugi ocenilec, tudi on

¹ O, imamo jih dovolj, samo nimamo pravih pisateljev, ki bi znal pravo snov s srečno roko izbrati in jo primerno obdelati. To je izkusil do dobra na svoji lastni koži pač Govekar sam, ko je v vsej naši — vendar obsežni — narodni literaturi stikal za kako dramatsko snovjo in s spretno roko zagrabil ravno „Martina Krpana“, na katerem pa v resnici ni prav in prav nič „narodnega“. — Prim. o tem zanimivem in poučnem iskanju Slovana III, 283.

„Zlatoroga“ „pravljico“. Dočim pa rabijo drugi kratkomalo ta napačen naziv, podaja Govekar celo novo teorijo in definicijo „pravljice“, dasi se po vseh dosedanjih pravilih imenuje „pravljica“, ki je po času ali kraju ali celo obojem določena, „pripovedka“. Če že poet imenuje kako pripovedko „pravljico“, pa naj; a recenzentu se ne smejo mešati ti za časovni razvoj kake narodne snovi važni pojmi. „Zlatorog“ je bil nekdanj v resnici „pravljica“ (take verzije še imamo ohranjene), v Dežmanovem zapisku pa je kajpada že davno natanko in določno lokaliziran, torej »*pripovedka*«. Več o tej stvari pozneje!

Prvi je začel dvomiti o narodni pristnosti „Zlatoroga“ dr. J. C. Oblak. Razlogi, ki jih navaja za svoj dvom, pa so za naše narodno pesništvo pravcate krivične, brez vsakega pomiselka hladnokrvno zapisane žalitve. Ali mar zato niso pristne, ker jih narod danes ne pozna več? Da so Trentarji pozabili Zlatoroga, tega je med drugim lahko krivo tudi zgodovinsko dejstvo, da so izginili vzroki, da je prenehal povod, s katerim je bil obstanek Zlatoroga v zvezi! Kje na vsem božjem Slovenskem je med ljudstvom še znan „Mornar“ [Štrekelj, SNP., štv. 70], kje „Galjót“ [l. c. štv. 250—251], kje se še pojo ali vsaj recitirajo „Spanjščice“ [l. c. štv. 234], vse pesmi, da vzamemo vsaj nekaj primerov, ki jim pač nikakor ne manjka „izvanredna čuvstvenost“ in „bajna misterijoznost in visoka poetičnost?“ In kako velikanski razloček je ravno med onimi pesnimi, ki so jih zapisali naši prvi nabirači narodnega blaga in ki so danes, kolikor jih niso držale razne čitanke, po veliki večini pozabljene, pa med onimi, ki se med Slovenci še danes pojo!

Dr. Oblak opozarja na navedenem mestu nadalje še na mitičen izvir Zlatoroga in navaja „pravljico“ o Jazonu in zlatem runu, „ki ima vsaj sorodne, če ne že povsem analogne poteze“. Sploh išče pisatelj v vseh pravljicah posebljene elementarne sile in prikazni. To opozarjanje na stari panteizem je dokaz, da je vplivala na recenzenta tendenca, ki jo je Aškerc umetno

zmečkal in obesil na „zelenega lovca“, večkrat naravnost pesniško govorjenje o „prirodnih mitih“, o „Zlatorogu“ kot prastarem mitu pa je nastalo pod neposrednim vplivom Aškerčeve dikcije in je deloma tudi znak premagane antikvarične filološke šole, ki jo je med Slovenci zastopal posebno pokojni Krek. „Zeleni lovec“, ki igra v Aškerčevem „Zlatorogu“ glavno ulogo, bi naj dajal [kakor meni dr. Oblak] Aškerčevemu delu pred vsem nekak pečat pristnosti, a je postal že davno popolnoma postranski motiv, brez pravega in utemeljenega posezanja v dejanje, skoro nekak „deus ex machina“.

Pisatelj opozarja (žal, brez navedenih virov) na sličnosti med Zlatorogom in drugimi pravljicami in pripovedkami. Tukaj pa obravnava pred vsem postranske motive in ne govori ničesar o čudežnih triglavskih rožah in o ozdravitvi obstreljenega jelena.

O. Wagner je napisal svojo razpravo o Baumbachovem „Zlatorogu“ kot donesek o nemškoslovanskih (-slovenskih) književnih zvezah. Zato je svoji razpravi napisal tudi tak uvod in zato se šele v zadnjem odstavku in mimogrede spomni Aškerčevega „Zlatoroga“. Samo mimogrede, ker je Aškerčev „Zlatorog“ izšel, ko je bil Wagnerjev članek že postavljen. Wagner preiskuje v prvi vrsti, kako je Baumbach sprejel od Dežmana¹ in Urbasa² podano snov. Konstatira, da je dejanje v celoti isto, da pa je Baumbach marsikaj sprejel, česar pri Dežmanu in Urbasu ni in da je marsikaj tu in tam izpustil. Spremenil je pred vsem „zelenega lovca“ in ga zamenil s Špelo, demonično krasotico; Wagner misli, da je hotel v nji ustvariti slovensko Brunhildo in tem bolj, ker pravi Urbas v svojem delu naravnost, da se med slovenskimi ženami v Alpah nahajajo mnoge, ki se po velikosti, moči in odločnosti lahko primerjajo z Brunhildo.

¹ „Laibacher Zeitung“, štv. 43, 21. februarja 1868. — Ta podlistek je doslovno posnet v delu Šumanovem, *Die Slowenen* [Wien und Teschen, 1881] str. 88—93.

² *Dritter Jahresbericht der deutschen Staatsoberrealschule in Triest für das Schuljahr 1873*, str. 53—54 (članek W. Urbasa: *Die Slowenen*).

O Baumbachovem „Zlatorogu“ pa pravi, da kaže pesnik v njem stremljenje, da bi pokazal slovanski kos zemlje, na katerem je živel, v vsej njegovi lepoti. Baumbach je naravnost delal na to, da bi dal svojemu delu slovanski značaj. Snov je sprejel kot slovensko in se je naravnost trudil, da bi jo kot tako tudi pokazal¹. In vsled Oblakovega zgore omenjenega članka pravi Wagner: Najsi je pripovedka o Zlatorogu tudi „domněle slovinská“ [l. c. 246], vendar ostane zasluga Baumbachova, ki je hotel s tem delom pokazati svoje simpatije do Slovencev, ista, „i kdyby... látka o Zlatorogu nebyla původně slovanskou, kdyby byla do slovinských končin z německého území přenesená...“ Kot glaven vir za vse, kar je spraval Baumbach v svojega „Zlatoroga“, mu je po Wagnerju služil zgore omenjeni Urbasov članek.

V Kat. Obzorniku se je pečal dr. A. Ušeničnik bolj z idejno vsebino Aškerčevega „Zlatoroga“, na kar meri že značilni naslov te recenzije: „Slovenski Mefisto“. Konkluzije, do katerih je prišel, so ga napotile, da si je ogledal panteizem sploh v našem slovstvu, tako da ocenjuje na nadaljnjih straneh [226—231 Kat. Obz.] panteizem pri Ketteju, Župančiču, Aškercu in v neki Grošljevi pesmi. Da „narodna pravljica Aškerčev „Zlatorog“... nikdar nikoli ni“ [Kat. Obz. str. 226, opazka pod črto], temu z mirno vestjo pritrdimo, a ta trditev še v svoji rezerviranosti ne kaže dvoma o pristnosti in narodnosti Dežmanovega „Zlatoroga“.

Ko je umrl Rudolf Baumbach [1905], je napisal Wilhelm Urbas, sin onega Urbasa, ki je Baumbachu dal snov za njegovega „Zlatoroga“, članek: Rudolf Baumbach und die Entstehungsgeschichte seines „Zlatorog“ [Beilage zur Allgemeinen Zeitung (München), Jahrgang 1905, Nr. 239]. Iz tega sestavka pa ne zvemo mnogo novega in zanimivega. K večjemu to, da je bil Baumbach, ko je pisal „Zlatoroga“, že precej trebušna in plešasta, mala „stara bajta“, da je ljubil znano nemško

¹ Prim. s tem Govekarjevo sodbo!

trojico in da mu je Urbas dal snov za „Zlatoroga“ zato, ker mu je tožil, da bi rad napisal kako večje pesniško delo, če bi mu ne manjkala invencija. Urbas starejši, Baumbach, baron Karl Czoernig (sin znanega etnologa), so bili v Trstu stalna družba.

Da si ustvarimo za naša nadaljnja raziskovanja trdno podlago, podajamo v naslednjem kratek a točen posnetek pripovedke o Zlatorogu, kakor jo je zapisal Dežman. Pri tem pa podčrtujemo vse, kar je za naša poznejša raziskovanja kakorkoli važno¹.

Jezerska dolina in skalna Komna sta bili nekdanj pravi alpski raj. Tam so bivale bele žene, mila dobrosrčna bitja, ki se jih narod še danes s hvaležnostjo spominja. Večkrat so se prikazale v dolini, pomagale ubogim v stiskah in ženam pri porodu; tak otrok je bil potem pod njihovim posebnim varstvom. Pastirje so učile spoznavati zdravilna zelišča in po skalovju so dajale rasti travo, da se je živina ubogih lahko pasla. Hvale za vse to niso zahtevale; če jim je prišel kdo preblizu, so ga odvrnile z grozljivimi kretnjami, če pa je bil le preveč predrzen, so ga odgnali kamnjeni plazovi, ga je pregnala toča in nevihta.

Na steni, obrnjeni v soško dolino, so se pasle *bele koze* belih žen; če se jim je kdo približal, so spuščale nanj kamenje. Te koze je vodil Zlatorog, krasen kozel z zlatimi rogovi. Bele žene so ga naredile neranljivega. Če ga je strelec zadel, je iz njegove krvi izrastlo čudovito zelišče, imenovano „čudežni balzam“ ali „triglavska roža“ [„der Wunderbalsam oder Triglavrose“]. Ako je Zlatorog pojedel le en list tega zelišča, je *takoj osdravel* in najsi ga je lovec zadel tudi v srce. Njegovi zlati rogovi pa so *ključ do slata* v gori Bogatinu.

¹ Kogar zanima „Zlatorog“ v godbi, ta lahko najde pri Wagnerju na navedenem mestu in v Slovanu II. [1903–1904], str. 126, 158 potrebne podatke.

Pri stoku Koritnice in Soče je stala ob cesti v Trbiž krčma. Krčmaričina hči je imela mnogo snubcev, ljubila pa je trentskega lovca, sina neke slepe vdove, o katerem se je govorilo, da je pod varstvom belih žen. Poznal je vse steze in ni se mu bilo treba bati kamnenih plazov. — Neko spomlad so prišli na svojem potu na sever zopet beneški kramarji v krčmo in med njimi se je nek mlad in bogat Lah z zlatom in sladkimi besedami hčeri posebno dobrikal. Zaradi tega sta se hči in trentski lovec sporekla in ona mu je očitala, da so Lahi fina gospoda, ne taki, kakoršen je on, ki „pozna vsa bogastva gor in ji doslej ni prinesel niti triglavskih rož“.

Na to je lovec pikro odgovoril: „Vem, kje je ključ do Bogatina in če ga dobim, potem bom kralj v primeri s tvojimi laškimi kramarji, ki jim potem lahko dalje tabernaš“. Užaljen je zapustil krčmo in se na potu sestal z „zelenim lovcom“, ki ni bil baš na najboljšem glasu. Ta mu je pripovedoval mnogo o bogastvu v Bogatinu in ga je tako pregovoril, da sta šla zalezovat Zlatoroga. Trentski lovec ga je res zadel in potem sta ga sledila po neki ozki poti do neke strme stene. Tedaj je zagledal trentski lovec med snegom in ledom na ozki stezici najlepše triglavske rože in med njimi tudi planinke [Edelweiß], iz katerih je kuhal svoji materi zdravilo za oči. Spomin na ubogo mater bi ga skoro odvrnil od njegove namere, a „zeleni lovec“ ga je z ironičnimi opazkami tako dolgo zbadal, da je dalje sledil Zlatoroga. Zlatorog pa se je med tem že najedel triglavskih rož... „neubelebt stürmte er gegen seine Nachfolger am schmalen Pfade heran, seine Hörner erglänzten herrlicher als je im Sonnenschein, geblendet blickte der Trentajäger in die bodenlose Tiefe, schon wankt er, noch ein Sprung des Zlatorog, da verlor er den Boden unter den Füßen und stürzte in den Abgrund“.

Drugo spomlad je priplavalo truplo lovca pred krčmo; v roki je držal šopek triglavskih rož.

In ko so po letu prišli pastirji zopet v Jezersko dolino, so našli na mestu prejšnjega raja skalno pečevje; „bele žene“

so kraj za vedno zapustile, ž njimi so odšle tudi bele koze. Zlatorog je v svoji jezi popolnoma porušil in razkopal sočne livade in še danes se v skalovju poznajo sledovi njegovih rogov.

Tako Dežman.

Urbas je posnel svojo pripovedko po Dežmanu (samo da citira napačno „Laibacher Zeitung“ 1870, namesto 1868, kar je opazil že Wagner). Kakor Dežman, opisuje tudi on konec trentskega lovca precej mistično: „...der kühne Jäger stürzte, geblendet von den im Morgenlichte erglänzenden Krickeln, in die Tiefe.“

2.

Profesor dr. K. Štrekelj opozarja [SNP, opazka k štv. 6403] na korespondenco med Fekonjo in Barletom o stari slovenski cerkveni pesmi „Jager na lovu šraja...“ [Ljublj. Zvon XI, str. 306—318, 443—444, 508—510] in na stare nemške cerkvene pesmi pri Wackernaglu [Das deutsche Kirchenlied I, štv. 1137—1139] pod naslovi „Es wollt ein Jäger jagen...“, ki precej spominja na staro slovensko cerkveno pesem „Poslan je angel Gabriel...“ Wackernagel pa ima v drugem zvezku [Štrekljev citat je precej nepopolen, kakor bomo pokazali] pod naslovi „Es wollt ein Jäger jagen...“ res tri pesmi, ki precej spominjajo na staro slovensko cerkveno pesem „Jager na lovu šraja...“, ki je po njih posneta. Mnogo starejša pa je pri Wackernaglu štv. 1136, ki se sme po pravici smatrati za matico po ideji in obliki vsem enakim poznejšim cerkvenim pesmim o Marijinem oznanjenju in ki je svojo prvotno obliko in vsebino tudi najboljše ohranila. Ker nam bo vedno služila za podlago pri vsem našem nadaljnjem raziskovanju, jo stavimo v celoti sem:

1136.

Hoch von dem thron ein jeger.

1.

Hoch von dem thron ein Jeger
der Jaget das Einhorn fein,
Ein ausserwelte Jungfrawe

- streckt aus jr ärmlein balde,
5 mit lust sprang es hinein.

2.

- [Gott sandt vom himels Throne
den Engel Gabriel
All zu Maria der schone,
solt geberen Gottes sone
10 mit namen Emanuel.]

3.

- Die Hündlein so es jagten
triebens frisch und getrost
Die Wahrheit und Gerechtigkeit
Fried und auch Barmherzigkeit
15 der Jungfrau in den Schos.

4

- Die Jungfraw die was edel,
von königlicher Arth,
Von Daudid und dem Salomon,
gebar sie Jhesum, Gottes son,
20 gantz rein, keusch und zart.

5.

- Der Busch blieb unversehrt
und brante durch feures Flam
So hat Maria die schone
empfangen Gottes Sone
25 on sund und mannes sam.

6.

- Sie ist die guldene Pforte,
verschlossen in ewigkeit
darzu der beschlossenen garte,
hat gleubt des Engels worte,
30 bracht heil und seligkeit.

7.

- Sie ist das Fluß in Dawe
des Fürsten Gedeon,
der schöne versiegelte Brunne,
gebar mit freud und wunne
35 den einigen Gottes Son.

8.

- Sie ist die Rutten Jesse
welche gar verdurret war,
mit seliger Blüte und fruchte

in Jungfrawlicher zuchte
40 den Heiland uns gebar.

9.

Sie ist wie Zimmet und Balsam
gar theuer vnd freudenreich,
Die schöne Rose von Jericho
vnd der Cedder in Libano,
45 erhöht gar wunniglich.

10.

Sie ist der wolg bawete
David des Königes Thurm,
Geziert so wol vnd milde
mit tausent schönen schilden
50 vergleicht des himels thron.

11.

Es war im gülden eymer
behalten das Himmelbrod:
Das hat vertilgt alleine
in Maria der reine
55 hell, sund und ewigen tod.

12.

Lob, ehr vnd danck dem Vater
in Göttlicher Maiestet,
Dem Son und heiligen Geiste,
der vns sein Gnade leiste
60 nu vnd in Ewigkeit.

Ta pesem je izšla v zbirki „Alte und Neue Geistliche Lieder vnd Lobgesenge...“ Johann Spangenberg, Erfurt 1544 [Wackernagel ad 1136]. Še starejša pa je pesem s popolnoma enakim motivom in z naslovom: „Ein bergreie von ainem Einhorn“ [Wackernagel II, štv. 1140], ki se nahaja tiskana že l. 1536. — Da je v tukaj natisnjeni štv. 1136 druga kitica poznejši dodatek brez zveze s prvo in tretjo, to se lahko takoj spozna; zato smo jo tudi djali v [].

V tej pesmi se primerja angelj Gabriel z lovцем, Kristus pa z enorožcem [Einhorn], ki zbeži pred lovцем v krilo device [Marije]. Kako je prišel enorožec do tega, da je postal simbol Kristusa?

Prvi pisatelj, ki piše o enorožcu, je Ktezija [zdravnik na dvoru Artakserksa Memnona, okoli l. 410 pr. Kr. r.], ki pravi: V Indiji so divji osli, veliki kakor konji, mogoče še večji, ki nosijo na čelu dolg rog. Iz tega se delajo kupice in kdor iz njih pije, ta je varen pred krči in epilepsijo; tudi se ne more zastrupiti, če pije pred ali za strupom vodo ali vino iz take kupice [„Das weiße Rhinoceros, das Einhorn der Alten“, nepodpisan referat v tedniku „Die Umschau“ ... Herausgegeben von dr. J. H. Bechhold. XIII (1909), štv. 26, 544—546].

Pliniju starejšemu (v prv. stol. po Kr. r.) pa enorožec ni več osel, ampak govedo s kopiti. On piše [Naturalis historia VIII, 76]: „...in India et boves solidis ungulis [torej kopitarji!], unicornes, et feram nomine axin hinulei pelle, pluribus candidioribus maculis, sacrorum Liberi patris ... asperimam autem feram Monocerotem, reliquo corpore equo similem, capite cervo, pedibus elephanto, cauda apro, mugitu gravi, uno cornu nigro media fronte cubitorum duum eminente. hanc feram negant vivam capi“. Pri Pliniju, ki našteva enorožca med govedi, je torej že prava mešanica iz konja, jelena, slona in merjasca, ki prekaša v tej pisani sestavljenosti celo homersko „himero“, sestavljeno iz leva, zmaja in koze [πρόσθεν λέων, ὀπίσθεν δὲ δράκων, μέσθι δὲ χίμαιρα — Z 181]. Zanimivo pa je poročilo Plinija, da se ta žival ne da ujeti. — Ta vest se nahaja, malo bolj razširjena, tudi pri Solinu, ki je pisal svoje delo v 3. stol. po Kr. popolnoma po Pliniju. [Joannis Camertis Minoritani, Artium et sacrae theologiae doctoris In C. Iulii Solini ΠΟΛΥΙΣΤΟΡΑ Enarrationes (Dunaj) MDXX. Cap. 65, str. 302. — C. Iulii Solini Collectanea rerum memorabilium, recognovit Th. Mommsen, Berolini 1864, 2. izdaja 1895, kjer je razdelba po poglavjih drugačna, pa imajo to v pog. 52, 39, str. 210]. K temu pripominja Minoritanus ob robu: „Monocerotem eandem esse existimant cum ea fera, quam Indicum asinum nominant, de quo Aristoteles ca. 1. sec. Naturae animalium, et Plinius c. 37, XI. nat. hist. Non alienum fuerit Philostrati verba ascribere ex tertio

vitae Apollonii libro. Asinos praeterea (inquit) silvestres in vicinis paludibus multos capi dicunt. Esse autem huiusmodi feris in fronte cornu, quo taurorum more generosissime pugnant. Conficere aiunt Indos ex illis cornibus pocula, asseruntque nullis morbis illo die affici, qui huiusmodi poculo potaverint, neque si vulnerati fuerint dolore, & ex igne etiam incolumes egredi, neque ullis venenis laedi, quaecunque nocendi gratia in potu dantur; iccirco regum esse eadem pocula, & regi tantum eiusmodi ferae venationem permitti. A pollonium itaque feram aspexisse, eiusque naturam cum admiratione considerasse ferunt.“

Vse, kar so stari pisali o bajevnem enorožcu, pa je posnel in krščansko simboliziral v svojih tipoloških razlagah stari krščanski „Physiologus“. V tej knjigi se opisuje tako: „Enorožec je mala živalica, a zelo drzna; s svojim rogom, ki je svetel in oster kakor sablja damaščanka, maha okoli sebe in razpara ž njim slonu trebuh, da se izsuje drob iz njega. To divje besno živalico lahko lovci vlove le z zvijačo. Vzamejo namreč devico in jo peljejo v gozd, kjer se enorožec pase; kakor hitro jo zagleda, ga mine vsa njegova besnost, teče k nji in če je res prava, t. j. čista devica, potem ji skoči v krilo in tam zaspi. Tedaj pridejo lovci, ga zgrabijo in ga peljejo v kraljevo palačo kot veliko redkost.“

Dvoje stvari je v tem opisu, na kateri moramo posebe opozoriti. To je pred vsem način, kako se lovi enorožec, ki ga pri starejših avtorjih ne nahajamo navedenega. Drugo pa je hermeneja, t. j. simbolična razlaga vsega, kar ve Fizijolog povedati o enorožcu (ekfrazе). In ta je popolnoma nova. Stara krščanska simbolika povdarja pri enorožcu pred vsem moč njegovega roga, ki varuje pred zastrupljenjem. Zato se v zvezu s to lastnostjo spravlja znamenje sv. križa in razpelo, s katerim se zaradi tega „panajo“ strupeni zmaji in nečisti duhovi. [Eduard Kolloff: „Die sagenhafte u. symbolische Thiergeschichte des Mittelalters“ v zbirki „Historisches Taschenbuch“, heraus-

gegeben von Friedrich von Raumer, Leipzig 1867, str. 225. — Prim. tudi Štrekelj, SNP, štv. 626—629, 632—637]. Nov je tudi tukaj opisani način lova [pri starejših avtorjih se enorožec ne da vloviti, ali vsaj živ ne], ki ga Fizijolog simbolično razlaga takole: „Tako je bil naš Gospod Jezus Kristus enorožec, o katerem je rekel David: „Ljubim ga, kakor mladega enorožca“. Nihče ga ni mogel ujeti, dokler ni skočil devici Mariji v čisto, deviško krilo; tedaj so ga ujeli hudi lovci, Judje, in ga umorili; grob pa nima moči do njega in zato je odšel proti nebu v dom svojega večnega očeta [Koloſſ, 1. c. str. 226].“

Pozneje [v 7. stol. po Kr.] piše Izidor iz Sevilje v svojih etimoloških razlagah pod geslom „Monoceros“ [XII, 2, 12—13]: 12. Rhinoceros a Graecis vocatur. Latine interpretatur in nare cornu. Idem est monoceros, id est unicornus, eo quod unum cornu in media fronte habeat pedum quattuor [kakor pri Solinu]: ita acutum et validum, ut quicquid impetierit, aut ventilet aut perforet. — Tanta autem esse fertur fortitudinis, ut nulla venantium virtute capiatur: sed, sicut asserunt, qui naturas animalium scripserunt, virgo puella praeponitur, quae venienti sinum aperit, in quo omni ferocitate deposita caput ponit, sicque soporatus velut inermis capitur. [Isidori Hispalensis „Origines sive etymologiarum libri XX“, Tomus III. Lipsiae MDCCCXXXIII]. — Zanimivo je opazovati, kako loči Izidor oba dela starega poročila o enorožcu in kako piše tu s pomiselkom in kritiko. Hermeneje, alegorije in tipologije pa v njegovem delu sploh ni, ker podaja samo etimologije, verbalne in realne razlage besed v takratni latinščini. Pri Izidorju pa sta se že pomešala monoceros in rhinoceros, kar nam je zelo lahkoumljivo. „Monoceros“ je bil neznano bitje, nosorožca pa so Rimljani spoznali v igrah, ki jih je dajal Pompej [Ante ludos Cnei Pompei Rhinocerotae Romana spectacula nesciebant — Minoritanus (l. c.) v opazki k pog. 43. na str. 219]. Torej ni prav nobenega povoda, da bi se Minoritanus [l. c. v opazki k pog. 65], čudil nad tem, da je Albert Veliki (v 13. stol.) zamenjal enorožca in nosorožca

Albert Veliki, prvi kritičen duh v tej nepretrgani vrsti pisateljev in prepisovavcev, je posnel svoj opis enorožca po Pliniju in Solinu. Razpletel je samo vest o težavah, ki jih imajo lovci z enorožcem. On pravi k temu še [izd. Jammyja 1651, Tractatus 2. de animalibus, c. 1.]: Vix autem aut nunquam domari potest et vix vivum venit in potestatem hominis: vinci enim se videns, occidit furore seipsum.“ Za Albertom Velikim je napisal Vincencij Beauvaiski (Belluacensis, Bellovacensis, Vincent de Beauvais), „francoski Plinij srednjega veka“ [Kolloff, l. c. str. 211], umrl okoli l. 1264, na povelje Ludovika IX. s pomočjo mnogih sotrudnikov ogromno enciklopedijo vse tedanje vede v 33 knjigah, kjer govori v 17.—23. knjigi o živalih. Izmed pisateljev, ki nas pri naših raziskovanjih zanimajo, je porabil Aristotela, Plinija, Solina, Izidora, Tomaža Kantipratanca, očitvidno zelo malo Alberta Velikega, ki ga citira samo enkrat. [Carus J. Victor, Geschichte der Zoologie, München 1872 (Gesch. der Wissenschaften in Deutschland XII. Band), str. 238 i. d.]. On pravi o enorožcu še: „Captum quidem perimi potest, sed nunquam domari. Immo ut dicit Jacobus [najbrže Jakob von Maerlant, flandrski pesnik 13. stol. — Kolloff, pag. 211], quod nunquam vivum in hominis potestatem venit, quia vinci se cernens, furore vitam exuit.“ [Speculum naturale, lib. XIX. cap. XCI, kolona 1432 izdaje iz leta 1624]. Nato podaja še kratek izvleček iz tega, kar pravita Plinij in Fizijolog o enorožcu.

A vse, kar so razni bolj ali manj kritični pisatelji in prepisovavci pisali o enorožcu od Ktezija do njegovih dnij, je posnel Peter Berchorius [Berchoir, Bercheur], učen francoski benediktinec v 14. stol. [* okoli 1300 † 1362]. V svoji alfabetično urejeni enciklopediji za pridigarje »*Repertorium morale*« piše o enorožcu [lib. X, cap. 85, num. 1. str. 396 izdaje iz l. 1730]: „Rhinoceron vel Monoceron (sic!) idem est secundum Isidorum quod unicornis...“ in potem je posneto vse po starejših pisateljih, ki jih Berkorij bolj ali manj natančno mestoma navaja. Iz Fizijologa je posnet tukaj opisani način,

kako se enorožec lovi. Iz istega vira pa je tudi simbolična razlaga vsega, kar se o enorožcu pripoveduje. Berkorij nadaljuje na omenjenem mestu: „Rectè charissimi per istam bestiam intelligitur Dei Filius, qui fortissimus Deus spirituum nuncupatur, Num. 16. Undè pro certo venatores, hoc est dictum, Iudaei vel sancti patres ipsum non poterant capere, & ad mundum attrahere aliqua arte vel ingenio, veruntamen quando virgo et puella, id est, beata Virgo Maria, fuit in deserto huius mundi posita, et virtute Sancti Spiritus praeparata, ei sinum, id est, cor aperuit, & per amoris desiderium dilatavit (juxta illud Psalm. 77. *Aedificavit sicut unicornis aedificium suum*) tunc pro certo Dei filius deposuit omnem feritatem suam, id est, omnem rigorem iustitiae, qua primitus praepollebat, & in sinum, id est, in ventrem hujus virginis se reclusit, ubi carnem humanam assumpsit, & sic a Judaeis venatoribus crudelibus est occisus per lanceam, & per clavos“.

Tukaj imamo dosledno izvedeno, dasi precej zamotano mistično razlago enorožca in vsega, kar je ž njim v zvezi. Ta razlaga kaže „na duhovno vižo“ v enorožcu Kristusa, ki se je pred lovci [Judi] zatekel v krilo čiste device [Marije] in bil potem ujet in umorjen. Ta razlaga, ki ima svoj izvor v Fiziologu, je postala in ostala za pridigarsko tehniko v dolgih stoletjih — do XVIII. — takorekoč kanonična in stalen, dobrošel rekvizit pri razlagi svetega pisma. Pozneje se je spreminjala in različno podajala, kakor se je pač kateri razlagavec zanimal bolj za to ali za ono lastnost enorožca. Berkorij razlaga pred vsem Kristusovo včlovečitev in smrt, moč enorožčevega roga pa je vzel za podlago svoji razlagi milanski regularen kanonik 17. stoletja Filip Picinelli, ki je napisal v italijanskem jeziku obsežno enciklopedijo take simbolike. Njegova knjiga je bila v letih 1694—1730 štirikrat izdana v latinskem prevodu wettenhusanskega avguštince Eratha, ki podaja pod naslovom: „Mundus symbolicus, in emblematum universitate formatus, explicatus et tam sacris, quam profanis Eruditionibus ac Sententiis illustratus: Subministrans Oratoribus, Praedicatoribus,

academicis, Poetis [prim. Dom in Svet 1909, str. 318, motto k pesmi „Prstan“] &c. innumera conceptuum argumenta...“ 6984 takih simboličnih razlag. Knjiga je morala biti zelo priljubljena in razširjena, ker je vkljub svoji obsežnosti [folio s 1008 paginiranimi in okoli 330 nepaginiranimi stranmi] v razmeroma kratki dobi doživela štiri izdaje. Za slovensko slovstvo je važna neposredno tudi zaradi tega, ker je bila jeden glavnih virov, iz katerih je naš propovednik P. Rogerij jemal kar po cele strani. Tukaj navajamo vedno latinsko izdajo.

Picinelli govori o enorožcu [l. c. lib. V. num. 560]: Monoceros è Solini, Aeliani, & S. Isidori testimonio, cum sit animal ferocissimum, nullo humano labore, aut industriâ capi potest; proinde hâc eum arte venatores eludunt. Virginem ei vicinam statuunt, vestibus et odoramentis mirè ornatam [Priložena slika pa kaže popolnoma moderno damo XVIII. stol. s karakteristično stisnjenim stasom („gosja prsa“), bujnimi, napol razgaljenimi nedri]. Hanc conspicatus Monoceros, oculis ita capitur, ut depositâ feritate velut agnus mansuetissimus, ad virginis sinum properet, ibique ludens ac benevolus, sese illi pro libito tractandum exhibeat; donec inter blandientis virginis manus somnum ita validum concipiat, ut venatores ex insidiis prodire, & cornu nihil observante belluâ, praesequare queant. Emblematis epigraphen subjunge; VIRGINEO MANSUESCIT AMORE. Virginis Nomine. Deiparam, ceu Reginam Virginum, intellexeris; intra cujus sinum sese Monoceros horrendus submisit, suumque sibi cornu passus est frangi. Deus enim in prisca lege cornu feriebat horribili, perquam acuto. Testatur Noëticum diluvium, quo haustus orbis; Sodomacum incendium, quo exusta Pentapolis; Aegyptus, primogenitorum funeribus referta, Pharaonis ingens exercitus, mari sepultus, funesta Sennacheribi castra, ducentis penè millibus nocte unâ interfectis, &c. Hem! quam immensas strages feriente cornu edidit! Iam hic ipse Monoceros in sinu Virginis dormit, *Dilectus quasi filius unicornium* [ob robu: Psalm. 28, 6].“ Isto snov obravnava tudi štv. 561.

Že davno prej pa se je razlagal lov na enorožca tudi drugače. Fizijolog in Berkorij ga razlagata precej enako. Sedaj pa je na mesto Judov — lovcev stopil lovec — arhangelj Gabriel, ki je poslan „od nebeškega trona“, da bi vlovil enorožca Kristusa, ki se pred njim zateče v krilo device Marije. Prvotna verzija je bila pač latinska. Nemška verzija, ki smo jo po Wackernaglu priobčili dalje zgor, pa sicer ni bila direktna matica slovenskemu zapisu stare cerkvene pesmi, ki začenja: „Jager na lovu šraja...“, a je starejša, ima isto idejo in kar je največ vredno, ta ideja je tukaj boljše ohranjena, ko v slovenski verziji. Slovenska pesem je prvič natisnjena v Schönlebnovi [drugi] izdaji Chrönovih „Evangelia inu Lystuvi“ [v' Nemshkim Gradzu v' tem lejt 1672], str. 400. Predno pa je prišla ta snov med Slovence, se je ž njo zgodila še druga važna, korenita sprememba: na mesto enorožca, ki je bil tuj in neznan, je stopila bolj domača in bolj znana srna. Sedaj pa srna ni mogla več biti simbol Kristusa [zaradi gramatičnega spola], postala je torej simbol Marije. Tako je prišla po pesniku, ki je po stari predlogi hotel z istimi besedami in stavki povedati nekaj novega, v slovensko pesem ta očitna konfuznost:

Jager na lovu Shraja
V' tim thronu nebefhkim:
V' nebefüh se sprehaja
Sveta Trojca shnijm.

Tukaj nas osupne pred vsem nerazumljiva trditev, da „Jager... Shraja v' tim thronu nebefhkim“. Posneta pa je kratkomalo po nemški predlogi. Zgor navedena štv. 1136 [Wackernagel l. c.] ima še popolnoma pravilno trditev „Hoch vō dem thron ein Jeger der Jaget das Einhorn fein“, torej, da je ta lovec poslan od nebeškega trona. Ravnotako točna je tudi štv. 1138, ki pravi pravilno: „Es wolt ein jäger jagen, er jagt v o m Hymels thron“. Ko pa je začel izginjati čut in smisel za prvotni pomen uvodnih verzov, so se nesmiselno spreminjali in tako smo dobili novejšo verzijo [štv. 1137 pri Wackernaglu l. c.], ki se začenja: „Es wollt ein jäger jagen wol in

des himels thron, ...“ — ki je bila v tej ali oni obliki, bolj ali manj okrnjena, predloga slovenski pesmi.

Denimo za primer obe sem, da vidimo, kako se take snovi polagoma spreminjajo in oddaljujejo od svoje prvotne verzije.

Schönleben (1672):

Od Divize Matere Mariae v' Adventu

Wackernagel,

l. c. št. 1137:

Jager na lovu Shraja
V' tim thronu nebefhkim:
V' nebefih se fprehaja
Sveta Troijca shnijm.

Es wolt ein jäger jagen
wol in des himels thron,
Was begegnet jm auff der heyden?
Maria die junfraw schon.

5 Eno serno loviti
Is nebefs je poflan,
Ta lovèz je en Angel
Gabriel imenovan.

Der Jeger den ich meine,
der ist vns wol bekandt,
Er jaget mit einem Engel,
Gabriel ist er genant.

10 Ta Sveti Jager fpreftri
Perute piffane
Inu serno dotèzhe
Maria imenuje.

Jager v' roshih sapifka
Lep glafs vunkai fpufti:
15 Zhefzhena fi Maria,
Gnade fi ti polna.

[1138: Der Jäger bliesz sein Hörnlein]
es laut sich also wol:
'Gegrüßet seystu, Maria,
du bist aller gnaden vol.

Gospud Bug ta je ftabo
Shegnana Maria:
Ti mei v'femi shenámi
20 Sama fi isvolena.

Maria se prestrafhi,
Lete fhtime Bofhije:
Jnu mifli pozhaifi
Kai je tu s'enu zhefzheine.

25 Angel k' Marij pravi
Nikar se ti nebui,
Ti fi gnada dobila,
Sa vus fvet bo porod tui.

	Pole ti bosh s'pozhele	Gegrüßet seystu, Maria,
30	Is Duha svetiga:	du edle Junckfraw fein.
	Nam bosh finka rodila,	Dein leib der sol geberen
	JESUS bo imenovan.	ein kleines kindelein.
	Bres mofha ga bosh s'pozhele	Dein Leib der soll geberen
	Bres madefha v'figa	ein kindelein on alle man,
35	Kateriga femla nu Nebu	Der himel vnd auch erden
	Obfezhi ni mogli.	eins mals bezwingen kan.'
	Maria zhišta Diuiza	Maria die vil reine
	Se nifku perkloni:	fiel nider auff jr knie,
	Praui ô Bug isijdice	[1138. Sie sprach 'Herr Gott vom Hymel
40	Tvoja vola na Nebi.	dein will der soll geschehn.]
	Pole jeft fem ta dekla	
	Moiga Gofpudi Boga:	
	Js ferzâm mu sa vupam,	
	Na njega miloft gnado.	
45	Angel kir je to peiffem	[Dein Will der sol geschehen
	Taku lepú sapeil,	on sonder pein und schmerz'.
	Go i je fletil v' nebeffa	Da empfang sie Jesum Christum
	od mariae flovu v'fel.	in jr Junkfrewlich hertz.
	Maria Mati Bofhja	Der vns das liedlein new gsang
50	Proffi Boga fa nafs,	ist hie zu diser stund
	De njega miloft gnada	Jesus Christus Gottes Son
	Bode v'felei pèr nafs.	mach vns an der seele gsund.]

Pesmi imata — posebno v uvodnih kiticah — precej skupnega. Ravno tako pa je tudi v mnogih posameznostih, ki jih tu ne moremo podrobno razlagati, očitno, da se je slovenska verzija v marsičem daleč oddaljila od nemške; njen konec je popolnoma samostojen. Tukaj napisana nemška verzija pa kaže kontaminacijo dveh verzij: v prvi, prvotnejši verziji je lovec Bog Oče, ki pošlje angelja Gabriela, v drugi verziji pa je arhangelj Gabriel samostojen lovec. Prva verzija je posebno prozorna v drugi kitici in deloma ohranjena v drugi vrsti prve kitice, druga verzija pa prodira že v prvi kitici, nadalje v tretji in v naslednjih. Na nemški verziji pa se tudi jasno vidi, kako so jo razjedali elementi, ki so prihajali vanjo iz dikcije

narodnih pesmi. To se vidi posebno v verzih „*wol in des himels thron*“ in pa vprašanje „*was begegnet jm auff der heyden*“, dočim ima starejša štv. 1138, kakor smo že omenili, pravilno „*er jagt vom Hymels Thron*“ in preprosto vprašanje [a že to samo diši po narodni pesmi]: „*Was begegnet jm auff dem wege*.“ Tudi je jasno, kako daleč se je slovenska pesem oddaljila od prvotnejše nemške verzije v štv. 1136, ki opisuje ta nebeški lov mnogo natančneje. Saj ima v nji lovec celo štiri pse, ki jih štv. 1139 še celo po barvi opisuje: „*Das erst war graw, das ander leibfarb, das dritt war falb, das vierdt schneeweisz*“ [Natisnjena v „*Nicolaus Beuttners Gesangbuch* 1660.“ — Wackernagel l. c.]. Vidimo pa tudi, kako se ta mistična simbolika vedno bolj umiče preprosti upesnitvi sveto-pisemskih besed.

Prvi a jasen in prozoren sled razpadanja te mistične simbolične dikcije se kaže že na verziji štv. 1136, ki smo jo priobčili bolj zgoraj. V prvi kitici pripoveduje pesnik, da se je enorožec pred lovцем zatekel v krilo izbrane device, v drugi kitici, ki je nasilno vrinjena pozneje, ki trga zvezo med prvo in tretjo kitico in ki bi jo prav lahko pogrešali, pa pravi že precej odkrito, kdo je lovec, kdo enorožec, kdo ta devica. Popolnoma nedotaknjeno so v tej verziji ohranile mistično dikcijo kitice 1, 3, 6, 9, 10; ostale [4, 5, 7, 8, 11] so v prvi polovici simbolične, v drugi direktne, 2 je vrinjena, 12 pa je zahvalna za zaključek. Ta paralelizem *simboličnega* in *direktnega* izražanja pa je tukaj samo v zasnutkih. Kot primer *dosledno* izvedenega paralelizma lahko navedemo latinsko Marijino pesem „*Aurora solis prodroma*“, ki ima vedno po eno simbolično in po eno direktno kitico. V prvi se govori o kaki lastnosti jutranje zarje [sensus physicus], v drugi kitici pa se ista lastnost kaže na Mariji [sensus mysticus, — allegoricus], vsa pesem pa je na ta način dosledno izvedena pri-
spodoba Marije z jutranjo zarjo:

*Aurora Solis prodroma fronte micans auri coma
Squalenter oritur prima.*

Vera Aurora Virgo est; ex qua Sol ille ortus est:
qui fons lucis ubique est.

Aurora noctem terminat, lucemque recens germinat:
& diem populis ornat.

Maria noctem criminis, à nostris pellit animis:
virtutum lumen dat bonis.

In tako gre ta paralelizem še dosledno naprej na ta način, da se govori izmenice v osmih kiticah o jutranji zarji in v osmih naslednjih o Mariji — zarji. Ta paralelizem se kaže že tudi na zunaj v tem, da se začenja v sredini pesmi sedem kitic z besedo „Aurora“ in sedem sledečih z „Maria“. Pri tem je izvzeta le prva dvojica in zadnji dve, ki nimata tega značilnega uvoda. [Cithara octochorda, seu cantus sacri latino-croatici, quos in octo partes pro diversis anni temporibus distributos, ac choralis methodo adornatos, pia sua munificentia in lucem prodire iussit alma, et vetustissima cathedralis ecclesia Zagrabienensis. — Zagrabiae, Typis Antonii Reiner, Inclyti Regni Croatiae Typographi Privilegiati, Anno 1757, str. 36—37].

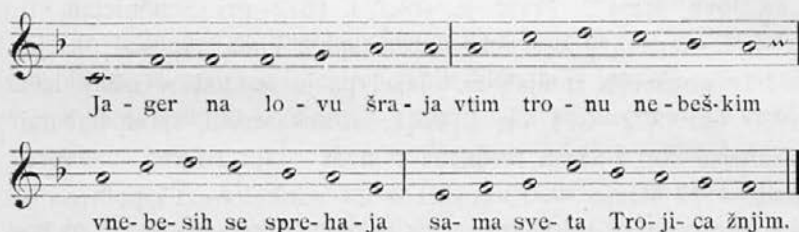
Iz vzrokov, ki jih bomo k sklepu natančneje opisali, se je ta simbolizem vedno bolj opuščal, dokler ni nazadnje popolnoma izginil. Tako je nazadnje ostalo samo še direktno izražanje in pesem se je končno reducirala popolnoma na verzifikacijo svetopisemskih besed ali parafrazo cerkvenih himnov in molitev. Zato je tukaj tudi takorekoč brezupno iskati vzorov ali predlog za enake slovenske cerkvene pesmi. Prvotnejšim, simboličnim verzijam so bile vzor ideje in misli posnete po latinskih in nemških mistično simboličnih predlogah, ki jih lahko zasledujemo. Tukaj se daje odvisnost slovenske cerkvene pesmi od motivov starejših predlog lahko dokazati; a tudi v besedilu samem se večje kaže odvisnost od starejših, nemških ali latinskih predlog, dasi so ti pesniki izvečine zelo svobodno prelagali. Novejšim verzijam pa je skujen splošen vir sveto pismo, vrhu tega pa so se slovenski

cerkveni pesmarji večjke pač naslanjali na takrat že kolikor toliko kanonizirano slovensko svetopisemsko besedilo cerkvenih knjig. Zato so starejše verzije po vsebini idej in motivih vseskozi, po besedilu tudi deloma posnetki tujih predlog, novejše verzije pa po pretežni večini naše blago.

Čudna in zanimiva je zgodovina slovenskega „Jagra“, ki „na lovu šraja“. Prvič je izšel l. 1672 pri Schönlebnu [l. c.] brez napeva¹, ker Schönleben sploh nima napevov, ki jih tudi v poznejših izdajah ni. Izšel pa je še tudi v izdaji iz l. 1730 [str. 372—374] in l. 1741, z nekaterimi spremembami. Važnejše so: 4 Sama fiveta ... s' nym — 4, 11 ferno — 9 fpreftre — 12 Marjo — 13 roshiz — 14 vunkei — 15 polhena — 19 med — 24 zhefhenie — 26 nabui — 27 gnado — 28 Se vufs fvejť ... tvoi — 31 Synka rodyla — 43 Is ferza — 44 V' njega — 45 pefsem — 46 Toku lepu sapel, — 47 fletou. Najbrže iz tega izvoda je prešla ta pesem v kajkavsko zbirko cerkvenih pesmi Cithara octochorda [str. 71]; iz nje je oboje, napev [v oglatih notah] in tekst, priobčil Janko Barlé v Ljubljanskem Zvonu XI (1892), str. 316—318. Ta prepis se mora popraviti v sledečih verzih: 12 Maria — 13 vroshizh — 14 fpufti — 38 perkloni — 48 Marie. Zapis v Cithari se v glavnem naslanja na „Jagra“ iz leta 1730 in 1741, ima pa — neglede na večjke viden vpliv kajkavske grafike in fonetike — par oblik, ki jih v Schönlebnovem zapisku ni. Od starejših

¹ To je bil menda vzrok, da Dr. Čerin v Trubarjevem Zborniku ne omenja niti Schönlebnove, niti kake druge izdaje Hrenovih listov in evangelijev. Samo tako lahko upravičeno trdi [l. c. str. 138]: „Najstarejši vir za dobo po reformaciji so „Bratouske Buquize S. Roshenkranza etc. skusi Matthia Castella“, 1682. V takem ravnanju pa tiči precej nedoslednosti, ker je bila Schönlebnova izdaja Hrenovih listov in evangelijev prva, ki je v poreformacijski dobi pomagala hraniti kontinuiteto s teksti slovenskih protestantskih pesmi in bi se zato ne smela prezreti, tem manj zato, ker navaja in obravnava Dr. Čerin tudi same tekste brez napevov [M. Kastelec, anonimne „Mifionske Pefme“, Repeževe]. To obžalujemo tembolj, ker se Dr. Čerin po naslovu svoje razprave ne omejuje samo na napeve in ker bi bila razprava o tekstih naših starih cerkvenih pesmi hudo potrebna.

verzij [iz let 1672, 1730, 1741] je v Cithari besedilo „Jagra“ različno le v treh neznatnih slučajih, ki jih moramo staviti na račun boljših rim in gladkejšega metra: 16 fi polhna ti — 31 Jefusha felniga — 44 milofzti gnade niega; „*ta* vus fveit...“ je očitna tiskovna napaka. Napev, ki je pripisan v Cithari, je v moderni transkripciji tak:

Tega starega napeva med protestantskimi slovenskimi napevi, ki jih navaja Dr. Čerin v Trubarjevem Zborniku, ni najti. Postavljen je, kakor pravi naslov Cithare za vse napeve, res „chorali methodo“. [Srečko Serajnik.]

Že zgoraj smo omenili, da se naslanja slovenski „Jager“ samo v prvem delu na nemškega, da pa je v drugem delu že popolnoma samostojen. V prvem delu je še ohranjena simbolična, v drugem delu je popolnoma prodrta direktna dikcija. V izdaji listov in evangelijev iz l. 1764, str. 308 pa je še ta „prastarina“ iz prvega dela izginila. Ker so se v nji pesmi uredile časovno po cerkvenem letu, je ta adventna pesem tukaj prva, dočim je l. 1730 šesta. Na mesto prvih treh simboličnih kitic sta prišli pod preprostim naslovom „Adventna Peifem“ dve novi:

Poflan je Angel Gabriel
od Buga na ta Svet:
K' eni Zhifti Divizi
Noter v' tu mejftu Nazareth.

K' Divizi Porozheni
S' tim Svetim Josefham
Od Davidove hifhe,
Maria je s' imenam.

Malo spremenjena se nahaja ta verzija tudi v izdaji iz l. 1777 [str. 311] in je odslej postala stalna. [O nadaljnji usodi te pesmi prim. Štrekljeve SNP 6403—6407]. Izmed teh dveh tukaj navedenih novih kitic je prva po svoji vsebini nasnovana že v znani drugi kitici Wackernaglove štv. 1136 [gl. više str. 42], druga pa samo nje nadaljevanje. Tretja kitica je primerno prenavarjena četrta v izdajah 1672, 1730, 1741:

1730:

Jager v' roshih sapifka
Lejp glafs vunkáj fpufti:
Zhefzhena fi Maria,
Gnade fi ti polhena.

1764:

Angel noter k' nje pride
nu toku govory:
Zhefzhena fi Maria,
Gnade fi ti pouhena.

Nadaljnje kitice so samo bolj ali manj spremenjen prepis dotlejšnjih izdaj. V celoti pa je na tej pesmi popolnoma zabrisan njen stari izvor, stoletni pisani razvoj, pesem je slečena vsega simbolizma in je preprosta parafraza Lukeževih besed.

3.

Vipavec Janez Krstnik Svetokriški [Joannes Baptista à Seta Cruce Vippacensis], slovenski pridigar iz 17. stol. pravi v svoji pridigi „Tempore pestis“ [Sacrum promptuarium, diversos pro diversis occurrentibus sacris ministeriis praedicabiles continens sermones. Pars quarta MDCC. str. 192]: Oh preprozhina! Oh prevelika nepamet teh greshnih ludy! vřaj bi imeli fe vuziti od te nepametne shivine, katera nikarli shtrajfinge reshit fe poffiffa, ampak tudi v' bolesnih, inu v' potrebah fvojh arznio, inu pomozh yszhe, kakor Tertullianus je samerkal. *Multae quidem animae, & irrationabilis medicinas sibi diuinitus attributas in tempore agnoscunt.* [Ob robu stoji vir za ta citat: Tertull. l. de poenit. c. 12.] Jelen kadar je vřtrelen tezhe yskati enu shelizhe Ditamus imenovanu, is katerem fturj, de ftrela is rane vun pade: tedaj tudi my rai-neni s' ftrelo te kuge tezimo k' spuvidi, inu h' pokuri de ne-bomo pomerli.“

Že Tyrtamos-Teofrast, učenec, prijatelj in naslednik Aristotela piše o tem čudovitem zelišču: *Dictamum Cretae insulae proprium vires admirandas habet, ad plura perutile...* Rara haec herba; intra exiguum enim loci spatium nascitur, quem caprae depascuntur, a quibus mire expetitur. Verum etiam, quod de telis fertur, affirmant: capras enim sagitta transfixas dictamo devorato telum eicere. Talis igitur dictami species virtusque est... Hoc igitur, ut dictum est, mirum simulque proprium Cretae insulae est. Quidam omnino in herbarum et fruticum genere, denique omnium quae se a terra attolunt, praestantiora esse ea, quae Creta ferat, affirmant [Historia plantarum, IX, 16, 1—3]. Nekaj enakega piše o tem zdravilnem zelišču tudi Elijan [*Ποικίλη ιστορία* I, 10].

Čudovita lastnost te rastline je znana tudi v klasični latinski literaturi. Tako pravi Virgilij v Eneidi [XII, 411—415], ko opisuje ranjenega Eneja in njega zdravljenje:

„Hic Venus indigno nati concussa dolore
dictamnum genitrix Cretaea carpit ab Ida,
puberibusque caulem foliis et flore comantem
purpureo; non illa feris incognita capris
gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.“

In Ciceron [De natura deorum II, 126—127, cap. 50] pripoveduje... Auditum est... in Creta feras, cum essent confixae venenatis sagittis, herbam quaerere, quae dictamus vocaretur, quam cum gustavissent, sagittas excidere dicunt e corpore“.

Mnogo, skoro največ poročil o tej čudoviti rastlini pa nahajamo pri Pliniju. V svoji „Naturalis historia“ piše večkrat o dictamnu. Tako n. pr. VIII, 97: ...multis animalibus reperta sunt usui futura et homini. dictamnum herbam extrahendis sagittis cervi monstravere percussi eo telo pastuque herbae eius eiecto“. Dočim se je doslej govorilo vedno o kozah na Kreti, ki se poslužujejo tega zdravila, navaja Plinij prvi to zel v zvezi z jeleni. Zato se nahaja največ podatkov o nji tudi tam, kjer govori Plinij o jelenih, n. pr.: Nat. hist. XXVI,

142: dictamnum pota sagittas pellit et alia tela extrahit inlita; XXV, 92—95: ...cervae ...ostendere, ut indicavimus, dictamnum vulneratae pastu statim telis decidentibus. non est alibi quam in Creta, ramis praetenue, puleio simile, fervens et acre gustu. foliis tantum utuntur; flos nullus aut semen aut caulis, radix tenuis ac supervacua. et in Creta autem non spatiose nascitur mireque capris expetitur; XX, 157: radix contra incrementia ulcera recens potentissima, arida vero cicatricibus decorem adfert.

In po Pliniju je posnel Solin vse, kar piše o dictamnu [19, 15, str. 106 Mommsenove izdaje iz l. 1864]: Dictamnum ipsi [nam. cervi] prodiderunt, dum eo pasti excutiunt accepta tela... Dioskurid pa, rimski vojaški zdravnik, ki je pisal v 1. stol. po Kr. popolnoma neodvisno od Plinija, dasi je bil njegov sodobnik, piše [III, 34] περί Δικταμνου: Diktamnos, ki ga imenujejo nekateri „divji polaj“ (drugi embaktron... Rimljani pa Ustilago rustica), je zelo ostra rastlina na Kreti, enaka polaju, ima pa večje in volnate liste in poseben volnat izrastek, a nima ne cveta ne sada... Pravijo, da se znebijo kože na Kreti puščice, ki jih je zadela, če jedo to zel. [Des Pedanios Dioskurides aus Anazarbos Arzneimittellehre in fünf Büchern, Uebersetzt und mit Erklärungen versehen von Dr. J. Berendes. Stuttgart 1902]. Z vsem tem je v zvezi še naslednje, kar podajamo po Berendesovem prevodu: „Als Umschlag heilt die Pflanze unter den Füßen oder am übrigen Körper eingedrungene Splitter... Wenn ihr Saft auf eine Speerwunde oder eine Giftbiszwunde getropfelt und zu dem Auftröpfeln auch innerlich genommen wird, so macht er schnell gesund“.

Izidor Seviljčan piše v svojih etimologijah na dveh krajih o tej stvari: [XVII, 9, 29; XII, 1, 18], pri Albertu Velikem pa se opis te zanimive rastline in njenih lastnosti nahaja le mimogrede; pisec ga podaja zelo skeptično. „Diptamus [Medici corrupte „Diptamum“ vocant — Joannis Camertis Solinus, str. 157, opazka in margine vrsta 15] est herba communis satis calida et sicca, quam, ut tradunt, cervi iaculat

toxicatis prodiderunt: extrahit venenum comesta et superlinita [De vegetabilibus et plantis, l. VI. cap. 5].

Ker govori Fiziolog le o živalih [pred vsem o sesavcih, ptičih in dvoživkah], ni v njem ničesar o diptamu, Vincencij iz Burgundije [Belovacenz] pa ekscerpira v poglavju „De Dictamo“ [Spec. nat. l. IX, cap. LXVI, str. 600] Aristotela, Plinija, Dioskurida in Izidora, ki jih že poznamo, razun tega pa še Platearija in Konstantina [Liber graduum], a kar podaja iz obeh, ne spada sem.

Peter Berkorij pa piše v svojem Reductorium moralis, lib. XII, cap. XLV v poglavju „De Diptamo herba, quam Plinius, Dioscorides et caeteri Dictamum vocant“ sledeče: „Diptamus est herba multum medicinalis... Ista virtutem habet ferri expulsivam, si in corpore sit insertum. Unde... cerva... quando... ferrum habet in corpore, istam depascitur, ut sic virtute herbae ferrum excutiat vel sagittam.“ On podaja v naslednjem tudi simbolično [moralično] razlago tega, kar pripoveduje o diptamu.

Da se je to simbolično razlaganje stare ekfrazе o diptamu še dolgo ohranilo, to nam priča Picinelli, ki podaja [Mundus symbolicus l. V. num. 216] sledeči emblem: „Cervus emblematis loco infra palmam consistit; ubi ex uno latere jaculo, è palma vibrato, transfixus; ubi ex altero dictamnum, vulneri sanando, decerpit.“

Stvar z diptamom pa v resnici ni tako preprosta, jasna in pregledna, kakor smo jo doslej opisali. Ker so pisatelji pisali o čudovitih lastnostih zelišča, ki ga menda pač niso nikdar videli, so se opisi spreminjevali in morala je nastati zmešnjava. Berendes [l. c. str. 285] piše o tej stvari: „Dioscorides hat jedenfalls ebenso wie Plinius die Pflanze, welche nur auf Kreta wächst — in Norditalien zieht man sie nach Lenz in Töpfen — nie gesehen.“ Že pri enorožcu smo videli, kaka zmešnjava je bila in kako različno so ga opisovali. Izkrajajim je bil indijski osel, včasih govedo, jagnje, mešanica iz raznih živali, dokler ga ni nazadnje zamenjal nosorožec; v heral-

diki in simbolografiji pa se je iz kozliča spremenil v bajnega konja. Nekaj enakega lahko opazamo tudi pri diptamu. Že Teofrast, „božanski govornik“ [* 380 † 290] razlikuje tri različne vrste diptama, katerih lastnosti in učinek opisuje.

Še večjo zmešnjavo pa je naredilo dejstvo, da se diptam ni rabil in hvalil samo zato, ker padajo po njem strele iz rane; bil je tudi dober protistrup in mnogo rabljeno sredstvo v porodništvu in pri vseh stvareh in okoliščinah, ki so ž njim v kaki zvezi. Tukaj pa se je večkrat zamenjal z rastlinami, ki so bile dobre v enake svrhe in ki so bile — po precej nezanesljivih opisih raznih avtorjev — na zunaj pravemu, a zelo redkemu diptamu bolj ali manj podobne. Veliko zmešnjavo je naredil Plinij s tem, da je spravil vse v ozko zvezo z jelenom, ki je stopil pri njem na mesto kretskih koz. A vrhunec zmešnjave je povzročil ta nekritični kompilator s tem, kar pripoveduje o načinu, kako si razni ljudje nadomeščajo dragocena in redka zelišča. On pravi [Nat. hist. XXV, 92—95]: „Arcades ... non medicaminibus uti, sed lacte, circa ver, quoniam tum maxime sucis herbae turgeant medicenturque ubera pascuis. bibunt autem vaccinum, quoniam boves omnivori fere sunt in herbis.“ Kakor si nadomeščajo Arkadci drago in redko zelišče s tem, da pijejo kravje mleko, ki je nastalo iz raznih zdravilnih zelišč in ki je zaradi tega, posebno v spomladi, zelo zdravilno, ravno tako služijo pri Pliniju, še bolj pa pri poznejših pisateljih, razni deli jelenovega telesa, ki se zelo rad pase po diptamu in se ž njim zdravi, v iste svrhe in kot enaka zdravila. Saj je vanje prešlo precej one zdravilne moči, ki so jo imela ona zelišča, ki jih je jelen jedel in rabil.

Teofrast piše o rabi diptama sledeče [IX, 16, 1—3]: *Diptamum ... vires admirandas habet, ad plura perutile sed potissimum ad partus mulierum ... usus foliorum tantum, non ramorum, nec fructus est. Vallent ad multa, sed praecipue ad difficiles partus mulierum, ut dictum est: aut enim facilem partum faciunt, aut certe dolores sedant.* — Več ve o tem povedati Plinij [XXVI, 153], kjer našteva razna sredstva, ki se

rabijo pri porodu in pravi: „praecipua dictamno vis est: menses ciet, partus emortuos vel transversos eiicit, ... adeo ad haec efficax, ut ne in cubiculum quidem praegnantium inferatur; XXVI, 161: „dictamni folia praecclare dantur ex aqua; constat unius oboli pondere, vel si mortui sint in utero infantes, protinus reddi sine vexatione puerperae.“ Isto lastnost navaja Dioskurid o njegovi korenini [III, 34], Platearij pri Vincenciju Beluacenzu [Spec. nat. l. IX, cap. LXVI, str. 600], kjer se navaja nekaj enakega iz Konstantina [liber graduum], Peter Berkorij pa navaja [Reductorium moralis l. XII, cap. XLV] Plinija, Izidora, Aviceno in Bazilija Velikega homilijo o šestih dnevih stvarjanja kot priče, ko pravi: „quando cerva vult parere, istam [sc. herbam] comedere consuevit, ut facilius pariat.“

Kakor smo že zgoraj rekli, se rabi diptamus tudi zoper strup. O tem še pri Teofrastu ni ničesar, a Plinij našteva [XXV, 99—103] razna sredstva zoper kače in med njimi tudi [101] „dictamnium“ [nom.]. Dioskurid piše [III, 34], da pomaga njegov sok, če se pije pomešan z vinom, zoper pik strupenih živali in da ima ta rastlina tako moč, da preganja že sam njen duh strupene divje živali in da poginejo, če se je samo dotaknejo. Vincencij Beluacenz pa pripoveduje po Plateariju: „Dictamnium expellit venenum: unde praecipue contra morsus venenatorum animalium datur succus potui, & etiam vulneri imponitur, vel pulvis, si succus non habetur.“ Enako pravi Berkorij [l. s. c.] „Diptamus est herba multum medicinalis contra venenum, ipsum enim attrahit et consumit.“

To so lastnosti pravega in prvotnega diptama, ki je po Berendesu [l. c. str. 285] *Origanum Dictamnus L.*, *Aechter Diptam.* To rastlino so v starem veku zaradi izrednih lastnosti, ki so ji jih pripisovali, zelo cenili. A že za časa Korda [Cordus] je bila zelo redka in zato so rabili namestu nje beli diptam, *Dictamnus albus L.* [Berendes]. Poleg tega pa pozna Teofrast še dve drugi vrsti diptama; opisuje jih v sestavku, ki ga je Plinij [XXV, 92—95] skoro dobesedno po-

snel. Teofrast piše [I. c.] o pravem diptamu: folium blechoni simile habet, nec sapore differt, sed ramuli tenuiores sunt. Dioskurid pa piše [III, 33] Περὶ Γλῆχωνος, kateremu pripisuje iste lastnosti, ki jih ima splošno pravi diptam, namreč da pospešuje loženje [menses] in porod, da odpravi posteljičo in da pomaga, pomešan z vinom, onim, ki jih je vgrizla kaka strupena žival.

Teofrast končuje opis pravega diptama z besedami: „Talis igitur dictami species virtusque est“. Nato pa navaja še dve drugi vrsti diptama in sicer: pseudodictamum autem folio quidem simile est, sed ramulis minoribus, et viribus longe inferius. Non desunt, qui naturam dictami et pseudodictami eandem esse existiment, sed quod locis pinguibus proveniat pseudodictamum degenerare; sicuti etiam aliis pluribus evenit, ut viribus deterioribus ex loco reddantur. Dictamum [pravi!] enim solum asperum amat.“ Ta pseudodictamum nahajamo pri Pliniju nele na že navedenem mestu [XXV, 92—95], ki je skoro dobeseden posnetek iz Teofrasta, ampak tudi drugje: XXVI, 153 pospešuje loženje [menses ciet mero decoctum]; XXVI, 142 sagittas pellit et alia tela extrahit; XXVI, 161 similiter prodest [da odpravi iz porodnice mrtev plod]; XXV, 92—95 pro eo [nam. dictamno] est pseudodictamnum multis in terris nasceus, folio simile, ramulis minoribus, a quibusdam chondris vocatum. minoris effectus statim intelligitur; dictamnum enim minima portione accendit os. [To je malo prehudo povedano. Teofrast pravi na tem mestu, ki je bilo v celoti predloga za Plinija, preprosto: „Vis dictami in ore percipitur statim: exalescit enim minima eius portio].

Teofrast piše na navedenem mestu [Historia plantarum IX, 16, 1—3] o tretji vrsti diptama: „Est etiam aliud dictamum quodammodo homonymum: nec enim speciem, nec vim habet eandem, quippe quod folium simile sisymbrio habet, ramulos maiores. Usus item et vis non eisdem conveniunt.“ Tudi to je posnel Plinij po Teofrastu. pa se ni oklenil tukaj navedenega „sisymbra“; za to pa je pritegnil v diptamov krog

novo rastlino „pulegium“ ali „puleium“, ki je, kakor pravi v XXV. knjigi, 92—95, enaka diptamu [Glej više str. 59]. To rastlino omenja pogosteje ko diptam in ji pripisuje enake lastnosti: „II, 108 floret ipso brumali die suspensi in tectis arentis herba pulei [enako XVIII, 27]; XIX, 160 menta... congruit puleio... haec quoque servantur simili genere, mentam dico puleiumque nepetam; XX, 152 leči glavobol; 154 sedat menstrua et secundas, vulvas conversas corrigit, defunctos partus eiicit, 155 bibitur ad serpentum ictus decoctum, ad scorpionum in vino tritum, maxime quod in siccis nascitur“. Posebno važno pa je za nas 156. in 157. pog. te [XX.] Plinijeve knjige. Tam pravi Plinij: „Silvestri [sc. pulei] ad eadem [nam. vse, kar smo o rabi puleja doslej navedli] vis efficacior. simile est origano, minoribus foliis quam sativum [puleium], et a quibusdam *dic-tamnus* vocatur... 157 decoctum succo aequaliter et vulvas corrigit et contra scolopendram terrestrem vel marinam, item scorpiones valet privatimque contra hominis morsum.“ O rabi puleja govori Plinij tudi še XXIV, 62. A pulej pomaga tudi zoper druge, manj nevarne živalice, ki imajo želo, namreč zoper — bolhe: flos recentis incensus pulices necat odore [Nat. hist. XX, 155]. Da ima kultivirani pulej iste lastnosti kakor diptam, to pravi tudi Dioskurid [III, 34], posebno kar zadeva porod. Izidor Seviljec je skušal podati razlago te besede, ki pa ni ravno prozorna. O puleju govori na mnogih mestih in podaja pod precej sličnima imenoma „poleium“ in „polios“ [XVII, 9, 29, 59 in 63] svojstva in lastnosti, ki jih že poznamo. V prvi izdaji Izidorovih etimologij, ki jo je oskrbel 1577 v Bazlu Vulcanius, se nahaja pri besedi „polios“ opazka, da stoji v nekem rokopisu o nji zapisano še sledeče: Succus eius in aqua cocta a serpentibus percussos sanat; sparsa in domo vel incensa omnes serpentes fugat.“ Vse, kar je bilo znanega o puleju, je z etimološko [realno] razlago te besede podal v heksametrih neki Macer, ki ga navaja Vincencij Belovacenz na navedenem mestu v poglavju „de pulegio“, str. 753. Ta razlaga je posneta po pesnitvi „De viribus herbarum“, ki jo je

baje spisal neki *Macer Floridus*, v resnici pa francoski zdravnik *Odo Magdunensis* („von Meun“ v 10. stol.¹). Vincencij navaja najprej Platearija, iz katerega pa ne zvemo nič posebnega in nato neki „herbarij“, po katerem pomaga pulej pri mrtvem porodu, pri boleznih v mehurju, posebno pri kamenu, dalje pri bolečinah v srcu, prsih in želodcu. Za tem sledi pri Vincenciju daljši odlomek iz Odon, iz katerega podajamo tukaj najznačilnejša mesta v prepisu, ker je Odon posnel pri opisu puleja malodane vse, kar so starejši pisali o diptamu in še iz svojega nekaj dodal [n. pr. pulej kot „aphrodisiacum“]. Odon pravi:

Saepius hanc herbam si praegnans sumit abortit,
menstrua deducit, cum vino sumpta tepenti,
hocque modo tardas haec extrahit herba secundas,
hoc nomen quia non notum reor esse quibusdam,
exponam tali quid nomine significetur,
ut nondum fetus testa circumdatur ovi
pullus, sic infans matris vestitur in alvo,
quadam pellicula, matris de semine facta,
quam nascens rumpit quasi testam pullulus ovi,
istas pelliculas medici dixere secundas,
quod mox expositos naturae iure sequantur,
hac si plus justo vitio cogente morantur,
aut mors subsequitur, dolor aut qui vix toleratur,
istas pulegium praedicto more repellit,
cum sale contritam melli si iunxeris illam,
unguine contractis potes hoc succurrere membris ...

— — — — —
sicque venenatis serpentum morsibus obstat
— — — — —

obstat serpentum cum vino trita venenis
et sic assumptum Venerem stimulare fatentur ...
— — — — —

Et sic nutrici sumptus lac praebet abundans,
herba virens curat morsus cum melle caninos.

¹ Emilij Macer, ki je pisal poučne pesmi po Nikandru, ohranjene v odlomkih in umrl l. 16. pr. Kr. r., nima ž njim nič skupnega, dasi se *Odo Magdunensis* večkrat [n. pr. tukaj pri Vincenciju] navaja preprosto „Macer“. — Meyers Konv. Lex. s. v. „Macer“.

Peter Berkorij pravi o puleju [l. c. I. X, cap. 128, str. 516].... conceptum adiuvat, Picinelli [M. S. lib. X, cap. XXXV, num. 165, str. 637] pa navaja o puleju ono lastnost, ki jo poznamo že iz Plinija [Hist. nat. II, 108 in XVIII, 27]: Pulegium, tametsi recisum, & in fascies colligatum è domorum tectis suspendatur, nihilominus rigente hyeme flores ac virorem concipere solet.“ Oba, Berkorij in Picinelli, sta to ekfrazo, posneto po starejših pisateljih [najbolj po Pliniju] porabila po svoje za hermenejo ali simbolično, moralično „duhovno“ razlago.

V zvezi z diptamom in z enako lastnostjo pa navaja Plinij [VIII, 112] še eno rastlino: „.... feminae [cervorum].... ante partum purgantur herba quadam, quae seselis dicitur, faciliore ita utentes utero, a partu duas, quae tamnus [?] et seselis appellantur, pastae redeunt ad fetum.“ Ta rastlina se omenja že tudi pri Teofrastu [9, 15, 5]. Dioskurid pa piše [III, 53 Περὶ Σεσέλεως μαρσαλεωτικοῦ] o nji, da pomaga pri krčih v maternici, da odpravi posteljico in porod; seme se daje kozam in drugi živini, da lažje povrže. Tudi pri Elijanu [Ποικίλη ἱστορία II (13.), 35] in pri Albertu Velikem [l. c. de animalibus, Tract. 2, cap. 1] imamo to rastlino navedeno. To porabo te rastline navaja tudi Picinelli (M. S. V, num. 202), ki se pri tem izrečno sklicuje na Plinijeve besede.

Da pa bo zmešnjava še večja, lahko navedemo še tri rastline, ki spadajo po svojih zdravilnih lastnostih sem in ki se nahajajo navedene pri Dioskuridu, Elijanu in Albertu Velikem. Dioskurid piše [III, 38 περὶ θύρου], da pomaga prevretek timusa pri kratki sapi, zoper trakuljo, da odpravi plod in posteljico ter da pospešuje loženje. Elijan pa piše [II. l. I, 8]: Φαλάγγιον [quod est aranei genus — Minoritani Solinus, str. 157, opazka c, 11. vrsta] ἐλάφους τοσούτον ἐστὶν κακόν, ὅσον καὶ ἀνθρώποις, καὶ κινδυνεύουσιν ἀπολέσθαι διὰ ταχέων. ἐὰν μέντοι κίττου γέσονται, ἐλυπησεν αὐτοὺς τὸ ὄμμα οὐδέν. δεῖ δὲ εἶναι τὸν κίττον ἄγριον. Pri Albertu Velikem nahajamo sicer še neki skrit spomin na prvotni diptamus: „Dicunt etiam experti, quod tam

cervus quam aliae bestiae dycalio [corruptum e „dyctamo“?] tela & spinas membris infixas eiiciunt, quando bibunt eum [l. c.].

Rabo vseh tukaj navedenih in še drugih rastlin v zdravilstvu pa so se Rimljani naučili, kakor spričuje Plinij [XXV, 92] od srn in jelenov: ... cervae monstravere elaphoboscon, ... item helxinen, a partu dictam, ostendere ... dictamnum ... Videli so, ali vsaj menili, da rabijo živali razne rastline v razne svrhe in zato so jih začeli enako rabiti. Iz vzrokov, ki smo jih opisali bolj zgore [glej str. 61], pa so pozneje vse te zdravilne lastnosti prenesli na jelena samega. Tako piše že Plinij [VIII, 118]: ... singulare abigendis serpentibus odor adusto cervino cornu, contra morsus vero praecipuum remedium ex coagulo hinnulei matris in utero occisi. To je po Pliniju skoro doslovno posnel Solin, ki pravi [19, 15, str. 106 Mommsenove izdaje 1864]: „adversus venena mirificum est innulei coagulum occisi in matris suae utero.“ — Mnogo več ve o tem Albert Veliki [l. c.]. Pri Petru Berkoriju [Reductorium moralis lib. X, cap. LX, num. 2, str. 370] imamo poleg te stare ekfrazе še prav duhovito duhovno razlago: „Sanguis hinnuli, & sepum, & coagulum, contra serpentes & venena efficax est medicina: quia qui eis inunctus fuerit, ab eis non laedetur. Talis est Christus; Sanguis enim eius & Passio, sepum eius, id est compassio, coagulum, id est, unitas et dilectio, nos liberat à peccatis: quia si eis inuncti fuerimus per amorem, recordationem & memoriam, tunc vere a serpentibus, id est, a daemonibus non laedemur.“ Picinelli pa je [M. S. V, num. 214] posnel staro poročilo o jelenu, da odvrže rogove, ki so izborno zdravilo v raznih boleznih, v vodi, ali pa jih, posebno desnega, zakoplje, da ga človek ne najde in zato je jelen Picinelliju „genuinum hominis invidi ectypon.“

Pri Berkoriju vidimo tukaj, da se razlaga jelen „na duhovno vižo“ kot Jezus Kristus in da temelji vsa ta razlaga na Pliniju. Plinij pa ima še par mest, ki so povzročila, da je postal jelen v poznejši krščanski tipologiji stalna podoba Kri-

stusa. Plinij piše [XXVIII, 149]: „Exitio his [serpentibus] esse cervos nemo ignorat ut, si quae sunt, extractas cavernis mandentis nec vero ipsi spirantesque tantum adversantur, sed membratim quoque.“ In na drugem mestu, ki je za naša raziskovanja še bolj važno [VIII, 117], ker govori v belih jelenih, pravi: Fuit aliquando et candido colore, qualem fuisse tradunt Q. Sertori cervam, quam esse fatidicam Hispaniae gentibus persuaserat. [118] et his cum serpente pugna, vestigant cavernas, nariumque spiritu extrahunt renitentes.“ Sem spada tudi Nat. hist. VIII, 97. Isto nahajamo tudi pri Solinu 19, 15 [l. c. str. 166] in Elijanu [II, 9]. Če pravi *Carus* [l. c. str. 125], da se dá iz teh citatov in iz spodaj navedenih v Marcijalu in Lukreciju sklepati, da so mislili starejši pisatelji na sovraštvo med jelenom in kačo, je to prenatgljena trditve. Lukrecij pravi [De rerum natura VI, 763—766]:

..... post hinc animas Acheruntis in oras
ducere forte deos manis inferne reamur,
naribus alipedis ut cervi saepe putantur
ducere de latebris serpentia saecula ferarum ... ,

Marcijal pa govori o jelenu samo mimogrede v neki primeri [Epigrammaton lib. XII, ep. XXIX, 5]:

cervinus gelidum sorbet sic halitus anguem.

O kakem jasno izraženem sovraštvu še tukaj ni govora. To sovraštvo so ustvarili [ali vsaj najbolj povdarili] oni krščanski razlagavci sv. pisma, ki so pri razlagi svetopisemskih besed „Sovraštvo bom napravil med teboj in med ženo“ porabili vse, kar jim je bilo iz starejših pisateljev znano o jeleni in kači, za svojo ekfrazo. To se vidi že na Fizijologu [Kolloff l. c. str. 260], najbolj jasno pa pri Izidoru iz Sevilje [l. c. XII, 1, 18], ki pravi: „Hi [nam. cervi] serpentium inimici cum se gravatos in infirmitate persenserint, spiritu narium eos extrahunt de cavernis et superata pernecie veneni eorum pabulo reparantur.“ Vincencij Belovacen z govori o sovraštvu med kačami in jeleni po Pliniju, Ambrožu in Fi-

zijologu [l. c. lib. XVIII, cap. XXXIV, stolbec 1345 i. d.] Isto je posnel tudi Albert Veliki, pa je ob koncu dovolj jasno povedal, da se mu stvar ne zdi ravno verjetna: „Plinius autem narrat, quod cum sentit se cervus gravari senectute, spiritu per nares serpentes de cavernis extrahit: & cum veneno diffuso per corpus aestuare se sentit, fontem petens limpidum bibit, et sic à vetustate pellis paulatim expoliatus iuvenescit: & hoc puto ego verum non esse [l. c. de animalibus. tract. l. cap. 1].“ Vkljub temu, vendar dovolj jasno izraženemu dvomu v 13. stol. se je to, kar pripovedujejo starejši o jelenu in kačah, rabilo še v simboliki 17. in 18. stol. Tako piše Picinelli [Mund. Symb. V, 224]: „...cervus commonstrat, qui serpentibus circum se interemptis, ad fontem, sitis levandae causa anhelat.“ Drugje [M. S. V, XV, num. 187] zopet se primerja pri Picinelliju jelenu „Gregorius [!] Castriotus, vulgo Scanderbegus, (qui) cum jamjam supremum spiritum exhalaret, verba sunt Petri Matthaei [ob robu stoji: Pet. Math. in Histor. Ludov. XI, vol. 1, lib. 4] adhuc suis hostibus terrorem incussit.“

Ta spojitve antičnih sporočil in krščanske simbolike pa je imela dve važni posledici. Pred vsem se je popolnoma spremenilo razmerje ljudij do kač. Pri Grkih in Rimljanih so kače pomenjale prej nekaj dobrega; imeli so jih naravnost domače po hišah kot nekeke genije čuvarje. Take kače so upodobljene tudi na mnogih reliefih. Prim. tudi, kaj piše Teofrast o praznoverju, spojenem s kačami [Ἡθικοὶ χαρακτῆρες, 16]. Za to dejstvo bi lahko navedli še mnogo drugih primerov. Navajamo pa še samo enega, tega pa s severa. O običaju v stari Litvi peva Mickiewicz [Grażyna, v. 300—307]:

..... jeśli do domowych progów
 wąż zaproszony gościem od człowieka,
 jeśli dla chwały nieśmiertelnych bogów
 Litwin mu chleba nie skąpi i mleka:
 wtenczas gad swojski pełźnie w jego ręce,
 społem wieczerza, z jednych kubków pija
 i nieraz senne piersi niemowlęce
 mosiężnym wiankiem bez szkody obwija.

Ko pa je postala — po krščanski hermeneji¹ — kača simbol vsega zla, simbol hudega duha, se je ustvarilo tudi sovražstvo med kačo in človekom; saj pravi krščan ne more biti prijatelj nečistega. Enako pravi o tem Litawor Rymwidu [Mickiewicz, l. c. verz 297—300]:

A jeszcze bardziej nad litewskie węże
i nad Polaki, zawziętsi na siebie
od wielu wieków są ludzie i węże;
a przecież, jeśli do domowych

Vse to pa pri Mickiewiczu ni plod preproste pesniške invencije; Mickiewicz se sklicuje na starejše avtorje (n. pr. *Joannes Lasicius Polonus*: De diis Samogitarum) in pravi, da so ostanke tega starodavnega česčenja starejši pisatelji (Strykowski, Gwagnin) še videli². Stalen „okrašujoč“ epiteton „zvita“ kača [falsche Schlange] je ravnotako nastal šele na podlagi biblijske frazeologije in te krščanske simbolike. Domač in prvotnejši je pri nas „jara“ [hud kakor jara kača], ki pa je pri nas postal rekvizit jalove humoristike.

Ta krščanska simbolika pa je imela še drugo, za naša raziskovanja važnejšo posledico: povzročila je, da so se vse stare ekfrazе in simbolične razlage, ki so se držale nekdanj gesel „Monoceros“ in „Diptamus“, strnile v Kristus³ jelenu in srni Mariji.

4.

Videli smo, da se je že zgodaj [pri Izidoru Seviljčanu] na zapadu [literarno] manj znani enorožec izprevrgel v [realno] bolj znanega nosorožca, videli tudi, kako so se ekfrazе z diptama prenesle na jelena. Kesneje pa so se z [realno] neznanega „enorožca“ prenesle vse simbolične razlage na jelena,

¹ K temu je mnogo pripomogla tudi Mojzesova postava, ki je označevala vse male živali, ki lažijo ali se plazijo (torej tudi kače), za nečiste. Prim. III. Mojz. 11; V. Mojz. 14. [Zg. Sv. P., izd. Mohorjeva Družba, II, 692, 2. stolbec].

² Prim. še: Jožefa Flavija *Antiquitates Jud.* II, 10, 7; Bochart: *Hieroicoicon* (1663) I, 885—887; *Journal des savants* 1901, 451—454; *Revue archéologique* 1907, 224—225.

tako, da sta se v njem strnila popolnoma „monoceros“ in „diptamus“. To je bilo tem lažje, ker je delovanje enorožca in jelena proti strupu v marsičem enako in sta se torej na tej črti lahko sešla in strnila v ekfrazi. Kako deluje jelen proti strupu, to smo zgore po starejših pisateljih obširno pokazali. Enake stvari pripovedujejo že najstarejši pisatelji o enorožcu. [Prim. podatke iz Ksenofontovega sodobnika Ktezija, str. 44 in glose Minoritanca k Solinu, str. 45]. Že v Fizijologu se pripoveduje o čudoviti moči njegovega roga, ki pokaže, ali je v kaki jedi ali pijači strup ali pa jo razkuži [Kolloff, l. c. 225]. V to čudežno moč so ljudje dolga stoletja trdno verovali. Tako piše Janez Hessenski v svojem latinskem opisu potovanja v Jeruzalem iz l. 1389 sledeče: „Pri polju Helyon, v obljubljeni deželi, je tako imenovana reka Mara, zelo bridka, ki jo je Mojzes udaril s svojo palico. S tem jo je naredil sladko in otroci Izraela so pili iz nje. Še danes zastrupljajo zle zveri po solnčnem zahodu to vodo, tako, da se potem ne more več piti. Zgodaj zjutraj pa, ko je solnce vzšlo, pride od morja enorožec, pomoči svoj rog v imenovano reko in prežene tako iz nje strup, da postane po dnevi pitna za živino. Kar poročam, sem sam z lastnimi očmi videl.“ [Kolloff, l. c. 225]. Minoritanec pa pripominja k 65. poglavju Solina: „Hujus ferae [nam. *nosorožca*] cornu tantae nostro quoque tempore [1520] estimationis est, ut id plures auro, gemisque caeteris omnino praeponant“ — [gl. više str. 44] in pripominja: „ita esse vulgus quoque nostri temporis [1520!!!] etiam jurejurando asserere non dubitat.“ — Celo vrsto simboličnih razlag, za katere je porabljena ta ekfraz, ima Picinelli [M. S. l. v., num. 542—550]. Kar se tukaj pripoveduje o enorožčevem rogu, vse to se pripoveduje tudi o jelenovih rogovih, a tudi o drugih delih njegovega telesa. In ko se je v jelenu aplicirala simbolika, prvotno spojena z enorožcem in diptamom, na Kristusa, je bil prehod na njegovo mater Marijo zelo lehak, to pa tem bolj, ker govore Gospodove besede v raju kači o sovraštvu, ki ga meni postaviti med njo in „ženo.“

Tako je prišlo v simbolični razlagi, da je srna postala podoba matere¹ Marije, ki je rodila jelenčka Jezusa, ki bo premagal kačo — hudega duha, tako je prišlo, da slovenski „duhovni lovec“ ne lovi več enorožca, kakor ga imajo starejše nemške predloge, ampak da lovi srno.

Naravnost klasičen primer dosledno izvedene spojitve doslej opisanih elementov [monoceros, diptamus, cervus], ki so se nazadnje strnili v Kristusu — jelenčku in srni — Mariji, pa imamo v našem slovstvu pri otcu Rogeriju.

V II. knjigi svojega dela² ima na straneh 9—18 pridigo „Na dan Obyfkájnja Mariae Divíze.“ V začetku pridige stoji sledeča „Synopfis“:

Cerva velox ad Juvamen,
Eft Maria & Tutamen,
Singulis Mortalium

ki jo podaja pisatelj tudi v slovenskem, precej okornem prevodu:

Sapopádik.
Sèrna hitra h' Pomagájnu,
Slednimu tår h' Varvuvájnu
Is Ludy Maria je.

Za „Thema“ tej pridigi si je pisatelj izbral besede iz Lukeževega evangelija: „Exurgens Maria, abiit in montana cum festinatione.“

¹ Predstava čiste device je spojena z ekfrazo o enorožcu.

² *Palmarium empyreum*, I. (v Celovcu 1731) in II. (v Ljubljani 1743). [Naslov tega dela bomo vedno pisali s kratico PE]. — O pisatelju samem nimamo skoro nobenih zanesljivih podatkov, saj ne vemo niti njegovega rodbinskega imena. Dognano je doslej le, da je pisal svoje pridige med leti 1709—1729 [mogoče celo že prej], da je zanje pridno „rabil“ italijansko izvirno izdajo Picinellijeve enciklopedije „Mundus symbolicus“ in da je umrl pred 30. junijem 1730. Viktor Stejska pravi sicer v svojem spisu o Stržinarju [Izv. Muz. dr. za Kranjsko 1909, str. 66], da je o. Rogerij umrl l. 1728, a ne pove, odkod ima to letnico, ki bi bila za našo literarno zgodovino nova. Proti nji pa jasno govori stavek v PE I, str. 445, ki prča, da je o. Rogerij l. 1729 še pisal svoje pridige. [Prim. tudi razpravo dr. J. Preglja v prvem zvezku „Voditelja v bogoslovnih vedah“, 1910].

V uvodu govori najprej o velikem številu izrekov v starem zakonu, ki napovedujejo Marijo in o raznih imenih, s katerimi se v starem zakonu Marija napoveduje: „... kakòr ta *Salomon*, kir Mario, *Domum sapientiae*, eno hišo te modrušti. En *Isaias*, eno fhibo, *de radice Jesse*, od Jesse te korényne. En *Jaeremias*, eno Sheno, katéra, *circumdabit virum*, bode eniga Mofhà obdála... [imenuje].“ Po tem nadaljuje: „Drugi pak dèrgázhi imenuvali fo Mario, katéri lepi shlàhtni inu veliki titulni¹ práu, inu u' rèjfnzyi spodóbjo fe tajšti. Inu tu sa vol tèh lefthyn², katére ima Maria nad fabo. Vener ješt púftym sa danafs na ftráni ufe letè, tàr oftánem pèr tèh, katére dajò Marji ty Vzheniki fedájne fvette Cerkve, námerzh tega noviga Testamenta: is katérimi zhaftè inu hváljo Mario; kir njò rèzhem mnokaterim³ pèrglihújejo, inu takú njè zhaft resglafsújejo po ufem fvejtu.

Sufebnu⁴ pak dopáde meni tu, kar zhes danafsní S. Evangelium *Petrus Cellensis*⁵, *Gulielmus parvus*⁶, inu mvoj S. Antonius Paduanus⁷ pravjo, kir Mario eni Sèrni pèrglihújejo,

¹ Prim. PE I. titulna 445; miraculnou 406, apottelnom II 396, Carbunkelna II 102.

² Prim. PE I: plemenu 66, plemèn 69; fepovedal 82; [lefthne beffede 121, perleftyti 136, pèrlehtënu 223].

³ Prim. PE I: nokatere vishe 50; mnokateriga 89, 93; mnokateri 528.

⁴ Prim. PE I: fufhebnu 623; II 328; [fabftojn I, 72].

⁵ Petrus Cellensis, Peter von La Celle, O. S. B., škof v Chartresu in teološki pisatelj. Okoli l. 1150 je postal opat v La Celle in 1162 v Reimsu. Njegovi zbrani spisi so izšli v Parizu leta 1671. [Wetzer-Welte Kirchenlexikon, 2. izd. s. v., IX, str. 1897]. Tega pisatelja navaja tudi *Picinelli*.

⁶ Gulielmus Parvus je slovel okoli l. 1200 na Angleškem. Izdal je komentar k celi bibliji in posebe še komentar k visoki pesmi [Zedler XXVII, 1083]. Navaja ga tudi *Picinelli*.

⁷ Antonij iz Padove — Padovanski, rojen 1195 v Lisaboni, se je imenoval izkraj Ferdinand in ko je stopil v red sv. Frančiška, Antonij. L. 1231 je umrl v Padovi in ker se tam hranijo njegovi telesni ostanke, se imenuje *Padovanski*. Med njegovimi spisi se navajajo: Sermones quadragesimales et de tempore, Sermones de tempore et de sanctis. Njegovo „Expositio mystica“, razlago večine svetopisemskih knjig je skupno z njegovim delom „Concordantie morales sacrorum Bibliorum“

kakòr *Petrus* h' pèrvemu, kir od *Mariae* pràve: *Cerva chariffima Maria, cujus hinnulus Christus Dominus est* (Pet. Cel. Ien. Vi-gil. Nat. Dom.)¹. Ena lubesniva Sèrna je Maria, katère mladi Jelenzhik je ta Gospud Christus. Sa tem pak *Gulielmus* inu *Antonius Paduanus*: *Cerva est Maria chariffima, quae in diversforio hinnulum gratissimum peperit*. Maria ena lubesniva Sèrna je, katèra na erpèrgah rodyła je tega nèr hitréfhiga² Jelenzhika (S. Ant. fer. Domini. 3. Quadr.): Katèru potèrdit hòtel je sam JESUS, kir einiga mladiga Jelenzhika pústil fe je imenúvat fkusi Salomona, kir ta pràve od uniga: *Similis est Dilectus hinnulo Cervorum*. Mvoj lubi glih inu enàk je enimu Jelenzhiku. Od tod.

Kir, *Viderunt eam*. Vidili fo Mario, kakòr eno Sèrno *Petrus Gulielmus, Antonius* inu vèzh drugih; tàr, kir is tèm fo zhaftyli Mario, & *laudaverunt eam*: Sa tu nasaméri meni danafs, O Maria! zhe is temi tebe eni Sèrni pèrgliham; sakaj zhe poglédam u' danafhni S. Evangelium, tàr zhe fprémiflim tu, kar od tebe govóry rekozh: *Exurgens Maria abiit in montana cum festinatione*. Se je ufdignila Maria inu fhla je is hytéjnam na gorè. Tu pràvem: zhe fprémiflim, taku nájdem te eni Sèrni enàko; sa tu dálej od tega pójt namiflim, temúzh tebi h' zhaftè dálej kaj per tem hózhem oftáti, inu dálej h' trófhthu tvojm Andohtlivim to rèjsnyzo reslófhhit, inu iskásat, de. *Cerva velox ad Juvamen est Maria & Tutamen, singulis Mortalium*. Sèrna hitra h' Pomagájnu, flednimu tàr h' varauvájnu is Ludy Maria je. Tu tédáj de fe sgódy, profsem safhlifhat bodo pèrpráuleni.

in z zbirko „Opuscula S. Francisci Assissiensis“ izdal De la Haye v Parizu l. 1641, pozneje pa je doživela še več izdaj [Wetzer—Welte, Kirchenlexikon, s. v. — Ponatisnjena je n. pr. v 3. izdaji Lueg-Heimove knjige „Biblische Realkonkordanz“]. — K Rogerijevim, tukaj navedenim besedam, primerjaj še: „muoj S. Ozha Franciscus PE II 35, 111, 353; ... muojga S. Ozheta Franziska I 167, 567; ... letèl je h' te Arke muojga S. Capucinerfkiga Ordna I 449, edina mesta, na katerih govori o. Rogerij o svoji osebi.

¹ Opazke, ki jih ima PE ob robu, stavimo nespremenjene v () v tekst. — ² najhitrejšega: gratissimum?!

V' mej drugimi navádami, katére fhpúgajo¹ ty Jagri, Lóuzi inu fterlizi; imajo tudi letó, de oni na lóvu tèh Jelénou, Sèrn, Kofhùt inu druge take Sviryne²; Kadàr ù te gofte borfhte, na gorrè inu na hribe pridejo; sazhnò ù ta rúh³ tróbet, inu is tèm sè (! tè) Jelene, te Sèrne inu drugu is nyh lúkin, pézhyn inu berlógou klízat; kir ty Lóuzi dobru vèjdò, de na glafs tega Jagerfkiga rogà sapufstè ufè tajftu, tàr fe podádò na fvejtlu, na gorrè, na pule is veliko hitruftjo. Kir, kakòr fprizhújejo ty Jagri, de: kadàr ta Jelen, ali: Sèrna safhlithi h' pèrvemu ta rúh, takú oftermy inu fe nekolku prefráfhi; kir pak dálej fhlfhi glafs tajftiga, taku sazhne fe sa tèm glafsam obrázhat, gréde fam sa tèm takú dolgu, de pride naftrèl⁴; ki ta pak uftèrlen inu rajnen fe od tega Louza samèrka, fdájzi ufdigne fe na gorrè inu hribe, yfzhe tu fhélfhe *Dictamnum*, ali: ta dóuje poláj⁵: tega kir se najè, is tèm ofdrávi te shláke, inu

¹ Prim. PE II, 344: Rimlani shpugajo te fhtiri pufhtabe [namreč S. P. Q. R.] na nyh bopnah inu banderah; 317: tribal je ta vher [Wucher], fhpugal ufèh fort foufhijo, golúfhjo, hudóbijo; 443: de fe ta krifh nima tim hudobnim sa martra fpugat; 69: kar je ona [Marija Magdalena] gérdú fhpúgala; 438 S. Rofhenkranza vednu fhpuganje ali ismolenje. — Beseda je iz bav. nem. *spulgen* = „pflegen“.

² Prim. PE I: driveffu 56, shtivejne [štévilo] 75; zhipinje 85, zhlovik 90; fpovidnyk 92, 519, poglida 115, dílti 135, bomó dílyi 427, resdílyi 146; fíjani 139, is... fíkiro 172, u' plinicah 190, pripovíft 203, pripovíft [gen. pl.] 408, lipote 322, lipotizhejnu 355; Spovidí 440, spovidio 440, spovidio 518, u tribuhu 507; divíftvu 577, divíftva II 65 [duvishtva I 68].

³ Enako I 290, II 11. Slično: krjeh I 64, krech 590; nadluh I 131, 145, 146, 229, II 146; sleh [zlo, restavriran nom. po gen. zleg-a, kakor brat-a] I 141, 143, 337, II 371, 443, 475; trinoh I 172; en douh II 316; predouh I 184, 190, 536, II 240, 544; praedolh II 357; pridih I 202; is faderh I 257; ftraffenh I 334; erberh I 530; terh II 62; shah II 113; nuh II 467; pràh (prag) II 651; s'noh II 375. Zato pa tudi narobe: katerig I 268; ni dal nag [er gab nicht nach] I 649.

⁴ Ta je prav „lovská“. — Sicer pa piše o jelenih nekaj enakega že Plinij, ki jih nima za ravno pametne živali. Nat. hist. VIII, 114: ... mulcentur fistula pastulari et cantu ... cetero animal simplex et omnium rerum miraculo stupens in tantum ut equo aut bucula accedente proprius hominem iuxta venantem non cernant aut, si cernant, arcum ipsum sagittasque mirentur.

⁵ Že Teofrast razlikuje več vrst [3] diptama [gl. zg. str. 63]. Poleg

fzéli te rane, kakòr právjo ty naturalisti¹, fprizhújejo ty Lóuzi, inu poterjúje *Praxis quotidiana*, ali: ufagdájnja fkufhnja². Zhés tu.

pravega diptama [*Origanum Dictamnus* L.] še „*pseudodictamnus*“, in še tretjo vrsto, enako „*sisymbrio*“. Ker pa je bil pravi diptam zelo redek [samo na Kreti doma, odkoder je izšla vsa govorica o njem], je stopil pozneje na njegovo mesto „polaj“ [puleium, pulegium], ki je imel iste lastnosti in o katerem pravi že Plinij, da sta si z diptamom precej podobna. Pravi namreč o diptamu [Hist. nat. XXV, 92–95] ... non est alibi quam in Creta, ramis praetenuis, *puleio simile* ... Po Berendsu [l. c. str. 284] je puleium „*Mentha Pulegium* L., *Die Poleiminse*.“ [Prim. tudi Hovorka-Kronfeld: Vergl. Volksmedizin I, 352]. Drugi so razlikovali dve vrsti diptama, namreč *kultiviranega* in *divjega* [pri Rog. „ta douje“]. Pri njih je tudi na mesto *divjega* diptama [ki je po Teofrastu najboljši], stopil polaj. To se je zgodilo že pri Pliniju, ki razlikuje [Hist. nat. XX, 156–157] dve vrsti polaja, namreč „*silvestre*“ in „*sativum*“. „*Pulegium silvestre*“ pravi Plinij ravnotam, „a quibusdam *dictamnus* vocatur“.

¹ = naravoslovci, ne v današnjem pomenu. Ta beseda se v tem pomenu nahaja pri P. Rogeriju še večkrat.

² Na te besede in na tako potrdilo pri o. Rogeriju ne smemo preveč dajati. To pa tem manj, ker opisuje Rogerij sicer najnavadnejše stvari po knjigah, ne iz vsakdanje skušnje, n. pr. *zimo* in *spomlad* po Petru Berkoriju [v XX. pridigi], *posolnčnico* po Berkoriju [P. E. I, 13]; *vinograde* in *vino* po Pliniju, Mojzesu in Evforu [II, 27–28], jeznega *purana* po Klavdijanu [II, 372]. Vsa njegova modrost je *knjižna*, ž njo hoče poslušavcem le imponirati. Nikjer ni osnovana na vsakdanji skušnji in če vsakdanjo skušnjo vendarle kje kot vzgled navaja, so njegove besede samo govorniška cvetka, večkrat celo hudo ponesrečena in naravnost nesmiselna. Na eni strani opisuje najnavadnejše stvari po raznih avtorjih, na drugi strani pa pravi: „Snánu inu vėjdezhe, mėjnim, de je ushè enimu flednimu; kakú ty Někedaifhni Ludjè dersháli fo sa fedem Zhudefsou te fedem rėzhy: kakòr pishe *Caelius Rhodeginus*, námerzh: Ta veliki Tempel te Bogíne *Diane*, ...“ [II, 549.] Po njegovem so torej vino, spomlad, zima, puran neznane stvari, ki jih treba po raznih učenih avtorjih popisati, sedem svetovnih čudes pa je nekaj splošno znanega! Pri tem še moramo pomisliti, da je bil o. Rogerij „*Concionator Carniolicus*“ [windischer Prediger], ki je pridigal preprostemu, neukemu, neizobraženemu ljudstvu, ki je imel torej popolnoma drugačne poslušavce ko njegov prednik [in vzor?] o. Janez Svetokriški, ki je pridigal izobraženim grofovskim hčeram [Gertrudis von Thurn, Therefia Frajerza Fon Engelshaus i. dr. — prim. njegov *Sacrum Promptuarium* IV (1700) str. 100–136], ko so se dale preobleči za nune. Pri njem je taka manira vsaj kolikortoliko upravičena.

Ah Andohtlive Dúthe! kaj fe vam dofdéva? nasaúpil bi jett práu ino fpodóbnu, kadàr bi jett fedáj h' vam rékal: *Levate capita vestra* (Luc. 21). Poufdignite vafhe glavè inu ozhy, poglájte na to hitro Sèrno, poglájte na Mario to zhifto Divizo; kir to bote vidili kakòr eno drugo Sèrno ú te famóte, famò sapèrto ú te hifhi, kakòr práve S. Ozha *Ambrosius: sola inpenetralibus* (S. Am. rof. I. 2. in Luc.). Kir to bote vidili, kakòr eno drugo Sèrno na ta pèrvi glafs tega nebefhkiga Lóuza, námerzh: tega Gabriela prefráfhit fe inu oftèrmeti; kir kadàr sathlífhala bila je to Angelfko ihtimo, inu saftópyla te od famiga G. Boga temu Angelu sapovédane befsede: *Ave gratia plena Dominus tecum*. Zhethéna fi gnade polna, Gofpud is tabo. Tèdáj ufa bila je oftèrmela, kakòr pihe S. Lucas: *Quae cum audisset, turbata est in sermone ejus* (Luca I.). Tu, kir ihlífhala je Maria, ufà, kakòr ena Sèrna, te je prefráfhila, ali: Na tu, kakòr ena druga Sèrna, na ta glafs, pèrblishala te je h' temu Louzu: tàr kir fhlífhala [je dalej ta-iftiga fhtima¹ inu befséde, de ona, Maria, namerzh: ima eniga Synú fpozhétí inu ródyti, djála je h' njemu is zhaftjò inu ponifhnoftjo: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco*.² Kakú fe bode tu fgúdilu, kir nafpofnàm nobéniga Mothà? kir pak Maria ihlífhala je h' tretjimu ta glafs tega Jagra, tu je: tega Gabriela, de ona ima fpózhet, inu ródyti eniga Synú brès ufe sgúbe inu fhkòde njè prezfhítiga Divífhiva. *Paries quidem filium, & virginitatis non patieris detrimentum*. Sdájzi na letú takú vefséla, taku refvéjzhèna od S. od S. Duhà, udála fe je, inu kakòr ena Sèrna oftála je, rekòzh: *Ecce ancilla Domini*. Pole tukaj fim Dekla mvojga Gofpúda: tukaj fim h' ihlífhbi, tukaj fim pèrpráulena h' dopólnejnu volje mvojga Bogà, fgódi fe s'mano po tvoji befsédi. Na katèru takú

¹ Prim. par vrst zgore „to Angelfko fhtimo“. Enako PE I. martra, ftrcla 57; fvoja volja fdrushil is to voljo Boshjo 64; zhès usà mafs 229, fapuftil je fvoja Deshelo, hisho inu Slachta 230; na pefa (pezo = nate-zalnico) poftavit 437; u' Vda (v vodo) 440; pod zhaftno inu úczhna ftraf-fengo 440; ufa fvoja kry 455; sa vola II 78; enu mozhna shlafterno (zaušnico) 545.

prebodena bila je ta Sèrna Maria is to mogózhno ftrèlo S. Duha, de fkusi njegóvo Bofhjo múzh fpozhéla bila je, *Hinnulum*, tega zartaniga Jelenzhika JESUfa: pèr katerim ufem, aku fi lih káshe fe Maria ena prava tàr rèjfsnyzhna Sèrna; véner pèr letèm fhè ni oftála, pazh pak káshe fe dálei: kir.

Pifhe ta *Naturalista*¹ *Plinius*, de. Ta Sèrna ú mèj drugimi njè zhúdnimi lefnyami ima tudi letò, namerzh: de, kir fpozhnè, inu pèr febi kai shiviga obzhúti; taku ta fdájzi is veliko hitrúftjo podà fe na gorrè inu hribe². Katéro lefnyo, zhe Mario Divizo fpremiflimo, fnájdemó ú rèfnyzi pèr Marji: kir Maria, kakòr práve *Lucarius*³: *Abijt à conceptu*. Shla je po fhpozhetju, inu fizèr, kakòr práve ta fpomneni S. Evangelift: na gorrè is hytéjnam. *In montana cum festinatione*. Sa vol katériga práve S. *Ambrosius*. *Quo jam plena Deo* (S. *Amb. lo. sup. cit.*), Kam dergam Maria takú is Bugam napólnjena iméla je pójt? kakòr na gorrè, na hribe. *In mon-*

¹ Prim. II 268: Plinius ta vèzh krat safhlifhani Naturalift pifhe od tega Bafilifca ... II 601: Plinius Spremifhluváviz te Naturae ... I 29 se našteva med „naturalisti“, ki so pisali o pelikanu, tudi Evherij; I 458 Ifidorus ta iménitni Naturalista pishe od tega Leva ...; I 571 ... ta iménitni Naturalift Ifidorus ... II 328 Pifhejo ty Naturalifti, inu fufhebnu Berchorius ... Uvodni stavek „Pifhejo ty Naturalifti“ se nahaja sicer v PE še večkrat, tako n. pr. II 372, 412.

² Pri Pliniju je stvar ravno narobe: VIII, 32, ... in pariendo semitas minus cavent humanis vestigiis tritas quam secreta ac feris opportuna ... a conceptu separant se, at mares relictis rabie libidinis saeviant, fodiunt scrobes ... P. Rogerij je to mesto go svoje priredil [ali to verzijo posnel po kakem drugem pridigarju], da je dobil enakost med ekfrazo, [ki je potvorjena in Pliniju podtaknjena] in razlago sveto-pisemskih besed: abiit in montana cum festinatione, ki mu hodijo vedno po glavi. Drugače bi namreč v tej reči ne mogel primerjati Marije s srno.

³ Pravilno bi se to ime glasilo Lucarinus. Rogerij pa pravi zdaj Lucarius [II, 12], zdaj Lucarini [I 365, II 17, 98], zdaj zopet latinizirano Lucarinus [n. pr. II 17]. *Alcibiades Lucarinus* je izdal razne knjige, n. pr. *Observationum practicarum libri tres* [v Padovi 1615] in *Liber de fiduciaris tutela* [v Sieni 1612]. [Zedler s. v.]. P. Rogerij se je s tem pisateljem seznanil pač šele pri Picinelliju, ki pravi v uvodu svoje knjige „*Mundus symbolicus*“, da je zanjo porabil tudi knjigo simbolov, ki jo je izdal Alc. Lucarini.

tana: inu fizèr, *cum festinatione*, is hytéjnam. Shla je tedáj Maria na vifsóku, na gorrè, na hribe kakòr ena druga Sèrna; inu fizèr ne le is mifljo, is ferzam inu fhelámi; temuzh tudi is truplam, inu fizèr try dny hodà ú tu Meštu *Hebron*, ú to Zachariavo¹ hifhó. Ali: Eh! h' zhému? fakaj Maria, kakòr ena Sèrna hity taku na gorrè inu hribe? sakaj, kakòr bila je saftópyla od Angela, de njè S. Tetta Elisabeth bila je ufhè fèst (šest) Mefzou nofhezha, hytela je takú, *cum festinatione*, is flifsam inu hitruftjo? sakaj je takú hytéla Maria? naupráfhajmo veliku: poglejmo na te mvoje fğurne befsede, inu urshoh tega hytéjna vidimo, námerzh: de. sa tu, kir. *Cerva velox ad Juvamen est Maria & Tutamen, singulis Mortalium*. Sèrna hitra h' pomagajnu, flednimu tàr h' varuvajnu is Ludy Maria je. Te sheljè pomágat tèm potrebnim stúryle to Mario takú hitru brès mudéjna, brès odláfhajnja obyfkati Elifabeth: kir je fhlfhala ta upijézhi glaš Joannesa: inu kir je vèjdila Maria, kaj nofse pèr febi, sa tu hytéla je is *Nasaretha* ú *Hebron*, de bi bila prifhla Joannesu h' pomuzhi.

Moyfes ta S. Prerok pifhe, de. Po tèm, kir Eva nafha pèrva Mate pogovárjala se je nekolku zhařsa is tèm hudyzham, katéri je is te kazhe govóril; fkusi tu prifhlà je takú dáležh, de uséla je od te kazke² ta njè, inu Adamu prepóvedani fat, tàr tega podála je temu Adamu, katériga uféla řta obà, inu jéjdla; ali: is nyh, inu ufega zhlovéřtva veliko fhkódo, kir fkusi tu pádla řta is celim zhloveřtvam ú to řtrařengo te fmèrti, kakòr je bil nym Gofpud Bug osnánil is temi befsédami: *In quocumque die comederis ex eo, morte morieris*. Na kar koli sa en dan bořh jéjdel od tega řadú, imafh is fmèrtjo, ne fizèr na truple; tèmúzh na Duřhízi umréti. Is tèm odpèrl je Adam urata tè fmèrte, de letà prifhlà je na ta řvejť, de letà pořsedla, inu pèrřavřla ú řvojo oblařť ufè tu réunu zhlovéřtvu. Is tèm upi-zhřla je ta paklenřka kazha is Evo inu Adamam ufè tu drúgu réunu Luďřtvú; Skusi enřga zhlovéka prifhàl je ta

¹ Prim. PE. I.: Antonavim 54, Davídavi 194.

² stoji za „kazhe“ = kač.

grèjh na fvejt, inu fkusi ta grèjh ta fmért; inu takú fkusi tega ta fmért zhès ufè réunu inu nafhrézhnu zhlovéftvu, kir ú tèm pèrvim zhlovéku ufè tu drugu Ludftvu je grejfhílu: sunaj fame Matere Bofhje Mariae té praezhyste Divíze, kir ona fama fpozhéta bila je brès uféga madesha tega poerbaniga grèjha: kir tédáj ufè zhlovéftvu grèjfhílu je ú Adamu, taku tédáj tudi pizhenu je bilú ufè od te paklenfke¹ kazhe: leshálu je mertvu na Dúfhi, inu zhákalu na sadnje pogublèjne. Is tega ufèt ni bil unkaj brès Mariae nobéden; ja Joannes bil je tudi temu podvèrfhen: sa tu, kir obzhútil je to nafhrézhó, glaffit sazhèl fe je ù tèm maternim truple, inu klizat na pomágaje ù pufháve tega materniga tellefsa: *Vox clamantis in deserto (Marc. 1.)*: Inu fizèr takú mozhnú, de prifhál je bil ta glafs k' ufsefsam te Sèrne Mariae, te prevete, prezhyfte, inu nigdár sadofti sa-hválene Divíze.

Sa tu, kir je vèjdila: tu, kir je fhlífhala: tu, kir fposnála je Maria ta miloftiva Sèrna, *Exurgens abyth in Montana*: Vfdignila fe je, tàr je fhla hitru na Gorre, ù hifho njè nófhezhe Tettè, de bi is nje Jelenzhikam, námerzh: fhpozhetím JESUSam (*Lucae 1.*) pèr Joannesu umóryla to paklenfko kazho tega poerbaniga grejha: kir je celú dobru vèjdila, de velíku mozhnéfhi je nje mladi Jelenzhik² JESUS h' pregájnajnu te paklenfke kazhe, kakòr fo ty právi inu ftári Jelèni h' pomorjèjnu tèh kázh inu gadou. Sakaj kakòr pifhe AElianus: »*Cervus mirifico quodam munere naturae serpentem vincit, neque enim ipsum tametsi hostis in latebram abditus effugere potest, etenim ille naribus suis in serpentis cavernam incumbens vehementissimè inspirat, & spiritu suo amatorio quodam alliciens, extrahit, victumque profert, & enecat (AElianus l. 2. c. g.)*. Ta Jelen is eno zhudno, inu njèmu od naturae

¹ pakou I, 174, 518; pakoú I, 237; pokou I, 518, 604.

² Prim. še PE I: godiz 50, sgonzhik (tukaj je menda tudi vplivala oblika „fgonykam“ na isti strani) 53, íterlizi 55, utikniti 85, premiknyti [oboje pod vplivom iterativnih oblik!] 440, grabiz (vrabec) 550; zajhin 559, donis II 75, 376.

udeléno visho móry te kazhe, letè njému, kakòr nyh nèr veh-fhimu fhouráfhniku namórejo ubéshat, inu odjiti; aku fi lih letè fkrivajo fe pred nym po lúknjah, jámah inu pezhynah: kir, kadár Jelen samërka te kazhe, taku on hyty prèd lúknjo, jámo, ali pézhyno tajstih, ú to sázhne on mozhnu fopsti inu dihat, tàr takú is to fápo te kazhe nafe potegúvat inu ulézhi, ja teptat inu moryti. To veliko inu fusebno lefnyno ima od naturae ta Jelen, katéra je posebna.

Ali: fhè eno vehfhi, posebnifhi inu mogózhnifhi lefnyno, ne fizèr od naturae, temuzh sam od febe ima ta Jelenzhik nafhe danafhne, fkrjunufastopne Sèrne Mariae; kir ona¹ nasamóre le tè kazhe inu gade te femle, temuzh tudi tè paklenfke pomóryti: sa tu ufe tedaj, kir je dobru vèjdila Maria, múdyti fe ni hotela, odláfhat ni tèrpéla; de bi na bila prifhla h' pomúzhi temu od kazhe upizhenimu Joannesu: Sa tu, *Exurgens Maria, abijt in Montana cum festinatione.*“

5.

Od Ktezijevega enorožca in Teofrastovega diptama pa do Rogerijeve srne, v kateri sta se ta dva stara simbola strnila, vede dolga pot dveh tisočletij. Da je ta vrsta nepretrgana, to smo dokazali v doslej navedenih citatih, ki bi jih lahko bilo še mnogo več, š čimer pa bi naša stvar nikakor ne pridobila na preglednosti in kar bi bilo tudi prazno delo, ker je absolutna popolnost v tej stvari nemogoča. Po svojem izvoru pa kažeta i monoceros, pred vsem pa diptamus na vir, ki ga moramo iskati v stari grški mitologiji.

Vsi starejši pisatelji opozarjajo na Kreto kot domovino pravega diptama. Tam raste diptam baje še danes [Dierbach, *Flora mythologica*. Frankfurt am Main, 1833, str. 207.] in je znan pod tremi različnimi imeni: *Ditamo*, *Eronda*, *Stemnatochorton*. To dejstvo pa kaže na zvezo s starim grškim mitom, z grško teogonijo kretske verzije in s starimi klasičnimi

¹ Mora pač biti „on“; ta pisna napaka je nastala zaradi sledečega zloga „na-sa-móre“.

božanstvi *Eileithya*, *Dictynna* in *Diana Lucina*. Diptam je namreč naravni atribut Lucine, ki se istoveti s kretske Dictynno, Zevzovo hčerjo in Dianino tovarišico [Dierbach, l. c. 48] in ki se kot Diana Lucina ali Locheja večkrat vpodablja z vencem iz diptama [Dierbach, l. c. 205]. V zvezi z njo se diptam večkrat imenuje tudi *Labium Veneris*, *Artemidesium*, *Eubolium*. To Lucino, ki se tu in tam zove tudi Eileithya, so kot varhinjo porodnih žen častili že v Egiptu, kjer je imela svoje templje in celo svoje mesto; ravno tako so jo častile tudi Grkinje in Rimljanke. Nekateri učenjaki jo naravnost istovetijo z Artemido ali Diano. [Dierbach, l. c. 205]. Njej je pred vsem posvečen kretski diptam, ki raste na Kreti na pogorju Ida. Na Kreto kaže tudi drugo ime te božice Ilithyja ali Ελεσθω [starejša, eolsko pelazgiška oblika — „prišlica“, zaradi tega, ker je Ilithyja na Kreti rojena hči Zevsa in Here, ki je prišla Latoni, ko se je zaradi Herinega srda zvižala tri dni v brezupnih porodnih bolečinah, na pomoč, da je lahko rodila. [Böttiger, Ilithyja oder die Hexe, ein archäologisches Fragment nach Lessing, Weimar 1799, str. 10]. Ilithyja in Diana sta se v svojem poslu lahko zamenjali zaradi tega, ker je bila Diana, kakor pripoveduje že Apolodor I, 4, 1, prva in z lahkoto rojena in je potem pomagala materi pri porodu Apolona [Böttiger 21—22]. A bila je tudi enaka porodni božici Ilithyi. Kakor je sploh vsaka huda bolečina nevidna puščica razsrjene boginje, tako so porodne bolečine puščice Ilithyje [Böttiger, 24—25]. Oboje, strelo in porod imamo pri Ilithyi spojeno že v Ilijadi XI, 269, kjer prebode Ilithyja porodno ženo s puščico [Böttiger 22]. Na diptam sta se torej porod in rana od strele tem laže prenesla, ker primerja že Homer bolečine, ki jih dela Agamemnonu rana [Ilijada XI, 269—272] z bolečinami, ki jih povzroča Ilithyja ženam pri porodu [Böttiger, 26]. Ker se torej Ilithyja [kakor s Hekato in Kibelo] zamenjava tudi z Artemido, boginjo lova, je dobila kot atribut tudi puščice, s katerimi ubija pred vsem one noseče deklice, ki so izgubile devištvo. Zato jo imenuje že Homer [Il. XXI, 480] λεών γυναικῶν

[Böttiger, l. c. 25]. Pozneje so Tebanci vsled nekega starega reliefa prenesli vse to, kar se je pripovedovalo o Latoni in Ilithiji, na Alkmeno, pri kateri je Ilithija vsled Herinega naročila zadrževala porod [Böttiger 32—41], kar pa nas zanima le kot dokaz, kako zelo je bila razširjena ta snov¹.

Že tukaj in v vsem dosedanjem smo videli, da se imenuje diptam z raznimi imeni in da služi v razne svrhe. Tako je postajala zmešnjava vedno večja. Razni rokopisi Izidorja Seviljskega imajo poleg zgore navedenih oblik še druge: *dictamnon*, *diptamnus*, *dicteramum*, *dictamum*, *dictamnus*, *dictanos*. Po lekarnah se je „diptam“ dolgo časa prodajal kot zdravilo pod imenom „Radix Dictamni sive Fraxinellae“. Za „fraxinella“ pa navaja Diefenbach [glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis, Francofurti ad Moenum, 1857, s. v.] „aeschwurtz“. Belostenec (1740) pa ima za dictamum: *jesinyak*, *jafsenak*, *jelenszka trava*. K temu navaja Cicerona, Virgilija [fagittas e vulneribus expellit] in Dioskurida. Nato pravi: dictamus albus, fraxinella, *jefsenov koren*. Tako smo poleg polaja dobili za „diptamus“ troje novih imen. Že Della-bella (1728) pravi: Frassinella, ò dittamo herba, Dictamus, mi f. Jáffenak, jassenka, m. Stulli (1806) je svoj jesénjak, jesénjka posnel po Belostenecu; diptam in fraxinella se omenjata tudi pri Voltiggiju (1803), pri Jambrešiču (1742) pa iščemo zaman gesla Dictamnus, Diptamus, Fraxinella. Ple-

¹ Za zgodovino šeg je zelo zanimiv opis načina, kako je Ilithija skušala zadržati in preprečiti porod Herkula pri Alkmeni. Kakor pišejo Ovid [Metam. IX, 279 i. d.], Antonin Liberalj in Plinij [Nat. hist. XXVIII, 6], je sedé prekrizala levo nogo z desno in nad desnim kolcnom sklenila prste. Plinij pripominja k temu priporočilu še, da so Rimljani zato prepovedali tako sedenje na zborovanjih, pri daritvah in zaobljubah. Tako se je javno sedenje s prekrizanima nogama smatralo za nespodobno in nelepo. Zato se tako sedenje nahaja v stari umetnosti vpodobljeno le tam, kjer je nujno potrebno [n. pr. ko umiva Evrikleja Odiseju noge], ali pa izraz globoke žalosti, v kateri človek ne pazi na to, kar se ne spodobi. Sedenje s prekrizanima nogama in sklenjenima rokama pa se sploh ne nahaja vpodobljeno nikjer, razun tam, kjer se kaže s temi znaki Ilithija [Böttiger l. c. 35—38, 42 *].

teršnik navaja za jesenják [po Cigaletu in Tušku]: Der Diptam (dictamnus albus). Tušek, ki je v Slov. Glasniku 1863 [str. 51—55, 78—84, 117—125, 170—171] pisal „O čarovnih zeliščih“, istoveti na str. 120 dictamnus z nemško korenino „Springwurz“, ki odpira ječe in ključavnice in ga sloveni z »jesenov koren«. — Da so vsa ta imena posneta po „jesenu“, je jasno, prša se pa, kako je prišlo do te kontaminacije. Prvi, zunanji vzrok je bil pač ta, da je perje belega diptama podobno jesenovemu listju (*Plet.* s. v. »jesenček«), bili pa so tudi globlji vzroki.

Jesenovo drevo daje najtrši les, ki je služil za dobivanje divjega ognja [ignis fricatus de ligno], o jesenu pa se pripoveduje, da je enako dober protistrup kakor diptam [Vergl. Volksmed. I, 127]. O tem piše že Plinij in po njem pripoveduje Vincencij Beluacenz o čudoviti moči jesenovega drevesa sledeče: Tantaque vis eius est, ut ne matutinas occidentesve umbras, quamvis longissimae sint, serpens huius arboris attingat: sed procul eam fugiat experti prodimus, si eius fronde gyro claudatur ignis ac serpens, in ignes potius, quam in fraxinum fugere serpentem. Fraxinus quam vim adversus scorpiones habeat, indicavimus [l. c. lib. XII. cap. LXIV, stolbec 918—919]¹. Na Plinija se sklicuje tudi Picinelli, ko pravi [M. S. lib. IX, n. 178]: Plinius testatur, Fraxini umbram è congenita sua proprietate serpentibus fatalem esse, ac celerrimè fugam agere — in v num. 180: D. Certanus¹ Abbas ad eandem Fraxini proprietatem reflectens, serpentibus, ab illius umbra in fugam coniectis, subscripsit; *Virulento virus*. Oboje je porabil P. Rogerij v uvodu svoje CIX. pridige [P. E. II, 497—502], kjer je sploh vse, kar besediči učeni pater o raznih čudovitih lastnostih raznih dreves, pobrano kratkomalo iz Picinellija. — Jesenov les se še danes rabi večjke [n. pr. na Tirolskem] zoper strup, kačji pik in pri lečenju raznih ran, mora pa biti posekan takrat, kadar pride Marijino

¹ Picinelli pravi v uvodu svoje enciklopedije, da je pri sestavljanju svojega »sveta v simbolih« rabil tudi *rokopisno* zbirko simbolov Jakoba *Certani*.

o znanjenje na veliki petek [Vgl. Volksmed. I, 127]. Taka prilika pa je zelo redka, slučajno bo letos to mogoče. Zadnji-krat pa se je zgodilo to l. 1429 in oni dan so nazvali „veliki praznik“ [Nar. dnevnik 1909. štv. 229].

Ta čudovita zdravilna sredstva in njih simbolične razlage pa niso znane samo našim starejšim leksikografom, ampak tudi pesnikom. Tako pravi benediktinec Mavro Vetranić-Čavčić [* 1482 † 1576] v svoji pesnitvi „Pjesanca košuti“ 1—14 [Stari pisci hrv. III, 1, str. 388]:

Košuta priplaha po gori zeleni
gorčega uzdaha vičući nećini,
sklada je tužicu, prieku smrt videći,
naljepnu strilicu pri srcu noseći,
kad lovac prihitar rani ju iz krova,
ter plaši, jak vjetar, od tužnih jadova;
i plaši i biesni, ne imavši pokoja,
jeda ju s boljezni rastavi čes koja,
jeda li neboga gdi najde koju vil,
srdačca van svoga da joj podre jadan stril,
pelinkom i rutom pak da bi taj vila
i ljutiem skrobutom ranu joj povila:
Kako ja svaki čas ki željno uzdišem
i k nebu vapeć glas skrušeno podižem,
— — — — —

V nadaljnjem govori o svojem hrepenenju po nebesih in nagovarja *Jesusa*. Sedaj vemo, zakaj začenja ta pesem, ki velja pred vsem *Jesusu*, s *košuto*. Sem spada tudi dolga pesnitev „Pjesanca košuti ranjenoj [l. c. 88—108]“, ki ima strogo ločena dva dela. V prvem [verz 1—214] toži ranjena košuta vsi naravi svojo bol in kliče vilo, naj ji pride na pomoč in jo obeže

oksjenčem i rutom, ner samo boga rad
i ljutiem skorbutom ranu mi povi' sad;
i na ovi plačan trud mimo sva jaoh ina
gorkoga ne zabud smiešati pelina ... (verz 75—79)

in vsa živa narava žaluje ž njo, kar je pesnik mestoma zelo lepo opisal. V drugem delu [215—670] pa jo pesnik tolaži.

Pri *Palmotiću* [* 1606 † 1657] pa pravi v tragediji „*Lavinija*“ [1648] ranjenemu Eneju zdravnik Japi [Stari pisci XIII, 2, str. 142—143]:

..... oštra strijela
i s velikom tvojom česti
iz rañena tvoga tijela
izašla je bez bolesti (verz 2208—2211)

in pa

..... *jasenak* travu izbranu
Ida u Kreti koju plodi,
u čestitoj vidjeh vodi
kojom toplah tvoju ranu (verz 2220—2224);

Da tega mesta ni kratkomalo posnel po Virgiliju, ki mu je bil za to tragedijo predloga [prim. zg. str. 58], to vidimo na tem, da stavi namesto Virgilijevega dictamna „*jasenak*“. Sem spada tudi sledeče mesto pri *Gjoretu Dršiću* [iz prve pol. XVI. stol.]:

Dvoreći njeku vil jur mi se dotuži.
mnih prići u nje kril, htih da me sadruži;
dvorniji kad bih bil, služeći vili toj,
ranil bi svojom stril gorčije život moj.
Odlučih neki dan poč služit gorsku vil,
jeda bih tuj poznan i primljen u nje bil.
Pridjoh lug u zelen iskati ovuj vil,
eto lip mlad jelen priteče u moj kril.
Hod' ta, rih, jelinak, ja za te ne prašam;
ni moj kril pelinak, da vas ja napasam.
Ja pitam gorsku vil, ka s vami pribiva...

[Stari pisci hrv. II, str. 435, štv. 115]. — „*Pelinak*“, o katerem govori tukaj Gjore, ima z natančno opisano porabo Mavro Vetranic — Čavčić [gl. zg. str. 85]. Pri *Čubranoviću* [Stari pisci VIII, str. 148] navaja „*Jegjupka*“ neki gospé, ki ima razne „*srčne bolesti*“ in se jih hoče rešiti, zdravilo, za katero mora vzeti poleg drugih rastlin tudi

..... ruže i ljubice,
i s *jasenkom* čičindari ... [verz 197—198].

Naj bo dovolj teh slučajno in mimogrede nabranih primerov iz stare dubrovniške literature! — Ti ostanki klasičnih sporočil in krščanske simbolike pa niso znani samo našim leksikografom in starejšim piscem, njih sledove lahko zasledujemo tudi v našem „narodnem“ blagu, n. pr. v „Zlatorogu“, kjer so nanizani na prvotno jedro pripovedke o Zlatorogu, na pravljico o „večnem [divjem] lovcu“.

Postanek in zgodovino „divjega lovca“ je opisal A. Kuhn v svojem spisu: „Der Schuß des wilden Jägers auf den Sonnenhirsch [Zschrift f. d. Ph. I, (1868) 89—119]“. On razlikuje dva značilna prvotna tipa divjega lovca. Prvi je „der wilde Jäger“, ki mora zaradi kakega greha ali zločina večno loviti, večkrat zato, ker je šel v petek, v nedeljo ali kak velik praznik na lov. Drugi tip mu je „Freischütz“, ki je s tem, da je vstrelil v križ, dobil moč, da vsak njegov strel zadene. To lahko doseže na dva načina. Ali vstreli v hostijo in se od tega ne da niti od prikazni Kristusa samega odvrniti, ali pa stlači hostijo v puško. Isto doseže tudi s strelom v solnce ali v mesec. Če padejo iz solnca tri kaplje krvi in se spremeni hostija v živega Kristusa, je postal tak lovec „Freischütz“ [Kuhn, l. c. 91—92].

Pozneje sta se obe vrsti zločinskega lovca [wilder Jäger: Freischütz] večkrat strnili, ker imata marsikaj skupnega. Zato bomo v naslednjem vedno govorili le o „divjem lovcu“.

Prvotno je tak lovec lovil pač zajce, kar se marsikje še izrečno trdi. Kuhn navaja kot primer 13 nemških in 2 danski pripovedki. Pozneje pa je stopil na mesto zajca *jelen*. Tako lovi že v nekem starem meistersangu divji lovec jelena in neka stara saga, ki je zapisana sicer šele v 17. ali 18. stol., ki pa ima brezdvomno pristne motive, pripoveduje, da lovi kralj Odhin z zlatimi obročki okrašenega jelena, ki ga zvabi v kraljestvo Hulde. Tak jelen ima večkrat križ med rogovi in tako je nastala pobožna legenda o svetem Hubertu. Ta verzija se namreč v najstarejši redakciji Hubertovega življenjepisa še ne nahaja in je prišla, kakor se to večkrat dogaja, pozneje iz mita in narodove pripovedke v legendo. Kuhn navaja mnogo primerov

takih pravljic in pripovedk, ki pa za našo stvar nimajo direktnega pomena. Nato primerja različne verzije teh pripovedk in indijska epa Čatapatha-brāhmana in Aitareya brāhmana, ki sta precej podobna mitu o Kronosu in Zevsu, kakor ga pripoveduje Horacij.

V epu Aitareya se pripoveduje, da strelja Rudra Bhūta-pati na živali „ričya“ in „rohit“, kar pomenja samca in samico belonoge ali pisane antilope. Belonoga antilopa pa spada med jelenom podobne živali in njej sorodna črnonoga antilopa je po Kuhnu razun rogov v svojem životu tako zelo podobna našemu jelenu, da jo je lahko zamenjal. V tej stari indski pripovedki se strelja naravnost na boga Prajāpati, pozneje pa so na mesto božanstva stopile božji službi posvečene reči: hostija, mašno vino, razpelo. Strel v solnce ali mesec pa bi po Kuhnu [l. c. 106] pomenjal, „daß der Schuß dem zum Hirsch gewandelten Freyer, unserem Frô, gegolten habe.“ Za to zamenjavo navaja precej dokazov. Frô pa je kmalu izginil iz jezika in zamenil ga je krščanski Kristus, ki se v starejših nemških tekstih večkrat primerja s solncem. Kristus se v stvn. tekstih večkrat imenuje frô in taka besedna zveza je n. pr. še danes ohranjena: Fronleichnam. Tako je dobil jelen znamenje križa. Da se je ravno jelen primerjal solncu, tega je krivo pred vsem njegovo rogovje, kajti „rogovi“ in „žarki“ se v vedskem sanskrtu še večkrat zamenjavajo. Da pa so bili bistven atribut solnčnih živali [pri divjem merjascu jih zamenijo oklji in srst], se vidi že iz tega, ker ima solnčni konj zlate rogove [Rgveda 1, 163, 9].

Kuhn zaključuje svoje raziskovanje s sledečim posnetkom: Vsi indoevropski narodi so imeli skupen¹ mit, ki pripoveduje,

¹ Sem spada tudi lovska legenda o ustanovitvi žičke kartusije. Dr. Stegenšek piše o nji [Konjiška dekanija. — Umetniški spomeniki lav. škofije II, str. 185]: „Ta lovska legenda . . . je plemenitega izvira! Njen prvi del — lov izredno velikega jelena — je iz grške legende sv. Evstahija [Migne, Patrologia graeca CV, col. 381]. Latinci so potem ta dogodek prenesli na sv. Evstahija, ki se je kot pogan imenoval Placid. Ravnotako se nahaja pri sv. Hubertu, pri sv. Feliksu Valeškem in pri

kako lovi in ustreli bog viharja in noči kot [divji] lovec solnčnega boga, ki nastopa v podobi jelena ali jelenu podobne živali.

Taka pravljica je nekdanj tvorila prvotno jedro pripovedke o Zlatorogu. V celoti nam je ohranjena v narodnih pesmih, ki pripovedujejo o „nesrečnem lovcu“ [Štrekelj, SNP I, 239—242], ohranjenih v štirih verzijah, ki so bile vse zapisane na *sapadu*; najstarejša verzija, ki je vse stare motive najlepše ohranila, je izšla v Janežičevem Glasniku slov. slovstva l. 1854, torej *štirinajst* let prej, ko je Dežman zapisal svojega „Zlatoroga“.

Snov sama pa je bila znana skoro vsem našim prvim nabiračem narodnega blaga, pred vsem pesmi (Vodnik, Prešeren, Kastelec, Korytko, Vraz i. dr.). Ena (danes druga) verzija je izšla že leta 1839. v Vrazovih „Narodne pèsni ilirske“, str. 174—175 in v Korytkovi zbirki „Slovénske pèsmi krajnskiga národa“ II (1840), str. 72—73. [Štrekelj, l. c. ad 240]. Iz ene teh zbirk, najbrže Vrazove, je to drugo verzijo prevedel na nemško M. Vehovar in jo priobčil v graškem listu „Der Aufmerksame“ 1841, št. 125 pod naslovom „Der unglückliche Schütze“ (Nesrečni strellec). Aus dem Slavischen von —. [O Vehovarju prim. Jagičev Zb. 661; ČZN, V (1908), str. 141 in opazko ²⁾ pod črto]. Tretjo verzijo pa je priobčil v zapisu M. Majarja Šafařkov „Slowanský národopis“ (1842), str. 168.

Prva verzija pripoveduje o lovcu, ki je šel na kvatarno nedeljo na lov in ne v cerkev, kakor ga je prosila *mati*. Na lovu

Ga jelen srečal je strašán:

Na herbtu imel je *mašni plašč*,

Na čelu imel je *kelih slat*.

sv. Julijanu Hospitalitu. Vsi ti svetniki zasledujejo jelena, slednjič pa se ta obrne in med rogoví se prikaže križ, iz katerega Kristus govori (pri Evstahiju in Hubertu), ali pa ima križ značilno barvo (pri Feliksu) ali pa jelen sam izpregovori (pri Julijanu). — Vse to pa so samo poznejše, pokršćanjene verzije — pisec Evstathijeve legende se vrhu tega še zelo očitno naslanja na besedilo Dej. ap. 9, 1 i. d. — sicer zanimivi in dobro došli doneski za poznejši, *krščanski* razvoj te snovi, lovska legenda o ustenovitvi žičke kartuzije pa ima svoj začetek v resnici v prastari, *poganski* dobi.

[Štrekelj, l. c. štv. 239, verz 26—28]. Lovec se tega zlega znamenja ustraši, hiti domu in pošlje mater po spovednika. Ko pa je mati prišla domu, sta dva črna psa¹ raztrgala lovca in ga zanesla „na dno pekla“. — V drugi verziji [Štrekelj 240] je v pesem prišel že nov, *ljubezenski* motiv. Sedaj je *ljubica*, ki svetuje lovcu, naj gre rajši k maši in ne na lov. On gre res na lov, ona ga čaka pod planino in pere štrene. Ob prvi štreni priplava po Savi njegov krvav klobuk, ob drugi krvava in raztrgana suknja njegova, ob tretji on sam. Ljubica skoči v Savo, ga potegne iz nje in pokoplje na vrtu. Na grob mu posadi rožic. Kako je pravzaprav ponesrečil, o tem molči pesem. — V tretji verziji [241] sta fanta raztrgala dva medveda na lovu. Tudi tukaj imamo ono stopnjevanje znakov: ko pere dekle pri vodi, priteče najprej krvava voda, nato priplava fantičev klobuk in nazadnje fantič sam. Konec je kakor v drugi verziji. — Četrta verzija je [kakor deloma že tretja], zelo razjedena in okrnjena, sestavljena očitno iz dveh. V nji pa imenuje dekle svojega fanta „*selen* jager“. O kaki krivdi ni nobene besede [kakor tudi v tretji verziji ne], tudi ne o načinu, kako je lovec ponesrečil. Ko pere „ljuba“ *plenice*, priplava najprej rjava voda, nato fantič sam po nji. Konec je enak kakor pri štv. 240 in 241.

Da so vse te štiri verzije le izrastki splošno razširjene pravljice o divjem lovcu, to se vidi že iz teh podatkov. Najlepše kaže ta izvor *prva* verzija, v kateri so motivi pokrščanjenega divjega lovca še najboljše ohranjeni. V ostale verzije pa je prišlo mnogo motivov iz drugih narodnih pesmi. Te verzije se tudi vidno oddaljujejo od prvotnega tipa, ki je ohranjen v prvi verziji. Za zvezo z „Zlatorogom“ pa govori mnogo momentov.

Vse štiri pesmi, ki so bile deloma znane že našim prvim sistematičnim nabiravcem narodnega blaga [Kastelec, Prešeren,

¹ V *psa* se je spremenil gospod, ki je streljal v sveti križ, v narodni pesmi iz Lašič [Štrekelj, SNP I, štv. 287].

Vraz], so zapisane na *zapadu*, nekatere celo v ožji domovini Zlatoroga [št. 242 je na primer iz Volčan na *Tolminskem*]. Zdi se, da je ta snov šla od juga proti severu [na Gorenjsko in v Ziljsko dolino]. A tudi v posameznostih se nahajajo skupnosti s pripovedko o Zlatorogu. Tako je n. pr. svarilo matere ohranjeno v prvi in prikrito v drugi verziji. V Dežmanovem „Zlatorogu“ je tudi že lahko naznačen efekten *liričen* sklep: dekle ob vodi, ki je splošno razširjen motiv v narodnem pesništvu, ne samo v slovenskem in ki ga je tudi Baumbach zelo spretno porabil. Pri njem pa je Špelin samomor prav epičen *moderen* zaključek, tuj narodnemu umevanju in izražanju močnih duševnih afektov, nezdružljiv s *prvotno* obliko te epične snovi in umljiv le s pomočjo modernega umevanja *sločina* in *kasni*.

A še en sled prvotne verzije je ostal v „Zlatorogu“. To je »*seleni lovec*«, ostanek prvotnega »*divjega lovca*«, ki pa je tukaj samo zli princip, postranska oseba, oni, ki zapelje trentskega lovca v nesrečo. A niti trentski lovec ni več glavna oseba, osredje vsega tvori sedaj Zlatorog. Tudi način, kako se Zlatorog maščuje, ni popolnoma naroden. Nekaj enakega imamo že pri Gjoretu *Držiću*. On pripoveduje [Stari pisci hrv. II. 405], da je njegova „gospa“ v robstvu piratov, ki so jo ujeli, kakor košuto ali plahega jelenčka ob čistem vrelcu pod zelenim hrastjem. In tedaj

... sve se to vrilo smutilo zmijama
i jadom stvorilo i smutnim tužama,
ter su tuj stvorili svi zmaji ognjeni
i okol palili tuj svake zeleni,
da nikdar ne bude tuj dubja ni trave [verz 105—109].

Bele košute niso nič nenavadnega, saj se kažejo baje celo po muzejskih zbirkah [gl. zg. str. 35], tudi v starejši literaturi so dobro znane. [Prim. Silija Italika XIII, 115; Gelija XV, 22]. O njih govori že Plinij [prim. zg. str. 68], a tudi Držić ima [l. c. str. 386] simbolično in skoro neumljivo pesem „Beli košuti“. O nji pravi:

ona t' je sva bilja, negli snig pribili
vas ures od gilja njozi bog nadili [verz 5—6].

ona pa mu pravi: „ja sam zvir cesara“ [verz 34]. Na Turinškem se pripoveduje o *belem* jelenu z *slatimi* rogov; kdor strelja nanj, tega zadene lastna kroglja (Wuttke, der deutsche Volksabergl. der Gegenw., str. 53). O *slatorogem jelenu* govore mnogi starejši klasični pisatelji, kakor Evripid, Pindar, Apolodor, Valerij Flak [Arg. VI. 71], Kvint Smirnej in drugi [prim. Samuela Bocharta „Hierozoicon“ (1663), I, str. 881]. Slovniško je oblika „zlato-rog“ sumljiva; ne nahaja se pri nobenem našem leksikografu, kakor je sploh ves Dežmanov „Zlatorog“ pravi „unicum“. Popolnoma tuj pa je čudovit način, kako jelen ozdravi. V narod je prišel po naših pridigarjih 17. in 18. stol., kar nam dokazuje nepretrgana kontinuiteta literarnih poročil od Plinija [in še dalje nazaj] pa tje do naše pridigarske simbolike v preteklih stoletjih¹.

V „triglavskih“² rožah je skrit nekdanji diptam, ki je pristnega klasičnega izvira, indirektno posnet po Pliniju. Sledovi Plinija v raznem „narodnem“ blagu niso tako nenavadni, kakor bi kdo mislil. Paralelo med Plinijem in neko nemško bajko navaja že *Navratil* [Letop. Mat. Slov. 1896, str. 23], obširneje pa piše o takih slučajih *dr. Oskar Hovorka pl. Zderas* v članku „Plinius i narodna medicina u Dalmaciji [Vjesnik hrvatskoga arheološkega društva. Zagreb 1900, str. 211—214]“. Tam pravi: „Kad sam počeo pripravljati za štampu moju monografiju o narodnoj medicini na poluotoku Pelješcu u Dalmaciji (Glasnik zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu 1900), namjerila

¹ Da so naši pridigarji s svojo simbolično tehniko tudi drugače ljudstvo — nehoté — naravnost navajali na praznoverje, za to imamo pri P. Rogeriju dovolj dokazov, ki pa jih zaradi pomanjkanja prostora tukaj ne moremo navesti.

² Tudi ta naziv je sumljiv; „Triglav“ se namreč kot ime najvišje gore na Kranjskem pri Valvazorju še *nikjer* ne omenja [Dr. E. Costa, Mitth. des hist. Ver. f. Krain 1856, str. 23 v članku „Über den Ursprung des Namens des Berges Triglav“], v urbarskih izpiskih, ki temelje na mnogo starejših, kakor mi zatrjuje prof. *Kaspret*, pa že v prvi pol. 17. stol.

mi se jednom slučajno knjiga C. Plinii Secundi naturalis historiae libri XXXVII. Kod te prilike nagazio sam na nekoja mjesta osobito u odjelima XX—XXVII (u kojima govori o lje-kovitim bilinama), pa mi je odmah u oči pala nekakva zbilja čudnovata analogija izmedju lijekova, što ih on preporučava i onih, što ih još dandanas upotrebljava kao kućna sredstva iz narodne medicine puk na Pelješcu. Sličnost i uporaba pojedinih lijekova nije bila dakako uvijek sasvim identična, nego u opće mogao sam naći još dosta razlike u detalju; ali stvarno slažu se kadikad zbilja nekoji pretpisi Plinijevi sa pretpisima dan-jašne narodne medicine na Pelješcu, nekoja pak mjesta dapače potpuno se podudaraju i doslovce sa danjašnjim nazorima Pel-ješćana — tako, da bi si mislio, da su ovi marljivi, ali dijelom još analfabetični seljani imali vremena, da čitaju latinske knjige te da crpe svoje iskustvo iz Plinija.“ Pisatelj navaja kot pri-mer analogije za porabo vrste „allium“ in sicer za *allium cepa* (luk, čebula), *allium sativum* (česenj) in *allium porrum* („ljutika“). Da bi to precej frapantno prikazen razložil, navaja kar tri hipoteze, a mora na koncu priznati, da se je doslej na polju narodne medicine še vse premalo storilo, da bi se lahko podala kaka verjetna in zanesljiva hipoteza. — Za zvezo z diptamom govori tudi sledeče: trentski lovec je pod posebnim varstvom belih žen, torej so njegovi materi najbrže pomagale tudi pri njegovem rojstvu, diptam pa je iz starega porodnega kulta in je bil vedno dobro sredstvo pri porodu. [Gl. str. 39, 15. vrsta od zg.].

Sledovi diptama pa se nahajajo raztreseni tudi še drugje po našem narodnem blagu. Tako piše Navratil [Let. Mat. Slov. 1896] o rastlini *soma*, *somovica* ali *jelensko zelje*, da je človek, ki jo jé, vedno zdrav in vesel. O ščepu jo objedajo po gorah jeleni [prim. pri *Belostencu* „jelenfzka trava“!]. Jako lepo je ta sled ohranjen v narodni pravljici iz Varaždina, ki jo je izdal *Valjavec* [Narodne pripovjeste u Varaždinu i oko-lici, nespremenjen drugi natisek (prvi je izšel l. 1858.) iz leta 1890., str. 251]:

Od jelenskoga zelja.

„Jen put je bil jen doktor več jako stari i jako vučen človek. Jen put išel je vu lov da se malo sprejde i, kad je išel po šumi, na jen put zagleda jelena gde je jel jelensko zelje, a on je poznal jelensko zelje i znal je da, ako bi njega jel, da bi navek zdrav bil. Išel je tam pak si je natrgal pun robec toga zelja i došel je dimo i rekel je slugi: čuješ ti, jeli buš ti ono spunil kaj ti bum ja rekel? Ako buš ti to včiniš tak buš z menom vkup srečen. A on veli: zakaj ne? ja bum 'se včiniš kaj mi buš rekel. I rekel mu je: ti mene čisto na male falate zreži i onda me vu jednu drvenjku postavi i na sakoga falata deni zelje in onak me složi in ne smeš me predi dojtí gledat nego onu istu vuru oni isti dan i za tri frtalje leta tak kak da je dete vu vutrobi materini. Ako buš tak včiniš, buš srečen, kajti ja bum onda za naveke živel i navek bum mogel zvraciti sakoga človeka. I on ga je tak postavil i pokrili vu jedni drvenjki i zatisnu, da nije mogel zrak friški nuter dojtí. I da je jenput išel ov sluga po jedni šumi, zestal se je z vragom i rekel mu je vrag: idi onoga tvojega gospona odtekni od one drvenjke, drugač ti bude vumrl. I sluga je došel i odprl je ovu drvenjku i videl ga je gde već je čepel, kajti je četiri dane predi došel neg mu je termin bil. Onda se je zrušil i rekel je: a ti nesrečni sluga, zakaj si ne svoju reč obdržal? I još dan današnji bi živel, da bi ga bil na terminu odteknul.“

Navratilu so nemški lovci in kmetje v Dunajskem gozdu l. 1884. pravili o neznanem zelišču, ki ga skrivaj objedajo jeleni ter so zato vedno zdravi in čili. Obstreljen jelen neki nemudoma teče iskat tisto bajevno zelišče [l. c.].

Pripovedka o Zlatorogu je polna raznih motivov in ž njimi skoro prenasočena. To je opazil že dr. J. C. Oblak [l. c. str. 82, druga kolona], ki pravi, da je „najbrže... že Dežman, ki je prvi [k temu še dodajmo „in edini“] zapisal to pravljico, spravil razne odlomke v harmonično celoto.“ In res je „Zlatorog“ podoben rekonstrukciji starega templja, v kateri se

tu in tam še poznajo stari kosci, ob kateri pa nimamo zavesti da jih je rekonstrukter pravilno sestavil, in ne vemo, kaj je posnel z zemlje, na kateri so stali, kaj dodal iz svojega. Danes ga Trentarji ne poznajo. „O Zlatorogu ni več sledu“ pravi Jos. Abram v svojem „Opisu Trente“ [Planinski Vestnik XIII. (1907), str. 182], „pač je pripovedk o zlatu, ki ga krijejo gore v Trenti, a je silno težko dobiti te zaklade.“ Prvotno jedro „Zlatoroga“ je splošno indoevropsko blago, ohranjeno v naši narodni pesmi, poleg tega pa je marsikaj lokalno privzeta [Bogatin, Trenta itd.], iz zgodovine dodanega [Benečani], mnogo pa je prišlo vanj starega klasičnega blaga, po posredovanju simbolike naših starejših propovednikov. Z zagotovostjo se lahko trdi, da „Zlatorog“ v Dežmanovem zapisku ni *naroden*, prša se pa, jeli *sploh narodov*. Oblika, v kateri nam je ohranjen, je vsekakor popolnoma *Dežmanova* last.

6.

Preostaja nam še prašanje, kako je ta umetno razpletena simbolika nastala, kako se je pri Slovencih kazala in zakaj je izginila.

Izvir te stare krščanske simbolike moramo vsekakor iskati v stari krščanski eksegezi, posebe pa v razlagah medsebojnega razmerja starega in novega zakona [prim I. Cor. 10], v prerokbah, ki v starem zakonu simbolično naravnost napovedujejo dogodke novega zakona [virga de radice Jesse: Maria; lev iz rodu Judovega: Kristus] in v paralelah, ki so se šele pozneje umetno ustvarile [Noetova barka: Marija]. Tudi moramo vedno imeti pred očmi, da je pri teh razlagavcih in simbolografih mnogo vplivalo tudi prepričanje, da je vse stvarstvo [živo in neživo] delo božjih rok, da se Bog v njem kaže in da ga treba torej tudi v njem iskati. Razun tega je sveto pismo polno raznih čudovitih živali, ki so jih razlagavci morali razložiti; prim. samo Jobovega behemota in levijatana, Ecehijelove simbole evangelistov, Janezovo skrivno razodetje itd. Da je Ecehijelov orel simbol evangelista Janeza, to danes vemo; saj se

tudi ž njim vpodablja. Razlagavci pa so morali poiskati skupne točke med obema, *tertium comparationis*, morali so poiskati, katere *lastnosti* so obema skupne. Trebalo je torej orla najprej opisati fizično [ekfrazo] in potem simbolično pokazati iste lastnosti na evangelistu Janezu. Pri moraličnih razlagah je bilo treba še poiskati nauk, ki ga daje kaka žival človeku; tako se je s tako moralčno razlago (hermenejo) razvila obširna tipologija, ki kaže v živalstvu tipe raznih človeških lastnosti [kozel: nečistost; volk: požrešnost; osel: lenoba itd.]. Fizični opisi raznih čudovišč in zagonetnih živali, ki jih je v svetem pismu cela kopica, pa so posneti iz najrazličnejših virov. Glaven vir za te naravoslovne opise svetopisemskih živali, je bil dolga stoletja spis, pripisan nekemu naravoslovcu in po njem kratko malo „Naravoslovec [Physiologus]“ imenovan, razširjen v nešteti prevodih, prepisih, prenaledbah¹. Njegova sestava kaže, da je nastal na zemlji, kjer sta se stikala vzhod in zapad, kjer so se mešali zapadni, grški, sirski in arabski živiji. Najlaže mislimo tukaj na Aleksandrijo. Ta knjiga je sistematična zbirka realnih in simboličnih razlag živalstva v svetem pismu. Nastal je najbrže v 3. stoletju; kot knjigo ga navaja najprej Origen, ki ga pridno rabi. Ravnotako so ga rabili poznejši cerkveni očetje brez kakoršnega koli pomiselka pri svojih razlagah in dokazih. *Gregor Veliki* [590—604] je z obema rokama zajemal iz njega, posebno pri svoji moralični razlagi Jobove knjige in po njem je bil fiziolog od 7.—12. stol. naravnost kompendij in učna knjiga za moralo [Kolloff 195]. Tako se je odprlo široko polje učenim in učenjaškim razlagam. Saj uči že *Averelij Kasiodor*, da so v svetem pismu mnoge resnice le v prispodobi podane in da nam postajajo umljive le s pomočjo gramatike, retorike in dialektike [Carus, l. c. str. 105]. Mnogo tvarine je dal tudi stik s klasično kulturo. Cerkevni očetje so bili klasično visoko izobraženi, poznali so klasično literaturo, filozofijo in verstvo do dobra, saj jim je ta

¹ Mi ga navajamo navadno po Kolloffovem posnetku [l. c.], ali pa po pisateljih, ki ga izrečno navajajo.

znanost bila neizogibno orožje v kontroverzah z izobraženimi zastopniki poganškega klasičnega sveta. Klasični kulturi pa niso bili vedno in povsod sovražniki; ravnali so ž njo kakor čebele, ki znajo tudi iz strupenega cvetja dobivati sladko strd in koristen vosek. A ko se je krščanstvo začelo širiti, je antična kultura že prekoračila svoj višek, prešla na toliko in toliko najrazličnejših narodov, se ž njihovo pomešala in iz njih marsikaj privzela, zato pa izgubila globino in se razblinila, ne da bi se zopet poglobila in izčistila, ne da bi na tej podlagi doživela zopet svoj preporod. Za to antični svet ni imel več moči. Ostalo je samo še barbarsko veselje nad pisano množico snovi, ki jo je nudil dotlej neznani svet. In nekritični *Plinij*, ki brez kakih pomiselnosti zbira vse, kar kje čuje, je s svojo zbirko navadnih poročil za krščanstvo pač popolnoma nedolžen in zanesljiv avtor, ki ga ravno zato razni razlagavci biblije stoletja brez pomiselnosti rabijo.

V 5. stol. je sestavil lijonski škof *Evherij* mali leksikon besed, ki imajo v svetem pismu alegoričen pomen, ki se je dolgo rabil in prehajal iz enega pisatelja v drugega. Prava zakladnica te simbolike je *Clavis Scripturae*, v karolinškem času iz raznih pisateljev, pred vsem iz sv. Avgušтина, sestavljen spis [Wetzer-Weltes Kirchenlex. VIII, 1234—5]. Nekako znanstveno podlago pa je dal tej simboliki v 7. stol. *Izidor Seviljski*, ki podaja v svojem obširno zasnovanem delu Origenes sive etymologiae realni besednjak z etimološkimi razlagami, a brez simbolike in alegoriziranja. V teološki literaturi, ki prihaja za nas v vpoštev, je imel Izidor stoletja poleg Aristotela in Plinija velikanski vpliv in se je po samostanih dolgo rabil kot učna knjiga [Carus 105, Kolloff 210].

V 13. stol. pa se je vsa ta simbolika spravila v sistem. Raztresena poročila so za ekfrazo zbrali veliki enciklopedisti [Tomaž Kantipratanec, Vincencij Beluacenz, Albert Veliki s svojo parafrazo Aristotela], zopet drugi so na podlagi teh spisov spravili simboliko v sistem. Tako je n. pr. Peter *Berkorij* v XIV. stol. sestavil obširno zasnovano enciklopedijo za

pridigarje, ki podaja v dveh debelih folijantih pregled te simbolike. Imenuje se „Reductorium moralis“. Razun tega imamo še obširen „Inductorium moralis“ v alfabetskem redu. Da so se te knjige mnogo rabile, tega nam ne dokazuje samo veliko število njihovih izdaj, ampak tudi njih priročna in praktična uredba. V njih je pridigar lahko takoj našel simbolično razlago in moralično vporabo. Če je n. pr. kje v sv. pismu čital kaj o enorožcu [n. pr. Dan. 8., Psal. 28, 6.], mu je bilo treba samo poiskati gesla *unicornis*, *monoceros*, pa je imel vse lepo skupaj. In tako so pridigarji učeno govorili o lovu enorožca in devici Mariji, pa pri tem citirali Fizijologa, Plinija, Izidorja, Alberta, da so se poslušavci njihovi učenosti kar čudili. Čudimo se ji tudi mi, dokler ne zasledimo vira za to njihovo učenost. Pri vsem tem pa so bili zelo nekritični. Prevzemali so poročila verno iz knjig in se nikdar niso vprašali, jeli stvar z enorožcem n. pr. res taka, kakor se bere. Tak kriticizem pa se jim je zdel nepotreben, saj pravi že sv. Bazilij Veliki († 379), „es komme nicht darauf an, zu untersuchen, ob Greif und Einhorn wirklich in der Natur vorhanden wären, sondern zu erklären, was sie rechtgläubigerweise bedeuten [Kolloff, l. c. 194].“ Ti pridigarji se niso prav nič potrudili, da bi spravili razna poročila med seboj v skladnost, ampak so jih verno prevzemali in rabili celo neskladnost samo za simbolične razlage. Tako pravi Peter Berkorij [Reduct. mor. lib. XC, 85, num. 5. str. 397]: „Secundum Plin. in India sunt unicornes boves, habentes ungulas folidas, ficut equi & habent maculas candidas. Sunt etiam ibi asini secundum Avi. Arift. & Plin. qui unum habent cornu inter aures. Sic recte chariffimi, in India, id est, in Ecclesia, illi qui sunt Praelati, &c. vide supra de afino, & nota quod Rhinoceron graece, latine dicitur cornu in nare...“ Ta nekritičnost je šla večkrat tako daleč, da so avtentična poročila svojih avtorjev „prirejali“ na ta način, kakor jim je bilo za nameravano razlago potrebno, da so jim dajali vsebino, kakoršno so za svoje razlage potrebovali [Prim. zg. str. 78]. Ti pridigarji se niso nikdar vprašali, ali enorožec res živi in

jeli resnično, kar se o njem pripoveduje. Glede vprašanja o eksistenci enorožca se je, kakor bi rekel naš Levstik, pomazalo že dovolj olja po steni. Obširno literaturo do prvih desetletij 18. stol. [1734] navaja Zedler [s. v. „Einhorn“], novejšo „Umschau“ na navedenem mestu. Tukaj se po *Burchellu* in *Trouessartu* [Comptes rend. A 147 (p. 1352—1355), Nature 37, Nr. 1857, 1873] dokazuje, da je v starem enorožcu skrit današnji *beli nosorog* (*Rhinoceros camus*). Na taka vprašanja pa nekdanji pridigarji seveda niti mislili niso.

Nekritičnost teh pridigarjev se kaže tudi v raznih imenih in priimkih, ki jih dajejo svojim avtorjem. Vedno govore o njih z izredno ljubeznijo in spoštovanjem ter jim dajejo razne naslove: „slavni, učeni, imenitni, neprimerni.“ Dajejo jim tudi razna imena: tako imenuje p. Rogerij Plinija „naturalista“, a ravno tako tudi Izidorja Seviljskega [PE I, 458], ki pa je bil vse kaj drugega ko naravoslovec. Plinija imenuje [II, 601] „spremihlúváviz te Naturae“, a Plinij je le marljiv, nekritičen kompilator, Izidor pa precej nespreten etimolog [njegovi spisi so izdani v zbirki latinskih *slovníčarjev*]. Rogeriju pa je Plinij kratkomalo „naturalist“, kakor je bil Aristotel v srednjem veku $\alpha\alpha\tau\ \epsilon\phi\iota\lambda\omicron\varsigma\omicron\phi\omicron\upsilon\varsigma$ „Filozof“. Tako je Plinij stopil na mesto nekdanjega „Fizijologa“, ki ga o. Rogerij sicer ne navaja¹, iz katerega pa je vanj — po posredovanju raznih avtorjev, marsikaj prešlo. Zato pa navaja zelo pogosto Plinija, n. pr.: PE I 66, 269, 270, 368, 438, 528; II 28, 268, 497, 601. Kakor mu je Aristotel najvišja avtoriteta v filozofiji [imenuje ga zelo pogosto „Firht teh Philofophou“² — PE I 78, 241, 343, 397, 582; II 194, 355, 569], tako mu je Plinij avtoriteta za naravo. Zato tudi izhajamo pri vseh teh podatkih od Plinija in ne od starejšega, mnogo važnejšega Aristotela, s katerim se je zapad precej pozno seznanil, v času, ko je Plinij že davno imel priposestovano častno mesto v zapadni kulturi. V koliko se

¹ Pri o. Rogeriju imamo še nekega „Apologa“ [v XX. pridigi].

² Ravno tako pa tudi Ovida „Firht teh Poetou“ II 64 — dejstvo, ki odpira čudne perspektive in naravnost izziva oceno literata Rogerija.

naslanja Plinij na Aristotela, koliko je posnel iz njega ali njegovih komentatorjev, to je še vedno preporno vprašanje. Pozneje sta hodila stoletja mirno drug ob drugem, Plinij „natu-
list“ in Aristotel — „filozof“.

V slovenskem slovstvu je ta simbolika zelo stara; saj sega, kolikor je je še ohranjene v protestantskih pesmih, nazaj v katoliško dobo *pred* reformacijo¹. V dobo pred reformacijo segajo tudi početki našega „Jagra“. V naših starejših cerkvenih pesmih je mnogo take simbolike, žal še neraziskane. Isto velja o naših pridigarjih. Iz Janeza Svetokriškega smo navedli mesto o diptamu, kaj več se bo dalo povedati o njem, ko bomo imeli o njem celotne monografije v rokah, ki sta jih napisala Dr. Šlebinger in Dr. Bratina. P. Rogerij, ki v svojem obširnem delu [1321 strani in 4⁰] nima ni trohice slovenskega in ki je prej podoben kakemu pridigarju iz XIII. stol., je poln take simbolike. Pri njem imamo navedene vse pisatelje, s katerimi smo se doslej pečali, od Plinija pa do Picinellija, Rogerijevega sodobnika. Glaven vir in glaven avtor za njegov „Palmarium empyreum“ pa mu je bil *Picinelli*, regularen kanonik v Lateranu, rojen l. 1604, izprva imenovan Karel Frančišek, ob vstopu v red pa Filip. Živel je še l. 1678 [Jöcher]. Glavno njegovo delo: *Il mondo simbolico o sia università d' imprese* je izšlo l. 1669 v Milanu že v drugi izdaji, v letih 1694—1729 pa je od avguštinca *Eratha* pola-

¹ V „protestantski“ pesmi „Ta dan je vsega veselja“ imamo sledečo primero:

Kokâr fonze s'kus' glafh grê
Glafh fe ne resbije
V' glihi vifhi roiien je
JESUS od Mariac.

[Schönleben 1672, str. 388 — Prim. Trub. Zb. str. 172—4]. *Schönbach* pa navaja [Mitth. des hist. Ver. f. St. 1900, str. 176, št. 152] iz Jakoba Lozanskega [iz 13. stol.] to-le: Videmus, quod lux pertransit vitream (sc. fenestram) sine foramine, sine lesione, lux tamen retinet colorem vitree in quod, si vitrea sit rubea, splendor radii est rubeus, et sic est de aliis coloribus. sicut Dei Filius, lux vera, pertransit uterum Virginis sine lesione, et inde secutus est splendor similis vitree. — K temu pripominja: Das ist eine hübsche Fortbildung des alten Gleichnisses.

tinjeno in pomnoženo doživelo štiri nespremenjene izdaje. Rogerij govori o Picinelliju z velikim spoštovanjem; imenuje ga: ta modri Symbolift (I 463); ta vzhéni Symbolift (II 169) in govori o njegovih „kumfhtnih búquah teh fpómynkou (I 463).“ Tu in tam ga imenuje tudi kratko „Filip“; vse to pa so dokazi, koliko se je pečal ž njim in kako dobro ga je poznal. In ni samo slučaj, ampak pojav in dokaz kontinuitete stoletne literarne tradicije, če beremo pri Škrinjarju [Molituv Gréfhnika per ufákimu fedmirih Pfalmov od Pokore k' Bógu sdihujózhiga (Ljubljana 1817), str. 230—231] pri razlagi Psal. 41, 1: „Kadaj hrepeni jelen nar bol po mraslih vodah? S. Augufhtin pove de takrat, kadar kazhe pomori: takrat fe njegova sheja nar bol vname. — Kazhe fo grehi, kadar tedaj te pomorim, tedaj moje ferze nar bol sheja, inu nar bol po tebi o Bog, hrepeni.“ — O tem dualizmu fizičnega in simboličnega sveta govori Škrinjar izrečno [l. c. str. 11]: Kar fe tedaj v' tim Pfalmi od preganjanja, od britkóft, od teléfniga omáganja, inu od vefelja po zherki, tó je, kakür beféde leshé, bére, fe more v' vífhim saftópki od preganjanja, britkófti, omaganja, inu vefelja v' dufhi saftopiti.“

Dasi je bila ta simbolična smer tako zelo razširjena, vendar so se že kmalu pojavili glasovi, ki so bili proti nji. Prvi, ki je začel nastopati proti tej simboliki, posebno proti njenim bohotnim izrastkom v romanski skulpturi, je bil sv. Bernard Klaravalski [Clairvaux 1153], ki nastopa v nekem pismu z gorečimi besedami proti tem raznim čudoviščem, pošastim in nekrščanskim strašilom. In kakor se pritožuje pri Lukijanu Momos z jedko ironijo na „Občnem zboru bogov“, da se je vteplo v božanski Olimp tudi mnogo grdih, pasjeglavih pošasti¹, tako toži sto let za Bernardom prijor Gauthier iz Coinsy, da imajo divje mačke in levi v božjih svetiščih skoro enak dostop in in enake pravice kakor svetniki [Kolloff, l. c. 200—1]. To pa so bila mnenja posameznikov, ki jim je bila ta manira po svoji zasnovi in svojem ozadju tuja. Da je nazadnje sama izginila, za to imamo razne vzroke.

¹ S tem meni egiptovska božanstva.

Prvi in pač glavni povod, da se je ta bohotna alegoričnost precej pristrigla, so bile razne hladnokrvnejše, treznejše sekte, ki so se obračale proti bujnosti in pompu zunanje službe božje. Glavno in zadnje delo je v tej reči opravil protestantizem. Za to imamo v slovenščini zanimive zgodovinske dokaze. Treba se samo spomniti mnogoštevilnih simbolov Marije in bogate zbirke alegorij, ki so ž njo v zvezi in ki so v lavrentanskih litanijah spravljene v pregleden sistem. Če torej očita Ungnad Trubarju, da je hotel uvesti „... die muetter Gottes ... vnd andere mehr papistische Pünctlen“ [Cerkv. Glasb. 1894, str. 35, 3. opazka pod črto], ne dela tega mogoče samo iz kakih teoloških vzrokov, ampak tudi iz nasprotstva do zelo razširjenega in bujnega Marijinega kulta, ki ga je protestantizem sploh imel za nekaj specifično katoliškega. Tudi ne smemo pozabiti, da je stališče protestantov do biblije popolnoma drugačno, tako, da popolnoma onemogočuje tako umetno simboliko, pred vsem pa, da protestantizem ne gre k bibliji preko patristične literature, ki je to simboliko negovala in širila. Zato lahko zanesljivo sklepamo, da je Marijina simbolika v protestantskih pesmih posneta po starejših predlogah, ali da so pesmi s tako vsebino, ki so res nastale šele v prot. času [n. pr. Kumprechtova, ki pa je prevedena in razširjena po nemški predlogi — Trub. Zb. str. 170], nastale pod vplivom te nabožne tradicije. Kako so Marijo preganjali protestanti iz pesmi, ki so jih prevzeli, o tem glej Trub. Zb. 135–6. [Prim. tudi citat iz Trubarja pri Štreklju, SNP III, str. 649, opazka pod črto].

Mnogo je zakrivilo tudi simbolično slikarstvo, da je ta smer izginila. Že pri enorožcu se vidi, kako ga vpodabljanje počasi modificira. Ornamentalno se je že dolgo rabil na kapitélh peržanskih stebrov. Ako pa so hoteli slikarji v sliki pokazati to, kar se je o lovu enorožca pripovedovalo, so prihajali v neprilike. Enorožec bi moral biti v krilu device, kar pa se dá zaradi proporcij zelo težavno pokazati. [Prim. kako je slično nalogo rešil Michelangelo v svoji „Pietà“]. Treba samo pogledati „La dame à la Licorne“ na neki stari preprogi v

muzeju Cluny v Parizu [Umschau, I. c. str. 545], ali način, kako si je pomagal *Mariotto Albertinelli* [1474—1516 — Vergl. Volksmed. I, naslovna slika]. Pri obeh ima enorožec le sprednje noge in sprednji trup na devičinih kolenih, pri prvem je konj s kozjo brado, pri drugem, ki se še najbolj verno drži starega poročila, pa precej podoben malemu oslu. *Alessandro Bonvicino* [Moretto, 1498—1555] pa je v svoji „sv. Justini“ to snov že popolnoma drugače pokazal; pri njem leži enorožec, ki ima že popolnoma konjsko podobo, pri nogah stoječe „device“. [Vergl. Volksmed. I, 120—121]. Enako je že skoro popolnoma izginila zveza med devico in enorožcem na sliki pri Picinelliju [M. S. str. 413]. Najmlajše heraldične oblike enorožca ima mnogo grbov, n. pr. angleški državni grb in grb proštije v Dobrlivesi na Koroškem [Dr. Avg. Stegenšek, Umet. spom. lav. škof. II, str. 5, štv. I]. Tudi ne smemo prezreti, da je bilo težko vpodabljati stvari, o katerih so se po knjigah širila najrazličnejša poročila in ki jih ni nihče v resnici videl.

Na krivo pot so zašli tudi razni ilustratorji, ki so skušali v sliki pokazati to, kar so pobožniki izražali v nežnih primerah in zamaknjenih, mističnih alegorijah. Šiško Menčetič Vlahović [1457—1501] poje v prenežni pesmi Jezusu:

da si ti sam sladak, da si sam medveni,
ti s' ljetni moj hladak, i živac studeni,
koga se opiti bez mire želime
opivši vapiti dan i noć tve ime.

[Stari pisci hrv. II, str. 341, verz. 21—24]. To je nežno in poetično *povedano*. Cithara octochorda ima na str. 114—115 božično pesem s sledečimi verzi:

O! blafene te perfi, o blafeno mleko!
koje bude lyublyeno k — fzebe Dete vleklo.

Oh! dabimi, oh dabi! neg kapliczu vzeti:
od mlekeka, Maria tvojega imeti,

Nebi gladna po fzvetu Duffa mǎ bludila:
negbi fzita do volye, Jefuffu fzlufila.

Velika nežnost te pesmi se ne kaže samo v intimni nasnovi te primere, ampak tudi v precijoznem izražanju, ki se kaže v obilici diminutivov, ki jih v tej pesmi kar mrgoli. Razun tukaj navedenih imamo v tej pesmi še sledeče: Ježušek, slamica, štalica, hižica, žuhkek, Detece, sinek. Enakega izvira je tudi slovenski „polhna“, ki ga v obravnavani adventni pesmi verz 16. pri Schönlebnu še ni! Slične kajkavske oblike v Cithari so: malahni, malahna [str. 115, 116] in še bolj izražen primer: „gola golehna na fzlamicze“ [str. 118]. Vse te primere so poetično spretno obdelane, kdor pa bi jih hotel ilustrirati, bi si jih ne mogel drugače predstavljati ko *fizično*. Sveti Avguštin pravi v mistični zamaknjenosti o Kristusovi srčni rani in Marijinih prsih: *Hinc pascor a vulnere, hinc lactor ab ubere; positus in medio, quo me vertam nescio* [pri p. Rogeriju, PE II, str. 212, 9. vrsta od spodaj], kar nam je v besedah lahko umljivo, ravno tako, če sv. Bernard Sladko-usti v mistični zamaknjenosti Mariji zakliče: *Monstra te esse matrem*. Ker pa vsi mistiki niso imeli tako visoke in zafinirane notranje kulture, kakor se nam kaže pri Bernardu, Frančišku Asiškem in Bonaventuri, so se vedno nahajali ljudje, ki jim niso mogli slediti v te nadčutne višave, ki so občepeli na stvari, katerih duša se ni mogla s temi orli povzdigniti nad predstave fizične realnosti, ki so si torej ta Bernardov klic razlagali popolnoma *fizično*. Fizično pa so ga *moralni* pojmovati oni, ki so hoteli take prizore pokazati v sliki. Tako sliko iz XV. stol. kaže Vergl. Volksmed. I, 168—169. Avguštinov rek pa je pobožna legenda natanko aplicirala na sv. Bernarda. Obširno jo pripoveduje P. Rogerij v svoji LXXX. pridigi [PE II 204—213]. V nji primerja sv. Bernarda Sladko-ustega čebeli (ker se zove „mellifluus“) in pravi o njem [str. 212]: „Pofhlufhájte, kaku fe je enkrat letù godilu. Molil je *Bernardus* enkrat s' gorézhim ajffram pred enim Crucifixam, inu fpremífhluval to britku terpléjne, inu fmèrt fvojga Ifvely-zharja: pole, ta zhas offna fvoje roke *Christus* od krífhá, inu objame *Bernarda*; poftávi njega ufta na fvojo defsnó ftran,

rekozh: *Bibe Bernarde*. Pi, fefsej mvoj Bernard s' mvojga ferza trofht, inu vefsélie. Ah pazh frezhna zhebéla! kaj s'en med, kaj s'eno fladkuft fi ti ta zhafts fefsála, inu obzhutila. Tukaj je *Bernardus* tposnàl, kaj s' enu ternjè, inu fough roshe je vſe pofvetnu vefsélje, inu de nikir dèrge, kakòr v' Bogu je ta právi trofht, inu fladkuft.

She ena druga roshiza je bila, na k téri Bernard fefsál je tudi ta nebefhki med, inu trofht. Pèrkasála te je njemu enkrat *Maria* Diviza. *Bernard* v' njò vefs salublen¹, fdihne: *Monſtra te eſſe Matrem*. O ti prezhifta Diviza! pokáfhi, de fi ti mvoja perferzhna Mati: na katéru fdajzi pomóli ona njemu fvoje divizhne pèrfſe, inu rezhe: *Suge, & bibe Bernarde*. Pi, inu fefsej mvoj Bernard mvoje divizhnu mleku, s' katérim dójla fim mvojga Synù, de taku bodefh glih, kakòr en bratiz fynka mvojga perferzhniga. Ah! kaj s'en nebefki med je fefsála ta nebefhka zhebela S. Bernard na femli.²

Slikanje takih snovi pa ni bilo le kočljivo, ampak tudi ponesrečeno. Mistiki so zrlí sled sence zarje onostranske glorijs in se skušali živeti v ono, česar še uho ni čulo, oko ni videlo in človeško srce ni čutilo, slikarji pa so kazali samo materijalni del vse te simbolike, nekaj realnega, kar kaže realne proporcije, ki se lahko merijo in s katerimi računa kritični duh. Prezrlo se je popolnoma, da imata pesnik in slikar razna pota in različna sredstva, s katerimi dosežata svoj namen².

Vse to so bili glavni *notranji* vzroki, ki so povzročili, da je ta simbolična manira polagoma izginjala. Pri nas se je obdržala, najbolj vsled tesnih stikov z Italijo, daleč v 19. stol., tje do Janežičeve dobe.

¹ Prim. še II 286 . . . ta ú Mario salúbleri *Idiota* [= Raimundus Jordanis, Can. reg. O. S. Aug. — Wetzter-Weltes Kirchenlexikon X, 746], II 554 . . . ta Ifvelyzhani inu ú Mario salúbleri Sufo [Heinrich Seuse].

² Zdi se, da bo šele moderna našla primeren način ilustriranja takih in enakih snovi. Prim. n. pr. kako je Fr. Bílek ilustriral poem Otokarja Březine „Ruce“. Primer popolnoma pogrešene ilustracije v smislu, kakor smo ga zgore razlagali, pa je Koželjev „Gregorčič“. Več o tem glej v „Domovini“ 1908, štv. 140—141.

Da se s temi zanimivimi in važnimi činitelji, ki so v precejšnji meri pripomogli k današnjemu duševnemu razvoju, ne pečamo toliko, tega je kriva prepotenca formalistične klasične vzgoje, ki stremi za nedosežnim idealom ciceronske elegance, za katero po Avgustu, na vsak način pa po preseljevanju narodov ni več latinščine in njenega sveta, kriva mržnja do „katoliške“ literature, „dolgočasnih“ pridigarjev, starih „špehov“ itd. Pozabiti pa ne smemo, da so to stvari, ki segajo v dobo našega slovstva *pred* Trubarjem, torej najstarejši ostanki in prvi dokazi našega umetniškega življenja. Ti ostanki stare klasične literature, prekuhani v zapadni retorti in prepojeni z raznimi školastičnimi elementi, slabo prebavljenim humanizmom in večkrat zablodlim vizijonarstvom srednjeveške mistike, tvorijo *romanizem* v naši kulturi, ki gre v našem slovstvu v nepretrgani črti, vzporedno z drugimi strujami in večkrat neomejeno vladajoč, od početkov našega slovstva visoko v 19. stol. V 16. stol. je katoliška in pozneje protestantska cerkvena pesem, v 17. Janez Svetokriški, v 18. p. Rogerij, ki je tipičen zastopnik te struje, v 19. stol. imamo pri Škrinjarju dokaz za nepretrgano kontinuiteto te literarne struje. *Veritijev* „Popotnik fhiroke in voske poti [V Ljubljani 1828]“ je ena sama obširna simbolična slika v tem žanru, ki pa sicer po svoji zasnovi precej spominja na ljubezensko geografijo „galantne“ francoske dobe. — Danes je tak simbolizem popolnoma nemogoč.

Vredno in potrebno pa je, da se поблиže seznanimo s tem slovstvom, ki je dalo pesnikom in vpodabljaljočim umetnikom nebroj snovi in sredstev, ter v narod zatrosilo precej „narodnega“ blaga [snovi, okrasov, primer, idiotizmov], s slovstvom, od katerega smo dobili prve darove klasične kulture, ki so nam res prešli v meso in kri.

V Gradcu, oktobra 1909.

Národno blágo vogrskij Slověncov.

Spísao v překmŭrskom narěčji Števan Kŭhar.

Pripomnja. Spodaj priobčeno narodno blágo je zapisal v Bratoncih na Prekmŭrskem g. Štefan Kŭhar, ki mi je poslal v porabo tudi svojo zbirko tamkaj zapisanih narodnih pesmi. Te so zanimive zlasti zategadelj, ker nam kažejo, da so tudi Prekmurcem v obče znane iste snovi, kakor sosednjim Štajercem; priobčim jih o svojem času v dodatku k moji zbirki. Njih zapisovavca sem pismeno in ustno nagovarjal, naj bi zapisoval tudi kake stvari v nevezani obliki, iz ktere se dá jezik tamkajšnjega naroda posneti bolj zanesljivo, kakor pa iz pesmi, zanesenih večinoma od drugod. Ugodil je moji želji in njegovega truda vspeh objavljám tukaj z nekterimi opomnjami iz njegovih odgovorov na moja vprašanja. Nekaj pojasnil sem dodal jaz, ker so se mi zdela potrebna, da bo tudi prekmurščine manj vaje bravec mogel brati te stvari. Njih prave cene je iskati bolj v jezikovnem, kakor v narodopisnem oziru; nekaj posebnega je zlasti bratonsko naglaševanje. Dobro došla bodo zavoljo prodirajoče madžarizacije tudi krajevna imena, ki se pa žalibog ne raztezajo na vse Prekmurje *).

V Gradcu, 20. decembra 1909.

*Dr. Karel Štrekelj.***O p o m b a.**

V překmŭrskom ali stároslověnském narěčji je :

„e“ tróje vrste : e, é, ê. Pr.: žeb, lén, svét.

„i“ dvóje : i, í. Pr.: nit, pík.

„o“ dvóje : o, ô. Pr.: boj, Bôg.

{ „u“ dvóje : u, ú. Pr.: ružnía, dúg.

{ „ü“ dvóje : ü, ů. Pr.: lük, vŭš.

„a“ dvóje : a, á. Pr.: rak, vrág

„é“ in „á“ sta bôle dúgiva i vlákiva¹, kak „a“ in „e“. Rávno táko je „ú“ bôle dúgi, kak „u“. „ê“ se čté „éj“; „ô“ se čté „óu“; „í“ se čté „ij“; „ü“ se čté „ŭj“².

*) Kŭharjeve opomnje so pisane v prekmurščini in jim je pripisana črka K, moje so pisane v navadni slovenščini in so sredi prekmurskega teksta postavljene v [].

¹ Daljša in potegnjena (t. j. länger und gedehnter; rastoče povdarjena?).

— ² ij, ŭj je pač premalo določeno, najbrž hoče zapisovavec izraziti le padajoči naglas: i, ŭ. Poleg teh samoglasnikov rabi Kŭhar včasí tudi ō in ô namesto ü in ů: vö, zakóřilli.

á, é, ê, ô, í, ú, ů [ô] so vsigdár naglašeni, záto na té nê trbê drúgoga akcènta. Gda pa akcènt na krátke samoglásnike spádne, se pa beléži tak, da je akcènt z gòranjim dèlom na lêvi kráj naslònjeni (à, è, ì, ò, ù, [ô, ů]) i tò záto tak, ár se ováči [= sicer] čtêvec mêša i tûdi rečij včasik drúgi pomén dobljo. Na prílíko: „vélki“ pomèni „groß“, „vélki“ pa pomèni „Haupt-“. „Mámica“ pomèni „Großmutter“, „mámica“ pa pomèni „der Schwindel“. Rávno tak je drúgoga pomèna „pá“, kak „pa“; „pá“ je zkrátka „pálik“ i pomèni tëlko „zopet“. „Pri kòpanji“ = gdé se kopa, „pri kòpanji“ = gdé se kòple. Té = hic; tè = teda itd.

Legende, pripovedke, verovanja, anekdote in smešnice.

Gda je šče Bôg po zèmlji hòdo. — 1. Kristuš i Pèter sta nègda jáko žédniva prišla do mlátcov i sta je piti prosila. Mlâtci so kùlač¹ z vínóm sránili² v slámo i so njima pràvili, da nèmajo nikaj pijáče. Šla sta záto dále i sta prišla do koscòv, kí so se rávno k zaùtreki správlali. Gda kòsci tèva popòtnika ovárajó³, njima piti ponúvlejo. Kristuš i Pèter sta pilá i tak blagoslòvila víno kòscóm, da èšče dnesdén májo i pijéjo. A mlâtci so pa z ràsojami⁴ stèpali slámo i iskali kùlač, pa so nê mògli nájti. Záto šče mlâtci dèndenéšnji ne dobljo vína.

2. Enkrát sta pa do nèkše kováčnice prišla Kristuš i Pèter i sta vidla, da se je kováč jáko mántrao⁵ i nikak nê mògeo podkováti kobile. Šò njemi je záto Jèzus na pomòč. Kristuš je kobili v kolèni nogò prèk odžágao i òdneso na nákválo i tam zabíogor podkòv. Potòm je pa nazáj nèseo i kcoj⁶ djáo, gdè je vkrej odžágao. Nòga se je prijéla i nazáj dòbra bíla. Gda sta odišla Kristuš i Pèter, je šò kováč pa je kobili tûdi nogò prèk odžágao. A gda jo je nazáj dèvao, se nê štèla prijèti.

3. *Múra.* — Múra, kí nas lòči od našij štájarskij brátov, jáko podkáple na našem kráji. Žè dòsta lèpij gajòv i njív je správila na nikoj⁷ i se posplòj⁸ bòle blíža k vesnicám. Stári lúdjé pràvijo, da de Múra vsigdár dále podkápala, dòkeč ne príde do zádne slovénske vèsi, nájmre do Kòbilja. Gda príde do té vesnice i nas Slovènce tak nazáj zdrúži, bô sòdni dèn.

¹ madž. kulacs, hölzerne Feldflasche. — ² = shranili. — ³ n. (ge)-wahren. — ⁴ = rásohami, vilami. — ⁵ = martral. — ⁶ n. da-zu. — ⁷ Za nikoj (= nič) se navadno piše nikaj. — ⁸ sploh = vedno.

Tô je: Múra bô tam do kôнца svêta stála i nède več lôčila bráte od brátov.

4. *Jêzero na Gredáj.* — Pôleg Gréd jê êdno málo jêzero, štêro nišče ne mòre zmèriti, kak glôboko jê. Tù je prej¹ nègda cêrkev stála i se je vtònila. Gda je lêpo vrême, tè prej lèjko vídi krížec v vòdi té vtònjene cêrkvi².

5. *Iména vesnic.* — Včasí šče jê slíšati, na kak náčin so vesnicam iména dána. Tak napríliko: od Brátonec se právi, da so tú nájprvé trijé jáko vèlki možácje živèli i tēj³ možácje so si brátovje bilí, záto se zové tá vés »Brátonce«. V Deklêžovji so pa prej jáko lêpe deklíne bilé i zatôga volo je ta vesnica »Deklêžovje« imé dobíla. V Ižekovci so prej jáko lêpe híže mèli, na Melinci pa bilô dôsta mlínov i zavôlo tôga so tème vesnicama dána tákša iména. V Bèltinci so prej mèli êdno vèlko bèlo⁴, štêro so z kùlača napájali. Lipôvčarje so pa lepô ználi pôle obdelávati. Tíšina stojí na tihšíni, Túrníšče je pa od vèlkoga túrna dôbilo imé. Búkownica, ár so okôli njé búkovi logôvje itd.

6. *Samostánje.* — V zdášnjem vrêmeni nêmamo vu cêloj slovênskoj krajíni nobédnoga redovníškoga samostána⁵. V prêšnji čásaj je prej bilô več. Tak právjio, da so redovnicje bilij pri Gôrnoj Lèndavi i v Štêvanovci. Nadále pri Kôbilji na êdnom brêgi je prej túdi bio vèlki samostán, gdê je naše lústvo zá-

¹ = prê t. j. právi, dicunt. — ² Mislil sem, da je tukaj pomotoma izpuščen »se«. Kùhar mi píše zastran tega: »Vèlo sam trém možákom, naj mi pripovedávlejo od tôga krížeca, i vsi trijé so tak právili, kak je zgôraj napísano Vslêd tôga ne vém prav, ka je tú vôostalo, ali se (nájmre se vídi) ali pa èlôvek (da najmre èlôvek vídi). Tú pripômnim, da jê več tákšij stávkov n. pr.: Gda bratva minè, tè žè dobí v vsáksoj křémi nôvo víno; »Jêjte, jêjte, li mòre jèsti, ka te leží dèlali«, právjio máti težákom. Gda romarji ídejo na bôžo pôt, se njim naráča: »Gda do Múre prídete, mòre kakši záloš [založaj] krúha v njô vréti, da srečnej prêk prídete!« itd. K. Izpasti je mogel tudi kdo (što). — ³ Iz tevi = te-vi = te(i)-ovi. — ⁴ Bèla = bela krava ali kobila. — ⁵ »Prvé so té rêči (samostán i túdi redovník) nê poználi, a kak zhája »Marijin List«, sta se obêdvej rêčej podomáčili. Lústvo nájmre v vsakšem snôpiči vídi i èté: »Čísti dohòdkí do obrñeni na zídánje êdnoga samostána v krajíni slovênskoj na Vogrškom.« A pôleg »samostána« i »redovníka« je túdi klôšter i barát (plur. baratje); redovníški = baráčki, a, o; pri núnaj — núninski, a, o.«

vetje najšlo vu bojnom vrêmeni. Té samostán je Tõrk z cerkvjõv vréd razrúšo. Dnesdén že sàmo ništeren cigeo, kak razvalina, kaže mèsto, gdê so nègda slovènski redovnicje glásili rêč bòžo.

7. *Bràtonska kapêlica.* — V Bràtonci je prilična¹ kapêlica. V njénom oltári je podòba Marije pomočnice, kí má prav žalosten obráz. Právijo, da je tá Marija bòle prijaznoga i bòle milostivnoga obráza bila, gda so jo na oltár djáli. A veščáni so se sploj² svajüváli zavòlo kapêlice i tò je Marijo preveč razžálilo i zatò je pòstao njéni obráz tak žalosten, da či jo človek zdaj gléda, se njemi mili, i ga ščéjo skuzé³ pobiti.

8. *Od sídanja bèltinske cêrkvi.* — Gda so začnoli bèltinsko cêrkev zidati, tè je prej právo zidár, da de ona deklina, štèra prvi škáf mòrta prinesé, živèla ali jáko dúgo ali pa jáko màlo. Natò je dúgo nè štèla nèsti mòrta nobèdna deklina, ár se je vsákša bojála ráne smíti. Nazádnje se je podála èdna deklina i je nèsla prvi škáf mòrta. Zidár se je smejáo i njoj právo, da de živèla stò lèt i bètežna nigdár nede. Tak se je túdi zgòdilo. Dočákala se je stò lèt i betèga nigdár nè kùšala.

Gda je pa cêrkev gòtova bila i so križec dèvali na tòren, tè se je pa nesrèča zgodila. On, kí je križec gori nèseo, je mametliv⁴ grátao. Namèsto èdne lùknje je vido trij i tak nè znao, vu štèro bi djáo križec. Záto píta, vu štèro lùknjo naj dène. Májster njemi skriči, da vu srèdnjo. Potòm je pa právo lùstvi, naj Bogá mòli, ár je ov zgòraj vu vèlkoj nevàrnosti. Lùstvo je začnòlo moliti. Ov zgòraj kòmaj dène križec vu lùknjo, se njemi zvrtil mámica i spádne dol. Spòdaj je pa stáo èden židov, kí je nè mòlo Bogá. Tòmi židòvi je spádnò ov na ràme i ga je osmërto, a njemi sàmomi se pa na vèlko čúdo nikaj nè prigòdilo.

9. *Bogojánska cêrkev.* — Bogojánčarje i Ràzkržančarje so naednók dálí cêrkvi zidati. Zidanje obèj tèvi cêrkvi je èden májster zéo prèk. Právijo, da se je té zidár zmèšao s plánami i je tisto cêrkev zozídao v Bogojini, štèro bi mògeo zidati na Ràzkrži, a tisto pa, štèro bi mògeo zidati v Bogojini, je zozídao

¹ Priličen = precej lep. — ² Sploh = vedno. — ³ Solzé. — ⁴ Omotičen.

na Rázkrži. Záto májo zdaj Rázkržančarje veľko, Bogojánčarje pa málo cérkev.

10. *Patrôn stáre deklěšovske cérkvi.* — V Deklěšovji je bila v přešnjij časaj lesěna i s slámov pokrita cérkev. Patróna té stáre cérkvi so ně nazáj na oltár djáli vu nôvoj cérkvi, něgo so ga na cérkev pod slěme odněsli, gdě ěšče dnesdén jé. Tá stára podobá má do kôlen náge nogé i včasí što píta, zakáj má gôle nogé. Stári Dekležanci právijo, da si je té patrôn, gda so njemi cérkev dělali (zídali), sám hodo v Ižekovce i v Brátonce ritovine i šope¹ prôsiti, i si je mōgeo oblěko do kôlen gôri podsúkati, da je něbi zbláto, ár je tistoga hipa jáko veľko bláto bilô.

11. *Oskrúnjena kapěla.* — Med Renkôvci i med Diděrovci ně dáleč od veľke cěste je stála kapělica na čast sv. Jéderti. Někši nevěrník je tó kapělo oskrúno, da je vřgeo svetici v obráz člověče bláto. Bōža rōka ga je včasik dosěgnola. Zatrědno je pôleg kapěle i ně več mōgeo z mēsta. Gda so přišli pobōžni lŭdjé s prosěcijov² tá, da bi ga rěšili, je dŭhovnik právo lŭstvi: Či té grěšnik na obráz spádne, bo pogŭblen, či pa vznák spádne, se zveliča. Lŭstvo je molilo i grěšnik je spádno na obráz. Kapělo so natô razrŭšili i so je več ně nazáj zídali.

12. *Tōrska kŭsa*³. — Gda je Tōrk zádnykrát razdírao po našoj slověnskoj krajini, tē je edno brŭnčeno⁴ kŭso povřgeo pri Diděrovci. Ta kŭsa je dúgi čas stála na pôli i se nišče ně brigao za njô. Nazádne so si pastérje dogŭčali, da jo zaprávijo⁵. Zakôrili so záto veľki ôgen⁶, i so jo tam nôtri vřgli. Gda se je žē dōbro ožarila, tē je pôčila narázno i je žnjé tēklo raztōpleno srěbro i zlát⁷. Tōrk je nájmre zláte i srěbrne pēneze meo

¹ „Gda žito (= rž) mlátijo, tē včasí [precej] slámo gôrberějo i jo skitijo pa zvěžejo v včksi snôp, štěri snop se zovē ritovina [škopnik]. To rábijo za pokrívaje. Ali prvlé, kak se hápijo (začnejó) pokrívati, z ritovine napravijo šope [n. Schaub], štěre potóm ležē na strěho lŭčajo. Tŭdi pšenično slámo berějo gor i vžejo v snôpje, štěro snôpje se zovē otěpine. Otěpine rězejo i dělajo ž njlj sěčkô². K. — ² Govori sē tudi presēcija. V Předgah, ki jih je objavil Valjavec, se piše prosēcija. („Prošēcija je bole po vogŕskom, ki právijo proseciô³. K.) — ³ Psica. — ⁴ Iz brunca = brona. — ⁵ = vničijo (vernichten). — ⁶ „Něšterni právijo ôgen, drŭgi ôgjen; tó je bōle po starínskom i tŭdi bōše⁴. K. — ⁷ Zlat = zlató: „Tē prstan je čisti zlát, ist reines Gold = je z čistoga zlatá⁵. K.

sranjene v toj kúsi, štèro je vslèd vèlke sile s pènezi vréd pri Didèrovci povrègo.

13. *Bèltinski grád.* — Dòsta lèt je žè minòlo i bi lúdjé skòro zevsèma pozábili, kákša dèla so se godíla vu bèltinskem grádi. Vu tom grádi so se prej nájpvrle tóvaje¹ držáli. Tej tóvaje so kmétskomi lústvi nigdar nè včínili nikše škòde, nègo gròfe i drúge plemenitáše blížnij krajín so vèčkrát oròpali. Záto so tèj srdé dóbili na té tóvaje i so je pregnáli vò iz gráda, štèroga so se tè samí polástili. Tak je prišeo bèltinski grád vu ròke plemenitášov i gròfov, od štèrij je naše slovènsko lústvo prav dòsta mòglo trpèti.

Tak se právi od èdnoga gròfa, da je vnògo zemlé po krvici vkrej zéo od sirmákov. Sirmácje so se jòkali i ga preklinjali. Záto, gda je mro, je dúgo nè nájšeo pokòja med mrtvími. Skòro vsákšo nóč se je na žaréčij kočújaj s štírami žaréčimi kónjami pripelo v grád. Vráta so dòli zaklèpali, postávlali so strázo, a bilò je vse zamán. Okòli deséte vòre so se vsa vráta naednòk gòrodpíla i preminòči je pridívo s strášnim ropòtom v grád, gdè se je do pònòči midúo. Gda je vòra v tòrni dvanájset bijla, tè se je té vu gròbi pòkoja nëimajòči grof nazáj vò z gráda pèlao i so se za njím vráta samá zapíla. Tá stráhota je dúgo trpèla i v grádi se nè vùpao držáti níšce.

Nazádnje so se èdno nóč zbráli nèkši gospòdje i so se v grádi vu èdnoj sòbi kártali i pilí, da bi tak pričákali tò strášno prikázen, nájmre preminòčega gròfa. Ob edenájstoj vòri so se dvèri na sòbi gòrodpíle i se preminòči pokáže v žaréčoj ópravi. Po sòbi je pògledno, potòm pa odišeo. Rávno tak se je godílo na drúgo nóč. Na trétjo nóč so pa gospòdje, ki so strážili, vzéli èdno kúpico víše i so jo natočili z blagoslòvlenim vínom. Gda je preminòči pálik¹ prišeo, tè so ga zváli pít rekòč: »Hòdi i pij tí túdi z námi svétoga Jánoša blagoslòv. Natò je šò preminòči k stòlovi, vzéo kúpico² i je pio. Gda se je nápio, tè je

¹ Tolvaji, tolovaji. — ² Pálik = zopet, iz pa+li+k; ta konèni k je posnet po drugih adverbijah, ki se v starem jeziku končujèjo na -ky, —ko (n. pr. pak, tak, ètak, včasik, èdnok). — ³ V nekterih besedah ima prekmurščina u za etimologièni u, ko bi vendar pričakovali ū (ű); vse kaže, da so te besede izposojene iz narečij, kjer se govori u, n. pr. pri sosednjih hrvaških Medžimurcih. Take besede so: kúpica, slúga (poleg slúžiti), usòda itd.

pregôvoro: »Bôg vam lêpo pláti; na tô sam žê jaz dúgo čakao«. Potôm je premíno i ga je več nigdár nê bilô viditi.

Zet tôga grôfa je vido, kâk strâšna usôda je doségnola njêgovega tésta, záto je prvlé, kak bi mro, v teštaměntomi odrédo, da se vsa zěmla, šτέρα je po krvici pridòblena, po njêgovej smrti mòre nazáj sirmâkom dàti. Njêgov nasledník njemi je nê spúno té želé. Záto je vu tistoj hiži, gdě je teštaměnt pokòjnoga sránjeni¹ bio, vsâko nôč nastâno vėlki ropôt. Tô ga je nájmore opomínalo, naj spúni želô pokòjnoga. A on je na-dále trdokòren ôstao. Teštaměnt je ôdneso k plevánoši, s kěm sta vu vėlkom prijátelstvi živěla. Plevánoš je té teštaměnt srâno vu oltár pod Šakraměnt i natô je v grádi mér nâstao. Nêgo gospôd gráda i plevánoš sta zatôga vòlo po smrti nê nâjšla pôčinka v groběj. Zakopáli so jiva na lêvoj strâni v cěrkvi i sta ponôči vèčkkrát vò z grobòv prišla i se z žarěčimi měčami nagánjala okòli oltára. Gospôdje gráda pa èšče déndeněšnji nêmajô níkše srěče v ròdbini. Dozdáj je siná skòro noběden nê meo i tak cělo imánje vsigdár na tühinca² príde.

14. *Vislice.* — Da je v prěšnjij časaj dòsta lúdi mòglo na vislicaj svoj žítek dokònčati, nam kâže tô, da je dòsta vislic bilô gorpostávleni. Tak lúdję právijo, da so èdne bilé postavlene pri Lipòvci, i edne drúge že na ov kráj Brátonec pri Němščeki. Věsili so pa tůdi za vsâko malěnkost³, kak nam tô sleděči dogòdek kâže. Na vislicaj pri Lipòvci so zâdnji krát vēsili slúgo, kí je v Běltinci pri grôfi slůžo. Té slúga je z èdnim vrěčom ôves vkrao grôfi, da bi kònjom bôle meo kaj polâgati. Tô se je zvědilo. I či so rávno grôfovi bilí kònji, kí so té vkrâdnjeni ôves jěli, odpůšćenja je záto li nê bilô. Sirmák slúga je na vislicaj mògeo mrěti. Od tôga slúga se pripovedávle, da so ga èden redovník sprevájali na slědnjo pôt. Stísnoli so ga

¹ = shranjen. — ² T. j. tujca. Prehod j v h ni glasosloven, ampak produkt analogije. Kakor govori Prekmurec dűj (iz dűjh) za duh, poslűj za posluh, straj za strah itd., poleg oblik z j pa rabi tudi oblike na h: enako je mislil, da je beseda tűj iz tűh in je iz tega dalje naredil tühinec (primeri pri Krelju tujin, hrvisrb. tugjinac). Prim. tudi sméhati za smejati, po smeh. — ³ „Malěnkost; té rěči národ, istina, ne rábi. Na město njé se právi ètak: Za vsâke malé oné vòlo, za vsâke malé stvári volo, za vsâkoga málôga zrôka volo“. K.

prej pod svoj plášč i so ga jáko lepô tolázili. Nazádnje so njemi pa pravili: »Sinek moj, nikaj se nebòj! Vídim. da si nedúžen! Či v dôbro prídeš na ôvom svêti, skáži se mi!« Ešče tisto nôč, pred šterov se je tô strašno dêlo vršilo, se je redovniki skázao êden běli golôb, šteri je z veseljom perôti vkúp spòkao i potòm premíno.

15. *Sôbočki grof.* — Kak so grofêvje¹ nêgda lèjko pêneze zaprávlali, štere so njim sirmácje prislúžili, nam káže sledéči dogôdek. Sôbočki grof je večkrát prišeo k rakičanskomi grôfi i sta se kártala za pêneze. Ednôk je rakičanskomi grôfi ránški pod stò spádnò. Grof se za njim prigno i ga je iskao. Sôbočki grof ga píta: „Prijáteo, ka dêlaš?“ „Eden ránški mi je dôl spádnò i ga iščem“, je bio ôdgovor. Natô je sôbočki grof vzéo êdnò bânko, jo je k svêči pôdržao i vížgao. S tów vížganov bânkov je té svêto pod stôlom rakičanskomi grôfi, da je té ránški iskao.

16. *Jôkanje na bràtonskij Trátaj.* — Vêčkrát što pripovedávle, da so njemi êšče vlasjé vse vujška šli, tak mílo jôkanje je čtò na bràtonskij Trátaj, gda je kêsno v nôči tam hòdo. Tòmi jôči se pripíštuje sledéča zgodovina. V stárij časaj so grofêvje níkšega smilênja nê mèli do sirmákov kmêtov. Kmêtje so málo zemlé mèli, pa êšče po toj je grof svôje črêde páseo, i či se je lèpše silje prikázalo, bòle je je zaprávo. Záto so si lèta 1847. dogúčali bràtonski kmêtovje, da do šli pa z svôjij njiv dôli zgônijo gospòcke ovcé. Gospôd bêtínske grofčíne, po iméni Dika, je zatôga vôlo vèlke srdé dôbo i je kmète potvárjao² i tóžo pri sodníji, da so njemi tēj ovčára štèli vmoriti, či rávno tô nobêden niti na misli nê meo. Sodníja je kmète obsôdila i na pô lèta v jêčo vrgla. Zvün tôga je êšče vnožino vojákov prišlo vu vés na žakúcijsko³ i tô rávno tè, gda so kmêtovje v Egersègi v vózi bíli. Tak se je maščúvao⁴ Dika nad bêtínskimi kmetami, kí so pa nikaj nê drúgo včínili, kak

¹ „Grofêvje ali grôfovje? Dôbro je obôje. Dôlnji lúdjé pravijo grôfovje, gôrnji i goričanci pa grofêvje. Rávno tak: pôpovje i pôpêvje. Prêkmúrje se razdeli na trí tále: Dôlnje (saládsko), gôrnje i goričko. Jaz prebívlem na dolnjem i bi po pravici môgeo grôfovje napísati, a nalášč sam písao grofêvje, da se mi tô bòle dopádne“. K. — ² Potvarjati = verleumden. — ³ = Eksekucija. — ⁴ Ta oblika z začétnim ma pač ni narédna.

lástno svôje imánje so bránili. Za tóga krivičnoga maščúvanja vôlo je pa Dikaja túdi doségnola bôža rôka. Včasí¹ po smrti je prišeo jôkat na brátónske Tráte, gdè so njêgove črède silje zaprávlale sirmâkom i šče zdaj vèčkrát jôče tam vu tèmnej nočej tak mílo, da po človeki vse škráb² ide, či ga čúje.

17. *Càsar prepové bitje.* — Za gospòčine — tak so zvali vrêmen pred 1848. lètom, gda so èšče kmètovje pri nás zevsèma gròfom v milost i v nêmilost bíli prèkpušèeni i na gròfoskoj zèmlji vsa dèla oprávlati mògli — so grofèvjè naše lústvo prèveč dáli bití. Či je što kèsno na dèlo prišeo, ali pa nê tak dèlao, kak bi se hajdúki vidlo, tè so ga na dèrèš³ potégnoili i so njemi po 24 vdárcov gori vùžgali. Lústvo se je nê mèlo kòmi drúgomi pritòžiti, kak casári. Njèmi so dáli na znánje neznòšno grozovitnost gròfov i njúvij hajdúkov. Càsar se je sam štèo od tóga prepričati, záto si je sirmâško oblèko vzéo na sèbe i prišeo v Deklèžovje k èdnomi kmèti, Kobíleci, slúžbo pròsit. Kmet njemi je právo, da ga nêmre v slúžbo zèti, ár njemi nêma s kêm plácati. Natò njemi je po sirmâško oblèčeni càsar odgòvoro, da nepròsi drúge pláče, sámo stròšek naj njemi dá. Kmet ga je vzéo za hlápca i ga je zgòno na nòč s kobilami na pášo pa njemi vèlo, da zaútra naj ràno domò prižené, da nèbi kèsno prišla orát gròfi. Hlápec je pa zaútra nalášč dúže páseo. Gda je domò prignao, ga je vért⁴ krégao in njemi právo, da si zdaj strpita »sèdem svòji«. I rêsan, gda sta na gròfosko pòle prišla, tè so žè drúgi vsi oráli, záto so njima hajdúcje včasik vsàkšemi 24 vdárcov prisòdili. Prvlè so štèli kaznúvati vértu i potòm hlápca. A hlápec je právo, da tò on zakrívo, či sta kèsno prišla, záto on ščé prvlé kaznúvan bití. Natò ga hajdúcje potégnejo na dèrèš. Gda so njemi 12 vdárcov gorvùžgali, tè je hitro gòrstáno, razgrèno sirmâško oblèko, i je pokúzao svoj casárski plášč. Hajdúcje so na kòlena spokápali⁵ prèd casàrom i so ga za odpúščénje prosili. A càsar je kaznúvao gròfa i hajdúke. Grof je mógeo vèč

¹ Včasí, včasik = takoj. — ² Škrab = groza. — ³ Schlagbank, madž. deres, 'Block, 'Peinbank', kar je iz slovanščine: koren der-schinden, schlagen'. — ⁴ Vert iz n. Wirt, Hauswirt, gospodar'. — ⁵ Kápati, iter. od ka(p)noti, 'fallen'.

lêť vojákóm oblêko prískrbêti, hajdúke je pa v temnico zápro. Bitje je pa prepovêdao i zdaj od tistoga časa več nebi jejo.

18. *Zákaj je Bôg žalosten.* — Na brátónskom pôli pô-leg cêste, štêra v Deklêžovje pêla, jê êden stári pio¹. Na tom pili je kâmena podôba Jêzuša. Jêzúš sedí i glavô má na rokô naslônjeno, kak êlôvek, ki kaj jáko žalúje. Vêčkrát što píta od stári lúdi, zákaj jê té Bôg tak žalosten. Edni právijo, da njemi je zao, ka je êlôveki slobôdno volô dáó; drúgi pa, da je zátó pôstao tak žalosten, ár se je njemi žê sámomi préveč vidlo, kêlko je náše slovênsko lústvo môglo trpêti.

19. *Lûtar Mârtin.* — Lûtar Mârtin, gda je svôjo krívo vêro razšírávao, je žê prej tijem² do Râdgone ségno, i bi tak mêo k nám Slovêncom priti. A Bôg je inâči zrâvnao. Pri Râdgoni je zablôdo, i príseo v êdne gorice, gdê je vnožino mále decé najšeo, štêra so sŭbo rožjé na kŭp nosila. Tŭ píta tô dèco, ka do dèlala, da tô vkŭp nòsijo. Dèca so odgovorila, da do na tom kŭpi Lûtar Mârtina žgáli, potòm so pa premínola. Lûtar je vido, da tô bôža prikâzen bíla, zátó je mér dáó Slovêncom i nê dàle razšírávao svôje kríve vère. Tak je rêšo Bôg nás Slovénce od Lûtarove zmôte. Slêdkar so se je, zálíbo, li nêšterni poprijali i té zovéjo dnesdén za bojnêce ali lûtaráne³.

¹ Pilj, lat. pilum, sgn. phil (Pfeiler). — ² = prê (bajé) tja; tijem iz tija+m(o) po kam, tam. — ³ „Bojnêce je, têlko sam êŭo práviti, v zvêzi z nêksím bôjom. Mogôče se mi šče posrêči pozvêditi več od té stvári. Tŭ têlko pripômnim, da Medžimurci nás vse za bojnêce zovéjo, mi pa navêkše sâmo od Lûtaránov právimo, da so bojnêce.“ — K. Oblika bojneci je pač iz bohnci, ki se sliši med Kajkavci, n. p. v Varaždinu, ter se rabi v oznamenilo ljudi iz Medžimurja, Prék murja, pa tudi s slovenskega Štajerja. To ime je zabavljivo; štajerske študente so n. pr. v Varaždinu dražili: „Bohnec, ka maš svinske êrevlje?“, ker so ti êsto nosili domaêe êrevlje iz svinjske kože. Poleg bohnc pa se govori med Kajkavci tudi bohme, kar kaže biti bolj prvotno. Beseda se mi zdi narejena namreč tako, kakor prlek iz prvlje in se je k nom. sg. *bohmek umeknil pluralnemu -ci, ker je ta padež bil navadnejši; potem pa je prevzel c mesto k-ja povsod. Potemtakem bi beseda *bohmek, bohme ci pomenjala ljudi, ki se radi zaklinjajo z bogme, prim. Prešernove „bogmeje na meji otomanov“. Prehod konsonanta g v h ni nemogoč, zlasti če je vplivala še kaka narodna etimologija, iz h pa mora nastati v prekmurščini j. Razen tega more v besedi Bog tudi onemeti g, ker se te besede premnogokrat rabijo, prim. na Krasu bomé, hrv. bôme, r-

20. *Markova A'nika.* — V prvěšnjem vrěmeni je prej ědnoga h́pa radovědnost vsěj Brátončarov k ědnoj máloj h́žící bila obrńjena. Vu toj h́žici je prebivala lěpa deklina, šteroj je imé bilô A'nika. Tô A'niko je vsákšo nŃč ob 11. vŃri obiskao ěden preminŃči mladěnc, ki si je za vŃlo njéne nezvěstosti v smřti iskao tolážbe. — A'nika i ěden mladěnc sta se náimre jáko lúbila. E'dnok sta v Rakičan na veselice šla i sta tam ostála kěsno v nŃč. Gda je bilô 11 vŃr, sta se pŃdala na pŃt prŃti dŃmi. Gda sta prišla do rakičanske kapěle, tē sta si pred tŃv kapělov s prisegov oblúbila, da ěden drúgomi zvěstiva¹ ostáneta. Nē dúgo potŃm je A'nika prelŃmila zvěstost i vslēd tŃga se je mladěnc vmŃro od vělke žalosti. KŃmaj so ga sránili vu to hládnŃ zemlŃ, žē je prvo nŃč ob 11. vŃri prišeo tam odnet² i je obiskao svŃjo nezvesto A'niko. Obiskao jo je potŃm vsáko nŃč v čarnŃj³ oblěki, šterŃ je meo, gda njemi je A'nika zvěstost oblúbila. A'nika bi se ráda rešila tŃga neprijětnoga obiskováńja i je prŃsila děčke⁴, naj pridejo strážiti, i gda preminŃči pálik pride, naj ga naženějo tamŃdnet. A bilô je zamán! Děčki so prišli z orožjŃm, něgo preminŃčega so nē vidli. Vidla ga je sámo A'nika. Po h́ži so škropili z blagoslŃvlenov vodŃv, molli so Bogá, A'nika se je več dnij pŃstila i vse tŃ je níkaj nē pomágalo. PreminŃči je prišeo vsákšo nŃč k svŃjoj nezvestoj A'niki, ki je od dněva do dněva bŃle vějnola. Nazádnje se je A'nika podála někam dáleč na božopŃt i se je s tē pŃti nigdár več nē povrnŃla domŃ. LŃdje so si gúčali, da je v samostán stŃpila i pokŃro dělala vse žive dni, drúgi so pa právili, da jo je mladěnc s sěbov Ńdneso. Právoga pa nišče nē znao od njē práviti, ár njoj je več nigdár nē glása bilô.

21. *Žaréča črěda v MŃzgaj.* — Pred něsternimi lětmi, tak právijo stári lŃdjē, se je v MŃzgaj čŃdna prikázen skažŃvala. Někši preminŃči ovčár, Čáci, je nájmre tam žaréče ovce páseo.

spasíbo, mlr. bo zná (bog zna) itd. In řes imenujejo, kakor razvidim iz lepe Pávlove razprave o cankovskem narečju, došle mi še le ob korekturi, v Cankovi prebivavce Slovenske vesi, Gornjega in Dolnjega Sinika, Čepenec, Dolenjec in Štefanovec z obliko, ki nima več g, namreč B o m ě c t' Ń < Bomečká < Bomečje < *Bogmecje od *Bogmek. — ¹ = zvesta; končnica va = dva. — ² tam odnet = tamo od nekod. — ³ sic! —

⁴ Děček = fant, der Bursche.

Vêčkrát je bilô po nôči videti té žaréče ovcé i gda so se mào raztêple, je ovčár sfúčkao i natô je je žaréči pes nazáj vkûp zavîrno. — Té ovčár, ki je z êdnov neporôčenov ženôv v Múzgaj v ovčárnica¹ živo, je prej jáko vèlki grêh včino. Zátô, gda je ednôk nevârno zbêtežao i se s tôga grêha spovedávo, tê so njemi spovedník naložili tákšo pokôro, da se mòre živoga žežgati. Ovčár je šô natô v ovčárnice, gdè je vèlika črêda ôvc bila. Tam si je na slâmo légeo i jo vûžgao. Njêgova neporôčena žena je tô zapázila, ga hitro z ôgnja potégnoa i rešila. Ovcé i pes so pa z ovčárniciami vréd zgorêle. Za trí dni merjê tûdi ovčár, a med mrtvimi je dúgo časa nê najšeo pokôja, âr je tëlko nedúžni živálic môglo za vôlo njêga na tak strâšen náčin s svêta preminoti. Po Múzgaj se je prikazûvao po nôči i je fúčkao za svôjimi žaréčimi ovcâmi.

22. *Premínôči ôča s Bistrice.* — Na Bistrici je êden — Magdičov — ôča po vsôj sili bráno sinôvi, da bi si té vzéo za ženo svôjo izvôljenko, s štêrov sta se jáko lûbila. A zamán je bilô vse. Deklina je dála tómi mladénci nêkaj tákšega pojêsti, da jo je tê nê môgeo več povîcti, nêgo si jo je vzéo za ženo. O'ča je natô jáko čêmeren grátao i preklínjao snehô. Nê dúgo potóm je zbêtežao i mro. Kômaj so ga zakopáli, že je na drúgi dén domô prišeo. Drúgi ga nê vido, sâmo snêha, i kamakôli je šla, vsepovsêdi ga je vidla. Vêčkrát, gda bi prêk prêlaza mêla iti, jo je preminôči vîgeo prêk. Snêha bi se ga râda rešila i je prôsila sôsede, da bi z bičami prišli i preminôčega nagnáli od hiže. A tô vse je nikaj nê pomagalo. Zátô se je snêha správila i vnôgo pêneza odnêsla v nêkši samostán redovníkom. Têj redovníki (!) so potóm dôlodmolili, da preminôčega nê več bilô domô.

23. *Strâhota v Nêmsčeki.* — V Nêmsček je prišeo k nêkšoj ženski ôlovek, ki je meo vnôgo pêneza. Té ôlovek bi jáko lèjko s svôjimi pênezami živo i njemi nebi trbêlo beráčiti. A on je li hôdo od hiže do hiže i je vnôgo álmuštva znadóbo. Vse tô je v Nêmsček k toj ženski nôso. Ženska je tô krvično blágo gôrjemála i zatôga vôlo je môgla dôsta strâhote prestáti, gda je té ôlovek mro. Premínôči je nájmre za vôlo krvičnoga

¹ Schafstall; „Lûtaranje pa právjio ovčárna: Bô êdna ovčárna i êden pastír.“ K. — Št. Kûzmič piše ovčárnica (Jan. X. 1).

álmuštva nê nájšeo mirá med pokòjnimi. Vsáko nôč se je prikázao v njénoj sòbi med podobami; tûdi živína i posòda, štero si je ženska za njègove pèneze nakúpila, je nê mèla mirá. Večer se je kòmaj málo zamráčilo, žè je nèkaj nevidnoga po kúnji¹ i po klèti dèlalo strášen ropòt. Ženska je nê mògla té stráhote prenášati i je dála bèltinskoj gòspodi na znánje. Gospòdje so sami štèli tò videti, záto se ji je več vküp správilò i so se peláli èden večér v Nèmšček. Tam so šli v tisto sòbo, gdè se je premínòči prikázúvao i so s kártanjom pregánjali svòjo razbúrjenost.² Za èden časek je šò èden izmed njì vò glédati i gda je nazáj v hižo stòpo, tè je vido mrtvoga med podobami. Od vèlkoga strahá je nê mògeo rěči povèdati, sámo z rokòv je kázao svòjim prijátelom na stenò. Vsém so naednòk kárte z ròk spádnole i gospòdje so bèžali tamòdnet. Stráhota je trpèla dúže³. Preminòči je hòdo domò dotèčas, dòkeč je ženska nê zádjnega njègovoga krájcara med sirmáke dála.

24. *Zakúnjeni pènezi.* — V Múzgaj je živo èden ovčár, štèri si je z vèlkov grèhotov i po krvičnoj pòti správlao pèneze. Záto je pred smrtjóv dúgo na mántri bio i nê mògeo mrèti, dòkeč je té krvične pèneze nê tá lúčo. — Té pèneze je potóm èden človek z gòrnji vesnic nájšeo i z veséljom nèseo domò. A njègovo veselje je nê dúgo trpèlo. Žè prvo nôč ga je prišla kòza lízat i njemi nê mirá dála dotèčas, ka je mògeo té nájdene pèneze nazáj tá odnèsti, gde je je nájšeo. — Za tèm je pálik nèkši Brátončar, Vučák, nájšeo i domò ódneso té pèneze. S tèm se je rávno tak godílo, kak s prvim. Tûdi tòga je prišla kòza lízat i je mògeo pèneze nazáj v Múzge odnèsti. Tèj pènezi so se prej slètkar dúgo po Múzgaj kotáli i ji je več nišče nê vúpao gòrvzèti.

25. *Kmet s Bèltinec.* — V Bèltinci je živo niki kmet, Horvát, kí je lèpoga žrèpca meo. Tòga žrèpca je bòle líbo, kak vse drúgo na svèti. Pri njem se je držao vnòči i vudné.

¹ kuhinji. — ² „Tò rěč lústvo pogòsci rabi. Pòleg razburjenosti šče rábi sledèće reči s té korenike: razbùrkani = razburjeni (aufgeregt); bùrkuš: kí si níkaj nedá valati, sámo svòjo kozò deré; burjajca: gda v zímí jáko vòter píše pa snég seítá (séntán, séntá) nòsi, tè pravímò: „V toj búrjajci pa nè bi rad šò níkam.“ K. — ³ = dalje, kompar. od dolg.

Vsigdár njemi je polàgao i ga česao tak, da zavòlo tòga žrèpca niti v nedèlo nê šò k mèši. Zàto pa tùdi, gda je mro, se je vsàko nôč na žaréčem žrèpci domò prijàhao. Domàči so se ga navolili i so velèli njègovej sèstri, naj ga ednòk pita, ka bi rad. Sèstra ga je rësan pitala, i njoj je odgovoro: »Žrèpca odajte i pèneze, ka za njèga dobíte, vse med sirmàke razdèlite!« Tak so včínili i pokòjnoga več nê bilò domò.

26. *Kmet, ki je zemlò podàrao.* — V Bràtonci je živo kmet, Škàfar, ki je rad sòsedom zemlò podàrao. Gda je mro, ga je zadèla stràšna kàzen. Po nôči je po svòjoj njivi v vèlkoj pùti¹ mògeo nositi zemlò. Vèčkrát, gda je što vnòči mímò njègove njive šò, ga je slíšao, kak milo je jécao pod vèlkov žméčavov. Nazàdnje ga je sòsed Bakán rëšo té nevòle. Šò je kèsno v nôči domò i naènkrát začíje gròzno jéčanje svòjega pokòjnoga sòseda, ki ga je s prosécím glàsom pitao: »Kàma naj dènem?« Té je mào pijan bio i njemi odgovoro: »Nimák!² Gdè si (v)zéo, tá dèni!« Na té reči je pokòjni pùto na kla vrgeo, tak da se vse zemla stròsila i pràvo: »Bòg ti stòkrát plàti, zdaj si me rëšo té vèlike kàzni!«

27. *Dvâ lòvca i rojár.* — Pripovedàvle se, da je nékši bèltinski lòvec, Grúškovnják, gda je pìvikrát šò strèlat, nalášč v èdno razpetjè strèlo. S tèm si je od vragá pridòbo tàkšo mòč, da je slètkar vse zàdeo, kakòli je štèo. Gda je pa té lòvec vmro i so ga na pokopališče nèsli, je nàstao tak stràšen vihér, da je vsa razpetjá spòdro, štèra se v tistom kràji nahájajo.

Rávno tak si lùdjé gučijo od èdnoga lòvca, Srake iz Raščíc, ki je Božánstvo meo v pùkši zavítano. Tòmi je tùdi do smrti slùžila srèča. A gda je mro i so ga štèli na pokopališče nèsti, so čútili, da je drvò prázno, àr je tèlo žè vrág odneso.

Èden deklèžovski rojár, Vohar, je pa prej pri rojèj mèo Božánstvo. Právijo, da so včelè narédile lèpo kapèlico z voská, v štèro so Nàjsvetèše položile. Srèča je pri rojèj vèlka bila, àr je medú³ vsigdár dòsta bilò. A rojári, gda se je s tòga spo-

¹ Butte; puta pomeni tùdi oteklino, če se n. pr. kdo udari na čelo; če je ta pùta mala, se zove rožec. — ² Nimák = neumnež. Rabi se pogosto, n. pr. ti nimák nòri! ali ti nimák nèmi! tako tùdi nimača za ženski spol; adj. nimást; podstava je v è m. r. — ³ = medú.

vedávao, je spovednik nalóžo takšo pokôro, da se môre živoga žežgati. Záto je šô v pârmo, tam naprávo ôgen i se zgôro. S tóv pokôrov si je prej rêšo dúšo od skvarjenjá.

28. *Běltinski pobiráš*¹. — Běltinski pobiráš Marič tůdi zná povědati, ka je krvično blágo. Ednôk je prej ědna žěnska pěneze priněsla na molitvi i je plevánoša šče nē bilô vu sakristiji. Prôsila je záto pobiráša, da naj bi dáo tē pěneze plevánoši i njěmi je tůdi povědala, na kak námen naj moli. Pobiráš si je pa ětak mislo: »Zákaj bi jaz dávao tē pěneze plevánoši, věj² jaz sám lějko tō obmólim!« Tak je tůdi včino. Pěneze je nē dáo plevánoši, něgo sěbi je zadržao. Príde nôč i si pobiráš lěže dol. Kômaj so njěmi málo oči vkůp prišle, že ga je někaj nevidnoga dol s postelě vřglo. Gor je stáno i šô nazáj na pòsteo. Za 'n krátek čas je že drůgôč na srědi hiže lěžao. Na drůgo nôč se je pálik tak godilo ž njim. Tē so njěmi prišli na pамет žěnskini pěnezi, štěre je nē dáo plevánoši. Na drůgi děn, kak je znáglič gôrstano, je šô k plevánoši i njěmi je tá dáo tiste kráicare, štěre je žěnska na molitvi priněsla. Potóm je mēr meo po nôči i si več nigdár nē žělo krvičnoga blága.

29. *Saběborski žůpan*³. — V Saběborci⁴ je živo ěden oštarjáš, kí je vnôgo pěnez meo. Za tēmi pěnezi je skomedlěvao támošni žůpan. Ednôk je oštarjáš odišeo vína kůpůvat i tō vrěme je žůpan šteo ponůcati, da bi njěgove pěneze v svôjo lást pridôbo. Šô je záto večér kěsno prôti oštariji, štěra je že zapřta bila i oštarjáška je spát odišla. Žůpan je rúzo⁵ i jo pròso, da naj njěmi gôrôdpré, ár bi rad duhán meo. Oštarjáški se nē vidlo, da jo tak kěsno v nôč gorzdrámfao, a naposlěd njěmi je záto li štěla želô spůniti. Gda ga je pa nòtri pústila, tē jo je

¹ Mežnar — ² = vědi, stsl. vězďb r. věďb (saj). — ³ „Do leta 1848. so věškoga (òbčinskoga) poglavára zvali za žůpana. Po 1848. leti je pa někaj časa nē prišeo drůgi člòvek za notárjoša, kak kí je znáo nēmški (lůstvo právi: nēnški) i tej nēmški notárjoše so potóm žůpana prekřstili za riftara. A rěč žůpan je záto poznána pred lůstvom, ár stáre māmice dōsta pripovědávlejo od žůpanov, kak so hodili težáke zapovědávati i so kríčali pod óknami, od grófov mito jemáli itd. V Gánčani šče dněsděn zovějo Mánčecove za Žůpanove, ár so stári Mánčec (zdaj že pokôjni) žůpan bilí.“ K. — ⁴ ružitij je pač onomatopoeičěn glagol; tukaj pomeni „trkati“, spodaj tůdi „ropotati“; prim. srgn. rúschen „rauschen, lärmen“. — ⁵ Prim. osebnò ime stč. Soběbor, stp. Sobobor „adjuvans in pugna“.

nê duhán prôso, nègo pêneze i se njoj prtio, da jo vmori, či njemi ne dá penez. Oštarjáška je dála pêneze i njemi s prisegov mógla oblúbiti, da ne povê nikomi, što je ôdneso pêneze. Žtupan ide s pênezi prôti dômi i si začne premišlávati, ka bô ž njim, či ga oštarjáška ovádi. Tá miseo ga je prestrášila. Šô je zátô nazáj i je štêo oštarjáško vmoriti. Roké njoj je na hr̃bet zvézao, prineso êdno vâjat i jo je štêo obêsiti za kváko, na štêroj je vôra visila. Naênkrát njemi pride na pâmet, da je môrebiti kváka preslâba i nêde mógla obdržâti oštarjâške. Zátô si je djáo stôlec, stôpo gor nânjega i je sêbi zadrgno vâjat okôli šinjeka, da bi tak skúšao, či je kváka zadôsta môčna ali nê. Med têm se njemi je stôlec sklêkno i prevrgeo i tak je žtupan obêšeni ôstao pa za nêkelko minôt dúšo pústo. Oštarjáška ga nê mógla odsloboditi, ár je roké mêla za hr̃ptom vkûp zvézane i je cêlo nôč tak mógla ostâti pôleg obêšenoga žtupana. Na drúgi dên so prišli sôsedje i so jo rêšili nevôle. Žtupan je pa viso na kvâki, štêra je njemi zadôsta môčna bila.

30. *Tûrjančarje i škôniki*. — Tûrjančarje ali, kak samí sebé šegâvo zovêjo, »varašanci« žê od nègda rádi kaj posêbnoga májo. Tak na priliko svôjo vês zovêjo za »váraš«, veščane pa za »pôrgare«. Têj varašanci so prej ênkrát želêli tákšega škônika, ki bi njim dèždž znao naprâviti. Dúgo so ga iskali i tê nazâdnje so kômaj nâjšli êdnoga, štêri je prâvo, da njim on naprâvi dèždž, nègo sâmo tê, gda de njim vsêm po vôli. Djáli so zátô tôga za škônika. Žê na drúgi dên pride êden pôrgar k škôniki i njemi velí, naj dèždž naprâvi. Škônik njemi je prâvo, da naj s sêbov prižené êšče pêt pôrgarov. Za 'n krátek čas stojí šest varašancov pred škônikom. Škônik je zaporêdoma pítao, štêri vse želê dèždž. Te prâvi prâvi, da želê; te drúgi tûdi; a trétjemi je žê nê po vôli; tak tûdi štirtomi i pétomi nê. Natô je je škônik domô zgòno pa njim vêlo, da naj tê pridô nazáj, gda de vsêm po vôli. Varašanci so odišli domô i so se več nigdâr nê povrnoli k škôniki za vòlo dèždža, ár je vsêm nigdâr nê bilô po vôli, ka bi šô dèždž.

31. *Lûtaránski sprévod*. — Deklezánci dôsta znájo prâviti od lûtaránskoga¹ sprévoda. V Deklêžovji je prej nègda živo

¹ V prekmurščini in vzhodni štajersčini do Pohorja se govori za končnico -ter v nekterih tujkah -tar, ker so se besede naslonile na

èden Miška, kí je lütaránske vère bio. Gda je té Miška mro, so Dekležanci v vèlkoj nevòli bìli ž njim. Nè so znàli nájmre, kak bi ga v zemlò spràvili. Èdni so pràvili, da ga more gdè nòtri v kàkšo gràbo vřči. A bìli so tàkši, ki so tò nè dàli, ár so se bojàli, da bi domò hòdo, či ga na tak náčin zakòpajo. Poslali so zàto po fàrara (tak zovéjo pri nás lütaránskoga pòpa), kí je v Püconci prebivao. Lüdjë so radovédni bìli na té sprévod, zàto jìj je vnožino vküp prišlo. Fàrar se je pripelo i sledéčo slovò jemáo od pokòjnoga Miška, sevèda na pò jòčič: »Bi lèjko àte ali té, ali èni ali ov Miška mro, nè rávno tí! Što de pa zdaj té konjëve meo, ka si tí njáo? Vidim na gümli tròja kòla z rúdmí² dòlobrnjena: što de zdaj tò meo, ka si tí Miška mro? Pod kápelicov gjèsta dvà lágva z mélov napúnjeniva: što de zdaj tò gjò, ka si ti Miška mro? Sirmák, sirmák Miška, ka si tí mògo mrèjti!« Gda je dàle od vsèga pohištva na tak náčin slovò zéo, tè je pràvo: »Kvìplite, kvàplite, vsi dòli spokvápłite!« Zdjaj je dòlpoklèkno, i zmòlo èden »Očenáš«, potóm pa: »Kvìnte, kvànte, zdaj vsi gòrstànte!« Na tò je gòrstano i vèlo: »Zdjaj pa zdignite srmáka Miško! Ali ne nèsite ga kre plòta, ár se za plòt prime i domò pride! Ne nèsite ga po blàti, nègo po zelénoj tràti!« Lüstvo je nè mòglo dúže smèha zadržàti i tò se je fàrari tak vžàlilo, da nè pràvo dàle svòjega gòvora, sàmo je dokònčao z rečmí: »Bláženi so vsi preminòči, ár oni spíjo vudné i vnòči! Amen.«

32. *Svéte bàbe.* — Nàše lüstvo je jáko verjëtno³. Tò lástnost pa vèčkrát kàkše zvíte osèbe sèbi v príd obrnéjo. Tak je v prèšnji časaj vèčkrát bilò čùti od kàkše »svéte bàbe«; tùdi èšče dnèsdén včasik, sàmo da žè zdaj lüstvo nèšče več tak vèrvati, kak prvlé. Tàkša svéta bàba je prej živèla nègda na Bistríci i je tak zvita bìla, da je nè sàmo Bistrčànce, nègo tùdi prebiváoce⁴ drùgij vesníc več lèt za nòs vòdila. Od té babé se mi je sledéče posrèčilo vküp zbràti:

tvorbe na ar, zatorej Lütar, dva metara, tri litare, druga narečja so ostala pri -ter in vidiyo v končnici pregibni e. — ¹ njao = nehal (zapustil); n omehčujoči j je nastal iz h; ogrsko slov. ² nējáo je dalo nijáo in naposled njao. — ³ rud (oje) je iz madžarščine, kamor je prišla beseda iz srbščine; da je beseda v prekmurščini tujka, zato govori u nam. pričakovanega ü. — ⁴ = leichtgläubig. — ⁵ Govori se tudi prebiva v ce (izgovori: prebiváfce) in poleg te besede se rabi tudi stanovník.

Tá svéta bàba je večkrát zamrla. Tákrát je sàmo njéno tēlo bilô tū na zēmlji, a dūša je pa na òvom svēti v nebésaj, v purgatôrjumi i v pékli hòdila i tam vidla dūše preminôči. Gda se je nazáj oživēla, tē je lūstvo hodilo k njoj, kak na božopôt, pozvedávat, ka je usôdjeno njegovim pokòjnikom. Èdnomi je právila, da njégovo déte v nebésaj áleluje spēvle; drūgomi pa, da je njégov óča vu purgatôrjumi i jáko želē òd-njega, da bi kaj sirmákóm dáo, ár de tē óča hitrēj z purgatôrjuma v nebésa šô. Včasí je tūdi právila, da je tōga ali ònoga dēdek v pékli. Gda je pa što táksi tá prišeó, kōga se je bojála, da jo nèbi vu lažēj zgrábo, tē je navádno právila, da zdaj nē tista vōra, ka bi òna kaj znála práviti, ár je njoj nē dáo, da bi vsákšo vōro znála tákše reči razodēvati. Včasí je pa tūdi potihoma šepētala tákšega hípa¹, da zdaj ne smē dvá trí dní nikaj na glás govoriti, ár s tōv pokòrov šest dūš má vō s purgatôrjuma rēšiti. Lūstvo je sevēda vervalo i jo bogátò darūvalo. Gda jo je nōč gdē pri drūgoj hízi nájšla i tam mōgla spāti, tē je pa po nōči v snēh z mŕtvimi govorila. Kákšega znánoga mŕtvoga imé je naprēj nōsila, kí je prišeó s purgatôrjuma njô za pomôč pròsit. Ednòk je pri èdnoj hízi spála i vnōči začne govoriti: »S purgatôrjuma? Što? što? Mlínarič? Ivan?« Natô je domáča žēnska právila: »Nē Ivan, nègo Màrtin!« Ár je Màrtin bio on Mlínarič, kí je nē dávno v toj vési mŕo. Gda je žēnska tō vmēs pregovorila, se svéta bàba prebūdila i jo je jáko kárala. Na glavô je djála roké i tak jókala, da zàkaj njoj mirá nedájo, gda ona z mŕtvimi govorí! Ká de prej zdaj tá preminôča dūša dēlala, štēro so od njé pregnáli. Domáči so se natô zoságali² i so jo začnoli toláziti. Gda so njoj žē kákši lēpi dár prinēsli, tē so jo máló nazáj v dòbro volô správilí.

Vēčkrát je pripovedávala, kak jo je vrág skūšávao. Ènkrát, gda je v cērkev šla, se pridŕúžo k njoj vrág i je dòsta kaj zimlávao³ ž njé. Gda sta pa do někšega prēlaza prišla, tē je

¹ = v takem času. — ² = prestrašili; prim. sas „Entsetzen“, sasiti „erschrecken“; temne besede, ki pač niso izprevržene iz zasiti?

— ³ „Zimlávati = zvedavati; rázloček je tō, da zimlávati pomēni, či po zasitikanij potēj ščēmo kaj zvēdēti, tajno, indirektno, tak da naš cio ostáne tájen; zvedavati pa, gda po vednakoj pōti ščēmo zvēdēti i smo odkritosčēni.“ K. Zimlavati je tvorba iz iz-imati, kjer se je v inŕn.

vrág njô sílo, da bi naprèj šla, a òna tô nê štêla privoliti. Nazádnje je vrág môgeó iti naprèj i se tê prigôdilo, da njemi je èdno písmo ž žèpa spàdnolo. Bàba je tô písmo hitro popàdnola i bèžala ž njim prôti cêrkvi. Tam si je namôčila rokô v blagoslôvljeno vodô i začne škropiti. S tèm je tê pregnála vragá, kí je po vsój síli šteo písmo nazáj zéti. V tom písmi je púno dúš bilô gòrzapísani, štère si je vrág v svôjo lást za pèkeo pridôbo. Med vèčimi tûdi èdnoga odránskoga¹ človéka imé. Tô písmo je òna vničila na sledéči náčin. Prinèsla je ilovico i zamèsila èden koláček. Na srèdi v té koláček je djála písmo. Potóm je zakôrila v péči i gda je žè péč žarèča bíla, tê je djála té koláček s písmom réd nòtri. Či prej písmo zgorí, do rěšene vse dúše, štère so gòrzapísane, či pa nezgorij, do pogûblene. Písmo je zgorèlo i na tak náčin je tá svéta bàba več jèzero dúš s pèkla rěšila.

Gda je vrág gdê dête podmèno, tûdi tam je znála tá bàba právo dête nazáj správití. Vràžje dête je djála pred žarèčov pečjòv na lopár i je právila: »Dête, povèj mi, ali si ti právo, ali nê! Či mi nepovèš, tê nòtri v péč vřžem!« To tríkrát. Natô je prej vrág nazáj odmèno dête.

Pèkla je nadále tá bàba máličke koláčekke, tak vèlke, kak je orèh vèlki. Té koláčekke je pod iménom »svéte deklé krùh« dávala lùstvi i je právila, da tēj koláčeki takšo čúdivitno môč májo, da, či je gdê ôgen, na štèro hrámbo se èden táksi koláček vřže, v tistoj hrámbi tê ôgen níkše škôde nèmre včiniti.

Vèčkrát je rěkla: »Či bi jaz kòmi právila, da sem vídla Marijo i v resnici je pa nèbi vídla, tê bi s tèm tak pregrešila, da je več nigdár nebi vídla.« A òna jo je pa vèčkrát vídla. — Svéto Tròjstvo je prej tûdi znála razložiti, nègo tô je nikomi nê smèla ovàditi. — Na nòč je môgla vsa čísla v plehnáto škatúlo zaklenòti, ováči bi njoj odnèsle preminôcij dúše, kí so k njoj s purgatòrjuma prišle. Èšče tak so nê mirá dalé, nègo so po nòči stèpale tô škatúlo i rúžile ž njòv. — Od sòdnega dnéva je právila, da bô tê prišeo, gda de se 2000 lét písalo.

obliko vrnil iz sedanjikovih oblik (jemljem) lj (²izimljati); naposled je glagol privzel še sufiks -va. — ¹ Adranci in Adrianci, pa tudi Odránci, Adránčarje se govori. Prim. razlago tega imena v ČZN. III. 63 (Vodraci, Adrijianci).

— Nadále právjio, da je tá »svetica«¹ méla Kristošove ráne vélkoga tjédna i je prej věčkrát právila, da do se na njénom gròbi čúde² godíle. —

Édna drúga »svéta bàba«, Grahojca, je pa pred kàkšimi petnájstimi létmi bíla v Bèltinci. Tá je prvlé dôsta občevála z ònov, štèra je na Bistrici bíla i se njoj je vènda povidlo, na kak lèjki náčin je tá živèla. Záto se je òna túdi za »svéto« napravíla. Ali nê je bíla tak zvíta, kak prvèšnja; človek bi hitrèj vèrvao, da nê bíla pri právoj pámeti. Túdi od té naj stojí tú pár rêči.

Lústvo bi ràdo znàlo svòjo i svòjij pokòjnij usòdo, záto je šámrló³ k njoj i od njé. Ènkrát je prišeo èden starèši Bèltinčar, Trátnjek, k njoj pozvedávát, ka de se ž njim godílo po smrti. Ona njemi právi: »Ti človek, za tebé bi žè túdi dòbro bílò, či bi se záčno pokòro dèlati, ár je v pékli grózna pòsteo za tebé pripravlena!« Té sirmák se je natò tak zosàgao, da je odbèžao domò i trí dni kléčao, mòlo i se vdárjao po prsaj.

Tá bàba je túdi právila tò strašánsko neúmnost, da je òna Kristuša preporodíla.

Ednòk je pa napovèdala sòdni dèn, štèri bi za dvá tjédna mògeo priti. Lúdjé so se zosàgali i z vélkim stráhom čakali kónec svéta. Žènske, štère so toj »svetici« kaj bòle dvorile, so si dalé bèlo slárnato oblèko naréditi, ár njim je právila, da de òna 40 dúš za sèbov v nebésa vlèkla, i té dúše mòrejo vse bèlo oblèčene bíti. Zádne dnève je žè vsáki trèpeto od stráha i so si povsèdi bòše jèdi pripravílali. Pri nèštèrni hižaj so tèva dvá tjédna vse bòše pojèli i na zádni večér so si kúlinje⁴ skúhali, štère gda je vertinja na stò prinèsla, je jòčič právila: »Zdaj se pa tè najèjmo zádniokrát! Več nam níkaj nède trbèlo!« Po večérji so se vsi skúšíváli i slovò vzéti èden od drúgoga i tak šli spát — zádniokrát!

¹ Ta beseda, ki jo rabi ljublj. očitna spoved, se je torej med ogrskimi Slovenci še ohranila. — ² Kakor beseda nebo je tudi beseda čudo prešla v Prekmurcih v ženski spol: neba, čúda; povod je temu pač dat in lok. sg., kjer se je oblika nebi, čúdi štela za padež a-deklinacije. — ³ Je drlo; Pleteršnik pozná besedo v pomenu 'rauschen'. —

⁴ Kúlinji, 'Flecknudeln', tenki, štirivoglati, 4—5 cm široki in 6—8 cm dolgi mlinci; bav.-n. Küchlein, srgn. kuechelin.

Sôdni dén je nê napôčo, kak je »svéta« bába právila, záto so njoj lûdjé več nê šteli vèrvati. Nêštèrni so šče srdjé dôbili na njô, ár so dôsta dèla zamûdili i vse bôše potrošili. Záto je môgla tá »svetica« zapûstiti Bèltince i je odišla na Melince. A tûdi tam njoj je srêça nê dúgo slúžila, ár so jo hitro zgràbili v lažèj. Èdna žènska je nájmre zgònila¹ možá v lôg drva sèkat, òna pa šla k toj svétoj bábi, i se njoj tóžila, da je njéni môž mro i da se njoj vsákšo noč strášno sènja od njèga, záto bi ráda zvédila, ka se žnjim godí na drúgom svèti. Tá bába njoj je právila: »Tvoj môž je v pékli i nêga več pomôči zá njega!« Natô se je žènska začnola smèhati i njoj právila: »Tô je laž! Tí tú lûdi nôriš! Moj môž šče živé i v lôgi drva sèka!« Natô je tûdi tú zgûbila tá »svéta bába« vso část i poštenjé. —

V najnovêšem čási je pa na Bûkovnici bila èdna deklina, k štèroj so lûdjé zdálèčega kràja hodili pozvedávat té ali one nesrêče zrok, zdravila za rázne bolèzni itd. Gda je što k toj deklini prišeo, jo je navádnò nê nájšeo domá. Vslèd toga je môgeo pri sôsedi pozvedávati, káma je odišla i gda príde domô. Pri sôsedi so pa zvédili od tóga tûhinca, zakáj je prišeo, v kákšij razmèraj živé itd. Gda je potóm k deklini prišeo, njemi je žè tá naprèj znála práviti, zakáj jo je poiskao i ka njemi trbè. Sôseda njoj je nájmre vse skrmá² naznánila. — Toj deklini so prej tûdi nèkše pogáčiçe pékli, s štèrij je znála prerokúvati srêčo bodôčij dní.

33. *Gànčki còmprnjek*. — V Gànčani je živo còmprnjek, Kržanič, od štèroga lûdjé pripovedávlo, da je jáko znao còmprati. Napríliko: Gda je ednòk sôsèd njègove rèce ôdao kopûnári, je té còmprnjek tó naprávo, da kopûnár njègovi réc nigdár nê môgeo nikomi odáti. Nazádnje je je môgeo nazáj v Gànčane pripeláti i tam pûstiti.

Ènkrát je pa mlátce meo tè člòvek. Mláto njemi je kûma³ Mančec i dvá drúgiva možáka. Gda so vse zmlátili, je kûma večér vrêče pšenice vóni niháo i je tó vnôči šteo vkrádnoti.

¹ = pognala. — ² Skrivoma. — ³ Boter. Tako govore samo dolenji Prekmurci; gorenji in goriški pravijo boter; botrina se rabi v pomeni 'botrstvo'. Kûma ima v nom. pl. kumuvje.

Gda cômprnjek zaspí, príde kùma po pšenico. Tèžko si jo je na ràmo zavlékeo i jo šteo nèsti domô. Ali ka se je zgôdilo? Nikam z mèsta je nê mògeo! Šteo je pšenico z ràme djáti i tûdi nê mògeo. Tak je tam stáo s tóv pšenícov na ràmi, dòkeč je nê zaútra cômprnjek na gûmlo príseo i njemi právo: »Kùma, dòl dènite pšenico, dòl! Věj¹ vam jo je znán² tèžko na ràmi držàti!« Na té rečí se je rěšo sirmák kùma brèmena, štero je celo nôč na ràmi držao i potòm njemi je nigdár več nê príšlo na míseo, da bi krádnò. (Konec pride.)

Mala izvestja.

Kje je bila Curta^{1,2}

Rimska Curta se samo enkrat imenuje in sicer kot selišče ob cesti iz Sobotice (Sabaria) v Ptuj. Treba je torej, da najprej dotični tekst preštudiramo. V Antoninovem itinerariju² čitamo:

I.

a	Vindobona	Poetovione	mpm ³	CLXXXIII
	Sabaria		mpm	XXXIII
	Arrabone		mpm	XX
	Alicano		mpm	XL
	in medio Curta			
	Poetovine		mpm	XXXI

¹ Věj = saj. — ² „Znán, znánka, znamkar = vendar, n. pr. vej si pa znán né ódnoro? Věj mi pa znánkar pláčaš eden líter vina? Věj žè, gda se mačák obúje! Té človek je znán pijan, da télko káple! Na mesto vej se govóri tûdi vèjm, n. pr. vèjmšò = vej bom šò; vèjš = vej boš; vèjš pa šò?“ K. Znan = znam; znankar = znam+ka+že.

³ Z ozirom na članek g. prof. Kovačiča v našem Časopisu 1909 str. 140—152 in v knjigi Trg Središče str. 79—81.

² Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum. G. Parthey et u. Pinder. Berolini, MDCCCXLVIII str. 122 in 123.

³ Milia (passuum) plus minus.

II.

a	Poetovione	Carnunto	mpm	CLXIII
	Poetovione			
	Halicano		mpm	XXXI
	Salle		mpm	XXX
	Sabaria		mpm	XXXI
	.	.	.	.

Primerjajmo oba teksta med seboj! Številke pri postajah povejo že prevoženo progo, torej razstoj med krajem, pri katerem stoji številka, in med prej imenovanim. Torej je od Ptuja do Halicano 31 milj, od Halicano do Salle 30 milj itd. Narobe je od Sobotice do Arrabone 20 milj¹, od Arrabone do Alicano 40 milj in od Alicano do Ptuja 31 milj. Ista cesta se opisuje enkrat iz Ptuja proti Sobotici, drugokrat pa v nasprotni smeri; deloma so različna tudi krajevna imena in številke, a svota vseh milj je v obojnem seznamku skoro enaka (91 ali 92 milj). Vrhutega se v starih rokopisih nahaja sicer mnogo variant glede pravopisja krajevnih imen, ne pa z ozirom na številke. Tekst je torej verjeten in zanesljiv.

Kaj je torej s Curto? 1. Pri besedah »in medio Curta« ne stoji nobena številka, torej razstoj med Alicano in Curto ni povedan s številkami, ampak z besedama »in medio«. Curta leži v sredi 31 milj dolge proge Alicano—Ptuj. Ta razdalja je zapisana v dveh med seboj neodvisnih tekstih, ki računata progo v nasprotnih smereh, a dobita isto število. Curta je torej med 15. in 16. miljnikom. 2. Izdajatelja sta tekst enako umela. Pišeta z malo začetnico »in medio Curta«, kakor imajo tudi vsi rokopisi. Kraj se je torej imenoval samo Curta in je bil okoli 15—16 milj oddaljen od Ptuja proti vshodu. 3. Ako bi izraz »in medio« spadal k imenu, bi Latinec pisal In media Curta, tako pa je krajevno določilo: in medio (est) Curta. 4. Stvar postane popolnoma jasna, ako se seštejejo vse indikacije razdalj od Vindobone do Ptuja. Skupna svota znaša 184 milj, kakor je napovedano v zaglavju. Pri tem pa proga Alicano—Curta participira z ničlo, ker se šteje le proga Alicano—Ptuj.

¹ Številka XXXIII pri besedi Sabaria znači razdaljo od prejšnje postaje Scarabantia

Da se vidi, kako se oba itinerarija spopolnujeta, ju natismemo enega poleg drugega.

	I.	II.		
	Poetovione = Poetovione			
31 milj	{	Curta	{ 31 milj	
		Halicano = Alicano		
30 milj		Salle		40 milj
		Arrabone = Arrabone		
31 milj	{	Sabaria = Sabaria	{ 20 milj	
<u>92 milj</u>			<u>91 milj</u>	

Iz Ptuja se torej čez 15–16 milj pride v Curto, potem čez 15 milj v Alicano, od tam čez 30 milj v Salle, čez 10 v Arrabone in slednjič čez 20 milj v Sobotico.¹

¹ Peutingerjeva tabla (Miller, Die Weltkarte des Kastorius, genannt die Peutingersche Tafel, Ravensburg, 1887) ima za progo Ptuj–Sobotica naslednje postaje:

Petavione
XX
Ad Vicesimum
XLIII
Arrabone
XX
Sabarie.

Vsa dolžina proge znaša 83 milj nasproti 91 ali 92 zgoraj opisane ceste. Ker je prvih 20 milj spričano po izrazu Ad vicesimum, zadnjih 20 se pa strinja z Antoninovim itinerarijem, ostane dvomljivo edino število XLIII. Ako bi stalo mesto njega število LI ali LII, bi bila cesta identična z zgoraj opisano progo. A ni verjetno, da bi se bila ta številka tako popačila. Ker jo je smatrati za pristno in je kratka proga 83 milj edino mogoča, če je šla cesta severno od Ptuja čez Slovenske Gorice, zato moramo „ad Vicesimum“ iskati kje ob Muri in ne pri Središču, kakor je menil prof. Kos (Letopis M. Slov. 1897 str. 12).

Od teh krajev je zagotovljena samo lega Ptuja in Sobotice, druge postaje se pa morajo določiti s pomočjo rimskih napisov, ostankov cest, miljnikov in ravnokar dognanih razdalj. Te razdalje se dajo v vsako karto prenesti, ako se konſtruira posebno merilo za rimske milje na podlagi merila dotične karte. Ena rimska milja je 1.48 *km*, dve sta 2.96 *km*, tri so 4.44 *km*, deset jih je 14.8 *km* itd. V čim večjem merilu je narisana karta, tem natančneje se da merilo rabiti. Sedanja državna cesta iz Ptuja v Središče meri v karti 1:600.000 26.5 *km*, v karti 1:300.000 30.3 *km* in v karti 1:75.000 30.95 *km*, v resnici pa 32.5 *km*¹. Na specialni karti zmerjena proga je torej skoro za 5% krajša ko v naravi. Sled rimske ceste iz Ptuja proti Alicano je za večji del odkril profesor Ferk. Stavimo njen začetek v Spodnjo Hajdino, kjer se križa s cesto Ptuj—Srem. Od začetka kakih 15—16 milj (22.2—23.7 *km*) proti Alicano mora ležati Curta. Bila je v bližini Ormoža ali pa Ormož sam. Ime Curta mogoče ne pomeni nič drugega ko *curtis* t. j. dvorec, pristavo, torej vsaj izkrajajoedino posestvo, ne pa večjo naselbino. Kako pa se je imenovala od prof. Kovačiča odkrita rimska pristava pri Središču, nam je popolnoma neznano in ne bomo najbrž nikdar vedeli. To usodo deli ta pristava z mnogimi drugimi tovarišicami iz rimske dobe po Slovenskem Štajerskem: O njih molči sporočilo, molčijo napisi, ostalo nam je le nemo pričevanje razvalin o nekdanji kulturi.²

Dr. A. Stegenšek.

¹ Po sporočilu č. g. A. Kuharja v Središču.

² Glede izraza *Polstrau* opozorimo na krajevna imena: *Bolsterlang*, *Bolsternang* in *Palsterkamp*. Izraz *Polstrouwe* = *Pfuhlstreu* se nam zdi po pomenu brez primera v krajevnem imenoslovju in nesmisel, jezikoslovno pa se da reči, da bi se bilo *Pol* moralo enako spremeniti tekom časa v *Pfuhl*, kakor se je *ouwe* v *Au*, ne pa v *—eu* oziroma *—streu*!). *Witen* — v *Weiten*(stein), *wizzen* — v *weisen* itd. Da bi bilo Središče dobilo ime, ker je neki ležalo sredi med dvema Dravskima strugama, tudi ni verjetno. Imamo še vrsto drugih Središč, potem Srednje vasi, razne *Mitterdorf*, *Mitterberg*, *Mittereck* itd. Eno krajevno ime se samo iz sebe ne da varno razložiti, ako se ne raztolmači ob enem skupina analognih izrazov, med katere spada, torej v našem slučaju bi se morali upoštevati vsaj vsi kraji z imenom Središče.

Književna poročila.

Dopsch Dr. Alfons: Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenalpen. Weimar 1909. Str. VII, 179.

Dočim pri nas mnogi premlevajo nezmislno frazo, da štajerski Slovenci nimamo zgodovine, je v nemškem zgodovinskem znanstvu zadnja leta narastla precejšnja skupina razprav o važnih vprašanjih, ki zasegajo naravnost v osrčje naše starejše zgodovine. Glavne točke, ki so zadnja leta predmet znanstvenih raziskav, so naslednje:

1. Starejši zgodovinarji so učili, da so stari Slovenci, prišedši v alpske dežele, gojili poljedelstvo na popolnoma zakroženem in stalno obdelanem prostoru in ob enem živinorejo, novejši zgodovinarji pa zagovarjajo „nomadsko“ podmeno.

2. Staroslovenski župani niso le krajevni predstojniki in sodniki, ampak ostanki posebnega, gospodujočega sloja, v starodavnih časih tatarskega rodu. (Smurdi.)

3. Župani so bogatejši, pastirski sloj; njim je podložna množina kmetov, ki s požiganjem leto za letom na novem prostoru obdelujejo polje, njim za petami pa gre gospodujoč pastirski sloj s svojo čredo. Le-ti kmetje-poljedelci so bili Slovenci, katerim njihovi gospodarji-pastirji niso niti dopuščali rediti živine; saj je celo beseda „mleko“ tatarskega izvora.

4. Ta razlika med župani-živinorejci in kmeti-poljedelci sega še v pozni srednji vek in ima svoj izraz v urbarjih, kjer je različna dača županov od dače podložnih kmetov.

5. Ko so se Slovenci priselili v sedanje kraje, niso ustanovili stalnih selišč na prostranih ravninah in po širokih dolinah ob večjih rekah, ampak so brez stalnih selišč iskali prostora ob pobočjih hribov in gor; doline in ravnine so morali prepustiti pastirjem.

6. Šele ko so Nemci zavladali našim deželam, so nastala stalna selišča - vasi in prej neomejeni pašniki so bili razdeljeni v zaokroženo ozemlje. Vkljub nemškemu preustroju in gospodstvu so se vendar še skozi stoletja ohranili sledovi prastare socialne ureditve med Slovenci.

7. V znanem obredu vstoličevanja koroških vojvod se je ohranil spomin na nekdanjo revolucijo kmetov-podložnikov proti gospodujočemu sloju županov.

Brezdvomno so to važna vprašanja za kulturno zgodovino Slovencev v prastari in srednjeveški dobi in postala predmet živahnega znanstvenega boja. V ospredju tega boja stoji *dr. F. Peisker*, docent na graškem vseučilišču, in njemu ob strani prezgodaj umrli Slovenec Vladimir Levec. Dočim so razni učenjaki le v posameznih člankih in ocenah označili svoje stališče napram Peiskerjevi podmeni, ji je pa prof. Dopsch posvetil celo knjigo. Med tem mu je že tudi Peisker odgovoril v „Vierteljahrsschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte“ VII, 326—337, Dopsch pa zopet Peiskerju istotam str. 581—590. Z Dopschevo knjigo in

Peisker-Dopschevo repliko še stvar niti blizu ni rešena, ampak ta zapleteni problem je sedaj po priliki v tistem stadiju kakor mlado vino, kadar vre.

Načeloma očita Dopsch Peiskerju, da ima njegova podmena preozko podlago, ker se poglavitno opira le na deželno knežji urbar štajerski iz l. 1265–1267. in pa na urbar brežiškega in sevniškega urada solnograške nadškofije iz l. 1309., ter opozarja potem na celo vrsto urbarjev in listin, ki bi pri tem še naj prišle v poštev. Peisker pa nasprotno očita Dopschu, da se sklicuje na dokaj pozni sevniški urbar iz l. 1448, kar pa Dopsch v svoji repliki odločno odklanja. Po našem mnenju je podlaga obeh pisateljev preozka za dovoljno rešitev cele skupine važnih vprašanj; pri tem bodo morali govoriti tudi jezikoslovci, antropologi, arheologi in narodopisci, zlasti pri vprašanju, kako so se Slovenci prvotno naselili po sedanjih krajih.

Dopsch potem pretresuje v svoji knjigi naslednje točke: 1. župani, 2. naseljevanje Slovencev, 3. živinoreja, 4. poljedelstvo, 5. upravna organizacija (dekanija in šefonat), 6. vmeščevanje koroškega vojvoda, 7. zadrage.

Posledek cele knjige je bolj negativen, namreč spodbijanje Peiskerjeve podmene, kakor pa pozitiven — dovoljna rešitev stavljenih vprašanj.

Po Peiskerju so spodnještajerski župani tako mnogoštevilni, da j. pod tem imenom treba misliti na poseben sloj prebivalstva. Nasproti temu skuša Dopsch z raznimi vzgledi dokazati, da župani nikakor niso bili tako mnogoštevilni, kakor misli Peisker (str. 30) in da so župani bili navadno graščinski gospodarski uradniki in naposled istovetni z vaškimi predstojniki (str. 33, 42).

Nasproti temu Peisker v svojem odgovoru zopet povdarja, da je en del alpskih Slovanov h koncu srednjega veka še pod tako mnogoštevilnimi župani, ki so včasih brez podložnih kmetov, da pod župani ni moči misliti na vaške predstojnike ali oskrbnike. Opozarja, da beseda „župan“ nima povsod istega pomena, ampak v različnih krajih in različnih naselbinskih oblikah pomenja ali lastnika nekega gotovega zemljišča (župnice), ali stalnega vaškega predstojnika ali navadnega kmeta, ki opravlja službo vaškega predstojnika.

Da je pomen besede župan dokaj prožen, je res, toda niti Dopsch niti Peisker še nista določila bistva župana in župnice. Ravno vsled tega pa ne kaže izvajati iz precejšnjega števila županov v dokaj poznih urbarjih tako dalekosežnih sklepov in vrtoglavnih trditev, kakor dela Peisker, in Dopsch mu v svojem zagovoru po pravici očita protislovje, ker iz srednjeveških razmer dela zaključke na pradobo, kar z druge strani sam graja. Mnoge graščine so še v 16. stoletju bile razdeljene na župe, tako cela Postojna.¹ Nasproti Dopschu trdi Peisker (str. 9, [332]), da se dve vasi istega imena, razdeljeni na dve županiji, nikoli ne jemljeta za

¹ Prijazno poročilo g. prof. Kaspreta iz njegove zbirke.

eno (zusammengefaßt), ampak se razločujeta. Toda ravno iz tiste listine, za katero se pulita oba učenjaka, sledi nasprotno. Tamkaj beremo: „... ante Betouium scilicet uillam unam maiorem nomine Brizlauzdorf, que tempore Rudolphi de Rase in duas supanias divisa est“, torej Leopold III. (VI.) podeli žičkim kartuzijancem eno vas, ki je bila razdeljena v dve županiji.

Važno je, da ima beseda župan še dandanes med ljudstvom različen pomen. Na Murskem polju razločujejo med županom in pa „rihtarjem“ — občinskim predstojnikom. Kjer je več vasi ali sosesk združenih v eno občino, je „rihtar“ predstojnik cele občine, vsaka vas pa ima še za sebe nekakega načelnika, ki skrbi za red v vasi in zastopa predstojnika. To je župan.

Po drugod (n. pr. v trgu Veržeu) je predstojnik (Bürgermeister) „rihtar“, župan pa je upravitelj (tržanskega) premoženja in je navadno tudi občinski blagajnik, ali ne vedno. Kot župan oskrbuje le imetje, ki je last tržanov.

V nekaterih vaseh so hiše, katerim se od nekdanj pravi „Županji“ ali pri Županovih.² V ormoškem okraju je pomenjal župan graščinskega poverjenika, občinski predstojnik je pa i tam „rihtar“. To poznamenovanje kaže očitno nemški izvor občinske uprave, dočim je župan starejša in domača korenika.

Res je dalje, da se še tu in tam sedaj ceni kmetijsko premoženje po živini in se razločujejo konjarji, volarji, kravarji, potem zopet po številu glav. Najnižje stoje oni, ki imajo le koze, ali pa sploh nobenega repa. Toda nikakor ne kaže v tem stopnjevanju morda iskati sledov prastarih socijalnih razmer, ko bi bili živinorejci gospodujoč sloj, podložni kmetovalci pa brez živine.³ Da se nekatere hiše še do današnjega dne imenujejo Županovi, potrjuje, da je županstvo bilo stalno pri nekaterih hišah, da bi pa bili župani poseben sloj ljudstva, o tem ni nobenega sledu. Čudno je, da se župani pozneje množijo; v listinah in urbarjih opetovano beremo, da je kaka vas razdeljena v dve župi. Če bi bili nekdanj župani gospodujoč sloj, bi se moralo zgoditi ravno narobe. Naravno je tudi, da so županstvo imeli premožnejši in uglednejši ljudje, kdor ima večje posestvo, ta ima praviloma tudi več živine. Samo ob sebi je umevno, da je graščak jemal živinsko desetino tam, kjer je bilo več živine, zrnске desetine je itak dobival od manjših kmetov. Vratolomno pa

¹ Zahn, Urkundenbuch II, 135.

² Tako v Bunčanih in v Dragotincih. „Časopis“ 1905., str. 98, op. 3.

³ Novejši čas je ruski jezikoslovec Korš prišel celo na misel, da so pri starih Slovanih kmetje dobivali v rejo le mlado živino, ko je pa odrastla, jim je bila zopet odvzeta. V potrdilo tega navaja, da sta besedi tele in jagnje slov. izvora, bik, vol, krava, koza pa tujega, uralsko-altajskega in baltskega (krava). Gl. poročilo o tem v Národop. Věstniku 1909. str. 174—177.

je, sklepati odtod, ker so župani navadno dajali dačo v živini, da so bili nekdanj pastirski sloji.

Sedaj pride poglavje o naseljevanju!

Poleg Peiskerja je pod vplivom Kämmela in Hildebranda tudi rajni Levec trdil, da so se Slovenci prvotno naseljevali le ob pobočju gorovja, ne pa po širnih dolinah in ravninah. Vzrok temu so bile njih socialne razmere; ravnine in doline so morali prepustiti pastirjem. To trditev zavrača Dopsch in povdarja, da so se Slovenci najprej naselili po širnih ravninah in dolinah ob rekah Muri, Dravi i. t. d. Peiskerjev odgovor je v tem oziru prav kratek. Pred vsem razteza pojem „Alpen-slaven“ tudi na panonske Slovence ob Muri. Za oporišče mu služi Dopschev nekoliko dvoumen izrek: „Hier (ob Muri in Dravi) wie dort (okoli Laškega) liegt dieselbe Kolonisation vor“ — namreč prvotno slovenska. Peisker umuje (sklicujoč se na Prokopija) tako-le: Značilno za Slované je, da prebivajo v raztresenih zaseljih (Weiler) in ne v velikih, zaokroženih vaseh.

Okoli Laškega nahajamo pa vse polno županov z maloštevilnimi kmeti v raztresenih zaseljih, to je torej prvotna staroslovenska naselbinska oblika, dočim so velike in umetno sestavljene vasi po Murskem in Dravskem polju poznejša, nemška naprava; sploh tudi zemljiške karte spričujejo, da so zaselja po hribovitih krajih starejša kakor zaokrožene vasi po ravninah. Iz tega sledi: Slovenci so se najprej naselili po hribovju, pozneje šele so jih nemški graščaki naseljevali po ravninah v urejene vasi.

Peisker je popolnoma prezrl, da Strabo, Cezar in Tacit tudi o Germanih poročajo, da prebivajo raztreseni v svojih kolibah ter leto za letom menjavajo svoje selišče.¹ Vprašanje, ali je Slovanom lastno stanovati v raztresenih zaseljih ali pa v kompaktnih vaseh, je vendar čisto različno od vprašanja, kod so se Slovenci prvotno naseljevali. Iz tega, da so se v srednjem veku po hribovih še ohranila zaselja, po ravninah pa so vasi poznejše oblike, nikakor ne sledi, da prej po ravninah Slovenci sploh niso bili naseljeni. Tu pride vendar v poštev tudi kakovost in lega kraja. Na ravninah je lahko spraviti ljudi v zaokroženo vas, v razdrapanem hribovju je to težje. Po hribovju nahajamo dovolj raztresenih hiš, ki so nastale šele zadnjih 50 let. Ali so to tudi starejša selišča, kakor pa vasi v ravnini? Ali niso mogli pred nemško zavlado Slovenci ob Muri in Dravi prebivati v raztresenih zaseljih? Ali se ni mogla okoli ene prvotne hiše polagoma razviti cela vas, katero so potem nemški graščaki uredili po svojem pravu?

Z nekakim patosom, svest si svoje zmage, se sklicuje Peisker nasproti Dopschu na Madžare, ki so opustošili Mursko in Dravsko polje. V resnici je pa s tem sebi spodbil tla. Kje so madžarski napadi in kje prvotna naselitev Slovencev! Če so Madžari opustošili kraje ob Muri in Dravi in so jih potem Nemci morali s slovenskimi podložniki

¹ Prim. Mielke: Das deutsche Dorf, str. 3—4.

zaseliti, ali sledi iz tega, da prej niso tukaj prebivali? Opustošiti se more nekaj le tam, kjer že kaj je. Prav to madžarsko opustošenje jemlje Peiskerjevemu dokazu glavno moč.

Ko bi ne bilo toliko sovražnih napadov na Mursko in Dravsko polje, pa bi tod nahajali le vasi nemškega zistema, tedaj bi imeli zadosten razlog za trditev, da se po ravninah ob Muri in Dravi Slovenci prvotno niso naselili, sedaj je pa stvar drugačna. Pred strašno madžarsko povodnjo je ljudstvo brezdvomno bežalo iz odprtih ravnin v hribe, in tako je naravno, da so naselbine v goratih krajih, kamor niso madžarski konjiki pridrli, razmeroma starejše kakor v ravninah pozneje obnovljene in vrejene vasi toda to za prvotno naselitev ali nenaselitev po ravninah prav nič ne dokazuje.

Sicer pa tudi madžarskega opustošenja ne smemo preveč pretiravati kakor bi bili Madžari slovensko prebivalstvo ob Muri in Dravi popolnoma iztrebili. Panonski Slovenci do današnjega dne tvorijo posebno, enotno narodopisno celoto. Kako je to mogoče, če so šele nemški gospodje od vseh vetrov semkaj naselili slovensko prebivalstvo? In odkod so te ljube Slovence vzeli? Po goratih krajih današnje Gornje in Srednje Štajerske, Koroškega in Vzhodnega Tirolskega so bili le redko naseljeni, kar je vzrok, da so se vtopili v poznejši nemški kolonizaciji, po dolinah in ravninah so (po Peiskerju) Madžari vse pokončali, oziroma prvotno niso bili naseljeni, torej kje je bila zaloga slovenskih podložnikov — in še povrh enega plemena! —, s katerimi so potem nemški graščaki obljudili prostorne ravnine ob Muri in Dravi ter jih zasejali z dokaj velikimi in gostimi vasi?

Vrh tega so še sledovi prastarih selišč pri nas premalo preiskani, zlasti grobišča. Iz gotovih predsodkov je seveda mnogim vsako staro grobišče keltsko ali gotsko, kakor bi bili stari Slovenci šli s telesom vred na drugi svet! Veliko naravnejše je, da so si novodošli Slovenci v 6. in 7. stoletju svoja selišča postavili tam, kjer so že našli ostanke prejšnjega kulturnega življenja; mnoga teh selišč so seveda izginila v madžarskih navalih, nekatera pa gotovo segajo dalje nazaj, druga pa so se po odgonu Madžarov zopet obnovila.

V bližini starih srednjeveških selišč iz nemške dobe se nahajajo mnogokrat gomile in grobišča iz rimske in predrimske dobe (n. pr. v okolici Hoč, Središča, razne vasi okoli Sv. Benedikta in Sv. Lenarta v Slov. gor. i. t. d.).

Dopsch opozarja tudi na krajevna imena (str. 53 i. d., str. 116). Peisker mu odgovarja le, da (Dopsch) ne razume slovanskih jezikov in da ni jezikoslovec. Ta ugovor se takoj odtehta, ker tudi Peisker ni jezikoslovec in vendar ravno s pomočjo etimologije izvaja dalekosežne sklepe. Sicer se pa Dopsch opira na Kronesa, Kämmela in Štreklja, ne na svojo razlago. Peiskerjeva pripomba, da so se krajevna imena, ki izvirajo od osebnih imen, često menjala, je resnična, toda s tem ni razloženo, odkod toliko pristno slovanskih imen po dolinah in ravninah celo v onih

kraji, ki so že zdavna ponemčeni. Na str. 116. bi bil Dopsch sebi v prilog še lahko navedel ime Krči in Krčevina. Podpreti hoče svojo trditev, da stari Slovenci niso le s požiganjem nadelovali sveta za polje, ampak pred vsem z motiko in sekiro. Na Sp. Štajerskem je zelo veliko krajevnih imen Krči in Krčevine, večinoma so travniške in poljske parcele, redkeje vasi. Štajerski „Specijalni Repertorij krajev“ iz l. 1893. našteva 6 vasi in sosesk z imenom Karčovina, 3 z imenom Kerče in 3 Krčovine, Zahn (Ortsnamenbuch) pozna le „Kartschowino“ pri Mariboru. Na požiganje spominjajo vasi in zaselja: Požarnik, Požega Požgance, morda tudi Poschitz in Possegg na G. Št.

Tudi podmena Peiskerjeva o obdelovanju polja s požiganjem, (Brandwirtschaft) je preslabo podprta, ne vpoštevata namreč krajevnega lege in kakovosti. Na Pohorju je požiganje še dandanes v navadi; grmovje in dračje požgejo in zasejejo žito, potem puste pašnik, in grmovje na novo poraste, dokler ga zopet ne požgejo. Tak požgani in z žitom zasejani svet imenujejo Pohorci nōne (stegnjeno od nōvine, nov'ne). Požigajo pa zato, ker na strmih pobočjih sploh ni mogoče s plugom orati.

Ali bi pa bilo opravičeno, če bi čez nekaj sto let kdo iz tega sklepal: Na Sp. Štajerskem so še v 20. stoletju Slovenci obdelovali svoje polje s požiganjem? Bilo je pač morda nekdanj tudi na ravnem polju požiganje v navadi, pa ne zato, da se nadomesti oranje, ampak da se zemlja pognoji in pokonča škodljivi plevel. Ob žetvi so pustili visoko strnišče in potem vse zažgali, njivo preorali in znovič zasejali. Ta način obdelovanja polja je bil v navadi že pri starih Judih. Setev je bila potem seveda čista in zato pravi znana evangelijska prilika, da je sovražnik zasejal luliko na njivo.

V ostalih §§ dokazuje Dopsch, da so se stari Slovani pečali z živinorejo in s poljedelstvom ter imeli tudi stalne poljske parcele. Peisker se v svojem odgovoru na to ne ozira, dasi je v ozki zvezi z njegovo podmeno o dvoslojnosti starih Slovencev.

Glede dekanij (§ 7.) odklanja Dopsch Luschinovo razlago, da je dekanija slovanskega izvora, ker se dekani nahajajo tudi med romanskim prebivalstvom na Tirolskem. Dekani so bili nižji graščinski uradniki brez sodne oblasti, ki so pobirali desetino.

Preporo vprašanje je dalje, kaj so za pravo bili t. i. „schephones“ Peisker smatra šefone slovanskega izvora, njih služba je bila gospodarska uprava in pobiranje dač (Schaffer), imeli so pa tudi nižjo sodno oblast. Dopsch nasproti temu opozarja, da se že v 12. stoletju ob Renu in Mozeli omenjajo „scabini“ — schefones, uradniki in načelniki občin, katere si je občina prvotno prosto volila, pozneje pa jih je graščak nastavljal. Spanheimci, ki so imeli velika posestva okoli Maribora in Laškega, so bili doma od Rena, in tako je mogoče, da je ta institucija od zahoda prišla v naše kraje. Zanimivo je, da se schephones in župani nikjer skupaj ne imenujejo, zato je opravičen sklep, da so funkcije šefonove bile po priliki iste, kakor županove.

Naravnost nam to potrjuje med drugim teharski urbar iz l. 1576.,¹ ki pravi:

„Die Edlinger Erwollen von Alters under Ihnen Jarlich einen Schöpfen, der zu solichen Ambt nuz vnd Tauglich, denselben sein sie Einem Viezdomb Zu Cilli Zur bestättung fürzustellen schuldig“.

„Der gemelt Schöpf besitz Zwischen Ihnen daß gericht, vnd haben alle vnd Jede Irrung, vnd Zwiſſtrachten, außer Malefiz abzuhandeln, für Ihnen wirdt für den Viezdomb Zu Cilli appelliert“.

V razlagi o vpostavljanju koroških vojvodov na gosposvetskem polju Dopsch pritrjuje Goldmanovi podmeni, o kateri je že „Časopis“ svoj čas poročal.²

V zadrugah ne vidi Dopsch nič specifično slovanskega, ampak da so le sporadičen pojav, odvisne od gospodarskih in narodnih pogojev. Ohranile so se bolj v goratih krajih kakor po ravninah, ker so tam gospodarske razmere bolj zahtevale skupno življenje. Odklanja pa Peiskerjevo podmeno, da je srbska zadruga nastala le vsled bizantinskega in še bolj turškega finančnega sistema.

Dopschu pritrjujemo, da zadruga ni samo slovanska institucija, nahaja se tudi pri drugih narodih, ne moremo pa pritrditi, da bi se njen postanek dal razložiti le iz gospodarskih razmer. Zadruga je marveč povse naraven pojav prvotnega razvoja človeške družbe, ki sloni na očetovskih pravicah. Pač pa narodno-gospodarski in finančni momenti utegnejo biti vzrok, da se je zadruga tu in tam dalje časa ohranila.

Sklenimo že itak obširno poročilo, v katerem smo se pa le komaj dotaknili glavnih točk. Vsakdo lahko razvidi, kako važna za našo starejšo zgodovino in zapletena vprašanja obsega ta kontroverza. Kakor je soditi po raznih kritikah in po vsebini sami, Peiskerjeva podmena v svoji prvotni obliki ne bo obveljala, pač pa je njegova zasluga, da je dal mogočen sunek raziskavi stare slovanske in posebej štajersko-slovenske zgodovine.

H koncu pa stavimo prošnjo na vse čitatelje tega članka:

Poročajte „Zg. dr.“ iz vseh okrajev, kaj prav za prav v ljudski govorici pomeni župan, zlasti, kaj je župan predstavljal pred l. 1848?

P. K.

Društvena poročila.

Poroča društveni zapisnikar.

2. odborova seja dne 8. januarja 1910.

Navzoči: dr. Turner, dr. Pipuš, dr. Stegenšek, prof. Kaspret, prof. Kožuh, dr. Kovačič, dr. Verstovšek, dr. Pivko.

¹ V arhivu „Zg. dr.“

² L. 1904, str. 98–100.

Zapisnik občnega zbora in 1. odborove seje se odobri. Blagajnik poroča o računu leta 1909, ki pa pride pri prihodnji seji zopet na dnevni red, ker še tiskarna ni predložila svojega računa. Na tajnikov predlog se sklene, da si naroči društvo poseben predal na c. kr. poštнем uradu. Pisateljem „Časopisa“ se določijo honorarji. Za knjigo „Središče“, ki bo obsegala 37 tiskovnih pol, se vodi poseben račun. Knjigi se določi izredno nizka cena 5 K, to pa z ozirom na slovenske knjigotržne razmere. Tajnik poroča, da bo tiskarskih troškov samih blizu 3000 K. Izmed 800 iztisov jih odvzame središka občina 500. — Ob stoletnici rojstva Stanka Vraza bo priredilo društvo slavnost v večjem obsegu v Mariboru. Spored naj obsega deklamacije nekaterih Vrazovih pesmi, petje moškega zbora, slavnostni govor o Stanku Vrazu in alegorično sliko. Slavnostni govor je prevzel prof. dr. Fr. Ilešič. Odobri se proračun za slavnost. V pripravljalni odsek za slavnost se izvolijo dr. Turner, Kovačič in Pivko. K nameravani ustanovitvi podružnice društva „V varstvo domačije“ („Heimatschutz“) v Mariboru izrazi odbor svoje stališče: „Zgodovinsko društvo“ pozdravlja načeloma misel, ki jo hoče oživitvoriti društvo „Heimatschutz“, toda bati se je, da ne bo možno skupno sodelovanje obeh narodnosti zaradi narodne napetosti. Odbor meni, da je snovati za slovenski del Štajerskega slovenske podružnice, ki pa so lahko organizirane v našem društvu kot izrecni odsek „V varstvo domačije“. — Tajnik poroča o darovih, ki jih je prejel muzej v zadnji dobi, zlasti o dragoceni omari, katero je daroval posestnik Toplak iz Juršinec pri Ptujju ter o veliki neolitski zbirki — daru g. magistra Fr. Pollaka v Ptujju. Novokamenena doba je v muzeju sedaj že precej dobro zastopana. Tajnik opozarja, da bo treba muzej zavarovati proti ognju in vlomu. O tem bo se sklepalo po dovršenih poizvedovanjih. Na to se seja zaključí.

3. odborova seja dne 6. marcija 1910.

Navzoči: dr. Turner, dr. Pipuš, mag. farm. Pollak, dr. Kovačič, prof. Majcen, dr. Pivko. — Zapisnik 2. seje se odobri.

— Blagajnik predloži potrjen računski pregled za leto 1909. Dohodkov je imelo društvo 4964 K 20 v, izdatkov 2569 K 53 v, prebitka je torej 2394 K 67 v, ki je naložen v mariborski posojilnici in v poštni hranilnici. Muzejski sklad je narastel na 362 K 40 v. — Tajnik poroča, da je naročil društvu poštni predal. „Časopis“ je vrnilo 7 članov; kot novi člani se sprejmejo: dr. Ivan Presker, c. kr. sodni svetnik v Ormožu; Jan Kansky, župnik na Keblju; Alojzij Arzenšek, župnik v Vitanju, Martin Mastnak in Ljudevit Vazzaz, c. kr. profesorja v Gorici. — Naročila se je tabla za muzej, ki je pribita na vratih v Narodni dom. Neimenovanemu dobrotniku, ki je daroval društvu 1000 K, se sklene izreči pismena zahvala. — Sklene se naprositi okrajni zastop v Ormožu podpore z ozirom na publikacijo „Središče“, v kateri je obdelan velik del zgodovine celega ormoškega okraja. — Z bolgarskim književnim društvom se sprejme književna zamemba. — Tajnik poroča o skupni seji odborov „Zgod. društva“, „Slovanske Čitalnice“ in „Dramatičnega društva“, v kateri se je določil dan 5. junija za prireditev Vrazove slavnosti. Čitalnica in dramatično društvo sta obljubili sodelovanje. Dr. Turner je naročil na lastne troške Vrazovo sliko pri akad. slikarju Ivanu Žaboti; za dobrodušni čin se mu izreče iskrena zahvala. Sklene se naprositi mariborsko „Posojilnico“, da si naroči Vrazov kip. — Knjižice o Stanku Vrazu društvo ne izda, ker se ni mogel dobiti pravočasno rokopis. Sklene se, kupiti novo omaro za muzej. Ponudba, prirejati za muzej zbirko domačih ptičev, se ena sprejme, druga odkloni. Knjižni nakupi, o katerih poroča tajnik, se odobrijo. Zastran zbiranja in opisovanja „narodne umetnosti“ se napravi podroben načrt, ki se objavi v domačih listih¹. — Nato se seja zaključí.

4. Začasno poročilo o muzeju.

Naše malenkostne in tesne razmere imajo tudi v tem velevažnem kulturnem podjetju svoj izraz, morda bolj kakor v drugih panogah našega

¹ Gl. prilogo k tej številki.

narodnega življenja. Naloga, ki jo ima „Zg. dr.“, bi bila pretežka za kako, od države dobro podpirano akademijo. Pospeševalo bi naj domačo zgodovino in narodopisje z znanstvenimi in poljudnimi publikacijami, vzdrževalo arhiv, knjižnico in muzej, ki bi zopet naj obsegal kulturno-zgodovinski, narodopisni in naravoslovni oddenek! Povrh bi še naj vzelo v svoje okrilje „varstvo domačije“! Težave, s katerimi se ima boriti, so uprav nepopisne. Vendar delavnosti društvenega odbora in sodelovanju zavednih rodoljubov je zahvaliti, da se je storil vsaj skromen početek. Iz malega pa raste veliko! Naše poročilo se za sedaj omeji le na muzej. A tudi to poročilo je le splošno. Natančni seznamek je za sedaj nemogoč deloma iz tehničnih, deloma tudi — iz taktičnih ozirov.

Znaten korak je bil storjen preteklo leto, ko je muzej vsaj za silo dobil primeren prostor v drugem nadstropju Narodnega doma in se je 6. junija otvorila najprej muzejska razstava, 28. novemb. pa muzej ko tak.

Muzej obsega sedaj naslednje zbirke:

I. Kulturno-zgodovinski oddenek.

Neolitska zbirka šteje sedaj 62 predmetov, od katerih je muzeju poklonil društveni odbornik, mag. farm. g. Fr. Polak v Ptuj 51 predmetov, ki so večinoma iz okolice med Ptujem in Sv. Tomažem. Ostali neoliti so iz okolice Ljutomerske, od Sv. Marjete na Dr. p., iz Slov. goric (okolica Polenšaka in Sv. Barbare) in okolice ormoške. Z ozirom na kakovost orodja so sekire, dleta, kladiva, deloma nedovršeni poskusi, ker kamen ni bil raben.

Keramičnih predmetov prazgodovinske, halstatske, latenske in staroslovenske dobe je 101 in sicer od Sv. Jurija ob južni železnici, od Sv. Benedikta v Sl. gor., Št. Ilja pri Turjaku (dar g. Munda), iz Razborja ob Savi (dar g. Jurko-ta), iz Šalovec pri Središču, največ pa iz okolice rimskega Petovija (zbirka g. Pollaka). Rimsko dobo zastopa 57 lončenih posod, 7 steklenih posodic, dvoje kovinastih zrcal, 14 svetilk, dragulj z ženskim poprsjem (dar g. Gorupa na Polenšaku). Iz staroslovenskih grobov ima muzej 50 nakraskov, iz srediških 46 in hajdinskih 54 (dar g. Polaka).

Deloma iz prazgodovinske, deloma in srednjeveške dobe ima muzej več mečev in sulic (večinoma dar g. L. Stepišnika v Slov. Bistrici).

Iz 13.—18. stol. ima muzej pečat solnograškega kapitola, 8 pečatov na relikviarjih, potem 8 pečatov sekovskih in ljublj. škofov, Dalmatino vo sv. pismo (dar g. Turnerja), rokopis „Županove Micke“ iz l. 1790 (dar. g. Stegnar).

Slike: Križev pot iz Črešnjic — ima bolj narodnopišno kakor umetniško vrednost; sv. Magdalena in Devica Marija z Detetom, oboje dar obitelji Wressner na Plavču pri Svečini; v papir vboden vitez, dar g. Porekarja nadučitelja na Humu, Ziljanka, Notre Dame du silence (kopija izvirnika v Louvreu, slikarja Annib. Carracci, posojeno), kopija Madone slikarja Sassoferrato iz 17. stol., slovaške narodne noše, zbirka razglednic iz

Ogleja, nazorne slike za krščanski nauk, slika Gregorčičeva (dar g. Stegnarja) in Stanka Vraza (kopija slikarja Žabota v Mariboru, dar predsednika dr. Turnerja), 7 slik na steklo iz kmečkih hiš, slike domačih zgodovinarjev Kremplja, Orožna in Slekovca ter poslanca Hermana, izvirna slika, predstavljajočo „stražno bitko“ 19. avg. 1878 pri Doboju v Bosni, daroval g. Štrakl, župnik pri Sv. Petru.

Od starinskega pohištva je muzej nakupil predalnik z nastavkom s (krivo) letnico 1630., veliko kmetsko omaro iz začetka 19. stol., železno blagajno, hrastovo škrinjo (kranjske proveniencie); g. Toplak v Juršincih je poklonil muzeju predalnikov nastavek nemške renesance 17. stoletja.

Narodne noše zastopajo naslednji predmeti: žensko krilo, peča (2), predpasnik, vratni robec, jopica od Sv. Jurija na Ščavnici; jopica, predpasnik, štiri ženske kape, ženski klobuk iz Pohorja (dar g. Slaviča pri Sv. Lovrencu, 1 kapo je daroval g. Pahernik, eno pa g. Štabuc); ženska kapa iz slovenjegraške okolice, dve kapi iz Sav. doline; tri peče iz Braslovč (dar gospe Vovšek); moški slamnati klobuk iz Ljutomerskih gor; pohorske opanke; trije kovinski ženski pasovi.

Posoda: 4 majolike, lončen vrček bosanskih Turkov za kavo čaša pesnika Volkmerja (dar župnika Fr. Zmazka), čaša pesnika Hašnika (dar gospe Majcenove), čaša Pavline Pajkove, štirioglasta visoka steklenica z letnico 1792 (dar Fr. Koroše v Veržeju); velika lončena kmetska skleda, vrč za olje, cinast kozarec za pivo iz l. 1763, leseni čutari (ena večja iz Veržeja, druga manjša iz Dr. polja). Tobačnica iz Moskve (dar dr. Turnerja), lesena škatljica za tobak (domače delo), škatljica za žveplenke (domači izdelek), tri pipe (1 pastirski izdelek).

Orožje: tri stare pištole, 2 bodala z nožnico, turški handžar iz bosanske vojske l. 1878 (dar g. župnika M. Štrakelja pri Sv. Petru pri Mariboru), 2 helebardi iz Lempaha (1 dar gospe Ornikove).

Orodje: Mala stiskalnica za grozdje iz l. 1773, več starih svečnikov, stara tehtnica (pripisla g. Jurko, nadučitelj v Razborju), 2 kolovrata, motovilo in vreteno drugo orodje pri preji, star leseni plug.

Za „narodno umetnost“ važna in zanimiva je zbirka malih, starih nabožnih slik, zlasti domačih romarskih cerkva. Nabral jih je največ g. Vid Janžekovič, župnik v Svečini. Izvirno delo domače narodne umetnosti je naposled križev pot. Napravil ga je priprost mož A. Stranjšak v župniji Sv. Miklavža pri Ormožu. Na leseni gredelj je pritrjeno kolo in vanj so radijalno nastavljen palčice, ki nosijo posamezne skupine križevega pota. Figure so napravljene zelo priprosto iz lesa, a posamezni deli so z žico zvezani s kolesci, da se premikajo. S posebnim vijakom se mehanizem navije in figure se začno gibati. Če se pritisne za to napravljena palčica, se skupine spremenijo. Izvzemši vijak in kovinsko kolesce za navijanje, je vse drugo iz žice in lesa, napravljeno z navadnim žepnim nožem. Mož je 18 let ležal v postelji zaradi protina in je med tem izdeloval ta križev pot. Društvo ga je dobilo po nakupu vsled posredovanja pravnik Al. Trstenjaka.

Pisanke: (velikonočnih) z raznimi slikarijami je 20 in sicer iz Moravskega (dar stotnika Žunkoviča), od Sv. Jurija na Ščavnici (dar župnika A. Šijana in M. Čagran), od Sv. Primoža nad Muto (dar od Rog. Siatine (dar _____), iz Prekmurskega (dar ž. M. Štrakelj), iz Kotelj na Koroškem (priposlal J. Kuhar).

II. Numiznatična zbirka

je precej obilna, a še najmanj urejena, ker zahteva veliko časa in primanjkuje v Mariboru potrebnih znanstvenih sredstev za popolno ureditev. Šteje okoli 70 rimskih, večinoma srebrnih novcev iz raznih krajev: iz Prekmurskega, iz ptujske, celjske, mariborske, slovenjebistriške okolice, iz Podčetrtna i. dr. Večjo svoto rimskih denarjev je podaril L. Stepišnik v Slov. Bistrici, pa župnik g. Pivec, precej rimskega denarja se je nakupilo. Zastopani so skoraj vsi rimski cesarji od Avgusta do Konstantina Vel. — *Bizantinska* denarja sta za sedaj le dva v naši zbirki.

Iz *srednjega veka* je 30 novcev in sicer 13 zelo starih deželnih štajerskih in avstrijskih novcev, ki so se našli v Studencih pri Mariboru, okoli 200 srebrnjakov notranjeavstrijskih in južnonemških, ki jih je našel g. veleposestnik Jakob Bovha v Večerah pri D. M. v Polju.

14 srebrnih denarjev solnograških škofov. Posebej sta omeniti dva popolnoma enaka cekina ogrskega kralja Matjaža; enega je našel in društvu podaril g. dež. poslanec Terjav pri Sv. Petru v Savinjski dolini, drugega pa g. Medvešek, župnik v Tinjah na Pohorju. Avstrijski vladarji so zastopani naslednji: Ferdinand II. (4), Rudolf II. (2), Leopold I. (34 srebrnih), Jožef I. (10 srebr.), Karol VI. (10 srebr.), Marija Terezija (12 srebr.), Jožef II. (6 srebr.), Franc I. (II.) (21 srebr.), Ferdinand I. (16 srebr.); iz dolgoletne vladavine Franca Jožefa I. so zastopane vse denarne spremembe. Istotako ima društvo v okviru pod steklom vse vrste avstrijskih bankovcev od l. 1800 do (izključno) sedanje vrednosti.

Izmed tujih držav so zastopane: Francija: Ludovik XVI. 2, Napoleoni 10, tretja republika, Bavarska, Bamberg, Brandenburg, Brunšvik, Brabant, Angleška, Argentinijska, Danska, Črna gora, Italija (nova), papeška država (4), sicilsko kraljestvo (bivše), Beneška (3), Grška, Kitajska, Saksonsko, Srbija, Rusija, Siam, Portugal, Španska, Turčija. Tudi Kruci in Gustav Adolf so dali našemu društvu po en obolus.

III. Naravoslovna zbirka

ne spada za pravo v obseg „Zg. dr.“, a dokler nimamo posebnega društva za naravoslovje, mora „Zg. dr.“ dati streho tudi naravoslovju, saj je itak človeška zgodovina tako ozko zvezana z naravo!

Ta zbirka obsega prav zanimive paleontološke predmete: mastodontova čeljust od Sv. Jurija ob Ščavnici, predpotopnega jelena, dva zoba morskega volka, (1 od Marije Snežne, prinesel g. Majcen, 1 od Sv. Ruperta v Slov. gor., dar g. Glonar), morski klobuk in morsko zvezdo.

Rastlinstvo je sedaj še edino zastopano z lepim odtiskom praprota v premogu iz Št. Ilja pri Turjaku (dar. g. Munda, župnika na Kozjaku).

Živalstvo zastopajo za sedaj le metulji in ptiči. G. A. Postružnik je poklonil muzeju krasno zbirko metuljev iz Murskega polja (367), gosp. Godec je nadelal za društvo doslej 34 ptičev in veverico, g. Fr. Osonker v Kumenu na Pohorju pa je daroval muzeju divjega petelina.

Udje „Zg. društva“ in druge rodoljube iskreno prosimo, da nabirajo zlasti starinske in narodopisne predmete.

Društvo češkega narodopisnega muzeja je leta 1909 imelo čez 120.000 K denarnega prometa, a za muzejski nakup je izdalo le 1138 K, drugo so muzeju darovali zavedni rodoljubi. Tako delajo narodi, ki se res sami sebe zavedajo ter vedo ceniti svojo narodno individualnost.

Upamo, da tudi pri nas ne bo brez uspeha oklic za opisovanje in zbiranje predmetov iz podnožja narodne umetnosti, ki je priložen tej številki na posebnem listu in pa oklic na platnicah za muzejsko zbirko.

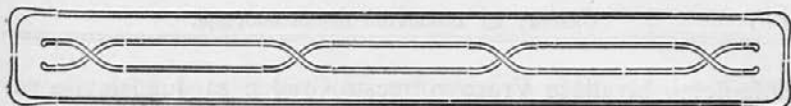

SPOMINU

STANKA VRAZA

POSVEČUJE

ZGODOVINSKO DRUŠTVO

Vrazova popotovanja po Slovenskem.

Sestavil dr. Ivan Prijatelj.

I.

„Potujoči literat“ bi se mogel imenovati Stanko Vraz. Zakaj ni ga bilo pred njim in tudi dolgo za njim slovenskega pisatelja, ki bi bil slovensko domovino tolikokrat prepotoval, kakor on. Liki pravljčni princ se je pojavljal v svoji za Slovence eksotični obleki letos na tem, drugo leto na onem koncu Slovenije, iz spanja budeč spečo lepotico. Njegova pot ni imela seveda nič agitatorskega na sebi, o probuji javnega življenja še nihče mislil ni, geslo o sodelovanju ljudstva pri narodni kulturi je počivalo še v naročju bodočnosti. Bil je čisto drugi klic, ki je Vraza pozval na pot. Znanost in poezija, dve čisto individualistični stremljenji človeškega duha, ki sta bili takrat pod romantično zvezdo časa izdali parolo: razširiti krog svojih predstav s predstavami narodnega duha, obogatiti svoje duševne blagajne z zakladi narodne psihe, sta rodili Vrazovo geslo: „Iz naroda za narod“. Uspeh te smeri je bil nad vsa pričakovanja velik. Mogočno so vzrastle pri vseh Slovanih znanosti, kakor slavistika, etnografija itd., bujno je vzevela poezija, a privrženo jim ni bilo nič manj in nič več, nego — slovanski prepород. In Vraz je postal največji slovensko-hrvatski prepородitelj.

Primer Vuka, Šafařika, Kollárja, Čelakovskega je vzbudil Stanka Vraza ter mu vtisnil v srce najpopolnejše in najjasnejše predstave o stremljenjih takratnega velikega sveta. V Vrazu se je slovanska sodobnost odzvala v polni meri, v drugih, zlasti kranjskih narodnih delavcih, samo v odlomkih. Temu se ne bomo čudili, ako pomislimo, da je bilo takratno

dolgoletno bivališče Vrazovo, mesto Gradec za Jugoslavijo veliko razgledno okno v široki in še posebno slovanski svet; Ljubljana je bila proti njemu prava linica. Pomen, ki ga je igral Gradec v jugoslovanskih literaturah, še daleko ni ocenjen.

Kar so takratni, po romantiki vzbujeni kabinetni učenjaki slovanski modrovali o konstelaciji in uzpostavljenju slovanskih plemen kot samostojnih narodov, o vsem tem je Vraz v tedanjem času menda največ znal med Slovenci. Vsa ta vprašanja so navalila nanj, ki se je bil rodil in bil zrastel skoraj na periferiji slovenstva. Bogate literaturne in kulturne preteklosti Slovenci dotlej sploh niso imeli. Centralno žarišče je bilo sicer že užgano izza 16. stoletja na Kranjskem, a je zlasti v 17. in 18. stoletju tako slabo brlelo, da je ob Vrazovem mladostnem času — posebno odkar ga je bila podnetila „Čbelica“ — moglo na periferiji mlada srca sicer ogreti, a užgati in razplamtiti ne. Stanko Vraz je stal v zmislu slovenske kulturne tradicije tako malo v slovenskem življu, da v trenutku, ko so takratna umetno konstruirana slovanska stremljenja¹ stopila predenj z vprašanjem, ni mogel dati jim slovenskega odgovora. Zato njegov odgovor — prestop k ilirizmu — ni bil slovenski odgovor, ampak čisto individualen Vrazov odgovor. In kot tak je moral ostati osamljen poizkus; njemu pa je sledilo elementarno konsolidiranje Slovencev kot naroda na podlagi realnih ciljev, predpogojev in potreb.

A vkljub prestopu je Vraza vedno vleklo k osrčju Slovenstva. Samo nagibi so se izpreminjali. Centripetalna sila njegovih prvih potovanj po Slovenskem, zlasti v Ljubljano, je bila strogo literarnega značaja. „Čbelica“ je vzbudila v njem pesniško ambicijo. Začel je skladati pesmice, posnemajoč v njih — kakor kaže njegova slovenska zapuščina — v vsakem oziru Prešerna. Prisvajal si je iz njega naravnost cele rečenice, a vse ni nič pomagalo: do enotnosti in skladnosti med svojo rodno govorico, vzhodno-štajerskim narečjem in kranjščino ni

¹ Kollárjevi samó štirje slovanski narodi!

mogel priti en sam človek, vrhutega se je zavedal nekaterih prednosti svojega dialekta pred kranjskim, ki mu jih zato ni maral žrtvovati.

In tako je prišlo, da se je napotil o velikih počitnicah l. 1834. osebno v Ljubljano, da vidi svoje vzljubljene „čbeličarje“ in da se ž njimi glede na svoje jezikovne dvome pogovori. S kom se je v Ljubljani v prvi vrsti razgovarjal, se razvidi iz pisma, ki ga je pisal na Sv. treh kraljev dan 1835 Knupležu: „Kafteliz, Dr. pevez Prefhern in bibliothekar Zhop fo mi lepe posdravljenje na vse verne no dobre Slovenze narozhili.“¹ S Prešernom se takrat še ni pobratil, s Kastelcem tudi ne, kakor kaže koncept njegovega pisma,² pisanega nekako početkom l. 1835.³ Obljubil jim je sodelovati pri „Čbelici“ in je v resnici poslal po Smoletu,⁴ ki se je v jeseni 1835 mudil v Gradcu, nekaj svojih pesmic — „šušmarije“ jih imenuje v istem pismu — „čbeličarjem“. Pričakoval je od poslednjih, da mu njegove pesniške poizkušnje popravijo in vrnejo.⁵ Obenem je poslal Kastelcu pesmi „treh Akademikov, kateri fe vfeh flovenfskih jesikov uzhijo“, katere je smatral, „de bodo vredne fe v Vafhi zhbelizi ponefti“. Tej pošiljatvi je priložil „6 narodnih pefem, ktere prosim s oglaſom vred v' zhbelizo poſtaviti“. Ta oglas je bil bržkone nekak poziv k nabiranju in določanju narodnih pesmi, kakor ga je prihodnje leto objavil v knjižici „Navuk v peldah“ (str. X.), ki jo je s Šamperlom poslovenil po Jaisu za graškega založnika Greinerja. Da je imel s Kastelcem v tem oziru nekak dogovor, se razvidi iz navedenega predgovora Jaisove knjižice, kjer pravi (na str. XI.): „Od Slovenzov na Kranjfkem bo tudi Ljublanfki bibl. g. M. Kafteliz narodne pefmi, druge donetki (!) in imena milovoljno prejemal.“

¹ Děla, V. 138.

² ibid. V. 145.

³ Drechsler, Stanko Vraz. 19.

⁴ Smoleta je Vraz ob tej priliki posetil na njegovem posestvu v Preseku (Děla, V. 200).

⁵ Děla, V. 146.

V istem pismu Kastelcu je Vraz narahlo omenil, da ni pri volji, se povsem priklopiti k „čbeličarjem“, ampak da hoče pravice svojega štajerskega narečja, ki jih je zagovarjal v Ljubljani na svojem prvem posetu,¹ in pa literarno iniciativo svojega graškega kroga udeležiti v samostojni, od „Čbelice“ neodvisni izdaji. Naznanil je Kastelcu, da mislita z Miklošičem izdati prvi zvezek poslovenjenih „ptujih famih plemenitih pefmi najimenitnefhih pevezov Europejanfkih“ in sicer „ak ne she na robi letofhnje, sa ref na pozhe(t)ku prihodne letine.“² Da bi ublažil ta svoj samostojni nastop poleg „Čbelice“, je povabil tudi njene sotrudnike k sodelovanju. Podrobneje o tem nameravanem izdanju ni pisal Kastelcu, imenoval mu ni niti naslova projektirane izdaje. A pisal je bil o njej svojemu prijatelju, na Dunaju medicino študirajočemu Kočvarju, iz čigar pisem³ na Vraza se dadó povzeti naslednje podrobnosti: Dne 3. jan. 1835 piše Kočvar Vrazu, da ga je do solz genilo, ko je čital v njegovem pismu, da nameravata z Miklošičem v Gradcu izdati „Cvetlice z' vertov vsakega izobraženega“ itd. „Zlata misel! Zlato nakanenje!“ vzklikuje Kočvar. „Kušnem Vas in verloga Miklošiča. Takšim sinom Bog dava blagor v' njihovih činih... Moram Vama zahvaliti, kajti sta Vija mir mojim persom dala.“ Ker se more od njiju marsičesa nadejati, je njegova domovinska žalost jenjala. „Kajti sem zvedil, da ne samo jaz in nekaj popov, ker se več dela ogibljejo, temoč tudi drugi ino jakši ludi po slovenski mislijo. Via sta meni en sladek spominek!“ Dalje pravi, da na Dunaju samo o njima govori in ju v družbi drugih Slovanov hvali. „Vi ste meni pisali, kaj bi jaz nekemu nagovoril, da bi Vam u Vašom deli pomagal. To sem včinił. Supanc, Čop, Mažgon, tri Kranjci bodo poslovenjali z drugih jezikov in meni dali, da Vam pošlem.“ Dne 17. velikega travna 1835 piše isti dopisnik Miklošiču (pismo v Vrazovi zagrebški zapuščini): „Kaj pa Vaše

¹ Prim. drja. Kidriča sestavek: „Vraz prvič v Ljubljani“ v pričujočem zvezku.

² Džla, V. 147.

³ V zagrebški vseučilišni knjižnici.

in Vrasove Cvetice delajo? jel bo skoro kaj! G. Čop in Mažgon, Krajnca in pravnika v drugom letu že imata nekaj pripravljenoga. Mažgon je Virgiliov Georgikon preslovenil, Čop pa je Conte Ugolini, potle nekaj španiolskih Romanc u Slovensko prenesel. Gdagode se z njima zjidem, me pitata, jel bodo Cvetice skoro leščale. Pište mi na skorem, jeli čete Čopove in Mažgonove dela u knigo poprijeti, kero bote z' Vrasom na svetlo dali.“

Zanimivo je Kočevarjevo pismo z dne 14. grudna 1835, ker se v njem zrcali stališče, Vrazovemu v tej dobi popolnoma podobno: želja po edinstvu z Ilirci in „Kranjci“, a obenem zahteva, da koncedirajo eni kakor drugi Štajercem v jeziku njih „lastnosti“, torej nekak precej neopredeljen paralelizem s koncesijami. Najprej Kočevar hvali Vraza, češ, „Vi, ki ste močna podpora naše narodnosti, ki kak en apostol od slovenskoga duha poslan med Slovenci pravo vero razširjate.“ Potem nadaljuje: „Kaj sem v' Danici nekaj Vašoga stvorjenja čital, se mi je dopalo, škoda kaj sem vsake besede ne razumel. Gospod Miklošič tomu dobro nedela kaj Vas ovadljivcom¹ imenuje, dé je drugo ne, kak zkušnja. Dobro bi bilo, da bi se vsi južni Slavenci bar dušno zjedini, kaj pa drugač doveršeno ne bo, kak da pokažemo, da so vseh stvorenja in lastnosti enim kak drugim važna. Vi ste z' Vašoj pesmjo pokazali, da smo mi pripravljeni, se z' Horvati zjediniti, akoravno drugo narečje govorimo. Da bi li Horvati naše lastnosti poštuvali. Gaj se do tomu dober kaže², njega tudi misel na nekaj drugo bole ne tira, kak na zjedinenje Slovincov. — Moram reči, da je to tudi moje največje želenje. Zato li raspro-

¹ „Danica“ je bila namreč dne 12. sept. 1835 prinesla prvo Vrazovo ilirsko pesem „Stana i Marko“. O tem, kako je njen pojav sprejel Miklošič, piše Vraz tudi Gaju dne 25. listopada 1835: „Moj brat Miklošič ju prečevši muča. On ne može pregoreti mojeg illyrskog pera. On ga naziva ... izdajicom.“ (Gradja, VI. 310.)

² V svojem prvem „oglasu“ „Danice“ z dne 20. okt. 1834 je res pisal Gaj, da „bude zadersavala ne szamo vu Horvatzkem nego y vu drugeh Ilirzkeh narechjah vnogoverztne ... ztvari“, a te obljube se Gaj pozneje ni držal.

stirajmo narodolubav med Slovencih, in njim povedajmo, da smo vsi Iliri.“ Dalje mu svetuje, naj ne posnema v metriki Kranjcev: „Akoravno Prešern:

— — — — —
 — — — — —
 — — — — —

Povsod, kjer le neso noge
 Po vsaki stezi, poti
 Mladi, stari iz hiš hité

reče; tak zato ne treba tudi takove navskrižbesede delati.“ Priporoča mu, naj naglaša dolgo korenske zloge, ter ga svari pred kopičenjem enozložnic. Potem nadaljuje: „G. Mažgon Vas lepo pozdravi, on je svoje pesme, kere je za Vas pripravlene imel, Kastelici vročil. Zdaj jih nema nič, al oče jih osnovati, in je Vam poslati. In Čopi bodem jaz povedal, da njih u' kup zpravi. V' Ljubljani bode Čbelica naskorem v dveh bukvicah na svetlo zišla. Le skerbte se Vi in g. Miklošič in pokažite Kranjcem in Horvatom, da i štajarski Slovenci nekaj zmoči znajo.“ Iz zadnjih besedi se razvidi, da je bila v letu 1835 med štajerskimi, za literaturo se zanimajočimi Slovenci še močna želja, uveljaviti štajersko narečje in iniciativo poleg ilirizma in „kranjščine“, dasi se je s simpatijami spremljalo gibanje v Ljubljani in Zagrebu. Iz tega nam postane jasno, kako je mogel takrat Vraz zbirati gradivo za samostojno izdajo v svojem narečju, sodelovati pri „Danici“ in pošiljati Kastelcu prispevke za „Čbelico“.

V Ljubljano je hotel v najbližjem času zopet popotovati. V navedenem konceptu Kastelcu namenjenega pisma napoveduje svoj in Miklošičev prihod v Ljubljano za mesec avgust ali september 1835: „midva bova vfakem pripomožniku frdzom hvaleshna, in Vam ofoblivo o velkem frpni alj kimavci.“¹

A o počitnicah ni šel v Ljubljano, ampak je krenil zopet v Zagreb h Gaju, s katerim se je bil že prejšnje leto pobratil. Ta njegova pot je zvezala njegovo literarno strem-

¹ Dēla, V. 148.

ljenje z ilirskim pokretom. Na tem popotovanju je izročil Gaju osebno svojo prvo ilirsko pesem „Stana i Marko“. In Gaj mu je šel bolj na roko, nego „čbeličarji“, popravil je pesmi jezik in jo dal natisniti že 12. sept. 1835. Ko se je Vraz v Gradec vrnil in dobil v roko dotično številko „Danice“, se je razveselil: „mili Bože! čuda golemoga! medju drugimi ugodnimi plodi našeg Ilyrstva takodjer moje „Stana i Marko“ koje sirovo kod Tebe ostavil jesam, a sad naideh gladko kao pil doveršen artacom umnog mojstra.“¹ Ko je prihodnji mesec (dne 11. nov. 1835) Gaju vnovič pisal, mu je mogel poročati, da je že ves v ilirskem delovanju. Pravi, da čita Vukove pesmi in Voltigijev ričoslovnik ter piše sonete pod naslovom „Zvonci“ z namenom, da jih prvih 12 posveti prijatelju Vukotinoviću. Zlagal pa najbrž ni novih „zvoncev“, ampak je samo prevajal slovenske v ilirščino. V njegovi slovenski zapuščini se nahajajo še slovenski originali teh sonetov.² Ti „zvonci“ so nastali deloma pod vplivom Kollárjevih idej, najbolj pa po primeru Prešernovih sonetov in so polni Prešernove plastike, do kakršne se Vraz pozneje v svojih ilirskih pesmih ni povzpел nikoli več. Kako jedrnat je naprimer verz, s katerim karakterizira te pesmi Vraz sam v nekem, še ne izdanem sonetu:³

„Jaz sem zatočil zvonce žmetnim plesom,
Resnico s perom trdim sem omožil.“

Vraz je pričel v jeseni 1835 prelagati te pesmi v ilirščino, dasi pravi sam v navedenem pismu na Gaja: „pišem pak zvonce, da ti merziš na sonette.“⁴ Ako je prelagal te pesmi za Gaja v kljub temu, da poslednji ni bil zavzet za sonete, kaže, da je imel te pod Prešernovim vplivom in v rodnem narječju zapete pesnitve za boljše, nego bi bile eventualne nove, naravnost v ilirščini zložene pesmi. Znano nam je, s kakšno

¹ Gradja, VI, 310. Pismo Gaju z dne 25. oktobra 1835. — Značilno je, da od Gaja ni zahteval, da upošteva njegovo „štajersščino“, kakor od „čbeličarjev“.

² Ponatisnil jih je nekaj dr. Drechsler v svoji študiji str. 33 do 36.

³ V slovenski zapuščini.

⁴ Gradja, VI, 309.

težavo je pisal naravnost ilirsko svoje „Djulabije“ leta 1838. iz njegovega pisma Jarniku z dne 4. aprila 1838, v katerem se po nemško opravičuje, da mu ne piše slovansko: „Ich bin es heute nicht im Stande, denn ich habe verflossene Nacht durchwachend das Feuer der Fantasie geschürt, um ein Gericht für unser illyrisches Lesepublikum zu bereiten, wovon sie bald wieder ein Paar Brocken in der Danica finden werden und bin in Folge dessen heute sehr erschöpft.“¹

A bil je po tem važnem popotovanju h Gaju poletu 1835 pripravljen, podvreči se vsakemu trudu in naposled tudi — vpreči svojega Pegaza v galejo. Opustil je celo svojo priljubljeno misel na štajerskoslovenske „Cvetice“. Zakaj začel je že v jeseni 1835 preoblačiti svoje prevode v ilirsko obleko, kakor se razvidi iz citiranega pisma Gaju, kjer pravi: „Ču Ti takodjer poslati pod imenom ‚Tudjinke‘ vārstu dobrih, vitežkih tudjih narodah pēsmih (t. j. Anglianah, Francuzah, Taljanah, Španjolah, Novogērkah i naše sēverne bratje pēvcarnih plohah.“² Da je bil pri tej njegovi odloki Gajev osebni vpliv odločilen, se razvidi iz konca istega pisma: „Srēčno, Srēčno mili brate, ne zabi z pameti Tvog brata Stanka, koji Ti obljubil je medju desētimi pēsmami kranjskimi jedno po občem illyrskom spisano, koj pak Ti sad obljubi s radostjom medju desetimi illyrskim samo jednu Kranjsku.“ Kolikšen vpliv pa je Gaj imel na Vraza, kaže poslednjega pismo Rakovcu, pisano na starega leta dan 1833, kjer se spominja „Gajovih gorečih besed, kerim se nobeno ganljivo serce soprotiti nemora.“³

Ko so se bližale počitnice leta 1836., je Vraz, kakor vsako leto, seveda komaj čakal, da se odpravi zopet na pot. A sedaj je mislil že samo na Hrvatsko. Dne 28. junija 1836 je pisal Gaju: „Za pet nedelica h svršit ću moja examina, i potlam ... doletim sokolovskima krilama u Zagreb.“⁴ Dne 3. avgusta je

¹ Dēla, V. 171.

² Gradja, VI. 309.

³ Gradja, II. 259.

⁴ Gradja, VI. 311.

delal izpit iz statistike, ki se mu ni obnesel, potem se je šel tolažit h Gaju. Ta mu je naročil, naj bi iste počitnice popotoval tudi na Koroško in mu popisal vojvodski stol na Gospo-svetskem Polju; v svojem pismu¹ z dne 10. novembra 1836 se mu je Vraz opravičil, da vsled kolere ni mogel na Koroško.

V šolskem letu 1836/7 je Vraz v Gradcu privatno študiral. Zato je imel priliko, popotovati tudi med šolskim letom. Kaj ga je napotilo, kreniti sredi zime v januarju v Ljubljano, se ne ve. Morebiti je šel naravnost kot odposlanec Gajev, da agitira pri Slovencih za pristop k ilirizmu. V prvi vrsti je računal na Prešerna. To se razvidi iz pisma, ki ga je pisal iz Ljubljane dne 27. januarja 1837 Gaju, v katerem pravi: „Sada sam kod g. Dtora Prešerna, koj Tvoju Glogovkinju² rad sluša i pēva i s našimi namislīma sasvim sudara. — On zēlo žaluje, da je već tolike dobe, da nemože si Ilirščine tako prisvojiti, da u njoj što god vitežkog piše. Jesenas Te volji oblaziti.“³

To poročilo Vrazovo o Prešernovem razmerju do ilirizma stoji v ostrem nasprotju s poznejšim naziranjem našega največjega pesnika o ilirskem pokretu. Ali je Prešeren takrat ob Vrazovem posetu v Ljubljani res tako mislil, kakor poroča gori Vraz? Moje mnenje o tem je, da Prešeren pravih tendenc ilirizma takrat še ni poznal. Vraz se mu gotovo ni kazal takega kakor Gaju, kateremu je že pred dobrim letom obetal med desetimi ilirskimi pesmimi zložiti samo eno slovensko. Saj je Prešernu kmalu po tem posetu, dne 2. aprila 1837 še pisal⁴ o samih slovenskih literarnih načrtih v Gradcu in mu naznanil svoj namen, pričeti z izdajo slovenskega „Metuljčka“, rivala „Čbeličnega“. V istem pismu mu je poslal štiri pesmi za „Čbelico“. Moral mu je v Ljubljani govoriti, da vkljub ilirskim simpatijam hoče še vedno delovati v domačem

¹ Gradja, VI. 312.

² Muzo.

³ Gradja, VI. 315.

⁴ Dēla, V. 156.

jeziku. Saj pravi v istem listu: „Meine Kräfte . . . widme ich, wie Du weisst, auch der Slovenia.“ Prešeren se je ob tej priliki z Vrazom pobratil, in mu je na njegovo ilirsko agitacijo najbrž prijateljsko - simpatično odgovoril v takem zmislu, kakor se je še l. 1840. podpisal „Dein und des Slawenthums aufrichtiger Freund.“ In čisto mogoče je, da je prijateljsko-vljudno obžaloval, da ne more posnemati Vrazovega vzgleda, da bi med desetimi „kranjskimi“ pesmimi zapel tudi eno ilirsko. Da se je bil Vraz že pred več nego letom dni na tihem odločil peti deset ilirskih poleg ene „kranjske“, o tem najbrž Prešernu ni nič pravil. Jako verjetno je tudi, da Prešeren ob tem času ilirskih tendenc ni poznal od drugod kakor iz Vrazovih ust. Zanimivo pa je poročilo Vrazovo, da je nameraval Prešeren v jeseni 1837 obiskati Gaja v Zagrebu . . .

O ostalih pogovorih Vraza s „Čbeličarji“ v januarju 1837 v Ljubljani se nam malo sporoča. Prešeren je najbrž postregel svojemu novemu pobratimu s svojim malo prej izišlim „Krstom“. Izročil mu je javaljne celih 24 eksemplarjev v kolportazo, ker pravi Vraz v pismu na Muršca,¹ da je dobil 48 izvodov, a Prešeren piše Vrazu dne 4. marca 1837: „Deinem Wunsche gemäss schicke ich Dir 24 Exemplare von meinem nach Deiner Meinung so schwer zu verstehenden Kerft.“ To svoje mnenje o „Krstu“ je Vraz povedal Prešernu po vsej priliki v osebнем razgovoru o tej poemi, pisal mu ga v ohranjenih pismih ni. Dalje je Prešeren ob tej priliki vcepil Vrazu svoje naziranje o gojitvi literature za inteligenco. Ta nazor je Vraz skoro nato² še gorak sporočil Muršcu z besedami: „Nam treba, kaj se narodnost med srednim stanom budi, zakaj dokler se duh takih ljudi ne očuti, je našo pisanje, če, bogvé! kakkoli verstno (klasičko) zapstonj — mlatev prazne slame“³

¹ Dēla, V. 154.

² ibid.

³ Prešernov izraz!

— zakaj kmet je preprosti, kaj bi se k našim mislam podignol; ino pak smo že tak odrejeni, kaj nemoremo s telom ino dušom k njemu — v njegovo življenje stopiti: Naše mišljenje je k šegi, ki po mestah kraljuje, priklenjeno. Če se ravno hapimo kaj v prostem obleči — za krožaj prostega duha (einfacher Ideenkreis) pisati — se moremo dosti trapiti (bi lahko rekel) samé sebe za norce meti; ino če močno delo spravimo ino sami sebe preglednemo vidimo kaj smo si samo debele čóhe oblekli, duša ino lice pa še je le tajisto ostalo. Tak se Prešern toži ino pravi, kaj je vsa naša pisarija za proste ljudi — prenavljanje (affectation), v katerem ne živosti, da naše življenje ne je med njimi.“

Razen s „čbeličarji“ je občeval ob tem svojem posetu Ljubljane Vraz tudi z Anastazijem Grünom. Primeri, kaj piše o tem Gaju: „Glasoviti pësnik Anastasius Grün prevadja sada u nëmački jezik naše gornjoilirske narodne pësní, ter je mene umolio, da mu jih i ja nekoliko priobčim.“¹

Kot zanimivo slučajnost naj še navedem, da je bil pripeľjan dne 27. jan. 1837, to je zadnji dan Vrazovega bivanja v Ljubljani — dne 28. jan. se je Vraz odpeljal² — v Ljubljano, kjer je izstopil v hotelu pri Maliču mož, katerega bi bil pozneje Vraz tako rad poznal, — Poljak Emil Korytko!

Kam se je napotil Vraz iz Ljubljane? Po njegovem pismu z dne 4. marca 1837, pisanem Muršcu, soditi, bi bil tudi pri Jarniku in Kočevarju. V tem pismu namreč piše: „Gg. Prešern, Kastelic, Jarnik, Kočevar itd. Vas pozdravijo.“³ A v gori citiranem pismu Gaju z dne 27. jan. sporoča: „Sutra odlazim natrag u Gradac, hotëo sam ërez Cëlovac, da oblazim g. Jarnika, no nebo se mi kišonosnimi oblaci prëti, dakle moram uprav udariti.“

Vendar je znano, da je Vraz l. 1837 popotoval tudi k Jarniku na Koroško, kjer si je ogledal po Gajevelem naročilu

¹ Gradja, VI. 315.

² ibid.

³ Dëla, V. 153.

„vojvodski stol“. O tem piše v neki opombi k svojim „Djulabijam“: „Na zapadnoj strani (stolice) biaše takojer nadpis, ali sada je već tako od vihrovah izjēdjen, da ja g. 1837. tamo bivši niti slova razaznati nemogoh.“¹ Iz njegovega pisma Šafařku z dne 24. maja 1838 izvemo, da je na Koroško popotoval l. 1837. v jeseni in sicer povečem peš. Tam pravi namreč: „Prošavšu jesen iz Celovca u Celje pēšice putujući nakupih“ etc.² Kdaj in po kaki poti je popotoval tja grede, se ne da določiti. Dne 15. junija 1837. je pisal še Gaju iz Gradca³ dne 1. avg. od ravnotam Prešernu,⁴ da ne more te počitnice njega obiskati v Ljubljani, a dne 2. dec. 1837 je pri Veliki nedelji v sestrinem domu bivajoč sporočil Muršču,⁵ da je sicer menil iti v Prago študirat, da pa je bil o počitnicah na Hrvatskem, kjer je zbolel in ostal tam do 10. oktobra („trešlika me je do 10. listopada na Hrovatskem holtala, po tem pa ... sem pāli mogel v Gradci ostati“). Iz navedenih besed se razvidi, da je bil napravil to koroško pot najbrž v septembru („jesen“), ker je bil potem že v oktobru na Hrvatskem, odkoder je šel v Gradec.

V šolskem letu 1837/8 se je Vrazu posrečilo pridobiti za svoj ilirski nazor Miklošića, ki mu prej ni bil povsem naklonjen. Dne 30. junija 1838⁶ piše Vraz o njem Gaju: „F. Vladimir Miklošić, doktor mudroljubja te ad interim profesor istog predmeta na našem sveučilištu, se je takojer preobarnuo, te sada marljivo Novine i Danicu čitajuć se u Ilirskom slogu uvežbava.“ Že v tem pismu poroča Gaju, da namerava prihodnje počitnice (1838) skupno z Miklošićem popotovati: „Ja zajedno z Miklošićom dodjem srēdinu mēseca kolovoza (avgusta) u Zagreb.“ A ne samo v Zagreb sta ho-

¹ Djulabie od Stanke Vraza. U Zagrebu 1840, str. 150.

² Zbornik Sl. Mat. I. str. 93.

³ Gradja, VI, 316.

⁴ Korytkova zapuščina, ki jo je dr. Franko našel v Lvovu.

⁵ Dela, V. 165. Tu je dovršil II. del svojih „Djulabij“, glej Dela, V. 204.

⁶ Gradja, VI. 320, kjer je pismo napačno datirano z l. 1839.

tela iti, ampak popotovati tudi po južnem Štajerskem in kreniti celo na Kranjsko. O tem izvemo iz Vrazovega pisma, pisanega 28. julija 1838 Korytku.¹ Poslednji je bil namreč pisal Miklošiču, da bi se želel ž njim in Vrazom kje sestati. Vraz mu je odgovoril: „Gledci mesta in danka našeg sustanja, o kojem Vi u listu Miklošića želju javljate, nemogu Vam ješte niti ja niti Miklošić štogod izvēstna oglasiti. To ćete naskoro saznati iz Rogatca (Roitsch), kdě se nekoliko danah kod pobratima dr. Kočevara baviti naumiva. Ipak moli Vas te Vam za stavno navēsti Miklošić, koj Vam iz Rogatca dopisao bude, da se medju 8—14 danom dojdūćeg mēseca zabaviti nemojte, nego da nama u Rogatac objavite, kamo Vas laglje stane dospēti, ili u Prisek k pr. Smoletu ili u Ribnicu k g. Rudežu? Na svak naćin oćeva midva medju 8—14 u Prēsik doći, te bi nama vele drago bilo, da bi naju g. Smole u svom radogostištu prićekao.“ Smoleta in Rudeža je hotel brezdvomno obiskati Vraz zaradi njunih zbirk narodnih pesmi slovenskih, ker se je baš takrat intenzivno bavil s svojo zbirko.

O Rudeževih zbirkah je bil izvedel Vraz od njegovega sinu Antona, s katerim se je seznanil v Gradcu in mu najbrž naročil, da mu jih popiše, ko pride domov v Ribnico. Anton Rudež je Vrazu izpolnil obljubo in mu poslal naslednje (še neobjavljeno) pismo:²

„Reifniz den 3. Aprill 1838.

Verehrtester Herr!

Sobald ich hier angekommen war, bath ich sogleich meinen Vater um die Vorzeigung der Sammlung von Krainischen Liedern, in deren Besitz ich ihn glaubte. Er versicherte auch diese Lieder zu haben; sie waren aber verlegt, und er hat sie erst jetzt aufgefunden. Die meisten sind ohne Werth, und auch in den bessern gibt es viele Germanismen. Dessenungeachtet will ich jene, welche nicht ganz verwerflich sind,

¹ Primeri dr. Kidrića sestavek: „Vraz in Korytko“ v pričujočem zvezku.

² V zagrebški vseučilišni knjižnici.

anführen und von einigen die ersten Strophen abschreiben, damit Sie daraus auf den Charakter derselben schliessen können. Doch darf ich nicht unterlassen, im voraus zu bemerken, dass ich, da ich weder von der slavischen Litteratur noch Orthographie was weiss, genöthiget bin, jene Fragmente aus den Liedern so abzuschreiben, wie ich sie in den Manuscripten, welche mein Vater von verschiedenen Leuten erhalten hat, vorfinde. In 4 von diesen Gedichten wird der, in unseren Gegenden berühmte Kral Matiash besungen. Diese sind aber nicht alle im nämlichen Dialekte. Eins davon ist kroatisch-illyrisch; ein zweites ist in dem Dialekte, welcher an der Gränze von Reifniz und Kroatien gesprochen wird; die anderen 2 sin(d) im gewöhnlichen krainischen Dialekte. In dreyen wird die Gemahlin des Kral Matiash von den Türken geraubt, welche er ihnen dann wieder entreisst. In einem entflieht der K. M. aus dem türkischen Gefängnisse mit der Tochter des türkischen Zar. Dieses fängt so an:

1.

O Matiash, Matiash!
Lepa je krona ogerska.
Trikrat je vshe na vojfki bil,
V' Turfko jezho vershen bil
Notri je oftal leit in dan
De nei vidil belga dne
Inu sonza rumeniga.

2.

On nei vidil drugiga
Koker mlado Marietzo
Turfkiga Zara mlaifhi hzhyr
Ona je k niemu tekala
Kratkiga zhafa delala
Toku je rekla Marietza
Ak me zhaf Matish vset
Jest te zhem refhit s' voshe sle etc.

Da zweite fängt so an:

Vivat! Vivat! Kral Matiash
Kir lepo krono ti imafh
Prelepo Kral Matiashovo.

Der Anfang dieses Liedes ist schon so wenig empfehlend, dass ich gleich auf das dritte übergehe:

1.

She fe je shenil Kral Matiash
Prelepo shenku kir je v'sel
Lepu mladu Jelenzhizu
Pravu Iftarfku deklizu
Krala Matiasa ljubizu. rep.

2.

Malo nozhi je pri nje spal
Malo nozhi — le tri nozhi
V'kradli fu mi ju Turki hudi
Preterdu fu ju vkleulni
S sobom fu ju odpelali
Nutar v' Turzhiju doboko rep.
Valje do Zara turfkoga etc.

Das illyrische fängt mit diesen Strophen an:

1.

Kral Matias kad fe je xenio
Za prilipu Jelinu divojku
Koku bi se f'koro isprosio
Iftrianfku virnu ljubiu fvoju.

2.

Malo ju je vrime uxivao
Malo vrime, — za fame tri nozhi
Kada Turki na njega udrise
I Jelinu njemu ukradose etc.

Ein altes Reifnizer Weihnachtslied darf ich wegen seiner schönen nationalen Melodie nicht übergehen. Die Arie ist folgende:

Oh lesim lesim Bratzi
Oh kai vam jef povejm
Eno zhudo fim fhlfihal
Kir ga fhe dobro vejn
Ob ti dvanajfti vuri
Sim fhlfihal vidil tudi:
Angelzi lepo pojejo
Bogu zhaft hvalo dajejo etc.

Das Lied Od Vide ist schon in der Zhebeliza aufgenommen worden.

Ein Lied: Od Kreifa, wäre sonst so ziemlich hübsch, nur kommen darin mehrere deutsche Wörter vor. Es fängt so an:

Kerfnizzhe kersujejo
en velik ogen kurjo etc.

Reiner ist ein anderes altes Lied, welches ich mir unlängst vorsingen liess. Es ist betitelt: Od rejenke, und fängt an:

Stoj ftoj roshlinski grad
Noter fta mi dva jetnika
Oba lepa oba mlada
Koker de bi bla brata dva etc.

Sollten Sie nun, welche von den hier angeführten Liedern zu Ihren so ehrenvollen als nationalen und patriotischen Unternehmungen benützen können, oder überhaupt ein anderweitiges Interesse daran finden; So wird mir das grösste Vergnügen seyn, alle oder einige von diesen Liedern je nachdem Sie dieselben gebrauchen können, Ihnen zu übersenden. Ich füge diesem Briefe auch die Abschrift einiger Zeilen von jener sonderbaren Schrift bei, deren Inhalt in unseren hochgelehrten Reifniz, wie ich Ihnen schon in Graz erzählt hatte, nicht enträthelt werden konnte. Sollte es von was Interessantem handeln, oder in einer ungewöhnlichen Mundart geschrieben sein, was jedoch schwerlich der Fall sein dürfte, so werde ich Ihnen das Original zuschicken. Wenn Sie mich mit einem Briefe beehren, so bitte ich so zu adressiren: Anton Rudesh, Laibach am alten Markte Nr. 34. Ich verbleibe immer mit grösster Hochachtung Ihr

Ergebenster & Dienstwilligster

Ant. Rudesh m. p.“

Po prejetju tega pisma se zdi, da je Vraz vnovič poprosil Antona Rudeža, naj bi mu poslal nekaj v predstojećem pismu omenjenih narodnih pesmi. A v svojo zbirko je sprejel samo eno. Na str. 151. njegove l. 1839. v Zagrebu izdane zbirke se nahaja: „Rejenka“ s pristavkom: „Iz Ribnice od g. Ant. Rudeža“. A že prve štiri vrstice so nekoliko drugačne, kakor one, ki jih gori navaja Rudež. Glase se namreč pri Vrazu:

Stoji stoji prelepi grad
Stoji stoji Rožlinski grad.
Notri sta mi dva jetnika.
Oba lepa, oba mlada.

Sta li popotovala Vraz in Miklošič med 8.—14. avgustom 1838 v Presek k Smoletu, ali ne? Najbrž ne, ker v takratnih korespondencah o tem ni nikakega sledu. Kakšnega Korytkovega popotovanja v Presek policijska poročila ne omenjajo. Pač pa je šel Korytko dne 7. avgusta k dr. Chrobatu na Bled, a dne 15. avgusta — torej en dan po Vraz-Miklošičevem roku

— je posetil ribniškega graščaka Rudeža.¹ — O Korytkovem prihodu v Ljubljano je bil izvedel Vraz prvič iz Prešernovega pisma z dne 11. marca 1837, v katerem mu je pisal, da se uči poljščine od njega, in mu poslal prevod Mickiewiczzeve „Resignacije“, a imena Korytkovega mu še ni bil imenoval. O Korytkovem namenu, izdati slovenske narodne pesmi mu je pisal Prešeren dne 19. julija 1838. K temu pismu je pripisal Korytko v poljskem jeziku svoj pozdrav na Vraza, v katerem pravi, da Vraza osebno ne pozna. Kmalu nato je moral Korytko pisati gori omenjeno pismo Miklošiču, vzgojitelju pri Ladislavu Ostrowskem v Gradcu, s katerim si je pogosto dopisoval. Nato mu je mesto Miklošiča odgovoril Vraz dne 28. julija 1838, izražajoč željo, osebno spoznati Korytkov obraz, „kojega takova domorodna duša oživiljuje“. V pismu na Prešerna z dne 1. avg. 1838 se je potem v pripisu opravičeval, da je pisal Korytku ilirsko in ne poljsko.² V istem pismu ga nazivlje „przyaciół Koritko.“ Ker Vraza v Ribnico v avgustu 1838 ni bilo, sta si ostala oba po duhu in zbiranju narodnih pesmi podobna si mladeniča osebno nepoznana.

O počitnicah 1838 je bil Vraz sicer res v Rogatcu, ker je tam pozabil ali pustil nekaj svoje obleke, zastran katere je prosil potem Cafa, da mu jo pošlje za njim po radgonskem slu.³ Ali je bil ž njim, kakor je bilo dogovorjeno, tudi Miklošič, se ne ve. V Zagreb je šel Vraz bržkone sam, ker v pismu⁴ na Cafa z dne 3. avgusta 1838, pisanem iz Zagreba nič ne omenja Miklošiča. V septembru je bil zopet v domačih krajih, ker je dne 17. septembra pisal iz Radgone Cafu pismo.⁵ Potem ga najdemo 19. oktobra v Gradcu, odkoder zopet piše Cafu,⁵ opisujoč mu slovansko društvo v Gradcu in ustanovitev slovanske čitalnice v tem mestu. O kakšni nameri, stalno se pre-

¹ Primeri moje razpravo: „Emil Korytko“. Izvestja Muz. društva za Kranjsko, XVIII, 19.

² *ibid.* 88.

³ Zbornik Mat. Slov. II. 207.

⁴ *ibid.*

⁵ *ibid.* 209.

seliti v Zagreb, v tem pismu še ni govora. Odtu je najbrž popotoval v pozni jeseni na Prekmursko, zbiral narodne pesmi za svojo zbirko, ki je bila prihodnji mesec že gotova za tisk.¹ Da je v tem letu sam nabiral pesmi med ogerskimi Slovenci, pravi v predgovoru svoje tiskane zbirke str. XVII: „God. 1834 i 1837 po Krajnskoj i Koruškoj, a god. 1838 po zapadnjoj Ugarskoj putujući nastojah sbirku moju s novim cvetjem umnožati.“ Začetkom novembra je bil v Ilovcih, kjer je imel svoj vinograd,² odtu je vsaj pisal Rakovcu dne 5. novembra.³ Mogoče je tudi, da je šele odtukaj napravil svojo prekmursko pot, odločivši se, svojo zbirko končati in ž njo oditi v Zagreb. Dne 15. decembra 1838 je bil že stalno v Zagrebu.⁴ Stopil je v bližnjo zvezo z Gajem z namenom, da pri njegovih „Novinah“ in „Danici“ pridno sodeluje kot zastopnik Slovencev, v prvi vrsti štajerskih, o čemer piše Muršcu 17. decembra 1838: „... pa Vam tudi obljubim, kaj bom jaz od novega leta pridneši, več za tote novine in lepo Denico delal, pa tudi ne samo moja dela po perstih meril, temoč vse dobro od naših štajerskih Slovincov u njih odkrivati no razkrivati začel — tak začel kak mi sline na jezik pernesejo.“⁵ — Miklošič Vraza o počitnicah 1838 sploh ni mogel veliko spremljati, ker je že sredi septembra odšel za stalno na Dunaj,⁶ dejstvo, ki je morebiti pospešilo Vrazov prehod na Hrvatsko.

Leta 1839. je ostal Vraz v Hrvatski, ki mu je postala vsa „jedan gostoljuban dom“, kakor dobro pravi Marković v uvodu k njegovim zbranim pesmim (LXXIV). Samo v maju se je nekaj časa mudil v svojem vinogradu v Ilovcih, kjer je datiral predgovor svojih nar. pesmi, pa v jeseni je bil šel tja prodajat svoje vino.⁷

¹ Dēla, V. 180, 184.

² Gradja, VI. 323.

³ Dēla, V. 177.

⁴ ibid. 182.

⁵ ibid. 179.

⁶ Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre, 61.

⁷ Gradja, VI. 323.

Predpustom prihodnjega leta (1840) je v Zagrebu nevarno zbolel in ležal sedem tednov na živčni mrzlici, ki je bila vžrok njegove poznejše bolezni, sušice.

Kot rekonvalescent je šel pod jesen 1840 v Podčetrtek k svojemu ujcu Hercogu, upravitelju Attemsovih posestev. V Podčetrtku je bil za zdravnika njegov dobri prijatelj Kočevar. Tu se je zelo dobro počutil. Pisal je Prešernu dne 7. septemb. 1840: „V tem dragem krogu sem se tudi tako daleč pokrepčal, da morem prihodnjo nedeljo nadaljevati svoje popotovanje na Dolenjsko. V torek zvečer dospem na Presek h gospodu Smoletu. Ako je gospod Smole v Ljubljani, Te prosim, da ga o tem obvestiš. Morebiti pride brez ovire svojih opravkov doli — in sicer v Tvojem spremstvu. Jaz Te jako želim videti, in — post tot discrimina rerum — s Teboj o marsičem govoriti.“¹

Medtem, ko je bilo to Vrazovo pismo na poti, se je v Ljubljani raznesla govorica, da je Vraz v Zagrebu umrl. Zaradi tega se je obrnil Andrej Smole dne 12. septembra 1840 na uredništvo Gajevo z naslednjim pismom: „Es hat sich hier das Gerücht verbreitet, dass der Herr Vras gestorben sey, jedoch haben wir keine verlässlichen Quellen. Da ich gerne die Wahrheit wissen möchte, so bin ich so frei mich mit der Bitte an Sie zu wenden, wenn Sie so gefällig seyn wollten, mir mit ein paar Wörtern anzuzeigen, wie viel Wahres daran sey. Verzeihen Sie die mir genommene Freyheit und kann ich Ihnen gegenseitig dienen, so bitte frey zu befehlen mit Ihrem ergeb. Diener und Freund Andreas Smole.“²

Vraz je bil medtem v resnici na Preseku, a tam ni našel niti Smoleta niti Prešerna, ampak novega posestnika Klešiča, kateremu je bil Smole svoje posestvo prodal. Ta ga ni sprejel posebno vljudno. O vsem tem je moral Vraz kot v odgovor na Smoletovo vprašanje na Gajevo uredništvo Smoletu pisati dne 12. oktobra 1840 (pismo ni ohranjeno), ko se je vrnil zopet v Zagreb. Smole in Prešeren sta mu odgovorila 20/6 okt.

¹ Dēla, V. 194.

² V zagrebški vseučiliški knjižnici.

1840. Prvi mu je pojasnil, da je zbog slabega zdravja prodal kmetijo „veliki kanalji“ Klešiču iz Samobora: „Von so einem Elenden ist auch keine bessere Behandlung zu erwarten, als sie Ihnen wiederfuhr.“¹

Vraz je hotel najbrž Smoleta prositi njegove zbirke nar. pesmi. Kar osebno ni mogel, to je po vsej verjetnosti storil pismeno v listu, ki nanj gori odgovarja Smolè, obetajoč mu poslati svoje zbirke na 3—4 mesece, par dni pozneje je imel pošiljko pripravljeno za pošto in je napisal Vrazu naslednje pismo:

„Laibach, den 30ten 8^{ber} 1840.

Mit Morgen dahin fahrenden Wagen habe ich Ihnen die krainischen Volkslieder, die mir Kastelic nicht verloren (oder wie!) hat, abgeschickt. Auf die 5 Tekchen auf grünem Papier lauter erotische Liedchen, die bei unseren Bauernburschen sehr beliebt sind, bitte besonderes Acht zu geben, dass sie nicht verloren gehen, da viele vielleicht nicht die Censur passieren werden und ich keine Copie habe. Mit schönstem Gruss

Ihr erg. Freund u. Dner.

And. Smole.

Bei ohnehin Schreiben, wünschte auch zu wissen, wie viel dort Vodniks Gedichte 3 Bogen bei 2000 Ex. Abdruck kosten würden, um mich beym hiesigen Buchdrucker darnach richten zu können, denn mir scheint, er rechnet mir zu viel fl. 12.— ohne Papier. Ehe ich den Brief ablaufen lassen wollte, schickte ich das Packetchen auf den Postwagen, wo ich erfuhr, dass dasselbe erst zum Bücher-Revisionsamt zum fatalen Pauſcheg, dann aber noch aufs Ober-Amt zum plombieren etc. herumspazieren müsste. Dieses alles verdross mir, und so ersuchte ich den H. Fr. Sartory, Spediteur auf dem hiesigen Rayon (Mauth) dasselbe gelegentlich hinabzuschicken; oder kommt vielleicht von Ihnen welche Gelegenheit herauf, so bitte Sie

¹ Prim. moj članek: „Dvoje Prešernovih pisem“, Zborn. Mat. Slov. IV. str. 5, p. o.

dahin anzuweisen. Sobald Sie aber in den Besitz dieses Paketchens kommen, so bitte Sie, mir es zu meiner Beruhigung auf jeden Fall anzuzeigen.“

Deset dni pozneje je že mogel Smolè Vrazu sporočiti, da je spediter pesmi odposlal. Pisal mu je naslednje, morebiti svoje zadnje pismo pred smrtjo:

„Laibach den 10ten 9^{ber} 1840.

So eben meldet mir H. Fr. Sartory, das Pakl mit den krainischen Volksliedern durch Frachter Johann Rupeshizh an H. Lenzendorf & Cie alldort, im Lohn a dovere verladen zu haben. — Belieben Sie es daher bey benannte Herren abholen zu lassen, und damit wie bewusst zu versichern. Mit freundschaftlichen Gruss zeichne

Ergebenst

And. Smole.“¹

Vraz je dobil to pismo v Bistrici. Zato je pisal Babukiću, naj pošiljko pri Leutzendorfu v njegovem imenu reši in njemu v Bistrico pošlje, da pesmi brže bolje prepíše in čimprej Smoletu vrne.² Smoletu je odgovoril dne 3. dec. s pismom, ki ga ni našlo več živega; ker je bil v tem pismu pripisal tudi postscriptum za Prešerna kot odgovor na Prešernov pripis k Smoletovemu pismu z dne 20/6 oktobra, je prosil Prešerna v listu z dne 15. dec., naj si on vzame ono pismo. V resnici se nahaja ta Vrazov list v Prešernovi zapuščini. Ker sem prepis nekam založil, ga žal tukaj ne morem uporabiti. Vrazov postskript sem objavil na koncu svojega sestavka „Dvoje Prešernovih pisem“.

V pismu z dne 15. dec. 1840 naznanja Vraz Prešernu, da sta bila z Gajem namenjena v spomladi 1841 priti v Ljubljano. Vraz se je to zimo dolgo časa mudil v Bistrici, šele koncem predpusta 1841 se je vrnil v Zagreb, odkoder je

¹ Obe pismi v zagr. vseuč. knjižnici.

² Dēla, V. 195.

pisal dne 19. febr. Muršcu, da namerava o Veliki noči priti v Gradec.¹ Stvar pa se je zasukala drugače.

Sredi marca je prišel v Zagreb Sreznjevskij. Njegov prihod je oveselil vse Ilirce, zlasti pa Vraza. Uslužen, kakor je bil, je začel spremljati slavnega ruskega učenjaka-slavista po celem Zagorju, končno se mu je ponudil za vodnika tudi na popotovanju po Kranjskem in Koroškem.²

II.

Vrazovo popotovanje po Slovenskem l. 1841. je bilo velike važnosti za zanimivo epizodo slovenske literature, za oni interregnum med „Čbelico“ in „Novicami“, ki bi ga slovenski literarni zgodovinar mogel nazvati kratko „slovenski ilirizem“. Njegovo zgodovino pa bo treba šele napisati. Kar se je doslej pisalo, ne nosi pečata sistematičnosti na sebi. A poprej mora iziti Vrazova korespondenca, seveda popolneje in kritičneje, nego je izšla lani Gajeva, v kateri slovenskih pisem veliko manjka, a ona, ki so natisnjena — med njimi tudi Vrazova — so polna napak.

O tem Vrazovem popotovanju — drugo ne more priti v poštev — je napisal v „Slov. Narodu“ Davorin Trstenjak podlistek „Slovenski pesnik Rajnki“.³ O Trstenjaku je že znano, da se na njegove podatke ni vedno zanesti. A ta podlistek je naravnost psihološka zastavica.

Trstenjak piše: „Bilo je meseca avgusta leta 1842, ko me na mojem domu obišče iz Zagreba prišedši Stanko Vraz. No Davorine, zašto ste tako tužni? zaklikne, ko me vsega otožnega za mizo sedečega zagleda. Odgovorim mu, da sem bolesten in sicer zelo nervozen. Uprav dobro, potovanje hoče Vas okrevati, hajd z menoj na Koroško.“ Nastopila sta pot. „Jaz sem bil takrat klerik in po duhovensko oblečen. Stanko Vraz je nosil surko in crven-kapo. To je bila gotovo „polizeiwidrige Gesellschaft“. Povsod so naju gledali in in ogledavali, in slednjič ovohali, da sva — preoblečena špi-

¹ Džela, V. 211.

² Путевыя письма И. И. Срезневскаго. СПб. 1895. 198.

³ Slov. Narod, 1876, štev. 70 z dne 25. marca.

jona“. Trstenjak pravi, da sta vseeno prišla k Jarniku, ki je Vraza že poznal s pota 1837 in obema lepo postregel. Zvečer se je prepevalo, in Vraz je igral na svojo flavto. „G. Jarnik prinese vnovič svojih pesnij, in ko sem mu pomagal listke prelagati, vidim, da je pod marsikatero pesnico bilo ime ‚Rajniki‘ zapisano, ko ga vprašam, kdo je ta pesnik: ‚Rajniki‘, nasmehlja se čestivredni starček in reče: nekdanji mladi Urban Jarnik . . . Jarnik je tudi nemški pisal v svojej mladosti v ‚Kärntnerische Zeitschrift‘ in v ‚Carinthio‘. V prvem časniku so tudi natisnene nekatere izvirne pesnice, pa tudi slovenski njegovi prevodi Schillerjevih poezij, kakor postavim: Grof Habsburški . . . Jaz sem v Blatnem od Vraza ločil se, in zopet na Štajersko šel. Vraz pa je potoval čez Beljak v Ziljsko dolino in po drugih slovenskih krajih koroške dežele, pobiravši narodne pesni. — V Beljaku se je nekemu ‚kreis-komissaeru‘ z imenom: ‚Jugowitz‘ nevaren zdel, ta ga je denunciral pri višje policijske oblasti, in takoj so dobili vsi komisijski uradi po vsej Koroški in Štajerski — tudi nemški — zapoved: pazljivo oko imeti na tega panslavističnega potnika. Komisar Jugowitz je ime: Vraz izgovarjal in pisal po koroškem žargonu Uraz, in dolgo niso uradi mogli zvedeti za to nevarno osebo, ki je na graškem vseučilišči bila imatrikulirana z imenom Jakob Fraß, v steckbriefu pa Urasz [beri kakor slov. Urac]. — V Celovcu so pozneje policijsko-uradno tudi zaslišali g. klerika Jožefa Ulago, katerega je Vraz iz Gradca poznal, in ga v semenišči v Celovci obiskal. — Mene so uže tako imeli na muhi, in ker sem z Vrazom potoval, še sem postal večji ljubimec skrivne policije.“

V resnici pa je popotoval Vraz v teh letih na Koroško samo leta 1841. in to ne s Trstenjakom, ampak — Sreznjevskim. V sedemdesetih letih bi bila morala ta stvar biti znana, saj je Vraz še sodobno priobčeval svoja pisma s pota v „Danici“ 1841, str. 75, 100, 115, 118. Pozneje je priobčil v „Iskri“ 1844 kratek odlomek „Put u gornje strane“ (vsi ti sestavki so izšli 1877 v „Dělih“ V. 27—78). Vrhutega je bila

„Danica“ že pred Vrazovimi pismi s pota naznanila svojim čitateljem: „Š njim (Sreznjevskim) putuje u Kranjsku i Korušku gospodin Stanko Vraz, poznati pesnik ilirski i izdatelj narodnih gornjo-ilirskih pjesamah, da tom prilikom sbirku rečenih narodnih gornjo-ilirskih pjesama umnoži, koje je naskoro u drugom delu izdati nakanio.“¹

Dne 31. marca² — pripoveduje Vraz — sta odpotovala s pošto proti Karlovcu. „S tèsnim i tužnim srcem“ je ostavil Vraz Zagreb in zdelo se mu je, kakor da se je poslovil od vsega sveta. Dež je lil celo pot. Zvečer istega dne sta dospela v Karlovec, kjer sta posetila ilirsko pisateljico Dragoilo Jarnevićevo. Ko sta po noči vrnila v svoje stanovanje, so ju čakali tam že karlovški domorodci s čašami v rokah. Drugi dan dne 1. aprila dopoldne sta si ogledala knjižnico ondotnje „Čitaonice“³, popoldne sta se odpeljala proti Metliki. Spremil ju je Ivan Mažuranić do posestva Vranicanijevega v Jurjevu, kjer ju je upravitelj po naročilu posestnika pogostil s šampanjcem in udobno prenočil. Drugo jutro sta stopila tu v kočo nekega kmeta, kjer se je zbralo polno otrok, deklet in stark, od katerih se jima je s pomočjo „svetlih grošev“ in sladkorja posrečilo izvedeti vsakovrstnih stvari. Po kosilu so ju odpeljali Vranicanijevi konji v Metliko, kjer sta se oglasila pri dekanu in si ogledala mesto. Dopadel jima je posebno ženski svet. „Toli milih čarnih očuh i krasnih sitnih bělih zubičah nisam još vidio,“ pravi Vraz. Oglasila sta se pri kavarnarju, ljubitelju pesmi, ki je imel dobrodušno 70letno mater. Povedal jima je imena nabravših se, praznično oblečenih deklet in žensk, katere sta izpraševala od 4. do 9. ure; Sreznjevskij je risal njih nošo, Vraz si je zapisal par pesmi o kresu in koledí itd. Poizkušal si je zapisati tudi lepe napeve, a mu je šlo težko. Užalostilo ga je, ko so mu devojke pravile, da duhovščina prepoveduje peti te pesmi.

¹ Danica, 1841, 56.

² Dëla, V, 59.

³ Путевыя письма И. И. Срезневскаго, 198.

Drugi dan 3. aprila sta nadaljevala pot proti Novemu Mestu. V vasi Hrast sta si naročila obed. Krčmarjev sin ju je med tem spremil v uskoško vas Drage k duhovniku, ki ga nista našla doma, pač pa mater njegovo. Bila sta pri kmetu Damjanoviču, kjer sta morala prisesti k bornem kosilcu. Potem sta bila povabljeni še k popu na obed. Vrnivši se v Hrast sta pod noč odrinila proti Novemu Mestu. Dospela sta zvečer v dolensko stolico in se nastanila „pri Solncu“. Pisala sta pisma. Vraz je drugi dan 4. apr. sporočil svoji posestrimi Dragoili Štauduarjevi svoje novomeške vtiske z naslednjimi besedami: „Sobe mrkle, ulica izpred nas mrkla, ulica mrkla s desne i s leve, jednom rečju: sve je oko nas mrklo i nepriazno.... Ovdě smo bili kod Frančiškanah i kod pr. g. opata Albrechta, koj je dobar domorodac.“¹ Najela sta si za sedem goldinarjev konja do Ljubljane, kamor sta dospela zvečer 4. aprila. O potu med Novim Mestom in Ljubljano je sporočil Sreznjevskij drugi dan (5. apr.) materi: „Cesta izvrstna, čarobna: gore in gore, razgledi in razgledi; po hribih in dolinah stari in novi gradovi, cerkve, vasi; ljudstvo oblečeno čisto in snažno. Micke tako lepe, in vse, vse je tako milo, da bi mogel po tej cesti popotovati desetkrat z enakim užitkom. Samo eno je zoperno: ko čitam kranjsko knjigo, razumem skoraj vse, le kakšna beseda mi dá misliti, če pa poslušam, ko govoré, kakor bi ne poslušal. Naj še tako prisluškujem, tak razberem vsako deseto besedo. Diven naglas, večja polovica samoglasnikov se pogoltne, ostali so izpremenjeni.“²

V Ljubljani sta se dlje časa pomudila. Na Veliki petek dne 8. aprila je Vraz šele prišel do tega, da je opisal posestrimi Ljubljano. Pravi, da je obiskoval svoje znance, v prvi vrsti seveda „čbeličarje“: „bio u biblioteci u kasinu, u tri četiri crkvah i u tri četiri krčmah.... Ovdě ti ima božji svět znamenitih stvari. Što se mi pak čini najznamenitije bilo je eto ove. — Prekojučer pokuca nětko u jutro na vrata. Kazivši naš „Slo-

¹ Děla, V. 216.

² Путевыя письма, 201.

bodno¹ unidu tri Ljubljanski bogoslovci, koji nas lěpo ilirskim jezikom pozdrave. Ja sam scenio, da su oni rodjeni Dalmatinci, koji su nekakvim slučajem, koj Slavjanima vlada, u ovděšnju školu odnešeni. No oni me uvěravaju, da su rodjeni Kranjci, jedan Gorenac, drugi Dolenac, a tretji Nutranjac.¹ Umoliše nas, da jih posetimo u sěmeništu, što i mi učinismo. Tamo nas okupi sila mladih ljudih, koji svi za Ilirštinu dišu i živu te i više manje dobro ilirski govore i pišu.“—Ljubljanski purgarji so ju z radovednostjo ogledovali, ko sta hodila po ulicah; „na me (ili bolje rekuć na moju narodnju haljinu) sve gledi; koja se ovdě tako dopada, da će u dojduću zimu dva doktora iz Zagreba jednake doněti... To ti je mrkla, crveno podstavljena surina, kao što se nose oko Kupe. Vidit će se jih dojduću zimu više u Zagrebu.“ Dalje javlja Vraz Dragoili, da ju je na prihodnji dan (Veliko soboto) povabil dr. Chrobat na kosilo, „s kojim ćemo se odvesti poslē oběda put Krajna (Krainburg) da uskrs medju prostim pukom sprovedemo. Odtuda vratit ćemo se u ponedělak amo, za da vidimo kasinski bal — ili (bolje rekuć) cvět Ljubljanskih krasotah.“

V soboto po kosilu so res vsi trije odrinili proti Kranju in izstopili: Sreznjevskij in Vraz v gostilni, dr. Chrobat pri dekanu.

Drugi dan na Veliko nedeljo ju je dr. Chrobat začel voditi po Kranju in okolici, da vidita, kako žive Slovenci. Ob

¹ Ti trije bogoslovci so bili najbrž Pintar, Krašna in Žakelj — sicer eden Gorenjec, dva Notranjca — ki so potem 1841, 1842, 1843 dopisovali Vrazu ilirski, drugi tudi Babukiću kot voditelji „čitavnega zbora“ takratnih ljubljanskih bogoslovcev. Krašna je pisal Vrazu napr. dne 1. marca 1842 iz Logatca: „Istina jest, što je pravo moram tverđiti da je i g. Pinter puno puno radio, neznam pak šta bi bilo, da nismo mi dvoica radili.“ (V zagr. vseuč. knjižnici.) A Pintar mu je pisal iz Kočevja dne 20. marca 1843: „Što se ilirstva kod nas tiče, mogu Vam kazati, da mi dobro napređujemo. Naše društvo broji sada već 20 članovah a od nekójih se nadamo, da ćedu skoro pristupiti, knjigah nakupismo ovo kratko vrěme od dviuh godinah mnogo, koje se marljivo čitaju... Mi si samo ilirski dopisivamo, samo ilirski u svojih sastancih razgovaramo. A to je sve plod dvogodišnjeg redjenja.“ (Istotam.)

8. uri zjutraj ju je povedel v cerkev, kjer je Sreznjevskij prvič slišal slovensko propoved in jo „hvala Bogu brez malega tudi razumel.“¹ Po kosilu je Vraz napisal še nekaj vrstic *Dragoili*.² V njih je dal duška svojemu hrvatskemu domotožju: „Danas ovdě sve od veselja i radosti igra; danas je uzkrš. Děca se po ulicah natěcaju pisanicami, kriču, viču, směju, grohoču.“ Pošta se pripelje. On hiti k oknu in hoče se mu sesti vanjo, „jerbo pošta ide proti jugu“, ves zaljubljen je v celo Hrvatsko. „Hrvatska je meni omilila kao mati, omilila kao sestra, omilila kao draga. Nemogu nigdě mirno spavati, nego u Hrvatskoj, niti neću nigdě mirno umreti, nego u Hrvatskoj. ... Meni je Hrvatska čim dalje od očiuh, tim bliže srca. Povedj Ti ovo suncu Hrvatskomu, oblakom Hrvatskim, i větrom Hrvatskim, i svemu šta je Hrvatsko.“ — Takega vidimo Vraza med Slovenci na Veliko noč. Slovenci praznujejo praznik vstajenja, a on se počuti med njimi — kakor sam pravi — v vlogi Jeremija.

Pišoča gosta je prekinil dr. Chrobat, ki ju je pozval, da si ž njim ogledata gorenjsko vas. Šli so v neko krčmo blizu mesta, in dr. Chrobat je začel dajati kmetom za pijačo, da bi jim razvezal jezike. To se mu je tudi posrečilo. Med kmetiško to družbo so prebili popoldne do večera. Vraz je drugi dan (12. apr.) pisal posestrimi, da se je do bolesti načudil in nasmejal ondotnji govoriči. Oni pogoltneni vokali kranjskega govora, o katerih je že l. 1834. v Ljubljani s Čopom disputiral, so ga še sedaj silili tako na smeh, da je zavaljo te sorazmerne malenkosti, o kateri sam pravi, da se je razvila „naravskim načinom“, vzklikal, češ, da je nasproti tej govoriči vsa učenost učenih Ilirov nična! Bili so pač ti kranjski poluglasniki nekak Vrazov konjiček!

Ko jih je dne 12. IV. pogostil nakelski župnik z veliko-nočnim žegnom, so se vsi trije v torek po Veliki noči (13. IV.)

¹ Путевыя письма, 204.

² Děla, V. 219, kjer je pismo napačno datirano s „14. travnja“; moralo bi stati 11, na kateri dan je bila v l. 1841. Velika noč.

vrnili v Ljubljano. Prvo noč po povratku iz Kranja je Vraz v Ljubljani zbolel na vročici. Ker mu je zdravnik ukazal, ostati v postelji, je Sreznjevskij v soboto dne 17. aprila sam odpotoval proti Celovcu. V bolezni je Vraz fantaziral o svoji sestri Anki, kar mu je dalo potem snov za njegovo posvetilo k „Glasovom iz dubrave žeravinske“, zloženo v Ljubljani dne 24. aprila 1841. Prvega maja je zopet pisal posestrimi Dragoili: „Sada sam zopet kako tako zdrav. Veselim se svaki dan kao ptica na grani. Stojim kod priatelja Kastelca u bašči, u kiosku, gdje do pó dana pišem. O pó dana obědujem. Poslē pó dana čitam i pišem do 5 satih. O pet satih dolazi moj drug Dr. Prešern, s kojim polazimo šetnje. On čita Ilirski. Ja njemu tumačim, šta nerazumi . . . Na večer polazimo krčmu, gdje se ponajviše kranjski govori.“¹

V Ljubljani se je Vraz vdeležil v Prešernovem spremstvu kazinskega plesa. Njemu, ki je bil navajen na zagrebške nacionalne bale, ceremonijalnost ljubljanskega plesa ni ugajala. Zdelo se mu je, da se pleše prehladno. Kako zelo je pogrešal narodnega motiva pri tej zabavi, se razvidi iz njegovih besedi: „Nisam mogo bez nekakve tuge gledati ove krasne slovenske-ilirske stase, morao sam uzdahnuti: „Kud si pošla, mati Slavo, iz ovih hramovah?“ Istina Bog! čini se svaki takav momak kao crkva, koju je ostavio Bog.“² Kljub temu pravi, da se je dobro zabaval z neko 17letno deklico, kateri ga je predstavil Prešeren. Bila je trgovčeva hči, a ker je mnogo plesala, on pa se plesa ni vdeleževal, je mogel ž njo le po presledkih govoriti. Niti imena njenega si ni zapomnil. Dovzetan za ženske čare, kakor je bil, je v tem pismu vzkliknil za njo: „S Bogom ostala, neznana lepoto!“

To pismo je pisal Dragoili dne 10. maja iz Ribnice, kjer se je mudil do 11. maja na posetu pri graščaku Rudežu. Prišel je bil k njemu pač zaradi njegove zbirke narodnih pesmi, vsled česar je želel priti že l. 1838. na povabilo po-

¹ Dēla, V. 224.

² Dēla, V. 228.

kojnega Korytka. Rudež mu je dal radovoljno na razpolago, kar je bil zbral že za časa Vodnika: „Hvala njemu na njegovoj dobroti i pomnji, jerbo da on nije onda kupio, propale bi bile najizvrstnie in najkrasnie kranjske narodnje pësme. Mnogo lëpih komadah prepisao sam iz njegove sbirke, kojih nitko više pëvati ne umie, makar mu dao za svaki redak po cekin.“¹ Dalje popisuje Dragoili domoljubno vzgojo v Rudeževi hiši in lepoto dolinice Ugarja, kamor je hodil sanjarit, pripoveduje, da je bil v Kočevju, in pristavlja, da se je pri Rudežu sestal s famoznim čabarskim graščakom Parovićem („čuda golemoga!“), „koj je dobar susëd i priatelj kuće.“²

Ko je Vraz že zaključeval pismo, so ga obiskali v Ribnici dr. Česnik ter župnika Žemlja in Ilenič; o poslednjih dveh pravi v prihodnjem pismu iz Ljubljane, da „su toliki domorodci i cënitelji ilirštine, da sve skoro Danice, koliko jih je dosad izišlo, na izust znadu“. Žemlja da je napisal povest v verzih „Sedem sinov“, ki jo hoče kmalu v novem pravopisu izdati.

Medtem, ko je bil Vraz v Ribnici, je bil prišel Sreznjevskij dne 5. maja v Ljubljano, a se je zopet odpeljal v Benetke. Vrnivši se iz Ribnice v Ljubljano, je Vraz izpremenil svoj načrt: ker je hotel koncem maja biti na ziljskem žegnanju, ni šel za Sreznjevskim, ampak je 19. maja sam odpotoval na Koroško. Opoldne ga je poštni voz pripeljal do Tržiča. Hotel je tu pričeti pogovor z ženskami na trgu, a so se mu umikale „ljute kao guje“. Bolj mu je bila všeč, pripekljavšemu se na koroško stran, v Košentavri koroška „Swo-wenka“, ne sicer po noši, pač po srcu „veoma otvorenem“. Zvečer je došel v Celovec. Drugo jutro (20. maja) se je oglasil v semenišču, „gdë sam tri domorodca našao, koji dosta

¹ Dëla, V. 226.

² Ta kuriozni hrvatski graščak, o katerem sta hotela Levstik in Jurčič pisati roman, si je z Rudežem mnogo dopisoval. Njegova mnogoštevilna pisma se hranijo v ribniškem gradu. Služila bi dobro romanopiscu, ki bi se dušeslovno zanimal za to ekscentrično figuro.

dobro ilirski govoriti 'znadu'.¹ Potem pa se je napotil nemudoma k Jarniku v Blatograd. Jarnik ga na prvi pogled ni več spoznal in ga je imel za peterburškega profesorja Preiša, ki je tudi ob istem času popotoval po Slovenskem, ko mu je povedal svoje ime, ga je starec ginjen objel in ga jel izpraševati o Gaju in Ilirih. O Binkoštih je bil Vraz pri Majerju v Rožu, dne 31. maja z Majerjem v Ziljski Bistrici, kjer je ves navdušen občudoval „raj pod lipo pri Ziljanih“. Odtod je krenil 2. junija v Šmohor in potem v Podkloster h kaplanu Lesjaku, kjer je mislil dobiti iz Celovca svojo tam pozabljeno prtljago, a je ni dobil². Potem je preko Trbiža in Žabnice odpotoval z neko rezijansko družino v Rezijo. Dne 12. junija je pisal posestrimi že iz rezijanske Tobile in ji opisoval Rezijane, istega dne je poslal pismo z opisom Rezijanov Vukotiniću.³ Odondot se je napotil preko Pontebe, Žabnice, Trbiža, Kranjske Gore in Jesenic na Bled, kjer je po Prešernovem nasvetu ostal pri pesnikovem stricu, „koj stoji u Bledu bez žene i dece.“ O njem in svojem bivanju pri njem pravi Vraz: „On je bogat, mlad, dobar čovek i Slavjan, govori Poljski, bio je već u Poljskoj i Ruskoj kao i po Italii i Švajcarskom. On dađe bez da sam znao moj paket u svoj dom preneti. Ovdě sam kao kod kuće ili u Bistrici. Kad u jutru stanem, to izlazim na doxat (Altane), vidim mlade dvě susěde — děvojke od uzorne lěpote — i bistrega duha — vodu iz jezera crpsti. Ja s doxata govorim š njima, šaleći se s tima sada š njima mojima Vilama povodkinjama.“⁴

Dne 19. junija se je Vraz poslovil od blejskega posestnika Prešerna, ki ga je spremil proti Jesenicam „te na razastanku obećao, da će u buduće svekoliko vrěme svoje, što mu preteče od pokućnih poslovah, posvetiti literaturi Slavjanskoj — naj-

¹ Děla, V. 237.

² Děla, V. 42.

³ Ibid.

⁴ Děla, V. 251. Tema dvema devojkama je Vraz tudi posvetil cel odstavek v tretjem delu svojih „Djulabij“. Izabrane pjesme. 112.

pače ilirskoj.¹ Potem je Vraz odpotoval peš preko Rožčice in dospel k Majerju, kaplanu v Rožu. Tu je prenočil. Drugi dan pa sta krenila z Majerjem k Jarniku, a potem so se vsi trije odpeljali preko Celovca (kjer pravi Vraz, da je urejal svoj posel s potnim listom in prtljago, o čemer pozneje) v Velikovec. Tu so prenočili in drugi dan ob treh zjutraj popotovali dalje, gledat na neko goro napis, o katerem je mislil Jarnik, da je glagoljski. Ker temu ni bilo tako, so se razšli, Korošca sta se vrnila, Vraz pa je popotoval dalje. Ta napis so iskali najbrž nekje na Golici (Choralpe), ker dobimo kmalu potem Vraza samega onkraj teh hribov, ki ločijo Koroško od Štajerske.² V gorah nad Muto, v povirju Bistrice se nahaja, kamor bi gotovo ne bil lezel (ker je imel preko Dravograda zložnejšo pot!), ako bi ne bili iskali tamkaj napisu. V gorskem selu pri sv. Jakobu pri Soboti mu pojo kmetiški fantje v krčmi nemške in slovenske pesmi: „Od pèsamah prolazih na običaje, koje stadoh u svoj porte feuille bilježiti. Jedan od tih čovèkah pristupi pitajuè: Bos schraiben? A ja odgovorih: Eto čuješ i vidiš, šta pišem. A on: Ber hot ghassen? A ja: To je meni tako na um došlo pisati. Poslè dugog prèpiranja on htiaše, da meni zabrani bilježiti. A kad ja ništa manje stadoh nastojati u svome dèlu, on otide.—Malo poslè toga [se javi] s jednim čovèkom važna lica opet u sobi, koj stupi uprèd me pitajuèi: Hoben s' an Pos? A kod odgovorih, da imadem. A on ga zaište od mene, te mu ga dadoh buduèi me uvèravahu ostali, da je on selski sudac.“³ Potem popisuje Vraz, da je moral latinsko pisani potni list k ondotnemu župniku Brezniku, kateri je pri tej priliki Vraza prijazno sprejel in prenočil. Drugi dan je Vraz ostavil to „narodno Sodomo, gdè se Bog psuje, zašto ljudi več mole

¹ Isto, pravi Vraz, da mu je obljubil na Bledu neki Toman, nekdanji njegov kolega-jurist v Gradcu, sedaj posestnik-fužin. To seveda ni bil poznejši pesnik dr. Toman, kakor bi se dalo sklepati iz Glaserja, Zgod. II. 255, ker ta je bil takrat še učenček.

² Dèla, V. 262.

³ Dèla, V. 263.

němački, a to tako, da višeputah možebiti isti Bog neće moći razabrati što taj puk oće.“ Po dolini nemške Feistrice¹ potujoč, z žalostjo opaža tu gibelj slovenskega življa, kjer se je še pred 50 leti samo vsako šesto nedeljo nemško pridigovalo, in pride opoldne v Muto. Po kosilu jo mahne preko Drave, obiskat Slomška v Vozenici, katerega najde ž njegovimi kaplani še pri obedu. Slomšek se „punom vatrom“ spominja onih dni, ko je bil l. 1836. z Vrazom v Zagrebu. A Vraz se dvigne že po dveh urah od Slomška: „za što prije viditi Hrvatsku“, ter se napoti v Pohorje, kjer prenoči v visoki štajerski Ribnici. Odtu je šla potem drugo jutro njegova pot naglo navzdol proti Mariboru. Obedoval je pri sv. Lovrencu, posetil v Limbužu župnika Cvetka in svojega prijatelja Matjašiča. S Cvetkom se je zapletel v neprijetno debato, ker je dajal Cvetko v marsičem prav Kopitarju (najbrž glede gajice in dalmatinske ilirščine). V Mariboru je ostal pri profesorju Puffu, Nemcu, o katerem pravi Sreznjevskij, da je „do brezumja zaljubljen v Slované“. ² Drugi dan je odšel proti Slov. Bistrici in med potjo obiskal Čafa, ki mu je bil nabral nekaj narodnih pesmi. Končno se je odpočil v Podčetrtku pri pobratimu drju. Kočevarju od napornega pota, katerega zadnji kos je popisal Dragoili v pismu z dne 15. julija, pisanem iz Podčetrтка. V Zagreb se je povrnil dne 10. avgusta. Istega dne je došel v Zagreb tudi Sreznjevskij s profesorjem Preišom, vrnivši se s popotovanja po Dalmaciji in Črni gori.

To Vrazovo potovanje l. 1841. je prineslo njemu težko politično osumljenje, predmarčnim policijskim oblastim pa obširno uradno dopisovanje in poizvedovanje. Ko je Vraz izvedel, česa ga dolže, se je odpravil sam „na vrat na nos“ v Gradec, da se izpriča. O tem je sporočil kratko Dragoili iz Gradca dne 10. novembra 1841.³ Dne 14. dec. ji je pisal o zadevi obširno

¹ Tako se mora čitati ime potoka v Dělih, V. 263, ne „Festenica.“

² Путевыя письма, 192.

³ Děla, V. 275.

iz Zagreba: „Našo sem ovdě pri mom došastku¹ mnoge liste² iz kojih sam razabrao, da na-me ne pazi samo Štajer negoli čitava gornja Ilirija — dapače čitav u državnom razredjenju poznat ‚Innerösterreich‘. U Koruškoj (Čelovcu) su već dva bogoslovca pred policijski sud pozvali, za koje su saznali, da sa mnom u pismenom savezu stoje. Iz današnjega jednog lista saznadoh, da je jedan Bezirkscomissär iz Celjskoga kotara³ kotarskom upraviteljstvu objavio, da sam kod njega bio s dr. Kočevarom u nekakvoj (kako on kaže čudnoj) oděci razprostranjivajući nekakve pësme po narodu. (Jaz sam baš onda imao kod sebe Vukovo Bečko izdanje Srbskih narod. pësamah, koje je visokoučeni u svojoj službenoj gorućosti Bog zna za kako revolucionarne presudio.)⁴ U Ljubljani (polag jednog

¹ Tu misli Vraz na povratak ne s potovanja, s katerega se je v Zagreb povrnil 10. avgusta, ampak s počitnic v domačem štajerskem kraju, kamor je bil šel v oktobru, prim. pismo Dragoili z dne 19. oktobra 1841: „Ja ću težko prie bl. nedělje iz Zagreba krenuti, za kojim časom već čělom dušom čeznem Samo žalim, da je već vrěme tako kasno, da ću slabó moći užiti što od ugodnog hlada Žeravinske dubrave.“ In dne 10. nov. vpraša iz Gradca posestrimo, če je dobila list, ki ga ji je poslal iz Ilovcev za Draškovića (Děla, V. 275, 278).

² Eno tako pismo, nahajajoče se v Vrazovi zapušćini, mu je poslal koncem oktobra iz Gradca Trstenjak, češ, da ga je pisal Trstenjaku pisar v samostanu Rein Martin Miheljak. Glasi se: „Den du achtest, den Du wegen seiner Aufopferung für sein Vaterland, wegen des warmen Eifers für das Emporkommen unserer Muttersprache verehrt, dieser ist ein Gegenstand der Verfolgung der politischen Behörden geworden. Ich glaube, Du weisst in diesem Manne deinen Freund Vraz kaum zu erkennen!! Unerhört. Um acht Uhr heute (26. X. 1841.) langte ein k. k. Bothenregister hier an und brachte unter anderen zu verfolgenden auch die Personsbeschreibung des unglücklichen Vraz mit, unter der Zahl 267, in Folge einer Anzeige beauftragte der Präsident der Polizeihofstelle den hiesigen Landesgouverneur mit Note vom 5. d. M., dieser das Kreisamt mit Verordnung vom 10. d. M. Zahl 1799, und dieses gab unterm 20. d. M. die Personsbeschreibung des Slavenfreundes zur Invigilierung auf dessen Taun und Lassen, und zur angestregten Überwachung seiner Korrespondenzen u. bei Verdacht einer politischen Gefahr zur dessen Inhaftierung mit dem Beysatze, dass er sich in Agram aufhalten soll.“

³ Glej nižje poročilo okrajnega komisarja Finžgarja!

⁴ Tega pisma nisem našel v Vrazovi zapušćini. Pač pa se nahaja tam pismo dr. Kočevarja z dne 1. dec. 1841: „Svi okružni komisari imaju

pisma¹ činio je g. director ondčšnjega sčmeništa ondčšnje bogoslovce, za koje zna da sam občio š njimi, pozorne, da svaki list njemu izruče, kojega če od mene primiti. Iz svega toga uvidjaš, draga Dragoilo, da je Tvoj pobratim — čovčk proglašen i proslavljen više nego što su ga dosad mogle njegove tri knjige proglasiti. Samo je to tužno pri toj slavi, da je to proslavljenje samo kao što Nčmac kače: „eine traurige Berrümtheit“. A ja uvidjam iz svih tih listovah, koji me do dva forinta stoje, da je svoj toj slavi kriva — opet ili glupost ili zloba, koja je nada mnom svoje zapačkane ruke oprala. Ja sam došo u Kranjsku, Korušku i Štajer, da tamo narodnje pčsme i običaje iztražim i zabilježim, a zloba ili glupost, to je tako okrenula, da sam ja došo medju narod Bog zna kakve pčsme sčjat. Eto ti majestetna zločinstva. Da znate kako nam je germanizam priklonut, zaključiti možete iz toga, da u denunciaciji izmedju ostaloga i ovo stoji: „er kommt über die Gränze um dem aufstrebenden Illyrismus Anhänger zu suchen.“ Dakle je ilirština zločinstvo, ili nešto takovoga iz čega zločin-
zapoved na Te paziti ter izvčđjavati, šta Ti nameruješ Tvojom rasplodjenjem ilirskih pčsamah. Predsednik bečke policije je morao nešto o Tvojom zadnom putovanju u Kranjskom i Štajarskom čuti, buduči da on spomenuto zapoved izdade. U onoj zapovedi su Tvoja razmerja, u kojih bivaš točno popisana, samo ime Tvoje se ne poznađe, jerbo si Uratz mesto Vraz nazvan.“ Dalje piše Kočevvar, da je bil tudi Vrazov ujec Herzog v Podčetrtku vprašan, a je odgovoril, da človeka s takim imenom ne pozna; ko pa je dobil pravo ime, je javil, da je to miren človek in celo njegov sorodnik.

¹ Dne 25. nov. 1841 je pisal Vrazu bogoslovec Anton Žakelj iz Ljubljane: „... Medju ostalim Vam ču komad lista iz Celovca priobčiti. Spoznati če te iz njega, što Nčmci o nami misle. U njemu je i od Vas poružno mišljenje. Evo vam ga u matici: „Vor Allem will ich Dir Eins berichten, was ich erst gestern erfuhr, Du aber vielleicht schon früher zur Kenntnis erhalten hast. Gestern abends (to je 16. studna) warnte uns der Herr Direktor (pismo je bogoslovca jednoga) vor einem Briefwechsel mit Vraz (Verfasser der: Narodne pčsme), der mit jenem Professor aus Russland zu gleicher Zeit in Laibach sich befunden hat. Denn er (t. j. director) sagte uns: Dass Russland (da es alle Slaven unter einem Scepter vereinigen möchte) Emmissäre in die slavischen Provinzen aussende, die unter dem Vorwande die verschiedenen Dialekte zu studieren, nur die Slaven der russischen Krone geneigt machen wollen. Deshalb hat der

stvo proizhodi. — Sad ću još pričekati koje vreme, da vidim, šta će se iz toga poroditi: valjda ću se kasnie moći laglje braniti saznajući još koješta.¹

Kdo je denunciral Vraza Sedlnitzkemu? Mogli bi misliti na kakšno uradno osebo v bližini sv. Jakoba pri Soboti, kjer je imel Vraz gori popisan nastop z lokalnim sodnikom. Mogoče pa je, da nam je Trstenjak ohranil ime Vrazovega ovadljivca; potem bi bilo samo to sporočilo v njegovem podlistku nekaj vredno. Trstenjak je mogel izvedeti za ime beljaškega komisarja Jugovica kot ovaduha od Vraza samega. Vraz je tega človeka res poznal, ker navaja v opombah h „Glasovom iz dubrave Žerovinske“ (124) njegovo ime med onimi, čijih nositelji so se pred davnim časom pred Turki zatekli na Kranjsko: „Jedan je sada gosp. Jugović (Jugowitz) u Koruškoj Kreiskommissaire Bělačkoga kotara.“

V naslednjem hočem priobčiti dokumente Vrazovega policijskega preganjanja. Vloge, s katero je Sedlnitzky dne 5. oktobra ukazal graškemu guvernerju Vraza preganjati, ni v polihesige (t. j. celovački) Polizeikommissär zwei hiesige Theologen Ulaga et Sorzhizh, von denen man erfahren hat, dass sie mit Vraz konvertierten, ins Examen genommen (obwohl nicht protokollierten) und ihnen zur Pflicht gemacht, jedes Schreiben, dass Sie allenfalls von Vraz bekommen sollten, an den Herrn Direktor abzugeben, der es an die Polizei abzugeben habe. Und da ich erfahren habe, dass auch Du mit diesen beiden (dem Vraz nämlich und jenem Professor) bekannt geworden bist, so wollte ich Dir dies als ein Curjosum berichten, wovon Du vielleicht einen Gebrauch machen kannst, nämlich Dich zu hüten vor einer Korrespondenz, auf der ein solcher Verdacht liegt.¹ Što vi sudite od toj psovki? Ja neznam, je li gospodin Sreznjevski ikaku rečcu o tom namirenju Ruskog vladarstva izustio. Mislim da ne!! Od Vas pako znam, da ste se kod gospodina Kastelica, kad ste bolestovali, upravo protivno tomu izjasnivali. Koji mudri Austrijanin bi mog o takvoj nevěrnosti misliti? Ja mislim, da najmanje mi Iliri. I kakva korist bi nam otdadle dospěla? Zar je Ruska kadra, nam zakone davati, koi bi bili s našoj npravju i s našimi običaji usporědni. Ali ja niti o tom suditi neću, jerbo bi to bila ljudost. A na gore spomenutoj celovačkoj priključbi s Vašima korrespondentama leži sumnja samovoljstva ondašnjega policijskog kommisara. Ja dobro znam, da mu ovaj posao ne prinadležī od gubernialnog ukaza. Pišite mi, što Vi mislite o svem ovom.“

¹ Děla, V. 280.

cijskih aktih dunajskega notranjega ministrstva, kakor tudi ovadbe. Dopis graškega guvernerja Wickenburga z dne 10. oktobra 1841, štev. 1799 na celjskega okrožnega glavarja Waldheima je natisnjen pri Glaserju¹ in se glasi:

„An

den k. k. Herrn Gubernialrath und Kreishauptmann
Anton von Waldheim

in

Cilli.

Aus einer vorgekommener Anzeige geht hervor, dass ein sicherer Urasz, welcher angeblich ein ausgetretener aus Steiermark gebürtiger Student ist, und sich in Agram aufhalten soll, von dort häufig Ausflüge nach Steiermark und Kärnten in der Absicht macht, um in diesen letzteren Provinzen Lieder in illirischer Sprache zu verbreiten, hiedurch aber für den in Kroatien und einigen seiner Nebenländer emporstrebenden Illirismus Anklang zu wecken.

Da der Herr Praesident der k. k. Polizeihofstelle zu Folge des hohen Erlasses vom 5ten d. M. die Grundhültigkeit dieser Anzeige näher kennen zu lernen wünscht, so fordere ich den Herrn Gubernialrath auf, hinsichtlich des Erscheinens dieses Individuums in dem Ihrer Leitung unterstehenden Kreise, und seines Thun's und Lassens die Aufmerksamkeit der untergeordneten Organe mit der erforderlichen Umsicht und Unauffälligkeit anregen, die erlangten Wahrnehmungen mir sodann mittheilen und zugleich das Nationale, die Verhältnisse und die Individualität des genannten Urasz beleuchten zu wollen.

Gratz am 10ten Oktober 1841.

Wickenburg.“

Glavar Waldheim je to guvernerjevo zapoved sporočil dne 13. oktobra 1841, štev. 222 svojim podrejenim okrajnim komisarjem. Prvi mu je odgovoril Vrazov ujec Hercog v Podčetrtku z naslednjo vlogo:

¹ Zgodovina slov. slovstva, II. 255.

„Ad Nr. 1539. Löbliches k. k. Kreisamt!

Über erhaltenen löblichen Auftrag vom 13ten v. M. Z. 222/P wird von dem Gefertigten in Gehorsam berichtet, dass der beschriebene Urasz, Student, im Bereiche dieses Bezirks nicht erschienen ist, daher bezüglich der Notizen über das Nationale, die Verhältnisse und die Individualität dieses Individuums die negative Anzeige erstattet wird.

Bezirksobrigkeit W. Landsberg am 3 Novbr. 1841.

Herzog“ m. p.

A s tem se Hercog ni izvil. Zakaj celjski glavar je bil kmalu za tem dobil od okrajnega komisarja v Kozjem J. Finžgarja signalizacijo Vraza s pripomnjo, da je prišel v Kozje iz Podčetrтка:

„Nr. 1236. Löbliches k. k. Kreisamts-Praesidium!

In Befolgung des hoh. Auftrages dto. 13. 8^{ber} 841. Z. 222 wird in Gehorsam berichtet, dass im Laufe des Verflossenen Sommers ein sicherer N. Frass (vielleicht Wrasz) angeblich aus dem Bezirke Friedau gebürtig, etwa 20 bis 24 Jahre alt, grosser Statur, starken Körperbaues, länglichten, braunen Angesichtes, schwarzen, starken Schnur-, Backen- und Kinnbartes, mit einem kaffehbraunen Rocke (Hala) und einer Mütze bekleidet, mit einer illyrischen Lieder-Grammatik in der Tasche mit dem Herrn k. k. Distriks-Physiker Dor Kotschever in diesem Bezirke, und nahmentlich auf der Kegelstätte des Nikolaus Woschitschnigg zu Drachenburg gesehen wurde. —

Beyde kamen von Wind. Landsberg, und gingen wieder dahin zurück, wo sich Frass einige Zeit aufgehalten haben soll.

Frass soll in Gratz das Jus studirt haben, sohin aber ausgetreten, und mit einem gewissen Gay, der in Agram die Daniza redigirt, in Gesellschaft getreten seyn. —

Da derselbe mit dem Herrn Dor Kotschever erschien, und in seinem Betragen nichts Auffallendes oder Zudringliches bemerken liess, wurde er auch nicht ferner beobachtet.

Drachenburg am 10ten November 1841.

J. Finschger m. p. Bz. C.“

Glede na ta dopis kozjanskega komisarja je okrožni glavar celjski Hercogu poslal to vlogo in na njen hrbet zapisal naslednje:

„249/P

Wird dem Herrn Bezirkscommissär zu Wind. Landsberg, Josef Herzog, unter Beziehung auf die über den ingedachten Gegenstand am 3ten d. M. Z. 1539 erstattete negative Anzeige zur weitem, im geeigneten Wege, jedoch unaufsichtig zu pflegende Erhebung und Berichterstattung, welche bis 23ten d. M. verlässlich gewärtigt wird, zugefertigt.

Cilli am 15ten November 1841.

Waldheim“ m. p.

Sedaj se Hercog ni mogel delati več nevednega in se je moral izraziti o Vrazu. Storil je to v naslednji vlogi:

„Löbliches k. k. Kreisamt!

Sollte der in der löblichen kreisämtlichen Kurrende von 13. Oktbr. 1841, PZ. 222 bezeichnete Urasz derselbe seyn, welcher unter dem Nahmen Fraß von der Bezirksombrigkeit Drachenburg in dem in ./ rückgeschlossenen Communicate beschrieben wird, so kennt der gehorsamst Gefertigte diesen. Er ist ihm verwandt; besucht ihn zuweilen Ein Mahl im Jahre, hat früher in Gratz studirt, und hält sich derzeit in Agram in Croatien auf. Er ist Literat, sein Geschäft vorzüglich Sprachenkunde, sein Gemüth sanft, seine Gesinnung ungefährlich. Womit er sich sonst beschäftige, und in welchen Verbindungen Er anderswo stehen mag, das ist dem Gefertigten, der selbst fast in keinen gesellschaftlichen Verhältnissen steht, unbekannt.

Bezirks-Obrigkeit W. Landsberg den 22. 9^{ber} 841.

Herzog“ m. p.

Celjski okrožni glavar Waldheim je poslal nato Finžgarjev odgovor s Hercogovo drugo izjavo vred guvernerju Wickenburgu v Gradec z vlogo šte. 253. Sam od sebe je dostavil naslednje:

„Nach diesen Daten unterliegt es wohl keinem Zweifel, daß der eben beschriebene Fraß und jener Urasz eine und

dieselbe Person seyen; jedoch erscheint sein Benehmen auch nach der Darstellung des unbefangenen Drachenburger Bezirkscommissärs als unbedenklich, und ich bin daher der ehrerbiethigen Ansicht, daß es nicht nothwendig sey, diesfalls eine weitere Vorkehrung zu treffen, da einerseits dies Individuum in allen übrigen Bezirken des Kreises gar nicht bemerkt wurde, und andererseits, wie ich in dem Zeitraume von fünfthalb Jahren, durch welchen mir die Leitung des Cillier Kreises anvertraut ist, wahrzunehmen Gelegenheit hatte, in demselben für den Illyrismus so wenig Anklang besteht, daß sogar die zum nähmlichen slavischen Volks-Stamme, den Slovenen gehörigen Krainer von den Wenden als Fremde angesehen, und mit keinem günstigen Auge betrachtet werden.

Cilli am 25ten November 1841.

Waldheim“ m. p.

Ko je graški guverner Wickenburg dobil to poročilo celjskega okrožnega glavarja, je bil prejel že od graškega policijskega predsednika natančen popis Vraza, ki se je medtem že nahajal v Gradcu in se najbrž sam javil pred policijo. Policijski ravnatelj graški je bil že 13. nov. sporočil guvernerju naslednje:

„Euer Excellenz!

geruheten, mich durch hohen Erlaß vom 10. v. M. Zahl 1799, auf einen gewissen Urasz aus Agram aufmerksam zu machen, welcher — zufolge einer bei der hohen Polizei- und Zensur-Hofstelle vorgekommenen Anzeige — häufig Ausflüge nach Steiermark und Kärnthen in der Absicht unternehme, um in diesen letzteren Provinzen Lieder in der illyrischer Sprache zu verbreiten, und dadurch für den in Kroazien und einigen seiner Nebenländer emporstrebenden Illirismus Anklang zu erwecken.

Ich habe in dieser Beziehung, sowie insbesondere zu dem Behufe, um mir über die Persönlichkeit und Verhältnisse des obgedachten Individuums möglichst genaue Aufschlüsse zu verschaffen, eindringlichst im geheim Erkundigungen eingeholt, muß aber bei dem Umstande, da ein Liederdichter des Namens

Urasz bisher weder hier, noch — wie ich mehrseitig vernehme — in den unteren Theilen Steiermarks vorgekommen ist, gehorsamst berichten, daß ich den obgedachten Namen für unrichtig, und darin von Seite des Anzeigers einen Irrthum, oder mindestens eine Verwechslung als sehr wahrscheinlich halte.

Nach meiner Meinung dürfte ohne Zweifel unter jenem Urasz eigentlich der bekannte in Agram domizilirende slovenische Dichter Stanko Vraz gemeint seyn.

Dieser junge Mensch, welcher eigentlich Jakob, Stanislaus Fraß heisst, hat an der hiesigen Universität die philosophischen Studien und die ersten zwei Jahrgänge der Rechte absolvirt, und sich schon damals mehr der Erlernung von Sprachen und belletristischer Lektüre, als dem Studium der Rechtswissenschaften gewidmet, worin er nur einen sehr mittelmässigen Fortgang machte. Mit besonderer Vorliebe bildete er sich in den slavischen Sprachen, worin er schon damals einzelne kleine Dichtungen an das Licht treten ließ. Der Umstand, daß ein Jugendfreund von ihm, der bekannte Redakteur der Kroatia, Namens Gay, ihm in Aussicht stellte, als Mitarbeiter dieses Blattes ein hinlängliches Fortkommen finden zu können, war die Ursache, daß er die Universität verließ, und sich ganz dem belletristischen Studium zuwendete, welches ohnehin mehr seinen inneren Wendungen entsprach. — Er reiste von Gratz ab und begab sich nach Agram, wo er seither noch immer in dem Solde seines oben genannten Freundes steht.

Es sind von ihm in letzterer Zeit zwei Bände illirischer und ein Band kroatischer Volkslieder im Druck erschienen, welche in Agram verlegt worden sind. — Da Fraß, als geborner Steiermärker und Sohn eines gewesenen Weingartenbesitzers zu Allerheiligen bei Luttenberg, in jener Gegend sowie auch in Gratz aus der Zeit seiner Studien Freunde und Bekannte hat; so ist es wohl wahrscheinlich, dass er durch die Vermittlung dieser Letzteren, besonders in der unteren Steiermark, wo die slavische Sprache einheimisch ist, seinen in Druck

erschienen Liedern Absatz zu verschaffen gesucht haben dürfte. Allein ich glaube nach Allem, was ich in Folge meiner geheimen Erhebungen über diesen jungen Menschen (er ist 29 Jahre alt) hörte, daß bei ihm, wenn er wirklich in Steiermark an Liebhaber der slavischen Sprachen einen Theil seiner Lieder absetzte, mehr die Absicht des pecuniären Vortheils, als eine tiefer liegende politische Tendenz zu Grunde lag. Sein Benehmen während der Studien hier, und auch in der letzteren Zeit, sooft er hierher kam, war immer ordnungsgemäß, und man weiß keinen Anlaß, wo er zu einer unliebsamen Wahrnehmung in politischer Beziehung Anlaß gegeben hätte. Sein eifriges Studium der slavischen Sprachen lag, wie es scheint, bei ihm lediglich in seiner natürlichen Vorliebe dafür, ohne auch nur entfernt eine Spur von einem nationellen Enthusiasmus verrathen zu haben.

Fraß befindet sich gegenwärtig auf einige Tage zum Besuche seiner Bekannten in Gratz.

Ich werde aus dem Anlasse der gegenwärtigen Erörterung nicht unterlassen, auf sein Benehmen im Geheim das nötige Augenmerk zu richten.

Gratz den 13ten November 1841.

Anton Krametz v. Lilienthal“ m. p.

To poročilo policijskega ravnatelja graškega je poslal guverner Wickenburg z vlogo z dne 16. novembra 1841, šte. 2012 grofu Sedlnitzkemu na Dunaj (sedaj se nahajajo vse te vloge v arhivu notr. ministrstva pod fasciklom 735 iz l. 1842). Ko je dobil pozneje od celjskega okrožnega glavarja Waldheima še poročili Finžgarja in Hercoga, je poslal Sedlnitzkemu dne 29. nov. 1841, šte. 2091 še te listine, češ, da se nahajajo v njih nekatere nove podrobnosti. Iz njih da se razvidi, da je tudi okrožni glavar celjski o Vrazu istega mnenja kakor graški policijski predsednik.

Z enako vlogo kakor na graškega guvernerja, se je pa bil Sedlnitzky obenem obrnil tudi na ilirskega guvernerja Weingartna v Ljubljani. Ta je zahteval od sebi podrejenega

celovškega polic. komisarja Prochazke, da mu opiše Vrazovo vedenje na Koroškem. Celovski komisar se je odzval v naslednji vlogi:

„Nr. 387/prae.

Euer Excellenz!

Dem hohen Auftrage vom 10/14ten dieses Zahl 2097 pflichtschuldigst entsprechend, erstattet der unterthänigst Gefertigte Euer Excellenz über den schon mit dem hohen Dekrete vom 12ten vorigen Monats Zahl 1946 zur Beaufsichtigung bezeichneten ausgetretenen Studenten Urasz die ehrfurchtvolle Aufklärung mit Nachfolgenden.

Aus dem zuliegenden Extract des hierämtlichen Passanten-Protokolls litt. F. U. und V.¹ geruhen Euer Excellenz zu entnehmen, dass Stanislaus Uraz recte Vraz Advokat von Cerovic, 29 Jahre alt, ledig, katholisch: seinen Reisepass des Magistrats zu Karlstadt ddto 1ten April 1841. Zahl 87 am 19ten May dieses Jahrs bei der Einfahrt an den Linien-Posten abgegeben, denselben aber nicht wieder persönlich hier abgenommen hatte, sondern er liess solchen, wie es die Anmerkung in dem Passanten Protokolle darthut, durch den im hiesigen Alumnote befindlichen Theologen des II. Jahrgangs Joseph Sortschitsch einholen, und dieser hatte dem Vraz den abgenommenen Reise-

¹ Kais. könig. Polizei-Kommissariat zu Klagenfurt.

Nr. der Vidierung	Datum der Pass- Abgabe	Namen	Charakter	Alter	Stand	Religion	Wohnort	Geschäft der Reise	Kommt von	Letzte Visa	Die Reisekunde ist ausgestellt von
403	1841 19 May	Vraz Stanislaus	Advocat	29	ledig	kath.	Cerovec	eigene Angelegenheit	Laibach	8 ^{ten} April 1841	Pass Nr. 87 Magistrat zu Karlstadt 1. April 1841

Anmerkung: Befindet sich bereits in Arnoldstein bey dem H. Kaplan Valentin Lessiak, und wurde dieser Pass dem Theologen Joseph Sortschitsch über Vorweisen eines Briefes zur Nachsendung nach Arnoldstein erfolgt den 5ten Juni 1841, ohne vidirt zu werden.

pass infolge eines dem diesseitigen Unterkommissär Primus Rohr von Rohrau vorgewiesenen Schreibens des Vraz an ihn nach Arnoldstein, und zwar abzugeben bei dem daselbst befindlichen Kaplan Valentin Lessiak, zuzusenden.

Der gleich nach dem Erhalt des Eingangs bezogenen Dekretes durch den ehrfurchtsvoll Unterzeichneten in dem Alumnats-Gebäude gepflogenen Erhebungen zufolge, ist Stanislaus Vraz mit den beiden Theologen Joseph Sortschitsch des II. und Joseph Ulaga des III. Jahrganges seit mehreren Jahren bekannt, nachdem alle drey in der Gegend von Pettau geboren und sich noch aus den Studien-Jahren von Grätz aus, wo Vraz zwei Jahre die Rechtswissenschaft gehöret haben soll, kennen.

Vraz gieng dann nach Ungarn, studirte daselbst die Rechte, und ist beeideter Fiscal zugleich Redakteur der Zeitung in Agram.

Nach der gepflogenen Erhebung war Vraz in diesem Jahre zweimal hier, doch nur in der Durchreise, um wie er seinen Freunden sagte: illyrische Gedichte in Kärnten zu sammeln, und da er sich hier nicht länger verweilte, so konnte er den an der Linie abgegebenen Reisepass nicht selbst abholen, sondern schrieb an Ulaga und Sortschitsch den zuliegenden Brief¹; auf dessen Grunde, wie oben bereis erwähnt

¹ „Prečastni gospodine,

Predragi po rodu i sàrcu priatelju!

Ja sam stražnji put u Čelovcu budući bio (kao što naši kažu) muha bez glave. Zaboravio sam u hitnji na najglavnija i za moj put najnužnija. Sada ne znam kada i kako. Moj pasoport je ostao ili u kàrčmi pod Medvèdom (zum Bären) ili još sèdi u pisarni policijskoj. Tako isto stoji s jednom stranom rublja, koju sam ostavio na pošti. Neimadući bližnjega priatelja u Čelovcu postavljam se, dragi gospodine, pod Vaše krilo. Molim Vas dakle učtivo, izvolite u moje ime umoliti gospodina Zorčića, kojeg pozdravljam, budući on na potpunju slobodi; neka mi izvoli rečene stvari (pasoport i rublje) sa mnom u Podkloštar (Arnoldstein) poslati pod svojom pečatju po pošti. Neka najprije popita kod pošte gospodina poštmještra Kappitscha, jestli donio policijski sluga kao što je obećao moj pasoport k njemu? Ako jest, neka ga njemu (g. Zorčiću) izruči, ako nije, neka g. Zorčić ide u policijski bûró, te tamo zaište moj pasoport, k tomu je trèba kazati, da je paso-

worden, Unterkommissär von Rohrau dessen Reisepaß an Sortschitsch erfolgte. Vraz soll damals die Reise von Arnoldstein über Görz nach Agram gemacht haben, wo er sich auch dermal befinden soll, und wurde derselbe von den genannten beiden Theologen während der verflossenen Ferial-Zeit daselbst besucht.

Bei dem Theologen Joseph Ulaga fand der Gefertigte die mitfolgenden 6 Bändchen von den durch Stanislaus Vraz verfassten und im Jahre 1840. zu Agram gedruckten illyrischen Gedichten. Ulaga will solche bei seiner letzten Anwesenheit in Agram von Vraz erhalten haben und sollte er die 5. Bändchen im blauen Einbände zu verkaufen suchen, das sechste im röthlichen Einbände¹ jedoch zu seinem Gebrauche behalten. Ulaga betheuerte keine weitere Exemplare jener Gedichte besessen, sohin auch keine derselben veräußert zu haben. Bei Sortschitsch wurden weder Gedichte noch sonstige

port došo 19. t. m. u būreau. Glasi pako na Stanislava Vraza advokata. Rěšen je u Karlovcu ddo. 1. travnja (Aprila). Ako bi pitali zašto ja nisam došo po njega? neka kaže, da sam sutradan morao odmah u Moosburg, a budući sam odandě dobio priliku u Bělak, s onom se prilokom put Bělaka oddělio. Ja ću od Bělaka u Zilsku a iz Ziljske u Goricu. Neka mi podpiše pasoport (ako nije već podpisan) nach Görz — Na pismo neka napiše: An H. Stanislaw Vraz Advokaten. Abzugeben bei Herrn kapelan N. Lesjak in Arnoldstein. — Mit Wäsche im Werthe von 3 fl. Pozdravljajući Vas, dragi priatelju, kao i g. Korošca, Zorčića, i onog vārlog domorodca 1. godine, kojeg mi predočili niste, kao i svu ostalu mene se spominjajuću gospodu bogoslovce ostajem
Vaš instinski priatelj

U Rožjaku na dan Duhovah g. 1841.

Stanko Vraz m. p.

Sutra pojdemo s g. Mayrom, koj Vam odzdravlja, na sajam u Ziljsku Bistricu. Ja ću se za dvě nedělje danah vratiti opet u Čelovac: Molim Vas u ime Boga, pripravite mi, ako ikako možete, nekoliko komadah pšamah (narodnjih) iz Junske doline ili gdě koju narodnju zagonetku ili poslovicu. Ja sudim, da Vam gdě koja dobra duša (koji g. drug bogoslovac) iz one strane naše domovine na ruci bude. Sila Boga nemoli: oprostite dakle.

St. V.

¹ Ta izvod „Djulabij“ je priložen aktom, drugi so se morebiti vrnili, najbrž pa vničili.

auf Vraz beziehende Schriften gefunden, und beide gaben wohl an, daß die Lieblings-Idee des Vraz darin bestehe, illyrische Gedichte zu sammeln, daß es denselben jedoch nicht bekannt sey, mit wem Vraz diessfalls in der Provinz Kärnten und Steyermark nähere Verbindung unterhalte. Uibrigens dürfte nach dem gehorsamsten Dafürhalten des unterthänigst Gefertigten dem Fiscal Vraz wohl auch der hierher konfirirte quiescirte Professor und Doktor der Theologie Jakob Suppan bekannt seyn, nachdem Suppan für die illyrische, sowie überhaupt für alle slavenischen Sprachen eine besondere Vorliebe hat.

Gereichen Euer Excellenz diese unterthänigste Darstellung als Erledigung des hohen Auftrages gnädigst ansehen zu wollen, und wird auf die etwaige Wiederkehr des Fiscal Stanislaus Vraz, so wie auf sein Benehmen, und seine Verbindungen strenge invigiliret werden.

Klagenfurt am 14ten November 1841.

Prochazka.“

To poročilo je poslal ilirski guverner Weingarten dne 17. nov. 1841. štev. 2129 Sedlnitzkemu na Dunaj in pristavil: „In Gewärtigung der hohen Weisung — falls gegen den Theologen Ulaga aus Censursrücksichten hinsichtlich der vorliegenden Bücher vorgegangen werden soll — habe ich die Ehre“ etc.

A Sedlnitzky se je bil menda že iz dosedanjih poročil prepričal, da nima stvar nič političnega in nevarnega na sebi, in je ustavil vsako nadaljnjo preiskavo. Pač pa si je dal te dokumente še enkrat predložiti prihodnje leto, ko je postalo ilirsko vprašanje na Hrvatskem tako akutno, da se je končno ime prepovedalo. A ti dogodki ne spadajo več semkaj.

Vraz je prihajal tudi pozneje skoraj vsako leto za nekaj časa na Štajersko, po navadi k svojemu pobratimu Kočevarju v Podčetrtek. Iskal si je pri njemu odpočitka po delu in leka po boleznih; dne 5. avg. 1842 je pisal odtam Erbenu, da po

Celjskem okraju nabira sam narodne pesmi, katerih drugi zvezek namerava izdati prihodnjo zimo. Kako da drugega zvezka ni izdal — ko je imel toliko gradiva zbranega — ne vem.

Njegovi slovenski dopisniki, ki jih je bil l. 1841. na svojem dolgem popotovanju pridobil zase in za svoj ilirizem, so mu po letu 1843. vedno redkeje dopisovali. Kakor nekdanj Jarnik Gaju, pišeta tudi Ravnika in Jeran Vrazu, naj bi Ilirci, „ki od vsih slav. strani besede in lastnosti v govorniškim sestavljenju in stručenju vkup dergnejo“ (Jeran Vrazu 22. II. 1845), upoštevali tudi slovenščino. Zraven poroča zlasti Jeran, kako lepo napredujejo „Novice“ in kako se organizira ljubljanska domorodna družba. Z „Novicami“ pa je nehal slovenski ilirizem, in odnehovati so začele druga za drugo Vrazove zveze s Slovenci. A naprej je delovala preporoditeljska misel, katere ni nihče bolj razširjal med Slovenci kakor Vraz na svojih popotovanjih.

Paberki o Vrazu.

Dr. Fr. Kidrič.

I. Vraz prvič v Ljubljani.

Ko je obiskal Vraz kot bodoči repetent „logike“¹ o velikih počitnicah 1834² ljubljanske čbeličarje, sta vzela s Čopom v Prešernovi prisotnosti v pretres tudi vprašanje o onih tipičnih slučajih, kjer so pisali Dajnko in večina Štajercev *e*, metelkovci svoj novi znak za *poluglasnik*, Kranjci-bohoričičarji in z njimi tudi Štajerec Murko, ki se je hotel maščevati s tem radi Dankovih intrig pri izdaji svojega z bohoričico pisanega dela,³ pa *i*: vprašanje, ali se naj piše n. pr. *pevec* ali *pevič*, *metuljček* ali *metuljčik*, *kratek* ali *kratik*, *srečen* ali *srečin*, *lepega* ali *lepiga*, *sem* ali *sím*?

Na stališče, da je treba imeti kot cilj pred očmi enotni vseslovenski literarni jezik, sta se bila povzpela oba že prej: Čop je povdarjal prejšnjega leta, da „se morajo opustiti vse posebnosti glasov pri pismenem poznamevanju, ako hočemo imeti za vse Slovence poraben pravopis“,⁴ ter priporočal etimološko pisavo zlasti radi tega, da se morejo na ta način „različno govoreči vsaj v pismu zediniti“;⁵ Vraz pa je mislil

¹ Ilešič Fr., Stanko Vraz u školama, Gradja V 93.

² Vraz Knupležu 6. I. 1835, Dēla V 138; Vraz Prešernu 15. XII. 1840, Dēla V 200.

³ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O (Kristanov zbornik Korytkove ostaline, gl. Ljubljanski Zvon XXX, 299 sl.) 338; dvoje še neobjavljenih Vrazovih nemških pisem Prešernu, ki se tukaj prvič upotrebljavajo, izide v kratkem ali v celotni izdaji vse Vraz-Prešernove korespondence, ali pa v tem „Časopisu“ za se.

⁴ Slowenischer A-B-C-Krieg, Außerordentliche Beilage zum Illyr. Blatte (Nr. 13—17; 30. III.—27. IV. 1833) str. 14.

⁵ o. c. 15.

od početka svojega smotrenega slovenskega slovstvenega dela na to, da „se prinese enotnost v obliko (slovenskega) jezika, ki jo (je) imenoval pisavo“. ¹

Čop je sicer marca-aprila 1833 naglašal, da „izgovarjajo vsi Slovenci zamolkli samoglasnik le pred *r* v naglašanih zlogih, n. pr. smert, serp“ „in potem morda v nenaglašanih zlogih *er, elj, en, enj*“, ² da „se v izgovoru mnogo Slovencev ta glas, ki blagoglasju našega jezika tako zelo škoduje, redkoma sliši“, ³ da „izgovarjajo Gorenjci v končnicah navadno *e...*“, Ljubljančanje in Dolenjci pa v večini slučajev, kjer piše Metelko poluglasnik, ničesar“, ter priporočal, „naj se odlikujejo pravi vokali tudi v svečanem predavanju in v plemenitem govoru“, ⁴ pravih pojmov pa o stvari še ni imel. Pod vplivom Murkove pisave, čigar motivov ni poznal, je jel smatrati Dajnково pisavo za „bedno kompilacijo“ brez podlage v izgovoru ljudstva. ⁵ Pisava *lepiga, sim* se mu je zdela pač tako opravičena kakor pisava *rakam*, čeravno ni pisal *rakom* le Danjko, ampak tudi Murko, ki je dal obliko *rakam* v oklepaj. V ostalem pa je Čop predložil, da se naj piše „oni celi vokal, ki se pokaže pri pregibanju ali pa takrat, ko se poišče besedi koren“, ⁶ ter videl rešitev skupnosti v akcentih, ki naj služijo v modificiranje glasov. Toda dočim je predložil za zategnjeni odprti *e* in *o* cirkumfleks, ⁷ za poluglasnik pred *r* s sledečim k osnovnemu zlogu spadajočim soglasnikom pa *ê*, ⁸ je v naših slučajih le ugibal: „Da se izogne dvoumnostim, ker se glasi nenaglašen *e* v tem slučaju včasih tudi kot popolen (*e*), n. pr. tēpen itd., bi se mogel izražati zamolkli glas pred *n* in *nj* tudi z *i*, ki se na ta način že itak rabi, zlasti v končnicah *-ik*, grešnik, celo

¹ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 338.

² Slowenischer ABC-Krieg 6.

³ o. c. 5.

⁴ o. c. 6.

⁵ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 338.

⁶ Slowenischer ABC-Krieg 14–15.

⁷ o. c. 5.

⁸ o. c. 15.

v oginji in zlasti pri adjektivih na *in*, n. pr. *babin* ... Tako bi odpadel tudi ugovor, da se besede kakor *snažin*¹ reinlich in snažen gereinigt s staro kranjsko abecedo ne dajo dovolj ločiti ...² „(V nenaglašanih zlogih se naj piše) *e* ali *i*“,³ „*i* zlasti v nenaglašanih končnicah na *in*, da se ločijo od onih na *en*, kjer se glasi čisti *e*. V končnicah na *er* tak razloček ni potreben, ker se izgovarja v tem slučaju *e* popolneje le pri zelo redkih besedah, kjer ni samo evfoničen glas. Naj si pa ostane tukaj tudi nekoliko nedoločnosti, kaj je to proti mnogim nedoslednostim in neprikladnostim Metelkove ortografije“.⁴

Dočim je bil radi črk samih Čop v začetku l. 1834. na celi črti zmagovalec, na drugi strani ni moral radi razdora s Kopitarjem odložiti le nameravanih del za Wiener Jahrbücher der Literatur⁵, ampak se je kmalu tudi prepričal, da ti njegovi predlogi ne vodijo do zaželenega cilja. In „ko je videl, da se pri obstoječi pisavi avtorjev tudi na ta način ne pride do edinosti, ker so se pisale (oblike) *pes*, *ves*, *sem* (sum), *našem*, čeravno se izgovarjajo na enak način *p's*, *v's*, *s'm*, *naš'm*, še vendar vedno različno, namreč prvi dve z *e*, zadnji z *i*, je bil že pri volji ... da začne pisati ravno tako, kakor se govori na Gorenjskem, ter izpuščati vse samoglasnike, ki se ne slišijo, ker je mislil, da ima vsa Slovenija te ... poluglasnike“⁶.

Svojo namero je razložil Vrazu, ki je zagovarjal seveda Dajnkovo pisavo in pojasnil Murkovo stališče. Čop je gosta prosil, naj mu čita kaj v svojem dialektu, in Vraz mu je čital Prešernov „Sonetni venec“. Čop „se je sicer čudil in ... ni

¹ i za Metelkov poluglasnik.

² Slovenischer ABC—Krieg 6.

³ o. c. 15.

⁴ o. c. 15 99.

⁵ Čop Šafařiku 26. II. 1834, Zbornik Mat. Slov. I 130; prim. tudi Avgust Žigon, Zbornik Mat. Slov. V 119.

⁶ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 338.

hotel verjeti, ko je zvenela že prva beseda čisto drugače, ko je slišal izgovarjati pev'z — pevec in ne peuc.“ Ko mu je pa Vraz zatrjeval, da ni slišal tega „le v zibelki, ampak da se govori tako v vseh zapadnih županijah Ogrske in pa na Štajerskem, izvzemši dele, ki mejijo na Kranjsko, ni več okleval in priznal pravilnost“ štajerske pisave. In rekel je, „da si ogleda stvar še pobliže in da pohvali v recenziji Dajnkovich in Murkovih del, ki jo namerava napisati za Wiener Jahrbücher, če bi se spravil na svojem prihodnjem potovanju z g. Kopitarjem, govor štajerskih in ogrskih Slovencev kot vedno dosleden ter ga priporoči svojim kranjskim bratom kot vodilo v dvomljivih slučajih.“¹

Čop je umrl prej, nego se je spravil s Kopitarjem, napisal recenzijo Dajnkovich in Murkovih del ter priporočil vzhodno-štajerski govor. Da je mogel to še storiti in pridobiti tudi Prešerna, bi bil Vrazu slovo od slovenstva ali vsaj upravičbo njegovega prestopa izdatno otežkočil. To je namreč del tistih Vrazovih „lingvističnih principov“, o katerih je pisal 19. novembra 1837 Prešernu: „Začenjam že dvomiti, da je kateri izmed njih pri Tebi uspel ... Računal sem na Tvoj pristop k mojim nazorom in smatral, zidajoč na to, životarjenje slovenske literature še za možno. Ker se to ni zgodilo, sem zapustil preteklo pomlad nehvaležno polje, ki sem ga obdeloval 5 let z vso ljubeznijo.“²

Zgodovina, ki je postavila na laž dokazovanje o nemožnosti obstoja slovenske literature, drugi glavni argument Vraza-Ilira proti Prešernu, je dala prav želji po onem upoštevanju štajerskega govora, za katero je skušal pridobiti s pomočjo tehtnih razlogov analogije z drugimi slovanskimi jeziki kranjske pisatelje Vraz-Slovenec in na katero je pristal kot mož višjih ciljev in kot sovražnik malenkostnih kapric brez daljšega obotavljanja tudi Čop.

¹ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 338—9; prim. tudi Vrazov predgovor v Janeza Dragotina Šamperla prevodu Navuka v peldah od P. Ilga Jaisa, V Gradzi 1836, IV—V.

² Vraz Prešernu 19. XI. 1837, Dēla V 163.

II. Vraz jurist v Gradcu.

Ker se Vraz v zadnjem letu filozofskih študij ni bil dal izprašati iz svetovne zgodovine,¹ na filozofski ali juridični doktorat ni mogel reflektirati². Ko se je vrnil v jeseni 1835 v Gradec, je že imel svojo literarno fizijonomijo: Bil je že znan kolikor toliko z vsemi slovanskimi³, z angleškim, francoskim, laškim, španskim in novogrškim⁴ jezikom; zbiral je že tretje leto slovenske narodne pesmi⁵; zbirko izvirnih slovenskih pesmi je že bil poslal čbeličarjem⁶; agitiral je za probujo slovanske zavesti⁷ in naročbo Gajevih listov⁸, odločil se je že bil, da spiše med desetimi ilirskimi samo jedno slovensko pesmo, vežbal se s čitanjem Vukovih pesmi in rečnika ter Voltiggijevega slovarja ravno v ilirščini⁹ a „Stana i Marko“ sta bila zagledala kot prvi njegov tiskan produkt ravnokar beli dan¹⁰; poleg izvirnih del je obljubljal Gaju antologijo „vitežkih tujjih narodah pësmih“¹¹ ... Ker Vraz ni bil načelni sovražnik jezikoslovja ampak smatral tudi za pisatelja vglobljenje v filozofsko stavbo jezika za jako važno¹², bi bil morda pod vodstvom pametnega profesorja mogel z veseljem združiti svoja literarna stremjenja s študijem slavistike, ki takrat v Avstriji — še niti stolice ni imela.

¹ Ilešić, o. c. 92.

² Unger Wilhelm, System. Darstellung der Gesetze über die höheren Studien in den gesammten deutsch. — ital. Provinzen der österr. Monarchie, Wien 1840 I 140—1.

³ Vraz Muršcu 5. XII. 1833, Dëla V 134—135; (Šafařiku, koncept) 1834—5, Dëla V 149; Gaju 2. X. 1835, Gradja VI 309.

⁴ Vraz Muršcu 5. XII. 1833, Dëla V 135; Gaju 2. X. 1835, Gradja VI 309.

⁵ Vraz, Narodne pësmi ilirske XXIII.

⁶ Vraz (Kastelcu) 1. I. — 6. VII. 1835, Dëla V 146.

⁷ Vraz Muršcu 3. X. 1830, Dëla V 130, i. t. d.

⁸ Vraz Muršcu 4. XII. 1835, Dëla V 137; Knupležu 6. I. 1835, Dëla V 138.

⁹ Vraz Gaju 2. X. 1835, Gradja VI 309.

¹⁰ Danica br. 36 z dne 12. IX. 1835.

¹¹ Vraz Gaju 2. X. 1835, Gradja VI 309.

¹² Vraz Prešernu 19. XI. 1837, Dëla V 164.

Tako pa se je vpisal tiste jeseni 1835¹ na juridično fakulteto, z zavestjo, da to ni izbira njegovega srca², pač z namenom, da pride čim prej do kruha, nekoliko morda tudi pod vplivom Miklošičevega primera.

Obligatni predmeti prvega letnika so bili statistika, naravno pravo in kriminalno pravo, drugega pa v prvem tečaju rimsko civilno pravo, v drugem cerkveno pravo in v obeh ekonomska znanost.³ Delati so se morale semestralne in letne skušnje, in sicer v prvem letu na koncu prvega tečaja iz statistike evropskih držav, na koncu drugega iz statistike avstrijskega cesarstva in pa cele druge skupine, v drugem letu na koncu prvega tečaja iz rimskega civilnega prava, iz drugih dveh predmetov pa na koncu šolskega leta.⁴ Dovoljenje za izpit iz predmetov prejšnjega v začetku novega šolskega leta se je dajalo le v posebno motiviranih slučajih, a vstop v višji letnik je bil odvisen od prvega reda iz vseh predmetov prejšnjega leta.⁵ Juristi so mogli postati tudi „privatisti“, t. j., dobiti dovoljenje, da jim ni treba obiskovati predavanj in da smejo bivati kje drugje, ob določenem času pa se javijo za izpit. Privatist se je moral izkazati, da ima usposobljenega korepetitorja.⁶

V Gradcu je predaval v Vrazovi dobi statistiko prof. G. F. Schreiner,⁷ ki je imel vsaj nekaj literarne ambicije in bil sourednik graške „Steiermärkische Zeitschrift“, kriminalno in naravno pravo prof. Fr. Edlauer, znanec Prešernov⁸ še menda izza dobe, ko je bil adjunkt juridične fakultete na Dunaju,⁹ predmete drugega leta pa prof. Fr. Wiesenauer, v

¹ Ilešič, o. c. 94.

² Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, gl. niže str. 199.

³ Unger, o. c. II 108, 139. Ostala dva letnika za članek ne prideta v poštev.

⁴ o. c. II 125.

⁵ o. c. I 61.

⁶ o. c. II 132.

⁷ Kroner Fr. X., *Gesch. der Karl Franzens Universität in Graz*, Graz 1886, 147.

⁸ Vraz Prešernu 1. VIII. in 19. XI. 1837; gl. niže str. 199.

⁹ Kroner, l. c.

znanstveno-strokovnem oziru samo čisto brezpomembni ljudje. Simpatij svojih slušateljev si ni znal pridobiti sploh nobeden izmed petorice takratnih graških profesorjev juridične fakultete.¹

Torej: suhoparnost profesorjev, nesimpatičnost krušnega študija, obilica izvenšolskih poslov — kako bo Vraz — jurist napredoval? Naj govori najprej Vraz sam in par drugih istodobnih izvestij: *a)* Dne 30. decembra 1835 piše Vraz Gaju: „Ja sam bolan. Moja bolezen je u očima. Vračitel mi prepo-vedaše svakojako čitanje i pisanje noćju. Danci pak su kratki i statistika nanese 120 sitno pisanih arkušah i skušnjava me već obitji će nakon februara Danicu dah na kratkom oglasiti“.² *b)* Dne 28. junija 1836 piše Gaju: „Za pet nedelica h svršit ću moja examina, i potlam svoju zlatu majku ruku — sestrice u lice ljubivši, doletim sokolovskima krilama u Zagreb“.³ *c)* Dne 2. avgusta 1836 poroča Vraz Gaju: „Da mi nije baratati s jednim rugalacah našinstva, kojeg poruge slušah skoro godinicu danah, bil bi već prie u ognišću Ilirske toplote i luči — . . ., nego ti je nadošel ovaj listac, ma ja sam žalibože u klétki, u gajbi, na veruzi pedantovoj — a to još do sutra. U subotu biah kod njega, voleć skinuti pred njegovu stolicu paméti tovar od hiljadah brojakah i ime-nah, ma promotrivši moj stas i obraz odpravi me zapovedju: da dostojim i opet sutra dotji ma polag naredbah akade-mičnih. Moji mladi berci morali su umrėti pod britkom britvom.“⁴ *d)* *α)* Graški vseučiliški „Katalog der Theorie der Statistik, der Staatenkunde der europ. Staaten und jener des österr. Kaisertums insbesondere“ za l. 1835—6 beleži k Vrazu: „Fortgang I. Sem.: erste Classe. II. Sem.: zweite Classe“, *β)* „Katalog aus der jurist. polit. Encyclopädie,

¹ Murko M., Miklosichs Jugend- und Lehrjahre (SA. aus: Forschun-gen zur neuer. Litteraturgesch. Festgabe f. R. Heinzel) 26.

² Unger, o. c. II 132.

³ Gradja VI 311.

⁴ l. c.

⁵ o. c. 312.

dem natürlichen Privatrechte, Staatsrechte, Völkerrechte und dem österr. Kriminalrecht für das k. k. Direktorat“ istega šolskega leta pa: „Wurde seiner Angabe nach durch die Überprüfung aus der Statistik an der Vorbereitung gehindert“. ¹ *e*) 10. novembra 1836 javi Vraz Gaju: „Ja oću letos se privatim pravah učiti. Gradac mi je već odmarznuo. Kaže mi se lepa prilika za učitelja hišnog u Mariboru, koju budu zaista zagarliti“. ² *f*) dne 27. januarja iz Ljubljane se popravlja: „... sada sam već uvěřen, da imam sapet u Gradcu stati.“ ³ *g*) Med 16.—26. marcem 1837 omenja Prešernu „okoliščino, da (je) visel trideset dni na križu in da ga je vzel (s križa) še le prešnji dan gosp. Schreiner“, ⁴ in istodobno piše *h*) Muršču: „Sneg se le kadi. To, pa kaj se za drugi semester vučim, me tu zadržava. Jaz mislim svoj eksamen sred rožen cveta opraviti“. ⁵ *i*) Dne 2. aprila 1837 javi Prešernu: „Svoje moči, ki mi preostajajo od žalibog zelo potrebnih obligatnih znanosti, posvečujem, kakor veš, tudi Sloveniji.“ ⁶ *j*) Od 10. junija 1837 naprej se imenuje tudi v pismih „Privatstudierender der Rechte“. ⁷ *k*) Dne 1. avgusta 1837 poroča Prešernu: „Na Tvoje predzadnje pismo bi bil takoj odgovoril, če ne bi bil tako globoko zakanpan v naravnem pravu in kriminalu...“ ⁸ Prihodnje pismo mi naslovi na mojega prijatelja St. Hočebarja, doktorja in fizika v Podčetrtku... Prihodnjič Ti odgovorim na ostali del pisma, ker Te ne morem, kakor sem si domišljal, v Ljub-

¹ G. prof. dr. Fr. Ilešiču za to pojasnilo njegovega stavka: „Iz kataloga doznajemo: iz statistike (za prvo poljeće) imao je Vraz »Überprüfung«, a iz druge skupine predmeta uopće nije polagao ispita“ (Gradja V 94), hvala!

² Gradja VI 313.

³ o. c. 315.

⁴ Kor O 388; radi datuma gl. Zvon XXX 365.

⁵ Vraz Dēla V 155.

⁶ o. c. 157.

⁷ Vraz Kastelcu 10. VI. 1837, Prešernova zapuščina; Prešernu 19. XI. 1837, Dēla V 165; Muršču 18. II. 1838, Dēla V 170.

⁸ Kor O 327.

ljani obiskati. Preveč sem izmučen od naporov letošnjega leta. Od včeraj sem zmožen zopet nekoliko misliti. Pred nekoliko dnevi sem prišel od statistične skušnje pretepenega telesa in čisto prazne glave. Mene stane gotovo vsaka skušnja par let življenja. In vendar dobivam vedno za eden red manj, nego po svoji pridnosti zaslužujem. Ker s svojimi juridičnimi in matematičnimi študijami nisem nikdar nameraval odrešiti svet od tiranstva krivice in mnogih zaračunanj, se nisem vrgel na učenje teh predmetov z večjo marljivostjo, nego oni ljudje ki dobivajo navadno dober prvi red, toda bil sem vedno varan. Sedaj sem prisiljen, da študiram toliko, kakor oni, ki dobivajo navadno eminenco, in še več, nego mnogi izmed njih. Predmet ni predmet moje ljubezni, varam se pri tem vedoma, takorekoč prisiljen, za najlepši čas, ki bi ga mogel drugod s skopuštvom naložiti. Gospod profesor Edlauer je pač uvidel, da me predmet ne veseli, svetoval mi je torej, da se obrnem kam drugam, toda kamorkoli hočem kreniti, povsod zahtevajo na meji juridična izpričevala kot potni list. Z vsem obupom sem se vrgel torej na učenje obligatnih predmetov in upal sem, da izsilim z marljivostjo to, za kar se z ljubeznijo nisem mogel potegovati. In kak je bil rezultat? Pokvaril sem svoje zdravje in v bolezni se nisem mogel podvreči skušnji iz naravnega prava in kriminala. Moji prijatelji, ki skrbé po materinsko zame, mislijo sicer, da sem izpit napravil, pa s slabim uspehom, ker jim na njihova vprašanja ničesar ne odgovarjam: nočem jim vzeti blodnje. — V slučaju, da pridem do besede, stori za me pri profesorju Edlauerju nekaj na ta način, da poskusiš pregnati senčne strani, ki jih prilagajo mojemu značaju morda le domnevanja. — Zdravstvuj. Vživaj zdrav jesen, ki je ne more veselo uživati Tvoj odkritosrčen prijatelj Stanko Vraz.“¹ 1) Dne 19. novembra 1837 zahvaljuje Prešerna: „Kakor bi Ti za Tvojo brambo mojega dobrega glasu pri profesorju Edlauerju ne bil hvaležen, tako bi smatral tudi to pismo kot čin milosti, ker pa si omenjenemu

¹ Kor O 340.

gospodu napadalno orožje tako skrhal, da se je po polurnem navideznem boju umaknil ter mi prepustil petero mest, ki so mi za životarjenje v deželi Jura („der Jura nicht des Jura“) neobhodno potrebna — mora oditi to pismo kot moralna dolžnost. Kakor razvidiš iz predstoječe periodne stavbe, sem v drugem letu etc.“¹ m) Dne 2. decembra 1837 se opravičuje pred Muršcem: „Naj prvič Vam morem povedati, kaj je to debela laž, kaj sen ja v Prago odišel. Jaz sem nakanil v Zlati-prag oditi, samo trešlika me je do 10. listopada na Hro-vatskem holtala, potem pa, da sem ozdravil, bilo je že prekesno. Zato sem pâli mogel v Gradci ostati, gde zdaj privatstudiram.“² n) Vseučiliški „Katalog für den freien Lehrgegenstand der Geschichte der Philosophie vom Studienjahre 1838“ označa Vraza kot jurista 2. leta.³ o) Anton Krametz v. Lilienthal, policijski ravnatelj v Gradcu, je sporočil 13. novembra 1841 guvernerju Wickenburgu, pač na podlagi Vrazovih izpovedanj in poizvedb na univerzi: „Ta mladi človek, ki se zove pravzaprav Stanislaus Frass, je absolviral na tukajšnji univerzi filozofične študije in prva dva letnika prava ter se posvečal že takrat bolj učenju jezikov in leposlovnemu berilu nego učenju pravoslavnih znanosti, kjer je dosegel le srednje uspehe. S posebno ljubeznijo se je izobraževal v slovanskih jezikih, v katerih je dal že takrat posamezne majhne pesmi na svetlo. Okoliščina, da mu je obljubil znani urednik Kroatije (!), Gay, da bi se mogel kot sotrudnik tega lista pošteno preživeti, je bila vzrok, da je univerzo zapustil in se čisto posvetil beletrističnim študijam, kar je že itak bolj odgovarjalo njegovim notranjim nagonom. Odpotoval je iz Gradca in se podal v Zagreb, kjer je od takrat še vedno v službi svojega gori imenovanega prijatelja.“ Tem Krametzevim podatkom tudi drugi policijski akti iz l. 1841., tičeči se Vrazovega popotovanja, ne oporekajo.⁴

¹ Prešernova ostalina.

² Dêla V 165-6.

³ Ilešič, o. c. 95.

⁴ Gl. akte k dr. Prijateljevemu članku v pričujočem zvezku str. 184 sl.

Sledi:

Suhoparnost in pedantnost profesorjev in profesorja Schreinerja zadiranje v Slovane (c) so omrzlili Vrazu že prej nesimpatični predmet do cela.

V šolskem letu **1835-6** je posvečal obligatnim študijam pač le toliko časa, da si ni delal preveč vesti (k), v decembru mu ga je vzela nekoliko tudi bolezen na očeh (a). Posledica je bila, da je dobil koncem prvega tečaja iz statistike evropskih držav poskušnjo (d β), torej za drugi tečaj novo delo. In ravno v tem času se ga je prijela vsled Šamperlove bolezni še izdaja „Navuka v peldah“.¹ Tako se je zgodilo, da je poskušnjo sicer napravil (d α), a imel do konca šolskega leta le še za pripravo iz avstrijske statistike časa, kriminalno in naravno pravo pa sklenil odložiti do začetka prihodnjega šolskega leta (d β). V trdni nadi na dovoljen uspeh (b) se je oglasil dne 30. julija 1836 pri prof. Schreinerju, toda ta ga je pogнал — radi brk in mu dal novi rok za 3. avgust. Brke je Vraz sicer žrtvoval (c), toda bodisi, da ni bil dovolj pripravljen, bodisi, da je imel Schreiner radi brk še vedno nanj piko, pri izpitu je dobil drugi red (d α). Sedaj se tudi za Edlauerja ni bilo treba več pripravljati, leto je bilo izgubljeno. Sploh bi se pa tiste počitnice, ko je sanjal na Hrvaškem o Ljubici in pesnil prvi del „Djulabij“,² bil javaljne mogel pripraviti za kriminalno in naravno pravo.

Ko se je vrnil torej Vraz začetkom šolskega leta **1836-7** v Gradec,³ je bil v drugič jurist prvega leta in bi bil moral poslušati isto snov in ljudi kakor prejšnje leto. Zato se je tem laže odločil, da se posluži privilegija svoje fakultete in postane privatist, ko se mu je ponudila prilika, da dobi mesto domačega učitelja v Mariboru (e). Domači učitelj sicer ni postal (f), čeravno je bil v januarja 1837, ko se je mudil v Ljubljani⁴

¹ Prim. Ilešič, o. c. 94-5.

² Drechsler Br., Stanko Vraz, 47 sl.

³ Vraz Vukotinoviću 31. VIII. 1836, Dēla V 144-5.

⁴ Vraz Gaju iz Ljubljane 27. I. 1827, Gradja VI 316.

najbrž tudi v Mariboru in je bila ta služba morda sploh nekoliko tudi vzrok tega popotovanja, a privatist je ostal (j), pač zato, ker je prijalo to njegovim literarnim načrtom in njegovi popotovanja nikdar trudni nogi. Čeravno pa je spomladi 1837 spesnil II. del „Djulabij“,¹ prepisoval narodne pesmi za Grüna,² pilil svoje slovenske pesmi,³ pomagal snovati „Metuljčka“,⁴ pozneje sodelal pri snovanju društva za izdavanje slovenskih knjig⁵ in razmišljal tik pred svojim popolnim prestopom k ilirizmu gotovo tudi mnogo o slovenskem⁶ in ilirskem problemu⁷, se je vendar ravno v teh mesecih brinil nenavadno skrbno za svoje obligatne študije. Koncem prvega tečaja se je pripravljajl drugič in celih 30 dni za izpit iz evropske statistike, ki se je je sredi marca res srečno odkrižal (g). Sicer je bil začel razmotrivati ravno to pomlad pod vtisom muke s študijem nesimpatičnega predmeta in nenaklonjenosti profesorjev resno svoj položaj. Zdelo se mu je, da se mu godi krivica, in ko mu je dal profesor Edlauer nasvet, naj si poišče kaj primernejšega, je začel res iskati. A ko s svojimi dotakratnimi izpričevali ni mogel ničesar doseči, vrgel se je „z vsem obupom“ na študije obligatnih predmetov (k). Zavrnil je s težkim srcem vabilo Vukotinovičevo, naj pride o velikonočnih počitnicah v Zagreb, da se udeleži „z mladimi Ilirci soiréje pri starem grofu Draškoviću, kjer se bo debatiralo o uredbi novega ilirskega narodnega instituta“.⁸ Gotovo radi študij je ostal velikonočne počitnice v Gradcu in upal, da se otrese že junija šolskih skrbi (h). Toda stvar se je zavlačevala, naporov je bilo preveč, ko je napravil koncem julija izpit iz avstrijske statistike, je bil ves zdelan in bolan. Prosil je dovoljenja, da sme delati izpit

¹ Dēla V 204.

² Gl. prihodnji članek str. 208 sl.

³ Vraz Prešernu 2. IV. 1837, Dēla V 157—8.

⁴ Vraz Muršcu 24. IV. 1837, Dēla V 159—60.

⁵ Vraz Kastelcu 10. VI. 1837, Prešernova zapuščina.

⁶ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 337—40.

⁷ Vraz Prešernu 19. XI. 1837, Dēla V 163.

⁸ Vraz Prešernu med 16.—26. III. 1837, Kor O 388.

iz druge skupine po počitnicah, Prešernu pa pisal, naj mu nakloni za ta slučaj profesorja Edlauerja (k). Tekom počitnic pa se je odločil, da zapusti Gradec in odide v Prago (m). Vlekli so ga v Prago z jedne strani pač ljudje à la Šafařík, z druge ga pa odganjala iz Gradca nenaklonjenost profesorjev. Ko pa je koncem svojega popotovanja na Hrvaškem zbolel in moral ostati tam do 10. oktobra, je bilo za odhod v Prago že prepozno ter se je vrnil v Gradec (m). Prešeren je bil med tem Edlauerja res prepariral, in kje oktobra se je znebil Vraz kriminalnega in naravnega prava ter postal drugoletnik (l).

Tudi kot jurist drugega letnika v šolskem letu 1837-8 se je odločil za privatni študij (j, m, n), a imel brezdvomno resni namen, da študije nadaljuje in dovrši (l, m).¹ Kmalu po skušnji, ki mu je odprla vrata v drugi letnik, je odšel v domovino k sestri, pač da se odpočije, a se vrnil menda že 18. decembra 1837² nazaj v Gradec, ostal tam vsaj do 1. avgusta 1838,³ najbrž kak teden čez,⁴ torej do konca šolskega leta 1837-8 ter prišel tudi z velikih počitnic med 5.⁵—19.⁶ oktobrom 1838, torej ravno v času eventualnih preloženih skušenj za pretekto in vpisovanja za novo šolsko leto 1838-9 zopet v mesto svojih študij. Med 19.—25.⁷ oktobrom 1838 je zapustil sicer Gradec

¹ Ilešič, o. c. 95-6 meni, da se „jurista v drugoj godini“ a zajedno „Privatstudierender der Rechte“ „ne dade složiti drugčije nego podmjenom, da je god. 1836/37 položio izpit za prvu godinu prava, a da je time i odustao od ozbiljnih misli na juridičke študije te jih samo nekako »pro forma« još nastavio kao »Privatstudierender.« — Novi materijal spreminja glede izpita 1836-7 „podmjeno“ v „gotovost“, zaključek o študiranju „pro forma“ pa ovrže povsem, kajti Vraz je napravil že tisti izpit za 1836-7 kot — privatist.

² Prim. Vraz Muršcu 2. XII. 1837, Dĕla V 166, 18. II. 1838, Dĕla V 167.

³ Vraz Prešernu 1. VIII. 1838, Dĕla V 432.

⁴ Vraz Korytku 28. VII. 1838, gl. nižje.

⁵ Vraz Rakovcu 5. X. 1838, Dĕla V 178.

⁶ Vraz Cafu 19. X. 1838, Zbornik Mat. Slov. II 208-9.

⁷ Prvi četrtek za 19. X. 1838, katerega je nameraval, kakor piše l. c., biti v Libri, je bil 25. X.

ter odpotoval preko Libre¹ v Zagreb,² pač radi tiskanja svojih „Narodnih pësmi ilirskih“, ³ oèividno pa je pri odhodu iz Gradca menil, da se vrne tje in tam ostane,⁴ izgleda torej, da ga je pregovoril Gaj še le sedaj, naj ostane v Zagrebu in vstopi v njegovo službo. Da s tem še ni opustil vsake misli na nadaljevanje svojih študij, dokazuje okoliščina, da se je vpisal tudi v Zagrebu na pravoznansko akademijo.⁵ Vprašanje pa je, je-li delal tudi za šolsko leto 1837-8 v Gradcu kake skušnjë. In tu se vsiljuje domneva, da je izpit za prvi tečaj napravil, za drugi tečaj ga pa vsaj skušal napraviti (o), vendar radi nedostatka zanesljivo — verodostojnih podatkov mora ostati vprašanje odprto.⁶

Bili so hipi, ko je Vraz sam neprijetno èutil „srednje uspehe“ svojega krušnega študija. V takem razpoloženju je pisal dne 18. januarja 1838 prijatelju Muršcu: „Ças različne dare v svojem kanjeri nosi, še tudi Vam eno debelo pogaço — eno mastno faro pernesti znà... O to še vse bo, še perle kak bom jaz kakšni terdi kosiè kruha mel! Še celo sêlo lahko perle, kak bom se jaz zvuèil. Zvuèilo je mene že sicer dostikrat, ali ja sem še se le ne zvuèil. Nebi ja dober slovenski Saphir bil? Pa Bog mi daj bolšo pamet.“⁷ Znaèilno je za mogoèen vtis, ki ga je moral napraviti na Vraza èlovek Prešeren, da se izpoveduje ravno temu svojemu pobratimu najodkritosrèneje svojih študijskih nezgod. Miklošič, Matjašič in drugi so ga dregali, morda tudi zbadali, Prešeren ga je raz-

¹ o. c. 208.

² Vraz Koèeverju iz Zagreba 15. XII. 1838, Dëla V 182.

³ Vraz Vukotinovièu 5. X. 1838, Dëla V 178.

⁴ Prim. Vraz Cafu 19. X. 1838, Zbornik Mat. Slov. II 208, kjer namiguje, da je izbran v Gradcu za predsednika slovan. društva, da bode obavljaj Šparavec posle v njegovem, Vrazovem imenu itd.

⁵ Vraz-jurat Muršcu 17. XII. 1838, Dëla V 181; prim. Vraz Prešernu 4. IX. 1840, Dëla V 191. Ali se res ne da o Vraza-juratu v zagrebških arhivih kaj natanènejšega dognati?

⁶ Okoliščina, da v graških vseuèiliških katalogih rednih predavanj izza l. 1836. Vraza ni veè (Gradja V 95), ne govori proti, ker tam tudi izpita za 1836-7 ni.

⁷ Dëla V, 167-8.

umel, kot fino-čuteč prijatelj ni v pismih nikdar reflektiral na te stvari, a ko je lahko za prijatelja kaj storil, je storil takoj.

Ko je tožil Vraz 7. septembra 1840 Prešernu, da so mu zadali Themidini „popi“ pravzaprav več zla, nego ona sama¹, je mislil pač v prvi vrsti na graške profesorje. Izgleda v resnici, da ni bila samo Vrazova „slavistika“ kriva njegovih spotik-ljajev, še manj se mu more seveda očitati lenoba. Včasih se je potil za bodočo socijalno pozicijo z upoštevanjem faktičnosti, ki bi ga poetu človek ne bi tako hitro prisojal. Če je videl, da se mu dela kljub temu krivica, je seveda rajši drugod nalagal svoje sile na „skopuške obresti“. In tem lažje se je poslovil od graških pedantov in se preselil v stolico Hrvatov, kjer se je čutil že itak bolj domačega nego doma.

Čim česče je strašila Vraza slutnja, da se s svojim krušnim študijem ne dokoplje do „trdega kosiča kruha“, tem prijetnejši se mu je moral dozdevati položaj onih literatov, ki jih literatura sama lahko preživi:² „slovenski narod, še prem-laćen za slovstvena dela v narodnem jeziku“,³ svojih literatov ni mogel preživljati. In po odhodu v Zagreb je Vraz vsaj lahko ostal zvest Vrazu-Iliku: kar je ostalo namreč Vrazovih somišljenikov-rojakov doma, so še nekaj časa koketirali z Ilirijo, potem se pa „spreobrnili“ in ostali zvesti — Sloveniji.

III. Vraz in Grün.

Vraza in grofa Antona Auersperga je zbližala slovenska narodna pesem, kateri sta začela skoro v istem času, 1832-3,⁴ posvečati svojo pozornost, prvi kot zbiralec, drugi kot prevajalec, Vraz z zavestjo ljubezni do svojega ljudstva, Auersperg z zanimanjem do posebnosti svoje dežele. Z Grünovimi zbirkami „Blätter der Liebe“ (1830), „Der letzte Ritter“ (1830),

¹ Džela V 191.

² Prim. Vraz Prešernu 15. XII. 1840, o. c. 201-2.

³ Vraz D. Trstenjaku, Trstenjak Novice 1854, št. 23.

⁴ Anastasius Grüns Werke V (Herausg. v. Eduard Castle unter Mitwirkung von Ivan Prijatelj) 14; Vraz, NPI XXIII.

„Spaziergänge eines Wiener Poeten“ (1831) in „Schutt“ (1835) se je seznanil Vraz pač kmalu, ko so izšle, ter jih z navdušenjem čital, kakor zatrjuje Grün sam: „Večina Vaših pesmi mi je znana že iz mojih študentskih let, ko sem jih na sprehodih po romantični graški okolici z zadivljenjem čital in mislil s ponosom na to, da ste se sprehajali par let poprej v spremstvu Svoje lepe Muze tudi Vi po istih krajih. Vsaj imenovali so mi M(aria) Grün kot Vaš najljubši kraj, kjer se je zdelo tudi meni poetično in kjer sem presanjal marsikatero noč.“¹ Grün je opozoril na Vraza najbrž Prešeren, ki je po vsej priliki tudi posredoval, da sta se Vraz in Grün osebno spoznala. To se je zgodilo zadnje dni meseca januarja 1837. Grün se je izprehajal radi neke dame tisto zimo „kakor nihalo med Ljubljano in Turnom“,² Vraz pa je bil prišel drugič v Ljubljano. Govor se je sukal seveda v prvi vrsti krog slovenske narodne pesmi, in Grün je poprosil novega znanca, naj mu pošlje iz svoje zbirke kaj primernega, da prevede v nemščino. Vrazovemu narodnemu navdušenju je gotovo laskalo Grünovo prevajanje: „Glasoviti pesnik Anastasius Grün prevadja sada u němački jezik naše gornjoilirske narodne pšmi, ter je mene umolio, da mu jih i ja nekoliko priobčim“, je javil dne 27. januarja 1837 z drugimi za Ilire veselimi novicami Gaju,³ Grünu pa obljubil, da ugotovi njegovi prošnji tekom aprila.⁴ Dogovorila sta se za neko gotovo število pesmi,⁵ precej visoko, nad 80.⁶

Grün se je pošiljatve očitno veselil in jo težko pričakoval, zato je hodil Prešerna večkrat vprašat, ali so pesmi že prispele, in Prešeren je podregal 4. marca Vraza: „Grof Auersperg je bil zopet tukaj in me je opetovano vprašal ali si narodne pesmi že vposlal. Kakšen odgovor sem mu moral dati, Ti je znano.“⁷

¹ Vraz Grünu 9. VII. 1847 (koncept), Dēla V 394.

² Grün Bauernfeldu 1837, Wiener Zeitung 1906, Nr. 81.

³ Gradja VI 315-6.

⁴ Vraz Prešernu med 16.—26. III. 1837, citat gl. nižje.

⁵ Vraz Prešernu 2. IV. 1837, citat gl. nižje.

⁶ Prim. niže število Vrazovih z „Auersperg“ zaznamovanih pesmi.

⁷ Letopis Mat. Slov. 1877, 160.

Med tem se je zanašal Vraz na dani rok in menil, da je še čas, tudi priprava za skušnjo iz evropske statistike ga je zadrževala.¹ Prepisovanje je moglo napredovati tem počasneje, ker je imel v zbirki nered in „popravljal“ pesmi kljub svojemu boljšemu prepričanju še med prepisovanjem, kakor poroča Prešernu: „Prepisovanje narodnih pesmi stavi mojo potrpežljivost zelo na poskušnjo. Prvotna zbirka teh pesmi obstoja iz več lističev, na katere sem jih napisal s svinčnikom iz ust naših deklic. Marsikatera teh pevkini je bila dostojna potomka prve lepote in prve grešnice, lahko si je misliti torej tudi z manjšo domišljijo, nego jo imaš Ti, da se kopija ni mogla tako natanko skladati z matico. Pozneje sem si dal sicer še marsikatero pesem peti od starejših ljudij ter jo na pravcate pole čitljivo prepisal, toda ker nekatere besede niso hotele soditi v metrum, ki sem ga menil videti v prvi kitici, sem si dovolil majhno slovstveno trinoštvo ter sem jih stlačil vanj siloma. Radi tega sem moral napraviti par skrajšav, n. pr. mojga, srota, rožca, ljubca, kar se pri nas nikdar ne zgodi ter zato tudi pri narodni pesmi ni dopustno, ker bi morala nuditi ta po mojem mnenju zvesto sliko poetičnega značaja narodne veje, kjer res živi, z vsemi popolnimi svojstvi krajevnosti itd. Zato sem pustil tudi vsaki pesmi njene lokalizme, česar mnogi ne odobravajo, tako boš čital n. pr. v marsikateri pesmi prišô, znô, minô, v marsikateri prišâ, znâ, minâ mesto prišel, znal, minol.“² Vrazova zbirka, ki je obsegala že leto prej nad 250 narodnih pesmi,³ je morala biti spomladi 1837 že precej obsežna, in da bi lože obdržal Vrazu namenjene, oziroma poslane številke v evidenci, jih je poznamenoval v svoji zbirki s pripiskom: „Auersperg“.⁴

¹ Gl. zgoraj str. 202.

² Vraz Prešernu 2. IV. 1837, Prešernova zapuščina.

³ Jais-Šamperl, Navuk v peldah. VIII.

⁴ Gospodu prof. dr. K. Štreklju, ki mi je izpisal iz V(razove) O(staline) XIX začetke vseh s pripiskom „Auersperg“ oznamenjenih števil in dal tudi par drugih pojasnil, iskrena hvala!

bici vlovljen¹, z mero: $\cup - \cup - \cup - \cup =$; XIV. Ženin skoči po prstan v morje;² XV.³ Nezakonska mati umori svoje dete;⁴ XVI. „Komur se dremlje, naj gre spat“⁵, z mero: $= \cup = \cup = \cup$; XVII. Ptica se brani službe⁶, z mero: $= \cup = \cup = \cup = \cup$; XVIII. Ljuba z devete dežele.⁷

K št. XI. je pojasnil Vraz na strani: „vem = saj, serega = sivega, [archaisma] grady = gradove, zlaty = zlate, pam = pa bom kak Polaki p. kupilem n. kupil siem“,⁸ na zadnji strani pa je dodal posebne slovenske „Opombe. IV. Kolorec = plajš. — Tiš n. Ti boš. Kak Polaki prikračujejo bóm, bós, bóva, bóta, bómo, bóte, bóde v — m, š, va, ta, mo, te, dó ino zatikajo na kterokoli besedo, ki zhaja na samoglasnik, ko Polaki svoj -m, -š, -šmy, -šcie p. kochalam, kochalaš, kochališmy, kochališcie, zatoraj naš Tiš se k meni, potem jaz pâm ter jokâlâm se n. Ti boš se kmeni, jaz pa bom; jokala bom se; Praeterita masculina sing. sem pisal kakor so je pevkinje zgovarjale. — XIII. Pregolčati = pregovoriti. — Segor = sim. — XIV. Pozavun, ki svatý pozavlje. — Déver, ki nevesto k oltarji pela. Sneha = nevesta, ino nevesta per methatesin sneha. XVII. Dáš = da boš; džundž z gyungya madžarskega, reč ne celo nemški Edelstein bolje francoski le bijou. Farazin = Malvasier [?] čreta = studenec v gošavi.“⁹ Na isti strani je skušal v prvem kratkem odgovoru na Prešernovo pismo z dne 4. marca opravičiti svoje odlašanje, sestavo zbirke ter „opombe“ in potolažiti Grūna z obljubami: „Tukaj Ti pošiljam, dragi prijatelj, del obljubljenih narodnih

¹ o. c. IV 6777 (VO XIX E 35).

² o. c. I 203 (F 43).

³ XV. 6 — XVIII. v Kor O 388.

⁴ SNP I 186 (F 44).

⁵ o. c. II 1759 (G 3).

⁶ o. c. I 951 (K 78).

⁷ o. c. III 5441 (K 79).

⁸ Kor O 394.

⁹ o. c. 389.

pesni, čeravno ne v izbiri, kakor sem želel, toda oprosti slabeljšim radi okoliščine, da sem visel trideset dni na križu in da me je odrešil gospod Schreiner še le včeraj. Blagovoli gospodu grofu Auerspergu sporočiti, da pošljem s prihodnjo skupino lepšo deco našega narodnega pesništva. Dodal sem Ti par opomb; ne huduj se radi tega, češ, da sumim o Tvojem poznanju našega narečja. Ti si se učil idiotizmov našega kraja iz slovnice in slovarjev, toda na žalost je pri nas še marsikaj, o čemur se našim aristarhom še sanjalo ni. In tako je še tudi na Kranjskem marsikaj, kar ni meni znano. — Pišeš mi, da je gospod grof radi pesmi večkrat pozvedoval, toda zdi se mi, da sem jih obljubil poslati tekom aprila.¹

Dočim je odnesel jurist² Sertich, potujoč v Ljubljano na počitnice, pred veliko nočjo (26. marca) Prešernu prvo Vrazovo pošiljatev za Grüna,³ je nadaljeval Vraz pridno prepisovanje ter prepisal do 2. aprila pod dvakrat, pred števil. XIX. in XXXVII., se vračajočim skupnim imenom „Narodne pesni“, nadaljevanje od števil. XIX.—LXVII.: XIX.⁴ V deveto deželo gre v vas in je lepo sprejet⁵, z mero: — — — — — ; XX. Brat umori sestro⁶, z mero: — — — — — ; XXI.⁷ Neusmiljena gospôda⁸, z mero: — — — — — ; XXII. Žaluje posamskem stanu⁹, z mero: — — — — — ; XXIII. Smrt in mlinar¹⁰, z mero: — — — — — ; XXIV. Zaljubljen mladenič¹¹, z mero: — — — — — ;

¹ Vraz Prešernu 16.—26. III. 1837, Kor O 388.

² Vraz Kastelcu 10. IV. 1837, Prešernova ostalina.

³ Vraz Prešernu 2. IV. 1837, gl. nižje str. 214.

⁴ XIX—XXI 9 v Kor O str. 383.

⁵ SNP II 1811 (VO XIX F 45).

⁶ NPJ str. 84 (G 45; v SNP je takratni odbor Matice Slovenske ta celi ciklus konfisciral).

⁷ XXI 10 — XX 15 v Kor O str. 384.

⁸ SNP I 282 (O 105).

⁹ o. c. II 2229 (t 305).

¹⁰ SNP I 363 (t 307).

¹¹ o. c. I 113 (M 86).

XXV.¹ Nesrečna nevesta [„Mlada Breda“]², z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$; XXVI. Nevesta jemlje slovo³, z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$; XXVII. „Nevesta per razpletanji o polnoči“⁴, z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$; XXVIII. Z žveglo jo bo iz kloštra vabil,⁵ z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$; XXIX. Lepa Jana⁶ hoče vkaniti vse junake⁷, z opombo [„Prekmurska“] in z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$; XXX. Oj sijaj, sijaj, sonce!⁸, z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$; XXXI. „Da bi jaz znala, kateri je moj“⁹, z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim$; XXXII.¹⁰ Iz groba raztoči cvetlice se združita¹¹, z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$ in opombo „macat = laben“; XXXIII. Nevesta umrje¹², z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$; XXXIV. Kaj bom kupil ljubicam¹³, z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$; XXXV. Tri sestre omožene¹⁴, z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim (-)$; XXXVI. Po polji širokem gre vojska pruska¹⁵, z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$; XXXVII.¹⁶ Daj ti meni deklica,¹⁷ z mero: $\sim \sim \sim \sim \sim \sim \sim$;

¹ XXV 16 — XXX v Kor O str. 385.

² SNP I 104 (VO XIX L 80).

³ o. c. III 5423 (H 54).

⁴ o. c. III 5462 (M 89).

⁵ o. c. II 1318 (H 55 [2]).

⁶ Vraz piše: Mara.

⁷ SNP I 904 (N 94).

⁸ o. c. III 5133.

⁹ o. c. II 1027 (C 181).

¹⁰ XXXII—XXXVI v Kor O str. 386.

¹¹ SNP I 745 (T 125).

¹² o. c. I 226 (R 114).

¹³ o. c. II 1132 (Y 159).

¹⁴ o. c. I 209 (V 141).

¹⁵ o. c. IV 7095 (V 138).

¹⁶ XXXVII—XLII 2 v Kor O 389.

¹⁷ SNP I 194 (g 213).

XXXVIII. Za tolarje, ki jih on da, si kupi zibelko³, z mero: $\square \cup \cup \cup \cup$; XXXIX. Težavno izbiranje ljubice⁴, z mero: $\cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup$, in opombo: „vem = saj“; XL. Iz keliha so zrastle tri rožice⁵, z mero: $\square \cup \cup \cup \cup$ in pripombo k izrazu „rušiča“: „dim. od ruha“; XLI. Jezus bere mašno knjigo in umrje⁶, z mero: $\cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup$ in pripombo: „voljnem (svetu) = celem (svetu)“; XLII.⁷ „V Betlehemu luč gori“⁸, z mero: $\square \cup \cup \cup \cup \cup$; XLIII. Nezakonska mati vmori svoje dete⁹, z mero: $\square \cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup$; XLIV. Nočevanje na grobišču¹⁰, z mero: $\cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup$; XLV. Ljubljana, prodana za vse vesele fante¹¹, z mero: $\cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup$; XLVI. Ko sem odhajal, nisem od solza videl steze¹², z mero: $\cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup$; XLVII. Pri ljubici ulovljen¹³, z mero: $\cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup$; XLVIII. Čuk snubi sovo¹⁴, z mero: $\square \cup \cup \cup \cup \cup$ in opombo: „mija = midva“; XLIX. Tam gori na Koroškem¹⁵, z mero: $\cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup$; L. Prej je delila pušeljce — zdaj prosi kruha¹⁷, z mero: $\square \cup \cup \cup \cup \cup \cup \cup$;

³ o. c. II 2266 (VO XIX h 225).

⁴ o. c. I 845 (h 227).

⁵ o. c. III 4929 (h 222).

⁶ o. c. I 462 (g 215).

⁷ XLII 3 — XLIX 1 v Kor O 390.

⁸ SNP III 4846 (g 217).

⁹ o. c. I 189 (g 218).

¹⁰ o. c. I 367 (g 216).

¹¹ o. c. IV 6949 (i 7).

¹² o. c. IV 6798 (n 257).

¹³ o. c. IV 6778 (m 258).

¹⁴ o. c. I 1002 (o 269).

¹⁵ XLIX 2 — LVIII v Kor O 391.

¹⁶ v SNP še le pride (o 273).

¹⁷ SNP II 2279 (p 276).

LI. Ljubezen se močno prime¹, z mero: — — — — —
 in opombo: „dere = kadar = ko“; LII. Bistre noge², z mero:
 — — — — —; LIII. Hoj, hoj, nočko temna ti
 si³, z mero: — — — — —, z dostavkom „[Medzimorska
 = Murakóz]“ in „Opombami: žuhto = bridko, terpeče; nega =
 ni; ternac = le pavé; serdašec = serdce; oblok = okno“; LIV.
 Ločena žaluje po dragem⁴, z mero: — — — — —;
 LV. Od kod zna ljubiti⁵, z mero: — — — — —;
 LVI. Na sveti pa vegše žalosti ni⁶, z mero:
 — — — — —; LVII. Kos pove lovcu tri
 ljubice⁷, z mero: — — — — —; LVIII. Neizku-
 šena⁸, z mero: — — — — —; LIX.⁹ Da sem ledik
 dekle bila¹⁰, z mero: — — — — —; LX. Se-
 bična¹¹, z mero: — — — — —; LXI. Oba pojmeta
 služiti v beli Grad¹², z mero: — — — — —;
 LXII. Komarjeva svatba¹³, z mero: — — — — —;
 LXIII. Lep je ko klinčkov cvet¹⁴, z mero: — — — — —;
 LXIV. Zapeljana deklica¹⁵, z mero: — — — — —;
 LXV. Pri ljubem je najbolje¹⁶, z mero: — — — — —;
 LXVI. „Ko nevesto venčajo“¹⁷, z mero: — — — — —;
 LXVII. „Ko ji venec z glave jemljejo“¹⁸, z mero:
 — — — — —.

¹ SNP II 1199 (VO XIX r 287).² o. c. II 1398 (r 290).³ o. c. II 1631 (r 291).⁴ o. c. II 1644 (s 296).⁵ o. c. II 1048 (t 311).⁶ VO XIX t 312.⁷ SNP I 947 (t 310).⁸ o. c. II 1349 (t 126).⁹ LIX—LXVII v Kor O 392.¹⁰ V SNP še le pride (N 95).¹¹ SNP II 1348 (R 111).¹² o. c. II 1360 (T 123).¹³ o. c. I 991 (X 146).¹⁴ o. c. II 1085 (Y 151).¹⁵ o. c. I 807 (Y 153).¹⁶ o. c. II 1154 a (b 175).¹⁷ o. c. III 5265 (v VO XIX ni oznamljena z „Auersperg“).¹⁸ o. c. III str. 327, števil. 5461 (v VO XIX ni oznamljena z „Auersperg“).

Prepis teh devetinštirideset pesmi je poslal Vraz Prešernu objednem s pismom z dne 2. aprila 1837, pozvedel o prvi pošiljati in vtisu pesmi na Grūna, napravil dispozicije za nadaljno usodo prepisa in obljubil konec: „Dobrotljivosti gospoda Serticha sem vsilil pri njegovem odhodu za Tebe pismo, kateremu je bilo pridejanih tudi 18 narodnih pesmi. Kako jih je prevajalec sprejel in pod kakim imenom in kje jih name-rava založiti? Zanimalo bi me, da bi to vedel. — Izpolnitev obljubljenega števila bode sledila z mojim prihodnjim pismom, ki se ga zavežem odposlati takoj, ko dobim nekoliko vrstic od Tebe.¹ ... Gospod Kastelic izvoli vzeti iz poslanega gradiva za peti zvezek Zhbelice toliko ..., kolikor mu sodi ... Prosim, da blagovoliš rokopis poslanih narodnih pesmi, ko jih gospod grof prevede, shraniti ter mi ga o priliki, n. pr. po g. Sertichu vrniti, da mi ne bode treba za izdajo zopet iskati raztresenih in deloma nečitljivih lističev.“² Med čakanjem na odgovor je iskal novih primernih motivov in pač nadaljeval tudi prepisovanje.³

Prešeren pa je bil dobil od Grūna vtis, da mu Vrazova zbirka ne ugaja posebno.⁴ Ker pa je odlagal z odgovorom, je pisal Vraz 10. junija 1837 ves obupan Kastelcu, naj mu med drugimi stvarmi tudi javi, je-li dobil „naš prijatelj dr. Prešeren ... pismo (od 2. aprila) objednem s prilogo narodnih

¹ Prim. Grūns Werke V 16.

² Prešernova ostalina.

³ Prim. nižje str. 216 Vraz Prešernu I. VIII. 1837. Po sporočilu gospoda prof. dr. Štreklja so poznamenovane v V(razovi) O(stalini) XIX s pripiskom „Auersperg“ razven že omenjenih še sledeče številke SNP: I 155, 204, 518, 685, 717, 723, 942, 1000 (s prečrtanim vprašanjem zraven „Auersperg“); II 1117a, 1199, 1247, 1631, 1850 (s vprašanjem), 1865, 2321 (s prečrtanim vprašanjem), 2614, 3493; III 5272, 5422, 6091, 6325 (s prečrtanim vprašanjem), in IV 7015. Pesmi, ki jih je poslal Grūnu l. 1846. (gl. nižje str. 219-20), pač to niso, ker manjka med njimi ravno tistih dveh, ki jih je Grūn prevel. Po vsej priliki so to pesmi, ki jih je name-raval Vraz prepisati ali jih deloma že prepisal l. 1837. Prim. tudi Štrekelj, Zbornik Mat. Slov. III 7.

⁴ Prešeren Vrazu 19. VII. 1837, gl. nižje str. 215.

pesmi...¹. Med tem ko je romalo to pismo v Ljubljano ali vsaj predno je prišlo pred Prešernove oči, pa je javil končno Prešeren Vrazu svojo sodbo o vtisu Vrazove zbirke na Grūna: „Pesmi, ki si jih poslal, sem sprejel in gospodu grofu Auerspergu izročil, kateremu, kakor se zdi, ne ugajajo posebno.“² Tako je pričakal Vraz mesto izraza Grünovega veselega iznenadenja — vest, kakor da je Grün malce razočaran.

Vraz si je bil pri izbiri sicer res določil „nalogo, da pokaže ljudstvo kot pesnika v njegovih različnih situacijah ter se oziral na estetsko vrednost le toliko, kolikor se da združiti z načelom, ki si ga (je) postavil“,³ dočim je imel Grün svoj nemški publikum pred očmi in iskal res poetičnih, „interesantnih“ motivov,⁴ kljub temu pa Prešernovo mnenje o vtisu Vrazove zbirke na Grūna po vsej priliki ni bilo povsem pravilno. Vseh poslanih 67 pesmi, kakor je pričakoval menda Vraz, Grün sicer ni prevel, a ugajalo mu jih je vsaj 12 ter je prevel: 1. Ljubi konja jaše;⁵ 2. Kos pove lovcu tri ljubice;⁶ 3. Ptica se brani službe;⁷ 4. Ljuba z devete dežele;⁸ 5. V deveto deželo gre v vas;⁹ 6. Zaljubljeni mladenič;¹⁰ 7. Oj sijaj, sijaj sonce;¹¹ 8. Tri

¹ Vraz Kastelcu 10. VI. 1837, Prešernova zapuščina.

² Prešeren Vrazu v nedatiranem pismu, Letopis Mat. Slov. 1877, 158; da Prešeren takrat, ko je to pismo pisal, Vrazovega pisma Kastelcu z dne 10. VI. še ni bil videl, sledi iz dejstva, da replicira nanj še le v pismu z dne 5. VII. 1837 (o. c. 161): pismo mora biti torej pisano okoli 10. VI. 1837, vsekakor pa pred 1. VII., ker pravi Prešeren da začne s 1. julijem izhajati „Ost und West“.

³ Vraz Prešernu 2. IV. 1837, Prešernova zapuščina.

⁴ Grüns Werke V, 15, 35.

⁵ „Wohin damit?“, o. c. 49.

⁶ „Drei Liebchen“, o. c. 41; sledi, da to ne more biti prevod „Zaljubljenega kosa“, za katerega se zahvaljuje Grün Vrazu dne 25. XII. 1846, kakor piše dr. Prijatelj o. c. VI 362.

⁷ „Freiheit“, o. c. V 43.

⁸ „Zuruf“, o. c. 46; tudi zadnjo kitico (prim. o. c. VI 363) je dobil Grün v primerku, ki mu ga je poslal Vraz.

⁹ „Mara“, o. c. 48—9; „Maro“ in ne „Jano“ (prim. o. c. VI 363) ima tudi Vrazov Grünu poslan prepis.

¹⁰ „Der Scheintote“ o. c. V 56; prim. tudi VI 364.

¹¹ „Weltjammer“, o. c. V 47.

sestre omožene;¹ 9. Za tolarje, ki jih on da, si ku-
puje zibelko;² 10. Čuk snubi sovo;³ 11. Nočevanje
na grobišču;⁴ 12. Kos pove lovcu tri ljubice.⁵

Vraza, ki je mogel iz Prešernovega poročila sklepati, da ne mara prevesti Grün iz njegove zbirke sploh ničesar, pa je to poročilo hudo neprijetno dirnilo. Nekako ob istem času kakor Grünu je bil poslal nekaj komadov iz svoje zbirke narodnih pesmi tudi Šafaříku, da jih priobči v „Časopisu Českého Museum“, in Šafařík mu je to obljubil.⁶ Objednem je prevedel Vrazov kolega Hiazynth v. Schulheim, ki se je bil prejšnjega leta predstavil z zbirko „Pesni“,⁷ iz Vrazove zbirke za „Steiermärkische Zeitschrift“ poleg petero poskočnic še dve baladi, ki jih je prepisal Vraz kot števil. XXV. in XXXV. tudi za Grūna, in sourednik profesor Schreiner je zahteval nato od Vraza še originale ter obljubil natisniti prevode in originale.⁸ Te okoliščine so napeljavale Vraza na misel, da Grün štajerskega slovenskega narečja ne razume in da mu njegova zbirka radi tega ne prija. Posledica je bila, da je nehal prepisovati in zahteval v pismu z dne 1. avgusta 1837 od Prešerna svoj rokopis nazaj: „Da poslane narodne pesmi gospodu grofu ne prija, se nama z Miklošičem res čudno zdi. Zato sem nehal z nadaljevanjem prepisovanja in Te objednem zelo prijateljsko prosim, da mi pošlješ te, ki sem jih že poslal, ob začetku šolskega leta po Damianu in Sorge nazaj. Brez izbire sem bil poslal nekatere izmed njih gospodu Šafaříku, da jih vrine v

¹ „Drei Töchter“, o. c. 49—51.

² „Minka“, o. c. 47—8.

³ „Käuzchen und Eule“, o. c. 41.

⁴ „Fragen“, o. c. 47; Grün se ni držal reda vprašanj svojega originala.

⁵ „König Amsel“, o. c. 41; Grün pa ni spremenil reda dreves, kakor sklepa o. c. VI 362 na podlagi Vrazovega zapisa v SNP dr. Prijatelj, ampak so v Vrazovem Grünu poslanem prepisu našeta drevesa v istem redu kakor v Grünovem prevodu.

⁶ Vraz Prešernu 1. VIII. 1838, gl. nižje str. 216—7.

⁷ Wurzbach, Biogr. Lexicon XXXII, 156—7.

⁸ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, gl. nižje str. 216—7.

muzejski Časopis, in ta se je odločil z veseljem za to, kakor mi v pismu sam zatrjuje,¹ tudi gospod profesor Schreiner je zahteval radi Schulheimovega prevoda original, ki bi naj izšel v prihodnjem zvezku Časopisa.² Ker se odnaša okus splošno na iste lastnosti predmetov, se radi tega bojim, da gospod grof, ki mu naš jezik s svojimi različnimi provincijalizmi pač ni znan, pesmi slovniško ne razume.“³

Tako so izveneli prvi stiki med Vrazom in Grünom, goleni s posredovanjem Prešernovim, že koncem julija 1837 vsaj deloma tudi po Prešernovi krivdi v nesoglasje. Ko pa je priprobič par mescev pozneje Grün med prvimi javnosti izročeni poskusi svojih „Volkslieder aus Krain“⁴ tudi „Fragen“ po Vrazovi zbirki se je Vraz lahko nekoliko potolažil. Prevodi so Vrazu sicer ugajali, grajal pa je v pismu Prešernu z dne 19. novembra 1837 naglašanje provincijalnega mesto

¹ Izišle pesmi v ČČM niso. L. 1842. je ponatisnil Šafařík tri slovenske narodne pesmi z dostavkom, da jih ima od Vraza: „Plješi, plješi crni kus“ (Slowanský Národopis w Praze 1842, 166); „Djekle, djekle, jez tjebe prašan“ (o. c. 168-9, prim. z SNP II 1285); „Oj sijaj, sijaj sonce“ (o. c. 169 = SNP III 5133); ali je dobil Šafařík katero izmed teh pesmi že l. 1837., se bo dalo morda določiti, ko se objavi vsa Šafařík-Vrazova korespondenca.

² V „Steiermärkische Zeitschrift“, Neue Folge IV (Grätz 1837) I. Heft 1-8 so res izšle: „Volkslieder der steiermärkischen Wenden Deutsch bearbeitet von Hiazynth v. Schulheim“ s slovenskimi originali pod črto: 1. „Der Abschied“ (str. 1-2 = SNP II 4255, 3785, 2843, 3582, 4028; 2. Die Braut Anjtschika (str. 3-5 = SNP I 104); 3. Die drei Töchter (str. 5-8 = SNP I 209). Zadnji dve baladi je poslal Vraz tudi Grünu (štev. XXV in XXXV), in ko bo mogoče govoriti o Vrazovih redakcijah na podlagi celokupnega gradiva, se bo na teh dveh primerih jasno videlo, kako si je umel prikrojovati Stanko vedno nova „tiranstva“.

³ Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, Kor O 337.

⁴ Deutscher Musenalmanach für das Jahr 1838. Hrg. v. A. v. Chamisso und G. Schwab. IX, Leipzig, 295-308. Ista skupina (1. Gregors Schwester Alenka; 2. Roschlin und Verjanko; 3. Von der schönen Vida; 4. Ständchen; 5. Fragen; 6. Des Pricsters Braut) je izšla kot edina zastopnica Slovencev tudi v: Die Volksharfe. Sammlung der schönsten Lieder aller Nationen (Bibliothek des Frohsinns... Red. v. Prof. Dr. J. M. Braun. VIIIte Section. Stuttgart 1838) Fünftes Bändchen, 29-37.

narodnega imena v naslovu: „Gospoda A. Grüna prevode nekaterih narodnih pesmi v letošnjem nemškem muzenalmahu sem čital. Ugajajo mi zelo. Toda ne bil bi mislil, da je gospod grof pristaš te omejene ideje patriotizma. Imenuje jih kranjske narodne pesmi. Kakor da bi bili Kranjci posebna človeška pasma. Izjavil sem že pogosto ustmeno in pismeno, da loči ljudstva božje znamenje jezika, ne pa politične meje.“¹ Grünovo povdarjanje kranjstva je Ilira Vraza seveda tudi odbijalo, in stiki med obema prijateljema slovenske narodne pesmi so ostali kljub Grünovemu dokazu, da razume in upošteva štajerske slovenske pesmi, dalje časa pretrgani. Vendar pa Prešeren Vrazu rokopisa ni vrnil.²

Med prevode, ki jih je objavil Grün l. 1839,³ ni uvrstil nobenega iz Vrazove zbirke, svojo rokopisno zbirko pa je mogel izpopolnjevati odslej tudi s prevodi iz Vrazovih „Narodnih pësnï ilirskih“, iz katerih je prevel: 13. Mlado Vido;⁴ 14. Nevernost;⁵ 15. Junak Dunaj plava;⁶ 16. Gerlico.⁷

V ožji osebni stik sta stopila Vraz in Grün zopet l. 1845., ko je bil izdal Grün že predgovor k izdaji svojih prevodov⁸ ter zbiral gradivo za članek o muzikaličnem delu slovenske narodne pesni, s katerim je hotel izdajo opremiti. Neposredni povod zbližanju je dala notica v zagrebški „Luni“ štev. 21 z dne 16. aprila 1845, kjer se trdi, da je radi slabega mostu pri Krškem nad 50 ljudij v Savi utonilo. Auerspergovo ime, k čigar gosposčini Krško je ta most spadal, se v notici sicer ni izrečno imenovalo,

¹ Grüns Werke V 17.

² Glej nižje str. 229.

³ Taschenbuch für die vaterländische Geschichte. Hrg. v. Joseph Freih. v. Hormayr. XXVIII (Lpzg. 1839) 1–20.

⁴ „Ein verzauberter Prinz“, Grüns Werke V 78–9. — NPJ str. 48–50, SNP I štev. 76.

⁵ „Bestrafte Untreue“, o. c. 59–60. — NPJ str. 72–4, SNP I št. 146.

⁶ „Der Schwimmer“, o. c. 61–2. — NPJ str. 97, SNP I štev. 903.

⁷ „Täubchen“, o. c. 43–4. — NPJ str. 192, SNP I štev. 1844.

⁸ Sonntagsblätter. Redakteur L. A. Frankl. IV Nr. 11 (z dne 16. III. 1845).

ker pa je bila vest docela izmišljena, je poprosil Grün v pismu z dne 2. majnika 1845 Vraza, naj notico popravi,¹ ter se dotaknil objednem tudi svojih knjižnih poslov: „Kaj dela nadaljevanje narodnih pesmi? Ali mi ne bi mogli napisati par podatkov o muzikaličnem delu, predavanju, spremljajočih inštrumentih teh pesmi itd., to izvestje bi mi bilo zelo koristno in bi vzbudilo najtoplejšo zahvalo. Ste-li čitali v Franklovih »Sonntagsblätter« moja kratko razpravo »O narodni pesmi na Kranjskem« in se li strinjate ž njo? Zelo drago bi mi bilo, če bi dobil od strokovnjaka kakor ste Vi o tem par besed.“² Vraz je „Lunino“ notico v števil. 42. z dne 24. majnika 1845 korigiral, zaprosenih podatkov pa ni poslal.³

Dne 23. junija 1846 je bil Grün v Zagrebu in iskal Vraza. Ker se pa nista mogla najti a mu je hotel Vraz postreči za enkrat vsaj z novimi pesmami, je poslal koj naslednjega dne zbirko štajerskih in koroških narodnih pesmi za njim⁴ ter obljubil, da bodo podatki kmalu sledili.⁵ Slovenskim je dodal tudi par pesmi, ki jih je nabral eden njegovih prijateljev med Savo in Kulpo,⁶ ker je sploh želel, da bi vzprejel Auersperg v svojo zbirko tudi prevode kajkavskih pesmi, češ, da spadajo „po svojem jeziku k slovenskemu deblu.“⁷ Pesmi iz Hrvaške je Grün iz svoje zbirke izključil,

¹ Nemški original se nahaja objednem z dvema drugima Grünovima pismoma Vrazu v zagrebški vseuč. knjižnici; vsled slovenskega preвода nekaterih odlomkov teh treh Grünovih pisem v podlistku Slovenskega Naroda z dne 31. XII. 1876 je sklepal A. Schlossar v svoji izdaji Grünovih del VIII 5 čisto napačno, da je pisal Grün Vrazu — slovenski.

² Ta odlomek nemškega originala natisnjen v Grün's Werke V 19; prim. Slov. Narod z dne 31. XII. 1876.

³ Prim. Grün Vrazu 25. XII. 1846, Grün's Werke V 20. Ker so sedaj na javno razpolago le Grünova pisma Vrazu, izmed Vrazovih pisem Grünu pa objavljeni le koncepti (Děla V 391-7), v razmerje med Vrazom in Grünom od l. 1845. naprej ni mogoče dobiti jasnega vpogleda.

⁴ Vraz Grünu 24. VI. 1846, Děla V 391.

⁵ Prim. Grün Vrazu 25. XII. 1846, Grün's Werke V 20; prim. Slov. Narod z dne 31. XII. 1876.

⁶ Vraz Grünu 24. VI. 1846, Děla V 393.

⁷ o. c. 391.

čeravno so se mu zdele izmed teh, ki mu jih je poslal Vraz, v „poetičnem oziru najlepše“, prevedel pa je dve slovenski,¹ zadnja dva prevoda iz Vrazovega gradiva: 17. Zaljubljenega kosa² in 18. Kresno.³ S pismom z dne 25. decembra 1846 je vrnil Grün Vrazu zbirko, poslal mu v uporabo tri zvezke narodnih pesmi, ki sta mu jih izročila Janez Zalokar in pa najbrž Ravnikar,⁴ v dar pa svoj članek „O narodni pesmi na Kranjskem“ ter ga podregal objednem zopet radi podatkov „o muzikalični obravnavi naših narodnih pesmi, o vižah, spremljajočih inštrumentih, pevcih itd.“⁵ Vraz je odlagal z odgovorom do prihodnjega leta,⁶ dočim je priobčeval Grün od l. 1845. naprej zopet pridno med drugimi tudi prevode originalov, ki jih je dobil od Vraza: l. 1845.: „Freiheit“⁷ in „Ein verzauberter Prinz“,⁸ l. 1846.: „Minka“,⁹ „Drei Liebchen“,¹⁰ „Der Gefangene“,¹¹ l. 1848.: „Ein Johannisfest“,¹² „Bestrafte Untreue“¹³ dokler niso izšli l. 1850. objednem s pravimi „Volks-

¹ Grün Vrazu 25. XII. 1846, Grüns Werke V 20; prim Slov. Narod z dne 31. XII. 1876.

² Pač „Der Winter“, Grüns Werke V 42, ki ima tudi v SNP I naslov: Zaljubljen kos. Predlogo za „Drei Liebchen“, ki jo je identificiral dr. Prijatelj, Grüns Werke V 20 in VI 362 z „Zaljubljenim kosom“, za katerega zahvaljuje Grün Vraza 25. XII. 1846 (Grüns Werke V 20), je dobil Grün že l. 1837, gl. spredaj str. 215.

³ „Ein Johannisfest“, Grüns Werke V 57-9 — SNP I 297.

⁴ Prim. dr. Prijateljevo opombo, Grüns Werke V 20.

⁵ Grün Vrazu 25. XII. 1846, Grüns Werke V 20—1; prim Slov. Narod z dne 31. XII. 1876.

⁶ Vraz Grünu 9. V. 1847 Dĕla 393-4.

⁷ Sonntagsblätter z dne 23. marca, str. 265; l. 1847 (str. 202-3) in l. 1848 (str. 219-20) zopet v Hormayrjem „Taschenbuchu“.

⁸ Sonntagsblätter z dne 30. III. 1845 str. 289; l. 1847 zopet v Hormayrjem „Taschenbuchu“ (205-6).

⁹ Sonntagsblätter Nr. 2 str. 41; l. 1848. zopet v Hormayrjem „Taschenbuchu“ (221).

¹⁰ Sonntagsblätter Nr. 4 str. 73; l. 1848 zopet v Hormayrjem „Taschenbuchu“ (220-1).

¹¹ Hormayrjev „Taschenbuch“ 309-11.

¹² o. c. 208-10.

¹³ o. c. 210-2.

lieder aus Krain“ tudi še ostali prevodi iz Vrazovega večinoma štajerskega in koroškega gradiva.

Eden eksemplar celotne izdaje svojih prevodov je poslal Grün z laskavim pismom z dne 1. novembra 1850 tudi Vrazu: „Ko sem se baval že pred leti prilično z zbiranjem slovenskih narodnih pesmi in mi je bilo njih ponemčenje v prostih urah v prijetno zabavo, mi ni nudila le tiskana zbirka Vaših narodnih pesmi dobrega uvodnega dela in bogatega dobro urejenega gradiva, ampak ste Vi razven tega še osebno z donašanjem rokopisnih del moje delo bistveno pospeševali. In ko je izšlo to v tisku, si dovoljujem, da Vam pošiljam objednem eksemplar v prijazno vzetje in sprejetje kot majhen znak svoje hvaležnosti in odličnega spoštovanja...“¹ Vraza kot etnografa je pohvalil tudi v knjigi sami ter imenoval njegove „Narodne pesmi ilirske“: „zbirko, omejujočo se s previdno kritiko na strogo narodno gradivo“.² Čital je tudi Vrazove knjige, vsaj „Gusle i tamburo“,³ ki mu jo je poslal morda avtor sam.

Vraz je Grūna kot pesnika tudi v poznih letih visoko cenil: „Sicer so bile najine sanje (v študentskih letih) zelo različne in so imele tudi zelo različno usodo. Iz Vaših so nastale lepe slike plastične dovršenosti, napravile svetovno potovanje in postale slavne. Moje so ostale, kar so bile v začetku, le malo jih je prišlo na papir in še te so ostale do danes doma [tiskane so poznejšega datuma]“, pravi v načrtu pisma Grūnu z dne 9. maja 1847.⁴ Leta 1847. je nameraval Vraz par Grūnovih manjših pesmic celo ilirizirati.⁵ Do tega pa najbrž ni prišlo, pač pa je prevedel istodobno Kukuljević Grūnove „Be-

¹ Zagrebška vsuč. knjižnica; prim. Slov. Narod z dne 31. XII. 1876.

² Grūns Werke V 35.

³ o. c. 33.

⁴ Dēla V 394-5.

⁵ o. c. 395.

stimmung“¹ in „Der Besuch“,² menda ne čisto brez Vrazovega vpliva.³ V Vrazovi poeziji pa Grünova poetična retorika ni zapustila posebnih sledov, čeravno je možnost Vraz priznal (D. I 225).

Ko je govoril Vraz o različnosti Grünovih in svojih graških sanj, je mislil pač v prvi vrsti na politična stremjenja, ki so se razvijali polagoma iz različnosti do nasprotij. Grüna ni mogel dovesti Vraz od kranjstva niti do slovenstva, še manj bi ga bil mogel pretvoriti v Ilira. Tako ostane najlepši plod te zveze tistih 18 Grünovih prevodov slovenskih narodnih pesmi, ki bi brez Vrazovega dela in pomoči najbrž ne bili prišli med „Narodne pesmi iz Kranjske“.

IV. Vraz in Korytko.

Takrat, ko sta se osebno spoznala Vraz in Grün, bi se bil lahko seznanil Vraz tudi s poljskim internirancem Emilom Korytkom, če bi bil ostal še par dni med čbeličarji; toda: Korytko je prišel dne 27. januarja 1837⁴ zmučen in potrt v Ljubljano, Vraz pa jo je mahnil že prihodnjega dne naprej proti Gradcu.⁵

A ker se je sprijateljil Korytko že prve dni svojega bivanja v Ljubljani s Prešernom in sta začela takoj učiti drug drugega svojega maternega jezika,⁶ je spoznal po imenu gotovo kmalu tudi graškega Prešernovega pobratima. Vrazu je javil Prešeren svoje novo znanstvo istega 4. marca 1837, ko je izšel kot prvi plod tega znanstva njegov nemški prevod Mickiewiczzeve „Resignacye“:⁷ „Ker je zanesla usoda v Ljubljano dva Poljaka, mi bo prilika morda koristila ter se bom učil poljski. Sledeči, v današnjem „Ilirskem listu“ izišli prevod iz Mickiewicza je plod tega znanstva... Pričakujemo od Tebe, da podaš boljše prevode iz velikega poljskega pesnika, in sicer slovenske.“⁸

¹ Grüns Werke II 22 = Odluka, Kukuljević, Različita dela IV (Zagreb 1847) 117.

² Grüns Werke II 23—4 = Pohod, Kukuljević, o. c. 118.

³ Prim. Vraz Grünu 9. V. 1847, Dēla V 394.

⁴ Dr. I. Prijatelj, Emil Korytko, IMK XIX 9.

⁵ Vraz Gaju 27. I. 1837, Gradja VI 315-6.

⁶ IMK XIX 10.

⁷ Illyrisches Blatt Nr. 9 z dne 4. III. 1837.

⁸ Prešeren Vrazu 3. III. 1837, Letop. Mat. Slov. 1877, 159-60.

Iz tega pisma torej ni zvedel Vraz niti imena Prešernovega poljskega učitelja. V svojem prihodnjem pismu Vraz sploh ni kazal za Korytka posebnega zanimanja, ampak reflektiral le na Prešernovo zadnjo opazko ter ga dregnil radi nemškega prevoda: „Tvoj prevod bi bil lahko slovenski. Čemu bi nosil vodo v morje?“¹ Tudi v prihodnjem pismu Prešernu z dne 2. aprila je reflektiral Vraz le na učenje poljščine in prevajanje iz Mickiewicza: „Kaj dela poljščina? Tvoji želji glede Mickiewicza ne morem ugoditi, zlasti ker sem prepričan, da so med mojimi prijatelji možje, ki morejo storiti v tem slučaju več in z manjšo uporabo sil.“²

Med tem si je začel iskati Korytko koneksij. Ker je imela policija nalogo, da mora nadzirati ustno in pismeno občevarje interniranca, poštna uprava pa naročilo, odpravljati vsa pisma, ki bi jih pošiljal interniranec, najprej na Dunaj,³ je moral biti Korytko zlasti v bližanju politično prononsiranim osebam pazljiv. V Gradcu je živel od l. 1831. sem zadnji poljski državni maršal grof Ladislav Ostrowski, pri katerem je bil Miklošič domači učitelj.⁴ In okolu 10. junija je pisal Prešeren Vrazu: „Prosim, da izroči priloženo pismo adresatu Miklošič, ki ga prisrčno pozdravljam, ali pa kaka druga zelo zanesljiva roka.“⁵ Kdo je pisec in kdo adresat? Prvi pač Korytko, in drugi Ladislav Ostrowski.⁶ Pri Ostrowskem se je poučil podrobnejše o ljubljanskih internirancih Miklošič, najbrž po posredovanju Ostrowskega sta začela korespondirati pozneje tudi on in Korytko.⁷ Kar je vedel Miklošič je

¹ Vraz Prešernu 16.—26. III. 1837, Kor O 388.

² Vraz Prešernu 2. IV. 1837; Prešernova ostalina.

³ IMK XIX 8.

⁴ Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre 34-5.

⁵ Prešeren Vrazu 10. VI. — 1. VII. 1837, Letopis Mat. Slov. 1877, 159.

⁶ Dr. Prijatelja domnevo o ozki zvezi med Korytkom in L. Ostrowskim (IMK XIX 87-8) potrjuje pismo Ostrowskega Korytku z dne 3. XII. 1838, Kor O 309-10.

⁷ Prim. Vraz Korytku 28. VII. 1838, gl. nižje str. 226.

vedel Vraz in začel odslej posvečati več pozornosti mlademu Poljaku. V pismu Prešernu z dne 19. novembra 1837 vabi Korytko med sotrudnike v panslavistični prilogi k ilirskemu almanahu, ki ga je pripravljala v Pešti jurist pl. Gyaly: „V Pešti izide 1. februarja prihodnjega leta krasen ilirski almanah . . . Almanahu bo pridejana tudi panslavistična brošura s poljskimi češkimi in ruskimi pesmami (kakor domnevam pod Kollárjevimi auspicijami) . . . Ker mi je Miklošič povedal, da je gospod Poljak Korytko tudi pesnik, zato ga prosim po Tvojem posredovanju v imenu izdatelja, da pošlje par pesmi. Imenuje se Mirko Franjo Šandor pl. Gyaly, pravnik v Pešti, Kohlbacher-gasse 503. Rok vpošiljatve koncem novembra.“¹ Kako se je Korytko Vrazovem povabilu odzval, ni znano, izgleda, da poslal ni ničesar; almanah sam je zaspal.²

Ko si je naročil Korytko v začetku prihodnjega l. 1838. Gajevo „Danico“ a ni dobil niti Danice niti odgovora na troje pisem Gaju, je bil o Vrazovi veljavi med zagrebškimi Iliri že toliko poučen, da je pisal v Gradec, pač Miklošiču, in prosil naj mu izposluje Vraz odgovor na pisma in pa pošiljanje „Danice“ Vraz je v pismu Gaju z dne 11. marca 1838 tej prošnji ustregel: „Onomadno nam je spet jedan Poljski izgnanac iz Ljubljane pisao, tužeći svoju nezgodu, najmre, da je tebi dopisujuc na tri lista, niti jednog odpiska dobio? Osebužno bi rad znati, što se je s njegovom stražnjom knjigom zgodilo, s kojom Ti je 5 fr. srebra za lětošnji tečaj Danice poslao i od kojih nima niti jošter nijednoga broja niti izvěstja, što i kako?“³ Odslej je res dobival Korytko „Danico“, čeravno ne posebno redno.⁴

Ko je začel misliti Korytko, ki se je bil razvil med tem iz poljskega separatista v pravečatega panslavističnega etnografa, spomladi 1838 resno na izdajo slovenskih narodnih pesmi,⁵

¹ Vraz Prešernu 19. XI. 1837, Džla V 164.

² Vraz Rakovcu 5. XI. 1838, Džla V 177.

³ Vraz Gaju 11. III. 1838, Gradja VI 317.

⁴ Gaj Korytku 8. VII. 1838, Zapysky Naukovoho Tovarystva Imeny Ševčenska LXXXVI (Lvov 1908) 115.

⁵ Lj. Zvon XXXI, avgust.

je poprosil, pač zopet preko Miklošiča, ne mnogo pred 10. aprilom tudi Vraza, da mu izroči svoje zbirke. Toda Vraz je odrekel: bil je preveč zaljubljen v svoje narodne pesmi in ni maral pustiti, da dajo temu njegovemu „najdražjemu gojencu tuje roke blagoslov za vstop v literarni svet“, ¹ razven tega ga je vezala glede izdaje že pogodba z Gajem, sploh pa je tudi računal, da Poljak slovenskih narodnih pesmi ne bi mogel izdati tako, kakor se je zdelo njemu potrebno. Ko je sporočil Miklošič Korytku negativni uspeh prošnje ², je vprašal ta Miklošiča sicer za vzrok, ozlovoljil pa ga Vrazov negativni odlok ni. Nasprotno, graški pesnik „Danice“ in etnograf, čigar pohvalo je čital celo izpod Šafaříkovega peresa ³, ga je zanimal tem bolj, čim globlje se je uživil sam v svoje načrte, in v pismu Miklošiču je izrazil željo, da se tekom velikih počitnic vsi trije sestanejo in osebno razgovorijo. ⁴

Med tem je mogel zvedeti Vraz tudi iz Korytkovega tiskanega oglasa „Priateljem slovenstva na Kranjskem“ obsežnost njegovih načrtov in uvideti, da ne zbira le pesmi, ampak vse folkloristično gradivo. ⁵ Kmalu pa so mu prišle na uho še druge podrobnosti, a tudi križi in težave Korytkovih podjetij, med zadnjimi zahteva Gaja, pri katerem je nameraval tiskati v novem češko-ilirskem pravopisu Korytko svoje „Slovenske pesmi kranjskega naroda“, da jih mora „i v naslovu i v predgovoru podrediti pravi tendenci“, ⁶ t. j. stremljenju Ilircev. Prešeren je v pismu Vrazu z dne 19. julija Gajev pogoj z umljivim začudenjem apostrofiral. ⁷ Na koncu istega pisma je pripisal

¹ Vraz Jarniku (gl. Štrekelj, Zbornik Mat. Slov. III 9) v nedatiranem pismu (Děla V 177), ki ga je moral datirati Vraz z dne 10. IV. 1838, ker pravi Jarnik v odgovoru z dne 21. V. 1838. (Letopis Mat. Slov. 1877, 154): „Ihr verehrliches Schreiben vom 10. v. M. habe ich anfangs Mai richtig erhalten“; pisati ga je začel Vraz 4. IV., prim. Děla V 172.

² Vraz Korytku 28. VII. 1838, gl. nižje.

³ Ost u. West z dne 12. II. 1838.

⁴ Vraz Korytku 28. VII. 1838, gl. nižje str. 225.

⁵ Illyrisches Blatt št. 25 z dne 23. VI. 1838, Ost u. West št. 58 z dne 21. VII. 1838; prim. Vraz, NPI XII.

⁶ Gaj Korytku 8. VII. 1838, ZNTŠ LXXXVI 116.

⁷ Prešeren Vrazu 19. VII. 1838, Letopis Mat. Slov. 1877, 162.

Korytko v poljskem jeziku: „Neznanemu, toda zelo cenjenemu mladeniču in kolegu pošiljam bratski pozdrav. — Mi vsi smo bratje, a rodni bratje smo vsi, ki ljubimo z gorečim srcem skupno mater. — Z bogom, prosim, da pozdravite vse brate Slovane“.¹

Frazeologija Korytkovega pozdrava je spominjala sicer na Vrazovega in Gajevega učitelja Kollárja, toda stala je pod Prešernovim pismom brez protesta proti Prešernovim v pismu razvitim principom, in Vraz bi bil lahko sklepal, da si Korytko slovanske vzajemnosti z ozirom na razmere med Hrvati in Slovenci ne predstavlja mnogo drugače nego Prešeren. Tega pa po vsej priliki ni storil, ampak zahvalil za pozdrave, javil svoje in Miklošičeve načrte glede sestanka, skušal opravičiti svoj negativni odgovor glede pesmi ter se dotaknil delitve literarnega dela med sabo in Korytkom v ilirskem pismu Korytku z dne 28. julija 1838:

„Hvala Vam budi, neznani prijatelju, na Vaših fardečnih pozdravljenjah, koja mi kanoti vatreni, svim duhom čitavo Slavjanstvo obuzimajući domorodac, iz daline poslaste. Vele je meni žao, da još obraza, kojeg takova domorodna duša oživljuje, ne poznam, te netarplivo čekam danak, koj me s Vami, ushitjeni domorodče, sustaviti oće. Gledci mēsta in danka našeg sastanja, o kojem Vi u listu na Miklošića želju javljate, nemogu Vam jošte niti ja niti Miklošić štogod izvēstna oglasiti. To ćete naskoro saznati iz Rogatca [Roitsch], gdě se nekoliko danah kod pobratima dr. Kočevara baviti naumiva. Ipak moli Vas te Vam za stavno navēsti Miklošić, koj Vam iz Rogatca dopisao bude, da se medju 8—14 danom dojdūćeg mēseca zabaviti nemojte, nego da nama u Rogatca objavite, kamo Vas laglje stane dospēti, ili u Presēk k pr. Smoletu ili u Ribnicu k g. Rudežu? Na svak način oćeva midva medju 8—14 u Presēk doći, te bi nama vele drago bilo, da bi naju g. Smole u svom radogostištu pričekao. — Što se najnih medjusobnih slovstvenih posalah — t. j. sabiranja narodnēh stvareh tiče, oću Vam

¹ o. c. 163; prim. tudi dr. Prijatelj, IMK XIX 20.

moja mněnja o tom poslu, i budući Vi u zadnjem na Miklošića ravnanom listu za uzrok nepriobćenja istěh sabraněh stvari pitate — takojer o zaostatju potrebita napoměnuti. — Jurve přědlansku godinu naumio bih parvu stotinu narodněh pěsamah, koje za tri godine nakupih, u slōvstveni svět izvesti; nu po-bratim Gaj, kojemu moju naměru saobćih, nuka me, da još několiko vrěmena š njimi pričekam, i pri tom me zaveza jih u Zagrebu vandati, budući mi obeća u svojoj tiskarni šampati, o kojoj jurve tada bi uvěren natoliko, da bude dobiti privol-jenje kraljevsko ju podnignuti. Poslě toga bi odmah u istom měst¹ nadjeni založnik. Takovim načínom bi ja založio moju věru o vandanju Gornjo-ilirskih nar. pěsamah, od koje bez uvrědjenja svojeg poštenja više odstupiti nemogu. Zašto ja do-sada nisam svoje sbirke, kako izprva naumih, naglo u svět iztěrao, tomu uzrok stoji u razboritiem i zreliem svaženju stvari. Duljim najmre obćenjem i bližniim upoznanjem te stvari smotrio jesam, da je (!) sabiranje narodněh pjesamah ni toli lagak posao kako se čověku — osebito zauzetomu mladiću — na parvi očigled naliči,* — tim večě u našeh nesrětněh Štajerskeh, Kranjskeh i Koruških sl. krajinah, gdě jadan stališ narodnosti slav. od sabiratelja zahtěva — ni samo, da ostanke od običajev, pučneh mněnjah i ost. dobro pozna, nego da se takojer, po koliko je moguće, o tom obavěstio bi, što ovdě jurve izumarlo bi, vendar pako kod srodněh narodah osebužno u Slovakah, Poljakah i Rusah još žive, ako hoće da nebude kakovim puhim nagla-šenjem přěvaren u svom trudu. — — U bitnom zavezu s pěs-mami stoje napěvi. Suhi text bez napěva u pěsme jest to, što u slike luč brez sěni. Text bez napěva jest [da tako kažem] negibivi trup: stopram napěvom se živa karv u prazne žile razlije, što čini, da se sme nazvati pěsmom t. j. izvorom

¹ Dosem v Kor O 373.

* J Vaš srodnik Wojcicki, kojeg narodne pěsmi se mi přěkojučer u ruke dostaviše, priznava trudnost sabiranja nar. pěs. kazući svom přě-dislovju: Przed trzynaslu laty zacząłem zbierać pieśni ludu: rzecz ta nie tak łatwa, jak się komu wydawać może. [gl. Piesni ludu Białochorwatów itd. Tom I. stron 9.]

sarca i uma. — Uzpored toga imadu se jošte smatrati razlike, s kojima se iste pësme u raznih krajih te od raznih pëvkinjah pronasaju, da se izmedju tih razlikah može, po koliko moguće, pravi parvobitni ili [da to nije svagde moguće] makar naj varstnii još živući text izrešiti te u knjige umëstiti. Kako naš sokol narodnih pësamah v. g. Vuk Stef. kaže [gl. prëdislovje od 4. dëla sarbskih narodnih pës. Beč 1833] čuva još dan današnji u svojoj pisarni neštampane komade od pësamah, koje bi jurve prie 10—20 godinah pëvati slušao od hardjavih pëvačah,¹ čekajući varstnog pëvača. Ja bih sam se višekrat obavëstio, da jedna ista pësan se može hardjavo i varstno pëvati ili kazati od jednog istog čovëka pëvača ili pëvkinje; — hardjavo ofebujno pri prilici, kada se pëvati mora u nazočnosti ljudih, od kojih se pëvač ili pëvkinja stidi. — Taj stid prognati, valja da se čovëk dobro upozna u čudi i običaji ljudih, od kojih se pëсни kupe.

Iz ovëh mojih smatranjah i razgledah Vi dakle, dragi prijatelju, čete razviditi uzroke, zašto dosada ništa od moje sbirke nar. pës. izvan triuh u nëmački štajerski časopis postavljenih komadah na bëli svët izveo nisam; — iz ove moje pozornosti, s kojom pri mom poslu postupam, čete takojer razviditi, da se pri Vašem vandanju narodnih Kranjskih pësamah na moju sbirku podnipošto osloniti i zanesti nemožete. — — Pazke o naših starodavnostih, t. j. o narodnih običajih, pučnih mnenjah; o ostancih praslavjanskog bogo-, bajo- i zvëzdoslovja i ostalih narod. stvarih, koje uzpored narod. pësamah jurve tri godine kupim, oću Vam, po koliko se Vi šnjimi pri Vašem dëlu služiti možete, radovoljno priobćiti, budući da dosada s njimi nikakvog vandanja snovao nisam, jerbo ne bi mi moguće ikakve pripomoćne knjige naše bratje sëvernih Slavjanah o tom predmetu do rukuh dobiti, koja bi me medju timi našimi siromašnimi razvalinami narodnosti mogla rukom voditi. Ja te stvari samo na tu svarhu sabirah, da iz mojega gradiva mozbit jedan izmedju naših mladjih naslëdnikah u boljih vrëmenah cëlinu

¹ Dosem v Kor O 374.

sastavi. — Šteta, što se midva jurve, dragi priatelju, izparu ne sporazumisva o naših slovstveneh naměrah, te da ne razdělísva obdělavanja raznih granah od naših starodavnosti. Dobro i blagonosno bi bilo, gdi bi Vi priuzeli i prisvojili za svoje žice i mišice stvar narodne filosofie t. j. pučnih mněnja o bogo-, bajo- zvezdoslovju, o običajih, prirěčjah i ost. — zaisto široko i plodno polje! — te meni ostavili sabiranje i izdanje narodnėh pėsamah. Nu što nije, još može biti, to zavisi od uspěha našeg sastanja. Primoran zaklučiti priporučiťm se u Vaše slavjansko sarce te ostajem

Vaš iskarni i Vas ljubeći počat.

Stanko Vraz.

U Gradcu na 28. dan sarpnja g. 1838.¹

(Od zunaj brez poštnega pečata): „Blagorodnomu gospodinu Milanu Koritku spisatetju Slavjanskom u Ljubljani.“²

Pismo je odšlo v Ljubljano objednem z Vrazovim pismom Prešernu z dne 1. avgusta,³ na čigar robu je Vraz Prešerna prosil, naj ga opraviči pri Korytku, da mu „ni pisal poljski, ampak v našem jugoslovanskem pismenem dijalektu.“⁴ Do nameravanega sestanka pa iz ne povsem jasnih razlogov ni prišlo. Sploh je prenehala nato za dve leti korespondenca med Vrazom in Prešernom,⁵ in tudi o kakih direktnih stikih med Vrazom in Korytkom se ne čuje ničesar več. Vzrok vsaj pri Korytku ni mogel tičati v kakih „juridičnih stanovskih poslih“, kakor je domneval Vraz glede Prešerna.⁶ Izgleda, da je odtujevalo odslej tudi Vraza in Korytka različno mnenje o jugoslovanskem problemu, ker je izšel dne 7. novembra 1838 Korytkov javni zagovor samostojne slovenske literature, spisan že 15. avg.⁷ Po 4. decemb. 1838 pa sta branila Korytku čast in

¹ Dosem v Kor O 307.

² o. c. 308.

³ Prim. Vraz Prešernu 1. VIII. 1838, Děla V 128.

⁴ Prim. IMK XIX 88-9.

⁵ Prim. Vraz Prešernu 7. IX. 1840, Děla V 191.

⁶ l. c.

⁷ Ost u. West št. 89 z dne 7. XI. 1838, str. 366.

ponos, da bi se mogel Vrazu še bližati: tega dne mu je odpovedal namreč Gaj v svojem imenu tiskarno, v svojem in vseh zagrebških slavistov imenu pa prepovedal dopisovanje.¹ Med zagrebške „slaviste“ pa je moral šteti Korytko tudi Vraza, čeprav ta Gaju za to izjavo najbrž ni bil dal pooblaščenja. To se da vsaj sklepati iz besed priznanja, katere je posvetil Vraz kljub svoji javno izraženi nezadovoljnosti s Korytkovo redakcijo slovenskih narodnih pesmi² in kljub svoji tihi jezi radi Korytkovega povdarjenja slovenstva manom mladega Poljaka, ki je „sa svom vatrom plemenite duše obuhvativšii prigrlivši Slavjanstvo, kupio po Kranjskoj pesme, poslovice, prirečja, povestice, bajoslovne i topografične črtice i druge na narodnost protezujuće se stvari.“³

Pač brez piščevega dovoljenja je postal in ostal Korytko posestnik rokopisa, ki ga je napisal Vraz in želel dobiti tudi zopet v svojo posest: rokopisa s tistimi 67 slovenskimi narodnimi pesmami, ki jih je bil poslal Vraz Prešernu za Grūna⁴. Mesto da vrne rokopis Vrazu ga je izročil Prešeren objednem z drugimi, izdaje slovenskih narodnih pesmi se tičočimi stvarmi Korytku. Korytko tega gradiva v celoti očitno ni maral upotrebljati, le „Črnega kosa“ sta določila s Prešernom za peti zvezek „Slovenskih pesmi kranjskega naroda“,⁵ a še „Črni kos“ je ostal v rokopisu. Sicer se je okoristil nekoliko tudi Vraz s Korytkovim gradivom, toda še le po Korytkovi smrti.⁶

Kos človeške tragike tiči v tem, da Vraz in Korytko nista mogla udejstviti načrta ter se spoznati in porazgovoriti tudi osebno: sanjavi sin slovenskih gor in ognjeviti Poljak, skoro istih let, oba jednako dovzetna za sve lepo in pleme-

¹ Letopis Mat. Slov. 1875, 175.

² NPJ XII sl.

³ Dēla V 31-2.

⁴ Gl. višje 208 sl.

⁵ Lj. Zvon XXX 365.

⁶ o. c. 367.

nito, oba goječa ista znanstvena zanimanja, sta bila kakor ustvarjena, da postaneta iskrena prijatelja! In da jima je bilo res dano si razdeliti v bratski slogi polje slovenske etnografije: iz sodelovanja Vrazove kritičnosti in spremnosti ter Korytkove požrtvovalnosti in obsežnosti načrtov bi bilo moglo vzkliti delo monumentalne vrednosti!

Na razvoj Korytkovega slovanofilstva so imele vesti o Vrazovem navdušenju in stremljenju brezdvomno mnogo vpliva, za Vrazov literarno-jezikovni princip pa Korytka niso mogle vneti, čeravno je bil tudi ta navdušen za Kollárjevo vzajemnost¹: Prešernov vpliv je bil močnejši nego Vrazov, v času, ko se je poslavljajal Vraz za vedno od slovenskega literarnega „nehvaležnega polja, ki ga je 5 let z vso ljubeznijo obdeloval“², se je učil Korytko slovenščine in pripravljajal poljski spis s posebnim oddelkom o kranjskem jeziku in literaturi in s tremi portretami: „Čopa, Prešerna in Vodnika s tolmačem njunih poezij“³.

O stoletnici Vrazovega rojstva je sicer jasno, da bi bil Vraz Slovincem še več koristl, ako bi si bil mogel in hotel prilastiti sintezo Kollarjevega in Prešernovega principa, kakor je storil Korytko, in če bi bil ostal zvest svoji prvotni nameri: „medju desetimi pësmami kranjskimi jedno po občem illyrsko spisati“⁴; toda iskreno hvaležnost Slovencev zaslužujeta oba: Korytko radi pristopa, Vraz kjub prestopu!

Gersthof-Dunaj, dne 7. maja 1910.

¹ Korytko Borkovskemu 4. VI. 1838, ZNTŠ LXXXVI, 110.

² Vraz Prešernu 19. XI. 1837, Déla V 146.

³ Korytko Borkowskemu 4. VI. 1838, ZNTŠ LXXXVI 109.

⁴ Vraz Gaju 11. X. 1835, Gradja VI 309.

Vrazovi zapisi narodnih melodij.

I.

Uvod.

Zanimanje za narodno pesem je vzbudil pri Nemcih Herder, voditelj nemških romantikov. Po Kopitarju, ki je v Vuku Stefanoviću Karadžiću našel in ustvaril ženialnega in požrtvovalnega nabiratelja in izdajatelja srbske narodne poezije, se je razširilo tudi med južne Slovence. S Slovencem, ki je bil takrat za to najbolj sposoben, z Vodnikom, ni bil Kopitar v nobeni pravi zvezi: bila sta sprta. Kljub temu je zapustila romantika vidne sledove tudi pri Slovencih. Vraz, Jarnik, Smolè, Majar in drugi so nje verni zastopniki in učenci.

Najvažnejši med njimi je Stanko Vraz (Jakob Frass), rojen l. 1810. v Cerovcu blizu Ljutomera, ki se v svojem zanimanju za narodno blago (v katero mu spadajo tudi narodne melodije) kaže pravega romantika. Brez napak pa njegovo delo ni bilo. To je čutil že češki romantik Čelakovský, kakor posnemamo iz pisma, v katerem piše Vrazu: „Herr Preshern schreibt mir, Sie beschäftigen sich mit dem Aufsammeln Vodnik'scher Sachen, vorzüglich auch mit der baldigen Herausgabe derselben. Sind viele von dem sel. Vodnik gesammelten Volkslieder darunter? Stat¹ deren H. Smole noch mehrere? Die Proben, die Sie bisher gaben, sind vortrefflich! Nur suchen Sie so viel möglich nichts daran zu verschönern².“ En sam

¹ Tiskovna napaka za „Hat“.

² Iz še neizdanega pisma, ki se nahaja v zagrebški vseučiliški knjižnici. Gl. Dr. Branko Drechsler: Stanko Vraz, izd. Matica Hrvatska i Slovenska 1909, str. 37.

pogled v kritični aparat Štrekljevih „Narodnih pesmi“ nam dokazuje, da je bila skrb Čelakovskega upravičena. Vraz je narodne pesmi vedno na novo spreminjal in pilil. Da mu ni šlo za inačice, ampak da je, kakor n. pr. tudi Prešern in celo Vuk, spreminjal po svojem osebnem okusu, je že davno znano (Glej Zb. Slov. Mat. III, str. 8—9).

Vendar ne moremo preceniti Vrazovih zaslug za naše slovensko narodno blago. Vraz ni ščedil ne truda ne denarja pri svojem delu. Imel je zveze z izobraženimi Slovenci, ki so se v tem času zanimali za duševno življenje, zlasti za poezijo slovenskega naroda. Tudi je sam potoval po slovenskih deželah, obiskoval nabiratelje narodnih pesmi, sprejemal njih doneske in jih navduševal za nadaljnje delo. Tako je prepotoval leta 1841. Kranjsko, šel skozi Ljubljano na Gorenjsko in Koroško, v Benečijo, čez Koroško na Štajersko, da bi proučaval narod in zbiral narodno blago. „U Ribnici, kotaru ljubljanskem, unjedrio se, kao sâm kaže, kod vlastelina Rudeža, »znatelj i ljubitelj narodnosti slavjanske«, koji je s Valentinom Vodnikom sabirao narodne pjesme i druge sitnice, pa je sada sve to dao Vrazu, da prepíše i upotrijebi¹“. Tudi je sam zapisoval pesmi in napeve (v okolici Kranja, na Bledu in drugod). Obiskal je v Celovcu tri domorodne semeniščnike, „koji dosta dobro ilirski govoriti znadu.“ Po tem je bil tri dni Jarnikov gost v Blatnem gradu. Nadalje imamo priče, da je bil v Mariboru, pri svojem pobratimu Kočevarju v Podčetrtku pa je bil kakor domač.

Pri toliki delavnosti navdušenega Ilira nas ne more osupniti naravnost ogromno število narodnih pesmi, ki jih je zapisal naš Vraz.

Ravno tako, če ne še bolj kakor za narodne pesmi, je zaslužen Vraz za narodno glasbo. Nad 150 zapisov narodnih melodij

¹ Dr. Branko Drechsler, ravnot. str. 78. O teh potovanjih prim. Vrazove črtice v knjigi „Djela Stanka Vraza, V. del, izd. Matica hrvatska, str. 27.—58. in njegova pisma ravnotam, zlasti str. 213—267. O Rudežu prim. zlasti pismo 39, str. 225.

nam podaja dosedanja Štrekljeva izdaja narodnih pesmi, nad 300 melodij je imel Vraz nabranih¹. In z marsikaterega stališča moramo polagati na Vrazove zapise melodij kar največja važnost.

Če pomislimo, da je nabral Vraz skoro vseh 150 melodij v svojem rojstnem kraju in v bližnji okolici², da jih je poteklo iz istih ozkih mej najbrž skoraj vseh 300, je pač jasno, da nimamo slovenskega kraja, ki bi se mogel dandanes ponášati s tolikim številom narodnih melodij. To dejstvo priča, koliko nežnih cvetk je v teku 80 let ovenelo in poginilo po nekdanjih cvetočih livadah naše narodne glasbe. Ni kraja, ki bi danes zmogel 300 narodnih napevov. In če jih je pred 80 leti Cerovec, zmogli so jih pač ravno toliko in morda še več mnogi drugi slovenski kraji. Vrazovi zapisi melodij so torej tem večjega pomena, čim bolj je skopnelo število narodnih popevk v času, ko se ni nihče brigal za to, da bi jih zapisoval.

In še z drugega stališča vzbujajo Vrazovi zapisi melodij največjo pozornost. Znano je namreč, da se narodna glasba kaj močno spreminja: čim manj poje narod, tem bolj opušča

¹ Vraz Erbenu (Děla V, 349): „I ja imam do preko 300 kom. nar. napěvah iz gornjih stranah . . .“ Grofu Auerspergu (istotam str. 395.): „Ich habe zwar viel singen gehört, an einige Tausend Lieder und über 300 Arien aus dem Munde des Volkes aufgezeichnet . . .“

² Mnogo Vrazovih zapisov melodij je porabil Fr. Kuhač v svoji veliki zbirki „Južno-slovjenske narodne popjevke.“ V tem delu pa izdaja Kuhač mnogo napevov za kranjske, dočim jih označuje Vraz določno za štajerske in dostavlja skoraj pri vsaki celo kraj, kjer jo je zapisal. Že to govori za Vraza. Da moramo verjeti Vrazovim podatkom, dokazuje popolnoma jasno narečje teh pesmi. Kuhač je namreč prepisal tekst dobesedno iz Vrazovih zapisov in sicer navadno ne v oni obliki, v kakoršni podaja pesmi Štrekljeva zbirka, ampak z Vrazovimi popravki in spremembami, ki jih omenja Štrekelj v kritičnem aparatu. Tako je pustil Kuhač v teh pesmih štajersko narečje ljutomerske okolice. Zdi se, da je smatral Kuhač za kranjske vse one melodije, ki niso podobne hrvatskim. Na ta način je krstil marsikatero „prleško“ melodijo za kranjsko. Ako dostavlja Kuhač napevom iz „Kranjske“ besede: „Nastavka tekstu ne imam“, je dotična pesem skoraj vedno iz Slovenskih goric.

napeve s teže pevnimi intervali, ali pa nadomešča take intervale z navadnejšimi; narod se skuša v svojih napevih vedno bolj prilagoditi umetni ugodbi¹, zanemarjajoč fine nianse n. pr. med naravno in umetno čisto kvinto i. t. d.; komaj še nahajamo sledove naravne ugodbe; redki so dandanes intervali kakor zvečana sekunda n. pr. c-dis i. dr.; redko nahajamo v slovenskih narodnih napevih konce na dominantni akord; z malim uspehom iščemo sinkope; razen redkih primerov mehke tonovne lestvice poznajo naše narodne popevke praviloma še samo trde tonovne lestvice; melodije se vedno bolj spreminjajo v tem smislu, da je za njih spremljanje potreben samo tonični in dominantni, le redko vrhutega še subdominantni akord; tudi ogrodje melodij postaja vedno bolj enostavno, bodisi glede mere, — mešanje različnih taktovih vrst v isti melodiji izginja — bodisi glede sestave ritmičnih motivov v enote višega reda [v polustavke, stavke i. t. d.] — izginja prikazen tritaktnosti in peterotaktnosti, vedno bolj prevladujejo dve- in štiritaktne skupine.

Da bi spoznali zgodovinski razvoj naše narodne glasbe in lahko konstatirali, v kateri smeri se razvijajo in spreminjajo narodne melodije, za to bi bilo največjega pomena, če bi imeli za razne dobe vsaj nekaj zanesljivih zapisov. Toda nimamo jih. Najstarejša doba, iz katere imamo sliko narodnega petja, sega za približno 80 let nazaj in se omejuje na en edini kraj. To je Vrazova doba in Cerovec blizu Ljutomera je porodil moža, ki je postavil neminljiv pomnik svojemu rojstnemu kraju.

Neprecenljive so torej zasluge Vrazove za našo narodno glasbo, kar zadeva umetnost kot tako. Najsi so napevi pisani točno ali netočno, malodane vsi zapisi se dajo z večim ali manjšim trudom prirediti za petje. In reči moramo, da bi bil upliv teh napevov še dandanes prav velik, a pri mnogih

¹ Besedo „ugodba“ rabim po Fr. Kuhačevem zgledu za tujko „temperatura“.

bistveno različen od vpliva, ki ga napravljajo na poslušavca sedaj živeči slovenski narodni napevi.

Veče zahteve pa stavimo na zapise, ki bi nam naj služili v znanstvena raziskovanja. Ako hočemo proučiti s primerjanjem napevov, ki jih je zapisal Vraz, in onih, ki nam jih podajajo novejši nabiratelji, v koliko in v kaki smeri se spreminja narodna glasba glede tonovnega elementa, mere, ritma in sestave, morajo biti zapisi obeh dob popolnoma zanesljivi in popolnoma točni glede teh prašanj. Zapisi novejših zbirateljev pa niso povsem zanesljivi. Ali so Vrazovi?

V „Času“¹ sem zapisal glede Vrazovih zapisov narodnih melodij sledeče: „Velike, pogosto nepremagljive težkoče nudijo zlasti Vrazovi zapiski; mera je razvidna navadno tako slabo, da si po teh zapiskih ne moremo predstavljati ritma; pogosto ne moreš niti besedila podložiti sekiricam. Ker je nejasna mera, je nemogoče spraviti note v takt, ki ga predpisuje Vraz. Primerjanje takih zapiskov z zapiski drugih zbirateljev kaže, da so včasih drugi zabeležili celo drugačno besedilo, uporabili drugo mero, ali pa notirali drugačno melodijo.“ Slišal pa sem glase, da sem povedal s temi besedami preveč, da se je prej pač drugače pelo i. t. d.

„Novi akordi“ pa so prinesli v prilogi 2. št. 1910. pod zaglavjem „Slovenski glasbeni svet“ o navedeni razpravi poročilo, v katerem pravi kritik: „Pomembnih pozitivnih rezultatov bo po našem mnenju mogoče doseči jedino le na podlagi veliko osnovane glasbeno-znanstveno urejene zbirke narodnih motivov in pesmi, ki je sedaj Slovenci še nimamo². Osobito Štrekljeve notacije so popolnoma nezanesljive.“ Popolnoma nezanesljive imenuje kritik Štrekljeve (sic!) notacije in dostavlja: „Pri delu tako monumentalnega pomena bi se pač bilo izplačalo, da bi se gradivo bilo dalo tudi glasbenemu veščaku v pregled, eventualno v obdelovanje³.“

¹ „Čas“ 1910, št. 1–2, str. 25–26.

² Ta misel je jasno izražena v razpravi v „Času“!

³ Ta zahteva je neupravičena. Štrekljeva knjiga je znanstvena; podati nam mora torej Vrazove zapise, kakor jih je Vraz

Ali se torej Vrazovi zapisi res popolnoma nezanesljivi, ali pa nam nudijo samo velike, pogosto nepremagljive težkoče? Ako bi bili popolnoma nezanesljivi, bi jim ne mogel pomagati noben pregledovavec, noben „obdelovavec“¹.

Brez nedostatkov Vrazovi zapisi res niso. Do tega sklepa mora priti vsakdo, če je tudi popolnoma lajik v glasbi, ako prelista Vrazova pisma. Vraz sam je bil prepričan, da njegovi zapisi melodij niso baš vzorni. Naj nam to dokažejo lastne besede našega Ilira!

II.

Vraz o svojih zapisih.

Kakovost zapisov je seveda odvisna od bolj ali manj ugodnih razmer, s katerimi ima računati nabiratelj, posebno pa od nadarjenosti in izobrazbe nabiratelja.

Pri nabiranju pesmi, zlasti pa napevov je Vraza marsikaj oviralo. Nezaupljivost, babjeverstvo, sramežljivost, tuptam tudi pokvarjenost ljudi, zasledovanje od strani gosposke, nasprotovanje od strani duhovščine, pomanjkanje denarnih sredstev: vse to je bilo Vrazovemu delovanju na poti.²

Prav živo si predstavljam Vraza. Prijetna noč. Po gričih plamte kresi, krog njih je kopa ljudi: očetje, matere, živahne deklice, razposajeni mladeniči. Mladina skače okoli ognja, vriska, poje. Neopaženo se prikrađe mož, skrije se za grm, prisluha, njegova roka hiti po papirju: Vraz zapustil; če bi ovekovečil v Vrazovih zapisih kak naš sodobnik svoje osebno naziranje, bi izgubili zapisi ves znanstveni pomen; ne bili bi več Vrazovi. Pregled, oziroma obdelovanje Vrazovega gradiva je stvar raziskavanja, ki ga Štrekljeva knjiga samo omogočuje.

¹ Govoriti o lastnostih narodne glasbe v Cerovcu za Vrazovega časa in jo primerjati z današnjo, ne spada v to razpravo. Tu gre samo za to, kaki so Vrazovi zapisi, gre za Vrazovo delo, ne za glasbo samo. Naša naloga je torej samo, razkriti, kaj je na teh zapisih absolutno nemogoče, pogrešeno. „Rekonstrukcij“ napevov torej ne podajam. Ko bo zrelo vprašanje o zapisih, bo moči misliti na rekonstrukcijo, potem na proučevanje spremembe nar. glasbe v času od Vraza do danes.

² Najbolj vere dostojna priča je Vraz sam. Oziram se torej zvečine na njegova pisma.

suje pesmi in napeve. Ne sme se prikazati. Kakor umolkne slavec, če začuti v svoji bližini kako živo bitje, tako bi umolknila vesela mladina, začudena nad „djavolskom umetnostju u prepisivanju napěvah“.

Bil je v Metliki in si izprosil od devojk nekoliko pesmi, ki si jih pridno zapisuje; napev mu dela težkoče. Sam pravi: „Prepisivat reči od pėsamah nije mi baš mučno išlo za rukom, budući se ovdě pěva jedan isti red po dva tri puta uzastopce. Nu težke ti muke bilježiti glas. Ja sam se mnogo znojio oko jednog jedinog prastarog napěva, kojega pėvaju tako zvane ladarice, obilazeći sela, nu sasvim tim ništa neobavih. Istina, ja nisam baš muzik od zanata, nu ja sudim, da bi i majstor u toj struci umětnosti imao ne mala posla, moradući prvo zdravo misliti i razmišljavati, dok bi našo ključ do tih divnočarnih, tajnih punih glasovah, koji se slėvajo s ustih do uha kao molitve srebrovlasi kalugjerah po veličanstvenoj crkvi starinskog manastira; i udarijo na srce slavensko kao sveti glas iz starine zovući pokolěnje sadašnje na promišljavanje i spoznanje. Priznati moram, da nisam ništa na tom svėtu još čuo, što bi me bilo tako divno uzhitilo, i nekakvom svėtom čarobom zauzelo. Nu žalibože žice uzhitjenja moga odapeše nešto pėvačice, kažući mi, da su sada pėsme takove grėh velik, i da je đėvojkam zabranjeno od sveštenikah prokletstvom duše pėvati ih javno obilazeći sela“.

Iz Kranja piše Vraz svoji posestrimi Dragojili³: Primorali smo dvě đėvojke, koje nam oćeš nećes moradoše nekoliko pėsamah zapėvati. Nu to ti je išlo tako mučno, dok jih sklonismo na taj polag njihovog mněnja grešni poso. Uzrok ovog mněnja ovděšnji su srėdovećni (mittelälterlich in beider Bedeutung) popi, koji

¹ Dėla St. Vraza, V. str. 246.

² Dėla V., str. 65 sl.

³ Dragojla Krizmanić omož. Štauduar. Vraz je bil v tej družini kakor doma od leta 1835. sem. Dragojla je bila nećakinja Ivana, opata v Bistrici v hrvatskem Zagorju.

svaku pësmu proklinjaju, u kojoj nema ili Jezušã ili Marie.“ Zapele so nekaj Marijinih; ko jim je pa teh nedostalo, „onda se (háa!) izlí pravi potočãac narodne poezie...“ Pri drugi mizi je sedel mož, ki se je pri tem nasmehoval. Deklice povedo, da jih zna gospod Onkel — tako so nazvale tega možã — toliko, „da jih vi čitav dan nebi mogli překo plota pobacati.“

Po dolgem prigovarjanju začne Onkel nekaj pripovedovati: „A to ti je bilo tako neuredno, da čovëk nije znao ni za rep, ni za glavu. Poslë toga Doktoru¹ pade na um, te on veli donësti oku vina. Naš budala počme piti. Otvori se mu zdravo piliš, a s pilišem i usta. Iz budale postao je Salumun.“²

Nekaj sličnega se mu je pripetilo v Žabnici pri Višarjah, kakor poroča svoji posestrimi z Bleda: „Nad Žabnicom stoji glasovita crkva bogarodice Lušarske, kuda se potuje iz daljnjih stranah naših i tudjih na proštenje. Ti znadeš, da puk oko Marije Bistričke mnogo nevrëdi. Tako isto i tù. I tù stoji uzrok u bogorodici, od koje Žabničani žive kao od krave dojače, ništa za ime Boga nečineći. Ja sam jednu Žabničanku umolio, da mi moli otče naš u svome dialektu za da ga zapisati mogu. A ona promislivši si malo, odgovori, da oče, ako joj dadem desetku. Ja se na to razljutih te krenuh pleća.“³

Še hujše se mu je godilo pri sv. Jakubu v Soboti, kjer je bil že pomešan slovenski in nemški živelj. V najboljši gostilni vprašuje ljudi po slovenskih pesmih. Z ničim posebnim mu niso mogli vstreči. Na to je izpraševal po običajih, ki si jih je zapisoval. Pristopi gost in ga vpraša: „Bos schraiben?“ Vraz mu odgovori: „Eto čuješ i vidiš, šta pišem.“ A on: „Ber hot ghassen?“ Vraz: „To je meni tako na um došlo pisati.“ Po dolgem prepiranju mu hoće domačin zabraniti pisanje. Ko se pa Vraz ne zmeni zanj, odide. Kmalu pa pride nazaj z nekim človekom važnega obraza, ki ga vpraša: „Hoben s'an Pos?“ Imel je potni list; ker je pa bil pisan v latinščini, so ga po-

¹ Bila sta z dr. Chrobatom v neki gostilni pri Kranju.

² Dëla, V., stran 222—223.

³ Dëla V., str. 248—9.

slali k župniku, vrlo narodnemu možu. Ta ga je srečno rešil iz zagate.¹

Tudi toži Vraz pogostoma, da ga preganja policija in da mu križajo načrte duhovniki. Skoraj iz vseh njegovih pisem pa govori glavna ovira, pomanjkanje denarja.

Že iz teh vrstic se vidi, da bi bil moral biti Vraz izredno nadarjen in zelo izobražen v glasbi, da bi bil mogel pri svojem tako obširnem delovanju nabrati (kakor piše grofu Auerspergu)² nekaj tisoč pesmi in nad tristo napevov iz ust ljudstva po vseh krajih, koder stanujejo Slovenci in Hrvati. In res žive naši učenjaki v veri, da je bil Vraz za glasbo i nenavadno nadarjen i zelo izobražen. Glede nadarjenosti se jim pridružujem. Glasbena naobrazba Vrazova pa je bila precej nepopolna in nezadostna. To priznava in obžaluje Vraz sam v svojih pismih večkrat.

Tako piše svoji posestrimi iz Bistrice na Koroškem o nekem napevu, ki je bil zelo podoben bosanskim, a ga ni napisal in nadaljuje: „Na moju veliko srčcu našo sam opet malo prie poldana isti napěv kod moga krēmara, koj još dobro umi pěvat po starinski. Ja sam si mnogo napěvah dosada putem zabilěžio, nu tako duboko nedopire moja slaba umětnost, da mogu sve ove čudovito vilovne glase na papir preněti. Škoda, da nerazuměm generalbasa. Drugiput bi trěbalo uzeti sa sobom i Livadića i Stroja.“³

Iz Podčetrтка poroča Vraz Erbenu, da ima nad tristo napevov in dostavlja med drugim: „Napěve te počeo sam kupiti zajedno uz pěsme. Sad ih pomnažem komadi iz Hrvatske i dolnjih stranah. To sbiranje vrlo me je mnogo stalo muke, jerbo ja sam u tom poslu (tako rekuć) samouk.“⁴

Največega pomena za to in marsikatero drugo vprašanje pa je Vrazovo pismo grofu Auerspergu, pisano dne 9. maja

¹ Děla V., str. 262—3.

² Děla V., str. 349 primerja Vraz nekatere slov. napeve z onimi iz Tatré in od Dnjepra.

³ Děla V., str. 241—2.

⁴ Děla V., str. 349.

1847. Ker se bomo vedno sklicevali na to prvo razpravo o slovenski narodni glasbi, dostavljamo velik del tega znamenitega pisma. Kar se tiče glasbe, piše Vraz v tem listu sledeče: „Ihrem an mich gestellten Begehren »Ihnen **einiges über die musikalische Behandlung der slov. Volkslieder, Tonweisen, begleitende Instrumente, Sänger** u. s. w. mittheilen und in kurzer Übersicht zusammenzustellen« kann ich nur sehr spärlich entsprechen, auf keinen Fall genügen. Dazu gehörten gediegene musikalische Kenntnisse, die ich nicht besitze, wie z. B. Generalbass etc. Ich habe zwar viel singen gehört, an einige Tausend Lieder und über 300 Arien aus dem Munde des Volkes aufgezeichnet; aber das Alles reicht noch nicht aus. Jedoch ich will Ihnen, Herr Graf, das Wenige, was ich sagen kann mittheilen, auch auf die Gefahr hin, dass es nicht nach Ihren Wunsch passt. — Wie der Text der slov. Volkslieder so sind auch die Arien sehr verschieden. Ist Text echt volksthümlich, so ist auch gewöhnlich (doch nicht immer) auch die Arie. Die älteren Lieder sind auch gewöhnlich die volksthümlichsten und die Arien zu denselben bewegen sich gewöhnlich in Moltönen, oder übergehen häufig in der Mitte oder gegen das Ende aus dem Dur in den Molton. Diese bestehen gewöhnlich aus Strophen von nur zwei Versen, die wiederholt werden. Hat die Strophe drei Verse, so wird nur der mittlere Vers wiederholt. Dieses geschieht auch wenn die Strophe aus vier Zeilen besteht, und nur dann und wann eine dreiversige Strophe unterläuft, wo dann die Wiederholung nur bei der letzteren Gattung auf die oben angezeigte Art geschieht. Die Volkslieder, die von Volksgebräuchen z. B. Koleda, Kres und von anderen mythologischen Aberglauben handeln, sind gewöhnlich die ältesten und daher die echtsten. Dazu gehören auch viele alte bereits aus der Kirche verbannte Kirchenlieder. Am meisten singt man meines Wissens noch in Kärnthen im Gailthale und in Steiermark in den wind. Büheln, dem Luttenberger Gebirge und dem Murthale zwischen Radkersburg und Luttenberg. Am meisten singt das weibl. Geschlecht jung und alt.

Von dem männ. nur junge Bursche. Und am meisten singt man wieder im Winter beim Spinnen, im Sommer beim Korn-schnitt und im Herbst beim Kukuruzschälen. **Da singen ganze Chöre, bei welcher Gelegenheit ein Teil Prim singt, der andere die Terz hält, so dass man nur selten die Quint hört.** Der Slovene begleitet in unserer Zeit nie sein Lied mit einem Instrumente wie der Kroat und Serbe, ausser wenn man jene kurzen Liedchen ausnimmt, die nur aus einer vierzeiligen — — —¹

Iz vsega, kar vemo o Vrazu, pa moramo sklepati, da je bil Vraz zelo resnicoljuben in da na drugi strani svojih sposobnosti ni podcenjeval. Prvič torej Vraz sploh ni mogel zapisati melodij dovolj točno radi razmer, če bi bil za to tudi sposoben; drugič pa je več ko verjetno, da je bila njegova glasbena naobrazba za to nalogo nedostatna. Objektiven dokaz za zadnjo trditev imamo v zapisih samih.

III.

Melodije.

Pri površnem pregledu Vrazovih melodij je že marsikdo mislil in trdil, da so zvečine neporabne. Res, večina jih ni brez pogrškov, ali vsaj ne brez pomanjkljivosti. Toda take sodbe so vendar zelo prenačljene. Res so Vrazovi zapisi melodij takorekoč samo koncepti. Vraz je vrgel v naglici na papir, kar je ravno mogel; izvršil pa zapisov ni, kar bi bil

¹ Dēla V., str. 395—397. Pismo se žal ni ohranilo celo. Velika sreča, da se je ohranilo vsaj to; še večja, da se je izgubilo le malo vrstic o glasbi, kar sklepam iz sledečih razlogov. V prvem stavku citira Vraz Auerspergovo pismo, stavi njegove zahteve s tem takorekoč za naslov naslednjim vrstam. V ohranjenem delu je odgovoril Vraz na vse točke, v katerih je želel Auersperg od njega pojasnila. Pojasnil je grofu 1. musikalische Behandlung, 2. Tonweisen, 3. Sänger, 4. del vprašanja o spremljanju. Manjka torej samo del enega vprašanja in pa druge opombe, ki jih je Vraz gotovo priklopil na Auerspergov „u. s. w.“ Auersperg pa ga je prosil, da mu odgovori na te točke „in kurzer Uebersicht.“ In res odgovarja Vraz na 1.—4. točke zelo, dá, celo prekratko. Še krajše je torej pač odgovoril na stvari, katerih Auersperg ni imenoma navedel.

gotovo storil, ako bi jih bil pripravil za izdajo. Večinoma pa so pogreški taki, da se dajo še dandanes spoznati, pogosto celo z večjo ali manjšo sigurnostjo odstraniti. Pogreški so različni: napačni intervali, napačni znaki za tonovni način, napačno predpisani ali napačno izvedeni takti, opuščenje ključa i. dr. Razdelili bomo pogreške in nedostatke v dve vrsti: pogreški v melodičnem elementu in pogreški v meri.

1. Pogreški v melodičnem oziru.

a) Pri intervalih je zelo težko, pogosto celo nemogoče z gotovostjo reči o kaki noti, da je napačna. Vedno nas moti misel, da so mogoče res tako peli pevci, ki jih je Vraz slišal. Saj še dandanes slišiš med ljudstvom napeve, ki jih ne moreš spraviti natančno na papir. In še celo v znanih napevih poje marsikateri dober narodni pevec nekatere note tako, da težko presodiš, za koliko je višja ali nižja od prejšnje ali sledeče note. **Nadalje je pa tudi mogoče, da je ljudstvo v Vrazovih časih pelo še bolj pod vplivom naravne ugodbe.** Vsaj Fr. Kuhač trdi, da poznajo Hrvati še dandanes naravno ugodbo. V tem slučaju so se glasili razni intervali seveda drugače, kakor dandanes. In vrhu tega se nahajajo v Vrazovih zapisih le redko intervali, ki jih moremo imenovati absolutno nemogoče. Splošno pa moramo pribiti, da so Vrazovi zapisi zelo natančni, kar se tiče intervalov.

Seveda se nahajajo tudi pomote. Včasi je interval, ki ga zahteva Vraz, vsaj zelo neverjeten, včasi očitno napačen. Poglejmo v sledečem napevu skok od *f* na *c* v prvem taktu¹:

Drugi akord v prvem taktu je tonični. Ako pustimo *f*, se prične napev s subdominantnim akordom. To pa je zelo neverjetno. Prva nota bi pač morala biti *g*, ne *f*.

¹ Štrekelj zv. I., št. 184.

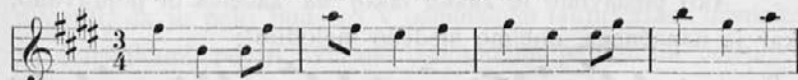
S črkami nad petim in šestim taktom zaznamuje Vraz najbrž inačico. Pravilno bi bil zapisan ta napev, kakor sledi:

Še bolj zanimiv je v tem oziru sledeči Vrazov zapis melodije¹:

Znaki so tukaj brezdvomno napačni. Pred *f*-om nima križa; ima ga pred *e*-jem: *eis* in *f* sta pa isti ton (enharmonični ton). V tem napevu imamo pač pred seboj *fis*-mol. Moli pa imajo dve lestvici: harmonično in melodično. V zadnji je med sedmo in osmo stopinjo interval mala sekunda, tako da imamo v molih s križi pred sedmo stopinjo navadno znak #, ki pa včasih tudi odpade. Pravilno se torej piše ta zadnji križ, kadar je ravno potreba. Vraz pa piše v tem zapisu ta zadnji križ (pred *e*) kar v začetku; pač, ker se pojavlja brez izjeme do konca. Če pustimo križ na sedmi stopinji pri predznakih kakor Vraz, dobimo tale pravilen zapisek:

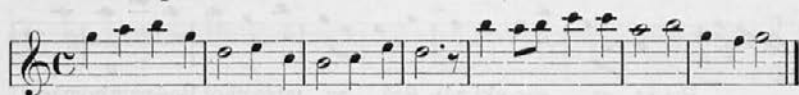
Na prvi pogled spoznamo isto melodijo v Kuhačevem napevu II., št. 517. Toda čudno! Kuhačeva melodija se giblje v $\frac{2}{4}$ taktu, je v duru, in je v intervalskih skokih precej dru-

¹ Štrekelj zv. IV., št. 6784. V Vrazovem zapisu sekiricam ni podloženo besedilo.

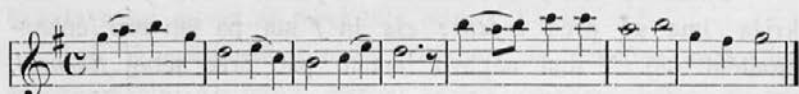
gačna od Vrazove. In vendar so besede doslovno prepisane iz VO. I. 97, dasi imenuje Kuhač napev „Kranjski“. No, Kuhač je melodijo ali slabo prepisal, ali pa namenoma spremenil. Iz ust ljudstva je Kuhač ni slišal! Njegova melodija je v prvih taktih ta-le :

Pri-ša je ce-sarski pot se-â je za mi-zo v kot, Bog nam poma-gaj;
Včasi ni Vraz nič naznačil tonovnega načina, npr. v sledečem zapisu¹ :

Če ne vzamemo, da je to kak stari tonovni način, mora stati napev v *g-duru*. Poslednje lahko trdimo s tem večjo gotovostjo, ker stopi križ pred *f* samo enkrat v veljavo in ga je torej Vraz prav lahko prezrl. Napev se glasi torej pravilno takole :

Sto - ji mi, sto-ji po - lje-ce, Pre - le-po po-lje ši-ro-ko.

Tudi v sledečem napevu ni predpisal Vraz nič znakov za tonovni način, pač pa ima potrebne znake pred posameznimi notami²:

Žuta vo- ga lepo po - je Nasred lo- ga ze- leno - ga. Hoj, hoj!

Ako postavimo te znake takoj na začetek in popravimo, kar je napačnega, dobimo sledečo melodijo³:

¹ Štrekelj, zv. I., št. 282.

² Ravnot. št. 926.

³ Precej jednako razlaga Vrazov zapis Kuhač II., št. 566, kjer navaja tudi od Vraza zabeleženo inačico in sicer prvo, ne pa tudi druge. Inačico pa je nekaj predrugačil.

Vidimo torej, da so Vrazovi zapisi glede intervalskih skokov dovolj zanesljivi. Seveda se nahajajo pogreški; **večidel so pravopisni** in opravičiti jih moramo, sklicujoč se na težave pri zapisovanju, ki smo jih kratko omenili zgoraj.

2. Pogreški v meri.

Prav pogosto je zgrešil Vraz v svojih zapisih mero. Taki slučaji so zelo težki in treba je največje previdnosti, ako jih skušamo odstraniti. Pred vsem se mi zdi upravičeno načelo: Spremeni samo one zapise, ki so očitvidno napačni. Slabo je pač popravil nekatere zapise Fr. Kuhač s tem, da jim je dal drugo mero, dasi ni najti tehtnih razlogov proti meri, ki jo je naznačil Vraz sam.

Pogreški v meri so različni:

a) Največkrat naletimo na zapise, v katerih ni naznačena taktova vrsta. Navadno so v takih slučajih note pravilno razdeljene v takte, tako da nimajo take pomote posebnega pomena. Zelo težko pa je določiti takim zapisom pravo mero, ako razdelitev v takte ni pravilna, kakor v sledečem napevu¹:

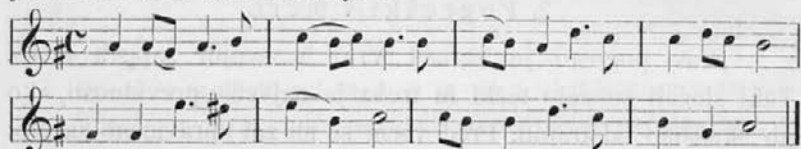
Razdelitev sekirice pred prvo korono kaže sicer na $\frac{1}{4}$ takt; toda za to korono so razdeljene sekirice tako, da ne moremo dvomiti, da je pelo ljudstvo v osminskem taktu; zlasti osminke za četrtnkami, po tri zvezane osminke in punktirane četrtnke kažejo na to. Zapis je torej pravilno merjen tako-le:

¹ Štrekelj zv. I., šte. 186.

Kuhač je spremenil ta zapis melodično in metrično in je dobil s tem tole melodijo¹:

Včasih v zapisih sicer ni predpisana taktova vrsta, a note so popolnoma pravilno razdeljene v takte. Na prvi pogled se ti zdi, da je pozabil Vraz samo naznačiti taktovo vrsto, sicer da je zapis v redu. Če pa natančneje preštudiraš melodijo in njen ritem ter primerjaš tekst, vidiš, da ima zapis napačno mero. Samo en primer²:

Ta napev bi moral biti pisan pač v $\frac{3}{4}$ taktu:

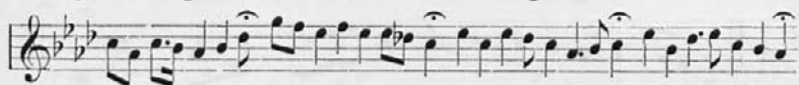

Končno naj še omenim zapise, ki nimajo naznačene taktove vrste, v katerih pa Vraz ni niti skušal razdeliti sekirice v takte. Tudi v takih slučajih se moramo ravnati po zgoraj iz-

¹ Kuhač IV. šte. 1528.

² Štrekelj zv. II, št. 2032. Pri mnogih slabih zapisih se pozna na zunanji obliki, da jih Vraz še ni dovršil. Tako zaključuje n. pr. ta zapis samo z eno navadno navpično črto, dočim ima drugod vedno eno navadno in eno debelejšo (||) v sledečem zapisu pa sploh ni postavil nobene črte.

rečenem načelu: samo one sekiriče spremenimo, ki so absolutno nemogoče! V pojasnilo sledeči Vrazov zapis¹:

Tudi tu so korone velike važnosti; kažejo namreč, kje se končujejo oziroma pričenjajo novi polustavki, oz. stavki. Mera napeva je torej ta-le:

b) Nahajajo se tudi zapisi, v katerih predpisuje Vraz pravo taktovo vrsto, a ne razdeli not pravilno po tem predpisu. V sledečem primeru nam grejo zelo na roko korone²:

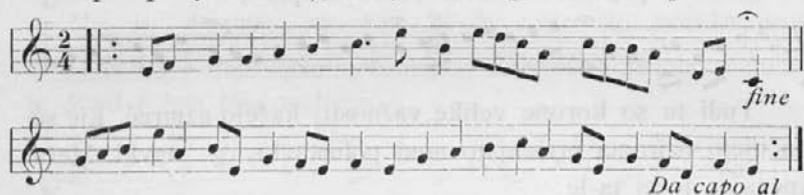
Korone kažejo, kje se končajo posamezni polustavki. To in pa dejstvo, da ima že Vrazov zapis predtakt, sestojč iz dveh šestnajstink, kaže jasno, da sta dve šestnajstinki za vsako korono predtakt novega polustavka. Iz dveh stavkov (štirih polustavkov) obstoječi napev je torej pravilno pisan, kakor sledi:

¹ Štrekelj zv. II., št. 1759. Ta melodija spada h kasirani pesmi „Stani, stani sinek Vanek“; prišla je k št. 1759 po pomoti, ker se nahaja v VO. na isti poli.

² Štrekelj zv. I., št. 111. Kuhač II., št. 768 rabi $\frac{3}{4}$ takt.

Skoro enako prikazen imamo v sledečem zapisu, v katerem predpisuje Vraz $\frac{2}{4}$ takt, a not sploh nič ne porazdeli¹:

Mera te melodije bi morala biti pač taka le:

Zanimivi so slučaji, v katerih je predpisana pravilna taktova vrsta, a melodija je merjena dosledno po drugi, in sicer napačni taktovi vrsti. V sledečem zapisu je predpisan $\frac{3}{4}$ takt, mera je pa skozinsko $\frac{2}{4}$:²

Iz naglasa besed, ki po tem zapisu ravno nasprotuje glasbenemu naglasu, lahko sklepamo, da tukaj dvečetrinski takt ni pravilen. Pravilna je torej mera v $\frac{3}{4}$ taktu:

Velike težkoče nam dela tudi napev k ziljski: „Zarja mi gore shaja“³. Z melodijo se najbolj strinjajo vrstice 5—8:

Le čakej, čakej, sonce,
Oj r'mjeno sončice,
Jās ti man w'liko powédati,
Pa še w'liko weč prašati.

Melodijo je zapisal Vraz tako-le:

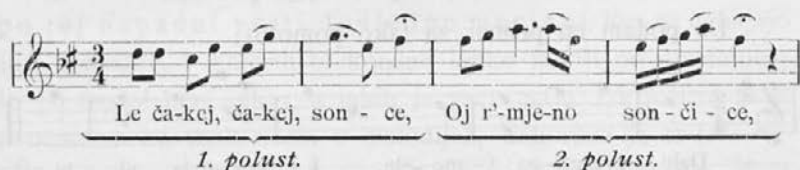
¹ Štrekelj zv. II., št. 1494.

² Štrekelj zv. II., št. 1117.

³ Štrekelj, zv. III., št. 5130.

Jasno je, da sta prvi in tretji ter drugi in četrti polustavek ritmično in melodično enaka; torej morata biti tudi metrično enaka, da je melodija dosledno zapisana. Drugi in šesti takt imata po eno osminko, peti eno četrtnko preveč. Vse te nepopolnosti se odstranijo in melodija stopi v soglasje s tekstom, ako se izvede sledeča mera:

Pravilno je pisan, kakor se razvidi iz tega popravka, samo četrti polustavek.

c) Kakor imajo Vrazovi zapisi večkrat predpisanih premalo ali preveč križev, oziroma bejev¹ ali pa so ti predznaki napačni, tako imamo tudi zapise, katerim je predpisana napačna taktova vrsta. Za napačne pa ne smemo smatrati slučajne, v katerih zahteva n. pr. zapisovavec $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{8}$ takt mesto

¹ Pravilneje bi morali reči „bes“. Prvotna lestvica je bila namreč: a, b, c, d, e, f, g; pred note, ki bi naj bile za pol glasa nižje od teh glasov, se je stavil „b“ (b). Ker se je pa v koralu rabil ta znak za znižanje zlasti pred „h“, so jeli zvati tak znižan „h“ pomotoma kratkoma „b“.

primernejšega $\frac{4}{4}$, $\frac{4}{8}$ in narobe, ali $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$ takt mesto primernejšega $\frac{6}{4}$, $\frac{6}{8}$ in narobe. Samo oni zapisi so metrično napačni, v katerih stoji mesto trodelnega takta ($\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$) dvo-delen takt ($\frac{2}{4}$, $\frac{2}{8}$) in narobe.

Ako je napevu predpisana napačna taktova vrsta, je mogoče, da so sekirice razdeljene po zahtevah pravilne taktove vrste, ali pa, da je izveden napev v napačni predpisani taktovi vrsti. Prvi slučaj moramo pač šteti med lahke pomote, ki se lahko ukradejo vsakemu zapisovavcu, če je tudi še tako izurjen. Saj se vidi, da je v takih slučajih Vraz napev ritmično in melodično prav razumel, ga tudi prav za-beležil; tak malenkosten pravopisen pogrešek torej ni niti za glasbenika niti za teoretika posebnega pomena.

Da podam en primer za tako pomoto¹:

Očividno je, da je ta zapis popolnoma pravilno zvršen v $\frac{3}{4}$ taktu izvzemši drugi takt, kjer mora odpasti osminka pavza. Postavi na čelo $\frac{3}{4}$ takt in zapis je brez pomanjkljivosti!

Čudno pa je, da ima Fr. Kuhač² isti napev, o katerem seveda pravi, da je „iz ljubljanske okolice.“ Ne pozna pa Kuhač niti prvih štirih vrst, katere sem zgoraj dostavil, niti zadnje kitice. Navaja namreč samo drugo kitico:

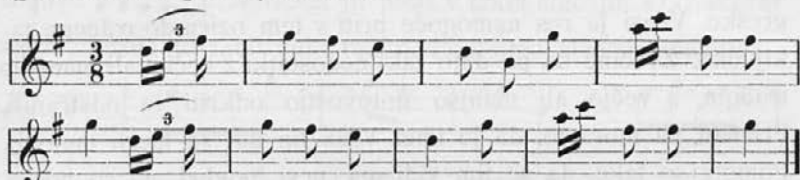
Da bi brumbee mela
igrala si bi,
zdaj brumbee mam
igrati ne znam.

Na vsak način izdaja Kuhačeva opazka „Nastavka tekstu ne imam“ Vraza kot zapisovavca, domovina pesmi in napeva je Cerovec! Kakor pogosto, je Kuhač tudi tu spremenil po

¹ Štrekelj, zv. II., št. 1349.

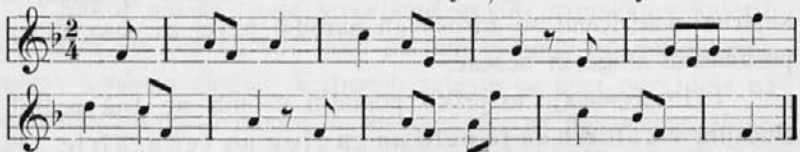
² II., 584.

svoje Vrazov zapis melodije, ki se glasi v njegovi zbirki (prenešana v *g-dur*) tako-le :

Po nepotrebnem je razrešil Kuhač predtaktovo četrtniko oz. osminko v trijolo in je v šestem taktu izpustil eno noto; prav pa je spoznal, da je nota *c* v drugem taktu pomotoma pisana mesto *h*.

Velike pogoške pa imamo v onih Vrazovih zapisih, ki imajo naznačeno napačno taktovo vrsto in so tudi po tej napačni vrsti dosledno merjeni. Res se nahajajo tudi melodije, v katerih bi končno lahko merili po dvodelnem in po trodelnem taktu, a takih je prav malo. Izključena je ta dvoumnost na vsak način v melodijah, kakoršna je ta-le¹:

V četrtem taktu tega Vrazovega zapisa je ena osminka preveč; v petem taktu je Vraz zaznamoval inačico, zadnja nota predzadnjega takta mora biti *e*, ne *f*. Melodija je dosledno merjena po predpisanem dvehčetrtinskem taktu. Ta mera pa dela silo ritmu melodije in naglasu teksta. Edino prava mera je za to melodijo $\frac{3}{4}$ takt in napev se glasi pravilno tako-le :

¹ Štrekelj, zv. II., št. 1247.

S tem smo dokazali, da je pustil Vraz v svojih zapisih glede metra marsikako pomankljivost, pogosto tudi bistvene pogrške. Včasih je res nemogoče priti v tem oziru do trdnega zaključka. Zvečine se pa dajo taki nedostatki z večim ali manjšim trudom, z večjo ali manjšo gotovostjo odkriti in odstraniti. Priznati pa moramo, da je imel Vraz fin čut za mero melodij. Pomote so take, da se jim vidi na prvi pogled, da so posledica naglice, s katero je Vraz delal; in ker število pogršenih zapisov pravzaprav ni baš veliko, smo prepričani, da bil bi Vraz vse popravil, ako bi bil prišel do izdaje nabranih melodij.

IV.

Melodija in tekst.

Samo v par slučajih je podložil Vraz zapisom melodij pripadajoči tekst. Iz tega izvirajo za nas mnoge težkoče. Pogosto ne moremo niti iz napeva, niti iz besedila spoznati, s katerimi sekiricami so združevali narodni pevci za časa Vraza posamezne zloge in besede.

1. Predvsem je to težko pogoditi v onih ne baš redkih slučajih, v katerih se je pelo na en zlog po več sekiric. Pri tem nas ne podpira niti naglas posameznih besed dovolj zanesljivo, niti kak drug kriterij. Saj je znano, da se v napevih preprostega ljudstva naglas melodij in besed pogosto ne krijeta in da se vrhutega naglašajo pogosto besede v pesmi drugače ko v govorici. In Vraz, kakor tudi mnogi drugi v njegovih časih, je le redko rabil znamenja (vezila), s katerimi bi bil nakazal, katere sekirice se vežejo z enim zlogom. Pri tem pa nas motita dve oviri in sicer slučaji, v katerih so v zapisih note vezane, dasi bi ne smele biti, in slučaji, v katerih niso vezane, dasi bi morale biti.

Preveč vezil je rabil Vraz, ako sledi večje število osmink, oziroma šestnajstink druga za drugo. Dandanes pišemo namreč navadno več osmink vezano (n. pr.) samo, ako se pojejo na en zlog; sicer jih pišemo narazen (n. pr.)

ali pa vsaj z vezilom nakažemo, kako jih je spojiti s tekstem (n. pr.). Narazen ni pisal v takih slučajih Vraz skoraj nikdar, vezila je rabil zelo redko. Poglejmo sledeči napev¹:

Ako popravimo očitne pogreške (predtakt v *c*, mero drugega in tretjega takta), je napev tak-le :

Kakor nalašč pa je precejšnje število zapisov, v katerih pripadata po dve ali več tako pisanih osmink oz. šestnajstink enemu samemu zlogu. V drugih zapisih se spet porazdele na isti način pisane osminke in šestnajstinke na posamezne zloge. Večinoma pa se morajo vistem zapisu take sekirice zdaj spojiti, zdaj ločiti, kakor n. pr. v tem-le zapisu²:

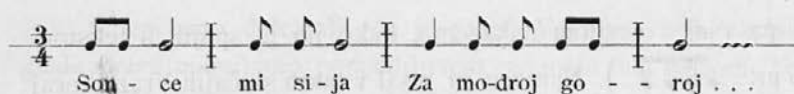

Kuhač³ je spremenil melodijo, da je mogel ž njo bolj naravno zvezati tekst. S takim samovoljnim postopanjem se pač ne smemo izogibati težočam! Res, celo v tem prav enostavnem slučaju se ne more reči s vso gotovostjo, kako so vezali Vrazovi pevci posamezne zloge s posameznimi sekiricami. Dva načina sta možna:

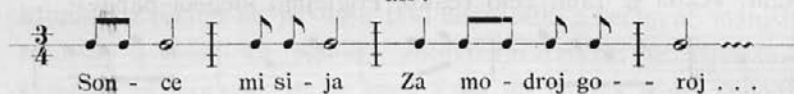
¹ Štrekelj, zv. II., št. 1071.

² Štrekelj zv. II., št. 3091.

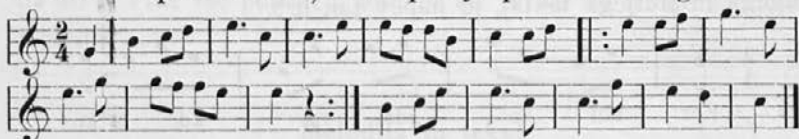
³ I., št. 244. („Kranjska“?)

ali:

Tudi nasprotno slučaj je zasledujemo pogosto v Vrazovih zapisih, da namreč niso zvezane sekirice, ki se pojejo na en zlog. Brez posebnih težkoč se da n. pr. v sledečem zapisu določiti, kam spadajo posamezni zlogi¹:

Gotovo je, da se morata obe punktirani četrtniki prvih dveh taktov zvezati s sledečima osminkama. Napev bi bil torej:

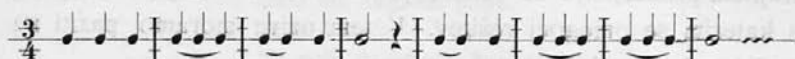
Zlasti v napevih, v katerih sledi četrtnika za četrtniko, ni Vraz zaznamoval, katere note se pojejo na isti zlog²:

¹ Štrekelj zv. I., št. 204. Soroden napev gl. Kuhač II., št. 575.

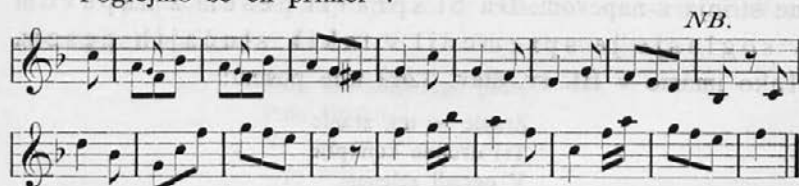
² Štrekelj zv. II., 1193.

Napev je pač sledeči:

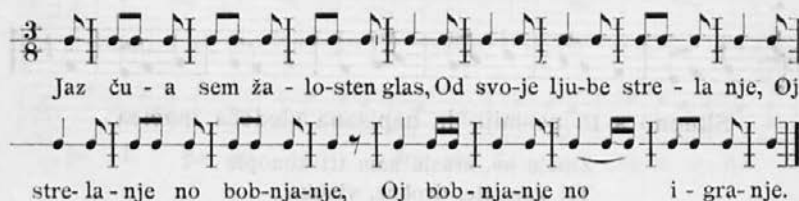

Sto - ji mi, sto - ji po - lje, Po - lje ši - ro - ko.

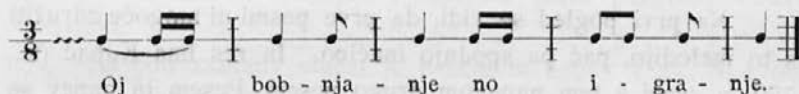
Poglejmo še en primer¹:

Ta zapis je popolnoma pravilen napev; treba je samo pripisati $\frac{3}{8}$ takt in popraviti v 8 taktu (pri NB.) *b* v *c* ter izčrtati pavzo. S to melodijo lahko zvežemo besede na sledeči način²:

V zadnjih petih taktih bi se pa lahko pelo tudi takole:

Napevov kakor je ta, je v Štrekljevi zbirki jako mnogo; razen lažjih nahajamo tudi precej težke slučaje. Pogosto je toliko možnosti, da ne vemo za katero bi se odločili, da bi naš zapis ne bil prazno domnevanje.

2. Velike težkoče nam zabranjujejo pogosto porabo Vrazovih zapisov, ker je pesem, ki se je pela na dotični napev ali predolga ali pa prekratka za napev. Po dolgo-

¹ Štrekelj I., št. 717.

² V 1., 2., 3., 7., 10., 11. in 16. taktu sem zvezal prvi dve osminki, ker je v $\frac{3}{8}$ taktu ritem ali ali pa najnavadnejši; za to govore tudi 4., 5., 6., 8., 9., 12., 13., 14., 15. takt.

trajnem primerjanju se vendar pride v večini slučajev do ključa, s katerim se omogoči rešitev. V tem oziru moramo paziti na različne lastnosti Vrazovih zapisov.

a) Pogosto je napisal Vraz pesem v taki obliki, da se ne strinja z napevom. Da bi spravil pesem z napevom v soglasje je spremenil v takih slučajih pesem. Tako imamo v III. zv. šte. 7269 tole pesem:

Zrasle so mi, zrasle
Tri drobne konoplje
V ogradi zelenem
Trajlajdi, trajlajdila!

Dostavlja pa Vraz k tej pesmi sledeči napev¹:

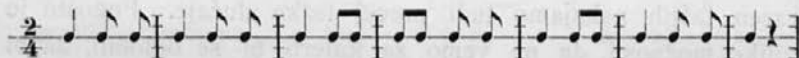

Skupno s to pesmijo je napisana sledeča inačica:

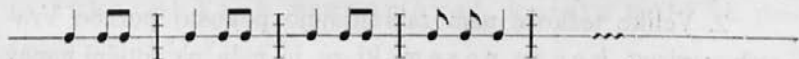
Zrasle so, zrasle nam tri konople
Tri konople, drobne, visoke.

Za vsakim verzom se poje v tej inačici: Trajlajlaj, trajlajlajlaj!

Na prvi pogled se vidi, da prve pesmi ni mogoče združiti s to melodijo, pač pa spodnjo inačico. In res ima Kuhač (II., 779) v zvezi s tem napevom drugo pesem. Pesem in napev se torej vežeta tako:

Zra-sle so, zra-sle nam tri ko - no-ple, Traj-laj-laj, Trajlajlaj - laj!

Tri ko - no - ple, drob-ne vi-so-ke . . .

Enak slučaj imamo v sledeči pesmi²:

¹ Izpustil je Vraz predznak „b“. Vsaj dandanes je ta napev mogoč samo v *f-duru*; prične se napev v dominantnem trizvoku. Slično Kuhač („Kranjska“?).

² Štrekelj zv. II., 1273. Prim. Kuhač III, št. 809.

Stoji mi, stoji mi polje
 Polje široko,
 Na polji pa zraslo drevce,
 Lipa zelena.

S pripisano melodijo pa se to besedilo ne strinja. Vraz je napisal inačico te pesmi (VO. I. 31), ki se glasi:

Stoji mi, stoji lepo pole,
 Pole široko,
 Na poli pa mi stoji drevce,
 Lipa zelena.

S to inačico se krije popolnoma napev, pripisan prvi redakciji¹:

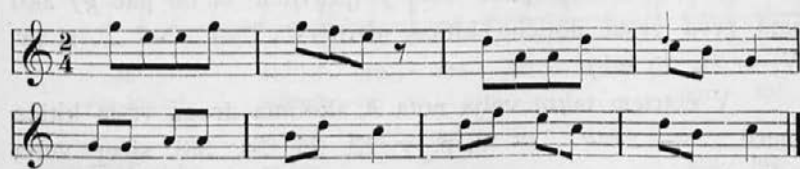

Dostavil sem k Vrazovemu zapisu napeva samo ključ in znak za takt ter razdelil v sedmem taktu polovico v dve četrtinki.

Še bolj zanimiv slučaj je pesem in napev v zv. II. 1158, katerega sem obširneje razložil v „Času“ IV., zv. 1. in 2., str. 25—26.

b) Mnogo melodij je zapisanih tako, da se ozirajo na kitice z raznimi merami, da torej niso za nobeno kitico izključno pisane.

Vzamimo ta-le zapis²:

¹ Predtakt stopa v veljavo, ako je mera vrstice: — — — — —

² Štrekelj zv. II., št. 2141.

Kuhač¹ pričenja napev s predtaktom (z osminkim *e*) in dobi na ta način seveda pravilen napev. To je v resnici potrebno pri kiticah, ki se prično z anakruzo. Vrazov zapis pa radi tega nikakor ni slab, niti površen. Vraz je napisal napev v obliki, v kakoršni se je pel na peto kitico:

„Drugo ljubo de si zbrâ,
Meni pa de slovo dâ“,

tako da je Vrazov zapis brez najmanjšega nedostatka:

Pravo je pogodil Kuhač, ko je podložil drugemu stavku besede „Hm, hm...“

Zelo poučen je ta-le primer:

Stoji mi, stoji polje,
Polje široko,
Na polji pa mi stoji
Lepi beli grad.

Melodija se glasi:

Ta zapis je naravnost vzoren. Vraz se skuša ozirati na verze z različnimi merami:

V predtaktu odpade nota *f* (pravilen bi bil pač *g*) ako ima prva vrsta dotične kitice mero — — — — — (n. pr. V. 9, 21, 25 itd.)

V četrtem taktu velja nota *h*, ako ima druga vrsta kitice mero — — — — — (n. p. v 22, 26, 34, 38), sicer velja odmor.

¹ III., št. 826.

V sedmem taktu odpade nota *g*, ako ima tretja vrsta kitice mero — — — — — (n. pr. v. 11, 19, 23.)

V ednajstem taktu se rabi kot druga četrtinka nota *g*, ako je mera četrte vrste — — — — — (n. pr. v. 20, 28.)

V desetem taktu se vežeta noti *c* — *e*, ako je mera tretje vrstice (—) — — — — —.

Včasih se moramo ozirati na razne kitice in na Vrazove popravke ter redakcije obenem. Na pr.:

V O. XIX. G. 47:

V O. IX. 37:

V. 1. Jaz pa mam fletno deklé,

Ki je zebrano ze vseh:

Ono zna pisat, zna brat,

Vsakem pa odgovor dat.

V. 5. Sta na sred njenega srca

Pisana bukštaba dva:

Jeden je J, drugi A,

Micika rada me ma.

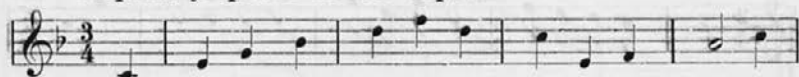
Lepo zna pisat no brat,

No vsakemi odgovor dat.

Na sredi jenega srca

Sta pisana bukštaba dva:

Pripisan je pesmi sledeči napev:

V. 1. Jaz pa nam flet - no de - kle, Ki
O - no zna pi - - - sat, zna brat, No

V. 5. Sta na - sred nje - ne - - ga sr - ca
Je - den je I — —, dru - gi A,

je ze - bra - no ze vseh
vsa-ke-mi od-go — vor dat.

Pi - sa - na buk - šta - ba dva:

Mi-ci-ka ra-da me ma.

¹ Štrekelj. zv. II., št. 1188.

Iz tega primera vidimo, kako je prilagajalo ljudstvo (oz. Vraz) napeve pesmim in pesmi napevom. Večina napevov in pesmi, navedenih in omenjenih pod tem zaglavjem pa kaže, da se zdi pogosto, da so zapisi netočni, pomanjkljivi ali celo napačni; pri natančnejšem proučevanju zapisov pa vidimo, da so sicer res nejasni, ker se je Vraz v prav mnogih slučajih oziral na mero raznih kitic, da pa moramo imenovati kljubu tej nejasnosti take zapise naravnost izvrstne.

c) Tuptam se je seveda pripetilo, da je Vraz napisal napev k pesmi, h kateri ne spada. Ves trud spraviti melodijo in tekst v soglasje, je v takih slučajih seveda zaman. Tak je sledeči zapis napeva k pesmi¹:

Marija gre na božji pot,
Na božji pot na Jezere.
Seboj si vzeme sineka
Presmilnega Jezòša.

Prva vrsta pesmi se prav dobro zлага s prvima dvema taktoma, ravnotako tretja vrsta s petim in šestim taktom. Druga in četrta vrsta sta pa predolgi za drugi in četrti polustavek melodije. Druge in četrte vrste posameznih kitic te pesmi imajo namreč mero — — — — — drugi in četrti polustavek napeva pa — — — — — ^ ^.

d) Velike težave dela sledeči zapis²:

„Odpri, ljuba, kamro gor,
Naj jaz idem k tebi spat.“
„Jaz ne odprem, net ne smem,
Pri men' lež'jo oča moj!“

¹ Štrekelj zv. I., št. 473.

² Štrekelj zv. I., št. 719.

Štrekelj pripominja k napevu: „Morda morata zadnja dva takta stati precej za drugim taktom, kjer stoji v rokopisu neka črta.“ Za drugim taktom pač ne; prav verjetno pa je, da morata stati precej za prvim taktom. Dasi bi namreč napev sam za se v sporočeni obliki ne bil nemogoč, je skoraj nemogoče, podložiti mu tekst; to je pa laže, ako prestavimo zadnja dva takta. Napev se mora glasiti takole:

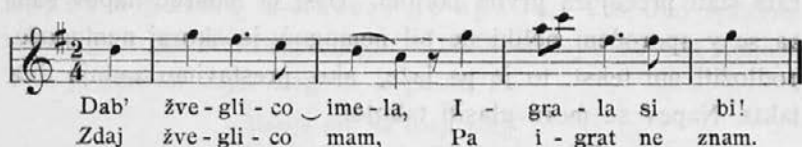

3. Pri podlaganju teksta sekiricam je treba končno paziti na sestavo melodij in razdelitev pesmi v kitice. Včasih nam že namreč zmanjka napeva, predno smo uporabili eno celo kitico, včasih se napev še nadaljuje, ko smo uporabili že vse vrstice ene kitice. Prvo se dogaja navadno, ako so kitice štirivrstične in trivrstične, napev pa sestaja samo iz dveh polustavkov ali dveh stavkov, drugo pa, ako so kitice dve-ali trivrstične, napev pa ima tri ali štiri polustavke ozir. stavke. To prikazen je zasledil že Vraz sam, kakor posnemamo iz navedenega njegovega pisma grofu Auerspergu. Pravi namreč, da imamo kitice, obstoječe iz dveh vrstic, ki se ponavljata; ako obstoja kitica iz treh verzov, se ponavlja srednji verz; to se zgodi tudi, ako ima pesem sicer zvečine štirivrstične kitice, a se pojavljajo tuptam tudi skupine treh vrstic.

a) Za štirivrstične kitice z napevi, obstoječimi iz dveh polustavkov (oz. stavkov), podajam ta-le primer¹:

V. 1. Da b' žveglico imela,
Igrala si bi!
Zdaj žveglico mam,
Pa igrat ne znam.

Melodija k tej pesmi ima samo dva polustavka. Pojeta se torej vedno po dve vrstici skupaj:

Takt napeva je $\frac{3}{4}$, ne $\frac{2}{4}$. V drugem taktu mora biti zadnja nota (*g*) osminka², zadnja nota (*g*) mora biti polovična.

b) Ako ima štirivrstična pesem melodijo s tremi polustavki (stavki), se prideli tretja vrstica ponovljenemu drugemu melodičnemu stavku, ali pa se pojeta samo dve vrstici in se za tretji stavek melodije ponavlja druga vrstica. Prvo prikazen imamo v tem-le napevu³:

Znamenje za ponavljanje bi moralo stati za prvo četrtrinko petega takta. V desetem taktu bi morala stati mesto pavze četrtrinska nota, in sicer *g*.

¹ Štrekelj zv. II., št. 134a. V drugem taktu bi morala biti druga nota pač „h“, ne „c“.

² Primerjaj zgoraj pod III., 2; glej tudi ravnotam št. 1348, 1188, 1070, 1022, zv. I. št. 904 itd.

³ Štrekelj zv. I., št. 204. Enako zv. II. 1809.

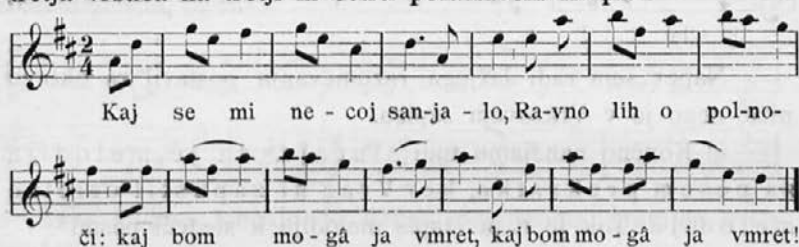
Za drugi slučaj primerjaj sledečo pesem¹:

Jaz sem si fletno dekle zebra,
Večer pa bom že pri njem spâ.
„Odpri mi, odpri, ljuba, kamro,
Naj se malo ležem k tebi!“

Pravilno pisana melodija (Vraz jo meri napačno v $\frac{2}{4}$ taktu) je sledeča:

c) Ako ima melodija trivrstičnih kitic štiri polustavke, se poje na prvi polustavek prva vrstica, na drugega in tretjega druga, na četrtega tretja, ali se pa poje tretja vrstica na tretji in četrsti polustavek. N. pr.²:

Pogosto pa melodije trivrstičnih kitic obstajajo iz treh polustavkov. N. pr. sledeča pesem³:

Zarja je, zarja
Brez konca no kraja,
Ljubezen narazen šraja.

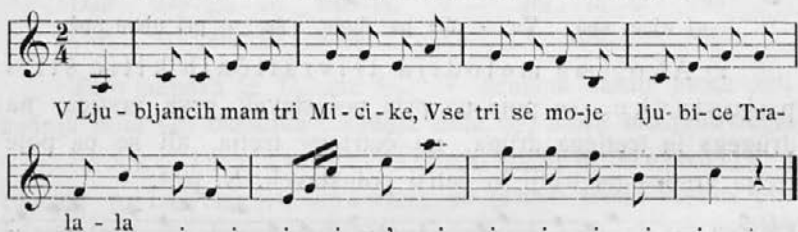
¹ Štrekelj zv. II., 1247.

² Štrekelj zv. I., št. 828. Enako I. št. 226.

³ Štrekelj, zv. II., 1199. Prim. ravnotam št. 1865, III. 5443.

V takih slučajih se seveda veže vsaka vrstica z drugim polustavkom.

d) Včasih je melodija predolga za kitice, ker se je pelo med tekstom ali pa za njim kak „tralala...“, „ti drajlala“, „hm“ i. dr., kakor v današnjih narodnih popevkah. Tupatam je Vraz to naznačil, navadno pa se mora sklepati na to lastnost zgolj iz melodije, katere ritem je ves drugačen, ako ji je podložen kak „tralala“ ali kaj sličnega, nego na mestih, kjer se pojejo besede. Tako se pojeta v sledečem napevu prvi dve vrstici v prvih štirih taktih; v drugih štirih pa je ritem melodije tako živahen, da lahko z mirno vestjo trdimo, da se tem taktom ni podlagalo besedilo, ampak kaki taki zlogi¹:

Napev sem radi lažjega razumevanja postavil za oktavo nižje, nego je v Vrazovem zapisu.

e) Končno nahajamo tudi slučaje, da je melodija za pesem prekratka, ker Vraz ni zapustil celotne melodije. Tak je n. pr. zapis melodije k sledeči pesmi²:

V O. XIX. t. 311:

Kak so me mati navadili,
Takšno navado ja zdaj mam;
Mati so me obinoli,
Jaz pa zdaj tudi tak znam.

V O. VI. 6:

Kak so me mati navadili,
Takšno navado zdaj mam;
Mati so me obinjavali,
Jaz pa zdaj tudi tak znam.

¹ Štrekelj II., št. 1132. Prim. ravnotam št. 1522.

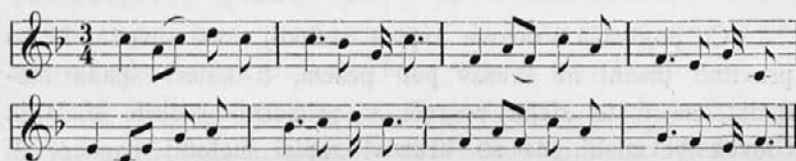
² Štrekelj, zv. II., št. 1048.

V tej melodiji opazimo že omenjeno prikazen, da se drugi polustavek malo spremenjen ponavlja. Manjka pa četrti polustavek melodije.

Ne smemo pa sklepati, da manjka konec melodije vsikdar, kadar Vraz ni zaznamoval, da je napev zapisan do konca¹:

Na videz ta zapis ni končan. Vendar nimamo vzroka, da bi ga imeli za nedovršenega; napev je popoln. Kljub temu, da je mera te melodije označena dovolj jasno, da so intervali v zadnjih taktih notirani nad vse jasno in da so ti zadnji intervali ne samo možni, ampak celo zelo verjetni, je Fr. Kuhač spremenil napev v metričnem in v zadnjih taktih tudi v melodičnem oziru²:

Po mojem mnenju je napev popolnoma pravilen v tej le obliki:

Vež-te da mi ma-ti gla-vo, Da mi pr-le le-ži bo.

Jaz pa sem vi-da lju - bi - co Na senj - mi na Jur-jov dan.

V napevu k pesmi „Mrkevca, mrkevca ...“ pa ne manjka konec, ampak v prvem stavku en takt; ker sta oba stavka

¹ Štrekelj, zv. I., št. 113.

² III., št. 971.

popolnoma enaka, smemo trditi, da manjka en takt med drugim in četrtem taktom¹:

Kuhač² je bil istega mnenja; pri njem sta oba stavka popolnoma enaka, izvzemši zadnji takt drugega stavka; s tem soglašam, ne vem pa, zakaj bi ne smel ostati zadnji takt, kakor ga je napisal Vraz. Pri Kuhaču je napev tale:

Če pogledaš Vrazove zapise melodij, one seveda, ki so pravilno pisani in skušaš peti pesem, h kateri spada melodija, se ti to zlepa posreči v primerno redkih slučajih. Človek bi mislil, da so Vrazovi zapisi melodij napačni ali slabi. Ako pa natančno proučiš melodijo in tekst, ti bo ostalo le malo število melodij, katerih ne boš mogel zvezati z besedami. Vrazovi zapisi so torej v tem oziru pač nejasni, ne pa napačni. Samo napevi, kakoršni so oni, ki smo jih omenili pod 3 e) tega poglavja, so v resnici napačni. Za Vraza so te težkoče seveda odpadle; ker mu je bila zveza melodij in tekstov do dobra znana, se mu ni zdelo potrebno, podložiti melodijam tekst; pri morebitnem izdanju melodij bi bil to zvezo z lahkoto pogodil. Škoda torej, da ni pripravil melodij za izdajo. Kakor smo videli, je namreč pogosto težko reči: tako je bilo in nič drugače.

¹ Štrekelj zv. II., št. 3753.

² I., št. 166.

V.

Zaključek.

Navadno se govori in misli, da je bil Stanko Vraz izredno nadarjen in izredno izobražen v glasbeni umetnosti. Da pridem do točne sodbe o tem prašanju, sem zbral podatke za to, kako je veliki „Ilir iz Štajerja“ nabiral napeve, kako govori sam o svoji glasbeni naobrazbi. Da podkrepim sodbo, ki nam jo vsiljuje Vraz sam, sem natančno pregledal vse njegove melodije, konstatiral pomote in pogoške ter jih napisal, kakor bi jih napisal dandanašnji nabiravec.

Rezultati tega raziskovanja so v par besedah sledeči.

Vraz je bil izredno muzikaličen, toda njegova glasbena izobrazba je bila nedostatna.

Vrazovi zapisi melodij so glede melodičnega elementa (glede intervalskih skokov) večinoma zanesljivi, glede mere so z nekaterimi izjemami porabni, podlaganje teksta je sicer zvečine težavno, a pogoškov v tem pogledu ni.

Če torej upoštevamo neugodne razmere, s katerimi se je moral boriti Vraz in njegovo nedovoljno glasbeno izobrazbo, moramo v resnici občudovati moža, ki je obvaroval pogina toliko število krasnih slovenskih melodij. S stališča umetnosti in zgodovine razvoja slovenske narodne glasbe si ji stekel Vraz neminljivih zaslug. Glasbenemu teoretiku nudijo sicer pogosto nejasnosti, tako da ne bo kazalo sklepati samo iz Vrazovih zapisov na lastnosti takratne narodne glasbe glede mere, konštrukcije in zveze teksta z melodijsko; nudijo nam pa Vrazovi zapisi dokaj dobro sliko takratnih napevov glede intervalskih skokov.

Vidimo torej, da niso Vrazovi zapisi melodij niti vzorni, niti popolnoma nezanesljivi; površni so, zvečine nedovršeni in nudijo bralcu velike, pogosto nepremagljive težkoče. Porablja jih lahko umetnik, zelo previden

pa mora biti pri uporabljanju večine teh zapisov teoretik. Vrazove zapise melodij moramo smatrati za koncepte; eni so brez pomot, drugi so pomanjkljivi, spet drugi so pogrešni; večina teh konceptov bo dobrodošla v tem ali onem oziru znanstveniku, skoraj vsi umetniku.

D. Beranič.

Vrazove za tisk pripravljene slovenske pesmi.

Objavlja dr. M. Murko.

Vraz je pisal Prešernu iz Gradca 19. novembra 1837, torej pred svojo preselitvijo v Zagreb, da se je že v spomladi prejšnjega leta pridružil navdušenim mladim Ilircem, in pravi dalje: „Mit Slovenien hab' ich es abgethan, zumal da ich auf meiner letzten Reise alle meine Schriften, die ich von dem Jahre 1832—36 in slov. Sprache besass, verlor. Seit dem vorigen Jahre schreibe ich nur Illirisch. Was Herr Kasteliz von mir besitzt, sind daher als ‚Opera posthuma‘ zu betrachten.“¹ Na podlagi tega pisma poročata A. Fekonja² in K. Glaser³ z obžalovanjem, da so se razen nekaterih malenkosti vsi Vrazovi slovenski pesniški izdelki izgubili. Na srečo je pa dobil Vraz svoje slovenske spise zopet v roke in z veliko Vrazovo zapuščino slovenskih narodnih pesni so prešli leta 1868 tudi oni v last Slovenske Matice, ki jih je bolje ohranila nego Matica Ilirska, oziroma Hrvatska svoje, kajti pri ti se je izgubila vsa „ilirska“ Vrazova ostalina, natisnjena in nenatisnjena, med drugim „cjelovite studije, najvažniji i najzanimljiviji svjedoci njegova kriticizma.“⁴

Med Vrazovimi narodnimi pesnimi je njegove obilne slovenske pesniške prvence zapazil prof. K. Štrekelj ter dal meni priliko, da sem jih karakterizoval v razpravi „Miklosichs Jugend- und Lehrjahre“.⁵ Bolj obširno je pokazal njih veliko važnost

¹ Déla St. Vraza, V. 163, Letopis Slov. Matice 1875, 165.

² Kres III. (1883), 617.

³ Zgodovina slov. slovstva II. 187.

⁴ B. Drechsler, St. Vraz, 156.

⁵ Forschungen zur neuen Litteraturgeschichte, Festgabe für Richard Heinzel, 535 sl. (ponatis 43 sl.).

za razumevanje vsega poznejšega pesnika in kritika v svoji studiji Branko Drechsler,¹ ki je tudi eden epigram, kos satire proti „čbelarjem“² in osem sonetov³ popolnoma objavil. Za našo književno in kulturno zgodovino so Vrazovi slovenski pesniški poskusi še posebe zanimivi, ker se iz njih lahko prepričamo, kako težko se je vstvarjal in širil naš književni jezik. Ne smemo se čuditi, da Prešeren nekih Vrazovih pesni, ki so mu ugajale (die meinen vollen Beifall haben), ni spravil v „Illyrisches Blatt“, kajti bile bi bralcem preveč nerazumljive (zu unverständlich), saj sta njih „štajersko narečje“ še Prešeren in Kastelic „včasih le na pol razumela“.⁴ Drechsler⁵ sicer misli: „Bilo je tu više netolerancije tadašnjih jezično-pravopisnih gloženja negoli istine,“ ali omenil sem⁶ že, da Prešernu in Kastelcu njih sodbe ne smemo zameriti.

Moglo bi se pač reči: sodiš preostro po objavljenih poskusih, ki jih Vraz ni namenil javnosti. Vendar ohranile so se tudi Vrazove slovenske pesni, ki jih je sam pripravil za tisk v „Kranjski Čbelici“. Graški krožek slovenskih romantikov, iz katerega sta prišla St. Vraz in Miklošič, se je sicer hotel, kakor Vraz⁷ sam pravi, otresti kranjščine in v duhu časa pisati v svojem narečju „po slovenskem, t. j. kak dober štajarski Slovenec govori“, ali v poetični praksi se je tudi graška mladina, ki je prihajala iz vinorodnih goric med Muro in Dravo, iz slavne „prlekovine“,⁸ oklepala hote in nehote vzora pesniškega jezika, ki ga je nahajala v „Čbelici“, posebno v Pre-

¹ St. Vraz, 29 sl.

² Tam, 14—15.

³ Tam, 32—36.

⁴ Letopis Matice slov. 1877, 158.

⁵ St. Vraz, 13.

⁶ „Ljublj. Zvon“ 1910, 37.

⁷ Dēla V. 140.

⁸ Namesto prej se govori tam „prle“, t. j. prvlje, lep star komparativ, ki je tako značilen, da so dobili po njem „prleki“ svoj ime; primerjaj copaki za Čehe (co pak = kaj pa), sotaki za neke Slovake, jesteovci okoli Kostura v Makedoniji, ki govoré jesti namesto je itd. Tako je nastalo že v starih časih mnogo narodnih in plemenskih imen.

šernovih umotvorih. Vraz in njegovi tovariši pa so seveda tudi želeli, naj ljubljanski almanah zanese njih pesniško slavo med slovenski svet, in šele po daljšem času, ko „Čbelica“ ni več rojila, so ji hoteli l. 1837 stvariti tekmeča „Metuljčka“.¹ Vraza samega je mikalo že l. 1833 v Ljubljano in l. 1834 se je res seznanil s Prešernom, Čopom in Kastelcem², s katerimi si je od tega časa dopisoval.

Za Vrazovo sodelovanje pri „Čbelici“ nahajamo dokaze v njegovih pismih. Prvi je pač iz l. 1835, kajti v konceptu, ki je bil namenjen samemu uredniku, Kastelcu, pozdravlja Vraz³ na koncu Čopa in Prešerna ter pravi, da „niti učeni g. Čop“ ne bo razumel njegovih „ščrbekarij“. Po takem je bil Čop še živ ali Vraz še vsaj ni vedel o njegovi smrti (6. julija 1835). Zadnje bi bilo verjetno, ker obenem poroča Vraz, da je v Gradcu „ravno Volkmer na svétlo zišel“, in še v drugem nedatovanem konceptu⁴: „letos in ravno tega hipa je tukaj z Lajkamine tiskarnice zišlo delo najprej: „Pesme in fabule duh. gosp. Volkmera, izdal Ant. J. Murko“. Ta izdaja⁵ pa nosi letnico 1836, katero navaja tudi J. Pajek v životopisu A. J. Murka.⁶ To se seveda ne vjema z živim Čopom, ali tudi drugi podatki istega koncepta ne. Miklošič se imenuje „pravnik tretjega leta“ kar je bil l. 1834/35,⁷ in o A. Murku se pravi „nema še več 26 let“, kar daje l. 1835, ker se je narodil 8. junija 1809. Sicer pa je predgovor samega Murka podpisan „V Gradci 2. Januara 1835“. Volkmerjeve „Fabule ino pésmi“ so torej izšle l. 1835. Moglo bi se misliti, da še le proti koncu leta in da jim je knjigar po znani navadi pritisnil že prihodnje leto, ali to se ne strinja s

¹ St. Vraz, Dēla V. 156, 159.

² B. Drechsler, St. Vraz, 10, 11.

³ Dēla V. 145—148.

⁴ Tam 149.

⁵ Glej natančni naslov, Fr. Simonič, Slovenska bibliografija, 572.

⁶ Letopis Matice slov. 1880, 245.

⁷ Moj spis Miklosichs „Jugend- und Lehrjahre“, 25 (v ponatisu, Heinzl-Festschrift, 517).

podatkom, da je bil Miklošič takrat pravnik tretjega leta.¹ Po takem je letnica 1836 nastala po pomoti ali pa iz prevelike knjigarjeve spekulacije.

Smemo torej sklepati, da je pred Čopovo smrtjo ali pa ne dolgo po nji nastal koncept pisma, v katerem Vraz prosi „za božjo voljo“, naj mu Kastelic vrne „šušmarije“, poslane po Smoletu za natisk v „Čbelici“, ker so nerazumljive kakor Jean-Paulovi spisi ali pa Apokalipsa in jih hoče poboljšati. Istem pismu pa je Vraz „priklenil“ za „Čbelico“ pesmi „od treh akademikov, kateri se vseh slovenskih jezikov učijo“, in še „šest narodnih pesem, ktere prosim z oglasom vred v „Čbelico“ postaviti.“ Ta „oglas“ je bila gotovo Vrazova pesen, speta v duhu narodnih pesni, torej odmev, jek, odziv, po primeru Fr. L. Čelakovskega, ki je izdal svoj „**Ohlas** písni ruských“ l. 1829. Vraz si je nekaj iz te knjige prepisal (Ostalina zv. XVII., l. 88) in v njegovi ostalini (tam, l. 95) se nahajajo tudi „Odglaski“. Ime je torej na koncu nekoliko prikrojil slovenskemu jeziku, ali rabil je tudi izraz „Pesničke v duhi narodnem“ in ena taka njegova se je tudi ohranila v Kastelčevi ostalini (gl. dolej „Prelja“).

Kdo so bili oni trije akademiki, ne vem, pač pa javlja Vraz² v istem letu 1835., da je Miklošič „že mnogo v vrstnem in prostem spisal peru“ (t. j. poeziji in prozi) za „Kranjsko Čbelico“ in neki drugi časopis³, „kterega bo sam redigoval“, in med štirimi akademiki, ki so se pri njem „rosiski“ učili, imenuje Ivana Dragutina, t. j. Šamperla⁴, ki „bo tudi v Čbelico neke drobtine dal“.

¹ Cenzurnih aktov iz te dobe, ki bi nam pri rešitvi tega vprašanja dobro došli, arhiv štajerskega namestništva ne hrani več.

² Dĕla V. 149.

³ Ime tega časopisa bi bilo „Cvetice“ (I. Macun, Književna zgodovina Slovenskega Štajerja, 93). Dne 2. aprila 1837 piše Vraz, da sta on in Miklošič pripravljala „einen Rivalen der „Čbelica“, der mit ihr um die Gunst der Blüthen buhlt“, in je Miklošič pisal tudi nekaj, „jedoch weiss ich nicht den Namen dieser Blüthen“ (Vraz, Dĕla V. 156, 157).

⁴ Gl. K. Glaser, Zgodovina slov. slovstva, II. 191, 258.

Najbolj važno pa je za nas, kar je pisal Vraz Prešernu¹ 2. aprila 1837: „Die auf dem beiliegenden Halbquartblatte enthaltenen 4 Stücke bestimme ich für die „Čbelica“, gesetzt, dass sie Herr Kastelic nicht des Serbismus oder gar des Russismus beschuldigt; soll das der Fall sein, so überlasse ich sie gänzlich Deiner Willkühr: Du kannst sie krainisieren oder ad acta legen etc.“ Ta rokopis (imenujmo ga B) se je ohranil med Kastelčevo zapuščino v ljubljanski licejski knjižnici, kjer se nahaja v zvezku „Slovenische Volkslieder gesammelt von Michael Kastelic“ poseben zavitek „St. Vrazove pesmi za Čbelico“, na kar me je najprej tudi opozoril prof. K. Štrekelj.

Pred seboj imamo dva zložena četrtinska lista, torej štiri strani male osmerke, napisane s črnilom v novem „češko-ilirskem“ pravopisu, v „gajici“, ki še pa Vrazu vendar ni gladko tekla, kajti na drugi strani v sonetu „Perjateljima na tujem“ piše razfpét (verz 2.) in sburkano (14), torej Bohoričev *f* in *s* za *s* in *z*, v sonetu „Ples“ v. 3, pa je slatim popravljeno iz slatim. To kaže, da rokopisa nikakor ne moremo staviti v začetek l. 1835, kajti novi „pravopis“, ali bolje povedano črkopis, je začel sam Gaj uvajati v „Danici“ še le od 14. marca² in Vraz sam je pisal svoje pesmi v bohoričici še 12. in 25. „malega travna“ (gl. dolej). Nekatere besede je tolmačil Vraz na straneh prvih treh pesmi, pri zadnji pa na koncu (tiskajo se zdolej brez znamenja). S svinčnikom pa je pisal popravke v tekstu in glose na robež M. Kastelic, ki je enako in vendar še v mnogo večji meri popravljaj tudi druge rokopise za „Čbelico“; nemške prevode manje znanih slovenskih besed je pisal pri tem z „nemškimi“ črkami (ti popravki in dostavki se bilježijo s K). Glosirane besede in deloma tudi druge so z rdečim svinčnikom podčrtane.

Na 4. strani nahajamo ta odlomek Kastelcu namenjenega pisma:

¹ Džla V. 158, Letopis Matice slov. 1875, 164.

² Gj. Šurmin, Hrvatski prepored, 211.

Diese Lieder überschickte ich Ihnen, theurer Freund, bereits durch Herrn Ahčin (ni fallor), jedoch in einer noch schwächern Hülle. Wenn sie noch nicht unter der Presse sind, so bitte ich wol verbindlichst, sie im vorliegenden Gewande zu substituiren. Wenn ich Ihnen noch mehrere geschickt haben sollte so bitte ich sie^[e] bis auf die 12 Stück Nationallieder zu ignoriren. Die Unterschrift bleibt J. C. nach Ihrer Orthographie J. Z. ich schrieb hier nach der čeho-ilirischen, weil sie mir Gewohnheit ist, und weil ihr unsere Jugend; selbst der junge Greis M....¹ und Herr Professor Quas, der sie vielmal grüßet, hold sind. — Der 23jährige Übersetzer Navuk v peldah² ist hingegangen, unde nemini redditus(!) Er ist der Verfasser der durch H. Ahčin unter dem Nahmen Iršovčan überschickten Lieder. H. Dr. Prefhern —

Iz vsega razvidimo, da je Vraz vsaj trikrat poslal pri-spevke za „Čbelico“, najprej po Smoletu, drugikrat po nekem Ahčinu in slednjič po Prešernu. Eden prvih dveh rokopisov (imenujmo ga *A*) je še ohranjen na dveh četrtninskih listih, ki sledita rokopisu *B*; na prvem, katerega dolnja polovica je po-pisana v treh stolbcih, nahajamo prvo pesem „Žalostnica“ ro-kopisa *B* brez začetnih dveh verzov pisano „v Radgoni 12. malega travna 1835“, drugo izvirno pesen brez prve kitice, zapisano „v Ilovcih 25. malega travna“, in s številko IV. ozna-čeno „pesmičko v duhi narodnem“; na drugem lističu pa na-hajamo šest narodnih pesen s številkami II., III., V., VII., (gl. Štrekelj, Slov. n. p. I. 125) X., XI. Ves rokopis *A* še je na-

¹ Anton Murko, ki si je s svojo slovnico (1832) in s slovarjem (1833) pridobil velike zasluge za slovenski književni jezik posebno na Štajerskem, ali ni mogel slediti višjim pisateljskim težnjam svojih rojakov. V stvari so se precej tako razlikovali kakor na Kranjskem privrženci Metelka—Kopitarja in pa Čbeličarji.

² Lepe zgodbe in koristne povesti za otroke od P. Ilga Jaisa.. pošlovenil Janez Dřagotin Šamperl (gl. Simonič, Slov. bibliogr. 174). Šamperl se je narodil 17. maja 1815, umrl pa 21. avgusta 1837, (Jož. Pajek, Kres III., 45) torej je bil le 21 let star. Kriva je tudi oblika Iršovčan, kajti občina, v kateri leži njega rojstni kraj Gomila, se zove Iršovci (v fari Sv. Urbana pri Ptuj).

pisan v bohoričici, kar se dobro vjema z aprilskim datumom dveh izvirnih pesni. Kakor se vidi v rokopisu B popravljene izvirne pesni niso bile vse v enem prejšnjih rokopisov, ampak Vraz je izbral izmed prej poslanih pesni štiri, katerim je popravil zunanjo obliko (Hülle).

Žalostnica.

Rokopis B.

I.

Bla si mlada, bla si prosta,
ko, ki ne še sonce sulic
vanj sipalo rožin cvét,
ko ki zljiljeni metulic
5 gane krilca v ran polet —
tjij mi dala móke dosta
ktere čutil dolgo let.

Dala sercu móke dosta;
kmalo vrelo, kmalo stalo
10 medlevaje nekokrat,
ustne péle Tvojo hvalo
kim nektara nehtla dat.
Tvoja šega lépa prosta —
misel neče je nehat.

15 Tvoja šega lépa prosta —
al istina, al bla senja?
proč je proč na véke proč,
slaba le ostala tenja
spet se skrila zarja v noč:
20 to mi dalo móke dosta,
da je v cvétju cvét že proč.

To mi dalo móke dosta,
kar ni vtergala smert niti
prej ko huda bórja cvét,
25 sméla b' z božjih skledic piti
v raj pernessi čisti cvét.
varóh bila b' Ti tam prosta
men do kraja stliskih let.

Rokopis A.

I.

va-nj sipalo, rôshin zvet.
ko, ki brsh — sliljen metulik
genól krilze v ran' polet —
kó mi dala móke dofta,
ktero zhutim dolgo let.

Dala frzu móke dofta;
kmal škakalo, kmal špet ftalo,
medlevaje nekokrat,
ustne pele tvojo hvalo
kim hladila nehtla dat. —
Tvoja fhega lepa prosta,
mifel ni jê mozh nehat.

Tvoja fhega lepa prosta —
bla l' istina, bla li senja?
Prozh je prozh na veke prozh;
le oftala vboga tenja
fe sakrila sarja v nozh:
to mi dalo móke dofta
kaj s popikó zvet she prozh.

To mi dalo móke dosta,
kaj ni vtrgala smrt niti,
prej ko sgodna burja zvét;
fméla b' s boshjih šklediz piti
nefhi v raj tvoj zhisto polet:
varuh bla bi dufha profta
tam do konza vezhnih lét.

J. C.

V. Z. v Radgoni 12. dan malega travna 1835.

B. ¹ prosta = nedolžna. ² ki — ko A. ¹⁸ prvotno: ostala je le. ²¹ prvot-
K. ³ sipalo, K. ⁴ liljek = Puppe K. no: s popikoj.
metulic, K. ⁵ k' gane K. ⁶ tif (?), to-

rej tis K. móka = bol, žal, rana. ¹²
 črta je popravek črez piko. prosta,
 K. ¹⁴ K' misel K. ¹⁶ prvotno: Bla
 istina, bla—li senja. Bla K. ¹⁸ tenja
 = Schatten K. ²⁰ Sméla K. piti, K.
²² stlisko = schwankend = glitzend.

B II.

Sonet.

Perjateljima na ptujem.

Vi v mislih sta mi, kdar mi misli vlastne;
 ki sta mi kar razspét Bog pušavniku,
 kar vèlblód v morji pesnatem pótniku,
 golóbu oko golóbice strastne;
 Ki sta mi kar so ranjenemu mastne
 hladila, kar kíp ljube ljubezniku,
 kar vetrec samem cvetu, kar vózniku
 perjateljkinje v ječi misli lastne.
 Še v misli Vama, zvesta ko trojica
 smo prosti rajali v Slovenskem zraki
 prepolne serca vlasti, serdec lica?
 Kje sta dušici? Oh blodimo, gorje!
 v različnih krajih ko tri ladje v tlaki,
 ki razločilo jih sburkano morje.

J. C.

Prijateljima er črez pri. — 1 vlastne = domače. 2 razspet Bog
 = crucifix. f je vstavljen pri popravljanju. — 3 vèlblód = camelus. —
 4 golóbice, prvotno je stal ostrívec nad i. Strast = Leidenschaft. — 5 ki
 sta mi to, kar ranjenemu K. mastne Balsam K. — 7 vóznik = taj ki je
 v ječi (vózo) zapert, kar je vózniku K, vozniku Kerker (!) K. — 9 tro-
 jica t nad T. trojica = trije. — 12 blodimo = irren K. — 13 tlaki =
 Drangsal (!) R.

B. III.

Sonet.

Ples.

Nad cvétjem Ti lepò metulj perheče;
 prešerna noga malo se ga tekne,
 koj spet jo s zlatim truplom vred odmekne
 ter v zrak ko pisan robec odmigeče.
 Lepò vetrič s pečolatom trepeče,
 ko rado dekle ga od lic zamekne —
 če stopne, se naduje, ter spet vklekne,
 al lepše Ona ko na raj se vteče.
 Ni vidit tej plesavca, tal ne hiže,
 le jeno glavico, ko ura nogi,
 ter nadrinjak ki ga serce podiže.

Kak se verti! za njo pogléd se spuša,
in vsaka misel se zapleta v krógi,
da zadnič skor ne vém, kam mi je duša.

J. C.

1 ti K. perhetati = ferfoleti. perheče = flattern K. — 3 zlatim iz slatim. — 6 zamekne iz od — 7 nad spet nekaj nečitno s svinčnikom kakor sich. vklekne nad v kakor o. vklekne zusammenfallen K. — 8 se vteče = zateče K. — 9 Ni iz Ne. tej nejasno, moglo bi biti lej. tal, K. hiža per nas toliko ko per Vas hiša. — 13 króg gerški χρόος nemški Reigen.

B. IV.

Sonet.

Razloženi.

Let dolgih, dekle, dvojka že pretekla,
Nestorove bi se mi biti zdele;
da neb' lasjè in lica cvetja mele,
ter gladka brada mlajšega me rekla ...
Oh pojd po me posvétnege zsréd pekla,
kam nekšna m' cape na pogled debele
moč pervezavši z zvoljene dežele,
če ravno branil sem se, me odvlekla.
Kje si mi Ti? Króg mene so device,
a jaz ko drug Odyssej le kraj brega
obračam proti jugu s srcem lica ...
Domačega dimù zaglédat nega,
jám v mramor še spremenil se na klopi
gledáje skoz po svoji Penelopí.

J. C.

6 cape Binde K. — 7 v rkp. pogrešno — pervazavši. — 12 nega, lokalisem namesto ni. — 13 jám skračeno nam. ja bom, kak Polaki ja m nam. ja siem (!). to(e)ga se v narodnih pesnih več najde.

A. II.º

(Prva kitica se ni ohranila).

2 V kakim sdaj shiviva, vreme
bó se brsh sakrilo v mrake;
pop ti djal pelinza seme
v frze — fhkoda dufhe take! —

3 5 Prozh dó fladki té priliski
néfh net okom m' ljubít sméla;
finek vífil bó na siski,
s mlekom kral lépoto téla.

4 Zhuj! — ker bofh presgodej fama,
10 men presgodej vezhni zhafi:
fkleni k febi me rókama,
trikrat vij kol mene lafi.

- 5 Naj fñtriz tvojga moje óko,
naj na frzu frze vpije
15 naj ogènj, ki fpi globoko,
uftna s' uftnicoj prelije.
- 6 Dovolj fhe mi toti vshitek
kratek vshitek, té pa — frezhno —
té naj spreme me pozhitek,
20 ki me v vlast premekne vezhno.
- 7 Ko bóm she namir na blanji
leshal bléd nafkrish — rokama,
spet, zhe mal v pofvetni sanji
blo'ti vshitka, 'sbud' ga nama.
- 8 25 S liza, pezholat mi sgoni,
— náj se strafhit uftne modre! —
uftam ufta spet povrni,
koj, bófh oshivela odre.
- 9 Begnóla bó fmrt splafhena,
30 (Krèposti se ogne hudo,)
dók kre mene bofh, ljublena
nebó djala me pod grudo!

V Illovzih 25. malega travna V. Z.

* Številka je moja. ** Številke kitic se nahajajo v izvirniku, s številkami od 5 do 5 štejem verze. — 5, 2 vpije — bije K. 4 ustnico K. — 8, 2 náj se strafhit fürchte nicht K. modre blau K. — 8, 4 odre Bahre K.

A. IV.*

Pefmizhke v duhi narodnem.

1. Prelja.

„Brni, brni kolovrat
naj fi spredem rokovad,
glaf' se glafi pefmizhka
naj prisovem ljubega.“
Pride ljub', se vtrga nit,
hvale nebo sadobit:
perotnico kregala,
ljubega objemala.

* Številka v izvirniku. 2 rokovad — kodela K. — 5—8 pride lju-bi, zadi skrit, kušne v usta — vtrga nit. K. Konec je pe takem Kastelic pokvaril.

Vraz in Kastelic sta s svojimi glosami in popravki že pokazala oblike in besede, ki so bile kranjskemu Slovencu ne-

razumljive ali mu vsaj niso mogle ugajati. Ostalo pa je še marsikaj, kar je treba v glavnih potezah omeniti.

Za boljše razumevanje teh tekstov moramo pa najprej vedeti, da znamenja nad samoglasniki večkrat ne kažejo naglasa, ampak izgovor.¹ Tako predstavlja *o* zakrit samoglasnik, ki ga Vraz sam piše tudi z *u*: *varóh* B I. 27 = *varuh* A (primerjaj *mačóha*, St. Vraz, Narodne pesni ilirske, 78), *bórja* B I. 24, kar je Vraz naravnost pokvaril iz *burja* A; *genól* A I. 5, *begnóla* A II. 29, *ně bó* A II. 32, *koy bóš* 28, *rókama* 11 (: *sama*) *ko bóm* 21 nimajo naglašene *o*, v primerih kakor *bó se* 2 je ta naglas le postranski, ki se nahaja v verzih. Tudi *e* ni vselej naglašen: *lépoto* A II. 8 čitaj *lepóto*. Posebno čuden je ostrivec pri vzhodnoštajferski (glej dole) enklitiki *dó* (= bodo) A II. 5 in pri kratko naglašeni besedici *te* = tedaj: *té* A II. 5, 18, 19. Bolj razumljiv je po starem slabem pravilu krativec brez naglasa: *ni jě* A I. 14, *vózniku* B II. 7 (: *pótniku*, ljubezniku). ² rabi Vraz samo pri skrajšanih besedah: *jám* B IV. 13 = ja bom, *něš* A II. 6 = ne boš, *náj* A II. 26 = nehaj, *kím* B I. 12 = kojim.

V glasoslovju se najbolj opaza vzhodnoštajferski *e* namesto polglasnika za kranjski *a*: *senja* B I. 16 (: *tenja*), *tekne* B III. 2, *odmekne* 3, *samekne* 6 (: *vklekne*), *premekne* A II. 20; vendar tudi *sanji* A II. 23 zaradi rime: na blánji. Sem spada tudi *genól* A I. 5, ker je *e* naglašen, kar je Vraz tudi primerno pokranjčil: *gane* B II. 5.

Za polglasnik piše Vraz enkrat po kranjskem vzorcu *i*: *nadrínjak* B III. 11 — nádrnjak (glej Pletersnik Slovar) iz *nadra* (= *pedra*) + *n* + *jak*.³ Beseda se nahaja tudi v Vrazovih Narodnih pesnih (str. 72), odkoder ima Pletersnikov Slovar krivo razumljeno obliko *nadrínjak*. Ritem narodne pesni, še bolj pa Vrazovega soneta kaže jasno, da nosi *a* naglas.

Kre mene A II. 31 = kraj.

¹ Primerjaj tablico v Vrazovih Narodne pesni ilirske, XIX.

² Miklosich, Vgl. Gr. II. 244.

Zmehčan *n*, *l* sta se v vzhodnoštajerskem narečju izgubila: *sadnič* B III. 14, *jeno* 10, *ljublena* A II. 31. *š* za *šč* (pušavniku B II. 2, spuša B III. 12) Kastelca in Prešerna ni motil, ker gorenjščina ima isti prehod. Več občutka je imel književni kranjski jezik za neodkrhan *i* na začetku: *mele* B IV. 3 = imele, *s svoljene* dežele 7 = iz izvoljene.

V duhu vzhodnega narečja je samoglasniškemu koncu pri-taknjen *j*: *tij* B I. 6, *tej* (ako ni lej) III. 9. Vzhodna, naravnost kajkavsko-hrvaška¹ je končnica *ic*: *metulic* B I. 4 = metulik A, za metuljek, metuljček. Za takratno književno kranjsko končnico *ic* rabi seveda Vraz *ec*: *vetrec* B II. 7, *robeč* B III. 4.

Vzhodnoštajerska je zloženka *rokovat* A IV. 2, bolj pravilno *rokovat* (Pleteršnik, Slovar) za *rokovět* Handvoll, ein Bündel Flächs, staroslov. *rakojetъ*, *rakovětъ* iz *roka* + *jeti* (jem-ti).² Oblika je nastala po analogiji besed *hvat* = 1. seženj, vzhodnoštajersko. 2. Griff, hvátati greifen. Na vzhodnem Štajerskem nahajamo še več takih dvojnih oblik, n. pr. *branovlak*, *branovlêk*³ *Wagendrittel*, *návelj*, *nával*⁴ *kegelförmiger Haufen Heu*.

Izmed oblik je treba omeniti: dat. *jugi* B IV. 11 namesto *jugu*, *samem* cvetu B II. 7; lokale na *i*: *v morfi* B II. 3, *sraki* 10, *krogi* B III. 13, *zizki* A II. 8, vendar *na srcu* 14; instr. *s sercom* B IV. 11, *s ustnicoj* A II. 16. Kastelca in Prešerna so takrat še lahko motile vzhodne oblike zložene pridevniške sklanje: *mlajšega* B IV. 4, *posvetnega* 5, *domačega* 12, *ljubega* A IV. 4, 8 itd. namesto — *iga*.

Vzhodnoštajerska posebnost je *nega* = *ni* v negativnih eksenticijalnih stavkih⁵: *Domačega* *dimù zaglédat nega* B IV. 12. Enake so oblike pomožnega glagola *bodem*: *jâm* = *ja bom* B IV. 13, *nêš* = *ne boš* A II. 6, *dô* = *bodo* A II. 5.

¹ M. Valjavec, Rad jugoslav. akademije, kn. XLVI, 73.

² Miklosich, Etymol. Wb. 103.

³ Miklosich, Vergl. Gram. II. 386.

⁴ M. Valjavec, Rad jugoslav. akademije, kn. XLV, 104.

⁵ Prim. moje razpravo: Enklitike v slovenščini, Letopis Slov. Mat. 1891, str. 21; 1892, str. 62; Archiv für slav. Philologie, XIV, 101—103.

Sicer ima tudi kranjščina podobne oblike, vendar te je treba tolmačiti iz enklitičnega skrajšanega *hom*, pri vzhodnoštajerskih pa ves paradigma *-m*, *-š*, *-de*; *va(ve)*, *ta(te)*; *mo*, *te*, *do* te iz enklitičnega *bođem*, kar dokazujejo posebno oblike *-deš*, *-de*, *do*.¹

Vzhodnoštajerski je adverb *tè* = tedaj: proč dō sladki *tē* prilizki A II. 5, *tē* pa — srečno 18, *tē* naj sprejme me počitek 19, tej (?) B III. 9.

Vzhodna posebnost je veznik *kaj* iz *ka* (prim. Vraz Nar. pesni 72: Ona postavi vahte tri, ka njoj od moža rekle bi) v pomenu *da* in *ker*: To mi dalo móke dosta *kaj* s popikó cvet že proč A I. 20—21 = *da* je v cvétju cvét že proč B; To mi dalo móke dosta, *kaj* ni vtrgala smrt niti A I. 22—23. Ta *kaj* je Vraz v drugi reakciji (B) mehanično pokranjčil v — *kar*! Na vzhodnem Štajerskem se res govori *kaj* za relativni *kar*? Prvotni pomen iz *nehaj* skrčenega *nāj* (glej Pleteršnik, Slovar) je Vraz tudi prevzel iz svojega narečja: *nāj* se strašit ustne modre A II. 26, s Kastelčevo pravilno prestavo: fürchte nicht.

Iz besednega zaklada so prave vzhodnoštajerske posebnosti: *capa* B IV. 6, *dok* A II. 31 = dokler, *móka* BA I. 6, 22, za kar je književni jezik sprejel hrvaško-srbsko tujko *muka*,² *nekokrat* B I. 10 v pomenu manchmal (Pleteršnik, nekikrat einmal, einst), *pečolat* Flortuch B III. 5, A II. 25 (glej Pleteršnik pačolat), *prhetáti*, -čem flattern B III. 1 (primerjaj prhútati pri Jurčiču), *tenja* Schatten, *vóznik* jetnik B II. 7. Semkaj spada tudi *odmigeče* B III 4, ker v zahodnih krajih se glasi sedanjik glagola *migetáti*, *migetám*. Vzhodna beseda je tudi *tenja* (ein bestimmt begrenzter) Schatten, Schattenbild (Pleteršnik, Slovar), kajti Janežič in Cigale imata jo le iz vzhodnih virov.

¹ Tam, Letopis 1891, str. 41—43; 1892, 69—70; Archiv, 107—111.

² Glej moj članek „suženj, muka“ v časopisu Wörter und Sachen I, 110.

Mnogokrat izpušča Vraz sedanjikove oblike pomožnega glagola *biti*. V duhu slovanskih jezikov (izvzemši ruskega, ki je vse te oblike izgubil) in tudi našega se izpušča pomožni glagol tretje osebe pri participijih, n. pr.: (srce) kmalo vrelo, kmalo stalo B I. 9, to mi dalo móke dosta B A I. 20, 22, ustne pele tvojo hvalo 11. Sicer pa tudi te konstrukcije niso pri nas navadne, popolnoma nemogoči pa so stavki: Kdar (so) mi misli vlastne B II. 1, Še (je) v misli vama 9. Enako se v slovenščini tudi ne more izpuščati pomožnik prve in druge osebe: tij (ti si) mi dala móke dosta, ktere (sem) čutil dolgo let B I. 6, 7 = kó mi dala móke dosta, ktero čutim dolgo let; ustne ... kím nektara nehtla dat B I. 3, to je: katerim nektara nisi hotela dati. Ta sintaktična posebnost, ki se nahaja v vseh znanih Vrazovih slovenskih pesnih, dokazuje samo, kako težko se je Vraz boril z jezikom; morebiti je nanj vplivala tudi ruščina.

Jako malo nahajamo v tukaj natisnjenih Vrazovih pesmih slovanskega tujega blaga, čemur se čudimo, ako pomislimo, da je bil Vraz pri Kastelcu na slabem glasu zaradi „serbizmov“ in „rusizmov“. Tu jih skoro ni. Iz dubrovniško-dalmatinskih pesnikov si je Vraz izposodil *kím* B I. 12 = kojim, katerim, od Srbov in Rusov je bržkone vzel pridevnik *strasten* leidenschaftlich B II. 4. Zanimivo je, da so si Vraz in njegovi graški prijatelji izposodili za *domovino* od Čehov *vlast*: prepolne serca vlasti B II. 11, ki me v vlast premekne večno A II. 20, misli vlastne B II. 1 = vaterländische Gedanken (prim. misli *lastne* 8). Tudi gen. plur. *serdec* B II. 11 sta zakrivila češčina¹ in ruščina in pa Vrazovo etimologizovanje. Čudimo se Kastelcu, da se mu je zdelo potrebno *ustne modré* A II. 26 glosirati s blau.

Tudi te pesmi dokazujejo, kako se je Vraz hoté in nehoté vedno bolj oklepal književne kranjščine, posebno pesniške. Proti duhu njegovega jasno polnoglasnega narečja so mnoge elizije z apostrofom in brez njega: ran' polet A I. 5, ran B, dat B A I. 12, nehat 14, b' 25, 27, men 28, A II. 10, neb' B

¹ J. Gebauer, Historická mluvnice jaz. čes. III. 1. 157.

IV. 3, m' (= me!) 6, A II. 6, skor B III. 14, pojd IV. 5, zbud' A II. 24, glas' se A IV. 3, ljub' 5.

Take skrhane oblike so seveda dobro došle Vrazovim verzom v staršem in mlajšem rokopisu. Enako je rad rabil tudi kranjski naglas na pr. lepò B III. 1, 6, dimù IV. 12, genitiv, ki je na vzhodnem Štajerskem popolnoma neznan.¹ V rokopisu A še je Vraz po izgovoru svojega narečja pisal samoglasniški *r*, v rokopisu B pa že dosledno v duhu kranjskega književnega jezika *er*.

Sploh opazujemo, da je Vrazov jezik v rokopisu A mnogo bolj enoten in prikupen, ker se je držal bolj dosledno svojega lepglasnega domačega narečja. V končni redakciji je jezik bolj mešan in marsikaj je Vraz popravil na slabše.

Vidimo torej, da je Vraz popuščal svoje vzhodno-štajersko narečje in se približeval književni kranjščini. Ko bi bila „Čbelica“ dalje izhajala ali ko bi bila Miklošič in Vraz res začela izdajati svoj časopis, bi bil občni slovenski književni jezik že takrat napravil velik korak naprej in bi bil bržkone sprejel še mnogo več vzhodnoštajerskih posebnosti nego jih je pozneje prevzel iz Miklošičeve slovnice in iz njegovih srednješolskih beril. Ali za slovensko književnost še ni bilo ugodnih razmer niti na Kranjskem niti na Štajerskem. Vraz pa je bil že v Gradcu samo književnik in za to ga je mikalo v Zagreb, kjer je upal najti in je tudi našel pravo tlorišče za svoje delovanje.

Z jezikom pa se je Vraz na Hrvaškem ravno tako boril kakor na Slovenskem in dolgo, deloma pa nikoli ni našel prave oblike za izraz svojih pesniških misli. Tudi zato imamo poučen primer v zgorej objavljenih pesnih. A II. opeva slovo od iste idealne ljubezni kakor pesen „Preprošenoj“, ki jo je Vraz objavil v ilirski odeji v „Prvem lištu“ zbirke „Gusle i tambure“ l. 1845.² Vraz je bil takrat vendar že na vrhuncu svojega ilirstva, ali koliko sledov še je ostalo v nji po sloven-

¹ V. Oblak, Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen.

² Dĕla II. 18—20.

skem izvirniku! Omenil sem že tragiko Vrazovega življenja¹, da se ni narodil v narodu, ki bi bil imel že svoj dovršen književni jezik. Kaka škoda je bila Vrazovih pesniških darov, ki se vsled tega niso mogli razvijati, dokazujejo tudi te „Čbelici“ namenjene pesni. Koliko lepih misli je v njih, kako plastično so večkrat izražene! In hitro prva (Žalostnica) nam kaže, kako je mladi Vraz že takrat obladal težavne romanske poetične oblike. Pred seboj imamo štiri kitice po sedem verzov, izmed katerih se 1. in 6. z isto rimo ponavljata v vseh nespremenjena ali nekoliko spremenjena, torej kot refrain. Različne rime kažejo 2. in 4., 3. 5. in 7. verz, torej: *a b c b c a c | a d e d e a d |* itd. To je nekak francoski *rondel*, ali temu podobnega ne nahajam v pristopni mi literaturi². Vrazovi slovenski soneti s svojim izraznim jamskim ritmom (samo v *B* II. 12—14 ga ni) se pa lepše čitajo nego poznejši ilirski s pretežno trohajskim, v katerih se slogi na laški način bolj štejejo.

Vrazovi slovenski prvenci so torej v marsičem zanimivi in vsa njegova slovenska pesniška ostalina zasluži, da se enkrat kot celota preišče in tudi izda.

¹ Ljublj. Zvon 1910, 37.

² Primerjaj posebno J. Minor, Neuhochdeutsche Metrik, 502 in E. O. Lubarsch, Französische Verslehre 375 sl.

Mala izvestja.

Nekaj Vrazovih slovenskih dopisnikov.

Vraz je vel veliko korespondenco. Slovenski ilirizem je potom popotovanj, najbolj pa potom dopisovanja naravnost sam organiziral. Njegova zapuščina v zagrebški vseučilišni knjižnici bi bila, ako bi se izdala, važen prinos k poznavanju hrvatskega ilirizma, čigar literarna duša je bil Vraz, osvetlila bi pa tudi značilno v slovenski literarni zgodovini meddobje med »Čebelico« in »Novicami«. Ko sem se l. 1902. mudil v Zagrebu, sem si večino pisem Vrazovih slovenskih dopisnikov v privatno porabo izpisal. Ker nisem doslej še nič čital, da bi namerala Jugoslovanska akademija tako, kakor lani Gajevo korespondenco, izdati letos Vrazovo, naj priobčim tu nekatera pisma.

Matevž Ravnikar-Poženčan. — Prvo, v Vrazovi zapuščini ohranjeno pismo Ravnikarjevo, je naslovljeno Gaju (bi bilo moralo tudi v njegovi korespondenci iziti, pa ni), a Gaj ga je najbrž prepustil Vrazu kot pokrovitelju slovenskega ilirizma. Glasi se:

»Pod Semičem 21. Studena 1838.

Visokoučeni gospodine i mudroslovja Doktor!

Svoje jasnosti trake baca ilirska danica jurve dobro odavna ne samo po Horvatskoj, Slavonskoj, Serbskoj i Dalmatinskoj; nego baš amo do nas u gorenju Kranjsku i Gorotansku dospavaju nezini blagodarni razkošja i radosti glasi, koi nam navestuju, da se Ilirija žarkom izobraženosti zrakom razsvitluje i u rečenoj zobraženosti naglim šetuje korakima. Toga radi ne mogu izreknuti slastnog' veselja, koje moja vsa čustva počutiše, kada mi ukaz našeg' milostivoga kneza vladike na horvatsku granicu ići rekne, misleći si, sada će biti lipa prilika ilirsku čitati danicu. Ali eto ti golime nevolje i žalosti: na svoju kaplaniju došav skoči do bližnih Horvatah, nebili kod njih danicu dobil, i meni osupnivšimu, da se taj predragi kinč u njiovoj oblasti ne nalazi, rekoše, da nije lazno u to doba novih se učiti slovah, kojiga posla se neka mladi lote ljudi.

Iz toga lahko spoznate dragi Gospodine, zašto ja, ako prem Vam neznani človek, primoran bi sam se k' Vama uteći i Vas za svet pitati, po kojim bi se načinu najlale danicu zado-
baviti mogel. Kod nas u Kranjskoj ima do 150 prenumerana-
tah na danicu; ali od toga namena bivaju ustrašeni, jerbo se
svuda govori i proglašuje, da se danica ne može bez novinah
dobiti; novine pako kod nas moraju biti obeležene z veropisom
[gestempelt] što učini, da na celu godinu 14 fr. koštati dojdou.
Ljubitelji pako ilirskog jezika su najviše mladi jedva škole
sversivši ljudi, koji toliko nastojati ne mogu. Moja dokle proš-
nja jest, da bi se dostojali našoj tulikajše mladeži milostivu
pružati ruku, ter joj put do danice polagšati, što bi učinili,
ako bi danicu brez novinah davali

Za se želim u napredak prenumerirati na danicu [in duplo]
to jest za se i još za jednoga mojih prijateljah, koju bi mi su-
protiva pošilali. U tom Vas prošim za svet i naznačenje, ko-
liko bi k tomu novacah treba, koje sam pri volji taki poslati.
Prepratiti bi se mogla od Zagreba kroz Karlovac u Metliku od
onuda bi do mene u Semič dospevala z naslovkom: An den
Matthäus Rauniker Pfarrkooperator in Semitsch im Dekanate
Möttling.

Ja sam nekoje narodne ilirske kranjske pjesme g. Emil
Korytkotu dal, i pokenhob, da jest on, kako se čuje, na svetlo
danje svojiga posla Vam izručil i predal, Vas takaj o tom pro-
sim za podučenje. Pouzdajući se na Vašu svuda štovanu do-
brotu i vljudnost, se nadjam od Vas odgovora i o tomu svéta,
ter ostajam sa svim visokopoštovanjem

Vaš

ponizni sluga

Mate Ravnikar

kaplan pod Semičem.

Sner

Hochedelgeboren

dem hochzuverehrenden hochgelehrten:

Herrn Herrn Ludwig Gaj, Doctor der

Philosophie, Redakteur und Ausgeber

der illyrischen Zeitung in

Agram.

Namesto Gaja je po vsej verjetnosti odgovoril Ravnikarju Vraz. Drugo Ravnikarjevo pismo v njegovi zapuščini je tudi v resnici naslovljeno nanj:

»Pod Semičem 20. dan januarija g. 1839.

Dragi gospodine!

Vam gornjemu Iliru pišem jaz gornji Ilir u izreki gornjih Ilirov, ter li nekte re sploh ilirske besede perdevam. — Vaš meni dragi pretčeniga mesca pisan list sim prejel 11. dan janvarija. — Pošljem Vam za Danico 5 for., da mi jo od zdajne godine pošiljate kakor sim zadnjič prôsil. 3 for. pridejo za Danico, 2 for. pa za pošiljanje. Vprašanja Vašiga lista odgovoriti pravim, de Kranjci sploh pravimo: biv, dovgo [poredkama se tudi: dugo, dužan sliši] mojga, mójiga, drugiga, družga, drugjiga, družga. Drugoga, družjega nikôli ne rečemo. Akoravno pravimo: biv, dovgo, gledav, vidiv; vender le pišemo: bil, dolgo, gledal, vidil itd., ker se u ženskim spôli sliši: bila, bla, gledala, vidila ali vidla, tudi nekte ri po pisanji govoreči pravijo dolgo. Zraven tega je najti tudi na dolênski strani kranjskiga kraje če so tudi redki, de se bil, dolg itd. tako izrekvati sliši kakor se piše. G. Metelko je u svôji gramatiki na 6. in 7. strani u ti reči vse na tanko in resnično od Kranjcov govoril. Odkritoserčno rečem, tudi meni ni ušechi, kakor drugim Kranjcam ne, u Danici brati: gledao, vidio itd.

Dvobrojni ali dvojstveno število se na Kranjskim povsot upotrebljava. Povsot torej dva Kranjca pravita: Midva sva bila; vidva sta bila; ino dve ženski: Midve sve bile; in drugi pravijo od njiju: Vidve ste bile. Na gorenjski strani Kranjskiga, pravita dve ženski nekoliko napak, vender li v dvobrojniki govorite: Mi dve sva bile; vi dve sta bile. Vodnik in Metelko sta od tega vse na tanko po Kranjskim duhi govorila. To je viditi postavim na 205—208 strani Lehrgebäude der slov. Sprache von Franz Ser. Metelko. Tudi imena [nomina], perlogi [adjektiva], namestimena [pronomina] imajo per nas dvobrojni, kteriga vsi na tanko rabimo. Škoda, de te kranjske lepote ni u Danici! — Praeteritum narrativum se u kranjskim nikôli ne najde. Res de nekte ri Kranjci na hrovaški meji pesmi pojo, ki je Praeteritum narrativum u njih, pa ôni te pesmi serbske

spoznajo, in iz spoštovanja do njih nočejo nič preobrniti. Prae-teritum narrativum je lepôta Danice ino dolajne iliršine, ktere lepote pa mi Kranjci nimamo. Kranjci pravimo vselej: potrében, dan; potriben, den pa per nas nihče ne pravi.

Use to kar Vam pišem mi vervajte: s kranjsko deželo sim znan. Moj rôjstni kraj je vas Požénik u Cerkljanski fari na gorenski strani Kranjskiga, 5 ur nad Ljubljano, med Kranjam ino Kamnikom. U Ljubljani sim se 15 let šolal in perložnost imel z ljudmi vsih krajev Kranjskiga govoriti. U službi sim bil u Železnikih blizo Tolminskiga ali goriške granice. Potlej sim bil u službi na gorenski strani Kranjskiga, u tisti fari, kjer je doktor Prešern rojen, t. j. u Brezniški fari. Iz Breznice sim bil prišal u Staro loko 5 ur nad Ljubljano. Iz Stare loke sim bil prišal na Pivko 2 uri od Postojne. Iz Pivke sim bil prišal na Goro blizo Ribnice, kjer sim ostal 5 let. Iz Gôre sim prišal pod Semič, blizo Hrovaškiga. Gorenska, notrajna ino dolenska stran Kranjskiga mi je znana.

Vprašate kako se zove Laas po kranjski, to je: Lóž, mestice kake dve uri hodu pod Cirknico. Kraj kjer Lož stoji je zavoljo nekdanjih starih časov imeniten. Ložki pôtok je podfara u planinah 2 uri od Loža proti Ribnici. Gôra, kjer sim bil jez 5 let u službi je eno uro od Ložkiga potoka. Hrenovica je kake 2 uri za Postojno proti Tersti. Hrenovška cerkev ino vas je komej en četertelj ure od Teržaške ceste na enim griči, na gornji kraj. Razderto [Prewald] je podružnica Hrenovske fare.

Zlatih knjig glasovitega českiga pesnika Kolará nisim nikdar čitati dobil. Časopis »Ost und West« sim semtertje čital; pa ga nimam več perložnosti dobiti.

Blizo Čičov sim bil u službi pa nisim nikdar od njih kake posebne pesmi slišal; meni se vidi, de niso posebni pevci. Ravno tako iz Istre nič pesem ne vem. De imajo Čiči in Istriani marsikatero slovenske besede, ki jih Kranjci pozabljujemo, ali pa smo jih že popolnoma pozabili, od tiga sim se prepričal. De bi dan današnji kaj od Istrijanov ali Čičov zvedil ni lahko, ker sim okoli štir in dvajset ur od tih krajev deleč. De je na Čiškim ino v Istri kaj posebnih pesem, od katerih pa nikoli nič slišal nisim, si mislim. Vaše razločenje slovesnosti v dve

grani mi je jako ušechi. Katekizme, molitvenike itd. naj bi Kranjci, Štajarci in Korošci po kranjski pisali; vsi ti jeziki so tako rekoč eden, li semtertje se kaj maliga, razločniga najde. Štajarske in koroške bukve ima kranjski polk u rokah in kranjski jezik tako u njih najde, de še dostikrat ne vé, de so jih Štajarci in Korošci pisali. De per začetim govorjenji ostanem, rečem dalej: Hrovatje naj pišejo svojmu polku po hrvaški, Slavonci po slavonski, Serbi po serbski itd.; vender je pa treba, de vsi ene čerke rabimo, de Slovenci namest turških, ogerskih, nemških, laških besed raji po bratovski h' svojim sosesnjim Slovencam besed iskat hodimo, in de se počasi eden drugimu u tem bližamo, kar ima kdo bolj slavenskiga in lepšiga. Hrovatje naj bi torej nektero po kranjski, Kranjci nektero po hrvaški itd. obernali. Posebno bi bilo dôbro, če bi bilo več knjig od gospodarstva, lečbe ali lekarstva za polk, podučnih zgodb, kratkočasnih povest, od naukov za domačo pisarijo in o družih takih reči iz tega namena pisanih.

Med nami Kranjci se rado to napačno godi, de besede, ki jih per Nemcih in drugih ptujcih vidimo, pa jih sami za enake reči pomeniti nimamo, skujemo, namest jih per slovenskih sosedih poiskati. Naša kranjska dežela ima tudi, kakor sim prepričan, semtertje grozno veliko dobrih čisto slavenskih besedi, kterih Kranjci sami, ko li u enim kraji bivajo, ne poznajo, ko se jim še celo ne sanja od njih. Bukve kranjskih pisarjev torej ne pokažejo kako je naš jezik bogat. R. Vodnik je bil slovar [Wörterbuch] spisal; pa, usmili se Bogu! ta slovar zdaj u tamnicah tiči. — Nas zdaj družiga ne čaka, kot vsih besedi zdaj od noviga po kôtih iskati, in sosedam tako z' svojim jezikam neznanim ostati. Ko bi bil naš slovar na svetlobi, bi ga mi lahko čedalje bolj čistili. G. Murkotov slovar ima veliko štajerskiga, zraven tudi dosti ptujih besed; Kranjsko mu je bilo jako neznano. Vender za ptujce je nekaj bolje, kot pa celo nič.

Med kranjšino tudi ni toliko nemščine kakor bi utegnili kdo misliti, če stare pred tridesetimi leti natisnjene bukve bere. Nekdajni pisarji se niso za slovenščino pečali, če jim je bila kaka beseda neznana, so namest nje koj kako nemško postavili. Tudi člen [das Geschlechtswort] so pogosto rabili, in

tako so učili kranjšino kaziti. Toda nekdanj je bilo malo bukev, malo bravcov in zato take okaze niso deleč segle. Več so h' ptujčovanji perpomogli duhovni, zmed letih so bili nekteri domači rojaki, kateri so z' nemškimi bukvami znani li po nemškimi duhi pridigvali in učili; drugi so bili ptujci, to se ve de ti niso čisto kranjsko govorili. Dan današnji so se take zmotnjave per duhovnih in per ljudstvu nehale. Kdor se tožarijo in pravdajo iz pisarnie še dan današnji nemšijo nosijo. Tudi u Ljubljani Nemci svoje besede trosijo. Če pa kdo, ki ve kaj je slavenšina, s' terdimi Kranjci govori bo prepričan, de Kranjska dežela, akoravno majhina, ni zadnja u slavenšini. Večkrat premišlujem polka, ki med sabo govori, in se čudim neomadžvani lepoti kranjšine. Posebno imajo per nas Gorenci lepo in ušesam prijetno omikane besede; dolenci so bolj stari slavenšini zvesti in znotrajni Kranjci imajo, če nekatere laške besede per njih u nemar pustimo, spet svoje posebne lepote.

Od slovesnosti ali literature za potrebe naroda ali uglednih sem tudi Vaših misel. Od raznih strukov učenosti je po ilirsko pisati, naj piše Kranjc, Hrovat ali kdor si bodi zmed njihov bratov. Ali pisanje tacihi knjig je še grozno težavno, ker nimamo za to še vsiga perpravljeniga. Narpopred mislim, bi bilo treba in koristno če bi kdor h' Ilirji spadamo: Kranjci, Serbi itd. vsak od svojiga izrečja [Dialekt] slovar spisali, potlej bi mogli iz teh posebnih slovarjev en sam sploh slovar ilirskiga jezika sostaviti, v katerim bi to opustili, kar bi kdo slabjiga ptujiga ali nepristojniga imel, če bi že vsak popred svojiga ne očistil. Enako bi bilo pred treba pismenosti ali gramatike od sploh iliršine, ktera bi tudi to obsegla, kar imamo gornji Ilirci ali pa turški Slavenci boljiga. Kar bi se potrebniga v Iliriji nikeri ne dobilo, to bi mogli Českiga ali pa Moškovitarskiga uzeti, kakor bi učen ilirski zbor potrebno spoznal. Z vsim tem bi pa za iliršino še ne bilo vsega dela konec, ampak tudi u bukvah bi jo mogli potlej čistiti in utemeljiti, kakor drugi narodi z' svojimi jeziki po bukvah počno.

Z' vsim tem, kar Vam tukaj pravim, pa nočem reči da bi mogla iliršina kaki ričet ali brodlja biti, ktera bi zadnjič ne bila ne hrvaški ne kranjski, ne serbski ampak tudi to trdim, de je potrebno eno izreko [Dialekt] poglavitno postaviti. To ste Vi že storili,

ker ste dobrovniško in serbsko poglavitno izvolili, h' tem je perdevati kar še nima ali kar k' edinjenji vsih Ilirov potrebuje in opušati je per tem, kar je popačeniga. O za milo Danico se že kaže dična zôra, de bi pač kraljevo solnce kmalo čez Ilirjo beli dan prineslo! — Pa nič ne marajte vse bo, li začetek je težak; toda kdor dobro začne je že tudi veliko in veliko storil.

Še nekaj od čerk, ki jih je g. Dor. Gaj izvôlil. Ker je on c, s, z na verhi poznamenoval [z' ^] sim več Kranjcov slišal, de to latinskim čerkam lepoto odvzame, narlepši bi bilo, de bi nad nobeno kaciga znamenja ne bilo. Posebno kranjskiga z' g. Dor. Gajovimi čerkami pisaniga ne bo lepo viditi, ker je že sicer večkrat tacih znamenj treba nad a, e, i, o, u, če imajo li pol glasu, ali če jih je kako posebno izgovarjati. Tako nam bo pisati: kraj, dèržáj, čép, šêga, móž, krôžec, rôžic, čibljáti, krùšiti. Raji, pravijo dalej, naj bi bil ш, х, ч ohranil. III je narobe m, ч je narobe h, kakor so sicer u latinskim б, д, л, н, narobe d, p, j, u in imajo drugi pomen če tako ali tako stoje. X je bila pa že sicer u spodnji Ilirji znana čerka. De je pa g. Dor. Gaj c, s, z brez znamenj u to poterdil, kar po redi u latinskim veljajo, to sploh Kranjci poterdijo. Za kake tri čerke se mi ne bomo prepirali. Vi pa to storite, kar pametniji ino lepši spoznate. Danica, drugi časopisi, geografske knige, knige zgodb, modrijanstva [Phylosophie] kratkočasnih perpovest, od popisov, potvanja, od matematike, od lekarstva od umetnost u ilirskim jeziki pisane bodo učene Slovence in druge mikale, kakor se mi francozkiga, laškiga, angležkiga samo zato učimo, de učene in druge take bukve u tih jezikih pisane umemo. Slavenci bomo, če se na nemški ozremo, svoje Saško (Sachsen), če se na laški oberujemo svojo Toškano Serbsko in Dobrovnik imenovali.

Vse to kar Vam pišem naj Vas nikar nič ne razžali. Pišem Vam odkritoserčno, pa to ni moj namen, de bi Vas hotel kaj učiti, saj sim u iliršini še sam naukov potreben, ino ravno zato išem Danice, de bi se iz nje ob perložnosti ilirskiga učil. Tudi Vam nočem nič očitati, pač pa je moja želja Vam povedati per čim smo Kranjci. Ker imam zaupanje, de iz tega lista môje dôbre željé spoznate, in ker jaz tudi spoznam, de

ste Vi u svojim listi do mene odkritoserčni bili, sim si zaupal Vam odkritoserčno pisati.

Rad bi Vam bil nektare pesmi, ki sim jih med ljudstvom nabral poslal, pa sim imel veliko opraviti; torej nisim nič za Vas prepisati utegnil. Ob perložnosti Vam bom kaj prepisal, in poslal.

Vas blaženiga domorodca, častitega Ilira lepo pozdravim

Vaš odkritoserčen prijatelj

Matevž Ravnikar.

Dem hochzuverehrenden Herrn Herrn Stanko Vraz, Jurat bey der Redaction der illyrischen Nationalzeitung des Hr. Dr. Ljudevit v. Gaj zu

Agram.«

Franc Malavašič:

»Dragi prijatelj!

Dolgo sim že is serca želil, z vam se izznaniti in to znanje terdno ohraniti, kër sim iz vsih vaših listov na g. Žaklja vašo gorèčnost za izlikanje slovènskiga jezika in za izobrajenje slovenske slovnosti sprevidil, še bolj pa, kër vam mi Kranjci tako v sercu ležimo. Pa ko mi ni bilo mogoče do zdaj, telesno znanje s vam načiniti, smem upati, v duhu se s vam znaniti. Zakaj brata svá, ene matere Slave sinova, od eniga duha vžgana in edin namen v sercu nošeča. In duše, ki edin konic ištejo, ga morajo tudi po eni poti iskati, in kako bi bilo nemogoče, na ti občinski poti se zgrešiti? Tako tudi jes mislim, de vam bo moje listno znanje ravno tako drago, kakor bo mene v serce veselilo, če bom smel v prihodno kako pisanje od vas, Dragi! upati. —

Naši redki pismènci na Kranjskim se še niso nič prebudili iz dolgiga zimskiga spanja; pa mislim, de ne bodejo več dolgo spali, ako imajo še kako iskrico domorodnosti v persih; in če jih drugi ne bo prebudil, jih mora mladih domorodcov iskrena ljubezin Slovenstva ganiti, kterih število se vsaki dan množi.

Zbor bodemo naredili v začetku prihodniga šolskiga leta, in če bo kaj pomagalo, bom dal en oklic na Slovence v ilirskim listu [illyrisches Blatt] natisniti. Oddal sim ga že včred-

niku in kadar bo natisnen, vam bom en posebni natisik poslal ako vas ne bom razžalil. Ne dvomim, de bodem nektere za Slovénstvo pridobil.

Krajske narodne pësme pridejo kmalo na svitlo, v cenzuri so že, in ta bo pri nas prva knjižica v českim pravopisu natisnena. Pervo knjižico bomo imëli že do konca Septembra; druga bode kmalo za njo prišla, kakor mi je g. izdavnik Emil Korytko povëdal.

Kaj naša Čbelica počne, Vam ne vëm povëdati, samo to vëm, de jo Kastelic zmiraj obljubuje izdati, pa kdaj, mi je neznan. Ko sim mu jez o Božiču 1837 nektere mojih pësmic dal, mi je obljubil, Čbelico koj za natisbo napraviti. Tako mi je tudi Dr. Prešërin pred kratkim obljubil, Kastelica nagovarjati. Mislim de bojo ti gospodji vëč nam pokazali, kader bojo vidili, kako se bojo narodne pësme zvedle.

Drugih novic ni nič v krajski slovnosti. Ktere so pri Vas? smem vprašati? Bi mi hotli pisati, če se dobi ilirska Danica brez novin ino za koliko? Ako se ne dobi, vas prosim prijatelj! pišite mi za koliko se dobijo narodne ilirske novine s Danico vred? S hvalo vam [bom] vstregil, kar me bote vprašali. Živite srečin v Bogu!

V Ljubljani 1ga maliga Serpana 1838.

Franz Malavafhizh
v pesmih imenovan Milko.

Die Adresse belieben Sie zu machen: An Fr. Malavafhizh, Hörer der Philosophie im 1. Jahrg. in Laibach. Abzugeben im Lycealgeb. oder in der Karlstädter Vorstadt Nr. 18.

»V Ljubljani 7. svečana 1839.

Čestiti gospod! Dragi prijatelj!

Veselilo me je jako v serce, de sem od Vas tako prijazno pisanje prejel in ne morem se zderžati Vam s polnim sercam se zahvaliti. Vaše pismo mi je zopet persi ogrelo, novo upanje v serce vsadilo in tamne dvombe zaterlo, ktere mi dušo dan na dan huje pečejo. — Jasno in veselo prihodnost smo pričakovali na Kranjskim, ker so nam marsiktere cvetlice slovenski Parnas olepšati obetale. Čbelico je obetal Kastelic, obljuboval

Linhardtove komoedie in Vodnika na svitlo dati; Blaznik obljubuje slovenski danik, priklada Carniolie; pa kdaj kaj biti će, sam Bog mili vě! Žeja dobička posebniga je pri vsakimu več, kakor občinskiga, in dokler se naši domorodci tako vedejo ne smemo nič posebniga Slave vredniga upati. Dobro bi bilo, ako bi imeli mi moža, kakor je g. Dr. Gaj ali blagorojen g. Gr. Drašković. Volje imajo naši Slovenci dosti, pa premalo si upajo. Spodbadovati bi jih bilo zmiraj treba, in še več bi to izdalo, ako bi kaki vunajni prijatelj slavjanske reči te gospode tel nagovarjati. Med nami ga ni ne eniga in Bog vě, kako nesrečno naključje nas tepe. Čop, iskra Prešerna in Kastelica, nam je bil vzēt, ko je nar več up med nami delal. Njegovo življenje je čbelico v življenje poklicalo, njegova smert nam jo je zamorila. Emil Korytko, kter Vam je bil iz pisma znan, je ravno jel žarke Slovēnosti med krajnske Slovence metati, ko je tudi njega smert prehitela. Vmerl je 31. januara. Nobeniga zdaj ni več, kdor bi se za mater Slavo pečal. Bi ne hotli ali mogli Vi g. Dra. Gaja nagovoriti, de bi Blaznika spodbodil in pregovoril, de bi se bolj tudi za slovensko rēč potegnil, kakor se za nemško vleče? Veliko hvalo bi Vi od vsih prijateljev slovenšine si zaslužili. — Finale iz Somnabule, kteriga ste Vi pismu priložili, je veliko veselje med mojimi prijatelji učinilo, in še sam g. Likovec je bil ves ganen, ko sem v biblioteci ga pokazal. Zakaj nobedin se ni nadal, take izličnosti ilirskiga jezika. Danico ilirsko in novine smo brali tukej, dokler je Korytko živel, al zdaj si jih bomo sami od Zagreba pripisali. Ta nam je mnoge časopise posodoval, pa zdaj naj počiva v miru! Obraze Vodnika in Čopa je ravno 4 dni pred smertjo lithographirane iz Dunaja dobil. Kadar bodo za dobiti, Vam jih bom poslal. Njegove zbrane Pefme krajnskiga naroda se pri Blazniku natiskavajo, pa v kterimu pravopisu, mi ni znano. Blaznik bi jih rad v starim, ki se boji de bi jih ne mogil v novim natisnene zgotoviti. Kastelic ga nagovarja za noviga. Zdaj ne vem, kako bo. Kastelic si je nabral letošno jesen veliko narodnih pesim; pa kdo vě, kdaj jih će narodu zopet dati? Dobro bi bilo tudi Blaznika za ilirski pravopis pregovoriti. Ni nobene dobre ilirske gramatike za dobiti; je Berličeva v Zagrebu na prodaj? Ali se bo kmalo nova dobila?

Ni nobeniga noviga slovnika pričakovati? Veselilo bi me, ako bi mi Vi mogli z prigodam kake novine iz ilirske slovesnosti priobčiti. Novine druge mi ne pridejo v roko, v Ljubljanskih pa nič ni. Radovoljen Vam bom služil, kar mi bo mogoče, g. Žakelj se Vam lépo zahvali za Vaše pozdravljenje in Vas lepo pozdravi. Pozdravite mi, kadar v Gradec pridete, Vas prosim, g. Terstenjaka. Drug pot več. Zdravi z Bogam!

Vaš

istiniti prijatelj

Prostoslav Malavašič

Naslov moj je:

slušatelj naravoslovja.

An Franz Malavafhizh, Hörer der Physik in Laibach. Abzugeben im Lycealgebäude oder Post restant.«

»Blagorojeni prijatelj!

Ne zamérite moji nemarljivosti, de Vam tako dolgo nobeniga odgovora ne pošljem in ne odtegnite mi savoljo tega svojiga prijateljstva. Davno bi Vam bil že rad odgovoril, pa mnoge okolnosti so me zaderžale. Primate tedaj zdaj prijazno te male čerke! Kar uvedenje noviga pravopisa utiče, Vam znam gotovo priobčiti, de naródne kranjske pèsmi ne bódo še v novim natisnene, [natiskavajo se že in jes upam v dvéh tjédnih de se bodo dobile]; pa obljubil mi je sam Blaznik, de óče novo-izlažéči časopis koj s novim natiskovati, in nadamo se, de ga bodemo v petih tjédnih že brati mogli. Kastelic je dal sabrane pesme V. Vodnika v Censuro, svoje narodne pèsme tudi ureduje in za krajnske bčelize peto knjižico prinéške išče, pa obljubiti ne morem gotovo, kdaj će dve posledne reči izdati. Vodnika bo dal koj, ko iz Cenzure pride. Vse s novim pravopisom, in dvomiti se nemore, de bodo v kratkem vse zaderge noviga pravopisa zaterte in de si bode gladko stezo tudi med krajnske Slovence nadélal. Danica ilirska in narodne novine bodo s veliko radostjo brane in tako bi bili tudi vsih drugih naréčjev slavianskih časopisi in inaci členi slovesnosti sprejéti, de bi li mladi Slovenci jih v roke dobili ino se uveriti mogli, de inostranski jezici slavianski vsi tako krasoto in lepoto imajo, kakoršino ima ilirski. Na eno stran so preveč nagneni vsi, dokle ne vidijo, de niso sami oni, ampak tudi

drugi, ktere li po imenu poznajo, sinovi Slave in njihovi bratji. Tako si tudi dan na dan bolj nadeluje domorodnost in rodoljubnost med nas glaji in širočji pot. — Molili ste me, de Vam s Žakljam prenumentov saběrem, kar sem Vam s radostjo storil. Oglasilo se jih je mnogo, ki si hočejo napraviti Vaše slovenske narodne pėsme, in še več jih bode kupilo, kadar jih na pregled dobijo. Petnajst mi jih je obljubilo gotovo, de jih čęjo kupiti. Volite tedaj 15 exemplarov, kadar bodo natisnene posljati post restante, s jenim pismam, v kterim mi izvolite priobčiti, kam Vam čęm plačilo prodanih exemplarov pošljati. Poidejo ti exemplari, Vam čęm sopet pisati, koliko jih bode tręba. Pa pismo Vas prosim brez post restante, ampak abzugeben im Lycealgebäude nasloviti, de koj zvem, kadaj so prišli exemplari. — Bi mi li vědli povędati, čę se dobi kaki Böhmisches Lesebuch in kaki majhini čęski slovník für Anfänger, in bi mi mogli kako ilirsko gramatiko n. pr. Berličęvo, ako ni druge, posljati. Kolikor veljá, Vam čęm koj koj poverniti; res ne věm cęne. Ne zamęrite mi, ako Vam z mojim pismam čas kradem, in ne vzemite moje prošnje za zlo! V nadi, v kratkim od Vas kaki glas začuti ostanem

Vaš

istiniti prijatelj

Franz Malavašić.

V Ljubljani 25. ožujka 1839.

Pozdravljenje vsih mladih Slovēncov in posębno našiga čitavniga zbora v Seminari. »

Anton Žakelj:

Žakelj je bil eden izmed prvih v Ljubljani bivajočih Slovencev, s katerim si je Vraz dopisoval. Prvo Malavašićęvo pismo, natisnjeno gori, govori že l. 1838. o korespondenci med Vrazom in Žakljem. Žal da se od teh zgodnjih pisem Žakljevih v Vrazovi žapuščini ni nič ohranilo. Naslednji pismi sta iz štiri-desetih let:

»V Ljubljani 25. Studna 1841.

Rodom pobratjeni prijatelju.

Ja znadęm, da se Vi na męne već ljutite i na moju kasnost v otvētu na Vašu dvojhu knjižicu; ali oprostite mi, jerbo

mi nije bilo dosad moguće Vam odgovoriti. Knjige sam dobio već davno. Sve su već razoslane izvan Zicove, koi sada u Gradcu biva. Veoma lēpe i nēžne su Vaše pēsmice i medju ostalimi se mi dopada romanca »Zora in Bogdan«. Velike pohvale vrēdno je, da ste počēli asonance upotrebljavati, one bo nēku lēpo i miloglasnu krasost razlivaju, koja se meni lēpši vidi, kano rižma. I pēsan s asonancami nije tako udaljena od premile krasnoglasnosti naših ilirskih narodnih pēsamah. Sasma drago mi je bilo vidēti Vaš prevod kranjske narodne pesme »Lepa Vida«. S ovim prevodom mi je bilo mogoće nēkoliko Kranjcah o lēpozvučnosti ilirštine, koja naše slovensko podnarečje tako visoko nadkriljuje, uvēriti. Tom prilikom Vam možem takojer pisati, da ljubav do ilirštine u Kranjskoj više i više plenikah dobiva. Krajnci započēli su spoznavati, da nesloga ne valja. U Gorici se je takojer malo ilirsko društvo medju bogoslovci sklopilo, mislim, da imade već 20 sočlanah. Bog daj, dá bi do svoga cilja dospēlo. Zaista to bi velika radost bila, ako bi se naša mladež u obče ilirštine učiti htēla. Ali mnoge nekakva klevet i poruga, i šta ja znam što više, plaši. Medju ostalim Vam ću komad lista iz Celovca priobčiti . . . (nadajlnji citat v mojem sestavku v pričujoči številki str. 178-9, opomba . . .) Iz zbirke moje narodnih pesamah Vam ne možem jošte sada štogod priobčiti, zbog pomanjkanja vremena. Škola me siono trudi. Ali dobiti ćete, kako sam Vam obećao, štogod iza kratko vrēme.

Gjorgjićev psaltir iz licealne knjižnice je sada uprav kod mēne. Jeli bi Vi rado što više znati o njem; ili volite, da Vam štogod prepisem? Navēstite mi to. Jeste li dobili šešir. Tri put sam već karao g. Kastelica, a još sada neznam, je li ga je Vam poslao ili ne? On ne dodje, kako mu prinadleži u biblioteku.

Izvolite mi objaviti kada će izić novi rēčnik, da zanj novce šalem. Molim Vas takojer, predplatite. ako je još moguće na 7 exemplarah od »Tamburaši ilirski«; novce ću poslati zanje tako i za Vaše Djulabje, od kojih sam jih već 5 komadah prodó, s novcama za Novine v srēdini dojdućega mēseca. Izvolite mi takojer poslati 3 exemplare »Jezgre karstjanske bogoljubnosti«. I za ove Vam ćedu novci skoro doći z ostalimi. Ako je Žemljeva pesna izišla, su me već više gospode pitali; ja ju

poznamem. Vidio ju jesam z Bečkim non admittitur. Gospodin Pintar bavi se sada doma v Selcah i Krašna u Ipavi. Oni biše včera tu, nu sada su već otišli. Zdravstvujte i ostajte z Bogom.

Vaš iskreni prijatelj

Ant. Žakelj.«

»Prečastni gospodine, mili prijatelju!

Meni nije bilo moguće radi mnogih vzrokah na Vaš veoma ugodni list odpisati, jerbo me letos škola vele muči; čekah takodjer na praenumerante na Vaš Kolo iz Gorice, koí su mi penez stopram juče poslali. I tako jih ima kod nas, hvala Bogu dvanajest: Z Ljubljane: P. J. v Ljubljani. Antun Žakelj, bogoslovac. Pintar Lovro, duhovnik u Semiću. Dužan Jaromir, informator u Čužbergu [Zobelsberg]. Potočnik Janko [informator] v Radolci [oba duhovnika], Stritar Ivan, bogosl. I. g. u Ljublj., Ferjan Janko, bogosl. IV. u Gorici, Volčič J. bogosl. IV. u Gorici, Pipan N. bogosl. IV. g. u Gorici, Kociančič N. i Dobrič N. duhovniki u goričkoj Arcibiškopii. Ravnika M. praktikant pri slav. gubernii Ljubljanskoj. Ja Vam i penez šaljem, t. j. osam forintih srebra, 8 fr. CM. za predbrojñje na Kolo. Ja mislim, da neće biti prepozno, jerbo prije nije bilo moguće, i ja sam se stopram juče s doma povratijo v Ljubljani.

Vi se divite u Vašem listu, da mi Ljublj. bogoslovci novinah i danice neimademo. Ja upravo neznam, zašto bi mi novinah i danice neimali? Šta će nam poglavarstvo? Ja scenim, da mi v Ljublj. ništa ne radimo, osim onoga, što je svakomu pripušteno — učimo se jeziku ilirskimu i veštimo se u narodnostnih napravah, kakono i Vi, mila bratjo ilirska! K tomu cilju nam je pak osobito danica potrebita, koja baš o tom radi; kako bi ju dakle neimali? Predbrojio sam baš pod mojim naslovom, samo izvolite pitati. A što se je s vami zbilo kod poglavarstva, toga nitko osim mene i nezna.

U Vašem stariim listu molite, da Vam spišem bibliografički pregled svih prošaste godine u Ljublj., Terstu, Gorici i. t. d. izišavših knjigah. Dosad mi nije bilo moguće Vam ugoditi, zbog kratkoće vremena. Nu ja ću rado Vašu molbu do-

puniti za drugi zvezak Kola. O korespondencii barona Coiza ništa nezna Kastelic ali ja dvomim o istini; jerbo dobro znam, da stvarih takove vrste, a najpače rukopisah, rado ne priobčuje, komu god bilo. Nu ja tako nisam zdvojio, ju u šake dobiti, i onda ću Vam sve prepisati, štogod bi Kolu hasnovito bilo.

O naših kranjskih novinah se sada nutroaustrijski industrički zbor v Gradcu, i zemljedeljsko društvo Ljublj. trude, za dobiti dozvoljenje od poglavarstva. Bog znade, će što biti iz tega?

Što mi pišete, da Vam sastavim značaj gornoilirskog narečja i. t. d. Vam javim, da mi je ovo za sada nemoguće. Pišite, ako Vam drago, gospodinu Žemlji, on će to bolje obaviti. Prevod od sina razmetnoga i nekoliko pesamah kranjskih čete za kratko doba dobiti.

Čbelica već davno i na vekoma preminu. Kastelic gradi kuće i na ulove i panjove i ne gleda; jerbo čbelaria u naše doba ne hasne, a on voli penez nego med.

Ja Vam šaljem uprav deset for. sreb. Za ove dva forinti molim Vas šaljite mi za kratko dva exemplara »Jezgre kerstjanske bogoljubnosti« na finom papiru, nezvezane, i to pri likom pošte. Veoma mi čete ugoditi. Jesu li izišli Tamburaši ilirski? i Jeka od Osėka?

Zdravstvujte, z Bogom

Vaš iskreni prijatelj

V Ljublj. 4. Travnja 1842.

A. Žakelj.

Pišite i šaljite mi skora Jezgru.»

Še enkrat je pisal Žakelj Vrazu dne »3. lipnja 1842«, vpraujuć ga, ali ni dobit gori priobćenega pisma, proseć ga, naj bržebolje pošlje naročene knjige in zraven še Trnskega knjižico ter Vukotinovićeve »Ruže i tarnje.»

Jakob Krašna je bil poleg Žaklja in Pintarja soorganizator »čitavnega zbora« u ljubljanskem semenišću. V Vrazovi zapušćini se nahaja eno njegovo pismo, pisano iz Logatca dne 1. marca 1842.

V tem listu se Krašna najprej opravićuje, da ni zbral za Vraza in Babukića čiških narodnih pesmi, pozivljajoć se na

pismo, ki ga je v preteklem letu pisal poslednjemu o ljubljanskem ilirskem društvu v semenišču; vé tudi, da je Vraz nekatere stvari iz tega pisma ponatisnil v Danici. »To pobudi toliko nenavist kod naših bivših sučlanovah i kod někojih inih Danice čitateljah, da me po nipošto više viditi ne mogaše. Prilepiše mi više ukornih uzrokah, da sam zlobnički o društvu u Zagreb pisao i ga ogovarao, da je sad u Danicu stavljen list i u ine novine i pučke listove moguće da pojde i. t. d. tako, da mi se je odviše krivo vidjalo tolike krivne nedužno primati, osobito što mi je u jednom saboru društva nadato bilo u nazočnosti svijuh sučlanovah, da moram kao knjižničar rečenog društva, sakupljenje istoga društva, prije što možem, u Zagreb naznaniti, što i učinih, i što sam prije nego list na poštu poslah, g. L. Pintaru dao da čita, da i on uvidi i znade šta pišem, šta je on i odobravao. Nu taj list tek u Zagreb dopiše, već ste ga stavili u Danicu. Poslě toga sam još jedno dva lista za Danicu poslao, a kad čitahu naši sučlanovi, merziše na mene, i tako saključiše, da se mora društvo razastupiti, te da je ne smēm više biti u društvu, i tako je i došlo, da ja sve skupa ostavih i društvo i radjenje za isto. Osobito mi se vele milo vidi da su sa mnom tako zlobno pohadjali, što sam ja puno za uzvišanje i razprostiranje društva, za njegovo dobro, to u naziru novacah, to u nagledu knjigah i inih dohodkah se brinio i radio, da bi se bilo što više k društvu pribavilo i za ga zmožniega od dana do dana napraviti. Istina jest, što je pravo moram tverđiti, da je i g. Pinter puno puno radio, neznam pak šta bi bilo da nismo mi dvoica radili.

Ja sam se od svega odbio i tako neznam šta radi društvo, jeli je još skupa, ni li, niti Vam mogu šta pisati o literaturi...

Jakob Krašna,
subsidiarius.

Lovro Pinter je pisal Vrazu iz Kočevja dne 20. marca 1843, zahvaljujoč se mu za poslane knjige in bridko obžaljujoč, da se je ime »Ilir« zabranilo. »Nekoji kažu: Iliri su hametom potučeni; drugi vele: Danica je opet samo Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska, zato nama Slovencima ne svēti više«.

Pintar pa meni, da bosta grof Draškovič in Oršić že zopet izposlovala to ime.

»Što se ilirstva kod nas tiče, mogu Vam kazati, da mi dobro napređujemo. Naše društvo broji sada već 20 članovah a od nekih se nadamo, da čedu skoro pristupiti, knjigah nakupismo ovo kratko vrēme od dvieh godinah mnogo, koje se marljivo čitaju. Sa tim se barem čitateljstvo množi. Prie deset godinah smatrao se je onaj kao nekakvo čudo, koji znadjaše azbukom tiskane knjige čitati, a sada već mladići od krasnorečja znadu, da to nije stvar od velike muke. Mogu Vas osigurati, da ima kod nas mlađičah, koji prie dvieh godinah Ilirstva jošte ni po imenu poznali nisu, koji pak sada već barzo ilirski govore i piše. Mi si samo ilirski dopisivamo, samo ilirski u svojih sastancih razgovaramo. A to je sve plod dvogodišnjeg radjenja! Ovo pišem Vam i ostalim domorodcem, ako hoće koj čitati, a nipošto pak, da bi se javno obaznanilo, jer bi nam to sēgurno veliku nesreću prouzrokovalo, da možebiti i propast za sobom povuklo, daklem nijedan de gente non sancta nesmije toga čitati.« Pismo završuje z naznanilom, da si ljublj. bogoslovci dopisujuje tudi z Gajem in Babukićem radi knjig, pristavljajoč, da je Žakelj v Gradcu pri Podzemlju na gradu barona Gušića beneficijat in učitelj baronovih otrok. »On živi samo za slavljanstvo«. Pisec se podpiše: »Lovre Pinter, krajnski ilir do smerti.«

Luka Jeran si je izmed ljubljanskih bogoslovcev največ dopisoval z Vrazom. Seznanil se je bil ž njim osebno v Zagrebu, kakor se razvidi iz naslednjega, po zaporednosti prvega pisma:

»Blagorodni gospodine!

O mojoj prisutnosti u Zagrebu Vam obećah, nekoje krajnske narodne pēsme poslati; radi toga odmah kako u Ljubljanu dodjoh, latih se ovoga posla, koj mi ipak tak žurno nie rukom izticao, kao želiah. Evo Vam pošaljem nekoje pēsme, koje sam do sada sakupio, i to samo iz Gorenskoga, a ni od tuda vsa poglavita podnarečja sadržavajuće.« — Dalje pravi, da mu tudi s Krasa pošlje narodnih pesmi, ki mu jih nabira neki »ognjevit Ilir«, čigar imena pa ne sme povedati. »O naših stvarih drugoga nimam kazati, osim da sve po malo napređuje; čitalo se

je pretečenoga mēseca oko 50 komadah knjiga z naše proste knjigarnice, dobili smo takaj početkom školskog lēta 2 nova sočlana; drugi pako takaj mnogi se ogleduju, kdē bi kakvoga Maliga Ilira uhvatili za uvežbovati se u ilirskim jeziku, da bi potom mogli . . . knjige čitati i razumeti. Ilirski pravopis se od dana do dana bolj dopada i v' život ulazuje, nekoji bogoslovci III. g. već sada slavenske prednaške za dojdūče lēto u istim pravopisu pisati počimlju . . .

U Ljubljani 3. Studna 1843.

Svitoslav Jeran,
bogosl. 2. g.«

Dne 20. sečnja 1844 pošilja Jeran Vrazu zopet nekaj narodnih pesmi. »U ostalim pako moram kazati, da se meni sabiranje a osobito pisanje naših narodnih pesamah veoma tegotan i mučan posao vidi, stranom što jezikoslovnim poslovim povēran nisam, stranom pako što je v Krajskoj, gdē malo ne vsako selo osobito podnarečje govori, težko razlučiti, što trēba, da se pribroji narečju, što li pučkim pokvarenju [korupcijami]; osim toga dosadjava i nesavāršenstvo pravopisa gledē nekajih podnarečjah Krajske za ovako pisati moći kako se izgovarati običava, osobito pako v obziru nekajih stranah Gorenske i notrajne Krajske, tako n. pr. v Poljanskom podnarečju [v ktoru Škofje Loke] neka se piše dober, duober ili duaber, okol, okul ili okuōl; letē, letie ili letia; hodili, hadili; hodil', hadil' [Mit dem Halbvokal]; gredó, gredua; pomoč, pamuōč; boumbe, bombe; noge, nāge, nojgje; rojkje, róke, rokje i. t. d. neče ipak onako izraženo biti, kano je ljudstvo izgovara . . .

Evo takaj pošaljimo sliku pokojnoga domodca Čopa, i molimo, da bi obrazu neumárloga muža, kojega nam smārt prerano otē, mesto v slavnoj čitaonici Zagrebačkoj medju za domovinu plamtivšimi i plamtečimi muževi podeliti dozvolili.« Toži nad »osobitim prokletstvom tužnje Kranjske«, ki ji najboljši možje umirajo v mladosti. Umrla sta Žemlja in dr. Klančnik. Potem zopet naroča knjige, med njimi Vukotinovićevo Prošastnost ugarsko-horvatsko I., List mesečni gosp. društva 1843, Čudnovate diple. »Naše društvo ove godine opet bolje napreduje nego prie; istina, mnogo nas nie, ali u maloj šaki

sami su iskreni domorodci.« V knjižnici imajo 206 knjig, sedaj so dobili še nemški prevod Šafaříkovih Starožitnosti, Zoro dalmatinsko in Kwěty.

V pismu z dne 16. svibnja 1844 odpisuje Jeran na Vrazovo pismo, v katerem ga je prosil neke knjige z napevi (Potočnik?) in bakrorezov kranjskih noš. Pošilja mu zahtevano in pristavlja: »Čuje se, da će Karniolie v kratkom nestati.« Bleiweis se Vrazu zahvaljuje za pozdrav. Jeran naroča Gundulića, Zvekan, Trublju slov.

Dne 20. lipnja 1844 mu pošilja zopet neke knjige in ga prosi, naj mu pošlje Gundulića. »Vaš pozdrav na g. Dr. Blajvajsu mu je veoma radostan bio, tim više što ste mu njegove novice s toliku pohvalu nakitili, zato Vas opet sārdačno pozdravlja... Celo društvo Vas radostno pozdravlja upajući se, da će mu skoro sreča pogoditi, Vas u Ljubljani viděti.« — V pismu z dne 5. kolovoza 1844. mu piše, kako jih veseli, kadar jih v Ljubljani obiše kak Zagrebčan, ki jim kaj pove. Caf dobiva naskrivaj iz ljublj. licejke knjige. Jemlje mu jih na svoje ime Bleiweis. Caf mnogo obeta.

Dne 22. febr. 1845 mu piše prvič docela slovensko pismo: »V poslednjih časih so se tudi Krajnci gledě na domorodnost nekaj bolj gibati začeli. Domači jezik so viši stanovi ljubiti in objemati začeli in to oba spola; Novice imajo veliko perjatlov in se ne le v mestu, ampak tudi na kmetii zlo beró, in od dne do dne nove deležnike dobivajo. Slišal sim, de je te dni baron Cojz gostje napravil bil in veliko gospode povabil, pri kterih so samo v našim prijetnim krajnskim jeziku govorili. Posebno goreći so krajnski poslušavci pravah na Dunaji, s kterimi smo ljubljanski domorodci vedno v pismenim dogovoru; dva zmed njih sta na ondašnjim slav. balu tudi »kolo« plesala, g. Kozler Peter sin nekiga slovečiga kupca in posestnika, in g. Henrik Martinak, sin prof. pesništva in govornštva v Ljubljani, pervejšni je odbornik za Slovence pri imenovanem plesu«. — Pravi, da je bil Drobníč poslal rokapis svojega slovarja Blazniku, da ga natisne za honorar 50 eksemplarjev. Pa Blaznik ga ni hotel založiti. Menda mu je Metelko odsvetoval. Ravnika [Poženčan] je pristopil k štajerskim sestavljaljem slovarja in prevzel črke O—R.

»Ne zamérite, de Vas prašamo: zakaj ilirski spisatelji od vsih slav. strani besede in lastnosti v govorniškem sestavljenju in stručenju vkup dergnejo, nar lepši reči pa, ki se v drugih jezikih, ker se še najdejo, toliko čislajo, popolnoma zanemarijo? kakor n. pr. Dvojno število. Mislim de ravno ta dual tudi v južnih krajih med ljudstvom saj po nekoliko še živi, drugač ne vém zakaj bi se v Malim Iliru znajdu? — Ena samo slavjanskim jezikam dana lastnost je tudi genitiv pri negatii »ne«, kteriga se pa tudi Ilirski pisavci skerbno ogibljejo, akoravno jim nekterikrat [mende po nesreči] uide, iz česar se vidi, de jim ta lastnost še popolnoma ptuja ni. Obé reči imate podstavo v staroslavjanskim jeziku. Glagolita Cloz. p. 65—66.«

V pismu z dne 13. sečnja 1846 izvaja Jeran: »Vaše Tambure se mi gledé ličnosti in sploh gledé esthetike popolnoma dopadejo, ali glede zapopadka [ne zamerite de sim odkritoserčen do Vas] ne morem celo z vsim zadovolin biti. Tako krasni izdelki kakor so Vaši, bi se mogli mladosti v roké dati, ker bi jo močno k národnosti zpodbudovali; ali Vaših izdelkov si jez ne prederznem ji v roke dati ne zavolj Boga, ne zavolj bližnjega; zavolj Boga nè, kjer je prepovedano koga pohujšati, zavolj bližnjega nè, kjer imam preveč rad naše ljube mlade Slovence, kakor de bi jih kaj taciga hotel učiti, kar je v Vaših: »O ponoči«, »Čělovi« in v nekterih drugih pesmicah. Življenje je od dans do jutri; včeraj smo bili dečki, dans se že v postarnost nagibamo: treba je tedaj misliti na blažejši reči, kakor na poželjivost, zakaj ona je bėga in nezvesta, verh tega nar nesramniši zapeljivka na svetú; gadna božica, ki s sladkimi ustmi poljublja mlade lica, ali kadar se začenjajo nagerbati, se šele vidi, de je komolc dolge zobé imela; pa to sunt tantum principia ...«

Dalje poroča, da društvo urno napreduje, knjig ima že preko 300. Novice so ljudem jako všeč, z vsakim letom zraste število naročnikov za več sto. »Dr. Blajvajs umé čitaocim ugoditi. Čuje se, da će Dr. Prešern svoje pesme doskoro na svitlo dati; škoda da ovaj izverstni pėsnik svoga talenta na bolje ne upotrebljuje. Sad jedna njegova satira kruži po varoší, koje k sreči vsaki ne razumě ...

Čehom nije baš drago, da se je »Oro« njihovim narječju odtegnuo, ali meni se vidi, da je slovački ili slovenski jezik mnogo bolj originalni nego po nemačkom kopitu raspeti česki.«

Zadnje pismo Jeranovo v Vrazovi zapuščini je z dne 3. avgusta 1846. Prinesel ga je v Zagreb Luka Svetec obenem z Vrazovimi knjigami, ki jih je imel Jeran. Pisec toplo priporoča »predatelja Vaših kod mene ostalih knjigah g. Luk. Svitic-a« o katerem pravi, da je »sveršen slušatelj krasnoslovja, odličan učenec, izverstan slov. pesnik, i što mnogo valja: verli domorodac, koji je radi priučenja horvatskoga a najviše ilirskoga narečja« odšel v Zagreb.

Tu prestanejo Jeranova pisma Vrazu.

Priobčil dr. Ivan Prijatelj.

Drobnosti o Vrazovem delovanju.

1. Kdaj je Vraz začel zapisovati narodne pesmi.

V »Narodnih Pěsni Ilirskih« piše Vraz na str. XXVI uvoda: »Čitanjem drugih narodnih pėsamah slavjanskih počeo sam već god. 1833. sabirati po mojem zavičaju (malom Štajeru) iz ustih mladjih ljudih narodne pėsni zajedno s napěvi, a iz ustih stariih pověstice, prislovice, jedra prirěčja i ostale stvari, koje se na narodni život pretežu.«¹

Tukaj podana letnica nikakor ni absolutno trdna, dasi jo imamo od Vraza samega; on je hotel z njo pač le približno označiti, kdaj se je začel pečati *intenzivneje* z nabiranjem narodnih pesmi. To se dá dokazati iz pripiskov v najstarešem njegovem ohranjenem rokopisu narodnih pesmi, ki ga zaznamujem v svoji izdaji s kratico VO. XIX. Tam je pri nekterih oddelkih in pesmih pripisan datum zapisa, oziroma leto, katerega je Vraz dobil pesem od kakega drugega zapisovavca. Tako beremo v omenjenem konvolutu VO. XIX na poli A pri št. 1 (Š. II. 1110) zraven naslova »Narodne

¹ Prim. tudi pismo grofu J. Draškoviću (Vraz. Dēla V. 208): »Po-znato Vam je, da se ja već od god. 1833. sa sabiranjem duševnih narod-njih dragocēnostih kao pučnih pėsamah, poslovicah, običajah zabavljam, pri kojemu poslu ne štetih ni vrěmena niti novacah na putovanje za nagraditi dobre pěvače i pěvačice, nadajući se, da mi domovina ako ne truda barem ono nadoměstiti će što sam pri tom u gotovom izložio.«

pesmi Slovenske. Zbirka prva« datum »Pri Sv. Bolfenki 1. oktobra 1834«, na isti poli pri št. 4 (Š. II. 1319) datum »v Hetmancih 2. oktobra«, pri št. 8 (Š. II. 1181) »v Marbrugi 3ega velk. serp. 1834«, pri št. 9 (Š. I. 724) »v Cerovci 28. sept. 1834«, na poli C pri št. 25 (Š. II. 1255) »v Presiki pod Ōskočki gori (!) 20. velkotravna 1834« (tega leta je Vraz prvič šel na Kranjsko in Koroško), na poli D pri št. 26 (Š. II. 3022, 2588, 2995, 3567, 3619) »v Cerovci, kimovca 1834«, na poli E pri št. 36 »Mat. Prelog s Hrastja 1835«; na poli H se začenja zbirka druga z datumom »v Ilovcih ob masopustim (!) »s pesmijo Š. III. 5423; na poli N je pri št. 41 (91) datum »v Cerovci ob masopustu 1835«, na poli O pri št. 49 (101) zopet »v Presiki 28. sept. 1834«, na isti poli pri št. 52 (104) (Š. II. 1611) »v Cerovci 30. Sept. 1834.« Na poli R se s št. 1 (107) (Š. I. 773) začenja tretja zbirka ter nosi datum »V Cerovci ob Veliki noči 1835«, na poli X pri št. 42 (148) (Š. II. 2170) je pripis »od Persiča z Laške Gorice v Gradci 9. den malega srpna 1835«; na poli Y pri št. 45 (148) pa se začenja »šteta zbirka« z datumom »v Cerovcu velkega travna 1835«. Že iz teh navedeb je dovolj razvidno, da se vse letnice nanašajo sicer na leto 1834. in 1835., da pa se datumi, če jih primerjamo po njih redu, nikakor ne strinjajo z vrsto, ki bi jo v rokopisu pričakovali gledé njih zapisa, to je, pozneje zapisane pesmi prihajajo v tem rokopisu pred pesmimi, ki so zapisane prej. Potem takem tudi rokopis, zaznamovan z VO. XIX., ne more biti prvotni brouillon (začrtek), ampak je že prepis iz njega. Vsled tega smemo tudi sklepati, da je Vraz sprejel vanj tudi pesmi, zapisane pred letom 1834., in da so letnice, pripisane četveremu naslovu »Zbirka prva, druga itd.«, le datum, kdaj jih je Vraz začel iz začrtka prepisovati v ta rokopis, ktere ga je pozneje prepisal še večkrat. Konvolut VO. XIX. obsega pesmi do konca l. 1835., poznejših pesmi s Štajerskega ni več v njem; najbrž je Vraz s tem letom že nehal zbirati v domačiji ter je le paberkoval in si prizadeval, zapisovati tako narodno blago drugje, ki ga pa ni več vpisal v omenjeni rokopis, ali pa se je trudil, dobivati je od tedanjih rodoljubov od drugod. V dokaz te trditve je zlasti pesem, prepisana v VO. XIX. med pesmi »zbirke tretje (datirane iz Cerovca 1835). Ta pesem (O. VXIX. O

50 [102], Š. II. 1522) nosi namreč datum »V Cerovci 1832« in je torej, če smemo sploh soditi po teh letnicah, najstarejši Vrazov zapis, hkratu pa tudi dokaz, da je Vraz začel zapisovati narodne pesmi že kot fizik l. 1832., in da moramo torej njegovo izjavo, da je pričel ta posel še le l. 1833., šteti le za oznamenilo začetka intenzivnejšemu delovanju na tem polju. Hkratu pa nam ta pesem najbolj dokazuje, da so se prvotni zapisi ali začrtki izgubili, kar se dá dokazati tudi iz mnogih mest celo v rokopisu VO. XIX., kjer je Vraz prvotni zapis pokvaril ali nalašč preuredil, večinoma po načelih, ki jih je pozneje imel o narodni pesmi. V koliko se bodo dale s tem dejstvom razjasniti neke nepričakovane črte v zapisih njegovih melodij, o tem meni ko nestrokovnjaku ne gre soditi.

2. Koliko narodnih melodij je zapisal Vraz?

V pismu Erbenu z dne 16. aprila 1844 (Děla V. 349) piše Vraz: »Koliko Vas stoji izdanje Vaših napěvah? Platja li se po tabak, ili kako? i koliko? Ja Vas nepitam bez uzroka. I ja imam do preko 300 kom. nar. napěvah iz gornjih stranah, od kojih mnogi naliče na Vaše (někoji su baš oni isti). Izmedju njih ima takodjer několiko komadah iz Koruške i Štajera, koji slušaoca spominju někako na Karpate in na Dněpar. Napěve te počeo sam kupiti zajedno uz pėsme. Sad ih pomnažam komadi iz Hrvatske i dolnjih stranah. To zbiranje vrlo me je mnogo stalo muke, jerbo ja sam u tom poslu (tako rekuć) samouk. Zato nebi rado da propanu, nego da se što brže izdaju, da i naši sлагаoci, kojih se kod nas sve više javlja, ne-nagaze u svom poslu stranputice.« Enako piše grofu Antonu Auerspergu (Děla V. 395): »Ich habe zwar viel singen gehört, an einige Tausend Lieder und über 300 Arien aus dem Munde des Volkes aufgezeichnet.« V obeh teh izjavah slišimo od Vraza samega, da je zapisal nad 300 melodij k narodnim pesmim. Čudno je pak, če pregledujemo njegove rokopise, da teh melodij nikakor ni toliko, kakor trdi Vraz. V VO. XIX. jih je z varijantami ali predružačbami vred le 161 in v vseh drugih konvolutih njegove ostaline — zdaj nimam vse v rokah, manjka mi XVII. — jih vtegne biti le 10—15, to bi torej dalo okroglo 175 napevov namestu zatrjevanih 300. Da bi se bil Vraz le bahal, nikakor ni vero-

jetno ob njegovem ponižnem značaju. Kaj je torej z manjkajočimi melodijami? Ker so v VO. XIX pri 76 pesmih s svinčnikom ali s tinto že narejene notne črte kot ogrodje za zapis melodije, se mi to zdi znamenje, da je Vraz res že imel dotično melodijo zapisano v svojem brouillonu (začrtku), samo da je ni še vtegnil prepisati v zgoraj navedeni, zdaj najstarejši rokopis. Sililo ga ni v to nič, ker je sam dvojil, ali jih sploh bo mogel zastran velikih stroškov izdati, kakor je razvidno iz pisanja Erbenu in zlasti iz pisma Draškoviču, omenjenega v spredaj stoječi črtici pod št. 1 pod črto, in to tem bolj, če pomislimo, da je nastal ta rokopis l. 1834. in 1835., ko gotovo še ni mislil na izdajo melodij, za tedanjo dobo tako drago. Da Vraz glede števila pesmi, ki jih je zapisal, govori resnico, razvidimo prvič iz zgoraj omenjenega pisma, pisanega Auerspergu, kjer pravi, da ima »an einige tausend Lieder«, kar je l. 1846. res bilo, ker jih je med tem precej dobil od rodoljubov s Kranjskega, v tem ko je l. 1836. dec. meseca še pisal Jarniku¹: »Ich bin gegenwärtig nebst meinen Obligatstudien mit der Überschreibung und Commentierung unserer oberillyrischen Nationallieder, deren Zahl sich auf 340—50 beläuft, beschäftigt. Herr Schaffarik hat mich auch zum Volksliedersammler Kroatiens, Krains und Kärnthens creirt, aber ich muß Ihnen gestehen, daß ich ausser Zweien kroatischen, einen kärntnischen und einigen wenigen krainischen nichts in meiner Sammlung besitze. Könnten Sie mir nicht etwas aus Kärnthen zuflüssen lassen, um der von Schaffarik ausgesprochenen Erwartung genügender zu entsprechen? Besonders grossen Mangel hab' ich an echt historischen Liedern.« (Děla V. 176). V tem pismu omenjeno število pesmi 340—350 se precej strinja s številom v konvolutu VO. XIX, samo da so zdaj tje zaneseni nekteri prepisi (za Auersperga?) in brouillon, ki niso ošteviljeni tako ko ostali rokopis, in celo ena pola istrskih pesmi (prim. spodaj črtico pod 5). Zanimivo pak je v tem pismu omenjeno vnovično prepisovanje narodnih pesmi, ki je uvrščeno v Vrazovi ostalini v konvolute I—IX. Če torej Vraz govori resnico na tem mestu, ne vemo, zakaj bi mu ne verjeli, da je

¹ Da je to pismo (v „Dělih“ ima pristavek „Koncept, nezna se komu“) res namenjeno Jarniku, na to kaže vsa vsebina in datum; Jarnik mu je pisal 5. dec. 1836. (prim. Let. Mat. slov. 1877, 149—151).

res imel nad 300 melodij, ker do 175 ohranjenih in 76 za prepis namenjenih melodij daje že vsoto 251 melodij. Za prepis namenjene in druge nam neznane so se morale *posgubiti* že v prvotnem začetku, če niso *zaostale* kje v arhivu Matice hrvaške, kakor se mi zdi, da so tam zaostale Vrazove »povčestice, pri-slovice, jedra prirčja i ostale stvari, koje se na narodni život pretežu« (NPI. XVI), ker se nahaja teh v konvolutu VO. XVII. v resnici le prav malo.

3. Odlomka slovenskih pesniških poskusov Vrazovih.

Pregledovaje zastran spredaj stoječih dveh črtic vnovič Vrazovo ostalino, sem naletel na hrbtu 19. lista v I. konvolutu na nastopno sicer že prej opaženo, pa pozabljeno, v gajici pi-sano in v stancih zloženo Vrazovo pesem, kateri je odstrižen zgorenji in menda tudi dolnji del:

— — — — —
 ki njo doseč (?) celo nje oko zgine, —
 na teme, zvezdni venec vseh kreposti,
 ki od Bogà nadehnjen z njega sine: . . .
 tud' ona je dar splela, al kak v prosti
 si suknji če pred blesk, ki Te objima —
 knežà z Jeruzalema, Beča, Rima!

Al edna zvezda bolj in bolj zasviti
 z venca, no zvezda tà se Milost klica,
 ta vabi milooka k Tebi priti;
 no berž Slovenka blaženega lica
 k prestolju zlatem z vencem hiti,
 ki v njem nje kraja vsaka je cvetlica:
 No kder sestričic venci na podnožji
 ležijo, tà še svojega položi.

Drugi ostanek slovenskih verzov se še nahaja v VO. XIX.
 B. na str. 4 (v bohoričici):

Ljubezen, v jarem, ki si narav vkula
 Očeta mater in vitezov rode,
 Segnala zdaj me v sela kak Tibulla.
 Raj kre družic marnost po medi čelam
 kre grozdo-bravšče berem tak jagode
 in kre ženkinje Nje povresla delam.

Nato prihajajo še 3 verzi, s svinčnikom pisani, ki pa se ne dadó več razbrati. — V jezikovno pesniškem oziru je to —

prava pravcata koseščina; slabejših verzov ni delal niti Volkmer, niti Šamprl, niti kateri drugi tedanjih štajerskih pesnikov.

4. Nepoznana hrvaška pesem Vrazova.

V istem konvulutu, kakor ravnokar priobčeni veči odlomek slovenske pesmi, sem naletel tudi na nepoznano (kolikor vem dozda) hrvaško Vrazovo pesem, ki jo je zapel na Anko Herzogovo. Bere se na hrbtu lista VO. I. 96 in slove tako:

Razstanak.

(Popčevka.)

Oj Slovenko, valja se razstati,
Oh vrati mi moje sarce vrati!
Il što jošter u parsim ostalo,
uzmi k onom i to sarca malo!

5 Ja odlazim, čuj što bēda mǎ —
„Jaz Te ljubim, Anjčika!“

Tako Tvojih carnastieh kitah,
U kê vĕtrić se razbludno hita;
Tako Tvojih duzēh trĕpavicah;

10 Krasnēh licah kano dviuh ružicah
Tako Tvojih plavēh zĕnicah —
„Jaz Te ljubim, Anjčika!“

Tako sladcēh Tvojih ti ustanah;
Tako struka Tvoga prem tanahna;

15 Tak poslanoj od Tebe kitici,
Kǎ vĕć povĕ nego svi jezici;
Tak ljubeznih bolih, razbludah —
„Jaz Te ljubim, Anjčika!“

Oj Slovenko, sad se praštati nama,

20 Misli na me, kad buš, dušo, sama,
Premda nebum Tvojih rĕčih sluša,
Venda sarce — ti ostane duša:
Mogul' Te ne ljubit? Nikada!
„Jaz Te ljubim, Anjčika!“

Stanko Vraz.

Drugi nedokončani koncepti, oziroma ostanki hrvaških pesmi se nahajajo še v VO. V. 15 (na hrbtu), v VO. XIX. in sicer na 1. str. pole S, V in v. Pesniške cene ali, bolje rečeno, brezcenosti so približno iste, kakor Vrazovi slovenski verzi.

5. Vrazov natisek Bratuličevih istrskih narodnih pesmi.

V Kolu III. 40—46 je natisnil Vraz nekaj hrvaških narodnih pesmi, ki jih je v pazinski okolici zapisal Bratulič (Bartolič?). Ker se je Bratuličevega rokopisa ohranila ena pola v VO. XIX, se mi ne zdi odveč preiskati, kako je ravnal Vraz s hrvaškim narodnim gradivom.

Kar se tiče pravopisa, je hodil Vraz tudi v hrvaščini svojo pot ter stavil za *ě* svojega rokopisa *e* (povedat, verni, zvezde, zvezdice), pa tudi *je* (Mandaljena, letjeti) in tu pa tam tudi *i* (svital, riči); na drugi strani je za ikavske oblike pisal ekavske (belima); doslednosti torej ni prave. Za končni *m* govoré čakavci, kakor znano, *n*; tega je uvel tudi Vraz, vendar pa je včasih pustil *m* (brajnom). Kakor v slovenščini je pisal tudi v hrvaščini za *s* po etimologiji *sz* (zpod, zpeljaj, z polja) včas pa ga tudi izpustil (prodrkne nam. sprodrkne). Za končnico *al* v part. perf. je pisal *a'*, ker je tako nekterikrat našel v rokopisu samem, četudi ne dosledno. V pesmi »Katarina« (str. 41) je za *mes* rokopisa pisal *mes*, v kar ga je zapeljal češki *mez* za stsl. *meždu*; besedo je pisati prav *mes* in ta stoji za *med*, čegar končni *d* se pred nastopnim *t* (med tu tursku vojsku, prim. zapis v Narodnih pesmih istarskih Naše sloge II. št. 3) spreminja izjemoma v *s*, kakor v naši gorenjščini. Za fonetično pisavo, da se na pu spravljaš, piše po nepotrebности, na put spravljaš. Nedoslednosti (*njima* poleg *nima*), zlasti v imenih (*Źure* za *Źuraj*, ki se nahaja le enkrat, tako tudi *Ane* za *Mare*) je popravil; za nerazumljivi *svilaj* (str. 42, v. 15) je natisnil *sdjelaj*; ker piše rokopis enkrat *Lamuš* je povsod vpeljal to obliko, dasi večina primerov govori za *Lamus* (prim. tudi *Albus kralj* v pesmih »Naše sloge« II. št. 22 in 116). Pač tiskovne hibe so: »*Tut* Lamuš kralj je *zpod* vode za »*Tot* Lamus kralj je *kraj* vode« in v v. 32 iste pesmi *sade* za *sada*. Okrnjene verze je popravljaj in torej pisal »*Ljubčica* mi kraju gre« za »*Ljuba* mi kraju gre«. Vendar pa si je dovolil tudi nekaj popravkov, ki jih kritik nikakor ne more hvaliti, n. pr. v prve pesmi zadnjem verzu je izpustil *j'* (= je: lugu *j'*). V 3. pesmi je iz svojega vteknil 34. in 35. verz. Verz 37. slove v rokopisu »Ni za dvanaest sred palač«

(v Kolu »Ni mi je za dvanajst palač«). Zadnji verz je, ker je nepravilen, razširil v dva: »Nego da mene divojke Šegavo sad spronašaju« (v rokopisu je *r* v tej besedi prečrtan, kar je popolnoma prav). Še hujše je ravnal s koncem pesmi »Knez Juraj«. V rokopisu slove ta:

Belim telom zemlju gnoi — zemlicu gnoi,
 Bilima rukama srce — srdašce drži,
 Črnima očima zvezde — zvezdice broi.
 Kada ona zemlju gnoi, — gnoi je i ti,
 Kada etc. (to je, dopolniti je ta verz slično, kakor ravno kar navedenega, torej:

Kada) ona srce drži — drži je i ti,
 Kada ona zvezde broi — broi je i ti!

Namestu tega popolnoma jasnega konca je Vraz napravil tega:

Belin telon zemlju gnoji, — *črnu zemljicu,*
 Belima rukama srce *drži* — *srđce srdašce,*
 Črnima očima zvezde *broji* — *zvezde zvezdice.*
 Kada ona zemlju gnoji, — gnoji je i ti,
 Kada ona zvezde broji, — broji je i ti.

S tem ni pokvaril samo popolnoma metra prve polovice prvih treh verzov, ampak tudi njih drugo polovico in izpustivši predzadnji verz podrl lepo arhitektoniko narodne pesmi.

V Kolu je objavil sedem Bratuličevih pesmi, katerih zadnji dve pa nista napisani na zgoraj omenjeni poli v njegovi ostalini. Namestu njih nahajamo tam, seveda v drugem redu, čvetero drugih pesmi, od katerih je pesem »Sunce mi sijalo med dvima gorama«, podobna pesmi v zbirki »Naše sloge« II. št. 159, pesem »Miho kuje za gradon konjiča« pa pesmi v zb. »Naše sloge« II. št. 30; obe sta samo odlomka, ter jim manjka konca, vsled česar jih najbrž Vraz ni objavil, kakor iz istega razloga tudi ne drugih dveh »O divojko, jabuka rumena, Je-li te je naranča rodila« in »Bila Mare va belo kamare Nagnula se na velu ponestru«. Ta zadnja je po snovi podobna našim pesmim o »Nesrečni nevesti« (»Mladi Bredi«, Š. I. 102—107).

6. Koncept Vrazovega zagovora gajice.

V VO. XIX. K. se med narodnimi pesmimi in melodijami nahaja ta-le načrt zagovora gajice, ki ga Vraz pač ni nikdar

priobčil, v kolikor je meni znano. Začetek je bil sprva nekoliko drugačen, pa se ni prav posrečil in zato ga je Vraz (J. F. dem Zerovzer) prečrtal in začel pisati iznova tako:

Da unter der Million Slovenen bereits vier Alphabete kursiren und nach der Sage zwei honorable angehende Autoren bereits ganz neue in petto haben, wußte Schreiber dieses nicht was er erwählen. Ein jedes der vier aufliegenden hat etwas für sich, aber auch etwas was die Gegenparteien wol zu bestreiten wissen. Wol wissend, daß wenn er sich für eines der betreffenden entschiede, ihm von der Gegenparthei gewisse Rüge etc. zu Theil würde, bediente er sich eines bis jetzt neutralen, welches nicht nur die triftigen Stimmen der gelehrtesten aus unseren Stammesgenossen wie die eines Hr. v. Köppen, rus. Etatsrath, des gefeierten slavischen Historikers Dr. P. J. Schaffarik, des rühmlichst bekannten Redaktor der illirischen National-Zeitung Hr. Dr. Lud. v. Gaj u. s. w. für sich hat, sondern auch von Männern, deren Nahmen ganz Europa kennt, den Hr. Philologen J. Grimm und Rask, welcher letztere es allen slavischen Nationen ans Herz legt. Überdies bedienen sich dessen nicht nur die Böhmen, Mähren, Slovaken und seit der neuesten Zeit auf den Vorschlag des Hr. Dr. v. Gaj alle Slaven von der Gränze Krains, der Steiermark und der Donau bis nach Kattaro und das Adriatische Meer, sondern es lebt auch schon in den Herzen vieler einsichtsvollen, wohlmeinenden Slowenen. Bei der Aufstellung von Alphabeten handelt es sich nicht um die Aufstellung von neuen Zeichen oder zweckmäßigerer Combinationen, was eben keine Schwierigkeit ist, da bis an die ehrenwerthen Herrn Dainko und Metelko der menschliche Erfindungsgeist dieses weite Feld noch gar nicht occupirte, die Aufgabe soll nur zum Frommen des slawischen Bücherwesens seyn — die bereits bestehenden zu reducieren. Von diesem Grundsatzte gieng mein Freund Dr. v. Gaj aus; er bediente sich des böhmischen als des consequentesten unter den lateinisch-slavischen und strich glücklich die drei dort vor ihm herrschenden aus der Liste der sich wechselseitig befehdenden Orthographien. Gegenwärtig liegt es nur an den Slovenen sich an die verwandten Gränznachbarn anzuschließen (und vom unheilbaren Schisma abzustehen).

Manche Herren, die das Bohorizhische gegen alle Neuerungen in Schutz nehmen, wenden uns ein, daß bereits in unserem Idiom so viele gute Bücher bestehen, daß eine Änderung des Alphabetes ohne Nachtheil nicht möglich sey, und bedenken nicht, daß laut der Geschichte in Spanien im Jahre 1815 von der Academia real eine bedeutende Reformation in der Orthographie siegreich hervorgegangen ist, ungeachtet daß bereits in diesem Lande die Klassiker Cervantes de Saavedra, Calderon de la Barca, Lope de Vega, der übrigen zu geschweigen, existirten. Welche bedeutende Verbesserungen ergaben sich nicht schon in dieser Hinsicht seit Ludwig dem XIII. u. XIV. unter den Franzosen. Um nicht Beispiele aus der Fremde zu hohlen — welche wesentliche Verbesserungen giengen nicht in den nördlichen slavischen Provinzen seit den letzten zwei Dezenien siegreich vor sich. Die Böhmen, Mähren und Slovaken verließen die Schwabacher Schrift und erklärten sich zum Vortheil der übrigen occidentalischen Slawen für die lateinischen Lettern, in welchen alle Werke eines Čelakowsky, Kollar, Šafarjk, Jungmann, Presl und aller jüngeren erscheinen. Ueberdies liegt der Unterschied nur in sechs Buchstaben (c, s, z, č, š, ž statt dem Bohorizhischen z, f, s, zh, fh, sh) oder wenn wir von Hr. Dainko ausgehen, in drei (č, š, ž statt q, 8, x). Die ehrenwerthen Herrn, die sich für den Vorschlag des Herrn Dainko, dessen Verdienst anerkannt ist, erklärt haben, bemerken, daß die vielen über den Buchstaben angebrachten Zeichen das aesthetische Auge beleidigen und den Setzer inkommodieren, weil sie leicht abbrechen sollen. Daß das griechische, lateinische, deutsche und fast alle übrigen Alphabethe dergleichen Accente und Punkte besitzen (tukaj je Vrazu ostalo nekaj v peresu, odtod anakolut?) — und doch niemand beklagt sich über (die) aesthetische Unlust des Auges, als jene, welche nicht lesen wollen, und nirgends erscheinen korrektore Bücher als in Deutschland! Schließlich besorgen manche, daß ein viertes Alphabet neben den bereits bestehenden dann eine völlige Babilonische Verwirrung herbeiführen würde; man müßte fast bei jedem neuen Buche ein neues Alphabet lernen. Allein die Klippe, an welche(r) jetzt die Slovenischen Reformatoren scheiterten, besteht nur aus

sechs Buchstaben (z, f, s . . .) oder, wenn wir von Herrn Dainko ausgehen, aus drei (š, ž, č statt s, x, u). Überdies liegt diese Schwierigkeit nur unter dem schreibenden Theile unseres Volkes, welcher der Kleinste ist, der lesende Theil, mit Ausnahme des erwähnten, findet sich in alles. Schreiber dieses weiß aus Erfahrung, daß Knaben in der Kirche Dainkische mit Metelkischen Gebetbüchern wechselten und ohne Anstand daraus lasen, daß es in einer Runde von mehreren Meilen keinen Lehrer gebe, der sich in die scharfsinnigen Halbvokale-Typen des Hr. Metelko verstünde. Zuzufolge der letzteren soll es scheinen, daß die verschiedenen Orthographien dem Gebrauche der Bücher keinen Eintrag machen; das mag immerhin wahr seyn, jedoch kann man nicht läugnen, daß bei dem Zwiespalte der Autoren die Sprache zu keiner bleibenden Form gelangen könne — daß durch das einseitige selbst tüchtige Streben jene Himmelstochter nicht herabgerufen wird, welche jede Sprache und die durch die Sprache bedingte Literatur an der schönen Leiter der Volksbildung hinanführt.

Möge die böhmisch-illirische Orthografie jenes bindende Mittel sein, welches die heterogenen sich abstossenden Auto-
renstoffe aufnahme und mit Liebe zum Gedeihen der Slovenischen Sprache und Kultur zu einer soliden Masse verbinde! Eine Vereinigung im Alphabethe wird, nebst daß sie den politischen Stellen, denen nicht leicht Zeit erübrigt sich jeden Augenblick durch diesen Alphabetenwald durchzuhauen, an die Hand gehet, erst für unsere Nachkommen Segen bringen.

Nekoliko podobne, vendar mnogo krajše izražene misli je objavil Vraz v NPI. str. XXIV in XXV, in vse kaže, da je mislil zgoranji načrt sprejeti v hrvaškem ali slovenskem jeziku v uvod pripravljanje izdaje narodnih pesmi. Pisan vtegne biti 1836. do 1837. leta.

Začetkoma omenjeni črkopisi se ne dado precej določiti. Da misli bohoričico, danjčico in metelčico, je jasno; kaj pa je četrti črkopis? Misliti bi se dalo na madžarsko (prekmursko) ali kajkavsko grafiko; toda ta je bila le malo komu znana. Ker pa pravi, da je on sam izbral nevtrarno, ki je našla povsod priznanje učenjakov, moramo misliti na tedaj (l. 1836.

do 1838.) res le nekterim Slovencem »k srcu prirastlo« gajico, ker bi ta bila sicer, če bi bil vpošteval prekmursko ali kajkavsko grafiko, v resnici — peta grafika. — Rask je prvi vpeljal češko grafiko, posebno za šumevce, v primerjajoče jezikoslovje, kjer je zdaj skoraj splošno sprejeta.

V Gradcu, julija 1910.

Dr. K. Štrekelj.

St. Vraz v Solčavi.

Župnišče v Solčavi hrani spominsko knjigo, v katero so se zapisovali občudovanci Savinjskih planin. Poleg turistovskih spominov, ki jih je šteti k najstarejšim na Slovenskem, nahajamo tam tudi mnogo literarno- in kulturno-zgodovinskega zanimivega gradiva. L. 1837. je bil v Solčavi tudi St. Vraz in vpisal na strani 42 to-le;

Т8, мати, было твоихъ сыновъ дости

А мало збранныхъ тебе вредныхъ гости

Якобъ Церовчанъ 18 ¹²/₈ 37

Словенецъ зъ Словение.

Vraz je torej slovenski zapisal s takratno srbsko književno, ne z Vukovo cirilico:

Tu mati, bilo tvojih sinov dosti

A malo zbranih tebe vrednih gosti.

Jakob Cerovčan

Slovenec z Slovenie.

Dalje sledi poljski:

Mirza.

Tam? Byłem; zima siedzi; tam dziobi potoków

I rzek gardła widziałem pijące z jich gniazda:

Tchnąłem; śnieg z ust mych leciał; pomikałem kroków,

Gdzie orły dróg nie wiedzą, kończy się chmur jazda;

Mnąłem grom dremiący w kolebce z obloków,

Aż tam gdzie nad mój kolpak była tylko gwiazda.

To Czatirdah!

Pielgrzym.

Aa!

Z Mickiewicza.

Stanko Vraz Ilir

iz Velike Ilirie.

To sta zadnji dve kitici 5. soneta (Widok gór ze stepów Kozłowa)¹ »Sonetov krimskih« A. Mickiewicza, ki je l. 1825. potoval ob Črnem morju ter se na polotoku Krimu v duhu takratnega romantizma navduševal za vzhod. Tu je Mickiewicz gledal prekrasno rusko Riviero, v njenem ozadju razmerno visoke gore, iz katerih molí široki Čatyrdag, in opazoval večinoma tatarske prebivalce, katerih predniki so nekdanj strahovali Poljake in Ruse. Velik utis so napravile Krimske gore na Mickiewicza, ko se jim je bližal z zahoda in »Pielgrzymu« (popotniku) še razlaga tatarski »Mirza« njih čudeže. Njegova objasnila se glasé v dobesednem prevodu Mickiewiczewega, ne Vrazovega teksta:

Tam? — Bil sem: zima sedi, tam kljune potokov
In grla rek sem videl, pijoče z njenega gnezda.
Dehnil sem, z ust mojih je sneg letel; pomikal sem korake,
Kjer orli potov ne vedo, konča se (temnih) megel ježa;
Šel sem mimo groma, dremajočega v zibelki iz oblakov,
Do tja, kjer je nad moj kolpak bila samo zvezda.
To je Čatyrdah!

Popotnik.

Aa!!

Tako je prenesel Vraz Mickiewiczovo občudovanje krimskih gor na naše Savinjske planine! Posebno važno pa je to, da Vraz ni nosil svojega Mickiewicza v žepu, ampak v glavi, kajti omenjeni sonetni kitici je zapisal po svoje in s pogrški, kar dokazuje izvirnik:

Mirza.

Tam? — Byłem: zima siedzi, tam dzioby potoków
I gardła rzek widziałem, pijące z jój gniazda.
Tchnąłem, z ust mych śnieg leciał; pomykałem kroków,
Gdzie orły dróg nie wiedzą, kończy się chmur jazda,
Minąłem grom, drżemiący w kolebce z obłoków,
Aż tam, gdzie nad mój turban była tylko gwiazda.

Kakor se vidi, ima Vraz večkrat svojo interpunkcijo in drugi besedni red v 2. in 3. verzu. Nekolikokrat je zapisal i

¹ Dzieła Adama Mickiewicza, Wydanie Towarzystwa literackiego i. A. Mickiewicza II. 99.

namesto poljskega *y*: dziobi 1, pomikalem 3, Czatirdah 7; *l* namesto *l*: orly 4, obloków 5, kolpak 6; *s* za *ś*: snieg 3; dva pogreška kaže *dremiacy* 5 = *drzemiacy* (v rokopisih ima tudi Mickiewicz *drzemiacy*¹). Značilna beseda je *kolpak* 6 namesto *turban*, popolnoma Vrazova, ker se ne nahaja v nobenem tekstu Mickiewicza samega. Najbolj važna pa je Vrazova sprememba z *jich* gniazda 2 namesto *jéj*: po smislu se zaimek nanaša na zimo, Vraz pa je mislil na potoke.

Konec v »ilirščini« pa se glasi:

J. Cerovčan i Stanko Vraz

obilazivša Ostravico

biaše ovdě 12. kolovoza 1837.

V resnici pa nista morebiti dva prijatelja hodila okoli Ojstrice, ampak Vraz je napravil iz sebe dve osebi: J(akob) Cerovčan je bil »Slovenec z Slovenie«, Stanko Vraz pa »Ilir iz Velike Ilirie«. To je prav romantično! Zanimivo je tudi, da se mu je zdelo potrebno popravljati ime najvišjega vrha vzhodnih Savinjskih planin.

M. Murko.

Herzog kot srednik med Vrazom in Grünom.

Vrazu je bil Jožef Herzog, oskrbnik na Attemsovi podčetrški grajščini (Vraz, Děla V 193) in okrajni komisar v Podčetrtku (ČZN VII 182), »dober daljni sorodnik«, pri katerem se je prepričal o upravičenosti pregovora, »da so daljni sorodniki vedno bolji nego bližnji« (Děla V 193), razen tega je vabila zadnja leta pesnika v oskrbnikov dom domača hči Anka (prim. Macun, Knjiž. zgodovina 104), Vrazova »zadnja ljubezen«; grofa Antona Auersperga žena pa je bila rojena grofica Attems (E. Castle, Anastasius Grüns Werke I str. XLIX), in tako se je zgodilo, da se je po 11. juliju 1839 tudi prevajalec slovenskih narodnih pesmi tuintam oglasil na gradu svojih sorodnikov (prim. Vraz Děla V 391) ter se seznanil z Vrazovim pokroviteljem. Herzog in Grün sta postala menda nekoliko intimna, ker sve-tuje Herzog v enem pismu Grünu, kako bi lahko osvobodil turnskega podložnika vojaščine (poročilo prof. A. Kašpeta).

¹ Dziela II., 358.

Vraz je potreboval pri takratnih poštnih razmerah za svojo obširno korespondenco na vseh koncih in krajih srednikov in upotrebil tudi odnošaje med Herzogom in Grünom. V konceptu pisma Grünu z dne 24. junija 1846 pravi: »Und somit nehme ich mir die Freiheit, . . . (die beiliegenden Volkslieder aus Steiermark und Kärnthen) noch heute nach W. Landsberg an Verwalter Herzog zu senden, da ich erfahren habe, dass E. H. in ein Paar Tagen nach Wien reisen und daher Wind. Landsberg passieren werden« (Děla V 391). Zbirko, katero vrača Grün Vrazu s pismom z dne 25. XII. 1846 (ČZN VII 220), je dobil torej pač preko Herzoga. Sličen vzrok je povzročil tudi sledeče Herzogovo pismo Grünu:

»Euer Hochgeboren!

Herr Vraz, der Literat in Agram, sandte mir das zuliegende Buch zur Zustellung. Da ich vernahm, daß Euer Hochgeboren sich nicht auf den Gütern befinden, säumte ich nicht das Buch in anderer Richtung an Hochdero Adresse zu befördern.

Mit aller Hochachtung bin ich Euer Hochgeboren

ergebenster Diener

W. Landsberg den 18. May 1847.

Herzog.«

(Po prepisu prof. A. Kaspretja).

V konceptu pisma Grünu z dne 9. V. 1847 pravi Vraz: »Sie werden . . . (die von Kukuljević übersetzten zwei von Ihren Gedichten) in dem IV. Theile seiner Werke, die ich Ihnen v. J. versprochen und jetzt sende, . . . finden« (Děla V 395). Knjiga, ki jo pošilja Herzog Grünu s pismom z dne 18. V. 1847, so bila torej pač Kukuljevičeva Različita dela IV (Zagreb 1847).

Dr. Fr. Kidrič.

Bibliografija Vrazovih spisov in korespondenc.

Dne 25. junija t. l. sem dobil poziv, da sestavim za že tiskajočo se Vrazovo številko »Časopisa za zgodovino in narodopisje« v teku 14 dni »bibliografijo 1. Vrazovih spisov, 2. spisov o Vrazu«. Toda gradivo je tako naraslo, da priobčujem za sedaj le prvo skupino; »Literatura o Vrazu«, kjer je vodil pisca namen, da pokaže, kako je raslo in se o raznih prilikah izražalo zanimanje za Vraza, in kake ideje so se porajale v tej zvezi, izide v eni prihodnjih številčk ČZN.

Posebno hvalo sem dolžen že za prvo skupino prijatelju dr. Franju Fancevu, uradniku vseučiliške biblioteke v Zagrebu: stvari, za katere je odgovoren on, so oznamenjene z njegovo šifro (F); tudi uredništvu ČZN, ki mi je pošiljalo korekturne pole ostalih prispevkov Vrazovega zvezka, in kolegu dr. Prijatelju, ki mi je prepustil prepise Vrazovih slovenskih korespondentov, kolikor si jih je bil l. 1902. prepisal (njih uporaba je oznamljena z Ppr): hvala!

Kratice: ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor; JD = Stanko Vraz. Izabrane pjesme... Zagreb 1880; JMK = Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana; LMS = Letopis Matice Slovenske, Ljubljana; ZMS = Zbornik. Na svetlo daje Slovenska Matica v Ljubljani.

* * *

I. Hronološki seznamek Vrazovih tiskov.

(Pri Djulabijah znači rimska številka za enačajem [=] spev, arabska Djulabijo, sicer rimska »dio« »Děl«, arabska stran; »v« znači, da se natisa razlikujeta; naslovi prvih natisov so tiskani *ležeče*, ponatisov *razprostrto*).

A. Tiski za avtorjevega življenja.

Leta 1833., pač o velikih počitnicah, je obljubil Vraz pod vtisom »Gajovih gorečih besed« in Rakovčevega prigovarjanja Rakovču kot designiranemu uredniku »Danice« svojih slovenskih »pesmic nekoliko... poslati«, toda kot strog samokritik proti koncu leta »drobtinice svoje pevčarije pregledajoč« je kmalu spoznal, »kaj je z' obetom svojim prenel bil in si več naložil, kak ramena njegova prenesti moreta«, in da

ga je do te obljube »le premočna in nerazpoloživa ljubav do domovine i narodnosti nagnala« (Rakovcu 31. XII. 1833, Gradja III 259): to pot je pošiljatev v Zagreb izostala.

Na posetu pri čbeličarjih o velikih počitnicah 1834 (Děla V 138, 200) si je utrl Vraz pot do »Čbelice« ter poslal menda kmalu po povratku v Gradec Kastelcu po Smoletu zbirko svojih prvencev s prošnjo, da »nedostatke njegovega piseka popravi alj barem naznani ter vse . . . na poboljšanje nazaj pošlje« (o. c. 145—6). Ker piše okolu 6. VII. 1835 o tej zbirki Kastelcu, da jih najbrž niti Čop niti on ne razume, »ker sam zhe moje lanjske pisma preteplem vezh prav ne rasumim, kaj sem bil pifal« (o. c. 146), je moral poslati Kastelcu po Smoletu svoje prvence že v jeseni 1834, iz česar pa sledi, da ta prva pošiljatev ne more biti istovetna z rokopisom *A* »St. Vrazovih pesmi za Čbelico« iz Kastelčeve zapuščine (prim. Murko, ČZN VII 275—6), ker nosi v rokopisu *A* ena pesem datum 12. IV., druga 25. IV. 1835 (o. c. 280, 281).

Okolu 6. VII. 1835 je poslal Vraz Kastelcu 6 narodnih pesmi ter ga prosil, te pesmi »s oglasom vred v' zhbelizo postaviti« (Děla V 146). To bi moglo biti onih 6 narodnih pesmi s številkami II., III., V., VII., X. in XI., ki se nahajajo po Murkovem sporočilu na drugem lističu rokopisa *A* (ČZN VII 276), gotovo pa to ni, ker je poslal Vraz Kastelcu v celem 12 narodnih pesmi (Vraz Kastelcu okolu 2. IV. 1837, 1. c.). »Oglas« sam pa gotovo ni bila »Vrazova pesen, speta v duhu narodnih pesni«, kakor zaključuje Murko (o. c. 274), ampak je treba razumeti besedo »oglas« slično, kakor jo je rabil Vraz 26. listopada 1834 v pismu Gaju (Gradja VI 307): gre za oglas narodnih pesmi; Vraz je poslal Kastelcu pač nekaj takega, kar je priobčil istodobno v predgovoru Šamperlovega Nauka v peldah (prim. tudi Prijatelj, ČZN VII 147).

Izgleda, da je Kastelic vsled ponovnega Vrazovega urgiranja (Děla V 146) v drugi polovici l. 1835. Vrazovo prošnjo uslišal in mu prvence res vrnil. Vsekakor je poslal Vraz na to po nekem Ahčinu zopet Kastelcu zbirko pesmi, in rokopis *A* »St. Vrazovih pesmi za Čbelico«, ki ga priobčuje sedaj Murko (o. c. 277—80), more biti le del te pošiljatve. Ker govori Vraz v pismu Kastelcu okolu 6. VII. 1835 samo o po-

šiljatvi po Smoletu (Děla 145), je moral dobiti Ahčin misijo po postanku tega koncepta, vsekakor pa je bil Šamperl († 21. VIII. 1836) takrat še živ (prim. Vraz Kastelcu ČZN VII 276). Mogoče je bil Ahčin Vrazov kolega in je odnesel zbirko seboj, ko je šel l. 1835. kje na koncu julija ali začetku avgusta na velike počitnice ...

Med tem si je utrjal Vraz zveze z zagrebškim literarnim toriščem, kjer je bila začela svetiti z novim letom 1835 Gajeva »Danica«. Bilo je pač o velikih počitnicah 1835, ko je obljubil Gaju »medju desetimi pësmami kranjskimi jedno po obšcem illyrskom spisati« (Gaju 11. X. 1835, Gradja VI 309) in mu izročil kot sad tega svojega ilirstva »Stano i Marka«. A čim nestrpneje je pričakoval novega roja »Čbelice«, za katerega je bil določil Kastelic, kakor kažejo njegovi popravki v rokopisu (prim. ČZN VII 277—80), pač tudi Vrazove prvence, tem radostneje je pozdravil vest, da sta izšla v »Danici« »Stana i Marko«. Posledica te radosti je bila, da je Vraz vsebino Gaju dane obljube obrnil in mu obljubil 2. oktobra 1835 »medju desetim illyrskim samo jednu Kranjsku«. V dokaz svojega obrata mu je poslal objednem dva izvirna soneta in prevod ene novogrške narodne pesmi, a dočim je takrat pripomnil: »Nemoj toga još metnuti (u Danicu), da još volim bolj spogladiti« (Gradja VI 309), je sledila 25. oktobra balada »Grob« že brez take opombe (o. c. 310).

Leta 1836. je nameraval izdati Vraz prvo stotino narodnih pesmi, menda pri J. L. Greinerju v Gradcu, »nu pobratim Gaj, kojemu svoju namëru saobći, nuka ga, da još nekoliko vrëmena š njimi pričeká, i pri tom ga zaveza jih u Zagrebu vandati, budući mu obeća u svojoj tiskarni štatpati, o kojoj jurve tada bi uvëren natoliko, da bude dobiti privoljenje kraljevsko ju podnignuti. Poslë toga bi odmah u istom mëstu (Zagrebu) nadjeni založnik« (Vraz Korytku 28. VII. 1838, ČZN VII 227). Zato pa se je oglasil istega leta s prvim svojim slovenskim tiskom, 15. decembra pa poslal Ivanu Mažuraniću kot uredniku »Danice« pod naslovom »S*****ci« prvi zametek »uprav zagradjenih« »Djulabij« (Gradja I [1897] 243—4), proseč ga, »da jih makar nekoliko štogod se mu varstniih čini — u tekući tečaj Danice metne, ma dostoji prie jih prozorno pro-

šteti i šta mu nije sa rukom izašlo svesardno izpraviti« (o. c. 244). Toda — pošiljatev je ostala v urednikovi miznici. V tej dobi je moral poslati za »Danico« še tudi marsikaj drugega, in ko je zaman pričakoval, da prinese »Danica« zopet kak glas njegove ilirske Muze, je pisal dne 15. VI. 1837 s težko prikrito bolestjo Gaju: »I moja volja (ostane) ista, Vas, kanoti brate u naprédak ljubiti. Jedino knjige i pēsni, koje Vam dosad zaludu pošilao jesam, tersit ču se polag mogućnosti štediti« (Gradja VI 316). In Vraz, ki je bil l. 1836. svojo preobrnjeno obljubo Gaju v tretjič spremenil ter nehal pisati »medju desēt- tim ilyrskim jednu Kranjsku« a pisal samo ilirske (prim. Prešernu 19. XI. 1837, Dēla V 163), se je spomnil v dobi tihe jeze nad Zagrebčani, ki že nad leto dni njegovim plodovom v »Danici« niso dovolili prostora, zopet svojih slovenskih prvencev: začel se je briniti za slovenskega »Metuljčka« (Muršču 24. IV. 1837, Dēla V 159), ki sta ga nameravala poslati z Miklošičem koj po prihodu Prešernovih prispevkov v cenzuro (Prešernu 2. IV. 1837, o. c. 156), objednem pa popravljati stvari, ki jih je bil po Ahčinu poslal za »Čbelico« (Kastelcu ČZN VII 276), in snovati zopet slovenske literarne načrte (Prešernu 2. IV. 1837, Dēla V 157—8). Med 16. in 26. III. 1837 je javil Prešernu, da bi mu rad poslal nekoliko balad, če bi jih mogel spraviti v »Illyrisches Blatt« (Zvon XXX 497), s pismom z dne 2. IV. 1837 mu je poslal balado »Drvar«, ki je bila namenjena menda samo v presojo prijatelju, in pa polučetrtnski list s štirimi prispevki za »Čbelico« (Dēla V 158). Ta list je istoveten z rokopisom B »St. Vrazovih pesmi za Čbelico« (Murko ČZN VII 275). Postopal je Vraz prav diplomatično: Kastelcu je pisal, da »če (po Ahčinu poslani pesmi) še niso pod tiskom, naj jih nadomesti v predstoječi obliki« (o. c. 276), v pismu Prešernu pa je pod črto dostavil: »Ali bi jih ne mogel spraviti v Illyrisches Blatt, z opombo, da so vzete iz V. zvezka Zhbelize?« (prim. Zvon XXX 497). S takimi opombami je dregal prejšnje leto Prešeren oklevajočega Kastelca.

Toda Vrazova »spreobrnitev« ni trajala dolgo. Junija 1837 mu je javil Prešeren, da v »Illyrisches Blatt« njegovih prispevkov ni mogel spraviti, ker so za njegove čitatelje prenerazumljivi (LMS 1877, 158), iz Prešernovega pisma z dne 5. VII.

1837 je zvedel, da »Čbelica«, ki bi bila pač prinesla tudi njegove pesmi, najbrž ne izfrči več (o. c. 161), a v »Danici« z dne 2. IX. 1837 je po dveletnem prestanku zopet našel svoje ime: začele so izhajati »Djulabije«, ki so ga kmalu razglasile kot enega prvih pesnikov med Ilirci. »Metuljček« je zadremal, »Čbelici« poslane pesmi je imenoval Vraz že 19. XI. 1837 »Opera posthuma« (Prešernu, Dĕla V 163) in začel iskati izgovorov za svoj prestop...

To je eden izmed činiteljev, ki so povzročili, da izgleda hronološki seznamek Vrazovih tiskov drugače, nego si današnja Slovenija želi:

1835. Stana i Marko. Danica. Tečaj I., br. 36. (z dne 12. IX.) str. 241—2 = II (Glasi) 52—5 (v). Prvotni Vrazov zapis je za Danico Gaj ali kdo drugi tako predelal, da jo je našel Vraz »gladko kao pil doveršen arcatom umnog mojstra« (Gradja VI 310). Ali se je prvotni Vrazov zapis ohranil?

1836. Predgovor (str. III—VII) in *Pridavek (o sbiranju narodnih pesmi* str. VIII—XII), podpisan z »Jakob Zerovzhan« in datiran z dne 24. VI. 1836: Navuk v peldah. Lepe sgodbe in koriftne povĕsti sa otroke od P. Ilga Jaisa. Po predĕlani, popravljeni in pomnošeni Buchfelnarjevi sdazhi s nĕmfhkega poslovenil Janes Dragótin Shamperl. V Gradzi v salogi F. Ferstlnove [J. L. Greiner] knigarnje 1836. XII + 99 str. 8°. Ker je »poflovenitelj na frĕd dĕla sbolenel«, »saloshnik pak f sdanjem Turfko filo delal«, je zapadla Vraza tudi zadnja pila in korektura (Predgovor VII). Knjiga je izšla v prvi tretjini avgusta (gl. oglas v »Steyerm. Intelligenzblattu zur Graetzer Zeitung« z dne 9. VIII. 1836, str. 582).

1837. (Narodne pesmi štajerskih Slovencev: 1. Slovo; 2. Nevesta; 3. Tri hĕcere). Steierm. Zeitschrift. Red. von G. F. Schreiner, Albert v. Muchar, C. G. Rit. v. Leitner, A. Schrötter. Neue Folge. IV (Graetz 1837) I. Heft 1—8 pod črto. 1 = Štrekelj, SNP II štev. 4255, 3785, 2843, 3582, 4028; 2 = Štrekelj, SNP I štev. 104; 3 = Štrekelj, SNP I 209. — Da je priredil za te Schulheimove prevode »Volkslieder der steiermärkischen Wenden« slovenske tekste za tisk Vraz,

sledi iz Vrazovega pisma Korytku z dne 28. VII. 1838, kjer razlaga »uzroke, zašto dosada ništa od svoje sbirke nar. pės. izvan triuh u němački štajerski časopis postavljenih komadah na běli svět izveo ni« (ČZN VII 228). Pesmi so izšle po 1. VIII. 1837, ker javi tega dne Vraz Prešernu, da izidejo originali s Schulheimovimi prevodi »v prihodnjem zvezku Časopisa« (ČZN VII 217).

Djulabije (1—3). Zlomci [Fragmente]. Danica III 36 (2. IX.) 145. — 1 = I 1 (v); 2 = I 2 (v); 3 = I 17 (v).

Djulabie (4—6). Zlomci. Danica III 38 (16. IX.) 152. — 4 = I 18 (v); 5 = I 19 (v); 6 = I 20 (v).

Djulabie (7—12). Zlomci. Danica III 41 (7. X.) 165. — 7 = I 21 (v); 8 = I 22 (v); 9 = I 23 (v); 10 = I 24 (v); 11 = I 25 (v); 12 = I 26 (v). 10—12 v prvotnem Rakovcu poslanem zapisu: Šrepel, Gradja III (1901) 263.

Molba. Danica III 45 (4. XI.) 181 = Rok i staza, II (Gusle) 31—3 (čisto predelana). Vrazov zapis, kakor je poslal pesem Danici: Šrepel, Gradja III (1901) 262—3.

Odgovor bratji, što žele, da pčvam davorie. Danica III 48 (26. XI.) 193 = III 106 (v). Vrazov zapis, kakor je poslal pesem Danici: Šrepel, Gradja III (1901) 266—7.

Djulabie (13—6). Danica 51 (16. XII.) 205. — 13 = I 30 (v); 14 = I 31 (v); 15 = I 34 (v); 16 = I 40 (v). Prvotni Vrazov zapis, kakor je poslal te Djulabije Danici: Šrepel, Gradja III (1903) 267—8.

1838. *Notizen zur slavischen Literatur.* Der Aufmerksame. Redig. v. A. J. Polsterer. Graz. XXVII 40 (3. IV.). Da je ta članek Vrazov, sledi iz Vrazovega pisma Gaju 30. VI. 1838: »Ja bih zimus za okušati naših Slovencev mněnje gledeć pravopisa, kratak sastavak o stanju Slavenstva u obće i južnog Slavenstva ili Ilirstva u posebice, u naš predelni list [Aufmerksamer] postavio, kojemu skoro posle toga t. j. na blaga našeg sv. Cara i

¹ Dne 23. IV. 1838 piše Slomšek Vrazu: „Die zu rühmliche Erwägung meiner Verdienste, welche durch Ihre Feder in die Agramer Nationalzeitung kam, habe ich nicht verdient“ (IMK XIX 92). Kakęga takega spisa nisem mogel najti.

kralja pësan ilirskim domorodcem Davorinom Tarstenjakom s našim pravopisom i u gornjim podnarëčju složena slëdjaše« (Gradja VI 320—1). Sledi dalje, da himna »Na den rojstva... Ferdinanda I«, ki jo je prinesel »Der Aufmerksame« v 47. šte. z dne 19. VI. 1838 ni Vrazova, kakor sem sklepal v »Zborniku u slavu Vatroslava Jagića« 657, ampak Trstenjakova.

Djulabije (17—22). Danica IV 35 (1. IX.) 137. — 17 = II 5 (v); 18 = I 32 (v); 19 = I 33; 20 = I 37; 21 = I 63 (v).

Visokovrednemi Gospodi Antoni Stranjšaki na den služenja nove meše per Mali Nedeli. (2. IX. 1838. Zagreb. Gajeva tiskarna. 1 listič.) Prim. ponatis: J. Pajk, Kres III (1883) 42—3. Pajk je dobil original l. 1881. od Stranjšaka. Radi avtorstva prim. tudi v ZMS II (1900) 206 pismo Vraza Cafu z dne 20. VIII. 1838: »Ovdë se za dan jegovog (= Stranjšakovog) misovanja prilična pësan pečata. Ma toga nesmë nitkoj znati. Pst! pst! nemoj me izdati.«

Djulabije (23—5). Danica IV 36 (8. IX.) 141. — 23 = I 57 (v); 24 = I 35 (v); 25 = I 36 (v).

Djulabie (26—8). Danica IV 46 (17. XI.) 181. — 26 = I 28 (v); 27 = I 29 (v); 28 = I 61 (v).

(Prevod:) *Rassudak najnoviuh plodovah slovesnosti Ilirske. Od Ĵ. P. Šafařika.* Danica IV 51 (22. XII.) 201—2; IV 52 (29. XII.) 208; V 1 (5. II. 1839). Na koncu članka in v kazalu je povedano, da je rokopis iz češčine v hrvaščino prevedel St(anko) Vr(az); prim. tudi Dëla V 182.

1839. (*Narodne pesmi štajerskih Slovencev*;) 1. *Romanca* (= Štrekelj, SNP I 951; 2. *Balada. Ljubesna.* (= Štrekelj, SNP I 774 II). Steiermärkische Zeitschrift... Neue Folge IV, Heft II 1—4 pod črto. Zvezek je izšel kje v prvi polovici 1839, ker ima tudi »Uibersicht der meteorologischen Verhältnisse im zweiten Semester des Jahres 1838.« Vse kaže, da je poslal Vraz te pesmi na Schulheimovo prošnjo z dne 15. I. 1839: »Um des Himmels Willen, schicken Sie mir doch abermals welche von Ihren slovenischen Volkslie-

dern, damit ich selbe deutsch bearbeiten kann« (Děla V str. XIX).

Vénac I. Zima. Danica V 6 (9. II.) 21—2 = III 72—4.

Vénac II. Prolétje. Danica V 7 (16. II.) 25—6 = III 75—8.

Djulabije (29—31). Danica V 10 (9. III.) 37 — 29 = I 96; 30 = I 97 (v); 31 = I 98.

Djulabije (32—4). Danica V 11 (16. III.) 40 — 32 = I 99 (v); 33 = I 100 (v); 34 = I 101.

Hvala nj. c. visosti nadvojvodi Joanu, vitezmu slatega runa; velikemu križniku vojn. mar. Teresianjskega reda; vitezmu c. austr. Leopoldskega ino kr. Würtemberskega reda vojničkih zasluženj, te vitezmu saskega reda Rauten-Krone; feldmaršalu, generaldirektoru ženiskih ino fortifikacijskih korov, inženirske ino novoméstne vojnič. škole; lastniku dragonskega regimenta č. 1. itd. itd. itd. zapeta na den XX. januarja kakti na spomin rojstva ino posvečena na den XXIV. junia kakti na spomin godovna N. C. Visosti s ponizne podanosti od murskih ino dravskih Slovincov. V Zagrebi. Iz k. p. ilir. nar. tiskarne dra. Ljudevita Gaja. 1839. 8°. 14 str. Prim. Simonič, Slov. bibliografija, 574—5. Nahaja se: v knjižnici graškega Joannea (Macun, Knjiž. zgodovina Slov. Štajerja 95); v zagrebški vseuč. knjižnici (F); v bogosl. knjižnici v Mariboru (Flegerič, Orm. Spomini, izd. J. Geršak, 104); v lic. knjižnici v Ljubljani in v priv. knjižnici prof. dr. J. Šlebingerja (Šleb. poročilo). Pesem je nastala po vsej priliki sicer že pred 20. IV. 1838 (prim. Muršec Vrazu 20. IV. 1838, ZMS VII [1905] 135, in Macun, l. c.), v tisku je izšla pač okolu 24. VI. 1839, kakor kaže naslov.

Književni oglas (tiskajočega se dela:) Narodne pjesni ilirske, sakupljene po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj, i zapadnoj strani ugarske. Danica V 26 (29. VI.) 103—4. Oglas je datiran z 15. VI. 1839.

Narodne pjesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske. Skupio in na svēt izdao —. Razdělak I. U Zagrebu.

K. p. ilir. nar. tiskarna dra. Ljudevita Gaja. 1839. 8°. XXVI + 204 str. Knjiga je šla pod tisk »ovih danah« pred 15. I. 1839 (Děla V 187), z 11. polo se je radi sitnosti s cenzuro tisk za nekaj časa ustavil (Děla V 188), iziti bi bila morala knjiga menda sredi julija (prim. Vrazov »Književni oglas«, Danica V 26), izšla pa je še le sredi avgusta i. l. (prim. Vrazovo »Književno objavljenje«, Novine V 71).

Književno objavljenje (»jurve dotištenih« Narodnih pesni ilirskih). Novine (Gajeve, Zagreb) V 70 (31. VIII.) 280 in 72 (7. IX.) 288. — Oglas, ki obsega razven seznamka poverjenikov tudi program nameravanega II. in III. zvezka pesmi ter ostalega narodnega blaga, je datiran v Zagrebu z dne 15. VIII. 1839.

Djulabije (35—39) [God. 1836.]. Danica V 37 (14. IX.) 144. — 35 = I 48; 36 = I 49; 37 = I 50 (v); 38 = I 51 (v) 39 = I 52 (v).

Djulabije (40—42). Danica V 39 (28. IX.) 153. — 40 = I 53 (v); 41 = I 54 (v); 42 = I 55 (v).

1840. *Kolo. Domorodni Mladiči Zagrebački krasnom Spolu na Balu dana 24. Veljače 1840 u građjanskom strělištu obderžavanom.* (Zagreb. Tiskom k. p. ilir. nar. tiskarne dra. Ljudevita Gaja 1840). 1 list. 12° = III 94—5 (v). 1 eks. v zagrebski vseučiliški knjižnici (F).

Knjiženstvo ilirsko (oglas Djulabij). Danica VI 16 (18. IV.) 64. — Oglas je datiran v Zagrebu z 16. IV. 1840.

Djulabie [g. 1837.] Razdělak drugi. (1—6). Danica VI 18 (2. V.) 69—70. — 1 = II 1 (v); 2 = II 2 (v); 3 = II 3 (v); 4 = II 7 (v); 5 = II 10 (v); 6 = II 11 (v).

Djulabie [God. 1837.] Razdělak drugi (7—12). Danica VI 22 (30. V.) 85—6. — 7 = II 12; 8 = II 13 (v); 9 = II 14; 10 = II 15 (v); 11 = II 17 (v); 12 = II 18 (v).

Djulabie [God. 1837.] Razdělak drugi. (13—16). Danica VI 26 (27. VI.) 101. — 13 = II 23 (v); 14 = II 24 (v); 15 = II 25; 16 = II 108 (v).

(Pripomba k Miklošičevi pesmi: Ani P... iz Petrograda). Danica VI 30 (25. VII.) 116.

Književno objavljenje (Djulabij). Danica VI 30 (25. VII.) 120. — Oglas je datiran v Zagrebu z 15. VII. 1840.

Djulabie. Ljubezne ponudbe za Ljubicu od — —

U Zagrebu. Tiskom k. p. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja. 1840. 8°. 172. str. Predgovor »Izjasnjenjam« je datiran v Zagrebu z 29. VI. 1840. — Knjiga je bila tiskana v 700 primerkih (Děla V 293) in je izšla na koncu julija »izpod rukah knjigovezara« (Vraz, Oglas, Danica VI 30 [z dne 25. VII. 1840] str. 120).

Osveta [Balada]. Danica VI 36 (5. IX.) 141—2 = II (Glasi) 48—50.

Svak dan. Danica VI 39 (26. IX.) 153 = II (Glasi) 7—9.

Bělana. Danica VI 48 (28. XI.) 289 = II (Glasi) 13.

Kitica. [Polag rukopisa Kraljodvorskog.] Danica VI 50 (12. XII.) 197, objavljena zopet l. 1845. = IV 19—20. Vraz je poslal prevod Babukiću kot uredniku Danice dne 1. XII. 1840 s prošnjo, da »željio i molio bi, da se još ovoga mēseca metne u Danicu« (Děla V 197). Pod črto je pristavil prevajalec, da je prevel tudi ostale drobne pesmi KR: Ružo, Jagodo, Kukavico, Jeleno, Tico ševo, Zbyhonja, Ostavljeno.

Ilýrské národní písně. Od Fr. L. Čelakovského. (Ponatisi iz NPJ s češkimi prevodi: 1. Marko. 2. Baroda. 3. Kralj Matjas pred peklom. 4. Obisk. 5. Čudna bolezen. 6. Kde se najbolje spavlja. 7. Ljuba z devete deže. 8. Slobodnost. 9. Svět. 10. Mlina ljubezni). ČČM XIV, sv. I. 108—29.

1841. Бачка Вила за год. 1841. Свезакъ првый. Издао на свѣтъ Петаръ Јоаниовићъ. У Новомъ Саду (izšla januarja 1841, gl. Danica VI str. 180):

Bura [obrasac obitelji Slov. u Štajeru] (191—3, v cir.) = II (Glasi) 27—9 (v). — Zraven podp. datum: U Gradcu god. 1836.

Razgovor [polag Poljačkog] Krasnoj gospodični J. A. (199, v cir.) = II (Gusle) 51: Slušat i cělivat (v).

Nepozvani gosti. Balada. Danica VII 7 (13. II.) = II (Glasi) 20—2.

Domorodkam rodoljubivi Mladići prigodom večernje zabave dana 20. veljače god. 1841. Tiskom k p. ilir. narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja u Zagrebu.

- 1 list. 8° = III 95—7 (F); prim. tudi Šrepel, Gradja III [1901] 295. Tiskano tudi v Danici VII 9 (27. II.) 33.
- Sablja i ruha.* Danica VII 11 (13. III.) 41 = II (Glasi) 51—2.
- (*Dopis.*) *Is Ljubljane 28. Travnja (1841.)* Danica VII 19 (8. V.) 75 = V 27—8.
- Književni oglas* (*»Glasov iz Žeravinske dubrave«*). Danica VII 19 (8. V.) 76.
- Vernost tja do groba.* Danica VII 20 (15. V.) 77 = II (Glasi) 30—2: Věra i nevěra (v). — Gaj je vzel pesem iz enega dveh zvezkov »pisanih pėsamah, koja (je Vraz) izručio po zahtěvanju Gaju, te da iz njih izvadi za Danico baladu: „Věrnost tja do groba“ (Děla V 253).
- Dopis prijateljski (V. Babukiću) iz Krajnske.* [Služajno sakašnjeno.] *U Ljubljani 17. Svibnja [Maja] 1841.* Danica VII 25 (19. VI.) 100—1; 26 (26. VI.) 107—8 = V 29—39.
- Dopis prijateljski (V. Babukiću) iz Krajnske. U jesenicah na Gorenskem dana 16. Lipnja 1841.* Danica VII 28 (10. VII.) 115—6 = V 39—41.
- Dopis prijateljski (L. Vukotinoviću) iz Mletačkoga. Na Ravancu u Rezianskom dana 12. Lipnja 1841.* Danica VII 29 (17. VII.) 118—20 = V 42—8.
- Gàrlice* [polag narodne slov. pričice.] *Netjakinji Milici M.* Danica VII 32 (7. VIII.) 129—30 = II (Glasi) 22—7. Pod črto je dodal Vraz opombo: „Izvadjeno iz dělca: »Glasi iz žeravinske dubrave«, koje se jur pod tiskom nalazi.“
- Kratka sreća.* [Is Glasah iz Žeravinske dubrave.] Danica VII 37 (11. IX.) 148 = II (Glasi) 6—7.
- List (Dragojili Štauduar) o teatru u Krapini.* (Dodatek k listu Sreznjevskega posestrimi s dne 6. IX. 1841.) Danica VII 37 (11. IX.) 150—1.
- Rědka stara knjiga.* (*Historia degli vscochi scritta da Minvci arziवेशovo di Zara. Coi progressi di quella gente fino al Anno MDCIII.*) Danica VII 38 (18. IX.) 156.

Glasi iz dubrave žeravinske. Povjestice od Stanka Vrasa. U Zagrebu. Tiskom k. p. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja. 1841. 8°. XIII+152 str.=II (Glasi).

— Posveta (posestrimi Dragojli) je datirana v Ljubljani z dne 24. IV. 1841. Rokopis je poslal Vraz v tisk iz Podčetrtka med 15.—26. VII. 1841 (Vraz Čelakovskemu 15.—26. 1841, Dēla V 270). 14. IX. 1841 je Vraz sicer že prinesel eksemplar Sreznjevskemu (Sreznjevski Hanki, Письма Ханкъ 995), od knjigoveža pa so začeli prihajati »Glasi« še le z 19. X. 1841 (Dēla V 274). Knjiga je izšla v 700 eksemplarih (Dēla V 293).

Angjelii. Polag pēsme: »Trough cloudless skies in silver y sheen« itd. Danica VII 39 (25. IX.) 157. Vraz je poslal ta prevod iz Byrona Babukiću kot uredniku Danice že 1. XII. 1840, toda z opombo, da »draže bi mu bilo, da se metne dojdūce stoprv godine« (Dēla V 197). Dne 13. I. 1841 je poslal Gaju popravek ene vrste (Gradja VI 324).

(*Proglas za gospojinsko društvo*?) — 19. X. 1841 je obljubil Vraz Dragojli »Kratak proglas na ... blagorodne in plemenite ilirske sestre« (Dēla V 274), 10. XI. 1841 pravi, da ji ga je »iz Ilovacah poslao« (o. c. 278), 20. II. 1842 ga je čital (o. c. 283). Ali tiskanega? V Danici in Novinah se nikjer ne omenja; tudi dr. Fancev ga v Zagrebu ni mogel najti. Prim. še Marković, JD XLVIII.

1842. Бачка Вила II:

Lovac (27—8, v cir.) = II (Glasi) 9—10 (v).

*Rok i staza [Romanca] Krasnoj gospod. M**.* (32—3 = II (Gusle) 31—3; prim. 1837: Molba.

Poslanica Gospodinu Janku grofu Draškoviću i pr. na njegov 70. dan rodjenja poklonjena (40—1, v cir.) = III 93—4. — Pesem je poslal Vraz Babukiću kot uredniku Danice 27. X. 1840 s prošnjo: »Molim te lēpo, metni ovu pēsmicu u dojdūci broj [44.] Danice, za da što skorie naš Janko saznade, da ga niti moja slaba Vila bez pēsнице prošla nije. Ako bi već

tko drugi bio svojim umotvorom ugnjezdio se u taj list, to ga molim za oprostjenje, jerbo kod mene sila boga ne moli... (Pod črto:) Pěsan Stanka Vraza metnut je za g. censora, pa se u štampi ima sasvim izostaviti» (Děla V 194). Toda Babukić prošnji ni ustregel. (*Oglas sa Kolo*). Moral je iziti v januarju 1842 kot priloga Danici, ker piše Vraz 25. II. 1842. A. Kaznačiču: »Nadajući se, da imadeš Oglas, koj je uz Danicu pr. m. došo, u ruci, neću ti naměre našega (ča)sopisa na [š]irje razlagati» (Gradja I 246); dr. Fancev ga ni mogel najti. *Književni oglas (tiskajočega se Kola I.)*. Novine 15 (19. II.) 60; 16 (22. II.) 64; 17 (26. II.) 68. — Oglas je datiran v Zagrebu z dne 17. II. 1842 (prvič pomotoma 17. III.), podpisani so izdavavci: Dragotin Rakovac, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović.

Domorodci u slavu gospojam Zagreba grada na večernjoj sabavi 27. Sčnja 1842. 1 list. fol^o (F; prim. Šrepel, Gradja III 296³) = III 97–8 (v).

Gospojam i Gospodičnam na uspomenu pokladnih balovah Zagrebački gradjanski strělci godine 1842. 1 list. fol^o (F) = III 99.

Kolo. Članci sa literaturu, umětnost i narodni šivot. Izdavavci: D. Rakovac, St. Vraz, L. Vukotinović. Knjiga I. [Troškom izdavavcah.] U Zagrebu. Tiskom k. p. ilir. narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja. 1842. 8°. 152 str. — Vrazov oglas »Novih českih knjig« nosi datum: 30. IV. 1842 (150). Knjiga je šla pod tisk menda januarja 1842: do 10. II. je Vraz »veći dio briga, koja njega pripade porad Kola, svalio s ledjah« in je bil »prvi tabak već tišten« (Děla V 281). Knjiga se je tiskala v 700 eksemplarih (Děla V 343), je izšla v prvi polovici maja (prim. Děla V 292) ter obsega iz Vrazovega peresa:

a) (*Uvod in opazka k »Obrazu slovénskoga narěčja u Koruškoj. Od Urbana Ĵarnika.**) Uvod: str. 41–2, opazka pod črto na straneh 43–57 = V 79–81.

b) *Starinski dělhi list od god. 1585. Od St(anka) Vr(asa) i Lj(udevita) V(ukotinovića)*. 89–94.

c) *Narodne pisme u Slavonii (ocena prvega zveska Topalovičevih Tamburašev ilirskih)*. 124—8=V 81—9.

d) *Kratke nove književne vėsti*. 147—50.

Književni Oglas (tiskajočega se Kola II). Novine VIII 53 (2. VII.) 212. Oglas je datiran v Zagrebu z 24. VI. 1842, podpisani: Rakovac, Vraz, Vukotinović.

Kolo II. (gl. Kolo I). 124 str. — Knjiga se je začela tiskati v začetku junija (Děla V 303), je izšla menda v početku oktobra (prim. Děla V 315) ter obsega iz Vrazovega peresa:

a) (Prevod:) *Štajerska za vrėme nėmačkih i magjarskih bojevah* [god. 890—1112] od Antuna Krempla, župnika kod Male Nedle na Malem Štajeru. 47—70. (Opombe) na str. 47. in 50. so Vrazove (prim. Kolo III 1).

b) (Prevod:) *Ruska i poljska literatura* (Petra Dubrowskega). 91—8.

c) *Česka i ilirska literatura* (1842). 99—106.

Miško Ĵurišić ilirski novinonoša na koncu g. 1842. [Pjesma sa jedan muški glas, sa sprovođenjem sveke od škudah in cvancikah.] 8°. Prim. Šrepel, Gradja III 317 = II (Gusle) 122—3.

1843. »Kad Vas vidim, liepe mile!« V knjižici: Slava lepote. Uspomenica za godinu 1843. U Zagrebu(a). Tiskom kr. p. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja (b). Domorodkinjam od gradjanskoga strėlačkoga društva na svom balu 23. Veljače 1843 obdaržanon (c), str. 17. (Prim. Šrepel, Gradja III 197, 301) = III 98. — Prim. tudi L. Pesjakova, Zvon VI (1886) 681: tam je natisnjena ista pesem, kakor jo je izročil Vraz »Vekoslavi« po nekem balu na Rogaški Slatini.

Dwa groba. Дaнница — Jutrzenka. Годъ II, Часть (= kvartal) I. (Zvezek II. = februar) str. 130 = Vraz, NPJ 123. — Vir ni označen, a narodna pesem je vzeta brezdvomno iz Vrazove zbirke.

Novosti srbo-ilirskoj literatury. [Izvečenje iz pišma g. Vrasa kь redктору Dennicy izъ Zagreba 1—go

Aprēla 1843. g. (cir). Данница — Jutrzenka. Годъ II, часть (= kvartal) II. (Zvezek 4. = april) str. 86—7. Na str. 87—8 sledi isto v poljskem jeziku.

Obosrēnie literatury juŹnychъ Slovjanzъ za 1842 (cir). o. c. G. II., č. III., (zv. 7. = julij) str. 20—51. Sporedno tudi v poljskem jeziku. Članek je datiran v Zagrebu z dne 12/24 VII. 1842.

Izvēlēnie izъ pišma g. Vraza kъ red. Den. is Kro-acii. [Zagreb 24. Źulja, 1843]. o. c. str. 78—9. Pod črto isto v poljskem jeziku.

Штаерскіа [Штирійскіа] пѣсни. [Изъ сборника г. Ст. Враза]. o. c. (Zvezek 8=avgust). Str. 119—20. — 1 = Junak Dunaj plava, Vraz NPJ 97. 2 = Ljubi konja jaše, Vraz NPJ 99—100. Pod črto je ruski in poljski prevod v nevezani besedi.

Jagode. Rukopis Kralodvorský... V Praze 1843.

1844. Kolo III. (gl. Kolo I 1842). *1843. 140 str.* — Knjiga je šla pod tisk menda že na koncu 1842 ali začetku 1843 (prim. Dēla V 322), izšla pa »poslē mnogih zaprēkah« še le v začetku februarja 1844 (gl. KnjiŹevni oglas z dne 2. II. 1844, Novine X 24 [22. III. 1844] 96) ter obsega iz Vrazovega peresa:

a) (*Prevod:*) *Štajērska od g. 800—1122. Iz dogodivštine Štajera od Antuna Krempla...* [Konac] str. 1—23, z prevajalčevimi *opombami* pod črto na str. 1, 13, 19 ter prevodom Krempljeve pesmi (*Cirkvenjaku* = Krempel, Dogodivšine III—2).

b) *Nar. pēsmе Hārvatah.* 32—49 = V 89—4.

c) (*Narodne hrvaške pesmi. Teksti.*) 35—49.

d) (*Prevod:*) *Literatura češka od god 1841.* [*Dopis K. Ź. Erbena St. Vrazu.*] 98—107.

e) (*Prevod:*) *Literatura ruska za god. 1841.* [*Dopis prof. P. Dubrovskoga St. Vrazu.*] 108—114, s prevajalčevimi *opombami* na str. 108, 109—10.

f) (*Prevod:*) *Najnovije vēsti o literaturi ruskoj i poljskoj.* [*Islomak iz pišma g. P. Dubrovskoga*] 114—6.

g) *Literatura južnih Slavenah a) knjiženstvo Slove-
nacah* (1841—3). 117—23. b) *Knjiženstvo Hãrvatah.*
[*Produženje*] (vidi Kolo II 103).

k) *Inostrana literatura.* 127—8.

i) *Q. Horatius Flaccus.* 136—7 = V 94—6.

j) *Sud o slogu.* 137—8 = V 96—8.

k) *Najnovie knjige, što su izašle.* 140.

(*Djulabija.*) Danica X 11 (16. III.) 41: geslo pod naslovom
= II 16 (v).

Dopis iz Zagreba (cir.). Подунавка. Додатакъ къ сръб-
скимъ новинама. Учред. Милошъ Поповићъ. Нови
Садъ. бр. 11—13 (11 = 23., 18 = 30. III. in 24. III. =
5. IV.) 44, 47, 52 (F).

»Kad vas vidim, lèpe mile!« Danica X 14 (6. IV.) 53:
geslo pod naslovom, prvi dve kitici; prim. isti naslov
pod letom 1843.

Književni oglas (dotiskanega Kola III). Novine X 24
(22. III.) 96; 25 (27. III.) 100; 26 (30. III.) 104. —
Oglas je datiran v Zagrebu z dne 2. II. 1844 in nosi
podpise: Dr. Rakovac, St. Vraz, Lj. Vukotinović. Prim.
Děla V 337.

Iskra ... izdao Ivan Havliček. U Zagrebu. 1844:

Pësme ostavljenoga. God. 1838. 74—85 = Djulabije III
1—34, 1, 2, 8, 11, 12, 14, 18, 21 (v). *Put u gornje
strane. Izvadak iz listovah na gospodju Drag. Št.*
— *rodj. Kr čevu.* (127. 50). Podpis: U Novom-
mestu dana 4. Travnja 1841 = V 58—78. — Knjiga je
je izšla sredi aprila 1844 (Prim. književni oglas, Novine
X 31 [17. IV. 1844] 123).

Ze Štjrska. [*Wýjimek z dopisu přátelského K. ěaromirovi (Erbenu) dne 16. dubna t. r. (1844).*] Kwěty.
Národní zábavník pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezaky.
(Red. J. Pospíšil). XI 59 (17. V.) 235—6; 60 (18.
V.) 241 = V 344—53 (razen zadnjih dveh odstavkov.)

Dioba světa. [*Slobodno polag Šilera.*] Danica X 35
(31. VIII.) 137 = II (Gusle) 57—8. (Macun se je torej
zmotil ko je v Knjiž. zgodovini Slov. Štajerja 108
trdil, da „v Danici 1. 1844. str. 137 natisnjeni prevod

Šillerove p. »Theilung der Erde« v Matičnem izdanju tudi neje našel mesta).“

Literatura jihoslovanská. Ohlášení (Gusel i tambure.)

Kwěty XI 139 (19. XI.) 556. — Oglas je datiran v Zagrebu z dne 1. XI. 1844. Oglas je poslal Vraz Erbenu 3. XI. 1844 s prošnjo, da »ga prevede na češki, pa da ga uloži u Kwěty i Wčelu« (Děla V 357–8).

Ze Záhřebu. [Literatura. Štyrská matice. Umělci. Z přátelského dopisu (Erbenu 3. XI. 1844).] Kwěty XI 143 (28. XI.) 571–2. — Sub »NB« je pisal Vraz Erbenu: »Olovkom naznačeno město můžete metnut u ,Kwěty« (Děla V 359).

Književni oglas (Gusel i tambure). Novine X 97 (4. XII.) 388; 98 (7. XII.) 392; 100 (14. XII.) 400. — Oglas je datiran v Zagrebu z 1. XII. 1844 in je izšel naslednjega leta tudi v Zori Dalmatinski II 8 (7. II.) 56 = II (Gusle) 143–4.

(*Oglas.*) *Gusle i tambure.* Novice 52 (25. XII.) 208.

Dopis iz Zagreba Подунавка бр. 41–2 (7 = 19 in 13 = 25. VIII.) 163, 167.

[*Wjstach z dopisu p. Stanka Vraza k panu Zapovi.*]

Ode dne 20. Dubna 1844. ČČM XVIII 4 str. 621–8.

1845. *Sestrica [Romanca].* Danica XI 6 (8. II.) 21–2 = II (Gusle) 65–7.

Piesni Stanka Vraza. Izvadjenje iz novog njegovog dēlca »Gusla i Tambura«. (1.) *Udaljenoj* (= II 29). (2.) *Sestrica* (= II 65–7). Zora Dalmatinska. (Ur. J. A. Kaznačich). U Zadru. II 7 (17. II.) 49–50. — Vraz je poslal ti in sledeče v Zori tiskane pesmi uredniku Kaznačiču 24. I. 1845 (Gradja I 248).

Knjizevni oglas. (Gusel i tambure). Zora Dalmatinska II 8 (17. II.) 56 = Književni oglas v Danici 1844. — Vraz ga je poslal J. Kaznačiču 24. I. 1845 z naročilom: »Molim te zajedno, izvoli čitav priložen oglas metnut u svoj list, ili, ako se ti to neuzvidi dobro, a ti ga prikrati ali prikroji na svoju ruku kako ti drago. Rok, do kojeg se prima predplata, odgodi na 20. d. m.« (Gradja I 249).

Soneti: 1. Miriteljica (= III 39). *2. Krèpost* (= III 41).
3. Sila lèposti (= III 42). *4. Carica* (= III 43). Danica
 XI 9 (1. III.) 33—4.

*Piesni Stanka Vraza. Izvadjene iz novog njegovog
 delca »Gusla i tambura«. Sirotica. Zora Dalmatinska*
 II 9 (3. III.) 65 = II 36—7. Gl. opombo zgoraj k istemu
 nadpisu!

Soneti: 5. Danica (= III 44). *6. Muči* (= III 45). *7. Po-
 gled (iz Kollárja* = III 46). *8. Moja sreća* (= III 36).
 Danica XI 10 (8. III.) 37—8.

*Piesni Stanka Vraza. Izvadjane iz novog njegovog
 delca »Gusla i tambura«. Hajduk i Vesir. Zora*
Dalmatinska II 10 (10. III.) 74 = II 76—80.

Soneti: 9. Lèkar (= III —). *10. Molitva* (= III 49). *11.*
Amanet (iz Uhlenda = III 33). *12. Čija je krivnja*
 (= III 40). Danica XI 11 (15. III.) 41—42.

*Piesni Stanka Vraza. Izvadjenje iz novog njegovog
 delca »Gusla i tambura«. Usrok.* (= II 26—7). *Život*
i duša. (= II 55). Zora Dalmatinska. II 23 (9. VI.)
 177—8.

(Djulabija). Danica XI 24 (14. VI.) 92: geslo pod na-
 slovom = II 124 (2. kitica).

»Ze Slowan ilirskijch«. [Z dopisu p. Stanka Vraza.]
 Kwěty XII 79 (3. VII.) 315.

(Djulabija). Danica XI 29 (19. VII.) 113 = I 36 (prve
 izdaje).

Gusle i tambura. Različite pjesni od Stanka Vraza.
Knjiga prava. Zlatni Prag. Unar. českoy tiskarni
řar. Pospišila. 1845. Mala 8°. XX + 188 str. = Děla
II. Vraz je poslal rukopis 1. IV. 1845 Šafaříku v Prago s
prošnjo, da ga izroči Erbenu (Děla V 362), izšla je knjiga
v drugi polovici septembra (prim. prvi oglas, Kwěty XII
113 [20. IX.] 452, in pa Děla V 377). Gledè števila
primerkov je pisal Vraz Erbenu 2. IV. 1845: »Ako
bude trebalo za Česku 100 komadah . . . , neka se tiska
1000 kom., ako manje, onda 700—800 kom.« (Děla V
363).

(*Djulabija*). Danica XI 49 (6. XII.) 193 = III 30 (2. kitica).

Ilirskij preklad drobnijch pisni Kralodvorskeho rukopisu. 1. *Kitica* (= IV 19–20. 2. *Ruža* (= IV 15). 3. *Žagoda* (= II [Gusle] 40–1; tudi tukaj se je zmotil Macun [Knjiž. zgodovina Slov. Štajerja 108], ko je trdil, da ta prevod v Dilih ni natisnjen). 4. *Kukavica* (= IV 17). 5. *Ostavljena* (= IV 18). 6. *Tica ševa* (= IV 16). 7. *Zbygonj* (= IV 10–14). 8. *Želen*. ČČM XIX 4 str. 586–95.

1846. *Soneti: I (Ljubav = III 19). II (Srdce = III 20). III (Evo ti je! = III 21). IV (Kasna = III 22). V (Preobraženje = III 23). VI (Čar = III 24). VII (Duga = III 25). VIII (Sunce i zviesde, iz Prešerna = III 26). IX (Odziv = III 27). X (Ženstvo). XI (Sanak = III 29). XII (Blaženstvo = III 30). XIII (Struk = III 31). XIV (Odluka = III 32). XV (Hilo te Hilo! = III 34). XVI (Svrha, iz Kollárja = III 35).* Iskra 1846, str. 53–72. — Knjiga je izšla na koncu januarja 1846 (prim. Književni Oglas, Novine XII 8 (28. I. 1846) 36. (Sonet »O ljubavi, varko sladkomila!« = 35, 1. kitica). Danica XII 4 (24. I.) 13: geslo pod naslovom. — Prim. prejšnjo točko štev. XV, od koder je vzeto!

Na osamdeseti dan narodjenja... Ivana Krizmanića... Od strane štovaocah pobožne starinske krčposti dne 2. Lipnja 1846. Danica XII 23 (6. VI.) 89 = Dēla III 105.

Ze Záhřebu (poročilo o jugosl. literaturi na koncu 1845 in začetku 1846). Kwěty XIII 70 (13. VI.) 281–2. *Misli o knjiženstvu [iz pisma S. V—a ednom prijatelju.]* (cir.) Сербскій Лѣтописъ за год. 1846. Часть перва. Год. XX. кн. 72 (У Будѣму. Учр. Др. I. Субботичъ) 131–7.

1847. *Književna vĕst. (Oznanilo Njegoševe »Luče mikrokozma« in »Vienca gorskega«).* Danica XIII 20 (15. V.) 82, z datumom 19. V. 1847.

Kolo (gl. Kolo I 1840). *Urednik: Stanko Vraš.* *Knjiga IV.* [Troškom nar. Matice Ilirske.] U Zagrebu.

Tiskom k. p. narodne tiskarnice dra. Ljudevita Gaja. 1847. 8°. 98 str. — Za IV. knjigo »Kola« so bili 1. aprila 1844 »članci večinom več skupljeni« (Děla V 343), izšla je pod okriljem novega založništva na koncu maja 1847 (prim. oglas v Novinah XIII 43 [29. V. 1847] 172) ter obsega iz Vrazovega peresa:

- a) (*Opombe*) str. 3, 9, 18, 57, 67, 68 (pod črto).
- b) *Narodne pèsme bugarske.* 37–56.
- c) (*Prevod članka:*) *Kratak pregled literature poljske do najnovie doba. Od K. Vl. Zapa.* 57–69.
- d) (*Dodatek uredništva k*) *Prijateljskim dopisom o pravopisu cirilskimi i latinskimi pismeni medju Vukom Stefanov. Karadžićem i Vëkoslavom Babukićem.* 80–85.
- e) *Naš pravopis i Zora dalmatinska.* 85–93.
- f) *Pregled knjigopisni.* 93–98.

Književno objavljenje (Gunduličevega Osmana in dotiskanega Kola IV). Novine XIII 43 (29. V.) 172; 45 (5. VI.) 180; 46 (9. VI.) 184; 49 (19. VI.) 196; 60 (28. VII.) 240.

Kolo V. 92 str. — Knjiga je bila 26. V. že v tisku (Děla V 398), je izšla v drugi polovici avgusta (prim. knjiž. oglas v Novinah XIII 68 [25. VIII 1847] 272) ter obsega iz Vrazovega peresa:

- a) (*Opombe*) str. 3, 6, 21–2, 72, 75, 77, 82.
- b) *Bugarske narodne pèsme.* 24–57.
- c) (*Uvod k*) *I abirkom bajoslovnim (Ljubomira Martića).* 58–9.
- d) *Listine hárvaške.* 66–71.
- e) (*Prevod članka:*) *Kratak pregled literature poljske do najnovie doba. Od K. Vl. Zapa [Nastavljenje.]* 72–85.
- f) *Pregled knjigopisni. Knjižanstvo jušnih Slavjanah.* [God. 1846]. 85–92.

Književni oglas (Kola V in IV). Novine XIII 68 (25. VIII.) 272; 70 (1. IX.) 280; 72 (8. IX.) 288; 75 (18. IX.) 300; 76 (22. IX.) 304.

1848. Kolo VI. 1847. 88. str. -- Knjiga je izšla z letnico prejšnjega leta še le na koncu marca 1848 (gl. oglas v Novinah XIV 29 [1. IV. 1848] 116) ter obsega iz Vrazovega peresa:

a) (*Opombe k Majerjevemu putovanju po Gorickom, Mletačkom i Tärštjanskom*). 22—3, 28, 30, 33.

b) (*Prevod članka: Ljubav otačbine. Od Dra. L.* 38—69.

c) (*Prevod članka: Kratak pregled literature poljske do najnovie doba. Od K. Vl. Zapa. Nastavljenje* str. 70—83, z *opombami* prevajalca na str. 76, 81, 83.

d) *Knjigopis*. 84—8.

(*Djulabija*). Danica XIV 14 (1. IV.) 57: geslo pod naslovom = II 15 (2. kitica) (v).

Svojoj majci! Izvadak iz Djulabijah IV. [God. 1841.]

(1 = III 89 [v]; 2 = III 90 [v]; 3 = III 91 [v]; 4 = III 92 [v]; 5 = III 93 [v]; 6 = III 94; 7 = III 95 [v]; 8 = III 96 [v]; 9 = III 97 [v]; 10 = III 98; 11 = III 99; 12 = III 100). Danica XIV 14 (1. IV.) 57—8.

Utieha majki [Izvadak iz Djulabijah] g. 1841. 1 = III 81; 2 = III 82 [v]; 3 = III 84 [v]; 4 = III 86; 5 = III 74; 6 = III 73; 7 = III 85 [v]; 8 = III 87 [v]. Danica XIV 21 (20. V.) 85—6 (8 tudi kot geslo).

Hervat pred otvorenim nebom. Slovenski jug. (Ured. Dragotin Kušljan, Zagreb) I 1 (6. VIII.) = III 183—190.

(*Pismo iz Zagreba, 3. Maja*). Сербске новине (Учр. Милош Поповић, Београдъ), dne 28. VII = 8. VIII.; prim. Pešič, ZMS IX 33.

(*Pismo iz Zagreba 11. Maja*). Сербске новине, dne 30. VII. = 11. VIII.; gl. opazko prejšnji točki.

Tko nije nas (!). Slavenski jug I 5 (16. VIII) = V 16: Tko je Uj — Horvat.

Glasovi iz Slovenije. Slovenski jug I 18 (15. IX.)

1849. Kitica cvietja ruskog: 1. *Elegija. N. M. Źazykov* (= III 54). II. *Vrieme piesamah. A. S. Homjakov* (= IV 42). III. *Nadahnutje. A. S. Homjakov*. IV. *Piesmica. N. M. Źazykov.* (= IV 55). Danica XV 30 (23. VI) 193—4.

(*Dragutin Šamperl*). Slovenija. Odgov. vrednik Matevž Cigale. Ljubljana. II 80 (5. X.) 320. — Ta kratka biografija, ki jo je dodal Vraz »Pesnim Ivana Drag(otina) Šamperla«, pa je pisana v hrvaškem in ne v slovenskem jeziku, kakor bi mogel kdo sklepati iz Drechslerja, Vraz 202.

1850. *Posiv na potpis za dionice za narodnu knjigarnu i tiskarnu u Zagrebu* (?). Jugoslavenske novine z dne 9. IV.; prim. Drechsler, Vraz 175–6.

Sirotica. Cvetje slovenskega pesništva. Zložil Ivan Macun. U Trstu. 1850, 269–70 = II Gusle 36–7.

1851. *Kolo VII 1850. 88 str.* — Na zadnji strani je pripomnil urednik; »Knjiga ova bila bi već m. Listopada pr. g. izašla, da je bilo po mojem, ali drugi tobož modrii nu svakako silnii od mene, odlučiše, da se pačetanja obustavi, i tako ti je tek za pol godine poslie. U Zagrebu dne 30. Travnja g. 1851.« Knjiga je izšla v početku junija (prim. Novine XVIII 26 [2. VI. 1851] 364), ko je ležal urednik že v grobu, ter obsega iz Vrazovega peresa:

a) (*Prevod:*) *Trebine Nar. svetkovina pjesan Adama Mickievića* (8–30) z *Uvodom* prevoditelja (3–8 = IV 127–161).

b) (*Prevod:*) *Ljubav otačbine. Od Dra. K. Libelta.* 31–51.

c) (*Prevod:*) *Kratak pregled literature poljske donajnovie doba (od K. V. Zapa)* [Konac] (69–79) z *opombo* na str. 72).

d) *Knjigopis.* 80–85

e) *Zagovor.* 86–8 = V 122–6.

B. Posmrtni tiski.

Vrazova literarna ostalina ima svojo zgodovino.

Lastnica rokopisov je postala po oporoki Vrazova sestra Anka omožena Mohorič v Ilovcih, urejenje in izdanje pa je poveril Vraz izvršiteljima oporoke bratoma Ivanu in Anti Mažuraniću z opazko, da jo izdasta na svoj trošek, čisti dobiček pa

izročita sestri (Neven II 751). Toda brata Mažuranića sta se zbalala sitnosti, brez popisa ostaline posla nista hotela prevzeti ter sta ponudila rokopise ravnateljstvu Matice Ilirske, da jih ona izda (Neven III 446).

V seji dne 19. in 20. marca 1853 je zvolila Matica odbor, ki bi naj ostalino pregledal; objednem se je sklenilo, naj se piše sestri, če bi bilo v spisih kaj posebnega, da jih proda Matici (Neven II 190). Poročevalca sta bila Ivan Mažuranić in Adolf Veber. Iz poročila v seji dne 12. aprila 1853 pa ne odmeva le mizerija takratnih knjižnih prilik, ampak tudi površnost in malomarnost izvestiteljev: poročevalca sta predložila, da bi se sestri lahko dalo petdeset forintov srebra, »jer će biti veliki trošak kod izdavanja« (Neven II 240) in »budući da medju tima rukopisi ima malo netiskanih i podpunih komadah« (Neven II 752). Med tem se je širil izrek nekterih zagrebških gospodov: »Vraz je le paradiral, delal ni nič!« (Novice XII 63). Matica je poročilu pritrdila, »nu budući da na prijašnje opetovane ponude sestri pokojnika od strane ravnateljstva Matice učinjene nije stigo nikakov odgovor, to je književni odbor u ... svojoj sjednici (9. julija 1854) na novo odlučio pozvati pomenuto gospoju ... da sama izjavi, pod kojom bi pogodbom hotěla odstupiti Matici rukopise pokojnoga svoga brata, a ravnateljstvo će onda, ako bude ikako moguće svakako nastojati, da ukupna Vrazova djela troškom svojim izda« (Neven III 446). Nato so se nekako pogodili — pogoji niso prišli v javnost — Matica je postala lastnica ostaline, in ker bratje Mažuranići radi polemik niso hoteli izvršiti pesnikove zadnje volje, se je izročila redakcija M. Mesiću in A. Veberju (T. Smičiklas — Fr. Marković, Matica hrv. od g. 1842 do g. 1892. Spomen knjiga, 34—35): po 10 let trajajočem obotavljenju so začela izhajati »Děla«.

Opravičiti se da morda cena, ki jo je ponudila Matica Ilirska za Vrazovo ostalino; toda v večer svarilen opomin zavedom in možem, ki pridejo v sličen položaj, ostane način, kako se je postopalo z Vrazovo zapuščino.

Leta 1863. poseti Franjo Kuhač »profesora Mesića, tadašnjega podpredsjednika „Ilirske Matice“, te nadje u pred-

soblju njegovom [ili bolje rekuć na hodniku] stare, na pol poderane kajdne spise, koji su razbacani ležali u kotovih toga predsoblja. Buduć je čekati morao, dok ga je profesor preda se pustio, jer je baš on čas neki stranac kod njega bio, zapita njegovu slugu, nebi li smio note ove malo pregledati. Sluga mu odvrati: „Slobodno gospodine, ta mi ih i tako za ništa drugo netrebamo, nego za zamatanje, ali što je debljega i povećega papira bilo, to smo već potrošili; zato i naumih profesor kazati, da bi dopustio, da ove komadiće van hitim, jer su mi samo na putu, kada sobu pomećem, te prav za ništa.“ Predstaviv se prof. Mesiću, zamoli ga, da bi on njemu — kao sabiratelju narodnih popievaka i starih glasbenih rukopisa — rečene spise kajda poklonio. „Drage volje“, reče Mesić, „samo se bojim, da se nećete s njime mnogo okoristiti, jer što je boljega bilo: mise, opere i druge glasbene komade, raznesoš mi; a da pravo kažem, nisam ni svega dobio, jer iza smrti Vrazove uzeo je svatko od njegovih nota, što je mogao i htio.“ (Kuhač, Vienac XII 605). — Ta žalostna usoda pa ni zadela samo not, ampak tudi marsikaj drugega. Za gotovo se ve, da so propadle vsaj sledeće stvari: 1. Prevod rokopisa zelenogorskega in prevod šestero pesmi kraljedvorskega rokopisa (Drechsler, Vraz 191—2); 2. Prevod veseloigre Aleksandra Fredre: „Pierwsza lepsza“ (o. c. 191); 3. Prevod Mickiewiczovih „Dziadov“ (prim Neven VII 381); 4. Literaturno-kritičen spis, ki ga opisuje očividec tako-le: »Kritično to delo... deli se v dve poglavne strani: I. Staro slovstvo [dubrovačko] i II. Novo slovstvo [jugoslavensko]. Podlaga, to je, temelj temu delu so 1. nektare slavnije dela slovstva dubrovniškega, kakor „Suze sina razmetnoga“ od Ivana Gundulića, po tem pesme Djordjića, „Jegijupka“ od Čubranovića, pesme Hektorovića in pesme [„canticum canticorum“] Lucića, in v obče težnja pjesništva starih dubrovčanov. V drugem delu se pretresujejo jugoslavenske narodne pesmi v obče, s posebnim obzirom pa na „srbske“ [poleg izdanja Vukovega], po tem dela Petrovića Njegoša II., so pa te: 1. „Gorski vienac“, 2. „Luča mikrokozma“ in 3. „Lažni car Šćepan Mali“. Po tem „Prvenci“ od Preradovića in naposled „Poezije“ ... Prešernae (Novice XII 124, prim. tudi Drechsler, Vraz 155).

Človek se nehote vpraša, kaj vse drugega je lahko še izginilo. Zlasti slovenski del je bil v nevarnosti. L. 1868. je bil kolikor toliko varen pred nesrečo ognja pri profesorju Franu Erjavcu v prirodoslovnem kabinetu zagrebške realke (F. Kočevar, Sl. Gospodar II 94). Od tam je nesel istega leta F. Kočevar slovenske Vrazove rokopise štirikrat, »vsakokrat poln robec, v svoj stan, da jih pregleda in prebere« (o. c. 81). Pozneje so romali menda v kako drugo »zavetišče«; v začetku prihodnjega leta je konstatiral Macun, da jih je že mnogo propadlo in da se slabo čuvajo, pa si je izprosil dovoljenje, da jih spravi začasno v svojem domu (LMS 1869, 7).

Redakcijo prvih 4 zvezkov »Děl« sta vodila Mesić in A. Veber, zadnjega je uredil s pomočjo Valjavca (prim. str. 147) Fr. Petračić. Glavno besedo pri prvih štirih zvezkih je imel Veber (prim. Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja 90). O redakciji sami je brez vpogleda v material, s katerim so uredniki operirali, težko izreči mnenje, - a »Matica hrvatska nema danas od Vrazove ostavštine ništa...« (Drechsler, Vraz 156). Satiram in epigramom je dala Matica ilirska odhrniti »oštrinu teksta, a rukopise nije sačuvala« (o. c. 127). Človeku se vzbujajo vsakojake sumnje, zlasti radi Djulabij, kjer se citajo n. pr. pesmi, ki jih je pesnik sam v prvem natisku označil kot odlomke IV. dela ali produkte l. 1841., v III. delu ali pod letnico 1838., toda vse rekriminacije ne pomagajo nič.

Oficijelna Slovenija je bila med tem pozabila, da so poročale »Novice« že 1. marca 1854, da se nahajajo med Vrazovo ostalino tudi »pervi pesniški poskusi« Jakoba Rešetara iz Cerovca, »kteri nam bojo vselej mili in dragi«, teden pozneje pa povedale, da se hrani istotam še dragocena zbirka narodnega blaga. Še le ko je začel F. Kočevar 21. maja 1868 poročati v Slov. Gospodarju o slovenskem delu te zapuščine, se je vzbudila pozornost merodajnih ljubljanskih krogov, in ko je Kočevar 11. junija v nadaljevanju svojega spisa javil, da Matica Ilirska slovenskega dela ne misli izdati ampak je pripravljena, da ga izroči svoji slovenski družici, je 15. junija 1868 Slovenska Matica poprosila Ilirsko, naj se to zgodi (LMS 1868, 30) Za izročitev se je zavzel zlasti takratni tajnik Matice Ilirske Vatroslav Jagić,

v nadi, »da more Matica Slovenska izdati to zapuščino mnogo prej in mnogo bolje, nega pa starično-slaba Matica Ilirska« (Archiv f. sl. Phil. XIII 138). Jagić in Macun sta ostalino sortirala (o. c. XVIII 618—9) in sredi leta 1869. je prispela kot last Matice Slovenske v Ljubljano (LMS 1869, 23).

F. Kočevar se je bil Matici Slovenski ponudil že l. 1868., da priredi izdajo Vrazove ostaline (LMS 1868, 30). Za Kočevarjem se je javil Macun s predlogom, naj izda pod njegovim uredništvom Matica Slovenska kot VI. zvezek »Dél« Vrazove izvirne slovenske pesmi (LMS 1869, 15). Toda Mat. Slov. se je šlo v prvi vrsti za narodno blago. V skupščini 1. avgusta 1870 se je naprosil prof. Krek, da ostalino pregleda in uredi ter stavi v prihodnji seji svoj predlog, in v tej seji dne 31. avgusta 1871 je prevzel Krek nalogo, da izda do l. 1873. prvo knjižico narodnih pesmi (LMS 1871, 27—31). Ker se pa to ni zgodilo, je zahtevala Matica v skupščini dne 6. maja 1874 Vrazovo ostalino nazaj (LMS 1874 16). Ko se je govorilo 6 let pozneje pri Matici zopet o izdaji slovenskega narodnega blaga, je bil v seji dne 10. novembra 1880 sprejet predlog J. Marna, naj se naprosi B. Raič, da pregleda in uredi Vrazove rokopise (LMS 1880, 352). Namera pa je padla v vodo. V naslednjih letih je imel Vrazovo ostalino J. Pajk, da jo upotrebi v svoji knjigi o štajerskih Slovencih, in tudi on je Matici ob vrnitvi svetoval, naj jo izda z napevi vred, toda ni našel odziva (LMS 1883, 467). Za Pajkom je poprosil Matico J. Sket, ki je nabiral tvarino za berilo za 5. in 6. gimn. razred, naj mu pošlje Vrazovo zbirko v pregled, kar se je v seji dne 12. novembra 1884 tudi sklenilo (LMS 1884, 322). Sket je obljubil Matici v zahvalo celo poročilo o zbirki (LMS 1885, 349), ki je pa menda izostalo. In ker so ovirali pozneje tudi religijozno-moralni ozir izdajo slovenskih narodnih pesmi, je ostala Vrazova narodopisna zbirka na svojo srečo prihranjena za strokovnjaka prof. Štreklja, kateremu se je posodila na njegovo prošnjo vsled Matičinega sklepa v seji dne 21. decembra 1893 objednem z drugim Matičinim narodnim blagom v uporabo (LMS 1894, 349).

Na udejstvitev Macunovega predloga se pa tudi ob stoletnici Vrazovega rojstva ni mislilo: Murko, ki je imel precej časa Vrazove slovenske pesmi pri sebi, in Drechsler, ki je po-

svetil v svojem »Stanku Vrazu« Vrazovim »pjesničkim prven-
cem« posebno poglavje, sta zamašila to občutno vrzel le de-
loma, tako da obsega hronološki seznamek Vrazovih posmrtnih
tiskov pač vse, kar se je ohranilo iz njegovega peresa v hrvaš-
kem jeziku in zdelo vredno natiska, pa le del tega, kar se še
hrani njegovih slovenskih spisov:

1851. Kolo VIII:

Sužanj Siljonski pjesan Lord Byrona. 3—19 = IV
181—201.

(Prevod:) *Ljubav otačbine. Od Dra. K. Libelta*
[Konac]. 19—38. — Prevod in opombe na str. 22.,
30., 34. so pač Vrazove.

1852. *G-i (sonet).* Neven. Odgovorni urednik: Mirko Bogović
I 3 (Zagreb 15. I.) 33 = III 100—1. — Neimenovani
priobčevalec (Bogović?) pravi pod črto, da mu sonet
»nedavno dostavi dobar slučaj«, in da ga je napisal
Vraz »prie nekoliko godinah...«, pridignuvši se od
težke bolesi, u spomen-knjigu mlade jedne dčvojčice,
koju je bratinski ljubio«.

1853. *Pravda. [Iz pisamah pokojnoga Ćakoba Rešetara.]*
Neven II 3 (20. II.) 48 = III 162.

Gorenka. [Iz Djulabijah (= III 112, 114, 115)]. Neven
II 8 (24. II.) 113.

Sonet. [Iz njegove pjesničke zaostavštine (= Angjeo
čuvár III 38.)] Neven II 38 (22. IX.) 593.

Sonet. [Iz njegove pjesničke zaostavštine (=
Hilo te Hilo! III 34; gl. spredaj pod l. 1844)] Neven
II 39 (22. IX.) 609.

1854. *Slovenski pisavnik. Romanca po Berangerovi šegi.*
[Po viši, ktera koli komu draga.] (slov.) D. Trstenjak,
Novice XII 23 (22. III.) 91.

S Bogom gori! [Prepisano iz rukopisa nalazećeg
se u gdčne A. A. ičeve.] I: Neven III 30
(27. VII.) 465; II: o. c. 31 (3. VIII.) 481.

1863. Pěsmarica. Na svetlo dal J. R. Razlag. V Gradcu:
1. Borba (141 = II [Gusle] 10); 2. Lěpa Anka
(143 = II [Gusle] 27—8); 4. Ruža (148—9 = II [Gusle]

61—2); 5. Pod prozorom (153—4 = II [Gusle] 59—60); 6. Udaljenoj (155 = II [Gusle] 29); 7. Uzrok (159 = II [Gusle] 26).

1863—1877. *Dela Stanka Vraza. Izdaje Matica ilirska. U Zagrebu. Brzotiskom Dragutina Albrechta.* (8°, 5 delov):

Dio I: *Djulabije, Ljubezne Ponude za Ljubicu od Stanka Vraza. Drugo pomnoženo izdanje.* 1863. (IV) + 252 str. — Razmerje med izdajo¹ (1840) in izdajo² je neglede na varijante sledeče: I. spev: 1—3² = 1—3¹; 4—6² nove; 7—12² = 4—9¹; 13² nova; 14—39² = 10—35¹; 40—44² = 37—41¹; 45² nova; 46—71² = 42—67¹; 72—73² nova; 74—82² = 68—76¹; 83² nova; 84—113² = 77—106¹; 36¹ manjka v izd.². II. spev: 1—32² = 1—32¹; 33² = 34¹; 34² = 33¹; 35² = 35¹; 36² nova; 37—43² = 36—42¹; 44—45² nova; 46—53² = 44—51¹; 54—62² nova; 63—74² = 52—63¹; 75² nova; 76—82² = 64—70¹; 83—84² novi; 85—104² = 71—90¹; 105² nova; 106—109² = 91—94¹; 110—111² novi; 112—113² = 95—96¹; 114² nova; 115—124² = 97—106¹; 43¹ manjka v izd.². III. spev: razven 30 (1845), 81—2, 84—7, 89—100 (1848), 112, 114, 115 (1853): prvič tiskan. IV. spev: prvič tiskan.

Dio II: (a) Glasi iz dubrave žerovinske. Povestice od Stanka Vraza. Drugo izdanje. 1864. XIV + 127 str.

(b) Gusle i Tambura. Različite pèsni od Stanka Vraza. Drugo izdanje. 1864. XVI + 144 str.

Dio III. *Razlike pjesme ... Troškom Matice ilirske.* 1866. 232 + (VI) str.

Dio IV. *Razlike pjesme. Prevodi...* 1868. (VI) + 287 + (IV) str.

Dio V. *Pèsme, pabirci, proza i pisma ... Izdaje Matica hrvatska. Tipografski savod C. Albrechta.* 1877. XXXI + 432 str.

1868. *Narodne pesmi iz St. Vrazove zbirke*. Kočevar Fr., Novice XXVI št. 30 (22. VII.) 238 str.; 32 (5. VIII.) 254; 39 (23. IX.) 315.
1876. Slovenski pisavnik ... (gl. pod l. 1854). A. Fekonja. Zora 338—9.
1878. 1842. »Več mu pred prozorom«, in »O ma draga lasto«. Iz zadnjega belega lista knjige »Q. Horatii Flacci Opera ... Lipsiae sumptibus et typis Car. Tauchnitii. 1828«, ki jo je podaril Vraz L. Vukotinoviću: L. Vukotinović, Iz ilirske dobe, Hrvatski Svjetozor II 38 (17. III.) 299.
- (Odlomek epske pesmi). Vienac X 578—9.
1880. Ruža Proserpina [Prizivnica]. Netiskana pjesma Stanka Vraza. Vienac XII 632—3.
- Izabrane pjesme. S uvodom Franje Markovića. Sa slikom pjesnikovom. Zagreb. 1880. Naklada »Matice hrvatske«. Tisak Karla Albrechta. CL + 333 str. — »Ovo izdanje pjesama Vrazovih neluči se od prijašnjih samo tim, što je ovdje samo izbor, nego i tim, što su ovdje prvi put štampane njekoje pjesme [Orao i soko (271—2), Iskreno očitovanje (308—9), Kajte se (297—8)] i njekoje kitice [n. pr. u Djulabijah III 37, 54; i još druge], pak što su više put upotrijebljeni rukopisni varianti i izpravci Vrazovi oni, koji nisu u prijašnjih izdanjih rabljeni« (CL).
1883. J. Pajk, Kres III (sloven.):
- a) Visokovrednemi Gospodi Antoni Stranjšaki ... (42—3; gl. pod l. 1838).
 - b) Ἀποθέωσις (3 soneti.) I. »Tam oko moje velik vert zagleda« (43—4; iz Kollárja). II. »Tam v onem kraji, kjer se pašči Drava« (44). III. »Oh mili Bog! ni to nebeška slaja« (44—5).
 - c) (Janez Dragotin Šamperl) 45. — b in c so napisani na prvem listu »Navuka o peldah«, ki se hrani v mariborski gimnazijski knjižnici.
- I. Macun, Knjiž. zgodovina Slovenskega Štajerja: Zvestost do groba (prvi dve kitici slovenskega originala: 94 op. 92.

- Hvala nj. ces. visosti nadvojvodi Ivanu... (gl. pod l. 1839), 95—6: prvih pet kitic.
1886. »Kad Vas vidim, liepe mile!« L. Pesjakova, L. Zvon VI 681 (gl. pod l. 1843).
- 1895— (*Narodne pesmi iz Vrazove ostaline*). Priobčuje Štrekelj v SNP.
1897. M. Šrepel, Gradja I:
Sessoci (10 Djulabij). 243—4.
(Vrazov zapis v spomenico Mirka Bogovića). 276.
1899. *Geo-ethno- u. topographische Uebersicht der Slaven in Steiermark*. J. Kunšič, ZMS I 95—100. — To je Vrazova razprava v »Ukazatelju Gmeze Štyrsku od Vraza 1839«, ki jo je poslal Šafaříku 1838 (o. c. 95).
1901. M. Šrepel, Gradja III:
 Molba. (262—3); gl. pod l. 1837).
 Djulabie 10—12 (263; gl. pod l. 1837).
 Odgovor bratji, što volji da pëvam Davorije (266—7; gl. pod l. 1837).
 Djulabije 13—16 (267—8; gl. pod l. 1837).
 »Kad Vas vidim, lëpe mile!« (301: ponatis prve izdaje, gl. pod l. 1843).
A Madame Frisch chanteuse de l' opera italienne à Odessa (309: prevod z ilirskega; je-li Vraz prevodilec, ni čisto sigurno).
 Miško Jurišič ilirski novinar na koncu g. 1842... (317: varijante; gl. pod l. 1842).
1902. Iz Vrazovih pesmi. Ivan Geršak. Ormoški spomini. 176—82 = Djulabije II 53—75, III 60—1; Traži i dat će ti, II (Gusle) 100—3.
1906. Moj grob [Vrazove »Djulabije, III., 35—40]. Hrvat. knjižnica. Izd. Matica slov. I (Uredil Fr. Ilešič) 18—9.
1907. Stanko Vraz, prvi sveslovenski putnik [1841.] Po njegovim listovima. Hrv. knjižnica. Izd. Matica slov. II (Uredil Fr. Ilešič) 2 22 = V 213—280 (Pisma Dragojili, odlomki).
1910. Drechsler, Stanko Vraz: (slovenske ostaline):
(Epigram o »Čbelici«). 11.

Čbelarju. 11.

Epigram o pisarjih, 1. vrsta) 14.

(Epigram nasprotnikom). 14.

(Satira na nasprotnike). 14–15.

Kallàru (sonet). 32.

Zvonček: I. »Brat treba šlahtnim šilam tvev pobuda« (33). II. »Vas, zvonček, poženem od veselja« (33–34). III. »Prè — pero Ti preostro brez poštenja« (34). IV. »Gori m' gori ubogo srdcè: ko v parem« (34–5). V. »O Samo, Varuh, Godemer, Prvina« (35). VI. »Slovenska je bezimna vboga mati« (35–6). VII. »Oziram kda na skalnem se grebeni« (36).

Vrazov (njemački) prijevod »Djulabija« (= II 4, 17, 22, 24, 25). Drechsler, Savremenik V 535–6 (original v zagrebski vseuč. knjižnici).

(Sonet). (sloven.) I. Prijatelj, ČZN VII 151: dve vrstici.

Murko, Vrazove za tisk pripravljene slovenske pesmi, ČZN VII 271–286; S. Vraz v Solčavi, o. c. 318 sl.: »St. Vrazove pesmi za Čbelico«. Iz rokopisa A (1835, gl. spredaj 323): a) Žalostnica (277); b) (Pesem brez naslova složena »V Ilovsih 25. malega travna [1835] 279–80; c) Prelja iz cikla: Pefmiške v duhi narodnem (280). — Iz rokopisa B (1837, gl. spredaj 325): a) Žalostnica (277); b) Sonet: prijateljima na ptujem (278); c) Sonet: Ples (278–9); d) Sonet: Rasločeni (279). (Zapis v spominsko knjigo šupnišča v Solčavi). 318, 320.

Štrekelj, Podrobnosti o Vrazovem delovanju, ČZN VII 307 sl.:

Odlomka slovenskih pesniških poskusov Vrazovih
(311; iz VO I 19. list in VO XIX B 3).

Nepoznana hrvaška pesem Vrazova: Razstanak
(312; iz VO I 19).

Koncept Vrazovega zagovora gajice (314—17; iz VO XIX K).

II. Alfabetni seznamek tiskane Vrazove korespondence.

A. Vrazova pisma.

Nekaj Vrazovih literarnih in potopisnih pisem je izšlo že za Vrazovega življenja (Dobrowskemu, Erbenu, Novinam Srbskim, Štauduarovi D., Vukotinoviću, Zapu). Po pesnikovi smrti je opozoril na njegova pisma njegov neimenovani prijatelj in čestilec, ki je napisal v Novicah z dne 19. aprila 1854 umesten opomin: »Po koliko bi se še lepega in vrednega za tiskanje iz njegovih (Vrazovih) pisem pisanih pojedinim prijateljem in prijateljicam izvaditi ne moglo! V njegovih listovih se ne najdejo le, kakor dobro znano, raztresena zernica iz povestnice, iz jezikoznanstva in literature, temuč tudi čertice narodopisne in potopisne, popisi običajev itd. — toraj niso samo zato važni, ker nam na novo obogatujejo zapuščino našega pesnika in ker nam pokazujejo prosto naravnost stila njegovega v prozi — temoč so tudi velike neprecenljivosti, ker v njih najdemo mnogo odkritoserčno izjavljanje glede življenja in osode njegove in so tako ti listovi krasen prinesek k obširnemu životopisu našega književnika. — Po našem mnenju ne bi se dakle smeli pri izdavanju Vrazove zapuščine nikakor pozabiti listovi od rajnega pisani, v katerih se našim očem odpira nov zaklad literarni« (str. 124).

Ta klic pa takrat ni našel pravega odziva, le Bleiweis je ponatisnil v opombi k Trstenjakovemu životopisu Vraza v Koledarčku za l 1855. odlomek Vrazovega pisma Prešernu z dne 19. XI. 1837, ne čisto brez postranskih namenov. Bleiweis je bil tudi prvi, ki je objavil 20 let pozneje v Letopisu Matice Slovenske 1875, str. 163 sl. med »Literarno zapuščino doktorja Franceta Prešerna« tudi petero Vrazovih pisem, pisma Prešernu. Če bi se našlo kje med Bleiweisovo ostalino tudi pogrešano pismo Vraza Prešernu z dne 26. VII. 1843, ne bi bilo to nič čudnega, vsekakor pa bi bilo treba najdilcu čestitati. Objava sama je na vse strani taka, kakršna ne bi smela biti:

nekorektna, nepopolna, brez vsega razumevanja tega, kar more biti za »javnost večje ali manjše važnosti«.

Med tem se je bila odločila tudi Matica Ilirska, da izda v zadnjem zvezku »Děl« Vrazova pisma. Na podlagi pisem Vrazu je bilo treba poiskati njegove dopisnike in se obrniti do njih po Vrazova pisma. Čim dalje se s tako akcijo odlaša, tem manjši more biti uspeh. Na Muršca, enega glavnih Vrazovih dopisnikov, pa se je obrnila Matica še le v sedemdesetih letih (ZMS VII 118) . . .

Izdajatelj pisem Petračić pravi: »Od pisama primljeno je sve do poslednjeg slovca i sami koncepti, pak i onakovi, kojim je sada težko naći pravo značenje« (Děla V, str. XVI; prim. tudi Vienac, nova serija I [1910] 183). Toda proti temu trdi Macun, da »P(etračić) neje izdal vseh listov Vrazovih na vsako stran nedolžnih«, češ, da je sam, »ko se je l. 1864—70. v Zagrebu veliko bavil z Vrazovimi rokopisi, takih več imel v rokah ki jih zastonj iščeš v 5. zvezku« (Knjiž. zgod. Slov. Štajerja 90, opomba 80).

Ali se je tudi to med l. 1870—7. izgubilo? Pismo Gaju z dne 9. II. 1838 pač, ki je znano samo iz Macunove notice o. c. 107, opomba 99. V V. zvezku »Děl« pa iščeš zastonj tudi pisem marsikateri osebi, ki jo je moral najti Petračić med Vrazovimi dopisniki, in izgleda, da se menda niso storili vsi potrebni koraki, da se Vrazovih pisem zbere kolikor največ mogoče. Ta ali oni morda tudi ni hotel pisem izročiti. V vsakem slučaju je škoda, da se o izdaji ni dal račun in da se ni povedalo, do koga vse se je Matica obrnila, kdo ni hotel ali mogel Vrazovih pisem izročiti itd. — Petračić je razvrstil pisma v kronološkem redu, a v dvomljivih slučajih se ni preveč potrudil, da bi določil datum ali našel adresata. Tudi njegov »sve do poslednjog slovca« se ne sme preresno vzeti: pisma Prešernu so verni posnetki Bleiweisovih natiskov, tudi Petračić je izpustil ono, kar je smatral Bleiweis »za javnost manje važnosti«, samo da tega ni tudi povedal, kakor je storil Bleiweis.

Po l. 1877. je iskal sistematično Vrazovih pisem menda le M. Šrepel, ki je tudi največ novih priobčil. Slučaj jih je odkril še zdaj tu zdaj tam in tako obsega danes število Vrazovih tiskanih ali v tisku omenjenih pisem že precej Matično izdajo:

- Auerspergu gr. A.*: 24. VI. 1846 (Koncept, Dēla V 391-3).
— 9. V. 1847 (Koncept, o. c. 393—7; Beranič, ČZN VII 240-1, je prezrl, da ima pred sabo le koncept).
- Babukiću V.*: 27. X. 1840 (Dēla V 194). — 25. XI. 1840 (o. c. 195—7). — 1. XII. 1840 (o. c. 197). — 8. XII. 1840 (o. c. 198). — 27. I. 1841 (o. c. 252-4). — 17. V. 1841 (Danica VII str. 100-1). — 16. VI. 1841 (o. c. str. 115-6). — 15. III. 1844 (Dēla V 336-9). — V početku 1849 (Omenil Vraz Macunu 8. III./20. IV. 1849, o. c. 409).
- Benediktovi knjigarni na Dunaju*: Okolu 3. VI. 1842 (Omenil Vraz Kukuljeviću 3. VI. 1842, Dēla V 305).
- Bleiweisu J.*² (Na skupščini Matice Slovenske dne 24. VI. 1869 je javil Bleiweis, da tudi on hrani še nekaj Vrazovih dopisov, ter je obljubil, da jih izroči Matici [LMS 1869, 16]. Ali pa je menil le Vrazova pisma Prešernu?).
- Borojeviću N.*: 20. VIII. — 15. XI. 1839 (Omenil Borojević Vrazu 15. XI. 1839, prim. Drechsler, Vraz 210³).
- Brliču T.*: 4. III. 1850 (Odlomek pisma, nahajajočega se v knjižnici odvetnika Brliča v Brodu na Savi, priobčil Drechsler, Vraz 175, 218).
- Cafu O.*: 1. IX. 1833 (Priobčil Štrekelj, ZMS II [1900] 205). — 21. VIII. 1838 (o. c. 205-7). — 17. IX. 1838 (o. c. 207). — 19. X. 1838 (o. c. 208-9) — 5. III. 1841 (o. c. 209-12).
- Čelakovskemu F. L.*: Okolu 9. VII. 1835 (Nedatiran koncept, Dēla V 148—52. Petračič je uvrstil pismo za pisma iz l. 1836. in ga označil z »ne zna se komu«. Ker pa pravi Vraz v pismu, da mu razen adresata ne pride nikdo na misel, »komur bi morda moje fkrivno ime v kraljevem Gradzi snano bilo«, more biti pismo pisano le Čelakovskemu, ki je z Vrazom že od l. 1833 korespondiral. Za približno določitev datuma pa pride v poštev Vrazov stavek, da je »letos in ravno tega hipa... sifhlo delo, najmre: Pešme in fakule g. Volkmera isdal An. J. Murko«: dne 9. VII. 1835 je namreč »Steyerm. Intelligenzblatt zur Graetzer Zeitung« prvič oznanil, da je ta knjiga, z datom prihodnjega leta, izšla). — 6. I. 1841 (Nedatiran koncept, Dēla V 204—7; adresatu poslan prepis je priobčil V. F. Francev,

Vienac XXX 334-5). — 15.-26. VII. 1841 (Nedatiran koncept, Dĕla V 270-4. Petraĉić ga je uvrstil med pismi z 11. VIII. in 10. XI. 1841 ter namignil z vprašanjem, da je pisan Erbenu. Ker pa omenja Vraz adresatu „Vaš »Ohlás písní českých«“ (271), more biti seveda namenjeno pismo samo Čelakovskemu, in ker pravi Vraz, ki je poročal 15. VII. 1841 iz Podčetrтка posestrini Dragojili, da »T. nédelju će dovršit rukopis Glasa, . . . a onda Zagreb« (Dĕla V 267), v tem pismu, da je »danas . . . čisti rukopis oglašenog Dĕlca poslao u Zagreb za tištenje« (270) in da »probavit će još do 26. t. m. ovdě« (274), je pisano pismo med 15. in 26. VII. 1841 v Podčetrtku. Prim. tudi Drechsler, Vraz 216). Kaj novih pisem prinesejo morda »Korespondence a zápisky Fr. L. Čelakovského«. Vydal Fr. Bílý. V Praze. 1907.

Draškovíĉu gr. Ź.: 20. I. 1841 (Koncept, Dĕla V 207-10).
Dubrowskemu P.: 1. IV. in 24 VII. 1843, gl. spredaj str. 335-6.

Erbenu K. Ź.: 8. VI. 1842 (Zaĉetek korespondence, Dĕla V 306-9). — 5. VIII. 1842 (o. c. 310-4). — 3./16. XII. 1842 (o. c. 320-3). — 1. IV. 1844 (o. c. 339-43: prvo pismo po enoletnem molku). — 16. IV. 1844 (o. c. 344-53). — 28. VI. 1844 (o. c. 355-6). — 3. XI. 1844 (o. c. 357-9). — 2./5. IV. 1845 (o. c. 361-71). — 22. VII. 1845 (371-4). — 24. VIII. 1845 (o. c. 374-6). — 1. XI. 1847 (o. c. 398-400: prvo pismo po dveletnem molku). — 17. VIII. 1848 (o. c. 400-4).

Friĉu Ź.: 1846 (Omenil Friĉ Vrazu 1846, ID str. CVIII).

Gaju L.: 9. IV. 1834 (Omenil Grloviĉ, Hrvatski Svjetozor I [1877] 178, priobĉil V. Deželiĉ, Gradja VI [1909] 305-6). — 26. X. 1834 (Omenil Šurmin, Preporod I 189, priobĉil Deželiĉ, Gradja VI 306-8). — 11. X. 1835 (o. c. 308-9). — 20. X. 1835 (o. c. 3-9-10. Deželiĉ je izpustil celi odstavek: »Zvonci, kojih Ti poslal jesam dva na prezir, sam ta-kojer dovaršil, a neću Ti jih predju protuletjem poslati, jer bo u njih mnogo cvĕtja nicat viditi, koje bi mozbit zima pogubila; i mnogo zuborenja protulĕtnih ptiĉih slušati, kojeg ne bi lasno bilo razumĕti kod odurnog karkanja

srakih i gavranah« [Ppr]). — 25. X. 1835 (Odl. priobčil Šurmin, Preporod I 389, celo Deželić Gradja VI 310). — 30. XII. 1835 (Gradja VI 311). — 28. VI. 1836 (o. c. 311). — 2. VIII. 1836 (o. c. 312). — 10. XI. 1836 (o. c. 312-4). — 27. I. 1837 (Odl. priobčil Šurmin, Preporod II 31, celo Deželić, Gradja VI 314-6). — 15. VI. 1837 (Gradja VI 316-7). — 9. II. 1838 (Omenil v Knjiž. zgodovini Slov. Štajerja, str. 107 op. 99 Macun, ki je našel pismo l. 1869 v »zbirki« [kot koncept v Vrazovi ostalini?] in si ga prepisal; to je brezdvomno isto pismo, o katerem piše Vraz Gaju 11. III. 1838: »Ja sam Tebi prie mēsec danah bio po g. Demetru trgovcu pisao te nekoliko komada za Danicu priklopio« [Gradja VI 317]). — 11. III. 1838 (Gradja VI 317-20). — 30. VI. 1838 (o. c. 320-23; letnica 1839 je tu pomota). — 13. XI. 1839 (o. c. 323-4). — 16-22. XI. 1840 (Omenil Vraz Babukiću 25. XI. 1840, Dēla V 195 z dostavkom, da ga je pisal »prošavšu nedělju«). — 8. XII. 1840 (Omenil Vraz Babukiću 8. XII. 1840, Dēla V 198). — 13. I. 1841 (Gradja VI 324-6). — 12. VI. 1844 (o. c. 326).

Hanki V.: 1. IX. 1841 (Kratek pripis na pismu Sreznjevskega Hanki, В. А. Францевъ, Матеріалы для исторіи славянской филологіи. Письма къ Вячеславу Ганкъ изъ славянскихъ земель. Варшава 1905, 995.) — 30. X. 1847 (Priobčila: Murko, Vienac XXVIII 11-2; В. А. Францевъ, Письма Ганкъ 180-2).

Hatsu (majoru narodne straže): 12. I. 1849 (Omenil Babukić Vrazu 22. I. 1849, Dēla V, str. XXV).

Herzogovi A.: 25. IX. 1848 (Koncept, Dēla V 404-7. Petračić je dostavil: »A. Herzegovoj?«, iz vsebine pa sledi nedvomno, da more biti ta podčetečka »Anka« le Anka Herzog).

Hurbanu M.: Pred 25. I. 1842 (Omenil Hurban Vrazu 25. I. 1842, ID str. CV).

Žarnevičevi D.: 25. X. 1841 (Priobčil M. Šrepel, Gradja III [1901] 200-1). — 20. XII. 1846 (o. c. 211-2).

Žarniku U.: 22. XI. 1836 (Omenil Jarnik v odgovoru 5. XII. 1836, LMS 1877, 149 sl.; najbrž prvo Vrazovo pismo Jarniku, prim. Dēla V 175). — 4./10. IV. 1838 (Nedatiran koncept, Dēla

V 170-7. Petračič ga je pravilno uvrstil, a ga označil z »ne zna se komu«. Opazil namreč ni, da je pismo direktni odgovor na Jarnikovo pismo z dne 5. III. 1838 [LMS 1877, 152-3]. To je dokazal pozneje Štrekelj v ZMS [1901] III 9², za to se je »za sigurno znalo, komu je [list] namenjen«, že prej, nego je to naglasil dr. Ilešič v IMK XIX [1910] 93⁴. Datum se da določiti po sledečih momentih: 1. Vraz citira v pismu »die gestrige Nummer [des Aufmerksamensamen]« z »eine kurze Notiz über die gegenwärtig bestehenden Zweige des slavischen Gesamtbaumes« (172) = »Notizen zur slavischen Literatur« v »Der Aufmerksame« z dne 3. VI. 1838. 2. Jarnik pravi v odgovoru z dne 21. V. 1838: »Ihr ... Schreiben vom 10. d. M. habe ich anfangs Mai richtig erhalten [LMS 1877, 154]: sledi, da je Vraz koncept 4. IV. 1838 začel, prepis pa z 10. IV. 1838 datiral). — 4. IX. 1841 (Omenil Jarnik Vrazu 21. XI. 1841, LMS 1877, 156 sl.)

Jeranu L.: Tik pred 16. V. 1844 (Omenil Jeran Vrazu 16. V. 1844, ČZN VII 306).

Kaptolu zagreb.: 12. VI. 1850 (Děla V 421-3).

Karadžiću Vuku St.: 8. III. 1839 (Priobčila: Gj. Rajković, Javor 1877, 192-4 (F), in Fr. Rački, Vienac XI [1878] 690-1. — 20. V. 1842 (Děla V 295-6. Koncept, ki ga je označil Petračič z »ne zna se komu [ako nije Vuku?]«. Ker pa piše Vraz v konceptu: »G. prof. Sreznjevski pisao mi je, da ste se Vi vrlo obradovali čuvši glas, da će naše Kolo izlaziti« (295), a govori Sreznjevskij v dveh pismih Vrazu v tem smislu o Vuku (F), je nedvomno, da je bilo namenjeno pismo res Vuku).

Kastelcu M.: Več pisem iz dobe 1834 do 10. VI. 1837 (Omenil Vraz Kastelcu 10. VI. 1837, Ljub. Zvon XXX [1910] 496). 9. — 31. VII. 1835 (Nedatiran koncept, Děla V 145-8. Petračič je uvrstil pismo za pismom z dne 31. VIII. 1836 in ga označil z »ne zna se komu«. Komu pa je pismo namenjeno, je vedel takoj vsak, kdor ni prezrl, da je bil urednik »Zhbelize« — Miha Kastelic. Za približno določitev datuma pridejo razen Čopove smrti [prim. Murko, ČZN VII 273-4], ki je mogla ostati Vrazu delj časa neznana,

v pošte v trije stavki: 1. »Pri naf je ravno [= okolu 9. II. 1835] Volkmar na fvetlo sišel« [146, gl. spredaj opombo k pismu Čelakovskemu okolu 9. VII. 1835]; 2. »midva (z Miklošičem) bova ... hvaleshna ... Vam ofoblivo o velkem frpni ali kimavci«; 3. »Ste vi pokrajnzhitel rókopifa kralodv.« [148]: Ker je naznanil »Stern. Intelligenzblatt zur Graetzer Zeitung« dne 9. VII. 1835, da se dobiva v Ferstlovi knjigarni »Rukopis kralodvorski ... s pripojením ukazek polského a kranského prelazu. V Praze 1835«, je moral nastati koncept med 9. do 31. VII. 1835). — 2. IV. 1837 (Priobčil Murko, ČZN VII 276; pismo ni datirano, pisano pa je objednem s pismom Prešernu z dne 2. IV. 1837, prim. spredaj str. 325). — 10. VI. 1837 (Nemški original je med Prešernovo literarno ostalino v ljubljanskem Rudolfinu. Postskriptum je priobčil Bleiweis v LMS 1875, 166 — kot P. S. k Vrazovemu pismu Prešernu z dne 19. XI. 1837, kar je popravil dr. Prijatelj, Zvon XXII [1902] 544–5. Odlomki so priobčeni v slovenskem prevodu v: ČZN VII 198, 210, 215, Zvon XXX [1910] 495, 496, 554.

Kasnačiču A.: 10. X. 1839. (Priobčil J. Broz, Vienac XX [1888] 593–4. M. Šrepel, ki je Brozovo publikacijo prezrl, ga je priobčil kot »još neštampano« še enkrat, Gradja I [1897] 244–6. Začetek korespondence). — 25. II. 1842 (Vienac XX 594, Gradja I 246–7, prim. opombe k prejšnjemu pismu).

Kasnačiču J.: 24. I. 1845 (Priobčil M. Šrepel, Gradja I 248–9).

Klajžeru J.: 1839 (Omenja Vraz Muršcu 19. II. 1841, Dēla V 210).

Knupležu: 6. I. 1835 (Dēla V 138–9).

Kočevanju St.: 9. X. 1836 (Omenil Macun, Knjiž. zgodovina slov. Štajerja [1883] 90 op. 88. — 1. XI. 1837 (Omenil Macun kot svojo posest, o. c. 100). — 15. XII. 1838 (Dēla V 182–4). — 15. I. 1839 (o. c. 185–8). — 5. VII. 1846 (o. c. 384–8). — 25. V. 1847 (o. c. 397). — 18. IX. 1850 (o. c. 426–8).

Korytku E.: 28. VII. 1838 (ČZN VII 225–9).

- Kriegorovi (posneje omoženi Mikšičevi) Lini*: 1. VIII. 1845 (Priobčil Marković, ID str. LIX; prim. Vraz Rakovcu 1. VIII. 1845, Gradja III 293).
- Križmaniču J. (opatu)*: V jeseni 1841 (»Smeten franceski listič«, omenil Vraz Dragojili 10. XI. 1841, Dēla V 278, in pa 14. XII. 1841, o. c. 280).
- Krobatu (Chrobathu) dkrju.*: 24. III. 1843 (Priobčil Jos. Cimperman, Kres III [1883] 427-8).
- Kukuljeviću J.*: 3. VI. 1842 (Dēla V 301-6). — 1. VIII. 1845 (o. c. 374). — 15. X. 1845 (o. c. 379-84). — 23. IX 1846 (o. c. 388-90). — 26. V. 1847 (o. c. 398).
- Kvasu K.*: 12. IX. 1837 (Original v mariborski gimn. knjižnici, odlomek priobčil J. Pajk, Kres III [1883] 42).
- Livadiću F.*: 1839 (Priobčil Koranski, Savremenik V [1910] 534-5).
- Macunu J.*: 10. VII. 1843 (Dēla V 329-33). — 8 III./20. IV. 1849 (o. c. 408-12). — 20. VI. 1849 (o. c. 412-5).
- Malavašiču Fr.*: Tik pred 7. II. 1839 (Omenil Malavašič Vrazu 7. II. 1839, ČZN VII 295). — 26. V. 1839 (Dēla V 188-90). — 7. II.—25. III. 1837 (Omenil Malavašič Vrazu 25. III. 1839, ČZN VII 297).
- Malinu N.*: 12. X. 1850 (Priobčil Fr. Marković, ID str. LXXI-III).
- Mažuraniću J.*: 15. XII. 1836 (Priobčil M. Šrepel, Gradja I 240-4).
- Muršču J.*: 30. X. 1832 (Dēla V 132-3, kjer je pismo datirano: »30. mijeseca Oktovra 1833«; datum je popravil dr. Ilešič, ZMS VII [1905] 124-5¹). — 29. VI. 1833 (Dēla V 130-2). — 3. XI. 1833 (o. c. 129-30). — 5. XII. 1833 (o. c. 134-5). — 5. XII. 1833 — 4. I. 1834 (Omenil Vraz Muršču 4. I. 1834, o. c. 136). — 4. I. 1834 (o. c. 135-7). — 4. I. 1835 (o. c. 137). — 3. XII. 1835 (o. c. 139-41). — 4. III. 1837 (o. c. 152-3). — Okoli 26. III. 1837 (o. c. 154-6. Ilešič, ZMS VII [1905] 130¹ in 175 meni, da je pisano pismo »okoli 12. marca 1837«. Ker pa namiguje Vraz v prihodnjem pismu Muršču na to pismo z besedami: »Jeli ste dobili Zhbelize ino kerste, ki sem Vam jih jēz ob vuzmi [= 26. III. 1837] poslal« (Dēla V 160), je pisano pismo pač okoli 26. III.). — 24. IV. 1837 (Dēla V

158-61). — 2. XII. 1837 (o. c. 165-7). — 18. II. 1838 (o. c. V 167-70). — 17. XII. 1838 (o. c. 178-81). — 19. II. 1841 (o. c. V 210-13). — 12. VII. 1841 (o. c. 259-61). — 2. III. 1842 (o. c. V 286-9). — 20. V. 1842 (o. c. 296-8). — 9. VI. 1842 (o. c. V 309-10). — 19. X. 1842 (o. c. 314-5). — 28. XII. 1842 (o. c. 324-7). — 1. IV. 1843 (o. c. 327). — 4. VIII. 1843 (o. c. 334-5). — 12. VIII. 1843 (o. c. 335-6). — 21. IV. 1844 (o. c. 354-5). — 20./27. XI. 1844 (o. c. 359-61). — 28. IX. 1845 (o. c. 376-8). — 21. V. 1848 (Priobčil dr. Ilešič, ZMS VII [1905] 66-7) — 24. XII. 1849 (o. c. 417-21).

Njegošu P. P.: Tik pred 20. X. 1848 (Omenil Njegoš Vrazu 20. X. 1848, Dēla V str XXIV: Usrdna ti hvala na divnij dar, koji si mi poslao . . .«

Novinam, Srbskim (ured. Miloš Popović, Belgrad): 3. V. 1848 (o. c. 27. VII./8. VIII. 1848). — 11. V. 1848 (o. c. z dne 30. VII./11. VIII. 1848). — 24. V. 1848 (omenjeno l. c.). — O celi tej korespondenci gl. dr. Ilešič, ZMS IX [1907] 31 sl.; prim. tudi spredaj str. 342.

Postiću Miroslavu: V početku 1849 (Omenil dr. Ilešič, ZMS VIII [1906] 31).

Preis P. J.: 29. II. 1842 (Koncept, Dēla V 281-2. — Petračić je označil pismo z »ne zna se komu« in pustil datum: »10. veljače 1842«. Toda Vraz pravi v konceptu, da »danes ima posljednji dan veljače«. Dalje vpraša: »Ali kad će Vas-stignuti i gdje ovo moje pismo? to je veliko pitanje. Nu bilo gdje mu drago ili pod kobnom Avalom ili pod Vitošem, stiglo Vas zdrava i vesela« (281), kar more meriti le na Preisa, ki je odšel pozno v jeseni 1841 iz Zagreba dalje proti vzhodu (prim. V. Jagić, Историја слав. филологіи 335).

Prešernu Fr.: 16. — 26. III. 1837 (Original v Kristanovem Zborniku Korytkove ostaline, radi datuma gl. Zvon XXX [1910] 365, odlomek v slov. prevodu je priobčen v ČZN VII [1910] 208-10, drugi odlomek v Zvonu XXX 497, 552. Pismo je odgovor na Prešernovo pismo z dne 4. III. 1837, ki pomenja po vsej priliki začetek Prešeren-Vrazove korespondence: bilo bi torej prvo Vrazovo pismo Prešernu).

- 2. IV. 1837 (Drugo polovico je priobčil Bleiweis v LMS 1875, 163-4, in v tej skrajšani obliki je priobčeno pismo tudi v Dělích V 157-8. Odlomek tega, kar je smatral Bleiweis »za javnost manje važnosti«, je priobčil dr. Prijatelj, Anastasius Grüns Werke, hrg. v. Eduard Castle V 16, drugi odlomek je priobčen v slov. prevodu v ČZN VII, 207, 214, tretji odlomek v Zvonu XXX 553-4). — 1. VIII. 1837 (Original v Korytkovi ostalini, odlomki so v prevodu uporabljeni: ČZN VII 192, 193, 194, 198-9, 216-7; Zvon XXX 552-6). — 19. XI. 1837 (Bleiweis je priobčil v Koledarčku za 1. 1855 str. 29 odlomek, celi zadnji dve tretjini v LMS 1875, 164-5, in v tej skrajšani obliki je priobčeno pismo tudi v Dělích V 161-5. P. S. ni bil pisan Prešernu [gl. pod Kastelcu]. Izpuščena tretjina je v slovenskem prevodu deloma upotrebljena v ČZN VII 199-200 in Zvonu XXX 557). — 1. VIII. 1838 (LMS 1875, 166-8; Děla V 428-32). — 7. IX. 1840 (LMS 1875, 168-70; Děla V 190-4). — 15. XII. 1840 (LMS 1875, 170-2; Děla V 198-203). — 26. VII. 1843 (Omenil Prešeren Vrazu 29. VII. 1843, ZMS IV [1902] 186; v Prešernovi ostalini tega pisma, kjer je pozvedoval Vraz o Bleiweisu, ni; prim. Prijatelj, ZMS IV 189).
- Purkinju J. E.*: 15. VI. 1842 (»Priročio VI. Francev, Vienac XXXI [1899] 89-90: začetek korespondence).
- Preradoviću P.*: 15. IV. 1845 (Omenil Preradović Vrazu 5. V. 1845, Gradja I 115). — 3. I. 1846 (Omenil Preradović Vrazu 26. I. 1846, o. c. 121). — Tik pred 2. III. 1846 (Omenil Preradović Vrazu 2. III. 1846, o. c. 122). — 12. IV. 1847 (Omenil Preradović Vrazu 26. V. 1847, o. c. 134). — 22. VI. 1847 (Omenil Preradović Vrazu 30. VI. 1847, o. c. 138).
- Rakovcu D.*: 31. XII. 1833/1. VI. 1834 (Priobčil M. Šrepel, Gradja III [1901] 259-62). — 3. X. 1837 (o. c. 262-4). — 10. X. 1837 (Priobčil Marković ID, str. XV.-VI.). — 21. X. 1837 (Gradja III 265-6). — Par dni pred 16. XI. 1837 (o. c. 266-8; zagrebški žig pošte nosi datum 16. XI. 1837). — 5. XI. 1838 (Děla V 177-8). — 31. XII. 1838 (Gradja III 269). — 4. IV. 1839 (o. c. 270-1). —

8. IV. 1839 (272-3). — 4. V. 1839 (o. c. 274-5). — 15. VIII. 1839 (o. c. 276-7). — 19. X. 1839 (o. c. 278-80). — 20. XI. 1839 (o. c. 281). — 7. XII. 1839 (o. c. 282-3). — 30. I. 1840 (o. c. 283-5). — 22. VII. 1840 (285-6). — 5. VIII. 1840 (o. c. 286-7). — 1. XII. 1840 (o. c. 287-8). — 2. V. 1841 (o. c. 288-90). — 1. X. 1843 (o. c. 290-1). — 7. XI. 1843 (o. c. 292). — 1. VIII. 1845 (o. c. 292-3).

Ravnikarju M.: Decembra 1838 (Omenil Ravnikar Vrazu 20 I. 1839, ČZN VII [1910] 289).

Roštlapilu J.: 31. VII. 1834 (Priobčil Štrekelj, Zvon VII [1887] 217-8).

Smoletu A.: 12. X. 1840 (omenil Smole Vrazu 20./20. X. 1840, ZMS IV 190 [1902]). — 3. XII. 1840 (Odlomek je priobčil dr. Prijatelj, ZMS IV 202, original se nahaja med Prešernovo ostalino v ljubljanskem Rudolfinu).

Sreznjevskemu I. I.: Pred 13. I. 1842 (Omenil Sreznjevskij Hanki 13. I. 1842, Францевъ, Письма Ханкѣ 1011). — 5. VIII. 1843 (Nedovršen koncept, Dĕla V 327-9). »Prof. VI. Francev našao je Vrazova pisma Ismailu Sreznjevskemu, pa će ih upotrijebiti u svojoj raspravi o Vrazu, što će do skora izaći u varšavskom „Ruskom Filologiĉ. Vjesniku“« (Drechsler, Savremenik [1910] 634).

Stanĉku V.: Okoli 6. I. 1841 (Nedatiran koncept, Dĕla V 203-4. Petraĉić ga je oznaĉil z »ne zna se komu«. Ker pa pravi Vraz v pismu: »G. Šafařtk mi je pisao, da je od onih knjigah, što sam ja njemu bio na razprodanĉe poslao, nekoliko Vama izruĉio, ... dodajuĉi, da Vi kao profesor imate Više prilike, knjige medju mlade ljudi razprostraniti« (203), Ćelakovskemu pa 15.—26. VII 1841 piše, naj izroĉi njegov poklon »Dr. Stanku, kojemu ... blagodarim na njegovoj brizi, koju za moje knjige nosi« (Dĕla V 273), mora biti pismo naslovljeno paĉ Stanĉku. — V pismu se gre za razprodajo Djulabij, pisano mora biti torej po juliju 1840, gl. spredaj str. 331; adresatu naroĉa Vraz, naj izroĉi »pri-klopljeno listašce« Ćelakovskemu: ako misli s tem pismo Ćelakovskemu z dne 6. I. 1841, kar je zelo verjetno, je tudi datum tega pisma približno doloĉen). — Okoli 1. IX. 1847 (Omenil Vraz Erbenu 1. XI. 1847, kateremu naroĉa,

- naj povpraša za Lisinskega »u g. Dra. Stanka, na kojeg je odnio preporuku«, Děla V 399).
- Subbotiču Jovanu*: 20. IV. 1842 (Koncept, Děla V 290-1).
- Šafaříku J. P.*: 24. V. 1838 (Priobčil J. Kunšič, ZMS I [1899] 92-9). — 15. 25. V. 1842 (Děla V 292-4). — 1. IV. 1842 (Omenil Vraz Erbenu 2. IV. 1845, Děla V 362).
- Štauduarovi Dragojili*: 4./8. IV. 1841 (Děla V 213-9). — 11./12. IV. in 1 V. 1841 (o. c. 219-25; radi prvega datuma prim. dr. I. Prijatelj, ČZN VII [1910] 171). — 10./12. V. 1841 (o. c. 225-31). — 25. V. 1841 (o. c. 231-8). — 31. V./1. VI. 1841 (o. c. 238-43). — 12. VI. 1841 (o. c. 241-5). — 18. VI. 1841 (o. c. 245-52). — 29. VI. 1841 (o. c. 254-9). — 15. VII. 1841 (o. c. 261-7). — 11. VIII. 1841 (o. c. 268-70). — 6. IX. 1841, gl. spread str. 332. — 19. XI. 1841 (Děla V o. c. 274-5). — 10. XI. 1841 (o. c. 275-8). — 14. XII. 1841 (o. c. 278-80). — 20. II. 1842 (o. c. 283-6). — 23. XI. 1842 (o. c. 317-20).
- Tkalčiču (zagreb. čevljarja)*: »nekoliko nedělah« pred 20. XI. 1839 (Omenil Vraz Rakovcu 20. XI. 1839, Gradja VI 281).
- Trnskemu J.*: 28. I. 1843 (Priobčil M. Šrepel, Gradja I [1897] 247-8). — 24. I. 1845 (o. c. 249-50).
- Trstenjaku D.*: (V skupščini Slov. Matice 24. VI. 1869 je obljubil Trstenjak, da izroči Vrazove dopise Matici, prim. LMS 1869, 16; kje so?)
- Ulagi J. (cel. bogoslovcu)*: 30. V. 1840 (Priobčil dr. Prijatelj, ČZN VII [1910] 187-8).
- Vakanoviču A.*: 8. XII. 1840 (Priobčil M. Šrepel, Gradja II [1899] 15-6). — 2. IV. 1841 (o. c. 217).
- Vancaševi gospe*: 10. II. — 18. II. 1849 (Odlomek koncepta, Děla V 407-8. — Petračić je označil koncept z »ne zna se komu«, toda gl. Marković, ID str. LIX, LXX — LXXI).
- Vogrinu L.*: 1842 (Priobčil Štrekelj, ZMS II 212; radi adresata g. ibid. 178).
- Vrablju*: 19. IV. 1836 (Děla V 143-4).
- Vukotinoviču L.*: 31. VIII. 1836 (Koncept, Děla V 144-5). — 31. VIII. — 10. XI. 1836 (Omenil Vraz Gaju 10. XI. 1836, Gradja VI 314: »... Vukotinoviča molim, neka mi

odgovori na pismo, što mu jesam poslal svojim odšastjem sa priklopljenim rukopisom Kraljedvorskim po g. Rakovcu D *) — Ko se Vukotinović ženi (Nemški odlomek priobčil Drechsler, Vraz 47, koncept med slov. Vrazovimi rokopisi). — 12. VI. 1841 (Děla V 42-8, prim. ibid. 40 in pa spredaj str. 322).

Zapu K. VI.: 3. VI. 1842 (Děla V 298-301. Petračić pravi v opombi, da je »valjda pisano negdje g. 1842. K. VI. Zapu«. Da je pismo namenjeno res Zapu, sledi iz vsebine nedvomno. Ker pa pravi Vraz v pismu, da se je »jučer u tromesečnom (Matičinom) saboru zaključilo, da će se izdati Osmanida« (300), a je bila ta skupščina 2. VI. 1842 [Šurmin, Preporod II 257], je pismu tudi datum določen). — 20. IV. 1844 (Priobčil Zap, ČČM XVIII [1844] 4 str. 622-8, gl. spredaj str. 338).

Žaklju A.: Več pisem pred 1. VII. 1838 (Omenil Malavašič Vrazu 1. VII. 1838 ČZN VII [1910] 294). — Dvoje pisem med 25. XI. 1841 (pismo Žaklja Vrazu) in 4. IV. 1842 (Omenil Žakelj Vrazu 4. IV. 1842, ČZN VII 300).

Koncepti pisem ne ve se komu:

1834. *Slovenskemu rodoljubu.* Original med Vrazovimi slovenskimi rokopisi števil. 18, odlomek je priobčil Drechsler, Vraz 200-1. Pismo je pisano najbrž po izidu Gajevega Oglasa z dne 20. X. 1834, vsekakor pa pred izidom Novin in Danice (6. I. 1835).

1836. 8 VI.: *Dunajskemu hrvaškemu visokošolcu.* (Děla V 142-3).

1837. *Grajščaku ali oskrbniku na Štajerskem.* Koncept je bil med Vrazovimi hrvaškimi rokopisi, priobčil ga je Petračić, Vienac X [1878] 562. Ker prosi v konceptu mesta v kanceliji na deželi, spada koncept pred 1. VIII. 1837, ko poroča Prešernu o neuspehu teh prizadevanj (ČZN VII, 199).

1849. *Gospodični v Gradec, prijateljici Ane Herzogove.* (Děla V 415-7). Petračić, ki mu je pripovedovala gospa Vancaška, da je »ženitev«, ki se v pismu omenja, zgolj šala (prim. Vienac X [1878] 576), bi še bil pač lahko

dognal tudi ime naslovljenke. Ker pravi Vraz v pismu: »Seit meiner Zurückkunft in Croatien kränkle ich noch immer und kann mich nicht erholen . . . Mein Arzt . . . rathet mir mich . . . entweder nach Tüffer oder Neubaus (zu begehnen)« (416) spada koncept pač v prvo polovico l. 1849.

1850. 7. VII.: *Zaupniku P. P. Njegoša Izven Črne Gore* (Děla V 423).

1850. Okolu 7. VII.: *Spremljevalcu P. P. Njegoša v italiji* (Děla V 424–6. Ker se obravnava v pismu ista stvar kakor v pismu zaupniku P. P. Njegoša z dne 7. VII. 1850, je datum približno določen).

B. Pisma Vrazu.

Vraz je vedel ceniti zgodovinske dokumente. Ko se je šlo za gospojinsko društvo, je pisal posestrimi Dragojili, duši akcije: »Molim te, da sve listove, koje češ dobiti od pozvanih, čuvaš. Mozbiti da će se tu steći važnih stvari koje će biti vrédno da se tiskaju, svakako vrédne za dogodivštinu razvianje izobraženosti u domovini našaj« (Děla V 286). Zato je tudi sam skrbno hranil korespondenco, ki jo je dobival iz vseh vetrov slovan-skega sveta. Leta 1877. je imela Matica Hrvatska, ki je dobila z Vrazovo ostalino tudi njemu pisana pisma, nad 900 pisem Vrazovih dopisnikov (Děla V str. XVI). S precejšnjo gotovostjo se lahko reče: kolikor teh stvari se je izgubilo, se večinoma niso izgubile po Vrazovi krivdi. Na svojo srečo je prišla pozneje ta korespondenca pod varstvo zagrebske vseučiliške biblioteke, kjer se čuva pod značnico: »Vraz Stanko: korespondencija. Listovi pisani njemu«.

Prof. Šurmin, ki se je mnogo bavil s to korespondenco, piše o njej: »Možda nam nijedan od naših Ilira nije ostavio toliko gradje iz svoga života, koliko Vraz . . . a njegova je velika ostavina pisama njegovih prijatelja upravo riznica, u koju je smješteno blago za proučavanje vremena Vrazovih, pa i samoga Vraza. Osim pisama Gaju ne će biti drugdje tako dobra i jača izvora za proučavanje ilirskoga radu, koliko baš kod Vaju . . .« (Savremenik V [1910] 473). Tudi Fr. Petračić, ki je pisma »priredjujuć petu svezku (Vrazovih) djela i čitao i redao, i al-

fabetskimi redom složene predao upravi Matice«, meni, »da ima mnogo sačuvana u (Vrazovoj) ostavštini«, dodaje pa, »da sve još ni sada (1910) ne će moći u svet, jer bi se moglo koga povriediti, a ne bi mnogo koristilo poznavanju prilika, koje su od ista malene i sićušne, te im se trag još uvijek prepoznaje.« (Vienac, nova serija I [1910] 183).

Odlomke je bil dal tiskati že Vraz sam (prim. nižje Dubrowski, Hurban, Kukuljevič). Po pesnikovi smrti pa je preteklo četrst stoletja, predno se je začela pozornost obračati na njegovo »riznico«: *Bleiweis* je l. 1877 priobčil »*Pisma Jarnikova Stanku Vrazu*« (LMS 1877, 149—58) in »*Liste, katere je Prešeren Vrazu pisal*« (o. c. 158—6). S Prešernovimi pismi je ravnal Bleiweis seveda nekoliko drugače nego z Jarnikovimi: Priobčil je sicer vsa štiri Jarnikova pisma, izmed Prešernovih osem pa jih je našlo milost samo pet. Da je izšel od petega pisma samo konec, je pač nenameravana pomota, ker Bleiweis ni opazil, da je pripisan začetek Smoletovemu pismu z dne 20./26. X. 1840 in da je celo to Prešernovo pismo samo postskriptum Smoletovemu (prim. dr. Prijatelj, ZMS IV [1903] 190).

Istodobno je upotrebljal pisma *Fr. Petračič*, najprej v opombah k »Stanku Vrazu« par odlomkov (Děla V, zlasti str. XVI—XXV), več pa naslednjega leta v »Črticah o Vrazu« (Vienac X [1878] str. 562 . . . 579). Za Petračičem je prišel *Fr. Marković*, da »nadopuni vjekopis Vrazov« s »črticami o dopisih in iz dopisa« (ID LXXVI—CXII; v Viencu 1880, od koder je sicer študija pretiskana, manjka to poglavje). Ekcerpti so deloma težko porabni, često niso niti natančno datirani. Na enake težkoče naleti raziskovalec tudi pri Kočevarjevih in Miklošičevih pismih, kolikor jih je upotrebil Marković v študiji »*Stanko Vraz prama Franji Miklošiču*« (Vienac XV [1883] 606—7), *M. Šrepl* pa v študiji »*Stjepan Kočevar prama Ilirstvu. Po njegovim listovima Stanku Vrazu*« (Vienac XV [1883] 148 . . . 182), dočim odgovarjajo Šrepljeve izdaje »*Kollárovih dopisov*« (Vienac XXV [1893] 352) »*Preradovićevih pisem*« (Gradja I [1897] 99 sl.) in korespondence »*Vras-Rakovac*« (Gradja III [1901] 259—93) znanstvenim zahtevam.

Nova pisma sta upotrebljala medtem *Kulakovskij* v »Иллиризму« (1894), *Šurmin* v »Preporodu« (1903–4) in *Branko Drechsler* v »Stanku Vrazu« (1910). Muršečeva pisma Vrazu je izdal in z vsem znanstvenim aparatom opremil dr. Fr. Plešič: »*Muršec Stanku Vrazu*« v »*Korespondenci dr. Jos Muršca*« (ZMS VII [1905] 124–62). Jednaka pohvala pa se ne more izreči o Plešičevi izdaji »*Korespondenc iz dobe našega preporoda*« (IMK XIX [1909] 92 . . .). Izdaja ne izpričuje le, da si izdajatelj zelo intezantnih in za slovensko zgodovino važnih stvari ni prepisal, ampak tudi, da se mu je z izdajo gromozensko mudilo: sicer bi bil moral opaziti, da je precej stvari, ki jih publicira, že znanih, da je torej njegova publikacija neekonomična (prim. n. pr. Jarnik). Izgleda, da je pospešil izdajo primer *drja I. Prijatelja*, ki je že l. 1902. priobčil »*Dvoje Prešernovih pisem*« (ZMS IV [1902] 186 sl.) in svoje prepise ravno upotrebljal tudi v istih IMK h Korytku.

Stoletnica Vrazovega rojstva je prinesla dvoje sem spadajočih objav: dr. Prijatelj je priobčil v »*Vrazovih slovenskih dopisnikih*« (ČZN VII 287 sl.) pisma, tičoča se ljubljanskega čitavniškega zbora, *Fr. Petračič* pa v člančiču »*O Vrazovo korespondenciji*« (Vienac, nova serija I [1910] 183) alfabetski seznamek pisem Vrazu, kakor jih je izročil l. 1877. upravi Matice Ilirske. Izmed 900 pisem »od gotovo 200 lica« Petračičevega seznamka pa so se natisnila ali v tisku upotrebila doslej le pisma, ki so jih pisali Vrazu:

Auersperg A.: 2. V. 1845 (Odl v slov. prevodu je priobčil Sl. Narod IX 299 [31. XII. 1876]; isti odl. nem. originala je priobčil dr. I. Prijatelj, Grüns Werke V 19, regesto prve polovice glej v ČZN VII 218–9). — 25. XII. 1846 (Prevod v Slov. Narodu z 31. XII. 1876, original v Grüns Werke V 20). — 1. XI. 1850 (Prevod v Slov. Narodu z 31. XII. 1876 in v ČZN VII 221).

Babukić V.: 9. XII. 1840 (Odl., Dēla V, str. XX). — 23. XII. 1840 (Reg., Dēla V, str. XX). — 15. V. 1841 (Omenil Vraz Babukiću 27. VI. 1841, Dela V 252). — 23. V. 1843 (Odl., Drechsler, St. Vraz 211). — 22. I. 1849 (Odl., Dēla V str. XXV) — Nekoliko dni pred 8. III. 1849 (Pripis

- pismu Macuna Vrazu na koncu 1848, omenil Vraz Macunu 8. III/20. IV. 1849, Dēla V 409). Petračičev seznamek omenja 14 pisem.
- Bačovský J. A.*: Kmalu po 16. IV. 1850 (Ilešič, ZMS VIII [1906] 32-3).
- Bodjanskij O. M.*: 1841 iz Poznanja (Omenjeno v ID str. CIX).
— 1843 iz Moskve (Omenjeno l. c.). — 13.—25. VI. 1844 (Omenjeno l. c., odl. priobčil Kulakovskij, Иллиризмъ 072 opom. 22).
- Bogović M.*: 7. I. 1848 (Vienac X 575). Petračičev seznamek: 3 p.
- Borojević N.*: 20. VIII. 1839 (Odl., Drechsler, Vraz 210^a).
— 15. XI. 1839 (Odl., l. c.). — 4. II. 1841 (Odl., Šurmin, Preporod II 279). Petračičev seznamek: 6 p.
- Bratuš Mirko (Emerih)*: 24. XII. 1844 (Omenjeno v ID str. XCVI, datum po Ppr.) — 25. I. 1845 (Odl. brez datuma priobčil Marković, ID str. XCVI-VII, datum omenil Macun, Knjiž. zgodovina 6, skoro celo priobčil Ilešič, IMK XIX 97-9, brez znanstva z Ilešičevo objavo je priobčil majhno regesto Drechsler, Vraz 86, toda datiral je pismo napačno s »početkom god. 1843«). — 22. IV. 1848 (Omenjeno v ID str. XCVI, celo v IMK XIX 102-3). — Petračičev seznamek: 6 p.
- Caf O.*: Okolu 13. I. 1841 (Omenil Vraz Gaju 13. I. 1841, Gradja VI 325). — 25. II. 1841 (Omenil Vraz Cafu 5. III. 1841, ZMS II 209). Marković, ID str. XCVI in Petračičev seznamek omenjata 12 p.
- Cantily A. (oče Ljubičin)*: 5. V. 1843 (Regesta v ID str. XXXVII).
— 21. VI. 1841 (Regesta l. c.).
- Ciringer Jernej*: 31. XII. 1844 (Odl., Drechsler, Vraz 213^a).
— 14. I. 1845 (Odl., l. c.). Petračičev seznamek: 4 p.
- Čelakovský Fr. L.*: 18. III. 1833 (Vienac X 564. — Junija 1833 (En stavek z datom v IMK XIX 92, daljši odl. pri Drechslerju, Vraz, 12). — Pred 9. VII. 1835 (?), (»pismo od nekoga s kraljevega Gradja poslano«, omenil Vraz, Dēla V 148; gl. spredaj str. 355 pismo Čelakovskemu okolu 9. VII. 1835). — 20. I. 1841 (Odl. v Viencu X 564, večji odl. v

- ID str. CIII; prim. tudi Dēla V 270, in pa ZMS II 210).
- Čop M.*: 1834 (Regesta v ID str. C, odl. pri Drechslerju, Vraz 12).
- Demeter D.*: 7. VI. 1838 (Regesto priobčil Drechsler, Vraz 107, 212).
- Deutscher Ĵuri (župnik šentmiklavški)*: 10. V. 1847 (Odl., Dēla V str. XVII). — 3. VII. 1848 (Odl. 1. c.). — 14. XII. 1848 (Odl., 1. c.). Petračičev seznamek: 8 p.
- Dimitrović Špiro*: 1848 (Omenjeno v ID str. LXVII). Petračičev seznamek: 3 p.
- Drobnič Ĵ.*: 8 pisem iz dobe 1838—1850 (Omenjena v ID str. LXXXII). — 6. X. 1838 (Reg., 1. c.; drugi odl. pri Šurminu, Preporod II 53). — 14. VI. 1839 (Regesta, Šurmin, Preporod II 285). — 12. III. 1840 (Regesto priobčil Marković, ID str. LXXXII, nekaj tudi Šurmin, Preporod II 285). — 1843 (»malne doslovce« v ID str. LXXXIII; gl. tudi Marković, Spomen knjiga Mat Hrv. 259). — 1845 (Regesta v ID str. LXXXIV). — 1850 (Odl., 1. c.).
- Dubrowski P.*: 10. II. 1842 (Literarni odl., Kolo III, 114–6). — 3. VII. 1842 (Lit. odl., Kolo II 91–8). — 20. XI. 1842 (Lit. odl., Kolo III 108–11). — 11. II. 1844 (Odl., Vienac X 566). Petračičev seznamek omenja 11 p., Marković, ID str. CVIII–IX pa samo 9.
- Erben K. Ĵ.*: Julija 1842 (Omenil Vraz Erbenu 5. VIII. 1842: »List Vaš, s kojim mi pošiljate pregled češke literature od p. g. primio sam prie deset danah«, Dēla V 310. Kar je priobčil Marković, ID str. CVI, je menda odl. tega pisma. Datum »d. 15. rujna 1842« pregleda samega v Kolu III 98 je menda pomota: Erben govori o Vrazovem listu »od 8. pr. m., kojim me pozivate u Kolo«, tisti Vrazov list pa je datiran z 8. VI. 1842 [gl. Dēla V 306]). — 24. IV. 1843 (Omenil Vraz Erbenu 1. IV. 1844, Dēla V 339). — 16. XII. 1843 (1. c.). — Januarja 1845 (Omenil Vraz Erbenu 2. IV. 1845, Dēla V 362). — Tik pred 22. VII. 1845 (Omenil Vraz Erbenu 22. VII. 1845, Dēla V 372). Petračičev seznamek omenja samo 10 p., Marković, ID str. CVI pa 11 p.

- Fialka M.*: 3 pisma iz dobe 1843, 1844 (Omenjena pod napačnim imenom »Fiala« z regesto v ID str. CVI; ali je to isti »kapetan Čeh iz Litomiricah«, čigar pismo iz l. 1844. omenja Vraz Muršcu 20. XI. 1844, Dēla V 360?).
- Freyer H. (kustos ljubljanskega dež. muzeja)*: 25. IV. 1844 (Odl., IMK XIX 97). Petračičev seznamek, kjer pa se čita napačno Treier: 4 p.
- Fršč J.*: 1846 (Odl., ID str. CVIII).
- Gaj L.*: 3. IV. 1834 (Odl. Dēla V str. XVIII, v celoti dr. V. Deželič, Gradja VI 336).
- Gottweis I.*: 1839 (Regesta, Šurmin Preporod II 284). Petračičev seznamek: 3 p.
- Hanka V.*: 1847 (Regesta, ID str. CVIII).
- Herzog Anka*: Nekoliko dni pred 25. IX. 1848 (Omenil Vraz A. Herzogovi 25. IX. 1848, Dēla V 404). — V prvi polovici 1849 (Omenil Vraz Anini prijateljici v Gradec Dēla V 415). — 22. V. 1851 (Regesta, ID str. LXXV). Petračičev seznamek omenja pod »Herzog« 4 p., a ne pove, li samo od Ane, ali tudi od njenega očeta.
- Horvat Jak. (kaplan)*: 31. V. 1837 (Regesta, Šurmin, Preporod II 53). — 19. VI. 1837 (l. c.).
- Hrgović (iz Varaždina)*: 27. I. 1842 (Odl., Drechsler, Vraz 97).
- Hurban M.*: 25. I. 1842 (Lit. odl. v Kolu I 99–108, privatni odl. v Viencu X 566, deloma tudi v ID str. CIV–V). Petračičev seznamek: 2 p.
- Ilić L.*: 28. V. 1842 (Odl., Dēla V str. XXI). — 20. XII. 1843 (Omenil Drechsler, Vraz, 216 opom. 32). Petračičev seznamek: 8 p.
- Jarnević Dragojila*: Avgusta 1841 (Omenil Vraz Jarnevičevi 25. X. 1841: »... ima več tretji mesec, što sam Vaš list s Vašimi krasnimi umotvori primio...«, Gradja III 200). — Pismo brez data (Regesta, Drechsler, Vraz 107).
- Jarnik U.*: 5. XII. 1836 (LMS 1877, 149–51). — 5. III. 1838 (o. c. 152–3). — 21. V. 1838 (o. c. 154–6). — 21. IX. 1841 (o. c. 156–8; odlomčič priobčil zopet Ilešič, IMK XIX 94). — Izgleda, kakor da je tudi Šurmin prezrl, da je objavil

»Pisma Jarnikova Stanku Vrazu« že Bleiweis: prim. Preporod II 010, opomba 115., 127., 128.

Žeran L.: 3. XI. 1843 (Splošno brez data omenjeno v ID str. XCVI, del. v celoti del. v regesti priobčeno v ČZN VII 303-4). — 20. I. 1844 (Splošno brez data omenjeno v ID str. XCVI, del. doslovno, del. v reg. priobčeno v ČZN VII 304-5). — 16. V. 1844 (Splošna regesta brez data v ID str. XCVI, regesta v ČZN VII 305). — 20. VI. 1844 (Del. doslovno, del. v reg., ČZN VII 305). — 5. VIII. 1844 (Regesta v ČZN VII 3 5). — 22. II. 1845 (Splošno brez data omenjeno v ID str. XCVI, odlomči je priobčil Ilesič, IMK XIX 97, v celoti objavljeno v ČZN VII 305-6). — 13. I. 1846 (Priobčil Prijatelj del. v ZMS IV 188, del. v ČZN VII 306-7; večinoma iste odlomke, ki so bili objavljeni že v ZMS IV je objavil zopet Ilesič, IMK XIX 100-1). — 3. VIII. 1846 (Reg., ČZN VII 308).

Žovanović D. (izdavač Скоропечче): 9.=21. II. 1843 (Odl. upotrebil Šurmin, Preporod II 279). Petračičev seznamek: 2 p.

Žovanović P.: 30. VIII. 1841 (Odl. upotrebil Šurmin, Preporod II 279). — 26. IV. 1842 (Odl. upotrebljen v Viencu X 565, nekaj več v ID str. CXI). Petračičev seznamek: 3 p.

Žukić Fr.: (Omenjen v ID str. CX). Petračičev seznamek: 7 p.

Karadžić V. St.: V zimi 1841/2 (Omenil Vraz Karadžiću 20. V. 1842, Dēla V 295: »G. Gregorić došavši iz Beča kazao mi je, što ste se Vi tužili na nas porad onog članka što ste ga bili zimus meni poslali sa molbom, da ga priobčim našim novinam...«; prim. spredaj str. 358 pismo Karadžiću). — Vukove pripiske se nahajajo tudi na pismu Sreznjevskega Vrazu, pisanem pred 29. III. 1842 (F). Petračičev seznamek: 2 p.

Kastelic M.: 1837 (Omenil Marković, ID str. C: »god. 1837 iz Ljubljane njemački list neprijazna sadržaja«). Petračičev seznamek tega imena nima.

Kaznačić A.: — 14. I. 1843 (Omenil Kaznačić Gaju 14. II. 1843, Gradja VI 103: »Dva puta obernuo sam moje požude više toga Gospodinu Stanku Vrazu; ostali bez odgovora na pokazanu moju želju za primiti izpunjene broje

vaše „Danice“ i ono što se bude više Slavjanskog knjižstva prid Vama pritiešilo»). Petračičev seznamek: 4 p. *Klajšar* *Ž.*: 1834 (Omenjeno v ID str. XCIII). — 1841 (Regesta z odl. l. c.). Petračičev seznamek: 4 p.

Klobučar (oficir): 10. IV. 1845 (Vienac X 564).

Kobé *Ž.*: 3. XI. 1839 (Upotrebil Šurmin, Preporod II 284). Petračič piše napačno »Kober« in beleži samo 1 p., toda med ostalino se nahaja tudi Kobetovo pismo z dne 22. IV. 1842 (Ppr).

Kočevar St.: »Preko 40 pisama [od god. 1833–1850]« (Omenjena v ID str. LXXXIX; prim. tudi Vienac XV 130). Petračičev seznamek: 41 p. — 13. X. 1833 (Odl. priobčen v ID str. LXXXIX, več v Viencu XV 163). — 12. II. 1834 (Odl. upotrebljen v Viencu X 563, več v ID str. LXXXIX in Viencu XV 163, prim. tudi Šurmin Preporod I 031 opom. 79). — 16. IV. 1834 (Odl. upotrebil Petračič, Dēla V str. VI, regesta v Viencu XV 163, odl. priobčil Šurmin, Preporod I 031 op. 88, kjer je pa datirano pismo napačno z 14. IV.). — 3. I. 1835 (Odl. v: ID str. XC, Vienac XV 163, Prijatelj ČZN VII 148). — 1835 (Skoro celo v ID str. XC—XCI; prim. tudi Vienac XV 163; pismo ni datirano). — 14. XII. 1835 (Odl. v: ID str. XCI, Vienac XV 163, Prijatelj, ČZN VII 149; prim. tudi Šurmin, Preporod I 035). — 13. listopada (hrv. ali slov.?) 1836 (Odl.: ID str. XCI–II, Vienac XV 166). — 29. I. 1837 (Odl. v Viencu XV 166). — 1. VI. 1837 (Odl. upotrebljen v Zborniku u slavu Jagića 658). — 24. XII. 1838 (Odl. v Dēlih V str. XX, Viencu XV 166). — 17. III. 1839 (Odl. v Dēlih V str. XX). — 11. VII. 1839 (Reg. v Dēlih V str. XX, odl. v Viencu XV 166). — 1841 (Odl. v ID str. XCII in Viencu XV 166; pismo ni datirano). — 3. II. 1841 (Odl. v ID str. XCII in v Viencu XV 179, kjer je pismo napačno datirano z 1. 1844, prim. tudi Šurmin Preporod II 285, kjer ja pismo postavljeno v l. 1843). — 1. XII. 1841 (Odl. v Viencu XV 179, prim. tudi Prijatelj, ČZN VII 177–81; v Viencu je pismo napačno datirano z 1844, iz česar je izvajal Šrepel tudi napačne zaključke). — 31. V. 1842 (Odl. v Viencu XV

- 179). — 16. XI. 1843 (Odl., IMK XIX 96). — 4. II. 1844 (Odlomki v Viencu X 563 in XV 179; prim. tudi Šurmin, Preporod II 285, kjer je pismo napačno datirano z l. 1843). — 29. V. 1844 (Odl. v Viencu XV 179). — 20. VI. 1844 (Odlomki v Viencu X 563, XV 179). — 14. V. 1845 (Odl. v Viencu XV 179). — 28. XI. 1845 (Odl. l. c.). — 1847 (Splošna karakteristika pisem iz tega l. v Viencu XV 179). — 6. V. 1848 (Děla V str. XXIV). — 20. V. 1848 (Odl. v Viencu XV 179; isto zopet v IMK XIX 107). — 25. IX. 1848 (Večinoma priobčeno v Viencu XV 179–80, zadnji stavek več v IMK XIX 107). — 12. X. 1848 (Večina v Viencu XV 180–1, isto in dva stavka več v IMK XIX 107–8). — 13. XI. 1848 (Večina v Viencu XV 181, isto in še nekaj več v IMK XIX 108). — 14. XI. 1848 (Večinoma v Viencu XV 181–2, isto in še nekaj več v IMK XIX 108–9). — 27. XII. 1849 (Odl. v Viencu XV 182). — 18. II. 1850 (Odl. v Viencu X 575, in IMK XIX 109).
- Kollár J.*: 4. IV. 1843 (Odl. v ID str. CIV, kjer je pismo napačno datirano z l. 1841, v Viencu X 564, kjer je zopet datirano z 7. I. 1843, celo v Viencu XXV [1893] 352).
- Korytko E.*: 19. VII. 1838 (Pripis k Prešernovemu pismu Vrazu z istega datuma, LMS 1877, 163).
- Krašna J.*: 12. XI. 1840 (Reg. Šurmin, Preporod II 285). — 1. III. 1842 (Registrirala Marković, ID str. XCV–VI, in Macun, Knjiž. zgodovina Slov. Štajerja 7^s, priobčil deloma v regesti deloma doslovno Prijatelj, ČZN VII 170¹, 301–2).
- Krempel A.*: 15. II. 1838 (Registriral Šurmin Preporod II 52). — 12. VI. 1838 (Hrv. prevod odlomka v ID str. LXXXI). — 18. VI. 1838 (Odl. upotrebil Šurmin, Preporod II 52). — 2. III. 1843 (Odl. v prevodu priobčil Marković ID str. LXXXI). — 25. VII. 1843 (Odl. v prevodu l. c.). Petračičev seznam in Markovičevo izvestje ID str. LXXX, da se nahaja med Vrazovo ostalino osem Krempeljevih pisem, pa ne odgovarja resnici, ker jih je 10 in sicer še z: 2. IX. 1839, 30. X. 1839, 14. IV. 1840, 27. V. 1841 in 1. V. 1842 (Ppr).
- Križmanić I. (opat)*: 20. II. 1842 (Omenil Vraz Dragojili Štauduarjevi 20. II. 1842, Děla V 286: »... hvalim mu [opatu]

na njegovih nekoliko rečih«. V ostalini menda kekega takega pisma ni in ga tudi Petračičev seznamek nima.)

Križmanić Pavlina (omožena Gajeva): 29. V. 1840 (Odlomke priobčili Petračič Vienac X 575; Marković, ID str. XLI [v prevodu, brez data]; Macun, Knjiž. zgodovina Slov. Štajerja 105).

Kukuljević I.: Tik pred 3. VI. 1842(?) (Omenil Vraz Kukuljeviću 3. VI. 1842, Dĕla V 301: »Tvoj sam list primio... Ako danas sutra opet zaviriš u kavarnu Bajerovu u Alservorstadt, možeš ga opet i sam čitati [v Danici]«; v Danici pisma čigar dati bi se strinjali s tem datom, ni; ali je morda pomota v datu Vrazovega pisma in bi imelo stati 3. VII.?). — 22. VI. 1842 (Lit. odl. v Danici VIII 27 [z dne 2. VII. 1842] 107–8; privatni odlomki: Vienac X 566 in Drechsler, Vraz 208 opom. 20).

Kušlan Drag.: 29. I. 1841 (Odl., Vienac X 563). — 4. I. 1845 (Odl., o. c. 475). Petračičev seznamek: 5 p.

Lambl V. D.: 8. XII. 1844 (Ilešič, ZMS VIII [1906] 14–5).

Macun I.: 10. VII. 1843 (Nebistven odlomek v IMK XIX 97; mesto »drugi praznik« se mora čitati »drugi pravnik«; pismo je najbrž začetek korespondence, in nanj odgovarja Vraz 10. VII. 1843, Dĕla V 329 sl.). — 4. I. 1849 (Datum po Ppr, priobčeno je pismo skoro celo v ID str. XCVIII–IX. Pismo je identično z onim, o katerem piše Vraz Macunu 8. III./20. IV. 1849, Dĕla V 408: »List Vaš, što ste mi pisali na koncu p. g.«, kjer je datum Vrazova pogreška). — 9. II. 1850 (Datum po Ppr, odl. v ID str. XCIX). — Razven teh se nahaja v Vrazovi zapuščini še 3 M. pisem, in sicer z 25. X. 1844, 4. V. 1849 in 5. VII. 1849 (Ppr).

Majar M.: 25. XII. 1841 (Kolo I 135–7). — 1841. (Po originalu brez data in podpisa v Vrazovi glasbeni ostalini priobčil F. Kuhač, Vienac XII [1880] 606). — 31. III. 1844 (Odl. upotrebil Ilešič, ZMS VIII [1906] 14 ter priobčil isti odl. zopet v IMK XIX 96). — 8. V. 1844 (Odl. IMK XIX 96). — Na koncu 1847 (Odl., ID str. LXXXV–VI). — 22. XI. 1848 (Odl. v IMK XIX 106). — 4. III. 1849 (Odl., l. c.). — 1850 (Reg., ID str. LXXXVII). — Razven teh se nahaja v Vrazovi ostalini še 12 Majerjevih pisem, prim. ID str. LXXXV.

- med njimi dve brez data, in pisma z dati 31. VII. 1843, 13. IX. 1843, 27. IX. 1844, 27. I. 1845, 14. X. 1845, 4. X. 1846, 20. I. 1848 (Ppr). Splošne karakteristike Majerjevih pisem Vrazu gl. ID str. LXXXV sl. in Ilešič, ZMS VIII [1906] 14).
- Malavašič Fr.*: »Pisma... god. 1838, 1839« splošno karakteriziral Marković ID str. XCIV. — 1. VII. 1838 (Odl. upotrebil Prijatelj IMK XIX 79, celo pismo v ČZN VII 294-5: začetek korespondence). — 7. II. 1839 (Odl. upotrebil Prijatelj, ZMS IV 194-5, daljši ekscerpt v IMK XIX 93-4, celo pismo v ČZN VII 295-7). — 25. III. 1839 (Pismo je napačno datirano z 1. 1838., a iz vsebine sledi nedvomno, da je iz 1. 1839. Odl. je upotrebil Prijatelj v ZMS IV 194, a z napačnim datum, druge odl. isti v IMK XIX 79, celo pismo v ČZN VII 297-8).
- Malin N.*: 1837 (Omenjeno v ID str. CX). — 26. III. 1839 (Odl. o. c. CII, nekaj več je priobčil Šurmin, Preporod II 276). Petračičev seznamek: 4 p.
- Martič Grga (Ljubomir)*: Na korespondenco je opozoril Marković, ID str. CX. — 16. VI. 1842 (Registriral Šurmin, Preporod II 284). — 18. VIII. 1842 (Reg. l. c.). — 1843 (Kolo V 59-63). Petračičev seznamek: 8 p.
- Mašek Ivan*: Maja 1842 (Omenil Vraz Kakuljeviću 3. VI. 1842, Dēla V 305: »Dobio sam prie deset danah pismo jedno od g. Mašeka i knjigarne Benediktove iz Beča...«) Petračičev seznamek res omenja 1 p.
- Matjašič J.*: 1835-50 (Splošna karakteristika v ID str. XCII). Petračičev seznamek: 7 p.
- Miklošič Fr.*: 14. VII. 1833 (Francosko pismo, hrv. prevod v ID str. LXXVII-VIII, Viencu XV 607, odl. franc. originala pri Murku, Forschungen zur neueren Litteraturgesch. Festg. für Richard Heinzel, Weimar 1898, 530-1). — 6. VIII. 1835 (Odl. v ID str. LXXVIII, Viencu XV 606). — Brez data, 1835? (Odl. v Viencu XV 606). — 25. IX. 1838 (Odl. l. c.). — 1839 (Pismo in poslanica, Vienac XV 606-7; prim. tudi ID str. LXXVII).
- Muršec J.*: 25. XII. 1832 (ZMS VII 124-5). — 9. VI. 1833 (o. c. 126). — 13. VII. 1833 (o. c. 127-8). — 6. I. 1834

- (o. c. 128-9). — 20. XII. 1835 (o. c. 129-30). — 12. III. 1837 (O. c. 130-1; prim. tudi Macun Knjiž. zgodovina 96). — Okoli 25. IV. 1837 (ZMS VII 132). — 13. XII. 1837 (o. c. 132-3). — 2. III. 1838 (o. c. 133-4). — 20. IV. 1838 (o. c. 135 [pesem]; prim. tudi Macun, Knjiž. zgodovina 95). — 30. XII. 1838 (ZMS VII 135-6). — 24. II. 1839 (o. c. 136-7). — 21. VII. 1839 (o. c. 138; prim. ID str. LXXXVIII). — 1839 (ZSM VII 139). — 24. XII. 1839 (o. c. 140-1). — 22. VII. 1841 (o. c. 141-2). — Jesen 1841 (Odl. v ID str. LXXXVIII). — 27. III. 1842 (ZMS VII 143-5). — Okoli 9. VI. 1842 (o. c. 145-6). — 20. X. 1842 (146-7). — 28. XII. 1842 (o. c. 148). — 29. IV. 1843 (o. c. 149-50). — 4. III. 1844 (o. c. 150-1). — 22. IV. 1844 (o. c. 151-2). — 19. I. 1845 (o. c. 152-3). — 14. IV. 1846 (o. c. 153-4). — 3. XI. 1846 (o. c. 154). — 8. XII. 1848 (o. c. 135; prim. tudi ID str. LXXXVIII). — 31. XII. 1849 (ZMS VII 155-6). — Sredi marca 1850 (o. c. 156-8). — Najbrž maja 1850 (o. c. 158). — 16. VII. 1850 (o. c. 158-9; prim. tudi ID str. LXXXVIII).
- Nikolajević G.*: 15. X. 1842 (Vienac X 564, prim. tudi Šurmin, Preporod II 283). Petračičev seznamek tega imena nima.
- Njegoš P. P.*: 20. X. 1848 (Djela V str. XXIV-V).
- Njemčić A.*: 14. II. 1843 (Odl., Vienac X 563). Petračičev seznamek: 3 p.
- Orožen V.*: 1840 (Reg. v ID str. XCVI, prim. tudi Šurmin Preporod II 285).
- Palacký Fr. L.*: 1. X. 1846: (Prevod odlomka v ID str. CVII, skoro isti odl. v originalu: Drechsler, Vraz 215 opom. 10).
- Pintar L.*: 20. III. 1843 (Del. v regesti del. doslovno: ID str. XLV-VI, Prijatelj ČZN VII 302-3; prim. tudi Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja 7^a in ČZN VII 170¹).
- Popović M.*: 1842 (pred 26. VII.) (Odl., ID str. CXII). — 26. II. 1842 (Odl., 1. c., več Šurmin, Preporod II 279). Petračičev seznamek: 6 p.
- Postić M.*: 13. IV. 1847 (Reg. in odl., Ilešič, ZMS VIII [1906] 31). — 21. IV. 1849 (Reg., 1. c.). Popovičev seznamek: 7 p.

- Prelog M.*: 23. V. 1848 (IMK XIX 104-5). Petračičev seznam: 3 p.; krstno ime Wilhelm bo tu pač pomota.
- Preradović P.*: 14. III. 1845 (Odl., Vienac X 562, celo v Gradji I 113). — 5. V. 1845 (Odlomki: Dēla V str. XXII, Vienac X 564, celo v Gradji I 115-6). — 15. XII. 1845 (Odl. v Viencu X 562, celo v Gradji I 119). — 26. I. 1846 (Gradja I 121). — 9. II. 1846 (o. c. 122). — 2. III. 1846 (o. c. 122-3). — 30. III. 1846 (o. c. 123). — 3. IV. 1846 (o. c. 124-5). — Okoli 13. IV. 1846 (o. c. 126-7). — 5. V. 1846 (o. c. 127). — 27. IX. 1846 (o. c. 127-8). — 29. IV. 1847 (o. c. 131-2). — 26. VI. 1847 (o. c. 134-5). — 7. VI. 1847 (o. c. 136). — 17. VI. 1847 (Odl. v Dēlih V str. XXII-III, celo v Gradji I 147-8). — 30. VI. 1847 (Gradja I 138-9). — 30. VII. 1847 (o. c. 139-40). — 5. VIII. 1847 (o. c. 140). — 14. VIII. 1847 (o. c. 142). — 17. IX. 1847 (o. c. 143). — 9. XI. 1847 (Odl. v Viencu X 563, celo v Gradji I 144-5). — 11. I. 1849 (Gradja I 153).
- Prešeren Fr.*: 4. III. 1837 (LMS 1877, 159-60: po vsej pri-
liki prvo Prešernovo pismo Vrazu in začetek korespon-
dence). — Okolu 10. VI. 1837 (o. c. 158-9; radi datuma
tega nedatiranega pisma gl. ČZN VII 215²; da pismo
kronološki ne spada na prvo mesto, kakor stoji v LMS, je
opozoril že Štrekelj, ZMS III [1901] 7²; brez motivacije je
povedal Žigon, ČZN III [1906] 116, da je pisano pismo
»po 10. VI. in pred 1. VII.«). — 5. VII. 1837 (LMS 1877,
161). — 19. VII. 1838 (o. c. 161-3; na str. 163 manjka
v drugi vrsti med besedami »Kordesche« in »ist« dostavek,
da je Kordesche »ein wegen dreimaliger Desertion entlas-
sener Feldwebel« [Ppr]). — 26. X. 1840 (LMS 1877 163-4, pa
brez početka, češ, »je izgubljen«. Kot posebno, »Smoletovu
pismu pridano [pismo], bez naslova i bez podpisa« ga je
registriral Marković, ID str. C, zvezo tega pripisa s Pre-
šernovim pismom z dne 26. X. 1840 je odkril Prijatelj v
ZMS IV [1902] 191-2, kjer je pismo v celoti priobčeno).
— 29. VII. 1843 (Prijatelj, ZMS IV 186-7). — 12.
XII. 1843 (Šrepel, Preš. Album [Zvon 1900] 821). —
5. II. 1847 (Odl. v prevodu v ID str. CI, celo pismo je
priobčil doslovno Šrepel, Prešernov Album 823-4).

Raič M.: 1850 (Reg. v ID str. XCVII).

Rakovac Dr.: 31. XII. 1838 (Odl. v Viencu X 575, celo pismo v Gradji III 269]. — 5. IV. 1839 (Odl. upotrebljen v Dĕlih V str. XIX, celo pismo v Gradji III 271–2). — 8. IV. 1839 (Gradja III 273–4).

Ravnikar M.: 20. I. 1839 (Odl. v ID str. XCIII, pismo je upotrebil tudi Šurmin, Preporod II 284, celo v ČZN VII 289–94). Petračičev seznamek beleži 2 p., toda eno je pisano Gaju in priobčeno v ČZN VII, 287 sl.

Raslag R.: Pisma iz dobe 1846–49 (Splošno omenjena v ID str. XCVII). — 20. XII. 1848 (Odl., IMK XIX 105). V ostalini se nahajajo še pisma z dne 24. XI. 1846, 4. III. 1847, 4. III. 1847, 24. I. 1849 (Ppr).

Rudeš A.: 3. IV. 1838 (Priatelj, ČZN VII 157–60).

Rudeš J.: 11. III. 1842 (Odl. je upotrebil Priatelj, IMK XIX 80). Med ostalino se nahaja še Rudeževo pismo z dne 26. II. 1846 (Ppr).

Schulheim H. v.: 15. I. 1839 (Odl. v Dĕlih V str. XIX).

Simonič F.: Pisma iz dobe 1842–46 (Splošno registrovana v ID str. XCVII). Petračičev seznamek: 3 p.

Slomšek M.: 23. IV. 1838 (Splošno omenjeno v ID str. XCIX, upotrebljeno v Zborniku u Slavu V. Jagića 659, celo v IMK XIX 92–3). Petračič čita pomotoma: Slovanscheg.

Slovenija (koroška): 1. 13. V. 1848 (Belgradske »Србске Новине« z dne 27. VII. = 8. VIII. 1848, ponatisnil Plešić, ZMS IX [1907] 29–30).

Smolé A.: 20./26. X. 1840 (Odl. v prevodu priobčil Marković, ID str. C, celo pismo Priatelj, ZMS IV 190–1). — 30. X. 1840 (Priatelj, ČZN VII 164–5). — 10. XI. 1840 (o. c. 165). — Marković, l. c. trdi, da Smolé »piše Vrazu god. 1840 iz Ljubljane četiri njemačka lista« in tudi Petračičev seznamek omenja 4 pisma. Četrto je pač ono, ki ga je pisal Smolé »Herrn Dr. Gaj's Redaction in Agram« dne 12. IX. 1840, in ki je priobčeno sedaj v ČZN VII 163.

Sresnjevskij I. I.: »Obširni in mnogi dopisi god. 1841 i 1842« (Splošna karakteristika v ID str. CIX in pri Šurminu, Preporod II 281). — 18. IV. 1841 (Odl., Priatelj, ZMS IX [1907] 238). — 23. IX. 1841 (Omenja Kulakovskij, Иллиризмъ

- 054). — 24. XI. 1841 (Odl. v: ID str. CIX; Šurmin, Preporod II 281; prim. tudi Dēla V str. XXI, in Kulakovskij, Иллиризмъ 071). — 1842 (IMK XIX 95). — 3. I. 1842 (Odl., Kulakovskij, Иллиризмъ 060, 072). — 1842 z Dunaja (Odl., Kulakovskij, o. c. 072). — 20. I. 1842 (Kolo I 109–122).
Petračičev seznamek: 8 p.
- Staněk V.*: »5 pisama god. 1841 do 1846« (Splošno omenil in en odlomek priobčil Marković, ID str. CVII). Petračičev seznamek beleži pomotoma: Sranek.
- Stanković I.*: 20. VI. 1839 (Odl., Dēla V str. XIX). — 25. VII. 1839 (Odl., 1. c.). Petračičev seznamek: 3 p.
- Subotić Jov.*: 28. II. (po starem) 1842. (Omenil Šurmin, Preporod II 039 op. 70). Petračičev seznamek: 4 p.; prim. tudi Dēla V 290 in ID str. CXI–II.
- Sušnik A.*: 18. IV. 1847 (Reg. v ID str. III, celo priobčil Plešić, Gradja V [1907] 79 »).
- Šafařík P. J.*: »Preko 20 dopisa od god. 1837 do 1846« (ID str. CIII–IV kjer so tudi ekscerpti raznih pisem). — Pred 15. VI. 1837 (Omenil Vraz Gaju 15. VI. 1837, Gradja VI 316: »I gosp. Šafařík ... se verhu Tvoje muklosti tuži«; prim. tudi Vraz Prešernu 1. VIII. 1837, ČZN VII 226–7). — 1838 (Odl., Vienac X 465). — 1840 (gl. spredaj 363: pisma Staněku). — 30. VII. 1840 (Odl., Vienac V 566). — 15. IV. 1842 (Odl., Šurmin, Preporod II 286). — »Nekoliko nedeljah« pred 8. VI. 1842 (Omenil Vraz Erbenu 8. VI. 1842, Dēla V 306). — 19. VI. 1842 (Odl., Vienac X 564, ID str. CIV) — Par dni pred 3. XI. 1844 (Omenil Vraz Erbenu 3. XI. 1844, Dēla V 357: »Ovih mi se je danah javio g. dr. Šafařík...«). Petračičev seznamek: 26 p.
- Šembera V.*: 1845 (Odl., ID str. CVI–VII).
- Štauduar Dragojila*: 29. VII. 1841 (Vienac X 575). — Tik pred 23. XI. 1842 (Omenil Vraz Dragojili, Dēla V 317: »Uprav sada primio sam Tvoj list«). Petračičev seznamek: 6 p.
- Štur L.*: 5 pisem iz dobe 1842–4 (Omenil Marković, ID str. CV, z odlomki raznih pisem). — 1842 (Pripis na pismu Srez-

njevskega Vrazu, omenil Ilešič, IMK XIX 95). Petračičev seznamek samo: 4 p.

Tommasseo N.: 7. II. 1846 (Děla V str. XXIII).

Trstenjak D.: »Deset listova ... od god. 1838 – 1850« (ID str. XCIII). — 18. VI. 1838 (Upotrebljeno v Zborniku u slavu V. Jagića 660). — 1 XII. 1838 (En stavek tega dolgega in interesantnega pisma je priobčil Ilešič v IMK XIX 93). — 14. XII. 1838 (Odl. upotrebil Prijatelj, IMK XIX 87, prim. tudi ID str. XCIII). — 4. I. 1839 (Odl. upotrebil Prijatelj, IMK XIX 90, isto z dvema besedama več tudi Ilešič, o. c. 93). — 16. II. 1839 (Upotrebljeno v Zborniku u slavu Jagića 658, 661 in v IMK XIX 90). — 23 IV. 1839 (Upotrebljeno v Zborniku u slavu V. Jagića 660, 661). — Koncem oktobra 1841 (Reg. v ID str. XCIV, daljši odl. priobčil Prijatelj, ČZN 177). — 21. VII. 1844 (Odl. v ID str. XCIV, par stavkov istega odlomka tudi v IMK XIX 97). — Izmed ostalih dveh pisem je eno nedatirano, drugo z 14. XI. 1841 (Ppr). Petračič beleži 11 p.

Varga J. (kaplan pri Ss Györgyi): 16. VIII. 1838 (Fr. Kuhač, Vienac XII 606-7).

Vrchovský B.: »Tri pisma god. 1837 do 1839« (Omenjena s kratko reg. v ID str. CVII).

Vukotinović L.: 19. XII. 1836 (Odl. priobčil Šurmin, Preporod II 05). — 1837 (Reg. priobčil Macun, Knjiž. zgodovina Slov. Štajerja 108). — Kak teden pred 26. III. 1837 (Izgubljeno, prim. Lj. Zvon XXX 365; prim. tudi Děla V 155). — 17. III. 1838 (Odl., Děla V str. XVIII). — 9. V. 1838 (Odl. l. c.). — 7. VII. 1838 (Odl., Šurmin, Preporod II 20). — 10. X. 1838 (Šurmin, Preporod II 107). — Pred 5. VIII. 1840 (Vraz Rakovcu 5. VIII. 1840, Gradja III 287: Čuo sam, da mi je Vukotinović iz Križevaca pisao ...). Petračičev seznamek: 22 p.

Zap K.: »God. 1843, 1844 više pisama« (ID str. VII, kjer je priobčen tudi odl.). Petračičev seznamek: 4 p.

Zorac Vl.: 1841 (Reg Macun, Knjiž. zgodovina 103).

Žakelj A.: 25. XI. 1841 (Odl. v ID str. XCIV-V, reg. tudi Macun, Knjiž. zgodovina 7⁸, prim. tudi IMK XIX 94⁷, celo v ČZN VII 178 in 298-300). — 4. IV. 1842 (Odl. v IMK

XIX 94, celo v ČZN VII 300-1). -- 3. VI. 1843 (Reg. v ČZN VII 301)

Ne ve se kdo:

1845. 14. III. »Častnik Ličanin« (Odl. Vienac X 564 sl.).

1850. Vienac X 575.

* * *

Razen Vrazovih korespondentov, katerih pisma so se vsaj deloma v tisku uporabila ali omenila, pa se nahaja v Petračičevem seznamu še lepa vrsta dopisnikov, katerih pisma, kakor se zdi, raziskovalcem, ki zagrebske vseučiliške biblioteke ne morejo osebno posecati, niti v odlomkih ali registrah niso pristopna: Aichelburg, Augustinović Gjuro, Badovinac M., Ban M., Barabaš Gustav, Barac, Bellošević, Brlić A. dr., Bolberg Franjo (3 pisma), Bučar Jovan dr., Buttolo Domenico, Chiudina, Čačković Josip (2), Čavlović Pajo, Čekičević Konstantin (3), Čivić (kapetan), Čižov Teodor (2), Dajnko (tako pač mesto Petračičevega: Dainze), Diesenbacher Jos. (2), Dollnischegg Josef, Dominkuš Ferd. (2), Farkaš Žiga (3), Gavrilović Jovan, Globočnik, Golob M., Gollner, Grabar Mirko (2), Hanka V., Hatter Adolf, Hatz Pavao, Hess V., Hoffmann Jos., Hranilović Ilija, Hranilović Vlad. (2), Hrašovec, Huber Ivan, Hudovsky Adolf (2), Irnich baron Gotthardt (7), Jordan (2), Jurković Janko (4), Karničnik Matija, Kernić Simo, Kolarić I., Kotzy(?), Kranjc Ivan, Krestič Nik., Kristalegg M., Kužanić (?), Kuljanić Gjorgje Kuretić Nik., Lovrić Fr. (2), Marić (2), Matašić Dane (2), Mažuranić Ivan, Medaković Milorad (4), Mlinarić Stjep. (9), Mrak Maksim, Müller Franjo, Muršić Franjo, Nedog Stevo, Netopil Jan., Nosáz B. (4), Paić Moises, Pernić Ivan (2), Pettek I. (2), Petranović Božidar (2), Petranović Gjorgje (3), Plavšić, Pospišil J., Pozza Orsat, Pungartnik (12), Radičević Branko, Rauch Matija, Rittersberg, Rušnov (6), Sabukoschegg Jos., Stazić Andrija, Stiić P. (4), Stojaković Aleks., Stojanović P. E., Suchy Franjo (2), Stermann, Strutinski, Šandor, Šavor Josip (2), Schanović (!) Božidar, Štauduar Gabriela (3), Štauduar Olga, Štauduar Paula (4), Štauduar Vjekoslav (4), Tancer Lavosl., Theodorović, Topalović M. (2), Trnski Ivan (6), Utješenović (3), Vakanović (2), Valovski, Vidović Anka (3), Vladislavljević Dm., Vogrin Vidosl., Vuković

Filip (2), Vraniczany Jos. (2), Weitzinger, Wizner, Zebić (6), Žužel Fr.

Res oddolžili bi se Hrvati Vrazu, če bi sledila pismom Gaju v 7. knjigi »Gradje za povijest književnosti, hrvatske«: Pisma Vrazu. Seveda bi moral dobiti posel v roke mož, ki Vrazovo dobo in njene ljudi pozna in ki ume zgodovinsko gradivo tudi sam upotrebljati. Imensko in predmetno kazalo ni pri izdajah korespondenc nikdar preveč natančno in podrobno. Če se pa bratje Hrvatje ne izjavijo, da postavijo v dogljednem času Vrazu ta spomenik, bodo morali poskrbeti pač Slovenci sami, da izdajo polagoma vsaj pisma svojih rojakov; priobčevati pod mnogo ometajočimi naslovi nepopolne in poljubno pobrane izpiske pa ne kaže.

Ko izidejo pisma Vrazu, se bo še le tudi prav videlo, koliko Vrazovih pisem manjka. Ako se vzame za podlago seznam pisem Vrazu ter ozira objednem na ona Vrazova pisma, na katerih eksistenco se da iz migljajev v že tiskanih pismih ali po konceptih v Vrazovi ostalini sklepati, bi razen že omenjenih posameznih manjkala v celoti Vrazova pisma: Aichelburgu, Auerspergu, Augustinoviću, Bačovskemu, Badovincu, Banu, Barabašu, Barcu, Belloševiću, Bleiweisu, Bodjanskemu, Bogoviću, Bolbergu, Borojeviću, Bratuši, Bučarju, Buttoli, Cantilyju, Ciringarju, Chiudini, Čačkoviću, Čavloviću, Čekičkoviću, Čelakovskemu, Čiviću, Čizovu, Čopu, Dainku, Demetru, Deutscherju, Dimitroviću, Diesenbacherju, Dollnischeggu, Dominkušu, Draškoviću, Drobniću, Dubrowskemu, Farkašu, Fialki, Freyerju, Friču, Gavriloviću, Globočniku, Golobu, Gollnerju, Gottweisu, Grabarju, Hatterju, Hatzu, Herzogovi, Hessu, Hoffmannu, Horvatu, Hraniloviću I., Hraniloviću VI., Hrašovcu, Hrgoviću, Huberju, Hudovskemu, Hurbanu, Iliću, Irnichu bar. Gotthardtju, Jarniku, Jeranu, Jordanu, Jovanoviću D., Jovanoviću P., Jukiću, Jurkoviću, Karničnigu, Kerniću, Klajžarju, Klobučarju, Kobetu, Kollariću, Kollárju, Kotzyju (?), Krajncu, Krašni, Kremplju, Krestiću, Kristaleggu, Križmaniću, Kuljaniću, Kuretiću, Kušlanu, Lamblu, Lovriću, Majerju, Mariću, Martiću, Matašiću, Matjašiću, Mašku, Medakoviću, Miklošiću, Mlinariću, Mraku, Müllerju, Muršcu Fr., Nedogu, Njemčiću, Netopilju, Njegošu, Nosázu, Orožnu, Paiću, Palackemu, Perniću, Pettku, Petranoviću B., Petranoviću Gj., Pintarju, Plavšiću,

Popoviću, Pospišilu, Postiću, Pozzi, Preisu, Prelogu, Preradoviću, Pungartnigu, Radičeviću, Ravnikarju, Rauchu, Razlagu, Rittersbergu, Rudežu J., Rušnovu, Sabukoschegu, Schulheimu, Simoniću, Slomšeku, Stančku, Stankoviću, Staziću, Stiiću, Stojackoviću, Stojanoviću, Strmanu, Strutinskemu, Subbotiću, Suchemu, Sušniku, Šandorju, Schanoviću, Šavorju, Šemberi, Štauduar Gabrijeli, Štauduar Olgi, Štauduar Pavli, Štauduaru Vjekosl., Šturu, Tancerju, Theodoroviću, Tommaseu, Topaloviću, Trstenjaku, Utješenoviću, Valovskemu, Vancaški, Vargi, Vidovičevi, Vladisavljeviću, Vraniczanyju, Vrhovskemu, Vukotinoviću, Vukotinoviću, Weitzingerju, Zebiću, Zorcu, Žaklju, Žužlju (prim. tudi koncepte pisem ne ve se komu). Mnogo doslej nenajdenih pisem je gotovo za vedno propadlo, marsikaj pa bi se s primerno akcijo dalo še zaslediti. Zgodovinskemu društvu in njegovim prijateljem se odpira tukaj hvalevredna naloga; če bi se izdal res kedaj »Dodatek k petemu zvezku Vrazovih Děl«, bi se na indeks za vsa pisma ne smelo pozabiti.

Nova izdaja »Děl« z vso prozo, kar se je je pri prvi izdaji izpustilo in kar se je je od takrat, oziroma se je še bo našlo, pač ni potrebna. Kritična izdaja poezij bi bila res dobrodošla, a je radi nečednih manipulacij z rokopisi deloma sploh onemogočena. Vsega uvaževanja vreden pa je predlog Drechslerjev: »Ono, što je i danas lijepo u njegovoj poeziji, a ostat će vrijedno i u buduće, treba ponovno izdati. Nema toga puno. Mali kanconijer čiste, sitne lirike, domoljubne i erotičke bio bi trajni spomenik njegova pjesnička duha, da gledajući novi njegov profil ne zaboravimo nanj kao pjesnika« (Savremenik V 634). Drugačna pa je stvar s slovenskimi, večinoma še neobjavljenimi rokopisi. Problemi, ki so z Vrazom v zvezi, so za Slovence vitalnega pomena: zato se mora podati vsem, ki se za te probleme interezirajo, prilika, da spoznajo Vrazovih let, ko je sam »z veseljem obdeloval nehvaležno polje slovenske poezije«. Matica Ilirska je odstopila slovenski posestri slovenske otroke Vrazove Muze zato, ker jih sama ni mislila izdati: čas je, da se izpolni tiho upanje darovalke.

Knežec pri Rogaški Slatini, na god Vaclava kralja 1910.

Dr. Fr. Kidrič.

Društvena poročila.

Poroča društveni zapisnikar.

4. odborova seja dne 8. maja 1910.

Navzoči: dr. Turner, dr. Kovačič, dr. Pipuš, prof. Kaspret, prof. Majcen, prof. Kožuh, dr. Stegenšek, dr. Pivko. Opravičila sta se mag. pharm. Pollak in dr. Štrekelj.

Zapisnik 3. seje se odobri. Sprejmejo se novi člani:

Šola v Razborju ob Savi; Ferdinand Leskovar, uradnik južnoštajerske posojilnice v Mariboru; Josip Dekorti, župnik v Ljubnem; Andrej Podhostnik, župnik v Rečici; Franc Rop, kaplan v Rečici; c. kr. moško učiteljsiše v Gorici; šolsko vodstvo v Mozirju; krajni šolski svet v Središču. Kot člani so se javili še: Franc Holz, tajnik c. kr. kmetijske družbe v Gradcu; Davorin Beranič, profesor v Kranju; Ludovik Mlakar, stud. fil.; Anton Kosi, šolski vodja v Središču; Ludovik Muzek, učitelj v Središču. Izstopili so: Čitalnica v Slovenski Bistrici; Makso Hočevan, učitelj v Šoštanju; Fran Jazbinšek, enoletni prostovoljec v Ljubljani; Alojzij Kos, župnik pri Sv. Martinu; Jan Kanský, župnik na Keblju; Ivan Lasbacher, trgovec v Sl. Bistrici; Anton Šlander, dekan v Starem trgu.

Blagajnik našteje 23 članov, ki dolgujejo članarino po dve in po več let. Vsem se je poslal opomin. Vsega skupaj dolguje 73 članov društvu 835 K članarine.

Kovačičeve knjige „Trg Središče“ se je razprodalo poleg 500 iztisov, ki jih je nakupila središka občina, že 170 iztisov. Račun tiskarne za knjigo znaša 3698 K 26 v. Društvo dobi 120 K popusta, če poravna račun tekom enega meseca. — Poštni predal je tajnik zopet odpovedal, ker je predrag. — Knjižni nakupi, o katerih poročata tajnik, se odobrijo. — Društvo je prejelo podpore od posojilnice v Šmarju 40 K, v Konjicah 20 K. — Društveni odbornik, g. mag. pharm. Pollak, koplje pri Ptujcu na svojo roko za društvo. — G. Godec je poslal za muzej tri zbirke ptičev. Račun za ptiče se odobri. — Muzej je zavarovan proti požaru za 20.000 K pri banki Slaviji. —

3. snopič „Časopisa“ bo posvečen stoletnici rojstva Stanka Vraza in bo obsegal le članke o Vrazu. — Na predlog prof. Kaspretja se sklene, razširiti delokrog društvenega časopisa na vse slovenske dežele. — Glede ponudbe grofa Julija Auersperga, naj si kupi društvo zbirko zgodovinskih knjig (genealogica), se sklene pooblastiti prof. Kaspretja, dr. Stegenška in dr. Kovačiča, da kupijo zbirko bodisi popolno ali pa izbrane knjige do zneska 300 K. — Sprejme se v principu predlog dr. Stegenška, naj prinaša „Časopis“ kot dodatek umetniške priloge z besedilom. Priloga o „hišnih vratih“ po slovenskem Štajerskem bi obsegala 30—50 strani s kakimi 50 slikami vred. Druga priloga bi obsegala narodne vezenine. — Priprave k Vrazovi slavnosti so v teku. — Glede Vrazove slavnosti v Cerovcu ne more prevzeti društvo gmotne strani; poslalo bo nanjo le svojega zastopnika kakor Slovenska Matica. Nato se seja zaključí.

5. Stoletnica Stanka Vraza.

Slovenski svet praznuje letos stoletnico rojstva najidealnejšega zastopnika jugoslovanske vzajemnosti in najizobraženejšega pesnika ilirske dobe, sina ljubkih Ljutomerskih goríc, Stanka Vraza. L. 1810—1910 — kratka doba v oceanu svetovne zgodovine, a sila važna v mukotrpnem življenju hrvaškega in slovenskega naroda! Če zasledujemo gonilne ideje, ki so v zadnjih 100 letih določevale smer kulturnemu življenju južnih Slovanov, se nehote skoraj na vsakem koraku spominjamo Stanka Vraza. Zakon narave je ta, da mnogokrat majhno obsega veliko; tudi Mali Štajer je dal Slovanstvu moža vzletnih idej, dalekosežnega obzorja, duha, ki se je visoko povspel nad tesne razmerice svoje najožje domovine.

„Zgodovinsko društvo“, ki je po svojem namenu poklicano zasledovati tok duševnega življenja štajerskih Slovencev, ne more in ne sme prezirati tradicij Stanka Vraza, zato tudi ni smelo iti molče mimo stoletnice našega velikega ožjega rojaka, ki si je vrh tega baš na mariborski gimnaziji nadelal pot v širni svet svetovnega pesništva in slovanske zavednosti.

Odbor „Zgodovinskega društva“ je tedaj storil, kar je bilo v njegovih močeh, ter je v tem oziru stopil v dotiko s predsednikom „Matiice Slovenske“, z dramatičnim in glasbenim društvom v Mariboru ter s pevskim zborom mariborske čitalnice, in našel je povsod prijazen odziv.

Skupni odbor odposlancev »Zg. dr.«, Dramatičnega in Glasbenega društva ter pevskega zbora Mariborske čitalnice je določil, da se slavnost vrši v Mariboru dne 5. junija po naslednjem vspredu: 1. J. pl. Zajc: Ouvertura iz „Vražarica Boissyska“. 2. Deklamacija A. Šenoa: Stanku Vrazu. — (Hrvaško besedilo je prav spretno deklamovala gdčna. Micika Stegnarjeva.) 3. J. Leban: Molitev. 4. Slavnostni govor. 5. V. Klaić: Pod prozorom, Besede Stanka Vraza. 6. Fučik: Slava cesarju! Marche triumphale. 7. Slava Stanku Vrazu! Živa slika v 3 delih.

Vse točke so se precizno izvršile; orkester je vodil g. Kudelka, pevski zbor pa g. Druzovič. Osrednja točka cele svečanosti je bil slavnostni govor dr. Ilešiča, ki je bil kaj primeren značaju svečanosti in razpoloženju občinstva. Vsebina Ilešičevega govora je bila naslednja:

Stanko Vraz je „sin domači“, ki je poslušal grlice in slavčke žerovinske in murskopoljske, pa tudi zrl hrvatskosrbske junake od mejdana.

Njegov je ves svet jugoslovanski, a njegova doba je doba ilirska (1830—1848), ko so živeli v Slov. goricah Matjašič, Vogrin, Caf, dr. Muršec, Kreml, ko je v Podčetrtku deloval dr. Kočevar in so doraščali Dav. Trstenjak, Bož. Raić, Herg itd. V Slov. goricah je gospodaril dolgo Danjko, v Celovcu je deloval Slomšek, v Ljubljani je pesnil Prešeren, v Zagrebu pa je nastopil Gaj.

Ljubljana je imela v 30. letih 19. veka krog estotov, Zagreb pa kolo navdušenih prosvetiteljev naroda. Študent Vraz je naravno gledal za onim, ki je potekel iz graškega dijaškega življenja in ki je z ljubeznijo sprejemal štajerske druge na

svojem domu v Krapini — za Gajem; gledal je tudi v oddaljeno Ljubljano, ki ga je pa odbijala.

Knjižnega jezika ni imel nobenega, a že spričo omenjenega dejstva se je moral okleniti štokavščine, ki je mnogo obsežnejša.

Okoli 1842. je bil Zagreb že ves Gajev, to je, naroden, ilirski, in Gaj politični vodja. Vraz je takrat prišel v Ljubljano, našel v Prešernu osamljenega pevca, a Ljubljano kakor cerkev brez Boga, to je, ljudi brez narodnosti. Romal je za narodnimi pesnimi po Sloveniji dalje na zapad in ves slovenski svet je bil prepleten z ilirsko mislijo; zdelo se je, da se ves slovenski svet v književno kulturnem oziru nagne na ilirsko stran.

L. 1848. je slavil Gaj visok političen vspeh — Jelačića bana. Vraz je zastopal Slovence na vseslovanskem shodu v Pragi, pa videl, kako je pozdravljal njegov štajerski prijatelj dr. Kočevar hrvatski sabor; zdelo se je, da pade tudi politični dualizem.

Tode padale so na te sijajne vspehe Vrazovega ilirizma i sence. Gajev ostri politični nastop je povzročil zabrano ilirskega imena in preganjanje ilirizma na avstrijski strani (bogoslovcem se je prepovedovalo, občevati z Vrazom). Vraz in drugi so očitali Gaju, da je on tega kriv. Dandanes moramo reči, da nam je potrebno Vrazovo kulturno, podrobno delo, a potrebna tudi politika, višja politika.

V kulturnem oziru je Vraz naletel na odpor pri mnogih slov. svečenikih, ki bi bili sicer vneti Ilirci, tako pri Matjašiču, Jeranu; spotikali so se ob njegovih ljubavnih pesmih, sploh tudi ob vsem „prerevolucionarnem“ bistvu ilirizma (kakor na pr. Slomšek).

Očitalo se mu je (Miklošič je menjal svoje nazore — a A. Murko, Prešeren) odpadništvo, uskoštvo, a zgodovinska činjenica je, da slovenskega naroda z zavestjo te in tako obsežne enote v oni dobi še sploh ni bilo. Sicer pa letimo v svojo lastno nesrečo, ko se cepimo, kadar drugi snujejo „Veliko Nemčijo“ in „Zedinjeno Italijo“. Z omenjevanjem in utesnjevanjem pojma „naš narod“, to je, slovenski narod v na-

sprotju s „hrv.“ narodom, jemljemo našemu v korist strmečemu prostaku samozavest in vero v zmago.

Dramatično sliko sta nalašč za to svečanost sestavila prof. Fr. Kovačič in Fel. Stegnar. Ima tri dele.

I. del: Na žerovinskih dubravah v ranem jutru l. 1810. obsega kot zgodovinsko ozadje alegorično orisan položaj štajerskih Slovencev med Muro in Dravo ob času pesnikovega rojstva. Idilična slika peric, katerim se pridružijo kosci, predstavlja takratno življenje priprostega naroda: tlačaniti mora tujim graščakom in trdo delati, a delo mu sladi pesem. Kmet-ska hiša je varhinja slovenskega življa, slovenske pesmi. V ljudstvo so pa že nekoliko prodrle v nejasni obliki tudi ideje Napoleonove Ilirije. Nenadoma nastopi vila Radomerka, genij slovenski z dvema spremljevalkama, kmalu potem vila Ratoborka, genij hrvaški. Nastop vil in njih oprava se drži popolnoma narodnih pripovedi in opisa v Vrazovih delih.

Slovenska in hrvaška vila sta personifikaciji hrvaško-slovenske kulturne vzajemnosti. Radomerka se pomišlja, kje naj novorojenčku najde primerno njivo, kamor bo sejal seme svojega duha; domače razmere so pretesne za vzletnega pesniškega duha. Iz zadrege ji pomaga hrvaška vila Ratoborka, češ, od Triglava do Balkana je prostora dovolj za delotvornost pesnikovo. Zveza je sklenjena, obe vili gresta k zibelki, Ratoborka mu ponese v dar liro in gosli, Radomerka pa rožmarin iz svojih prs, simbol priproste a plemenite slovenske duše. S tem je ob enem izražen značaj pesnikov. V II. delu je kratko očrtana ilirska doba od l. 1830—1848. Historično ločeni momenti so zblížani in strnjeni v celoto. Nastopijo najznačilnejše osebe ilirskega pokreta: Vraz in Kočevar kot zastopnika Slovencev, Ljudevit Gaj, grof Drašković, Babukić, Mažuranić, Rakovac, Ožegović, naposled ban Jelačić kot predstavitelj politične struje ilirske dobe. Sklene se zveza med Hrvati in Slovenci, hrvaško-slovenski rodoljubi napravijo velik načrt za kulturni napredek: Matica Ilirska, narodni muzej, gledišče itd. A kakor grom zadoni vmes bojna troblja, ban Jelačić nastopi in

opozori na nevarnost, v kateri je domovina. Gaj stopi v ozadje, v nasprotju z bojnim rožljanjem nastopi Vraz v duhu romantizma kot miroljubni pesnik in prerok lepše bodočnosti, ko bo nehalo sovraštvo med narodi, ko bo solnce pravice zasijalo vsem. To je pesnikova oporoka, s katero se dejanje dovrši.

III. del je pesnikova apoteoza. Hrvaška in slovenska vila držita nad grobom pesnikovim njegovo sliko, ovenčano s palmovo vejo in lipovim cvetjem. Na grobu leži pesnikova lira. Snov je povzeta iz IV. dela Djulabij. Krog groba stojijo Jugoslovani: Slovenci iz raznih pokrajin, Hrvati, Srbi in Bolgari v narodnih nošah.

Orkester zasvira „Liepa naša domovina“¹ in dejanje je končano.

¹ Iz neznanega razloga se je zasviral napev „Slovenec sem“, kar se manj vjema z značajem Vrazove svečanosti.

Imenik društvenikov l. 1910.

Redni udje.¹

- Agrež Josip, zas. uradnik v Brežicah.
 Akademija slov. bogoslovcev v Celovcu.
 Apih Jožef, c. kr. prof. v Celovcu.
 Arnejc dr. J., gimn. prof. v Mariboru.
 Arzenšek Alojzij, župnik v Vitanju.
 Atteneder Josip, župnik na Polzeli.
- Barle Janko, prebendar v Zagrebu.
 Bartol Anton, notar. substitut v Kranjski gori.
 Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.
 Benkovič dr. Ivan, drž. poslanec, odvetnik v Celju.
 Beranič Davorin, gimn. profesor v Kranju.
 Bohak Fran, dekan v Sl. Bistrici.
 Bohanec Ivan, dekan v Šmarju.
 Bosina Ivan, kapelan pri Sv. Juriju v Slov. gor.
 Brejc dr. Janko, odv. v Celovcu.
 Brenčič dr. Alojzij, odv. v Celju.
 Brolih Luka, c. kr. gimn. profesor v Pazinu.
 Brumen dr. Anton, odv. v Ptuj.
- Čajncar Jakob, župnik v Središču.
 Čajnc Val., katehet v Varaždinu.
 Čerjak Fran, kapelan pri Sv. Križu pri Slatini.
 Čerjak J., župnik v Rajhenburgu.
 Čestnik A., c. kr. gimn. prof. v Celju.
 Christalnigg grof Oskar, graščak v Gorici.
 Čukala dr. Fr. Ks., prefekt v Marjanišču v Celovcu.
- Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.
 Čede Josip, župnik v Studenicah.
- Čitalnica narodna v Celju.
 Čitalnica v Gradcu.
 Čitalnica v Novem mestu.
 Čížek Al., župnik v Slov. Gradcu.
 Čížek Josip, dekan v Jarenini.
 Črnež Ivan, nadučitelj v Globokem.
- Danica, kat. akad. društvo na Dunaju.
 Debevec dr. Josip, c. kr. profesor v Ljubljani.
 Dekort J., župnik v Ljubnem.
- Erhartič Martin, kapelan pri Sv. Juriju na Ščavnici.
- Feigel Otilija, učiteljica v Sl. Bistrici.
 Ferik Feliks, zdravnik v Mariboru.
 Feuš dr. Fr., prof. bogosl. v Mariboru.
 Firbas dr. Fr., c. kr. notar v Mariboru.
 Flek Josip, prošt v Ptuj.
- Florijančič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Poh.
- Framska šola v Framu.
 Franc-Jožefova šola v Ljutomeru.
 Franciščanski samostan v Mariboru.
 Frangež Jer., župnik pri Sv. Marjeti.
 Fras Marko, c. kr. knjigovodja v Logatcu.
- Globočnik Anton pl. Sorodolski, vladni svetnik na Dunaju.
 Glonar Jos., cand. phil. v Gradcu.
 Godec Ferd., zasebnik v Breznici pri Prevaljah.
 Gomilšek Fran, župnik pri Sv. Petru na Medvedovem selu.

¹ Dosmrtni udje so zaznamovani z ležečimi črkami.

- Gorišek Ivan, vikar v Celju.
 Gorup Josip, učitelj na Polensaku.
 Grafenauer dr. Ivan, c. kr. g. prof. v Ljubljani.
 Gregorc Pankr., župnik v Venčeslu.
 Grobelšek I., župnik v Gomilskem.
 Gruden dr. Josip, prof. bogosl. v Ljubljani.
 Haubenreich Alojz, kn.-šk. ekspektor v Mariboru.
 Hauptman Fran, c. kr. prof. in šol. svetnik v Gradcu.
 Hebar Fran, župnik na Sp. Polskavi.
 Herle dr. Vladimir, c. kr. profesor v Kranju.
 Hirti Fran, župnik v Slivnici.
 Hohnjec dr. Josip, prof. bogoslovja v Mariboru.
 Holz Fr., tajnik km. dr. v Gradcu.
 Horjak Janez, duh. v p. pri Sv. Rupertu.
 Horvat Franjo, slikar v Mariboru.
 Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrencu na Pohorju.
Hranilnica južnoštaj. v Celju.
 Hranilnica in posojilnica v Artičah.
 Hranilno in posojilno društvo v Ptuj.
 Hrastelj Franc, nadžupnik v Konjicah.
 Hrastelj Gregor, župnik v Selnici.
 Hrašovec dr. Juro, odvetnik v Celju.
 Hrašovec dr. Silvin, c. kr. okrajni sodnik v Novem mestu.
 Hribar Ivan, drž. posl. v Ljubljani.
 Hribovšek Karol, stolni prošt v Mariboru.
 Ilešič dr. Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
 Irgl Fran, župnik na Vranskem.
 Jager Avgustin, kapelan v Ptuj.
 Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.
 Jankovič dr. Fran, dež. poslanec in zdravnik v Kozjem.
 Janžekovič Jožef, župnik pri Sv. Lenartu v Slov. gor.
 Janžekovič Lovro, župn. v Veržeju.
 Janžekovič Vid, župnik v Svečini.
 Jarc Evgen, c. kr. prof. in dež. odbornik v Ljubljani.
 Jeglič dr. Anton Bonaventura, knezoškof v Ljubljani.
 Jelšnik Ivan, kapelan v Čadramu.
 Jerovšek dr. A., real. prof. v Mariboru.
 Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
Jurčič Josip, dekan v Vuzenici.
 Jurko Ivan, župnik v Pamečah.
 Jurko Mira, učiteljica v Artičah.
 Jurkovič Mart., dekan v Ljutomeru.
 Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptuj.
 Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.
 Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Slov. gor.
 Karba Matija, župnik v Zrečah.
 Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
 Kartin Herb., stud. iur. v Gradcu.
 Kaspert Anton, c. kr. gimn. prof. v Gradcu.
 Kavčič Jakob, kanonik v Mariboru.
 Kavčič J., kapelan pri Sv. Benediktu.
 Kidrič dr. Fran, asistent c. in kr. dvorne knjižnice na Dunaju.
 Klasinc dr. Iv., odv. v Gradcu.
 Knjižnica krš. soc. zv. v Mariboru.
 Koblar Anton, dekan v Kranju.
 Kocbek Anton, župnik pri Sv. Križu.
 Kociper J. Ev., prof. v Mariboru.
 Kočevar Ivan, trgovec v Središču.
 Kodrič Jos., kapelan v Kamnici.
 Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.
 Kolar Anton, župnik v Št. Ilju pri Velenju.
 Kolar-Vinko, provizor v Reki.
 Kolarič Anton, gimn. prof. v Ptuj.
 Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.
 Kolšek dr. Josip, odv. v Laškem trgu.
 Komatar Fr., c. kr. prof. v Kranju.
 Komljanec dr. Josip, prof. v Ptuj.

- Korošec dr. A., državni in deželni poslanec v Mariboru.
- Kos dr. Fran, c. kr. prof. v Gorici.
- Kosar Jakob, župnik v Žižah.
- Kosi Ant., šol. vodja v Središču.
- Kosi Jakob, kapelan v Celju.
- Košan Janko, c. kr. prof. v Gradcu.
- Koštal Ivan, c. kr. prof. v Gorici.
- Kotarska učit. knjižnica v Kastvu.
- Kotnik dr. Fr., gimn. prof. v Celovcu.
- Kovačič dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
- Kozelj Fran, župnik v Ločah.
- Kozine Iv., žup. v Slivnici p. Celju.
- Kožuh Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Krajnc Viktor, c. in kr. gen. major v Gradcu.
- Krajni šolski svet v Središču.
- Kranjc Marko, duhovnik v Mariboru.
- Krek dr. Bogomil, dvorni in sodn. odvetnik na Dunaju.
- Kronvogl dr. Josip, c. kr. sodni svetnik pri Sv. Lenartu.
- Kropivšek Val., kapelan v Šoštanju.
- Kroščelj Fran, kapelan v Šoštanju.
- Kruljc dr. Franc, dekan v Laškem trgu.
- Kuhar Anton, kapelan v Središču.
- Kūhar Števan, dijak v Bratoncih.
- Kukovec dr. Vek., deželni poslanec in odvetnik v Celju.
- Kukovič Ant., naduč. na Polenškaku.
- Kumer Karol, župnik v Prihovi.
- Lah Martin, župnik pri M. Snežni.
- Lasbacher Josip, kapelan v Jarenini.
- Lederhas Ludovik, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
- Lekše Fran, župnik v Lučah.
- Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
- Lendovšek Mihael, župn. v Makolah.
- Leskovar Ferd., posoj. tajnik v Mariboru.
- Lipej Fran, trgovec v Brežicah.
- Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
- Ljudska šola v Razborju.
- Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kron. Gori.
- Lončarič Josip, kapelan pri Sv. Juriju pod Tab.
- Lorbek Ivan, župnik pri Sv. Primožu na Poh.
- Lorenčič V., kapelan pri Sv. Ani na Krembergu.
- Lukman dr. Fran, prof. bogoslovja v Mariboru.
- Lupša Ferdo, drž. inženir v Siamu.
- Majcen Gabriel, c. kr. učit. prof. v Mariboru.
- Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
- Majhen Josip, nadučit. v pokoju v Studenicah.
- Markošek Ivan, katehet v Mariboru.
- Marzidovšek J., voj. kur. v Gorici.
- Matek dr. Mar., kanon. v Mariboru.
- Mayer dr. Fran, odvet. v Šoštanju.
- Mavrič Kar., učitelj v Križevcih.
- Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Menhart Jak., župn. pri V. Nedelji.
- Meščanska šola v Postojni.
- Mešiček Josip, župnik v Brežicah.
- Meško Fr. Ks., župnik pri Mariji na Zili.
- Meško Josip, župnik pri Sv. Miklavžu v Ljut. gor.
- Meško Martin*, župnik pri Kapeli.
- Mihalič Jos., župnik pri Sv. Barbari.
- Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
- Misijonska hiša v Studencih pri Mariboru.
- Mlakar p. Bernardin, frančiškan v Gorici.
- Mlakar dr. Ivan, stolni dekan v Mariboru.
- Mlakar Lud., cand. phil. v Laporju.
- Močnik F., kapelan pri Sv. Tomažu.
- Moravec F., stol. župn. v Mariboru.
- Mrkun Anton, kapelan na Homcu.
- Munda Janko, župnik na Kozjaku.

- Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof. Gradcu.
- Muzek L., učitelj v Središču.
- Napotnik dr. Mihael*, knezoškof itd. v Mariboru.
- Narodna bukvarna v Ljubljani.
- Ogradi Fran, opat v Celju.
- Ogriz Janez, dekan v Kaplji.
- Orožen Fr., c. kr. učiteljski prof. v Ljubljani.
- Osenjak Martin, župnik pri Sv. Petru pri Radgoni.
- Ozimič Jos., kapelan v Grižah.
- Ozmeč Josip, dež. poslanec in župnik pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
- Pajk Milan, c. kr. prof. v Ljubljani.
- Peisker dr. I., c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Petelinšek M., kapelan v Mariboru.
- Petovar Terezija, učiteljica pri Kapei.
- Pipuš dr. R., odvetnik v Mariboru.
- Pišek Fran, posoj. tajnik v Mariboru.
- Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.
- Pivko dr. Lud., c. kr. učiteljski prof. v Mariboru.
- Planinc Fran, kapelan v Mozirju.
- Plepelec Josip, župnik pri Sv. Emi.
- Pleteršnik Maks, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
- Ploj dr. Miroslav, drž. poslanec in dvorni svetnik na Dunaju.
- Podhostnik Andrej, župnik v Rečici.
- Podkrajšek Fran, tajnik Matice Sl. v Ljubljani.
- Podlogar Leop., kapelan v Dobu pri Domžalah.
- Pollak Fran, farmaceut v Ptuj.
- Posojilnica v Brežicah.*
- Posojilnica v Dolu.
- " v Framu.
- " v Konjicah.
- " v Ljutomeru.
- " v Makolah.
- " v Mariboru.
- Posojilnica okrajna v Ormožu.
- " v Gornji Radgoni.
- " v Šmarju.
- " na Slatini.
- " Trbovljah.
- Potovšek Josip, župnik v Artičah.
- Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Trojici v Haložah.
- Požar Alfonz, kapelan v Vojniku.
- Preglej Viktor, kapelan v Konjicah.
- Prekoršek I., potov. učitelj v Celju.
- Presker dr. Ivan, c. kr. sod. svet v Ormožu.
- Presker Karol, župnik v Kapelah.
- Pšunder Ferd., vikar v Ptuj.
- Pučnik Anton, m. kapelan v Celju.
- Pukl J., tolmač v M. Enzersdorfu.
- Rabuza Anton, gimn. učitelj v Mariboru.
- Rampre Franc, kapelan pri Sv. Vidu.
- Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Celju.
- Ravnateljstvo c. kr. g. v Mariboru.
- Ravnateljstvo c. kr. g. v Nov. mestu.
- Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Pazinu.
- Ravnateljstvo kn. šk. g. v Št. Vidu.
- Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
- Rebol Fran, cand. phil. na Dunaju.
- Reich A., c. kr. blag. preds. v Ljubljani.
- Repolusk Frid., župnik pri Sv. Vidu.
- Režabek Blaž, gozdar v Konjicah.
- Robič Fran, dež. odbornik v Gradcu.
- Rojnik Štefan, rač. ofic. v Gradcu.
- Rop Fran, kapelan v Rečici.
- Rošina dr. Fran, odv. v Mariboru.
- Roškar Ivan, drž. poslanec, posest. v Malni.
- Rozman Josip, provizor v Črnceh pri Sp. Dravogradu.
- Rudolf dr. Ivan, odv. v Konjicah.
- Schmoranz Josip, c. kr. učit. prof. v Mariboru.
- Schoepl dr. Ant., vitez v Ljubljani.

Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.

Schreiner Ludmila, učiteljica v Sl. Bistrici.

Schwentner L., knjigotržec v Ljubljani.

Sernec dr. Janko, zdravnik v Celju.

Sernec dr. Josip, odvetnik v Celju.

Sernec dr. Vladimir, odvetnik v Mariboru.

Sila Matija, dekan v Tomaju.

Simonič dr. Fran, vitez Fran Jož. reda v Radgoni.

Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.

Singer Štefan, župnik v Logavesi.

Sinko Fr., kap. v Šmarju p. Jelšah.

Sinko J., župnik pri Sv. Lovrencu.

Sitar Jos., dež. sod. svet. v Brežicah.

Sket dr. Jakob, c. kr. profesor in vladni svetnik v Celovcu.

Slanc dr. Karol, odv. v Nov. mestu.

Slavič Fran, župnik v pok. pri Sv. Lovrencu na Poh.

Slavič dr. Matija, katehet v Celju.

„Slomšek“, lit. krožek v Mariboru.

„Slovenija“, akad. dr. na Dunaju.

„Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev“ v Ljubljani.

Smodej Fr. Ks., korni vikar v Celovcu.

Somrek dr. J., prof. bog. v Mariboru.

Šrabočan Anton, župnik v Pišecah.

Stegenšek dr. Avgust, prof. bogos. v Mariboru.

Stegnar Feliks, učitelj v p. v Mariboru.

Stern Jurij, kov. mojster v Mariboru.

Šteska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.

Strelec Iv., nadučit. v Št. Andražu v Slov. gor.

Strgar Anton, kapelan v Mariboru.

Stroj Alojzij, špiritual v Ljubljani.

Suhač dr. Anton, dekan pri Sv. Ani.

Svet Alfonz, gvardijan pri Sv. Vidu.

Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Halozah.

Šelih Jurij, župnik pri Sv. Kungoti na Poh.

Šetinc Josip, odv. konc. v Brežicah.

Šijanec Anton, župnik pri Sv. Juriju v Slov. gor.

Šimone Simon, kapelan v Zibiki.

Šinko Matija, župn. v p. v Središču.

Škamlec Ignac, župnik v Leskovcu.

Šket Mihael, župnik v Loki.

Šleibinger dr. Janko, c. kr. real. prof. v Ljubljani.

Šmid Miloš, župnik v Solčavi.

Šoba Alojzij, župnik v Zdolah.

Šolsko vodstvo v Mozirju.

Šolsko vodstvo v Novi Štifti.

Špindler Fran, kapelan v Brežicah.

Štefan Peter, vojni kur. v Mariboru.

Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru.

Štrekelj K. dr., c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.

Štuhec Fran, kapelan pri Sv. Miklavžu pri Ormožu.

Tiplič dr. Fr., zdravnik pri Sv. Le-nartu.

Tkavec Anton, korvikar v Mariboru.

Tomanič J., župnik pri Sv. Urbanu.

Tomažič dr. Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.

Tombah Josip, župnik pri Sv. Petru pod Sv. gor.

Tominšek dr. J., c. kr. gimn. profesor v Ljubljani.

Topolnik Ivan, kapelan v Vidmu.

Trafenik Josip, koralist v Mariboru.

Trstenjak Alojzij, stud. iur. v Gradcu.

Trstenjak Anton, kontrolor mestne hranilnice v Ljubljani.

Trstenjak Ernest, voj. kurat v Gradcu.

Tuma dr. Hen., odv. v Gorici.

Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.

- Učiteljšče c. kr. moško v Gorici.
 Učiteljšče c. kr. v Mariboru.
 Učit. društvo za šolski okraj Konjice.
 Učit. društvo v Ljutomeru.
 Ulbing Tomaž, prov. v Žel. Kaplji.
 Ulčnik Martin, župnik v Doliču.
- Vodušek Jos., župnik pri Sv. Bol-
 fenku v Slov. gor.
 Vogrin Ivan, župnik pri Sv. Barbari
 v Haložah.
 Voh Jernej, kanonik v Mariboru.
 Volčič Miroslav, župnik v Breznu.
 Vošnjak dr. Bogomil v Gorici.
 Vošnjak dr. Josip, zdravnik v Sl.
 Bistrici.
 Vošnjak Miha, inženir v Gorici.
 Vovšek dr. Fran, c. kr. sod. nadsv.
 v Mariboru.
 Vozlič Leop., kapelan v Feldbachu.
 Vrabec Maks, ravnatelj v Trstu.
 Vraz Anton, župnik pri Sv. Antonu
 v Slov. gor.
 Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor v
 Mariboru.
 Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
 Verstovšek dr. Karol, deželni in
 državni poslanec in c. kr. gimn.
 prof. v Mariboru.
- Zamuda Al., kapelan v G. Radgoni.
 „Zarja“, akad. društvo v Gradcu.
 Zavod šolskih sester v Mariboru.
 Zemljič Matija, župnik pri Sv. Ju-
 riju ob Pesnici.
 Zdolšek And., župn. pri Sv. Štefanu.
 Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju
 ob Tab.
 Zidanšek Josip, prof. bogoslovja v
 Mariboru.
 Zmazek Fran, župnik pri Sv. Bene-
 dikt.
 Zorko Melh., kapelan v Cirkovcah.
 Zupanc Josip v Ptuj.
 Zveza narodnih društev v Celju.
 Zveza slov. štaj. učiteljev in učiteljic
 v Celju.
- Žmavec dr. Jakob, c. kr. gimn. prof.
 v Ljubljani.
 Žagar Ivan, kapelan pri Sv. Martinu
 na Pohorju. 353

Umrla uda:

- Hrašovec Fran, c. kr. sodnik v
 Gradcu.
 Krušič Ivan, šol. svetn. v Celju.

Za naš muzej. Pri vseh kulturnih narodih so muzejske zbirke važno sredstvo ljudske vzgoje in vidno znamenje narodne individualnosti. Spodnještajerski Slovenci smo še v tem oziru daleč zaostali. Imamo še dragocenih reči, ki jih tujei vidijo in grabijo, mi pa spimo. Rodoljubi štajerski od Mure do Save, zbirajte starinske predmete in jih pošiljajte Zgodovinskemu društvu v Maribor za muzej. Ravnotako narodopisne in naravoslovne predmete.

Pazite na najdbe v prazgodovinskih grobiščih, posodbo, nakitje in orožje, na stare umetniške slike, staro pohištvo, orodje kmečko in rokodelsko, stare knjige in listine. Rudnistvo, rastlinstvo in živalstvo je istotako važno, da dobimo v muzeju nazorno sliko Spodnje Štajerske.

Lovce in najemnike lova prosimo, da pošljejo spodnještajerske ptice za gačenje in manjše živali g. Antonu Codec, učitelju v Lembahu pri Mariboru, ki gači za naš muzej, večje živali pa na Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Cenjene ude in naročnike prav uljudno prosimo, da čim prej poravnajo udnino, zlasti oni, ki so še na dolgu za prejšnja leta.

Položnice so bile priložene 3—4. št. lanskega leta. Podpirajte to najvažnejše podjetje štajerskih Slovencev!

V zalogi „Zgodovinskega društva“

se dobe po zelo znižani ceni pri »Zgodovinskem društvu« ali pa v Cirilovi tiskarni v Mariboru naslednje knjige rajnega zgodovinarja M. Slekovca:

Duhovni sinovi slavne nadžupnije konjiške	10 »
Sekelji, rodoslovna in životopisna razprava	10 »
Vurberg, krajepisno-zgodovinska črtica	20 »
Wurmberg, Topographisch-historische Skizze	20 »
Župnija Sv. Lovrenca na Dravskem polju	30 »

Druge Slekovčeve knjige so že pošle. — Za poštnino se naj priloži 5, oziroma 10 vin.

Istotam se še dobi I., II., III., IV., V. in VI. letnik „Časopisa za zgodovino in narodopisje“. Cena za ude 5 K, za neude 6 Kron.

Janežičeva Slovnica. Spisal Gabriel Majcen k pedesetletnici »Slovenske slovnice« Antona Janežiča. 20 v, s poštnino 25 v.

Zgodovinska knjižnica. I. oddel., I. zv.: Krajevne kronike. Cena po pošti 23 v.

Zgodovinska knjižnica. II. oddel.: Prazgodovinske izkopine. Cena po pošti 45 v.

A. Kaspret: **Razmere gorenjskih kmetov okolo leta 1500.** S poštnino 55 v.

A. Kaspret: **Kopitar in Ranke.** Po pošti 25 v.

Die Instruktion Erzherzog Karls II. für die landesfürstlichen Reformierungs-Kommissäre in Steiermark aus dem Jahre 1572. Po pošti 35 v.

Zgodovina Jarenine v Slov. gor. Spisal G. Majcen. Cena 30 v, po pošti 35 v.

Dr. Matija Prelog. Spisal dr. Karol Verstovšek. Cena 20 v, po pošti 25 v.

Fr. Kovačič: Trg Središče. Krajepis in zgodovina. Broš. s pošto K 5.60, v pl. vez. po pošti K 6.80.

